
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00854208 6

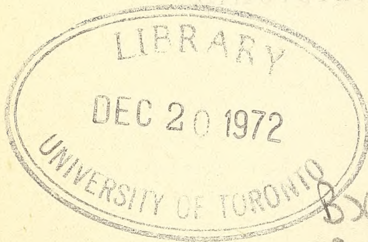

JOANNIS CALVINI

INSTITUTIO

CHRISTIANAE RELIGIONIS.

VOL. II.

LIBRARY
DEC 20 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

JOANNIS CALVINI

INSTITUTIO

CHRISTIANAE RELIGIONIS

CUM BREVI ANNOTATIONE ATQUE INDICIBUS LOCUPLETISSIMIS AD EDITIONEM AMSTELODAMENSEM ACCURATISSIME EXSCRIBI

CURAVIT

A. THOLUCK.

VOL. II.

EDINBURGH:

T. & T. CLARK, 38 GEORGE STREET.

LONDON: HAMILTON, ADAMS, AND CO. DUBLIN: JOHN ROBERTSON AND CO. NEW YORK: SCRIBNER, WELFORD AND CO.

MDCCCLXXIV.

INSTITUTIONIS

CHRISTIANAE RELIGIONIS

LIBER TERTIUS.

DE

MODO PERCIPIENDAE CHRISTI GRATIAE,

ET QUI INDE FRUCTUS NOBIS PROVENIANT, ET QUI EFFECTUS CONSEQUANTUR.

CAPUT XI.

De justificatione fidei, ac primo de ipsa nominis et rei definitione.

Hoc Capite et septem sequentibus orthodoxa de Justificatione fidei doctrina explicatur, refutatis erroribus oppositis. Possunt autem hoc ordine ita connecti, ut cap. 11. rem ipsam asserat: quatuor proxime succedentia, justitiam operum destruendo, fidei justitiam confirment, singula secundum eam rationem, quam in suis quaeque titulis prae se ferunt: nempe cap. 12. a descriptione perfectae justitiae, cap. 13. a duobus quae cavenda sint, cap. 14. a consideratione initii et progressus sanctificationis in renatis, cap. 15. a duobus pessimis effectis, quae justitiam operum continuo comitantur. — Tria reliqua sunt refutatoria: cap. 16. calumnias adversariorum discutit, cap. 17. argumentis respondet, quae ex promissionibus vel Legis vel Evangelii ducuntur, cap. 18. refellit ea, quibus ex promissa mercede colligitur operum justitia.

Tres praecipuae sunt partes hujus Capitis: 1) De loquutionibus, quae in hac tractatione occurrunt, disputat sect. 1—4. — 2) Osiandri delirium de essentiali justitia impugnat sect. 5—13. — 3) Contra justitiam operum erigit fidei justitiam, usque ad fin. cap.

1. Jam mihi satis diligenter exposuisse supra videor, quomodo hominibus a lege maledictis unicum recuperandae salutis restet in fide subsidium. Rursum quid fides ipsa sit, et quae in hominem Dei beneficia conferat, et quos in eo fructus edat. Summa autem haec fuit: Christum nobis Dei benignitate datum, fide a nobis apprehendi ac possideri, cujus participatione duplicem potissimum gratiam recipiamus; nempe ut ejus innocentia

Deo reconciliati pro judice jam propitium habeamus in coelis patrem; deinde ut ejus spiritu sanctificati innocentiam puritatemque vitae meditemur. Ac de regeneratione quidem, quae secunda est gratia, dictum fuit quantum sufficere videbatur. Justificationis ratio levius ideo attacta est, quoniam ad rem pertinebat intelligere primum, et quam otiosa non sit a bonis operibus fides, qua sola gratuitam justitiam Dei misericordia obtinemus, et qualia sint sanctorum bona opera, in quibus pars hujus quaestionis versatur. Ea ergo nunc penitus discutienda, et ita discutienda ut meminerimus praecipuum esse sustinendae religionis cardinem, quo majorem attentionem curamque afferamus. Nisi enim primum omnium, quo sis apud Deum loco, et quale de te sit illius judicium, tenes, ut nullum habes stabiliendae salutis fundamentum, ita nec erigendae in Deum pietatis. Sed necessitas cognoscendi melius ex cognitione ipsa elucescet.

2. Porro ne impingamus in ipso limine (quod fieret, si de re incognita disputationem ingrederemur) primum explicemus quid sibi velint istae loquutiones: hominem coram Deo justificari, fide justificari vel operibus. Justificari coram Deo dicitur, qui judicio Dei et censetur justus, et acceptus est ob suam justitiam; siquidem ut Deo abominabilis est iniquitas, ita nec peccator in ejus oculis potest invenire gratiam, quatenus est peccator et quamdiu talis censetur. Proinde ubicunque peccatum est, illic etiam se profert ira et ultio Dei. Justificatur autem qui non loco peccatoris, sed justi habetur, eoque nomine consistit coram Dei tribunali, ubi peccatores omnes corruunt. Quemadmodum si reus innocens ad tribunal aequi judicis adducatur, ubi secundum innocentiam ejus judicatum fuerit, justificatus apud judicem dicitur, sic apud Deum justificatur, qui numero peccatorum exemptus Deum habet suae justitiae testem et assertorem. Justificari ergo operibus ea ratione dicetur in cujus vita reperietur ea puritas ac sanctitas, quae testimonium justitiae apud Dei thronum mereatur; seu qui operum suorum integritate respondere et satisfacere illius judicio queat. Contra justificabitur ille fide, qui operum justitia exclusus Christi justitiam per fidem apprehendit, qua vestitus in Dei conspectu non ut peccator, sed tanquam justus apparet. Ita nos justificationem simpliciter interpretamur acceptionem qua nos Deus in gratiam receptos pro justis habet. Eamque in peccatorum remissione ac justitiae Christi imputatione positam esse dicimus.

3. In hujus rei confirmationem exstant multa et clara scripturae testimonia. Principio, hanc esse propriam et usitatissimam verbi significationem, negari non potest. Sed quia nimis longum esset locos omnes colligere et inter se conferre, satis sit lectores monuisse; per se enim facile observabunt. Paucos tantum producam, ubi haec, de qua loquimur, justificatio nominatim tractatur. Primum ubi narrat Lucas plebem Christo audito justificasse Deum, et ubi pronuntiat Christus sapientiam justificari a filiis

suis (Luc. 7, 29 et 35), non significat illic justitiam conferre, quae manet semper integra apud Deum, quamvis totus mundus eripere conetur, neque hic etiam salutis doctrinam facere justam, quae per se hoc habet, sed utraque loquutio tantundem valet, ac laudem Deo ejusque doctrinae tribuere quam merentur. Rursum quum Pharisaeis exprobrat Christus (ibid. 16, 15), quod se ipsos justificent, non intelligit acquirere justitiam recte agendo, sed ambitiose captare justitiae qua vacui sunt famam. Hunc sensum melius intelligunt hebraicae linguae periti, ubi etiam scelesti vocantur, non modo qui sibi conscii sunt sceleris, sed qui judicium damnationis subeunt. Neque enim Bersabe, dum se et Solomonem dicit fore scelestos (1 Reg. 1, 21), crimen agnoscit, sed probro se et filium expositum iri conqueritur, ut numerentur inter reprobos et damnatos. Ex contextu tamen facile patet, verbum hoc, etiam dum latine legitur, non posse aliter accipi, nempe relative, non autem ut qualitatem aliquam denotet. Quod vero ad causam praesentem attinet, ubi Paulus ait (Gal. 3, 8) scripturam praevidisse quod ex fide justificet gentes Deus, quid aliud intelligas quam Deum justitiam ex fide imputare? Item, quum dicit (Rom. 3, 26) Deum justificare impium, qui est ex fide Christi, quis sensus esse potest, nisi fidei beneficio a damnatione liberare quam ipsorum impietas merebatur? Apertius etiamnum in conclusione, dum sic exclamat (ibid. 8, 33): quis accusabit electos Dei? Deus est qui justificat; quis condemnabit? Christus est qui mortuus est; imo qui resurrexit, et nunc interpellat pro nobis. Perinde enim est ac si diceret: quis accusabit quos Deus absolvit? quis damnabit quos suo patrocinio Christus defendit? Justificare ergo nihil aliud est, quam eum qui reus agebatur, tanquam approbata innocentia a reatu absolvere. Quum itaque nos Christi intercessione justificet Deus, non propriae innocentiae approbatione, sed justitiae imputatione nos absolvit, ut pro justis in Christo censeamur, qui in nobis non sumus. Sic Actorum 13 (v. 38) in concione Pauli: per hunc vobis annuntiatur remissio peccatorum, et ab omnibus iis a quibus non potuistis justificari in lege Mosis, omnis qui credit in eum justificatur. Vides post remissionem peccatorum justificationem hanc velut interpretationis loco poni; vides aperte pro absolutione sumi; vides operibus legis adimi; vides merum Christi beneficium esse; vides fide percipi; vides denique interponi satisfactionem, ubi dicit nos a peccatis justificari per Christum. Sic quum publicanus (Luc. 18, 14) dicitur justificatus e templo descendisse, non possumus dicere, aliquo operum merito consequutum esse justitiam. Hoc ergo dicitur, post impetratam peccatorum veniam, pro justo esse coram Deo habitum. Justus ergo fuit non operum approbatione, sed gratuita Dei absolutione. Quare eleganter Ambrosius [1]), qui peccatorum confessionem vocat justificationem legitimam.

---

1) In Psal. 118. Serm. 10

4. Atque ut omittamus contentionem de voce, rem ipsam si intuemur qualiter nobis describitur, nulla manebit dubitatio. Nam Paulus acceptionis nomine certe justificationem designat, quum dicit ad Ephesios 1, 5: destinati sumus in adoptionem per Christum, secundum beneplacitum Dei in laudem gloriosae ipsius gratiae, quo nos acceptos vel gratiosos habuit. Id enim ipsum vult quod alibi dicere solet, Deum nos gratuito instificare (Rom. 3, 24). Quarto autem capite ad Romanos (v. 6), primum appellat justitiae imputationem; nec eam dubitat in peccatorum remissione collocare. Beatus homo, inquit, a Davide dicitur cui Deus accepto fert vel imputat justitiam sine operibus; sicut scriptum est: beati quorum remissae sunt iniquitates, etc. Illic sane non de justificationis parte, sed de ipsa tota disputat. Ejus porro definitionem a Davide positam testatur, quum beatos esse pronuntiat quibus datur gratuita peccatorum venia. Unde apparet, justitiam hanc de qua loquitur, simpliciter reatui opponi. Sed ad hanc rem locus ille est omnium optimus, ubi hanc esse summam docet legationis evangelicae, ut reconciliemur Deo (2 Cor. 5, 18), quia ipse nos per Christum vult in gratiam recipere, non imputando nobis peccata. Sedulo expendant lectores totum contextum, nam paulo post exegetice addens, Christum, qui peccati expers erat, factum esse pro nobis peccatum, ut modum reconciliationis designet, non aliud haud dubie reconciliandi verbo intelligit quam justificari. Nec sane quod alibi tradit (Rom. 5, 19), staret, obedientia Christi nos constitui justos, nisi in ipso et extra nos justi reputamur coram Deo.

5. Verum quia Osiander monstrum, nescio quod, essentialis justitiae invexit, quo etsi noluit abolere gratuitam justitiam, ea tamen caligine involvit, quae pias mentes obtenebratas serio gratiae Christi sensu privet, antequam ad alia transeo, hoc delirium refellere operae pretium est. Primo haec speculatio merae est jejunaeque curiositatis. Multa quidem scripturae testimonia accumulat, quibus Christum probet unum esse nobiscum, et nos vicissim cum ipso, quod probatione non indiget; sed quia non observat hujus unitatis vinculum, se ipsum illaqueat. Nobis vero omnes ejus nodos expedire facile est, qui tenemus, nos cum Christo uniri arcana spiritus ejus virtute. Conceperat vir ille quiddam affine Manichaeis, ut essentiam Dei in homines transfundere appeteret. Hinc aliud ejus commentum, Adam fuisse formatum ad imaginem Dei, quia jam ante lapsum destinatus est Christus exemplar humanae naturae. Sed quia brevitati studeo, in praesenti causa insistam. Dicit nos unum esse cum Christo. Fatemur: interea negamus misceri Christi essentiam cum nostra. Deinde perperam hoc principium trahi dicimus ad illas ejus praestigias: Christum nobis esse justitiam, quia Deus est aeternus, fons justitiae, ipsaque Dei justitia. Ignoscent lectores si nunc tantum attingo, quae ratio docendi in alium locum differri postulat. Quamvis autem excuset se voce justitiae essentialis non aliud intendere

quam ut huic sententiae occurrat, nos propter Christum justos reputari, dilucide tamen exprimit se non ea justitia contentum, quae nobis obedientia et sacrificio mortis Christi parta est, fingere nos substantialiter in Deo justos esse tam essentia, quam qualitate infusa. Haec enim ratio est cur tam vehementer contendat, non solum Christum, sed patrem et spiritum in nobis habitare. Quod etsi verum esse fateor, perverse tamen ab eo torqueri dico. Modum enim habitandi expendere decebat, nempe quod pater et spiritus in Christo sunt; et sicut in ipso habitat plenitudo divinitatis, ita in ipso possidemus totum Deum. Quidquid ergo seorsum de patre et spiritu profert, non alio tendit nisi ut simplices abstrahat a Christo. Deinde substantialem mixtionem ingerit, qua Deus se in nos transfundens quasi partem sui faciat. Nam virtute spiritus sancti fieri ut coalescamus cum Christo, nobisque sit caput, et nos ejus membra, fere pro nihilo ducit, nisi ejus essentia nobis misceatur. Sed in patre et spiritu apertius, ut dixi, prodit quid sentiat: nempe justificari nos non sola mediatoris gratia, nec in ejus persona justitiam simpliciter vel solide nobis offerri, sed nos fieri justitiae divinae consortes dum essentialiter nobis unitur Deus.

6. Si tantum diceret, Christum nos justificando essentiali conjunctione nostrum fieri, nec solum quatenus homo est esse caput nostrum, sed divinae quoque naturae essentiam in nos diffundi, minore noxa deliciis se pasceret, nec forte propter hoc delirium tanta esset excitanda contentio: sed quum principium hoc sit instar sepiae, quae egestione atri turbidique sanguinis multas caudas occultat, nisi velimus scientes et volentes pati nobis justitiam illam eripi, quae sola de salute gloriandi fiduciam nobis adfert, acriter resistere necesse est. Nam in hac tota disputatione nomen justitiae et verbum justificandi ad duas partes extendit, ut justificari sit non solum reconciliari Deo gratuita venia, sed etiam justos effici: ut justitia sit non gratuita imputatio, sed sanctitas et integritas quam Dei essentia in nobis residens inspirat. Deinde fortiter negat, quatenus Christus sacerdos peccata expiando patrem nobis placavit, ipsum esse justitiam nostram, sed ut est Deus aeternus, et vita. Ut probet illud primum, Deum non tantum ignoscendo, sed regenerando justificare, quaerit an quos justificat, relinquat quales erant natura, nihil ex vitiis mutando. Responsio perquam facilis est: sicut non potest discerpi Christus in partes, ita inseparabilia esse haec duo, quae simul conjunctim in ipso percipimus, justitiam et sanctificationem. Quoscunque ergo in gratiam recipit Deus, simul spiritu adoptionis donat, cujus virtute eos reformat ad suam imaginem. Verum si solis claritas non potest a calore separari, an ideo dicemus luce calefieri terram, calore vero illustrari? Hac similitudine nihil ad rem praesentem magis accommodum. Sol calore suo terram vegetat ac foecundat, radiis suis illustrat et illuminat. Hic mutua est ac individua connexio; transferre tamen quod unius peculiare

est ad alterum, ratio ipsa prohibet. In hac duplicis gratiae confusione, quam obtrudit Osiander, similis est absurditas: quia enim re ipsa ad colendam justitiam renovat Deus, quos pro justis gratis censet, illud regenerationis donum miscet cum hac gratuita acceptatione, unumque et idem esse contendit. Atqui scriptura utrumque conjungens distincte tamen enumerat, quo multiplex Dei gratia melius nobis pateat. Neque enim supervacuum est illud Pauli (1 Cor. 1, 30), datum fuisse nobis Christum in justitiam et sanctificationem. Et quoties a salute nobis parta, a paterno amore Dei, a Christi gratia ratiocinatur nos ad sanctitatem et munditiem vocatos esse, aperte indicat aliud esse justificari quam fieri novas creaturas. Ubi vero ad scripturam ventum est, totidem corrumpit locos quot citat. Ubi Paulus dicit reputari fidem ad justitiam non operanti, sed credenti in eum qui justificat impium, exponit justum efficere. Eadem temeritate depravat totum illud quartum caput ad Romanos; neque dubitat eodem fuco inficere quod nuper citavi: quis accusabit electos Dei? Deus est qui justificat. Ubi de reatu et absolutione simpliciter agi palam est, ac ex antithesi pendere apostoli sensum. Ergo tam in ratione illa quam in citandis scripturae suffragiis nimium futilis deprehenditur. Nihilo etiam rectius de nomine justitiae disserit, quod scilicet Abrahae reputata fuerit fides in justitiam, postquam amplexus Christum (qui Dei justitia est, et Deus ipse) eximiis virtutibus excelluerat. Unde apparet ex duobus integris ab ipso vitiose fieri unum corruptum. Neque enim justitia, cujus illic fit mentio, ad totum vocationis cursum pertinet; quin potius testatur spiritus, quamvis eximia esset praestantia virtutum Abrahae, diuque perseverando tandem auxisset, non tamen aliter placuisse Deo, nisi quod gratiam in promissione oblatam fide recepit. Unde sequitur in justificatione nullum operibus esse locum, sicuti Paulus scite contendit.

7. Quod objicit, vim justificandi non inesse fidei ex se ipsa, sed quatenus Christum recipit, libenter admitto. Nam si per se, vel intrinseca, ut loquuntur, virtute justificaret fides, ut est semper debilis et imperfecta, non efficeret hoc nisi ex parte. Sic manca esset justitia, quae frustulum salutis nobis conferret. Nos quidem nihil tale imaginamur, sed proprie loquendo Deum unum justificare dicimus; deinde hoc idem transferimus ad Christum, quia datus est nobis in justitiam; fidem vero quasi vasi conferimus, quia nisi exinaniti ad expetendam Christi gratiam aperto animae ore accedimus, non sumus Christi capaces. Unde colligitur, non detrahere nos Christo vim justificandi, dum prius eum fide recipi docemus quam illius justitiam. Neque tamen interea tortuosas hujus sophistae figuras admitto, quum dicit fidem esse Christum. Quasi vero olla fictilis sit thesaurus, quod in ea reconditum sit aurum. Neque enim diversa ratio est quin fides, etiamsi nullius per se dignitatis sit vel pretii, nos justificet, Christum afferendo, sicut olla pecuniis referta hominem locupletat.

Inscite ergo fidem, quae instrumentum est duntaxat percipiendae justitiae, dico misceri cum Christo, qui materialis est causa, tantique beneficii autor simul et minister. Jam expeditus est ille quoque nodus, quomodo intelligi debeat vocabulum fidei, ubi de justificatione agitur.

8. In Christi receptione longius provehitur: nempe verbi externi ministerio verbum internum recipi, quo nos a sacerdotio Christi et mediatoris persona ad externam ejus divinitatem traducat. Nos quidem Christum non dividimus, sed eundem, qui in carne sua nos patri reconcilians justitia donavit, esse aeternum sermonem Dei, nec vero ab eo potuisse aliter impleri mediatoris partes fatemur, et justitiam nobis acquiri, nisi esset Deus aeternus. Sed hoc Osiandri placitum est, quum Deus et homo sit Christus, respectu divinae naturae, non humanae, factum nobis esse justitiam. Atqui si proprie hoc in divinitatem competit, peculiare non erit Christo, sed commune cum patre et spiritu; quando non alia est unius quam alterius justitia. Deinde quod naturaliter ab aeterno fuit, non congrueret dici nobis esse factum. Sed ut hoc demus, Deum nobis factum esse justitiam, qui illud quod interpositum est conveniet factum esse a Deo? Hoc certe peculiare est mediatoris personae: quae etsi in se continet divinam naturam, hic tamen insignitur proprio elogio, quo seorsum a patre et spiritu discernitur. Ridicule vero in verbo uno Jeremiae (Jer. 23, 6 et 33, 16) triumphat, ubi promittit Jehovam fore nostram justitiam. Atqui nihil inde aliud eliciet nisi Christum, qui nostra est justitia, esse Deum manifestatum in carne. Alibi retulimus in concione Pauli (Act. 20, 28), Deum sibi acquisiisse ecclesiam suo sanguine. Si quis inde inferat, sanguinem quo expiata sunt peccata esse divinum, et divinae naturae, quis tam foedum errorem ferat? Atqui hoc tam puerili cavillo se omnia adeptum esse putat Osiander, tumet, exsultat, multasque paginas farcit suis ampullis; quum tamen simplex sit et expedita solutio, Jehovam quidem, ubi factus fuerit germen Davidis, fore piorum justitiam; sed quo sensu, docet Jesaias (53, 11): cognitione sui justificabit multos justus servus meus. Notemus patrem loqui; filio attribuere justificandi partes; causam addere, quod justus sit; modum vel medium (ut loquuntur) locare in doctrina qua Christus cognoscitur. Nam vocem דעה passive accipere commodius est. Hinc colligo Christum esse factum justitiam quando servi speciem induit; secundo nos justificare quatenus obsequentem se patri praebuit; ac proinde non secundum divinam naturam hoc nobis praestare, sed pro dispensationis sibi injunctae ratione. Etsi enim solus Deus fons est justitiae, nec aliter quam ejus participatione sumus justi; quia tamen infelici dissidio ab ejus justitia alienati sumus, necesse est descendere ad hoc inferius remedium, ut nos Christus mortis et resurrectionis suae virtute justificet.

9. Si objiciat, opus hoc sua praestantia superare hominis

naturam, ideoque non posse nisi divinae naturae adscribi, prius concedo; in hoc secundo dico eum inscite hallucinari. Nam etsi neque sanguine suo animas nostras purgare, neque patrem suo sacrificio placare, neque a reatu absolvere nos poterat Christus, nec denique munus sacerdotis peragere, nisi verus fuisset Deus, quia tanto oneri impar erat carnis facultas, certum tamen est his omnibus perfunctum esse secundum humanam naturam. Quomodo enim justificati sumus si quaeritur, respondet Paulus, Christi obedientia (Rom. 5, 19). An vero aliter obedivit quam assumpta servi figura? Unde colligimus, in carne ejus exhibitam nobis esse justitiam. Similiter in aliis verbis (quae saepius citare quomodo Osiandrum non pudeat valde miror) non alibi statuit justitiae fontem quam in carne Christi. Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut essemus justitia Dei in illo. Justitiam Dei inflatis buccis attollit Osiander, et triumphum canit, quasi evicerit esse spectrum illud suum essentialis justitiae; quum longe aliud verba sonent, justos esse nos expiatione per Christum facta. Justitiam Dei accipi pro ea quae Deo probatur, notum esse debuerat elementariis: sicuti apud Joannem confertur gloria Dei hominum gloriae (Joann. 12, 43). Scio interdum vocari Dei justitiam, cujus est ipse autor, et qua nos donat; sed hoc loco nihil aliud intelligi, quam nos mortis Christi piaculo suffultos apud Dei tribunal stare, sane lectores me tacente agnoscunt. Neque in voce tantum est momenti, modo nobiscum de hoc consentiat Osiander, nos in Christo justificari, quatenus pro nobis factus est expiatrix victima, quod a divina ejus natura abhorret. Qua etiam ratione, ubi justitiam et salutem quam nobis attulit, obsignare vult Christus, certum ejus pignus in carne sua proponit. Vocat quidem se panem vivum; sed modum explicans adjungit, carnem suam esse vere cibum, et sanguinem vere potum. Quae ratio docendi in sacramentis perspicitur: quae etsi fidem nostram ad totum Christum, non dimidium dirigunt, simul tamen justitiae et salutis materiam in ejus carne residere docent. Non quod a se ipso justificet aut vivificet merus homo, sed quia Deo placuit, quod in se absconditum et incomprehensibile erat, in mediatore palam facere. Unde soleo dicere, Christum esse nobis quasi expositum fontem, unde hauriamus quod alioqui sine fructu lateret in occulta illa et profunda scaturigine, quae in mediatoris persona ad nos emergit. Hoc modo et sensu non infitior Christum, ut est Deus et homo, nos justificare, commune esse etiam hoc opus patris et spiritus sancti, denique justitiam, cujus nos consortes facit Christus, aeternam esse Dei aeterni justitiam, modo firmis et apertis quas citavi rationibus cedat.

10. Porro ne suis cavillis decipiat imperitos, fateor hoc tam incomparabili bono nos privari donec Christus noster fiat. Conjunctio igitur illa capitis et membrorum, habitatio Christi in cordibus nostris, mystica denique unio a nobis in summo gradu statuitur, ut Christus noster factus, donorum quibus praeditus est

nos faciat consortes. Non ergo eum extra nos procul speculamur, ut nobis imputetur ejus justitia; sed quia ipsum induimus, et insiti sumus in ejus corpus, unum denique nos secum efficere dignatus est, ideo justitiae societatem nobis cum eo esse gloriamur. Ita refellitur Osiandri calumnia, fidem a nobis censeri justitiam; quasi Christum spoliemus jure suo, quum dicimus fide nos ad eum vacuos accedere, ut ejus gratiae locum demus, quo nos ipse solus impleat. Sed Osiander, hac spirituali conjunctione spreta, crassam mixturam Christi cum fidelibus urget; atque ideo Zuinglianos odiose nominat, quicunque non subscribunt fanatico errori de essentiali justitia, quia non sentiant Christum in coena substantialiter comedi. Mihi vero probrum hoc audire ab homine superbo suisque praestigiis dedito summa gloria est. Quanquam non me solum, sed quos modeste venerari debuerat scriptores orbi satis cognitos perstringit. Mea vero nihil refert, qui privatam causam non ago, quo sincerius hanc causam ago, qui liber sum ab omni pravo affectu. Quod ergo essentialem justitiam et essentialem in nobis Christi habitationem tam importune exigit, huc spectat, primum ut crassa mixtura se Deus in nos transfundat, sicuti in coena carnalis manducatio ab ipso fingitur, deinde ut justitiam suam nobis inspiret, qua realiter simus cum ipso justi; quandoquidem secundum ipsum justitia haec tam est Deus ipse quam probitas, vel sanctitas, vel integritas Dei. Non multum operae impendam diluendis quae adducit testimoniis, quae perperam a coelesti vita ad statum praesentem detorquet. Per Christum, inquit Petrus (1 Petr. 1, 4), donata sunt nobis pretiosa et maxima promissa, ut consortes efficeremur divinae naturae. Quasi vero nunc simus quales evangelium fore promittit ultimo Christi adventu; imo admonet Joannes, tunc nos Deum visuros sicuti est, quia similes ei erimus (1 Joann. 3, 2). Tantum exilem gustum dare volui lectoribus, data opera me supersedere ab his nugis, non quod difficile sit eas diluere, sed quia nolo molestus esse in labore supervacuo.

11. Caeterum in secundo membro plus veneni latet, ubi nos una cum Deo justos esse docet. Satis jam me probasse arbitror, quamvis non tam pestiferum esset hoc dogma, quia tamen frigidum et jejunum est, suaque vanitate diffluit, sanis et piis lectoribus merito debere esse insipidum. Verum haec minime tolerabilis est impietas, praetextu duplicis justitiae labefactare salutis fiduciam, et nos raptare supra nubes, ne gratiam expiationis fide amplexi Deum quietis animis invocemus. Ridet eos Osiander qui justificari docent esse verbum forense; quia oporteat nos re ipsa esse justos. Nihil etiam magis respuit quam nos justificari gratuita imputatione. Agedum, si nos Deus non justificat absolvendo et ignoscendo, quid sibi vult illud Pauli (2 Cor. 5, 21): erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus peccata? Eum enim qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatum fecit, ut essemus justitia Dei in illo. Primum obtineo,

justos censeri qui Deo reconciliantur; modus inseritur, quod Deus ignoscendo justificet; sicuti alio loco justificatio accusationi opponitur. Quae antithesis clare demonstrat sumptam esse loquendi formam a forensi usu. Nec vero quisquam mediocriter in lingua hebraica versatus (modo idem sedato sit cerebro) inde ortam esse phrasin hanc ignorat, deinde quorsum tendat et quid valeat. Jam vero mihi respondeat Osiander, ubi dicit Paulus describi a Davide justitiam sine operibus in his verbis (Rom. 4, 7; Psal. 32, 1): beati quorum remissae sunt iniquitates; sitne plena haec definitio, an dimidia? Certe prophetam non adducit testem, ac si doceret partem justitiae esse veniam peccatorum, vel ad hominem justificandum concurrere, sed totam justitiam in gratuita remissione includit, beatum hominem pronuntians cujus tecta sunt peccata, cui remisit Deus iniquitates, et cui transgressiones non imputat; felicitatem ejus inde aestimat et censet, quia hoc modo justus est non re ipsa, sed imputatione. Excipit Osiander, contumeliosum hoc fore Deo, et naturae ejus contrarium, si justificet qui re ipsa impii manent. Atqui tenendum memoria est quod jam dixi, non separari justificandi gratiam a regeneratione, licet res sint distinctae. Sed quia experientia plus satis notum est, manere semper in justis reliquias peccati, necesse est longe aliter justificari quam reformantur in vitae novitatem. Nam hoc secundum sic inchoat Deus in electis suis, totoque vitae curriculo paulatim, et interdum lente in eo progreditur, ut semper obnoxii sint apud ejus tribunal mortis judicio. Justificat autem non ex parte, sed ut libere, quasi Christi puritate induti, in coelis compareant. Neque enim conscientias pacaret aliqua justitiae portio, donec statutum sit nos Deo placere; quia sine exceptione justi coram ipso sumus. Unde sequitur perverti et funditus everti justificationis doctrinam, ubi animis injicitur dubitatio, concutitur fiducia salutis, libera et intrepida invocatio remoram patitur; imo ubi non stabilitur quies et tranquillitas cum spirituali gaudio. Unde Paulus (Gal. 3, 18) a repugnantibus arguit, haereditatem non esse ex lege: quia hoc modo exinanita esset fides, quae si operum respectum habeat, labascit; quando nemo ex sanctissimis illic reperiet in quo confidat. Hoc discrimen justificandi et regenerandi (quae duo confundens Osiander, duplicem justitiam nominat) pulchre exprimitur a Paulo. Nam de reali sua justitia loquens, vel de integritate qua donatus erat (cui Osiander titulum imponit essentialis justitiae) flebiliter exclamat (Rom. 7, 24): miser ego, quis me liberabit ex corpore mortis huius? Ad justitiam vero confugiens quae in sola Dei misericordia fundata est, magnifice et vitae, et morti, et probris, et inediae, et gladio rebusque omnibus adversis insultat. Quis accusabit contra electos Dei, quos ipse justificat? certo enim persuasus sum quod nihil nos separabit ab amore ejus in Christo (ibid. 8, 33). Justitiam sibi esse clare praedicat quae sola ad salutem in solidum sufficiat coram Deo, ut gloriandi fiduciae non deroget ac nihil remorae injiciat misera illa

servitus, cujus sibi conscius sortem suam paulo ante deflebat. Haec diversitas satis nota est adeoque familiaris sanctis omnibus qui sub onere iniquitatum gemunt, et interea victrice fiducia emergunt supra omnes metus. Quod autem objectat Osiander, dissentaneum esse a natura Dei, in eum recidit. Nam etsi duplici justitia tanquam pellita veste sanctos vestit, fateri tamen cogitur, sine peccatorum remissione neminem placere Deo. Quod si verum est, saltem concedat secundum ratam partem imputationis (ut loquuntur) justos censeri qui re ipsa non sunt. Quousque autem extendet peccator acceptationem hanc gratuitam, quae subrogatur in locum justitiae? ex deunce, an ex uncia? Ambiguus profecto et vacillans in hanc et in hanc partem pendebit: quia non licebit quantum ad fiduciam necessarium erit justitiae sibi sumere. Bene est quod hujus causae non est arbiter, qui Deo legem vellet praescribere. Caeterum illud stabit fixum: ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas quum judicaris (Psal. 51, 6). Quantae autem arrogantiae est damnare summum judicem quum gratis absolvit, ne valeat illud responsum: miserebor cujus miserebor? (Exod. 33, 19). Et tamen Mosis intercessio, quam hac voce compescuit Deus, non eo tendebat ne cui parceret, sed ut omnes pariter, abolito reatu, quamvis obnoxii culpae essent, absolveret. Ac nos quidem dicimus, ideo sepultis peccatis justificari coram Deo perditos: quia (ut peccatum odio habet) non potest amare nisi quos justificat. Sed haec est mirabilis justificandi ratio, ut Christi justitia tecti non exhorreant judicium quo digni sunt, et dum se ipsos merito damnant, justi extra se censeantur.

12. Monendi tamen sunt lectores, ut ad mysterium, quod se illos celare nolle jactat, sedulo advertant. Postquam enim diu et prolixe contendit, non sola imputatione justitiae Christi nos favorem consequi apud Deum, quia hoc ei impossibile esset habere pro justis qui non sunt (utor ejus verbis), tandem concludit Christum non humanae naturae, sed divinae respectu datum nobis esse in justitiam; et quamvis haec non nisi in persona mediatoris reperiri queat, esse tamen non hominis sed Dei justitiam. Non colligat nunc suum funiculum ex duabus justitiis, sed plane justificandi officium adimit humanae Christi naturae. Operae pretium autem est tenere qua ratione pugnet. Dicitur eodem loco Christus factus in sapientiam: quod non convenit nisi aeterno sermoni. Ergo nec Christus homo justitia est. Respondeo, unigenitum Dei filium aeternam quidem fuisse ejus sapientiam, sed diverso modo nomen hoc attribui apud Paulum, quia in ipso reconditi sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae (Col. 2, 3). Quod ergo apud patrem habebat, nobis manifestavit, et ita non ad essentiam filii Dei, sed ad usum nostrum refertur quod dicit Paulus, et humanae Christi naturae rite aptatur: quia etsi lux in tenebris lucebat antequam carnem indueret, erat tamen lux abscondita, donec prodiit idem Christus in natura hominis, sol justitiae, qui se ideo lucem mundi appellat (Joann. 8, 12). Stulte

etiam ab eo objicitur, justificandi virtutem tam angelis quam hominibus longe superiorem esse; quando hoc non ex dignitate creaturae cujusquam, sed ex Dei ordinatione pendet. Si angelis libeat Deo satisfacere, nihil proficient, quia non sunt ad hoc destinati. Homini autem Christo hoc singulare fuit, qui legi subjectus est ut nos a maledictione legis redimeret. Nimis etiam improbe calumniatur eos qui negant Christum secundum divinam naturam esse nobis justitiam, relinquere unam tantum partem de Christo, et (quod deterius est) facere duos deos; quia, etsi fatentur Deum habitare in nobis, reclamant tamen non esse nos justos justitia Dei. Neque enim si Christum, quatenus mortem subiit, ut destrueret eum qui habebat mortis imperium (Hebr. 2, 14), vocamus autorem vitae, protinus totum ipsum, ut est Deus in carne manifestatus, fraudamus hoc honore; sed tantum distinguimus quomodo ad nos perveniat justitia Dei, ut ea fruamur. In quo nimis foede lapsus est Osiander. Neque vero negamus, quod nobis in Christo palam est exhibitum, ab arcana Dei et gratia et virtute manare; neque de eo pugnamus quin justitia, quam nobis Christus confert, justitia Dei sit, quae ab ipso proficiscitur; sed constanter illud tenemus, nobis in morte et resurrectione Christi esse justitiam et vitam. Omitto pudendam illam locorum congeriem, qua sine delectu atque etiam sine communi sensu oneravit lectores, ubicunque fit justitiae mentio, debere hanc essentialem intelligi. Sicuti ubi David Dei justitiam ad ferendas sibi suppetias implorat, quum id faciat plus centies, tot sententias corrumpere non dubitat Osiander. Nihilo etiam firmius est quod objectat, justitiam proprie dici et recte qua ad recte agendum movemur, solum vero Deum operari in nobis et velle et perficere (Phil. 2, 13). Neque enim negamus quin reformet nos Deus spiritu suo in vitae sanctitatem et justitiam, sed primo videndum est faciatne hoc per se immediate, an vero per manum filii sui, penes quem omnem spiritus sancti plenitudinem deposuit, ut sua abundantia membrorum inopiae subveniret. Deinde, quamvis ex occulto divinitatis fonte prodeat ad nos justitia, non tamen sequitur, Christum, qui in carne se propter nos sanctificavit, secundum divinam naturam nobis justitiam esse. Non minus frivolum est quod adducit, Christum ipsum divina justitia fuisse justum: quia nisi eum voluntas patris impulisset, ne ipse quidem injunctis sibi partibus satisfecisset. Nam etsi alibi dictum fuit omnia Christi ipsius merita fluere ex mero Dei beneplacito, nihil hoc tamen ad phantasma qua suos et simplicium oculos fascinat Osiander. Quis enim colligere permittat, quia fons et principium justitiae nostrae Deus est, essentialiter nos esse justos, et essentiam justitiae Dei in nobis habitare? In redimenda ecclesia, inquit Jesaias (59, 17), Deus justitiam suam induit quasi loricam. An ut Christum armis spoliaret, quae dederat, ne esset perfectus redemptor? Atqui nihil aliud voluit propheta, quam Deum extra se nihil mutuatum esse, neque fuisse ullo subsidio adjutum ad

nos redimendos. Quod aliis verbis breviter signavit Paulus (Rom. 3, 25), salutem nobis dedisse in ostensionem suae justitiae. Sed hoc minime evertit quod alibi docet, nos unius hominis obedientia justos esse (ibid. 5, 19). Denique quisquis duplicem justitiam involvit, ne quiescant miserae animae in mera et unica Dei misericordia, Christum implexis spinis per ludibrium coronat.

13. Sed quoniam bona pars hominum justitiam ex fide et operibus compositam imaginatur, praemonstremus id quoque, sic inter se differre fidei operumque justitiam, ut altera stante necessario altera evertatur. Dicit Apostolus (Phil. 3, 7), se omnia pro stercoribus reputasse ut Christum lucrifaceret, et in illo reperiretur non habens suam justitiam quae est ex lege, sed quae est ex fide Jesu Christi, justitiam quae est ex Deo per fidem. Vides et contrariorum esse hic comparationem, et indicari propriam justitiam oportere pro derelicto haberi ab eo qui velit Christi justitiam obtinere. Quare alibi (Rom. 10, 3) hanc Judaeis ruinae causam fuisse tradit, quod suam volentes justitiam stabilire, justitiae Dei non fuerunt subjecti. Si propriam justitiam stabiliendo Dei justitiam excutimus, ut hanc consequamur, oportet profecto illam penitus aboleri. Id ipsum quoque ostendit quum negat per legem excludi gloriationem nostram, sed per fidem (Rom. 3, 27). Unde sequitur, quantisper manet quantulacunque operum justitia, manere nobis nonnullam gloriandi materiam. Jam si fides omnem gloriationem excludit, cum justitia fidei sociari nullo pacto justitia operum potest. In hunc sensum tam clare loquitur quarto capite ad Romanos, ut nullum cavillis aut tergiversationibus locum relinquat. Si operibus, inquit (Rom. 4, 2), justificatus est Abraham, habet gloriam. Subjungit: atqui non habet gloriam apud Deum. Consequens ergo est, non justificatum esse operibus. Ponit deinde alterum argumentum a contrariis. Quum rependitur operibus merces, id fit ex debito, non ex gratia. Fidei autem tribuitur justitia secundum gratiam. Ergo id non est ex meritis operum. Valeat igitur eorum somnium, qui justitiam ex fide et operibus conflatam comminiscuntur.

14. Subtile effugium habere se putant sophistae, qui sibi ex scripturae depravatione et inanibus cavillis ludos et delicias faciunt; nam opera exponunt, quae literaliter tantum et liberi arbitrii conatu extra Christi gratiam faciunt homines nondum regeniti. Id vero ad opera spiritualia spectare negant. Ita secundum eos tam fide quam operibus justificatur homo, modo ne sint propria ipsius opera, sed dona Christi et regenerationis fructus. Paulum enim non alia de causa ita loquutum, nisi ut Judaeos viribus suis fretos convinceret, stulte sibi arrogasse justitiam, quum solus Christi spiritus eam nobis conferat, non studium ex proprio naturae motu. Atqui non observant in antithesi legalis et evangelicae justitiae, quam alibi Paulus adducit (Gal. 3, 11. 12), excludi quaelibet opera, et quocunque ornentur titulo. Docet enim justitiam legis hanc esse, ut salutem obtineat, qui praestitit quod lex jubet; justitiam vero fidei, si credimus Christum esse mortuum

et resurrexisse. Ad haec videbimus postea suo loco, diversa esse Christi beneficia, sanctificationem et justitiam. Unde sequitur ne spiritualia quidem opera in calculum venire, ubi vis justificandi fidei adscribitur. Nec vero Paulus, ubi negat (quod nuper citavi) Abraham habere cur glorietur apud Deum, quia operibus justus non est, restringi hoc debet ad literalem et externam virtutum speciem, vel liberi arbitrii conatum; sed quamvis spiritualis et fere angelica fuerit patriarchae vita, non tamen suppetere operum merita, quae illi justitiam coram Deo acquirant.

15. Crassius paulo Scholastici, qui praeparationes suas miscent; hi tamen non minus pravo dogmate simplices et incautos imbuunt, sub praetextu spiritus et gratiae, misericordiam Dei, quae sola trepidas animas placare potest, tegentes. Nos vero fatemur cum Paulo, justificari apud Deum legis factores; sed quia a legis observatione longe omnes absumus, hinc colligimus, quae maxime ad justitiam valere deberent opera, ideo nihil nos juvare, quia illis destituimur. Quod ad vulgares papistas pertinet vel scholasticos, dupliciter hic falluntur: et quod fidem appellant conscientiae certitudinem, in exspectanda a Deo pro meritis mercede, et quod gratiam Dei non gratuitae justitiae imputationem, sed spiritum ad studium sanctitatis adjuvantem interpretantur. Legunt apud apostolum (Hebr. 11, 6): accedentem ad Deum oportet primum credere quod Deus sit, deinde quod remunerator sit quaerentibus se. Sed non animadvertunt quis sit quaerendi modus. In nomine vero gratiae eos hallucinari, palam fit ex eorum scriptis. Lombardus [1]) enim justificationem per Christum nobis datam duobus modis interpretatur. Primum, inquit, mors Christi nos justificat, dum per eam excitatur caritas in cordibus nostris, qua justi efficimur; deinde quod per eandem exstinctum est peccatum, quo nos captivos distinebat diabolus, ut jam non habeat unde nos damnet. Vides ut Dei gratiam praecipue in justificatione consideret, quatenus ad bona opera per spiritus sancti gratiam dirigimur. Voluit scilicet Augustini opinionem sequi; sed procul sequitur, atque etiam a recta imitatione multum deflectit; quia et obscurat si quid ab illo perspicue dictum est, et quod non adeo impurum in illo erat corrumpit. Scholae in deterius semper aberrarunt, donec tandem praecipiti ruina devolutae sunt ad quendam pelagianismum. Ac nec Augustini quidem sententia, vel saltem loquendi ratio, per omnia recipienda est. Tametsi enim egregie hominem omni justitiae laude spoliat, ac totam Dei gratiae transscribit, gratiam tamen ad sanctificationem refert, qua in vitae novitatem per spiritum regeneramur.

16. Scriptura autem, quum de fidei justitia loquitur, longe alio nos ducit: nempe ut ab intuitu operum nostrorum aversi, in Dei misericordiam ac Christi perfectionem tantum respiciamus. Siquidem hunc justificationis ordinem docet, quod principio pec-

1) Libr. 3. sent. dist. 16. c. 1.

catorem hominem mera gratuitaque bonitate dignetur complecti Deus, nihil in ipso, quo ad misericordiam moveatur, reputans, nisi miseriam, quippe quem videt a bonis operibus prorsus nudum ac vacuum; a se ipso causam petens cur illi benefaciat, quod peccatorem ipsum bonitatis suae sensu afficiat, qui de propriis operibus diffisus, totam salutis suae summam in ipsius misericordiam rejiciat. Hic est fidei sensus, per quem peccator in possessionem venit suae salutis, dum ex evangelii doctrina agnoscit Deo se reconciliatum; quod intercedente Christi justitia, impetrata peccatorum remissione, justificatus sit, et quanquam spiritu Dei regeneratus, non in bonis operibus, quibus incumbit, sed in sola Christi justitia repositam sibi perpetuam justitiam cogitat. Haec ubi sigillatim expensa fuerint, perspicuam sententiae nostrae explicationem reddent. Quanquam alio quam proposita sint ordine melius digerentur. Sed parum interest, modo inter se ita cohaereant, ut rem totam rite expositam certoque confirmatam habeamus.

17. Hic memoria repetere convenit quam prius relationem constituimus inter fidem et evangelium, quia inde justificare dicitur fides quod oblatam in evangelio justitiam recipit et amplectitur. Quod autem per evangelium dicitur offerri, eo excluditur omnis operum consideratio. Quod quum alias saepe, tum duobus locis clarissime Paulus demonstrat. Nam ad Romanos (10, 5) legem et evangelium inter se conferens, justitia, inquit, quae ex lege est, sic habet: qui fecerit haec homo, vivet in ipsis. Quae autem fidei est justitia, salutem denuntiat, si credideris in corde tuo, et ore confessus fueris Dominum Jesum, et quod pater illum suscitavit a mortuis. Videsne ut legis et evangelii discrimen hoc faciat, quod illa operibus justitiam tribuat, hoc citra operum subsidium gratuitam largiatur? Insignis locus, et qui nos a multis difficultatibus extricare queat, si intelligamus, eam, quae nobis per evangelium donatur, justitiam legis conditionibus solutam esse. Haec ratio est cur tanta repugnantiae specie promissionem legi non semel opponat. Si ex lege est haereditas, jam non est ex promissione (Gal. 3, 18), et quae eodem capite in hanc sententiam habentur. Certe et lex ipsa suas habet promissiones. Quare in promissionibus evangelicis distinctum aliquid ac diversum esse oportet, nisi velimus fateri ineptam esse collationem. Quale autem istud erit, nisi quod gratuitae sunt, ac sola Dei misericordia suffultae, quum legis promissiones ab operum conditione pendeant? Neque hic obganniat quispiam, repudiari quam ex proprio marte et libero arbitrio justitiam obtrudere Deo volunt homines. Quando sine exceptione docet Paulus legem jubendo nihil prodesse (Rom. 8, 3): quia nemo est qui impleat, non tantum ex vulgo, sed ex perfectissimis quibusque. Dilectio certe praecipuum est caput legis, quum ad eam nos formet spiritus Dei: cur non est nobis justitiae causa, nisi quod in sanctis etiam mutila est, ideoque per se nihil pretii meretur?

18. Secundus locus est (Gal. 3, 12): quod ex lege nemo

justificetur apud Deum, manifestum est, quia justus ex fide vivet; lex autem non est ex fide, sed qui fecerit haec homo, vivet in ipsis. Quomodo alioqui constaret argumentum, nisi conveniat in calculum fidei non venire opera, sed prorsus separanda esse? Lex, inquit, est a fide diversa. Quare? Propterea quod ad illius justitiam opera requiruntur. Ergo ad hujus justitiam sequitur non requiri. Ex ista relatione apparet, citra operum meritum, imo extra operum meritum justificari, qui fide justificantur, quia fides eam quam evangelium largitur justitiam accipit. Evangelium autem eo a lege differt, quod operibus non alligat justitiam, sed in sola Dei misericordia collocat. Simile est quod ad Romanos (4, 2) contendit, Abraham non habere gloriandi materiam, quia fides illi in justitiam sit imputata; ac confirmationem subjicit, quod tum fidei justitiae locus est, ubi nulla sunt opera quibus debeatur merces. Ubi, inquit, sunt opera, illis debitum praemium expenditur; quod datur fidei, gratuitum est. Siquidem et verborum, quibus illic utitur, sensus huc quoque pertinet. Quod subnectit aliquanto post, ideo ex fide nos obtinere haereditatem, ut secundum gratiam; hinc colligit gratuitam esse haereditatem, quia fide percipitur. Unde id, nisi quia fides sine operum adminiculo, tota in Dei misericordiam recumbit? Atque eodem sensu haud dubie alibi (Rom. 3, 21) docet justitiam Dei absque lege manifestatam esse, quamvis testimonium habeat a lege et prophetis, quia exclusa lege operibus adjuvari negat, nec operando nos eam consequi, sed vacuos accedere ut eam recipiamus.

19. Jam perspicit lector quanta aequitate doctrinam nostram hodie sophistae cavillentur, quum dicimus hominem sola fide justificari. Fide justificari hominem quia toties in scriptura recurrit, negare non audent; sed quum nusquam exprimatur sola, hanc adjectionem fieri non sustinent. Itane? sed quid ad haec Pauli verba respondebunt, ubi contendit non esse ex fide justitiam, nisi sit gratuita? Quomodo gratuitum cum operibus conveniet? Quibus etiam calumniis eludent quod alibi dicit (Rom. 1, 17), in evangelio Dei justitiam manifestari? Si manifestatur in evangelio justitia, certe non lacera nec dimidia, sed plena et absoluta illic continetur. Lex ergo in ea locum non habet. Nec falsa modo, sed plane ridicula tergiversatione in exclusiva particula consistunt. Annon enim satis solide soli fidei tribuit omnia, qui operibus adimit? Quid sibi, amabo, volunt istae loquutiones: sine lege manifestatam esse justitiam, justificari gratis hominem, et sine operibus legis (Rom. 3, 21 et 24)? Hic ingeniosum subterfugium habent; quod tametsi non excogitarunt ipsi, sed ab Origene et quibusdam veterum sumpserunt, ineptissimum tamen est. Opera legis caeremonialia excludi garriunt, non moralia. Sic proficiunt assidue rixando, ut ne prima quidem dialecticae elementa teneant. An putant delirare apostolum dum ad ejus sententiae probationem locos istos adducit: qui fecerit haec homo, vivet in ipsis; et: maledictus omnis qui non impleverit omnia quae scripta sunt in vo-

lumine legis (Gal. 3, 10. 12)? Nisi insaniant, non dicent promissam vitam caeremoniarum cultoribus, nec denuntiatam maledictionem solis earum transgressoribus. Si sunt de lege morali intelligendi, non dubium quin a justificandi potestate moralia quoque opera excludantur. Eodem spectant istae ratiocinationes quibus utitur, quoniam per legem cognitio peccati, ideo non justitia; quia lex iram operatur, ergo non justitiam; quia lex certam non potest reddere conscientiam, ideo nec justitiam conferre valet; quia imputatur fides in justitiam, ergo non est operis merces justitia, sed indebita donatur; quia ex fide justificamur, abscissa est gloriatio; si data esset lex quae posset vivificare, vere ex lege esset justitia; sed Deus conclusit omnia sub peccato, ut promissio daretur credentibus (Rom. 3, 20 et 4, 15; Gal. 3, 21 etc.). Nugentur, si audeant, in caeremonias ista competere, non in mores; atqui pueri quoque ipsi exploderent tantam impudentiam. Maneat ergo nobis certum, de lege tota verba fieri, quando legi derogatur justificandi facultas.

20. Si quis autem miretur cur tali adjectione usus sit apostolus, non contentus opera nominasse, in promptu est ratio. Siquidem ut tanti aestimentur opera, pretium a Dei approbatione magis quam a propria dignitate illud habent. Quis enim operum justitiam Deo venditare audeat, nisi qnam ipse approbarit? quis tanquam illis debitam reposcere mercedem, nisi quam ille promiserit? Habent ergo id ex Dei beneficentia, quod et justitiae titulo et mercede digna habentur. Atque adeo hac una ratione valent, dum per ipsa propositum est obedientiam Deo exhibere. Quare, ut probet alibi apostolus, Abraham justificari ex operibus non potuisse, allegat, ferme quadringentis demum et triginta annis post percussum foedus latam esse legem (Gal. 3, 17). Riderent hujusmodi argumentum imperiti, quod ante promulgationem legis potuerint esse justa opera; sed quia operibus nonnisi ex Dei testimonio ac dignatione tantum inesse momenti noverat, pro confesso assumpsit, ante legem vim justificandi non habuisse. Habemus cur opera legis nominatim exprimat, dum vult illis detrahere justificationem; quia scilicet de illis solis controversia moveri potest. Quanquam et sine adjectione quaelibet interdum opera excipit, ut quum Davidis testimonio beatitudinem homini assignari dicit (Rom. 4, 6), cui Deus sine operibus imputat justitiam. Facere ergo nullis cavillis possunt quin generalem exclusivam obtineamus. Ac frustra etiam frivolam subtilitatem captant, justificari nos sola fide quae per dilectionem operatur, ut nitatur caritate justitia. Fatemur quidem cum Paulo, non aliam fidem justificare quam illam caritate efficacem; sed ab illa caritatis efficacia justificandi vim non sumit. Imo non alia ratione justificat, nisi quia in communicationem justitiae Christi nos inducit. Alioqui excideret id totum quod tanta contentione apostolus urget. Ei qui operatur, ait, (Rom. 4, 4) non imputatur merces secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, impu-

tatur sua fides ad justitiam. Poteratne evidentius loqui quam sic agendo? nullam esse fidei justitiam, nisi ubi nulla sunt opera quibus debeatur merces; ac tum demum fidem imputari in justitiam, ubi per indebitam gratiam justitia confertur.

21. Nunc illud quam verum sit excutiamus, quod in finitione dictum est, justitiam fidei esse reconciliationem cum Deo, quae sola peccatorum remissione constet. Semper ad illud axioma redeundum est, universis iram Dei incumbere, quamdiu peccatores esse perseverant. Id eleganter significavit Jesaias (59, 1. 2) his verbis: non est abbreviata manus Domini, ut servare nequeat, neque aggravata auris ejus, ut non exaudiat; sed iniquitates vestrae dissidium fecerunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiat. Audimus peccatum esse divisionem inter hominem et Deum, vultus Dei aversionem a peccatore. Nec fieri aliter potest: quandoquidem alienum est ab ejus justitia quidquam commercii habere cum peccato. Unde apostolus inimicum esse Deo hominem docet (Rom. 5, 8), donec in gratiam per Christum restituitur. Quem ergo Dominus in conjunctionem recipit, eum dicitur justificare; quia nec recipere in gratiam, nec sibi adjungere potest quin ex peccatore justum faciat. Istud addimus fieri per peccatorum remissionem. Nam si ab operibus aestimentur quos sibi Dominus reconciliavit, reperientur etiamnum revera peccatores, quos tamen peccato solutos purosque esse oportet. Constat itaque, quos Deus amplectitur, non aliter fieri justos nisi quod abstersis peccatorum remissione maculis purificantur: ut talis justitia uno verbo appellari queat peccatorum remissio.

22. Utrumque horum pulcherrime liquet ex istis Pauli verbis quae jam recitavi: erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus sua delicta, et deposuit apud nos verbum reconciliationis (2 Cor. 5, 19 seqq.). Deinde summam suae legationis subdit: eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut justitia Dei efficeremur in illo. Justitiam et reconciliationem hic promiscue nominat, ut alterum sub altero vicissim contineri intelligamus. Modum autem assequendae hujus justitiae docet, dum nobis delicta non imputantur. Quare ne posthac dubites quomodo nos Deus justificet, quum audis reconciliare nos sibi, non imputando delicta. Sic ad Romanos (4, 6) Davidis testimonio probat, homini imputari justitiam sine operibus, quia ille beatum pronuntiat hominem cujus remissae sunt iniquitates, cujus tecta sunt peccata, cui Dominus non imputavit delicta. Beatitudinem procul dubio pro justitia illic ponit. Eam quum asserat in remissione peccatorum consistere, non est cur aliter ipsam definiamus. Proinde Zacharias, pater Joannis Baptistae, cognitionem salutis in remissione peccatorum positam canit (Luc. 1, 77). Quam regulam sequutus Paulus in concione quam de salutis summa apud Antiochenos habuit, conclusisse in hunc modum a Luca narratur (Act. 13, 38): per hunc remissio peccato-

rum vobis annuntiatur, et ab omnibus iis a quibus non potuistis justificari in lege Mosis, in hunc omnis qui credit justificatur. Sic remissionem peccatorum connectit apostolus cum justitia, ut idem prorsus esse ostendat; unde merito ratiocinatur gratuitam esse nobis justitiam quam indulgentia Dei obtinemus. Neque inusitata videri debet loquutio, justos non operibus, sed gratuita acceptione esse fideles coram Deo; quum et toties occurrat in scriptura, et veteres etiam interdum sic loquantur. Sic enim alicubi Augustinus[1]): sanctorum justitia in hoc mundo magis peccatorum remissione constat quam perfectione virtutum. Cui respondent praeclarae Bernardi[2]) sententiae: non peccare, Dei justitia est; hominis autem justitia, Dei indulgentia. Ante autem asseruerat[3]), Christum nobis esse justitiam in absolutione, ideoque solos esse justos, qui veniam ex misericordia consequuti sunt.

23. Hinc et illud conficitur, sola intercessione justitiae Christi nos obtinere, ut coram Deo justificemur. Quod perinde valet ac si diceretur, hominem non in se ipso justum esse, sed quia Christi justitia imputatione cum illo communicatur. Quod accurata animadversione dignum est. Siquidem evanescit nugamentum illud, ideo justificari hominem fide, quoniam illa spiritum Dei participat quo justus redditur, quod magis est contrarium superiori doctrinae quam ut conciliari unquam queat. Neque enim dubium quin sit inops propriae justitiae, qui justitiam extra se ipsum quaerere docetur. Id autem clarissime asserit apostolus (2 Cor. 5, 21), quum scribit, eum qui peccatum non noverat, pro nobis hostiam peccati expiatricem esse factum, ut efficeremur justitia Dei in ipso. Vides non in nobis, sed in Christo esse justitiam nostram; nobis tantum eo jure competere quia Christi sumus participes: siquidem omnes ejus divitias cum ipso possidemus. Nec obstat quod alibi docet (Rom. 8, 3), damnatum esse de peccato peccatum in Christi carne, ut justitia legis compleretur in nobis; ubi non aliud complementum designat quam quod imputatione consequimur. Eo enim jure communicat nobiscum Dominus Christus suam justitiam, ut mirabili quodam modo, quantum pertinet ad Dei judicium, vim ejus in nos transfundat. Aliud non sensisse abunde liquet ex altera sententia, quam paulo ante posuerat (ibib. 5, 19): quemadmodum per unius inobedientiam constituti sumus peccatores, ita per obedientiam unius justificari. Quid aliud est in Christi obedientia collocare nostram justitiam, nisi asserere eo solo nos haberi justos, quia Christi obedientia nobis accepta fertur, ac si nostra esset? Quare mihi elegantissime videtur Ambrosius[4]) hujus justitiae paradigma in benedictione Jacob statuisse; nempe, quemadmodum ille primogenituram a se ipso non meritus, habitu fratris occultatus, ejusque veste indutus, quae optimum odorem spirabat, se ipsum insinuavit patri,

1) Libr. de civit. Dei 19. c. 27.
2) Serm. 23. in Cant. 3) Ibid. Serm. 22.
4) Libr. 2. de Jacob et vita beata, c. 2.

ut suo commodo sub aliena persona benedictionem acciperet: ita nos sub Christi primogeniti nostri fratris pretiosa puritate delitescere, ut testimonium justitiae a conspectu Dei referamus. Verba Ambrosii sunt: quod Isaac odorem vestium olfecit, fortasse illud est, quia non operibus justificamur, sed fide; quoniam carnalis infirmitas operibus impedimento est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quae meretur veniam delictorum. Et sane ita res habet. Nam quo in salutem coram facie Dei compareamus, bono ejus odore fragrare nos necesse est, et ejus perfectione vitia nostra obtegi ac sepeliri.

CAPUT XII.

Ut serio nobis persuadeatur gratuita justificatio, ad Dei tribunal tollendas esse mentes.

Partes hujus Capitis: 1) Justitiae Dei meditatio operum justitiam imaginariam evertit, ut patet ex testimoniis Scripturae et piorum confessionibus ac exemplis, sect. 1—3. — 2) Conscientiae item serium examen, et ad coeleste tribunal perpetua citatio, sect. 4. et 5. — 3) Unde non hypocrisis et meriti operum vana opinio, sed vera humilitas in cordibus piorum nascitur, quod auctoritate Scripturae et Publicani exemplo illustratur, sect. 6. et 7. — 4) Conclusio, abjiciendam esse arrogantiam et securitatem: quia tantum quisque objicit impedimenti divinae beneficentiae, quam in se ipso acquiescit, sect. 8.

1. Haec omnia tametsi luculentis testimoniis verissima esse patet, tamen quam necessaria sint, non prius nobis clare constiterit, quam ea nobis ob oculos posuerimus quae totius disputationis fundamenta esse debent. Principio ergo nobis succurrat illud: non de humani fori justitia, sed coelestis tribunalis, sermonem esse institutum; ne ad modulum nostrum metiamur, qua operum integritate divino judicio satisfiat. Atqui mirum est quanta temeritate et audacia id vulgo definiatur. Quin etiam videre est, ut nulli confidentius et plenioribus, quod ajunt, buccis de operum justitia garriant, quam qui vel palpabilibus morbis prodigiose laborant, vel intercutibus crepant vitiis. It fit quia Dei justitiam non cogitant, cujus vel si minimo sensu afficerentur nunquam tanto eam ludibrio haberent. Atqui certe ultra modum flocci penditur, si talis tamque perfecta non agnoscitur, ut nihil ei acceptum sit nisi omni ex parte integrum et absolutum, nullaque sorde inquinatum. Quale in homine reperire nec licuit unquam, nec licebit. Facile est scilicet ac promptum cuilibet, in scholarum umbraculis de operum dignitate ad justificandos homines nugari; sed ubi in conspectum Dei ventum est, facessant tales deliciae oportet, quia res illic agitur serio, non ludicra λογομαχία exercetur. Huc, huc referenda mens est, si volumus de vera justitia cum fructu inquirere: quomodo coelesti judici respondea-

mus, quum nos ad rationem vocaverit. Statuamus nobis judicem illum, non qualem intellectus nostri sponte imaginantur, sed qui depingitur nobis in scriptura [1]): cujus scilicet fulgore obtenebrantur stellae, cujus robore liquefiunt montes, cujus ira terra concutitur, cujus sapientia deprehenduntur in astutia sua prudentes, cujus puritate inquinantur omnia, cujus ferendae justitiae nec angeli pares sunt, qui nocentem non facit innocentem, cujus vindicta, quum semel accensa est, penetrat usque ad inferni novissima. Sedeat, inquam, ille ad examinanda hominum facta: quis securus ad ejus thronum se sistet? quis habitabit cum igne devorante? inquit propheta (Jes. 33, 14); quis manebit cum ardoribus sempiternis? qui ambulat in justitiis, et loquitur veritatem, etc. Sed prodeat ille quisquis est. Imo vero facit illa responsio ne quis prodeat. Ex adverso enim terribilis vox insonat (Psal. 130, 3): si iniquitates observaveris Domine, Domine quis sustinebit? Pereundum sane mox sit omnibus, ut alibi scribitur (Job. 4, 17): numquid homo Dei comparatione justificabitur, aut purior erit factore suo? ecce qui serviunt ei non sunt fideles, et in angelis suis reperit pravitatem; quanto magis qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur coram tinea? a mane usque ad vesperam succidentur. Item (ibid. 15, 15): ecce, inter sanctos ejus nemo est fidelis, et coeli non sunt mundi in conspectu ejus; quanto magis abominabilis et inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem? Fateor quidem in libro Job mentionem fieri justitiae, quae excelsior est observatione legis, atque hanc distinctionem tenere operae pretium est; quia etiamsi quis legi satisfaceret, ne sic quidem staret ad examen illius justitiae, quae sensus omnes exsuperat. Itaque etiamsi Job bene sibi conscius sit, attonitus tamen obmutescit; quia videt ne angelica quidem sanctitate posse Deum placari, si ad summam trutinam revocet eorum opera. Ego igitur justitiam illam quam attigi, quia incomprehensibilis est, nunc omitto; sed tantum dico, si exigitur vita nostra ad normam scriptae legis, nos esse plus quam socordes, nisi horrenda formidine nos torqueant tot maledictiones, quibus nos expergefieri voluit Deus, atque inter alias haec generalis (Deut. 27, 26): maledictus omnis qui non manserit in omnibus, quae scripta sunt in hoc libro. Denique insipida vel diluta erit haec tota disputatio, nisi se quisque reum sistat coram coelesti judice, et de sua absolutione sollicitus ultro se prosternat ac exinaniat.

2. Huc huc attollendi erant oculi, ut trepidare potius disceremus, quam inaniter exsultare. Facile quidem est, dum in hominibus subsistit comparatio, ut se quisque habere reputet quod alii contemnere non debeant; sed ubi ad Deum assurgimus, corruit dicto citius ac deperit fiducia illa. Atque id prorsus animae nostrae erga Deum usu venit, quod erga visibile coelum corpori.

---

1) Vide praecipue Jobi librum.

Acies enim oculi, quantisper rebus adjacentibus perlustrandis insistit, perspicientiae suae documenta capit; si in solem dirigitur, nimio ejus fulgore perstricta et obstupefacta, non minorem in ejus intuitu debilitatem sentit, quam in rerum inferiorum aspectu robur. Ne fallamus ergo nos vana fiducia, etiamsi reliquis hominibus vel pares vel superiores nos esse ducimus: nihil id ad Deum, cujus ad arbitrium revocanda est ista cognitio. Quod si domari ferocia nostra monitionibus istis nequit, respondebit nobis quod Pharisaeis dicebat (Luc. 16, 15): vos estis qui vos justificatis coram hominibus; at quod hominibus altum est, abominabile est Deo. Eas nunc, et de justitia tua tumide inter homines glorieres, dum illam Deus e coelo abominetur. Quid autem servi Dei, vere eruditi ejus spiritu? Ne intres in judicium cum servo tuo: quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. 143, 2). Alter vero, quanquam sensu paulum diverso: non poterit homo justus esse cum Deo; si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere unum pro mille (Job. 9, 2). Hic jam ad liquidum audimus, qualis sit Dei justitia, cui scilicet nullis humanis operibus satisfiet: cui mille scelerum nos interroganti, unius purgatio afferri non poterit. Talem nimirum justitiam bene animo conceperat electum illud Dei organum Paulus, quum profiteretur se nihil sibi conscium esse, sed non in hoc justificari (1 Cor. 4, 4).

3. Nec in sacris modo literis exstant talia exempla; sed omnes pii scriptores hunc sibi sensum fuisse demonstrant. Sic Augustinus [1]), omnium, inquit, piorum sub hoc onere corruptibilis carnis et in hac vitae infirmitate gementium una spes est, quod mediatorem unum habemus Jesum Christum justum; et ipse est exoratio pro peccatis nostris. Quid audimus? si unica haec illis spes est, ubi operum fiducia? Solam enim quum dicit, nullam aliam relinquit. Bernardus [2]) vero: et re vera, ubi tuta firmaque infirmis requies et securitas nisi in vulneribus salvatoris? tanto illic securior habito, quanto potentior est ad salvandum: fremit mundus, premit corpus. diabolus insidiatur; non cado, quia fundatus sum supra firmam petram; peccavi peccatum grave, turbatur conscientia, sed non perturbabitur, quia vulnerum Domini recordabor. Postea ex iis concludit: meritum proinde meum miseratio Domini; non sum plane meriti inops, quamdiu non fuerit ille inops miserationum; quod si misericordiae Domini multae, multus ergo peraeque sum in meritis; numquid justitias meas cantabo? Domine, meminero justitiae tuae solius: ipsa enim est et mea, nempe factus est mihi justitia a Deo. Item alibi [3]): hoc totum hominis meritum, si totam spem ponat in eum qui totum hominem salvum facit. Similiter ubi pacem sibi retinens, gloriam relinquit Deo [4]). Tibi, inquit, illibata maneat gloria, mecum

1) Libr. ad Bonif. 3. c. 5.
2) Super Cantic. Serm. 61.
3) In Psalm. qui habit. serm. 15.
4) Serm. 13. in Cant.

bene agitur si pacem habuero: abjuro gloriam prorsus, ne, si usurpavero quod meum non est, perdam et oblatum. Apertius etiam alio loco[1]): de meritis quid sollicita sit ecclesia? cui de proposito Dei firmior suppetit securiorque gloriandi ratio? Sic non est quod quaeras, quibus meritis speremus bona: praesertim quum audias apud prophetam (Ez. 36, 22. 32): non propter vos faciam, sed propter me, dicit Dominus. Sufficit ad meritum scire quod non sufficiant merita; sed ut ad meritum satis est de meritis non praesumere, sic carere meritis satis ad judicium est. Quod merita libere usurpat pro bonis operibus, ignoscendum est consuetudini. In fine vero consilium ejus fuit terrere hypocritas, qui peccandi licentia contra Dei gratiam proterviunt; sicuti mox se explicat: felix ecclesia cui nec merita sine praesumptione, nec praesumptio absque meritis deest; habet unde praesumat, sed non merita; habet merita, sed ad promerendum, non praesumendum. Ipsum non praesumere nonne promereri est? Ergo eo praesumit securius quo non praesumit, cui ampla materies gloriandi est, misericordiae Domini multae.

4. Ita est sane. Hoc unicum salutis asylum, in quo respirare tuto possint, sentiunt exercitatae conscientiae, ubi cum Dei judicio negotium est. Nam si, quae lucidissimae videbantur noctu stellae, splendorem suum perdunt solis aspectu, quid putamus vel rarissimae hominis innocentiae futurum, ubi ad Dei puritatem composita fuerit? Erit enim severissimum illud examen, quod in abditissimas quasque cordis cogitationes penetrabit; et, quemadmodum ait Paulus (1 Cor. 4, 5), revelabit occulta tenebrarum et abscondita cordium reteget; quod latitantem et restitantem conscientiam proferre coget omnia quae nunc e memoria quoque nostra elapsa sunt. Urgebit accusator diabolus, conscius omnium flagitiorum ad quae perpetranda nos impulerit; illic nihil proderunt externae bonorum operum pompae, qua solae nunc aestimantur; sola postulabitur voluntatis sinceritas. Quare hypocrisis, non modo qua homo, coram Deo sibi male conscius, ostentare se apud homines affectat, sed qua sibi quisque coram Deo imponit (ut sumus ad nos palpandos adulandosque proclives) confusa concidet, utcunque nunc plus quam temulenta audacia superbiat. Ad ejusmodi spectaculum, qui sensum suum non dirigunt, suaviter quidem et placide justitiam sibi ad momentum adstruere possunt, sed quae in judicio Dei mox illis sit excutienda; non secus ac magnae opes, per somnium cumulatae, expergefactis evanescunt. Qui autem serio, tanquam sub Dei conspectu, de vera justitiae regula quaerent, illi certo comperient, omnia hominum opera, si sua dignitate censeantur, nihil nisi inquinamenta esse et sordes; et quae justitia vulgo habetur, eam apud Deum meram esse iniquitatem; quae integritas censetur, pollutionem; qua gloria ducitur, ignominiam.

---

1) Serm. 68.

5. Ab hac divinae perfectionis contemplatione ad nos sine blanditiis caecove amoris affectu respiciendos descendere ne pigeat. Mirum enim non est si tantopere caecutiamus in hac parte, quum a pestilenti erga se indulgentia nemo nostrum caveat, quam in nobis omnibus naturaliter haerere clamat scriptura. Cuique viro, inquit Solomo (Prov. 21, 2 et 16, 2), recta est via in oculis suis. Item: omnes viae hominis mundae videntur in oculis ejus. Quid autem? an ista hallucinatione absolvitur? imo vero (quemadmodum ibidem subjungit) Dominus ponderat corda, hoc est, dum homo ob externam quam prae se fert justitiae larvam se demulcet, interim Dominus latentem cordis impuritatem trutina sua examinat. Quum ergo talibus blandimentis adeo non proficiatur, ne illudamus nobis ultro in nostram perniciem. Quo autem nos probe excutiamus, necessario ad Dei tribunal revocanda est nostra conscientia. Illius enim luce omnino opus est ad detegenda, quae alioqui nimis profunde latent, pravitatis nostrae involucra. Tum dilucide demum perspiciemus, quid ista valeant: longe abesse quin justificetur coram Deo homo, putredo et vermis, abominabilis et vanus, qui bibit tanquam aquas iniquitatem (Job. 15, 16). Nam quis poneret mundum, de immundo conceptum semine? ne unus quidem (ibid. 14, 4). Tum et id ipsum experiemur quod de se Job dicebat (ibid. 9, 20): si innocentem me ostendere voluero, os meum condemnabit me; si justum, pravum comprobabit. Neque enim ad saeculum unum, sed ad omnia pertinet, quod propheta (Jes. 53, 6) de Israele olim querebatur: omnes quasi oves errasse, unumquemque declinasse in viam suam. Siquidem omnes illic comprehendit ad quos perventura esset redemptionis gratia. Atque eo usque procedere debet istius examinis rigor, donec in plenam consternationem nos subegerit, eoque modo ad recipiendam Christi gratiam compararit. Fallitur enim, qui putat se hujus fruendae esse capacem, nisi omnem prius animi altitudinem dejecerit. Notum est illud, Deum superbos confundere, humilibus dare gratiam (1. Petr. 5, 5).

6. Quae autem humiliandi nostri ratio, nisi ut toti inopes ac vacui Dei misericordiae locum demus? Non enim humilitatem voco, si quid nobis residuum esse putamus. Et hactenus perniciosam hypocrisin docuerunt, qui haec simul duo junxere, humiliter de nobis sentiendum coram Deo, et justitiam nostram aliquo loco habendam. Si enim contra quam sentimus confitemur coram Deo, improbe illi mentimur; sentire autem non possumus ut decet, quin prorsus, quidquid videtur in nobis esse gloriosum, conteratur. Quum ergo audis apud prophetam (Psal. 18, 28) paratam esse salutem humili populo, dejectionem oculis superborum: primum cogita, ad salutem non patere accessum nisi deposita omni superbia, et assumpta solida humilitate, deinde humilitatem illam non esse modestiam aliquam, qua Domino de jure tuo pilum cedas (qualiter humiles vocantur coram hominibus, qui nec se fastuose efferunt, nec aliis insultant, quum tamen nonnulla

excellentiae conscientia nitantur), sed submissionem non simulatam animi serio miseriae inopiaeque suae sensu consternati: sic enim ubique verbo Dei describitur. Quum Dominus apud Zephaniam (3, 11) sic loquitur: auferam de te exsultantem, residuum faciam in medio populi tui afflictum et pauperem, et sperabunt in Domino: annon aperte demonstrat qui sint humiles? Nempe qui suae paupertatis cognitione afflicti jacent. Contra superbos vocat exsultantes, quod rebus prosperis laeti homines soleant exsultare. Humilibus vero, quos salvare instituit, nihil facit reliquum, nisi ut sperent in Domino. Sic et apud Jesaiam (66, 2 et 57, 15): ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum et contritum spiritu, ac trementem sermones meos? Item: excelsus et sublimis, habitans aeternitatem, et sanctum nomen ejus, in excelso et in sancto habitans, et cum contrito humilique spiritu: ut vivificet spiritum humilium, et cor contritorum. Quum audis toties contritionis nomen, intellige cordis vulnus, quod hominem humi prostratum attolli non sinat. Tali contritione vulneratum esse cor tuum decet, si velis cum humilibus, juxta Dei sententiam, exaltari. Id si non fit, humiliaberis potenti Dei manu in tuum pudorem et dedecus.

7. Ac verbis non contentus optimus magister, in parabola, velut in tabula, legitimae humilitatis imaginem nobis repraesentavit (Luc. 18, 13). Publicanum enim profert, qui procul stans, nec oculos audens in coelum erigere, cum multo planctu orat: Domine, propitius esto mihi peccatori. Ne putemus esse haec fictae modestiae signa, quod coelum non audet intueri, nec propius accedere, quod pectus plangendo peccatorem se fatetur; sed interioris affectus sciamus esse testimonia. Ex adverso Pharisaeum opponit, qui gratias agit Deo, quod non sit ex vulgo hominum, aut raptor, aut injustus, aut adulter; quoniam bis jejunaret in sabbato, decimas daret omnium quae possidebat. Aperta confessione agnoscit esse Dei donum quam habet justitiam; sed quia justum se esse confidit, discedit a facie Dei ingratus et odiosus. Publicanus suae iniquitatis agnitione justificatur. Hinc videre licet quanta sit humiliationis nostrae gratia coram Domino: ut non pateat suscipiendae ejus misericordiae pectus, nisi omni propriae dignitatis opinione prorsus vacuum. Haec ubi occupavit, illi claudit aditum. Quod ne cui dubium foret, cum hoc mandato dimissus est Christus a patre in terram, ut evangelizaret pauperibus, mederetur contritis corde, praedicaret captivis libertatem, clausis apertionem, consolaretur lugentes, daret illis gloriam pro cinere, oleum pro luctu, pallium laudis pro spiritu moeroris (Jes. 61, 1). Secundum istud mandatum, non nisi laborantes et oneratos ad participandam suam beneficentiam invitat (Matth. 11, 28). Et alibi (ibid. 9, 13): non veni ad justos vocandos, sed peccatores.

8. Ergo si Christi vocationi locum dare libet, facessat procul omnis a nobis tum arrogantia, tum securitas. Illa ex stulta propriae justitiae persuasione nascitur, ubi homo habere se ali-

quid putat cujus merito apud Deum commendetur; haec etiam sine ulla operum persuasione esse potest. Multi enim peccatores, quia vitiorum dulcedine inebriati Dei judicium non cogitant, tanquam veterno quodam obstupefacti jacent, ne aspirent ad oblatam sibi misericordiam. At vero non minus excutiendus talis torpor, quam abjicienda quaevis nostri confidentia, quo expediti ad Christum festinemus, quo vacui et jejuni impleri ipsius bonis queamus. Nunquam enim illi satis confidemus, nisi de nobis penitus diffisi; nunquam in ipso satis animos erigemus, nisi prius in nobis dejectos; nunquam in ipso nos satis solabimur, nisi in nobis desolati. Gratiae ergo Dei apprehendendae ac obtinendae, abjecta quidem prorsus nostri fiducia, freti vero sola bonitatis ejus certitudine, idonei sumus, dum (ut ait Augustinus)[1]) nostra merita obliti Christi dona amplectimur, quia si in nobis merita quaereret, non veniremus ad ejus dona. Cui pulchre succinit Bernardus[2]), servis infidis comparans superbos, qui meritis suis vel minimum arrogant; quia laudem gratiae per se transeuntis improbe retinent, perinde ac si paries radium se parturire dicat quem suscipit per fenestram. Ne longius hic immoremur, habeamus brevem sed generalem certamque regulam, eum ad participandos divinae misericordiae fructus comparatum, qui se ipsum non dico justitia (quae nulla est) sed vana ventosaque justitiae imagine penitus exinanivit; quia tantum quisque objicit impedimenti Dei beneficentiae, quantum in se ipso acquiescit.

CAPUT XIII.

Duo esse in gratuita justificatione observanda.

Partes Capitis: 1) Gloria Dei et conscientiae tranquillitas in justificatione gratuita observandae occurrunt. In gloriam Dei peccant, qui in se gloriantur et extra Christum (cujus justitia fide apprehensa coram Deo electis omnibus ad reconciliationem et salutem aeternam obtinendam imputatur) justitiam quaerunt, sect. 1. et 2. — 2) Conscientiae tranquillitas nulla alia ratione, quam justificatione gratuita acquiri potest: quod abunde probatur, sect. 3—5.

1. Atque omnino quidem duo hic praecipue spectanda sunt, nempe ut Domino illibata constet ac veluti sarta tecta sua gloria, conscientiis vero nostris coram ipsius judicio placida quies ac serena tranquillitas. Videmus quoties ac quam sollicite scriptura nos hortetur ad reddendam soli Deo laudis confessionem, ubi de justitia agitur. Atque adeo hunc finem Domino fuisse testatur apostolus (Rom. 3, 25) conferendae nobis in Christo justitiae, ut suam ipse demonstraret. Mox vero qualis illa sit demonstratio subjungit: nempe si solus ille justus cognoscatur, ac justificans eum qui est ex fide Jesu Christi. Vides justitiam Dei non satis

1) De verb. Apostoli, Serm. 8 (174). 2) Serm. 13. in Cant.

illustrari nisi et solus censeatur justus, et immerentibus justitiae gratiam communicet? Hac ratione vult omne os obturari, et obnoxium sibi reddi universum mundum; quia quantisper habet homo quod in suam defensionem loquatur, Dei gloriae nonnihil decedit. Sic apud Ezechielem (20, 43) docet, quantopere ex recognitione nostrae iniquitatis nomen suum glorificemus. Recordabimini, inquit, viarum et omnium scelerum quibus polluti estis, et displicebitis vobis in conspectu vestro, in omnibus malitiis quas commisistis, et scietis quia ego Dominus, quum benefecero vobis propter nomen meum, et non secundum scelera vestra pessima. Sic haec in vera Dei notitia continentur, ut propriae iniquitatis conscientia attriti, nobis benefacere indignis illum reputemus, quid magno nostro malo tentamus vel ullam particulam ex ista gratuitae benignitatis laude Domino suffurari? Similiter Jeremias (9, 23), dum clamat: ne glorietur sapiens in sapientia sua, aut dives in divitiis suis, aut fortis in fortitudine sua, sed qui gloriatur, in Domino glorietur, annon innuit de gloria Dei nonnihil deperire, si in semet ipso homo gloriatur? In hunc certe usum Paulus (1 Cor. 1, 31) verba illa accommodat, quum omnes salutis nostrae partes apud Christum depositas esse tradit, ut non nisi in Domino gloriemur. Significat enim contra Deum insurgere et tenebras obducere gloriae ejus quisquis vel tantillum de suo se habere putat.

2. Ita est sane: nunquam in ipso vere gloriamur, nisi nostra gloria penitus abdicati. Contra hoc habendum est catholicum theorema: adversus Deum gloriari quicunque in se gloriantur. Siquidem ita demum reddi obnoxium Deo mundum censet Paulus (Rom. 3, 19), dum prorsus adempta est hominibus quaevis gloriandi materia. Proinde Jesaias (45, 25), quum justificationem Israel in Deo fore denuntiat, addit simul et laudem; quasi diceret, in hunc finem a Domino justificari electos, ut in ipso, non alibi glorientur. Qualiter autem laudari nos in Domino conveniat, proximo versu docuerat, nempe ut juremus esse in Domino justitias nostras et fortitudinem nostram. Observa non exigi simplicem confessionem, sed juramento confirmatam, ne ficta nescio qua humilitate defungendum putes. Neque hic causetur quispiam se nequaquam gloriari, dum citra arrogantiam propriam justitiam recognoscit; talis enim aestimatio esse non potest quin fiduciam generet, nec fiducia quin gloriam pariat. Meminerimus ergo in tota justitiae disputatione finem hunc esse spectandum, ut illius laus penes Dominum solida integraque maneat. Quandoquidem in demonstrationem justitiae suae gratiam suam, teste apostolo (Rom. 3, 26), in nos effudit, quo sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Christi. Unde alio loco (Eph. 1, 6), quum docuisset Dominum nobis salutem contulisse, quo nominis sui gloriam illustraret, postea, quasi idem repetens, subjicit, gratia estis salvati, ac Dei dono, non operibus, ne quis glorietur (ibid. 2, 8). Et Petrus, dum admonet nos in spem salutis vocatos esse, ut virtutes enarremus ejus, qui e tenebris nos vocavit in admirabile lu-

men suum (1 Petr. 2, 9), haud dubie vult ita personare in aure fidelium solas Dei laudes, ut alto silentio obruant omnem carnis arrogantiam. Summa haec est, non posse hominem sibi ullam justitiae micam sine sacrilegio vendicare, quia tantundem ex divinae justitiae gloria decerpitur ac delibatur.

3. Jam si quaerimus qua ratione serenari queat coram Deo conscientia, non aliam reperiemus quam si gratuita nobis justitia Dei dono conferatur. Subeat semper illud Solomonis (Prov. 20, 9): quis dicet, mundavi cor meum, purificatus sum a peccato meo? Nemo est certe qui non infinita colluvie obruatur. In suam ergo conscientiam descendat vel perfectissimus quisque, et facta sua ad calculum vocet, quem tandem exitum habebit? An, quasi bene composita sibi sint cum Deo omnia, suaviter conquiescet, ac non potius diris tormentis lacerabitur, quum in se damnationis materiam, si ab operibus aestimetur, residere sentiet? Conscientiam, si Deum respicit, vel cum illius judicio certam pacem habere necesse est, vel inferorum terroribus obsideri. Nihil ergo proficimus de justitia disserendo, nisi eam statuerimus cujus stabilitate anima nostra in Dei judicio fulciatur. Ubi habebit anima nostra quo et intrepida coram Dei vultu appareat, et inconcussa ejus judicium excipiat, tum sciamus demum nos non fictitiam justitiam reperisse. Non ergo sine causa tantopere hac parte insistit apostolus, cujus verbis agere quam meis malo. Si ex lege, inquit (Rom. 4, 14), promissio haereditatis, exinanita est fides, abolita est promissio. Prius infert, exinanitam et evacuatam esse fidem, si justitiae promissio operum nostrorum merita respiciat, aut ex legis observatione pendeat. Nunquam enim in ea secure acquiescere quisquam posset, quando nunquam futurum est ut certo apud se quisquam statuat se legi satisfecisse, ut certe nullus unquam per opera plene satisfacit. Cujus rei ne longe petantur testimonia, sibi quisque testis esse potest, qui se recto oculo intueri volet. Atque hinc apparet in quam profundos recessus et tenebricosos hominum mentes defodiat hypocrisis, dum tam secure sibi indulgent ut opponere suas blanditias non dubitent Dei judicio, quasi justitium quoddam illi indicerent. Fideles autem, qui sincere se ipsos excutiunt, longe alia sollicitudo angit et excruciat. Igitur in omnium animos subiret primum haesitatio, demum et desperatio: dum pro se quisque subduceret quanta debiti mole adhuc premeretur, quamque longe distaret ab imposita sibi conditione. En jam oppressam exstinctamque fidem. Non enim fluctuari, variare, sursum deorsum ferri, haesitare, suspensum teneri, vacillare, desperare denique, fidere est; sed constanti certitudine ac solida securitate animum obfirmare, habereque ubi recumbas ac pedem figas.

4. Alterum quoque adjungit, irritam et evanidam fore promissionem. Si enim ejus complementum a nostro merito dependet, quando tandem huc ventum fuerit ut Dei beneficentiam promereamur? Quin etiam secundum istud membrum ex priore consequitur; siquidem non implebitur promissio nisi iis qui fidem illi

habuerint. Collapsa igitur fide, nulla vis promissionis residua erit. Ideo ex fide haereditas, ut secundum gratiam ad stabiliendam promissionem. Abunde enim confirmata est, dum sola Dei misericordia nititur, quia perpetuo nexu conjunctae sunt inter se misericordia et veritas; hoc est, quaecunque Deus misericorditer pollicetur, fideliter quoque praestat. Sic David, antequam salutem sibi ex Dei eloquio postulet, causam primum statuit in ejus misericordia. Veniant, inquit (Psal. 119, 76), ad me misericordiae tuae, salus tua secundum eloquium tuum. Et merito: quia non aliunde ad promittendum inducitur Deus nisi ex mera misericordia. Itaque hic spem totam sistere convenit et velut profunde figere, non respectare ad nostra opera, quo ex illis subsidium aliquod petatur. Sic et Augustinus [1]) agendum praecipit, ne hic novum aliquid dicere nos putes. In aeternum, inquit, regnabit Christus in servis suis; hoc promisit Deus, hoc dixit Deus; si parum est, hoc juravit Deus: quia ergo non secundum merita nostra, sed secundum illius misericordiam firma est promissio, nemo debet cum trepidatione praedicare de quo non potest dubitare. Bernardus [2]) quoque: quis poterit salvus esse? dicunt discipuli Christi; at ille, apud homines impossibile hoc est, sed non apud Deum. Haec tota fiducia nostra, haec unica consolatio, haec tota ratio spei nostrae. Sed de possibilitate certi, de voluntate quid agimus? Quis scit an odio vel amore dignus sit? Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit (Eccl. 9, 1; 1 Cor. 2, 16)? Hic jam plane fidem nobis subvenire necesse est; hic oportet succurrere veritatem: ut quod de nobis latet in corde patris, per spiritum reveletur, et spiritus ejus testificans persuadeat cordibus nostris quod filii Dei sumus. Persuadeat autem vocando et justificando gratis per fidem; in quibus nimirum velut medius quidam transitus est ab aeterna praedestinatione ad futuram gloriam. Breviter sic colligamus: scriptura non esse firmas Dei promissiones indicat, nisi certa conscientiae fiducia arripiantur. Ubicunque est dubitatio aut incertitudo, irritas fieri pronuntiat; rursum nihil quam vacillare ac fluctuari pronuntiat si operibus nostris incumbunt. Ergo aut pereat nobis justitia necesse est, aut ne veniant in considerationem opera, sed sola fides locum habeat, cujus isthaec natura est, aures arrigere, oculos claudere; hoc est, uni promissioni intentam esse, cogitationem avertere ab omni hominis vel dignitate vel merito. Ita impletur praeclarum illud Zachariae (3, 9) vaticinium, quod ubi deleta fuerit iniquitas terrae, vocabit vir amicum suum subter vineam et subter ficum suum. Ubi propheta innuit, non aliter vera pace frui fideles, quam post impetratam peccatorum remissionem. Tenenda enim est analogia haec in prophetis ubi de Christi regno disserunt, externas Dei benedictiones quasi spiritualium bonorum figuras proponere. Unde et Christus rex pacis et pax nostra vocatur (Jes. 9, 6; Eph. 2, 14), quia omnes conscientiae agitationes sedat. Modus si quaeritur, ad sacrificium, quo pacatus est

---

1) In Psal. 88. tract. 1. c. 5. 2) Serm. 5. in dedic. templi.

Deus, venire necesse est; quia trepidare nunquam desinet, quisquis non statuet sola illa expiatione propitiari Deum qua Christus iram ejus sustinuit. Denique non alibi quam in Christi redemptoris nostri terroribus pax nobis quaerenda.

5. Sed quid obscuriore testimonio utor? Negat ubique Paulus (Rom. 5, 1) pacem vel tranquillum gaudium relinqui conscientiis, nisi statutum sit justificari nos fide. Unde autem illa certitudo, simul declarat, quum scilicet amor Dei in corda nostra diffusus est per spiritum sanctum (ibid. 5), ac si diceret non posse aliter sedari animas nostras nisi certo persuasi simus Deo nos placere. Unde etiam alibi (ibid. 8, 34) exclamat ex piorum omnium persona: quis nos separabit ab amore Dei, qui est in Christo? quia ad minimam quamque auram trepidabimus donec appulerimus ad portum illum; securi autem erimus in caligine mortis, quamdiu se nobis pastorem Deus ostendet (Psal. 23, 4). Ergo quicunque garriunt nos fide justificari, quia regeniti, spiritualiter vivendo justi sumus, nunquam gustarunt gratiae dulcedinem, ut Deum sibi propitium fore considerent. Unde etiam sequitur, rite orandi modum nihilo magis eos scire quam Turcas et profanas alias quaslibet gentes. Neque enim, teste Paulo (Gal. 4, 6), vera est fides nisi dictet et suggerat suavissimum illud patris nomen, imo nisi os nobis aperiat proferendo libero clamori, abba pater. Quod alibi (Eph. 3, 12) clarius exprimit, in Christo nos habere audaciam et aditum in fiducia per fidem ejus. Hoc certe non contingit regenerationis dono: quod ut mutilum semper est in hac carne, ita multiplicem dubitandi materiam in se continet. Quare ad remedium illud venire necesse est, ut statuant fideles non alio jure sperandam sibi esse haereditatem regni coelestis, nisi quia insiti in Christi corpus, justi gratis reputantur. Nam quoad justificationem, res est mere passiva fides, nihil afferens nostrum ad conciliandam Dei gratiam, sed a Christo recipiens quod nobis deest.

CAPUT XIV.

Quale initium justificationis et continui progressus.

Argumentum hujus Capitis. Ut facilius quae dicta sunt percipiantur, qualis esse possit toto vitae decursu hominis justitia, discutiendum suscipit omnesque homines in quatuor classes tribuit. 1) Prima classis lustratur, sect. 1—6. — 2) Secunda et tertia conjunctim, sect. 7. et 8. — Quarta, sect, 9. et inde ad fin. cap.

1. Quo res dilucidior fiat, qualis possit esse toto vitae decursu hominis justitia, excutiamus. Quadruplicem vero faciamus gradum. Homines enim aut nulla Dei agnitione praediti in idololatria demersi sunt; aut sacramentis initiati vitae impuritate Deum, quem ore confitentur, factis abnegantes titulo tenus sunt Christi; aut hypocritae sunt, qui cordis nequitiam inanibus fucis

tegunt; aut spiritu Dei regenerati veram sanctimoniam meditantur. In primis, quando naturalibus dotibus censendi sunt, a vertice capitis ad plantam usque pedis scintilla boni non reperietur; nisi forte volumus insimulare falsi scripturam, dum hisce elogiis universos filios Adam commendat: quod pravo sint et praefracto corde, quod omne figmentum cordis eorum malum sit a primis annis, quod vanae sint eorum cogitationes, quod timorem Dei prae oculis non habeant, quod nemo eorum intelligat aut requirat Deum (Jer. 17, 9; Gen. 8, 21; Psal. 94, 11 et 14, 2); breviter quod caro sint (Gen. 6, 3): quo nomine intelliguntur opera illa omnia quae enumerantur a Paulo (Gal. 5, 19), fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum cultus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, invidiae, homicidia, et quidquid foeditatis et abominationis, excogitari potest. Haec est dignitas scilicet cujus fiducia superbire debeant. Quod si qui inter eos ea morum honestate pollent, quae speciem aliquam sanctitatis habeat inter homines, quia tamen scimus Deum non morari externum splendorem, ad fontem ipsum operum penetrandum est, si quid ipsa valere velimus ad justitiam. Inspiciendum, inquam, penitus est ex quo affectu cordis opera ista prodeant. Quanquam autem latissimus hic dicendi campus patet, quia tamen paucissimis verbis potest res expediri, sequar quantum licebit in docendo compendium.

2. Principio, non infitior esse Dei dona, quaecunque in incredulis apparent egregiae dotes. Neque vero sic a sensu communi dissideo, nihil ut interesse contendam inter Titi et Trajani justitiam, moderationem, aequitatem, ac Caligulae, vel Neronis, vel Domitiani rabiem, intemperiem, saevitiam; inter obscoenas Tiberii libidines, et Vespasiani hac in parte continentiam, ac (ne in singularibus aut virtutibus aut vitiis immoremur) inter juris legumque observationem ac contemptum. Tantum enim est justi et injusti discrimen, ut vel in mortuo illius simulacro appareat. Quid enim ordinatum restabit in mundo si haec inter se confundamus? Itaque ejusmodi distinctionem inter honesta et turpia facinora non modo singulorum mentibus Dominus insculpsit, sed providentiae quoque suae dispensatione saepe confirmat. Videmus enim ut multis praesentis vitae benedictionibus prosequatur eos qui inter homines virtutem colunt. Non quod externa illa virtutis imago minimum ejus beneficium mereatur; sed ita placet illi approbare quantopere cordi sit sibi vera justitia, dum externam quoque et simulatam temporali remuneratione carere non patitur. Unde sequitur quod nuper confessi sumus, Dei esse dona qualescunque istas virtutes aut virtutum potius imagines, quando nihil est ullo modo laudabile quod non ab ipso proficiscatur.

3. Atqui nihilominus verum est quod Augustinus[1]) scribit, omnes a Dei unius religione alienos, utcunque ob virtutis opinio-

1) Libr. 4. contra Julian. c. 3.

nem admirabiles habeantur, non modo nulla remuneratione dignos, sed magis punitione; quod pura Dei bona cordis sui pollutione contaminant. Etsi enim Dei instrumenta sunt ad conservandam, justitia, continentia, amicitia, temperantia, fortitudine, prudentia, hominum societatem, bona tamen haec Dei opera pessime exsequuntur; quia non sincero boni studio, sed vel sola ambitione, vel amore sui, vel alio quovis obliquo affectu continentur a male agendo. Quum ergo ab ipsa cordis impuritate, velut a sua origine, corrupta sint, non magis inter virtutes ponenda erunt quam vitia quae ob affinitatem ac similitudinem virtutis imponere solent. Denique quum perpetuum esse meminerimus recti finem, ut Deo serviatur, quidquid alio contendit, jam merito amittit recti nomen. Quia ergo scopum non respiciunt quem Dei sapientia praescribit, tametsi officio bonum videtur quod agunt, fine tamen perverso peccatum est. Constituit igitur, omnes Fabricios, Scipiones et Catones in illis suis praeclaris facinoribus hoc peccasse, quod quum fidei luce carerent, non ad eum finem ipsa retulerunt ad quem referre debuerunt. Non fuisse ergo in illis veram justitiam, quia non actibus, sed finibus pensantur officia.

4. Praeterea si verum est quod Joannes (1 Joann. 5, 12) ait, non esse vitam extra filium Dei, qui partem in Christo non habent, quales quales sint, quidquid agant vel moliantur, in exitium tamen aeternaeque mortis judicium toto cursu pergunt. Secundum hanc rationem illud ab Augustino [1]) dictum est: religio nostra justos ab injustis non operum, sed ipsa fidei lege discernit; sine qua quae videntur bona opera, in peccata vertuntur. Quamobrem belle idem ipse alibi [2]), dum talium hominum studium erroneo cursui comparat. Quo enim magis strenue currit quis extra viam, eo longius a scopo recedit, ideoque fit miserior. Quare melius esse contendit in via claudicare, quam extra viam currere. Postremo malas esse arbores constat, quando sine Christi communicatione nulla est sanctificatio; pulchros ergo et aspectu speciosos, gustu etiam suaves fructus generare possunt; bonos nequaquam. Hinc facile cernimus esse maledictum, nec modo nullius ad justitiam pretii, sed certi in damnationem meriti, quidquid cogitat, meditatur, perficit homo, antequam Deo per fidem reconcilietur. Et quid tanquam de re dubia disputamus, quum jam probatum sit testimonio apostoli, impossibile esse ut sine fide quispiam placeat Deo (Hebr. 11, 6)?

5. Sed probatio etiamnum apertior lucebit si naturali hominis conditioni Dei gratia e regione opponatur. Clamat enim ubique scriptura, nihil in homine Deum reperire quo ad benefaciendum illi incitetur, sed gratuita sua benignitate illum praevenire. Quid enim ad vitam possit mortuus? Atqui dum sui cognitione nos illuminat, dicitur a morte suscitare, ac novam creaturam facere (Joann. 5, 25). Hoc siquidem titulo (praesertim apud apo-

1) Libr. 3. ad Bon. c. 5. 2) Praef. in Psal. 31. En. 2, 4.

stolum) videmus saepe Dei erga nos benignitatem commendari. Deus, inquit, qui dives est in misericordia, propter multam caritatem qua dilexit nos, etiam quum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo etc. (Eph. 2, 4). Alibi dum sub typo Abrahae generalem fidelium vocationem tractat, Deus est, inquit, qui vivificat mortuos, et vocat ea quae non sunt tanquam sint (Rom. 4, 17). Si nihil sumus, quid quaeso possumus? Quare arrogantiam istam valide retundit Dominus in historia Job, in his verbis: quis praevenit me, et retribuam ei? omnia enim mea sunt (41, 2). Quam sententiam explicans Paulus (Rom. 11, 35) eo confert, ne putemus nos aliquid ad Dominum afferre praeter meram inopiae et vacuitatis ignominiam. Quare loco supra citato, ut probet sola ejus gratia, non operibus, in spem salutis nos pervenisse, allegat nos illius esse creaturas, quoniam regenerati sumus in Christo Jesu, ad bona opera quae praeparavit ut in illis ambulemus (Eph. 2, 10). Ac si diceret: quis nostrum jactet se sua justitia Deum provocasse, quum prima nostra ad bene agendum potentia ex regeneratione fluat? Ut enim natura conditi sumus, citius ex lapide oleum quam ex nobis opus bonum exprimetur. Mirum profecto si homo, tantae ignominiae damnatus, audet sibi adhuc reliquum aliquid facere. Fateamur ergo cum praeclaro isto organo, nos a Domino vocatos vocatione sancta; non secundum opera nostra, sed secundum propositum ac gratiam ejus; ac benignitatem dilectionemque erga nos salvatoris nostri Dei apparuisse; quia non ex operibus justitiae quae fecerimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, ut justificati illius gratia, haeredes efficeremur vitae aeternae (2 Tim. 1, 9; Tit. 3, 4). Hac confessione, omni justitia usque ad minimam particulam hominem spoliamus, donec sola misericordia in spem vitae aeternae regeneratus fuerit; quando, si aliquid operum justitia ad nos justificandos confert, falso dicimur gratia justificari. Non exciderat sane sibi apostolus quum gratuitam asseruit justificationem, qui alio loco argumentatur, gratiam jam non esse gratiam si quid opera valeant (Rom. 11, 6). Et quid aliud sibi vult Dominus, quum negat se venisse ad vocandos justos, sed peccatores (Matth. 9, 13)? Si soli peccatores admittuntur, quid per fictitias justitias aditum quaeramus?

6. Redit eadem mihi subinde cogitatio, periculum esse ne Dei misericordiae sim injurius, qui tanta anxietate in ea asserenda laborem, perinde ac si dubia obscurave foret. Sed quoniam ea est nostra malignitas, quae nunquam nisi validissime depulsa concedat Déo quod suum est, cogor paulo longius insistere. Quia tamen satis perspicua est in hac re scriptura, ejus potius verbis quam meis pugnabo. Jesaias (59, 15) ubi descripsit universale generis humani exitium, pulchre ordinem restitutionis subtexit: vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus; et vidit quia non est vir, et admiratus est, quia non est qui intercedat; et salutem posuit in brachio suo, et justitia sua se confirmavit.

Ubi sunt nostrae justitiae, si verum est quod ait propheta, neminem esse qui in recuperanda sua salute Domino opituletur? Sic alius propheta (Hos. 2, 19 et 23), ubi Dominum de reconciliandis sibi peccatoribus agentem inducit: desponsabo, inquit, te mihi in perpetuum in justitia, judicio, gratia et misericordia; dicam misericordiam non consequutae, misericordiam consequuta. Ejusmodi foedus, quod primam nobis esse cum Deo conjunctionem constat, si misericordia Dei nititur, nullum relinquitur justitiae nostrae fundamentum. Et vero intelligere ex iis qui hominem cum aliqua operum justitia Deo obviam procedere fingunt cupiam, an omnino ullam justitiam esse putent nisi quae sit accepta Deo? Id cogitare si insanum est, quid Deo gratum ab ejus inimicis prodeat, quos totos cum omnibus suis factis aversatur? Omnes, inquam, nos esse capitales ac professos inimicos Dei nostri testatur veritas, donec justificati in amicitiam recipimur. Si principium dilectionis est justificatio, quae operum justitiae illam praecedent? Ita, ut pestilentem illam arrogantiam avertat Joannes, diligenter nos monet quomodo non priores eum dilexerimus (1 Joann. 4, 10). Et id ipsum jam olim per prophetam (Hos. 14, 5) suum Dominus docuerat: diligam, inquit, eos spontanea dilectione, quia conversus est furor meus. Operibus certe non instigatur, si sponte ad nos inclinavit se ejus dilectio. Sed rude hominum vulgus nihil id aliud esse putat nisi quod, ut redemptionem nostram perageret Christus, nemo promeritus fuerit; ut autem redemptionis possessionem adeamus, operibus nostris adjuvari. Imo vero, utcunque a Christo redempti simus, donec tamen vocatione patris inserimur in illius communionem, et tenebrae et mortis haeredes et Dei adversarii sumus. Non enim ab immunditiis nostris purgari nos et ablui Paulus (1 Cor. 6, 11) docet Christi sanguine, nisi dum purgationem illam spiritus in nobis efficit. Quod idem dicere volens Petrus (1 Petr. 1, 2) declarat spiritus sanctificationem valere in obedientiam, et aspersionem sanguinis Christi. Si Christi sanguine in purificationem per spiritum aspergimur, ne putemus alios nos esse ante hujusmodi irrigationem, quam est sine Christo peccator. Maneat ergo illud: principium nostrae salutis esse quandam velut a morte in vitam resurrectionem, quia ubi propter Christum nobis datum est in eum credere, tunc incipimus demum transire a morte in vitam.

7. Sub hac ratione, qui secundus et tertius in divisione supra posita notatus fuit hominum ordo, comprehenditur. Conscientiae enim impuritas utrosque nondum esse Dei spiritu regeneratos arguit. Rursum autem, regenerationem in eis nullam esse, hoc defectum prodit fidei. Unde liquet, Deo nondum reconciliatos, nondum in ejus conspectu justificatos: quando ad haec bona nisi per fidem non pervenitur. Quid pariant peccatores a Deo alienati, nisi illius judicio exsecrabile? Hac quidem stolida confidentia cum impii omnes turgent, tum praesertim hypocritae, quod, utcunque totum cor suum obscoenitate scatere norint, si

qua tamen edunt speciosa opera, digna aestimant quae Deus non aspernetur. Hinc perniciosus ille error, quod sceleratae et nefariae mentis convicti, adigi tamen nequeunt ut se justitia vacuos fateantur; sed injustos se agnoscentes, quia infitiando non sunt, justitiam tamen nonnullam sibi arrogant. Hanc vanitatem egregie Dominus refutat per prophetam (Hagg. 2, 11 seq.): interroga, inquit, sacerdotes, dicens, si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, et panem aut alium cibum admoverit, numquid sanctificabitur? Responderunt autem sacerdotes: non. Et dixit Haggaeus: si tetigerit pollutus in anima aliquid horum, nonne contaminabitur? Responderunt sacerdotes: contaminabitur. Dixit Haggaeus: sic populus iste ante faciem meam, dicit Dominus, et sic omne opus manuum eorum, et omnia quae obtulerint mihi, contaminata erunt. Utinam haec sententia vel plenam fidem posset obtinere apud nos, vel memoriae probe insidere. Nemo enim est, quamlibet alioqui tota vita flagitiosus, qui persuadere sibi sustineat quod hic Dominus clare pronuntiat. Simul ac nequissimus quisque uno vel altero legis officio perfunctus est, non dubitat sibi justitiae loco acceptum ferri; at Dominus reclamat, nullam inde acquiri sanctificationem nisi corde prius bene purgato. Neque eo contentus, contaminari cordis impuritate, quaecunque a peccatoribus prodeunt opera, asseverat. Facessat ergo nomen justitiae ab his operibus quae pollutionis ore Domini damnantur. Et quam eleganti similitudine illud demonstrat? poterat enim objectari, sanctum inviolabiliter esse quod Dominus praecepisset. Ipse vero contra opponit, nihil mirum esse si quae sanctificata sunt in lege Domini, improborum spurcitia contaminantur, quum sacrum attrectando immunda manus profanet.

8. Eandem enim causam egregie apud Jesaiam (1, 12) persequitur. Ne offeratis, inquit, sacrificium frustra; incensum abominatio est mihi; calendas et solennitates vestras odit anima mea; facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens; quum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis; quum multiplicaveritis orationem, non exaudiam; manus enim vestrae plenae sunt sanguine: lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum. Quid isthuc sibi vult quod Dominus ita nauseat ad obsequium suae legis? Imo vero nihil hic respuit quod sit ex germana legis observatione: cujus initium esse ubique docet, sincerum sui nominis timorem. Illo sublato, non modo nugae sunt quaecunque illi offeruntur, sed foetidae abominandaeque sordes. Eant nunc hypocritae, et involutam corde pravitatem retinentes, Deum operibus studeant demereri. Atqui magis ac magis hoc modo irritabunt. Exsecrabiles enim illi sunt impiorum victimae; sola rectorum oratio accepta est illi (Prov. 15, 8). Constituimus ergo extra dubium, quod vulgatissimum esse debet mediocriter in scripturis exercitato: quae vel summo splendore conspicua sunt opera in hominibus nondum vere sanctificatis, tam procul abesse a justitia coram Domino, ut peccata censeantur. Ac proinde ve-

rissime illi [1]) qui non conciliari personae apud Deum gratiam per opera tradiderunt; sed e converso tum placere demum opera ubi persona gratiam prius in Dei conspectu invenerit. Religioseque est observandus hic ordo ad quem scriptura nos manu ducit. Respexisse Dominum ad Abel, scribit Moses, et ad opera ejus (Gen. 4, 4). Vides, ut Dominum hominibus propitium designet antequam ad eorum opera respiciat? Quare purificationem cordis praecedere oportet, ut quae a nobis prodeunt opera, benigne a Deo excipiantur, quia semper viget illa Jeremiae (5, 3) sententia, oculos Dei respicere veritatem. Porro solam fidem esse qua corda hominum purificantur, spiritus sanctus per os Petri asseruit (Act. 15, 9), unde constat primum esse in vera vivaque fide fundamentum.

9. Inspiciamus nunc quid habeant justitiae quos in ordine quarto posuimus. Fatemur, dum nos intercedente Christi justitia sibi reconciliat Deus, ac gratuita peccatorum remissione donatos pro justis habet, cum ejusmodi misericordia conjunctam simul esse hanc ejus beneficentiam, quod per spiritum suum sanctum in nobis habitat, cujus virtute concupiscentiae carnis nostrae magis ac magis in dies mortificantur, nos vero sanctificamur, hoc est consecramur Domino in veram vitae puritatem, cordibus nostris in legis obsequium formatis. Ut haec sit praecipua nostra voluntas, voluntati ejus servire, ac ejus duntaxat gloriam modis omnibus provehere. Enimvero etiam dum sancti spiritus ductu in viis Domini ambulamus, ne tamen nostri obliti animos tollamus, remanent imperfectionis reliquiae quae nobis humilitatis argumentum praebeant. Non est justus, ait scriptura (1 Regg. 8, 46), qui faciat bonum et non peccet. Qualem ergo justitiam ex suis operibus etiamnum obtinebunt? Primum dico, quod optimum ab illis proferri potest, aliqua tamen semper carnis impuritate respersum et corruptum esse, ac tanquam aliquid faecis admixtum habere. Seligat, inquam, ex tota sua vita sanctus Dei servus, quod in ejus cursu maxime eximium se putabit edidisse; bene revolvat singulas partes: deprehendet procul dubio alicubi quod carnis putredinem sapiat; quando nunquam ea est nostra alacritas ad bene agendum quae esse debet; sed in cursu retardando multa debilitas. Quanquam non obscuras esse maculas videmus quibus respersa sint opera sanctorum; fac tamen minutissimos esse naevos duntaxat: sed an oculos Dei nihil offendent, coram quibus ne stellae quidem purae sunt? Habemus, nec unum a sanctis exire opus, quod si in se censeatur, non mereatur justam opprobrii mercedem.

10. Deinde, etiamsi fieri posset ut aliqua nobis essent omnino pura absolutaque opera, unum tamen peccatum satis est ad delendam exstinguendamque omnem memoriam prioris justitiae, ut ait propheta (Ez. 18, 24). Cui et Jacobus (2, 10) consentit.

---

1) Augustinus libr. de poenit. et Gregorius cujus verba referuntur 3. Quaest. 7.

Qui offendit, inquit, in uno, factus est omnium reus. Jam quum haec vita mortalis nunquam a peccato pura sit aut vacua, quidquid justitiae a nobis comparatum foret, id sequentibus identidem peccatis corruptum, oppressum et perditum, in conspectum Dei non veniret, nec in justitiam nobis imputaretur. Denique, ubi de operum agitur justitia, non opus legis respiciendum est, sed mandatum. Ideo si ex lege justitia quaeritur, frustra unum aut alterum opus proferamus; sed necessaria est perpetua legis obedientia. Quare illam, de qua loquuti sumus, peccatorum remissionem non semel (ut multi stolide opinantur) nobis in justitiam Deus imputat, ut impetrata praeteritae vitae venia, postea in lege justitiam quaeramus, quod nihil quam in spem falsam inductos rideret ac luderet. Quum enim perfectio nulla obtingere nobis possit quamdiu hac carne induti sumus, lex autem mortem ac judicium omnibus denuntiet qui non integram justitiam opere praestiterint, habebit semper quo nos accuset, reosque agat, nisi contra occurreret Dei misericordia, quae assidua peccatorum remissione nos subinde absolveret. Quare id semper constat quod principio diximus: si ipsi ex nostra dignitate aestimamur, quidquid meditemur aut moliamur, nos tamen cum omnibus nostris conatibus et studiis morte et interitu dignos esse.

11. Duobus his fortiter insistendum: nullum unquam exstitisse pii hominis opus quod, si severo Dei judicio examinaretur, non esset damnabile. Ad haec si tale aliquod detur quod possibile homini non est, peccatis tamen, quibus laborare autorem ipsum certum est, vitiatum ac inquinatum gratiam perdere. Atque hic praecipuus est nostrae disputationis cardo. Nam de principio justificationis nihil inter nos et saniores Scholasticos pugnae est, quin peccator gratuito a damnatione liberatus justitiam obtineat, idque per remissionem peccatorum; nisi quod illi sub vocabulo justificationis renovationem comprehendunt, qua per spiritum Dei reformamur in legis obedientiam. Justitiam vero hominis regenerati sic describunt, quod homo per Christi fidem Deo semel reconciliatus, bonis operibus justus censeatur apud Deum, et eorum merito sit acceptus. Verum Dominus contra, se fidem imputasse Abrahae in justitiam pronuntiat (Rom. 4, 13), non eo tempore quo idolis adhuc serviebat, aed quum multis jam annis vitae sanctitate excelluisset. Diu ergo coluerat Abraham Deum ex puro corde, et eam legis obedientiam praestiterat quae ab homine mortali praestari potest; habet tamen adhuc repositam in fide justitiam. Unde colligimus, secundum Pauli ratiocinationem, non ex operibus. Similiter quum apud prophetam (Hab. 2, 4) dicitur, justus ex fide vivet: non de impiis et profanis habetur sermo, quos Dominus ad fidem convertendo justificet; sed oratio ad fideles dirigitur, et iis vita promittitur ex fide. Paulus quoque omnem scrupulum solvit, quum pro confirmatione illius sententiae istum Davidis versiculum sumit: beati quorum remissae sunt iniquitates (Rom. 4, 7; Psal. 32, 1). Certum est vero Davidem non de impiis, sed de

fidelibus loqui, qualis ipse erat; quia ex conscientiae suae sensu loquebatur. Ergo hanc beatitudinem non semel habere, sed tota vita tenere nos oportet. Postremo legationem de gratuita cum Deo reconciliatione non in unum aut alterum diem promulgari, sed perpetuam in ecclesia esse testatur (2 Cor. 5, 18). Proinde non aliam justitiam ad finem usque vitae habent fideles quam quae illic describitur. Manet enim perpetuo mediator Christus, qui patrem nobis reconciliet, ac perpetua est mortis ejus efficacia. Nempe ablutio, satisfactio, expiatio, perfecta denique obedientia, qua iniquitates omnes nostrae conteguntur. Nec Paulus ad Ephesios (2, 8) dicit, nos initium salutis habere ex gratia, sed per gratiam salvatos esse, non ex operibus, ne quis glorietur.

12. Quae ad evadendum subterfugia quaerunt hic Scholastici, eos non expediunt. Ajunt, non tanti esse intrinseca dignitate bona opera ut ad justitiam comparandam sufficiant; sed hoc acceptantis esse gratiae, quod tantum valent. Deinde, quia fateri coguntur justitiam operum hic semper esse imperfectam, concedunt nos, quamdiu vivimus, remissione peccatorum indigere qua defectus operum suppleatur, sed delicta quae committuntur, operibus supererogationis compensari. Acceptantem enim quam vocant gratiam, non aliam esse respondeo quam gratuitam ejus bonitatem, qua nos in Christo complectitur pater: dum innocentia Christi nos induit, eamque fert nobis acceptam, ut ejus beneficio pro sanctis, puris et innocentibus nos habeat. Justitiam enim Christi (quae ut una perfecta est, ita sola Dei conspectum sustinere potest) pro nobis sisti oportet, ac judicio repraesentari velut sponsorem. Hac nos instructi assiduam peccatorum remissionem in fide obtinemus. Hujus puritate velatae nostrae sordes et imperfectionum immunditiae non imputantur, sed velut sepultae conteguntur, ne in judicium Dei veniant; donec hora adveniat, qua confecto in nobis ac plane exstincto veteri homine, divina bonitas nos in beatam pacem cum novo Adam recipiet; ubi diem Domini exspectemus, quo in gloriam coelestis regni, receptis incorruptis corporibus, transferamur.

13. Haec si vera sunt, nulla certe nostra opera nos ex se Deo acceptos gratiososque reddere queunt; ac ne ipsa quidem placere, nisi quatenus homo, justitia Christi opertus, Deo placet, et vitiorum suorum remissionem obtinet. Non enim certis operibus promisit Deus vitae mercedem, sed tantum pronuntiat (Lev. 18, 5), qui fecerit haec victurum; maledictionem illam celebrem opponens contra omnes eos qui non perstiterint in omnibus. Quibus abunde refellitur commentum partialis justitiae, ubi non alia justitia admittitur in coelis quam integra legis observatio. Neque vero solidius est quod garrire solent de sufficienda per supererogationis opera compensatione. Quid enim? annon eo semper redeunt unde jam sunt exclusi? eum qui ex parte legem servat, eatenus justum operibus esse, quod illis nemo sani judicii concesserit, nimis impudenter pro confesso assumunt. Toties testificatur Dominus nul-

lam se agnoscere operum justitiam nisi in perfecta legis suae observatione. Quae est improbitas, quum ea deficiamur, ne videamur omni gloria spoliati, hoc est, prorsus Deo cessisse, nescio quibus paucorum operum frustulis nos jactare, et quod deest redimere per alias satisfactiones conari? Satisfactiones jam potenter dirutae supra fuerunt, ut ne per somnium quidem venire nobis in mentem debeant. Tantum dico, eos qui sic ineptiunt, minime reputare quam res sit coram Deo exsecrabilis peccatum. Intelligerent enim profecto, totam hominum justitiam in unum cumulum coactam, unius compensationi parem esse non posse. Videmus namque hominem uno delicto sic a Deo abjectum fuisse et abdicatum, ut simul omnem recuperandae salutis rationem perdiderit. Sublata est igitur satisfactionis facultas, qua qui sibi blandiuntur, nunquam certe Deo satisfacient, cui nihil gratum acceptumve est quod ab inimicis suis profectum sit. Inimici porro sunt omnes quibus imputare peccata instituit. Tecta igitur et remissa peccata nobis ante oportet, quam ad ullum opus nostrum Dominus respiciat. Ex quo sequitur gratuitam esse peccatorum remissionem; quam scelerate blasphemant qui satisfactiones ullas ingerunt. Nos ergo, exemplo apostoli (Phil. 3, 13), quae retro sunt obliviscentes, ad ea autem pergentes quae ante nos sunt, curramus in stadio nostro, tendentes ad palmam supernae vocationis.

14. Jactare vero supererogationis opera, quomodo cum illo convenit quod nobis praeceptum est, ut quum fecerimus quaecunque praecipiuntur nobis, dicamus nos servos esse inutiles, nec plus fecisse quam quod debuimus? Dicere coram Deo, non est simulare aut mentiri; sed quod pro certo habeas apud te constituere. Jubet itaque Dominus nos sincere sentire et nobiscum reputare, nulla sibi praestare gratuita officia, sed debitas operas reddere. Et merito: servi enim sumus tot obsequiis defoenerati quot defungi non possumus, etiamsi omnes nostrae cogitationes omniaque membra in legis officia verterentur. Ideoque quod ait: quum feceritis quaecunque praecipiuntur vobis, perinde valet ac si plus quam omnes hominum justitiae unius forent. Nos ergo (quorum nemo non longissime abest ab ista meta) quomodo audeamus gloriari nos cumulum addidisse ad justam mensuram? Nec est quod excipiat quispiam, nihil obstare quominus ultra necessaria officia prodeat ejus studium, qui a necessariis aliqua in parte cessat. Sic enim penitus habendum, nihil nobis vel quod ad Dei cultum, vel quod ad dilectionem conferat in mentem venire posse, quod non sub Dei lege comprehendatur. Quod si pars est legis, ne voluntariam liberalitatem jactemus, ubi astringimur necessitate.

15. Atque in hanc rem intempestive allegatur illa Pauli gloriatio (1 Cor. 9), quod inter Corinthios jure suo sponte cesserit, quod licebat alioqui, si libuisset, usurpare, nec illis tantum impenderit quod ex officio debebat, sed gratuitam operam ultra officii finem largitus sit. Atqui animum advertere conveniebat ad

rationem illic signatam, hoc fecisse ne infirmis offendiculo foret. Venditabant enim se hoc benignitatis lenocinio mali fraudulentique operarii, quo et favorem sonticis suis dogmatibus conciliarent et odium conflarent evangelio, ut necesse Paulo fuerit, vel in periculum accersere Christi doctrinam, vel ejusmodi artibus obviare. Agedum, si res est homini christiano media, offendiculum incurrere, quum abstinere liceat, fateor apostolum aliquid Domino supererogasse, sin hoc ipsum jure requirebatur a prudenti evangelii dispensatore, dico fecisse quod debebat. Denique etiamsi talis causa non apparet, verum tamen semper est illud Chrysostomi, nostra omnia eandem habere conditionem cum servorum peculiis, quae jure ipso deberi domino constat. Neque id dissimulavit Christus in parabola (Luc. 17, 7). Interrogat enim quam gratiam habituri simus servo, ubi tota die vario labore exercitatus ad nos vesperi redierit. Atqui fieri potest ut majore industria incubuerit quam ausi fuissemus exigere. Esto: nihil tamen fecit quod non ex conditione servitutis deberet, quia cum tota sua facultate noster est. Taceo quales sint supererogationes quas isti venditare Deo volunt. Nugae enim sunt, quas neque ipse unquam imperavit, neque approbat, nec quum reddenda erit apud se ratio, acceptas feret. Hac demum significatione concedemus esse supererogationis opera, utpote de quibus apud prophetam (Jes. 1, 12) dictum est, quis quaesivit haec de manibus vestris? Sed meminerint quid et alibi (ibid. 55, 2) dicatur de iis: quare appenditis argentum vestrum et non in panibus? laborem vestrum insumitis, et non in saturitate? Non est quidem valde laboriosum otiosis istis rabbinis haec sub umbra in mollibus cathedris disputare. At quum summus ille judex pro tribunali sederit, evanescere ventosa hujusmodi placita oportebit. Hoc, hoc quaerendum erat, quam ad ejus tribunal defensionis fiduciam afferre, non quid in scholis et angulis fabulari possumus.

16. Duae sunt potissimum nobis abigendae hac parte ex animis pestes: ne quid in operum justitia fiduciae ponant, ne quid illis gloriae adscribant. Fiducia qualibet nos passim depellunt scripturae, quum docent justitias omnes nostras foetere in Dei conspectu, nisi a Christi innocentia bonum odorem ducant; nihil quam irritare Dei ultionem posse, nisi misericordiae ejus indulgentia sustineantur. Ita porro nihil reliquum nobis faciunt, nisi ut judicem nostrum deprecemur, cum illa Davidis confessione, neminem justificatum iri coram ipso, si rationem a servis suis reposcat (Psal. 143, 2). Ubi autem Job (10, 15) dicit: si impie egi, vae mihi; si autem juste, nec sic erigam caput: quanquam respicit ad summam illam Dei justitiam, cui ne angeli quidem respondent, simul tamen ostendit, ubi ad Dei judicium venitur, nihil restare cunctis mortalibus nisi ut obmutescant. Non enim eo tantum pertinet quod cedere ultro malit quam cum rigiditate Dei periculose certare, sed significat non aliam sensisse eum in se ipso justitiam, quam quae primo momento esset a facie Dei

collapsura. Exacta fiducia gloriationem quoque omnem facessere necesse est. Quis enim justitiae laudem assignet operibus, quorum confidentia trepidet a Dei conspectu? Veniendum ergo quo nos vocat Jesaias (45, 25), ut in Deo laudetur ac glorietur omne semen Israel; quia verissimum est quod alibi dicit (61, 3), nos plantationem esse gloriae Dei. Rite ergo tum purgatus erit animus, quum nec in fiducia operum ulla ex parte recumbet, nec in gloria exsultabit. Ad falsae autem et mendacis istius fiduciae flatum stultos homines hic error animat, quod suae salutis causam in operibus semper locant.

17. Verum, si quatuor causarum genera respicimus, quae in rerum effectu considerare praecipiunt philosophi, nullum eorum reperiemus operibus in constituenda salute nostra convenire. Efficientem enim vitae aeternae nobis comparandae causam ubique scriptura praedicat patris coelestis misericordiam et gratuitam erga nos dilectionem; materialem vero, Christum cum sua obedientia, per quam nobis justitiam acquisivit. Formalem quoque vel instrumentalem quam esse dicemus nisi fidem? Atque tres simul istas una sententia comprehendit Joannes, quum dicit (3, 16): sic Deus dilexit mundum ut filium unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Porro finalem testatur apostolus esse, et divinae justitiae demonstrationem, et bonitatis laudem, ubi et alias tres disertis verbis commemorat. Sic enim ad Romanos loquitur (3, 23): omnes peccaverunt, et egent gloria Dei; justificantur autem gratis ipsius gratia: hic habes caput et primum fontem, quod Deus nos gratuita misericordia complexus est. Sequitur: per redemptionem quae est in Christo Jesu: hic habes veluti materiam qua nobis justitia conficitur; per fidem in sanguine ipsius: hic causa instrumenti ostenditur, qua Christi justitia nobis applicatur. Postremo subjungit finem, quum dicit: in demonstrationem justitiae ipsius, ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Christi. Atque (ut obiter quoque denotet justitiam hanc reconciliatione constare) nominatim ponit, Christum datum esse in reconciliationem. Sic et primo ad Ephesios capite docet nos recipi a Deo in gratiam ex mera misericordia; id fieri Christi intercessione, fide apprehendi; omnia in hunc finem, ut divinae bonitatis gloria ad plenum eluceat. Quum videamus omnes salutis nostrae particulas ita extra nos constare, quid est quod jam operibus vel confidamus vel gloriemur? Nec de efficiente, nec de finali controversiam nobis movere possunt vel conjuratissimi divinae gratiae hostes, nisi totam scripturam abnegare velint. In materiali et formali fucum faciunt, quasi dimidiatum cum fide Christique justitia locum opera nostra teneant. Sed id quoque scriptura reclamante: quae et Christum nobis esse in justitiam et vitam simpliciter affirmat, et hoc justitiae bonum sola fide possideri.

18. Quod autem innocentiae integritatisque suae memoria saepiuscule sancti se confirmant ac consolantur, nec etiam ab ea

praedicanda interdum abstinent, id fit bifariam: vel quod bonam suam causam cum mala impiorum causa comparando, securitatem inde victoriae concipiunt, non tam suae justitiae commendatione quam justa meritaque adversariorum damnatione; vel quod etiam sine aliena comparatione, dum se coram Deo recognoscunt, nonnullam illis et consolationem et fiduciam affert propriae conscientiae puritas. De priore ratione postea videbimus; nunc de posteriore breviter expediamus: quomodo cum eo conveniat quod supra diximus, nulla esse in Dei judicio operum fiducia subnitendum, nulla eorum opinione gloriandum. Haec porro convenientia est quod sancti, quum de fundanda constituendaque salute sua agitur, citra operum respectum in solam Dei bonitatem oculos intendunt. Neque ad eam modo ante omnia tanquam ad beatitudinis principium, se convertunt, sed tanquam in complemento conquiescunt. Sic fundata, erecta, stabilita conscientia operum quoque consideratione stabilitur; quatenus scilicet testimonia sunt Dei in nobis habitantis ac regnantis. Quando igitur isthaec operum fiducia locum non habet, nisi totam prius animi fiduciam in misericordiam Dei rejeceris, non debet illi videri contraria unde pendet. Quare, dum operum fiduciam excludimus, hoc volumus duntaxat, ne mens christiana ad operum meritum, velut ad salutis subsidium, reflectatur, sed penitus resideat in gratuita justitiae promissione. Non vetamus autem ne divinae erga se benevolentiae signis hanc fidem fulciat et confirmet. Nam si, dum memoria repetuntur quaecunque in nos dona Deus contulit, sunt nobis quodammodo instar radiorum divini vultus, quibus illuminemur ad summam illam bonitatis lucem contemplandam; multo magis bonorum operum gratia, quae spiritum adoptionis nobis datum commonstrat.

19. Quum igitur a conscientiae innocentia fidem suam confirmant sancti, et exsultandi materiam sumunt, nihil aliud quam a fructibus vocationis se in filiorum locum a Domino cooptatos esse reputant. Quod ergo a Solomone (Prov. 14, 26) traditur, in timore Domini esse firmam securitatem, quod interdum hanc obtestationem sancti usurpant quo exaudiantur a Domino, se ambulasse coram facie ejus in integritate et simplicitate (Gen. 24, 40; 2 Reg. 20, 3), locum in jaciendo firmandae conscientiae fundamento nullum habent; sed tum demum valent si a posteriori sumuntur: quia et nullibi est timor ille qui securitatem plenam offirmare queat, et sancti sibi talis integritatis conscii sunt cui multae carnis reliquiae adhuc sunt permixtae. Sed quoniam ex regenerationis fructibus habitantis in se spiritus sancti argumentum capiunt, inde se non mediocriter ad exspectandum in omnibus necessitatibus Dei auxilium confirmant, quum in re tanta patrem experiuntur. Ac ne id quidem possunt, nisi primum Dei bonitatem, nulla alia quam promissionis certitudine obsignatam, apprehenderint. Nam si illam aestimare incipiunt a bonis operibus, nihil erit incertius nec magis infirmum. Quandoquidem si per se opera aestimentur, non minus iram Dei sua imperfectione arguent,

quam utcunque inchoata puritate benevolentiam testantur. Denique sic Dei beneficia praedicant ut tamen non deflectant a gratuito Dei favore, in quo testatur Paulus (Eph. 3, 18 seq.) longitudinem, latitudinem, profunditatem et altitudinem sitam esse; quasi diceret, quocunque se vertant piorum sensus, quantumvis alte conscendant, quantumvis longe et late se extendant, non debere tamen a Christi dilectione egredi, quin se in ea meditanda totos contineant, quia omnes dimensiones in se comprehendit. Ideoque dicit eam excellere et eminere supra omnem scientiam; et dum agnoscimus quantopere nos Christus dilexerit, impleri in omnem plenitudinem Dei. Sicut alibi, dum gloriatur pios in omni certamine esse victores, rationem mox addit, propter eum qui dilexit eos (Rom. 8, 37).

20. Videmus jam non eam in sanctis fiduciam operum esse quae vel eorum merito aliquid tribuat (quando ea non aliter quam Dei dona intuentur, unde ejus bonitatem recognoscant, non aliter quam vocationis signa unde electionem reputent), vel quidpiam deroget gratuitae, quam in Christo consequimur, justitiae: quando ab ea dependet, nec sine ea subsistit. Hoc ipsum Augustinus [1]) paucis verbis, sed eleganter significat, quum scribit: non dico Domino, opera manuum mearum ne despicias; exquisivi Dominum manibus meis, et non sum deceptus; sed opera manuum mearum non commendo; timeo enim ne quum inspexeris, plura invenias peccata quam merita; hoc solum dico, hoc rogo, hoc cupio, opera manuum tuarum ne despicias; opus tuum in me vide, non meum; nam si meum videris, damnas; si tuum videris, coronas: quia et quaecunque mihi sunt opera bona, abs te sunt. Duas causas ponit cur non ausit sua opera Deo venditare, quia si quid bonorum operum habet, illic nihil videt suum; deinde, quia id quoque peccatorum multitudine obruitur. Unde fit ut plus inde timoris et consternationis sentiat conscientia, quam securitatis. Ergo non aliter Deum intueri vult sua recte facta quam ut vocationis suae gratiam in illis recognoscens, opus quod inchoavit perficiat.

21. Quod autem praeterea bona fidelium opera scriptura causas esse ostendit cur illis Dominus benefaciat, id sic intelligendum est, ut stet inconcussum quod antea posuimus, effectum nostrae salutis in Dei patris dilectione situm esse, materiam in filii obedientia, instrumentum in spiritus illuminatione, hoc est fide; finem esse tantae Dei benignitatis gloriam. Istis nihil obstat quominus opera Dominus tanquam causas inferiores amplectatur. Sed unde id? nempe quos sua misericordia aeternae vitae haereditati destinavit, eos ordinaria sua dispensatione per bona opera inducit in ejus possessionem. Quod in ordine dispensationis praecedit, posterioris causam nominat. Hac ratione ab operibus interdum vitam aeternam deducit; non quod illis referenda sit

1) In Psal. 137. c. 18.

accepta; sed quia quos elegit, justificat, ut demum glorificet (Rom. 8, 30), priorem gratiam, quae gradus est ad sequentem, causam quodammodo facit. At quoties assignanda est vera causa, non ad opera jubet confugere, sed in sola misericordiae cogitatione nos retinet. Quale enim istud est quod per apostolum docet (ibid. 6, 23): stipendium peccati mors; gratia Domini vita aeterna? Cur non ut vitam morti, sic peccato justitiam opponit? Cur non ut peccatum mortis, ita justitiam vitae causam statuit? Sic enim rite constatura erat antithesis, quae ista variatione nonnihil abrumpitur. Sed apostolus, id quod erat, exprimere ista comparatione voluit, meritis hominum deberi mortem; vitam nonnisi in sola Dei misericordia esse repositam. Denique istis loquutionibus series magis notatur quam causa: quia Deus gratias gratiis cumulando, ex prioribus causam sumit secundas addendi, ne quid ad locupletandos servos suos omittat; atque ita liberalitatem suam prosequitur, ut tamen gratuitam electionem, quae fons et initium est, respicere nos semper velit. Quanquam enim quae nobis quotidie confert dona, quatenus ex illo fonte prodeunt, amat, nostrum tamen est, gratuitam illam acceptationem tenere, quae sola fulcire animas nostras potest; quae vero spiritus sui dona deinde largitur, ita subnectere primae causae, ut ei nihil derogent.

CAPUT XV.

Quae de operum meritis jactantur, tam Dei laudem in conferenda justitia, quam salutis certitudinem evertere.

Partes hujus Capitis: 1) Doctrinae de gratuita justificatione opponitur quaestio, an apud Deum opera gratiam mereantur, nec ne, sect. 1. Cui respondetur sect. 2. et 3. — 2) Explicantur deinde testimonia Scripturae, quae in confirmationem erroris de merito proferuntur, sect. 4. et 5. — 3) Postremo, Scholasticorum Semipelagianorum sophismata refelluntur, sect. 6. et 7. — 4) Additur conclusio, quae orthodoxae doctrinae sufficientem usum detegit, sect. ult.

1. Jam quod praecipuum est in hac causa expedivimus: quia, si operibus fulciatur justitia, corruere protinus a conspectu Dei necesse sit, sola Dei misericordia, sola Christi communicatione, ideoque sola fide contineri. Praecipuum autem hunc esse causae cardinem diligenter animadvertamus, ne illa implicemur communi, non vulgi modo, sed doctorum etiam hallucinatione. Simul enim atque quaeritur de fidei operumque justificatione, decurrunt ad eos locos qui aliquod operibus meritum coram Deo tribuere videntur: perinde vero ac si evicta foret operum justificatio, si probatum fuerit alicujus esse apud Deum pretii. Enimvero supra clare ostendimus, in perfecta tantummodo absolutaque legis observatione consistere operum justitiam. Unde sequitur, non justificari operibus hominem, nisi qui ad summum perfectio-

nis evectus, nullius, vel minimae transgressionis argui queat. Altera igitur et separata est quaestio, utcunque ad justificandum hominem minime sufficiant opera, annon tamen illa apud Deum gratiam promereantur?

2. Primum, de meriti nomine id mihi praefari necesse est: quicunque primus illud operibus humanis ad Dei judicium comparatis aptavit, eum fidei sinceritati pessime consuluisse. Equidem a logomachiis libens abstineo, sed cuperem eam servatam fuisse semper inter christianos scriptores sobrietatem, ne usurpare, quum nihil opus foret, extranea a scripturis vocabula in animum induxissent, quae multum parerent offendiculi, fructus minimum. Quorsum enim, obsecro, opus fuit invehi nomen meriti, quum pretium bonorum operum significanter alio nomine citra offendiculum explicari posset? Quantum autem ipsum offensionis in se contineat, magno cum orbis detrimento patet. Certe ut est fastuosissimum, nihil quam obscurare Dei gratiam, et homines prava superbia imbuere potest. Usi sunt, fateor, passim vetusti ecclesiae scriptores, atque utinam voculae unius abusu erroris materiam posteris non praebuissent. Quanquam nonnullis ipsi quoque locis testantur, quam non praejudicare veritati voluerint. Sic enim alicubi loquitur Augustinus [1]): humana merita hic conticescant, quae perierunt per Adam, et regnet Dei gratia, per Jesum Christum. Item [2]): meritis suis nihil tribuunt sancti; totum nonnisi misericordiae tuae tribuent, o Deus. Alibi [3]): et quum viderit homo quidquid boni habet, non se habere a se, sed a Deo suo, videt id totum quod in eo laudatur, non de suis meritis, sed de misericordia Dei esse. Vides ut adempta homini bene agendi virtute, meriti quoque dignitatem prosternat. Chrysostomus [4]) autem: nostra si qua sequuntur Dei gratuitam vocationem opera, retributio sunt et debitum; ad Dei munera, gratia et beneficientia et largitionis magnitudo. Omisso tamen nomine, rem potius cernamus. Citavi quidem antea ex Bernardo [5]) sententiam: ut ad meritum satis est de meritis non praesumere, sic carere meritis, satis est ad judicium. Sed continuo addita interpretatione, duritiem vocis satis emollit, quum dicit: proinde merita habere cures; habita, data noveris; fructum speres Dei misericordiam, et omne periculum evasisti, paupertatis, ingratitudinis, praesumptionis: felix ecclesia cui nec merita sine praesumptione, nec praesumptio sine meritis deest. Et paulo ante abunde ostenderat quam pio sensu uteretur. Nam de meritis, inquit, quid sollicita sit ecclesia, cui de proposito Dei firmior securiorque existit gloriandi ratio? non potest se ipsum negare Deus: faciet quod promisit; si non est quod quaeras, quibus meritis speremus bona? praesertim quum audias: non propter vos, sed propter me. Sufficit ad meritum, scire quod non sufficiant merita.

1) De Praedest. Sanct. c. 15.
2) In Psal. 139.
3) In Psal. 88.
4) Homil. 33. in Genes.
5) In Cant. Serm. 68.

3. Quid promereantur omnia opera nostra, scriptura ostendit quum Dei conspectum ferre posse negat, quia immunditiae sint plena; quid deinde promeritura sit perfecta legis observatio (si qua reperiri posset), quum praecipit ut nos inutiles servos reputemus quum fecerimus omnia quae praecipiuntur nobis (Luc. 17, 10); quia nihil gratuitum impenderimus Domino, sed debitis obsequiis tantum defuncti simus, quibus non est habenda gratia. Dominus tamen, quae in nos contulit bona opera, et nostra appellat, et non tantum accepta sibi esse testatur, sed remunerationem etiam habitura. Nostrum est vicissim tanta promissione animari, animosque colligere, ne bene agendo defatigemur, et tantam Dei benignitatem vera gratitudine prosequi. Gratiam Dei esse non dubium est quidquid in operibus est quod laudem meretur; nullam esse guttam quam proprie nobis adscribere debeamus. Id si re vera serioque agnoscimus, evanescit quaelibet meriti non fiducia tantum, sed opinio. Bonorum, inquam, operum laudem non (ut sophistae faciunt) inter Deum et hominem partimur; sed totam, integram ac illibatam Domino servamus. Tantum hoc homini assignamus, quod ea ipsa, quae bona erant, sua impuritate polluit et contaminat. Nihil enim ab homine exit, quamtumvis perfecto, quod non sit aliqua macula inquinatum. Vocet igitur Dominus in judicium quae in humanis operibus optima sunt: suam in illis quidem justitiam agnoscet, hominis vero dedecus et probrum. Placent itaque Deo bona opera, nec suis autoribus sunt infructuosa; quin magis amplissima Dei beneficia remunerationis loco referunt: non quia ita merentur, sed quia divina benignitas hoc illis ex se ipsa pretium statuit. Quae autem ista est malignitas, non contentos illa Dei largitate, quae nihil tale merentia opera indebitis praemiis muneratur, sacrilega ambitione ultra contendere, ut operum meritis videatur rependi quod divinae totum est munificentiae? Hic sensum communem uniuscujusque appello. Si is, qui usumfructum in agro aliena liberalitate habet, proprietatis quoque titulum sibi vendicet, annon hujusmodi ingratitudine eam ipsam quam tenebat possessionom amittere meretur? Similiter si manumissus a domino servus, dissimulata libertinae conditionis humilitate, pro ingenuo se venditet, annon dignus est qui in pristinam redigatur servitutem? Hic enim legitimus demum est fruendi beneficii usus, si nec plus arrogamus nobis quam datum est, nec boni autorem sua laude fraudamus; quin potius sic nos gerimus ut residere quodammodo apud eum videatur quod in nos transtulit. Haec moderatio si erga homines praestanda est, videant singuli et reputent qualis Deo debeatur.

4. Scio sophistas abuti locis quibusdam, unde probent meriti nomen erga Deum in scripturis reperiri. Citant ex Ecclesiastico (16, 14) sententiam: misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum. Ex epistola autem ad Hebraeos (13, 2. 16): beneficentiae et communicationis nolite oblivisci; talibus enim hostiis promeretur Deus. In repudianda Ec-

clesiastici autoritate jus meum nunc remitto. Nego tamen fideliter citare quod scripsit Ecclesiasticus, quicunque fuerit ille scriptor; sic enim habet graecum exemplar, πάσῃ ἐλεημοσύνῃ ποιήσει τόπον· ἕκαστος γὰρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ εὑρήσει. Omni misericordiae faciet locum; unusquisque enim secundum opera sua inveniet. Atque hanc esse germanam lectionem quae in latina versione depravata sit, cum ex solo verborum istorum complexu, tum ex longiore superioris orationis contextu liquet. In epistola ad Hebraeos non est cur decipulas in verbulo uno nobis tendant, quando in graecis apostoli verbis nihil aliud habetur quam tales hostias placere acceptasque esse Deo. Id unum abunde sufficere debeat ad compescendam retundendamque nostrae superbiae insolentiam, ne quam operibus dignitatem ultra scripturae formulam affingamus. Porro scripturae doctrina est, aspersa esse perpetuo sordibus multis bona nostra opera, quibus merito Deus offendatur, ac nobis succenseat; tantum abest, ut vel conciliare illum nobis queant, vel ejus erga nos beneficentiam provocare. Quia tamen illa pro sua indulgentia non jure summo examinat, perinde accipere ac si purissima essent, ideoque licet immerita infinitis beneficiis remunerari, tum praesentis vitae, tum etiam futurae. Non enim a doctis alioqui ac piis viris positam distinctionem recipio, meritoria esse bona opera earum quae nobis in hac vita conferuntur gratiarum; solius fidei praemium esse aeternam salutem. Mercedem enim laborum et certaminis coronam in coelo Dominus semper fere collocat. Rursum operum merito sic tribuere, ut gratiae adimatur quod aliis super alias gratiis a Domino cumulamur, est contra scripturae doctrinam. Tametsi enim dicit Christus (Matth. 25, 21 et 29), habenti datum iri, et super multa constitutum iri fidelem ac probum servum, qui in parvis se fidelem gesserit, simul tamen alibi ostendit incrementa fidelium esse gratuitae suae benignitatis munera. Omnes, inquit, sitientes venite ad aquas (Jes. 55, 1), et qui non habetis argentum, venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac. Quidquid ergo nunc in salutis adminiculum piis confertur, tum ipsa beatitudo, mera est Dei beneficentia. Tamen et in hac et illis testatur se operum habere rationem, quia ad testandam erga nos dilectionis suae magnitudinem, non modo nos, sed quae nobis largitus est dona tali honore dignatur.

5. Haec si, quo oportuerat ordine, tractata digestaque essent anteactis saeculis, nunquam tantum turbarum ac dissensionum ortum esset. Paulus (1 Cor. 3, 11) ait in architectura christianae doctrinae retinendum esse quod posuerat ipse fundamentum apud Corinthios, praeter quod nullum aliud poni queat: id autem esse Jesum Christum. Quale nobis in Christo fundamentum est? an quod initium nobis salutis fuit, ut complementum a nobis sequeretur? et viam aperuit tantum, per quam ipsi nostro marte pergeremus? Minime vero, sed quomodo paulo ante posuerat, illum dum agnoscimus nobis datum esse in justitiam. Nemo ergo bene

in Christo fundatus est, nisi qui solidam habet in ipso justitiam: quando non dicit apostolus missum esse quo ad justitiam consequendam nos juvet, sed ut ipse sit nostra justitia (1 Cor. 1, 30). Nimirum quod in ipso electi sumus ab aeternitate ante mundi constitutionem, nullo nostro merito, sed secundum divini beneplaciti propositum: quod ejus morte ipsi a mortis damnatione redempti ac liberati a perditione sumus; quod in ipso adoptati sumus in filios et haeredes a patre coelesti; quod per ipsius sanguinem huic sumus reconciliati; quod illi in custodiam dati pereundi excidendique periculo eximimur; quod illi ita inserti, jam vitae aeternae quodammodo sumus participes, in regnum Dei per spem ingressi (Eph. 1, 4; Col. 1, 14. 20; Joann. 10, 28 etc.). Necdum finis: quod talem ejus participationem adepti, utcunque simus adhuc in nobis stulti, ipse nobis coram Deo sapientia est; ut peccatores simus, ipse nobis justitia; ut immundi simus, ipse nobis puritas; ut infirmi simus, ut inermes et satanae expositi, nostra tamen est quae ipsi data est in coelo et in terra potestas, qua pro nobis satanum conterat, et inferorum portas confringat; ut corpus mortis adhuc nobiscum circumferamus, ipse tamen nobis vita est. Breviter quod omnia illius nostra sunt, et nos in illo omnia habemus, in nobis nihil. Super hoc inquam fundamentum aedificari nos convenit, si volumus in templum Domino sanctum crescere.

6. At longe aliter jampridem institutus est orbis. Reperta sunt moralia nescio quae bona opera, quibus gratiosi Deo reddantur homines antequam Christo inserantur. Quasi vero mentiatur scriptura quum dicit, in morte esse omnes qui filium non possederint (1 Joann. 5, 12). Si in morte sunt, quomodo vitae materiam generarent? Quasi nihil illud valeat, peccatum esse quidquid fit extra fidem (Rom. 14, 23); quasi arboris malae possint exstare boni fructus. Christo vero, ubi suam virtutem exserat, quid pestilentissimi sophistae reliquerunt? Ajunt meruisse nobis primam gratiam, hoc est occasionem merendi; esse jam nostrarum partium, occasioni oblatae non deesse. O projectam impietatis impudentiam! quis exspectasset ut Christi nomen professi, illum ita denudatum sua virtute, tantum non proculcare auderent? Hoc testimonium illi passim redditur, quod justificati sint quicunque in eum credunt: isti nihil aliud beneficii ab eo provenire docent, nisi ut singulis ad se ipsos justificandos aperta sit via. Utinam vero gustarent quid sibi velint istae sententiae: vitam habere quicunque filium Dei habeant (1 Joann. 5, 12); quicunque credit, transiisse a morte in vitam (Joann. 5, 24); justificatos esse nos illius gratia, ut haeredes efficeremur vitae aeternae (Rom. 3, 24); fideles Christum habere in se manentem, per quem Deo adhaereant (1 Joann. 3, 24); participes vitae ejus, sedere cum ipso in coelestibus (Eph. 2, 6); traductos esse in regnum Dei, et salutem consequutos (Col. 1, 13), et similes innumerae. Non enim aut comparandae justitiae. aut salutis tantum acqui-

rendae facultatem fide Christi obtingere significant, sed utrumque nobis donari. Proinde simulatque per fidem insertus es Christo, jam filius Dei factus es, coelorum haeres, justitiae particeps, vitae possessor; ac (quo melius eorum mendacia coarguantur) non adeptus merendi opportunitatem, sed omnia Christi merita, siquidem tibi communicantur.

7. Ita sorbonicae scholae, errorum omnium matres, justificationem fidei, quae pietatis est totius summa, nobis sustulerunt. Fatentur quidem verbo, justificari fide formata hominem, sed id postea interpretantur, quoniam a fide habent bona opera ut ad justitiam valeant; ut paene per ludibrium videantur nominare fidem, quia sine ingenti invidia sileri non poterat, quum toties a scriptura repetatur. Necdum etiam contenti, in laude bonorum operum Deo suffurantur quod ad hominem transferant. Quia vident parum valere ad hominem attollendum bona opera, ac ne merita quidem proprie vocari, si divinae gratiae fructus censeantur, ex vi liberi arbitrii ea eliciunt, oleum scilicet ex lapide. Ac principalem quidem causam in gratia esse non negant; sed eo tamen contendunt non excludi liberum arbitrium, per quod sit omne meritum. Neque id tradunt posteriores modo sophistae, sed eorum Pythagoras Lombardus [1]); quem si cum istis compares, sanum et sobrium esse dicas. Mirae profecto caecitatis fuit, quum Augustinum toties in ore haberet, non vidisse quanta sollicitudine vir ille caverit ne ulla ex bonis operibus gloriae particula in hominem derivaretur. Supra, quum de libero arbitrio disputatio esset, recitavimus aliquot in hanc rem ipsius testimonia, quibus similia identidem in ejus scriptis recurrunt; ut quum vetat ne merita nostra usquam jactemus, quia et ipsa Dei dona sunt; et quum scribit, omne meritum nostrum nonnisi a gratia esse, non parari per nostram sufficientiam, sed per gratiam totum fieri, etc. [2]). Ad scripturae lucem caecutisse, minus mirum; in qua non ita feliciter exercitatum fuisse apparet. Nihil tamen desiderari possit adversus eum et ejus discipulos clarius isto apostoli verbo. Interdicta enim Christianis omni gloriatione, rationem cur gloriari nefas sit, subjungit (Eph. 2, 10): quia Dei factura sumus, creati ad bona opera, quae praeparavit ut in illis ambulemus. Quum ergo nihil a nobis boni prodeat nisi quatenus regenerati sumus, regeneratio autem nostra tota, citra exceptionem, Dei sit, non est cur unciam nobis in bonis operibus vendicemus. Postremo dum assidue inculcant bona opera, sic interim conscientias instituunt, ut confidere nunquam ausint Deum se propitium ac faventem suis operibus habere. Nos autem contra, nulla meriti mentione, singulari tamen consolatione fidelium animos nostra doctrina erigimus, dum eos docemus in suis operibus Deo placere, indubieque acceptos esse. Quin etiam hic exigimus

1) Libr. 2. sent. dist. 28.
2) In Psal. 144. c. 11. Epist. 105 (194).

ut nullum quisquam opus tentet aut aggrediatur sine fide: hoc est, nisi certa animi fiducia prius definiat Deo placiturum.

8. Quamobrem ab unico illo fundamento nequaquam abduci nos, ne latum quidem unguem, patiamur; quo jacto, sapientes deinde architecti recte atque ordine superaedificant. Nam sive doctrina et exhortatione opus est, admonent quod in hoc Dei filius apparuit ut dissolvat opera diaboli (1 Joann. 3, 8), ne peccent qui ex Deo sunt; sufficere praeteritum tempus implendis gentium desideriis (1 Petr. 4, 3); electos Dei vasa esse misericordiae selecta in honorem, quae a sordibus emundari debeant (2 Tim. 2, 20). Sed omnia semel dicuntur, quum ostenditur quod tales velit Christus discipulos, qui se ipsis abnegatis, ac sublata sua cruce, ipsum sequantur (Luc. 9, 23). Qui se ipsum abnegavit, malorum omnium radicem exsecuit, ne amplius quaerat quae sua sunt. Qui crucem suam sustulit, ad omnem patientiam ac mansuetudinem se comparavit. Ac Christi exemplum et haec et alia omnia pietatis ac sanctitatis officia complectitur. Ille se patri obedientem praestitit ad mortem usque; ille totus fuit in operibus Dei perficiendis; ille patris gloriam toto pectore spiravit; ille animam suam pro fratribus posuit; ille hostibus suis bene et fecit et precatus est. Quod si consolatione opus fuerit, mirificam afferent consolationem (2 Cor. 4, 8 seqq.): quod affligimur, non tamen anxii reddimur; laboramus, sed non deserimur; humiliamur, sed non confundimur; dejicimur, sed non perimus; mortificationem Jesu Christi semper in corpore nostro circumferentes, ut vita Jesu manifestetur in nobis; quod si commortui sumus, et convivemus; si compatimur, et conregnabimus (2 Tim. 2, 11); quod ita configuramur ejus passionibus, donec perveniamus ad resurrectionis similitudinem (Phil. 3, 10); quando pater praedestinavit conformes fieri imaginis filii sui, quos in ipso elegit, ut sit primogenitus inter cunctos fatres (Rom. 8, 29). Itaque quod neque mors, neque praesentia, neque futura separabunt nos a caritate Dei, quae est in Christo (ibid. v. 35); quin potius in bonum ac salutem cedent omnia. Ecce, non justificamus hominem ex operibus coram Deo; sed omnes qui ex Deo sunt, dicimus regenerari, et novam creaturam fieri, ut ex regno peccati transeant in regnum justitiae, atque hoc testimonio certam facere suam vocationem, et tanquam arbores a fructibus judicari.

CAPUT XVI.

Refutatio calumniarum quibus hanc doctrinam odio gravare conantur papistae.

Partes hujus Capitis: 1) Propositis Papistarum adversus orthodoxam de justificatione doctrinam calumniis, has ad duas classes revocat, quarum prior cum sua appendice sect. 1—3. refellitur. — 2) Ad alteram calumniam, quae a priori dependet, postrema sectione respondetur.

1. Hoc uno verbo refelli potest impiorum quorundam impudentia, qui calumniantur nos abolere bona opera, atque ab eorum studio abducere homines, quum dicimus eos non justificari ex operibus, nec salutem mereri; deinde nimis facile ad justitiam iter sternere, quum in gratuita peccatorum remissione ipsam jacere docemus, et hac illecebra homines, suapte sponte plus nimio proclives, ad peccandum allicere. Hae, inquam, calumniae uno illo verbo satis refutantur; breviter tamen respondebo ad utramque. Per fidei justificationem causantur destrui bona opera. Supersedeo dicere quales sint bonorum operum zelotae qui ita nobis obtrectant. Liceat illis tam impune conviciari quam licentiose vitae suae obscoenitate totum mundum inficiunt. Dolere sibi simulant, dum tam magnifice extollitur fides, opera excidere suo gradu. Quid si magis erigantur et stabiliantur? Non enim aut fidem somniamus bonis operibus vacuam, aut justificationem quae sine iis constet; hoc tantum interest, quod quum fidem et bona opera necessario inter se cohaerere fateamur, in fide tamen, non operibus, justificationem ponimus. Id qua ratione, facile explicare promptum est, si ad Christum modo convertamur, in quem dirigitur fides, et unde totam vim accipit. Quare ergo fide justificamur? quia fide apprehendimus Christi justitiam, qua una Deo reconciliamur. Hanc vero apprehendere non possis quin et sanctificationem simul apprehendas. Datus est enim nobis in justitiam, sapientiam, sanctificationem, redemptionem (1 Cor. 1, 30). Nullum ergo Christus justificat quem non simul sanctificet. Sunt enim perpetuo et individuo nexu conjuncta haec beneficia, ut quos sapientia sua illuminat, eos redimat; quos redimit, justificet; quos justificat, sanctificet. Sed quia de justitia et sanctificatione tantum quaestio est, in iis insistamus. Inter se distinguamus licet, inseparabiliter tamen utramque Christus in se continet. Vis ergo justitiam in Christo adipisci? Christum ante possideas oportet. Possidere autem non potes, quin fias sanctificationis ejus particeps, quia in frusta discerpi non potest. Quum ergo haec beneficia, nonnisi se ipsum erogando, fruenda nobis Dominus concedat, utrumque simul largitur: alterum nunquam sine altero. Ita liquet quam verum sit nos non sine operibus, neque tamen per opera justificari; quoniam in Christi participatione, qua justificamur, non minus sanctificatio continetur quam justitia.

2. Illud quoque falsissimum est, abduci hominum animos ab affectu bene agendi, quum illis merendi opinionem tollimus. Obiter hic monendi sunt lectores, insulse eos ratiocinari a mercede ad meritum, ut postea clarius explicabo: quia scilicet principium illud ignorant, non minus liberalem esse Deum ubi mercedem operibus assignat, quam dum recte agendi facultatem largitur. Hoc tamen in suum locum differre malo. Nunc quam infirma sit eorum objectio, attingere satis erit, quod duobus modis fiet. Nam primo, quod ajunt nullam fore curam bene instituendae vitae nisi spe mercedis proposita, tota via errant. Si enim hoc

tantum agitur, ut homines mercedem spectent quum Deo serviunt et illi suas operas locent aut vendant, parum proficitur. Gratis coli vult, gratis amari; hunc, inquam, cultorem probat, qui praecisa omni spe recipiendae mercedis, colere tamen eum non desinat. Porro, si incitandi sunt homines, nemo possit acriores admovere stimulos quam a redemptionis ac vocationis nostrae fine: quales adhibet verbum Domini, quum tradit nimis impiam esse ingratitudinem, non mutuo redamare eum qui nos prior dilexit (1 Joann. 4, 10), sanguine Christi emundari ab operibus mortuis conscientias nostras, ad serviendum Deo viventi (Hebr. 9, 14); indignum esse sacrilegium si semel mundati, novis sordibus nos inquinantes, sacrum illum sanguinem profanamus (Hebr. 10, 29); liberatos esse nos e manu hostium nostrorum, ut sine timore serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus vitae nostrae (Luc. 1, 74); nos a peccato emancipatos esse, ut libero spiritu justitiam colamus (Rom. 6, 18); crucifixum esse veterem nostrum hominem, ut in vitae novitatem resurgamus (ibid. 6). Item, si mortui simus cum Christo (ut decet ejus membra) quaerenda esse quae sursum sunt (Col. 3, 1), et in mundo peregrinandum, ut in coelos adspiremus ubi est thesaurus noster; in hoc apparuisse gratiam Domini (Tit. 2, 11 seqq.), ut abnegata omni impietate, et mundanis desideriis, sobrie, sancte, et pie vivamus in hoc saeculo, exspectantes beatam spem et apparitionem gloriae magni Dei et salvatoris. Quare nos non esse constitutos, ut iram nobis concitemus, sed ut salutem consequamur per Christum (1 Thess. 5, 9); nos esse templa spiritus sancti quae profanari sit nefas (1 Cor. 3, 16; Eph. 2, 21); nos tenebras non esse, sed lucem in Domino, quos ut filios lucis ambulare oporteat (ibid. 5, 8; 1 Thess. 5, 4); nos non ad immunditiem vocatos, sed ad sanctitatem, quia haec sit voluntas Dei, sanctificatio nostra, ut nos abstineamus ab illicitis desideriis; vocationem nostram esse sanctam (2 Tim. 1, 9); ei non responderi nisi vitae puritate; in hoc nos esse liberatos a peccato, ut justitiae obediamus. An incitari ad caritatem ullo vivaciori argumento possimus quam illo Joannis (1 Joann. 3, 10 et 4, 10), ut mutuo inter nos diligamus, quemadmodum dilexit nos Deus? in hoc differre ejus filios a filiis diaboli, filios lucis a filiis tenebrarum, quia in dilectione manent? illo item Pauli (1 Cor. 6, 17 et 12, 12): nos, si Christo adhaeremus, unius esse corporis membra, quae invicem adjuvari mutuis officiis conveniat? An ad sanctitatem fortius provocari, quam dum rursum ab Joanne (1 Joann. 3, 3) audimus, omnes qui habent hanc spem, sanctificare se ipsos, quoniam Deus eorum sanctus est? item ex ore Pauli (2 Cor. 7, 1), ut adoptionis promissione freti mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus? quam dum Christum audimus se nobis exemplar proponentem, ut sua vestigia sequamur?

3. Atque haec quidem paucula tantum in gustum proposui. Nam si singula persequi esset animus, longum volumen contexen-

dum foret. Toti paraenesibus, adhortationibus, castigationibus pleni sunt apostoli, quibus hominem Dei ad omne opus bonum instituant, idque citra meriti mentionem. Quin potius inde potissimas ducunt exhortationes, quod nullo nostro merito, sola Dei misericordia stet nostra salus. Quemadmodum Paulus (Rom. 12, 1), ubi tota epistola disseruit nullam esse nobis spem vitae, nisi in Christi justitia, ubi ad paraeneses descendit, per illam Dei miserationem qua nos dignatus est obsecrat. Et sane haec nobis una causa satis esse debuerat, ut Deus in nobis glorificetur. Quod si qui Dei gloria non adeo vehementer afficiuntur, memoria tamen beneficiorum ejus sufficientissima est, quae tales ad bene faciendum incitet. Verum isti quia servilia forte aliqua coactaque legis obsequia ingerendis meritis extundunt, mentiuntur nos nihil habere quo ad bona opera exhortemur, quia non eadem ingredimur via. Quasi vero talibus obsequiis valde oblectetur Deus, qui profitetur se hilarem datorem diligere (2 Cor. 9, 7), et quidquam dari quasi ex tristitia aut necessitate vetat. Neque id dico quod id vel respuam vel negligam adhortationis genus quod scriptura saepenumero usurpat, ne ullam omittat nos undique animandi rationem. Commemorat enim mercedem quam Deus redditurus sit unicuique secundum opera sua; sed illud unicum atque etiam in multis praecipuum esse nego. Deinde exordium inde sumendum non concedo. Ad haec, nihil facere ad erigenda, qualia isti praedicant, merita contendo, quemadmodum postea videbimus. Postremo neque usui esse, nisi doctrina illa praeoccupaverit: solo Christi merito, quod per fidem apprehenditur, nos justificari, nullis autem operum nostrorum meritis; quia nulli ad sanctitatis studium apti esse possunt, nisi qui doctrinam hanc prius imbiberint. Quod et propheta (Psal. 130, 4) pulchre innuit, dum sic Deum alloquitur: apud te est propitiatio, Domine, ut timearis. Nullum enim esse Dei cultum ostendit, nisi agnita ejus misericordia, qua sola et fundatur et stabilitur. Quod apprime notatu dignum est, ut sciamus non modo principium Dei rite colendi esse fiduciam misericordiae ejus, sed timorem Dei (quem meritorium esse volunt papistae) ideo non posse meriti nomine censeri, quia fundatus est in peccatorum venia et remissione.

4. Longe vero futilissima calumnia, invitari ad peccandum homines quum gratuitam peccatorum remissionem, in qua collocatam dicimus justitiam, affirmamus. Tanti enim esse dicimus, ut nullo nostro bono pensari possit, ideoque nunquam impetrandam, nisi gratuita foret. Porro nobis quidem esse gratuitam, Christo non item, cui tam magno constitit: nempe suo sacratissimo sanguine, extra quem nullum satis dignum pretium fuit, quod Dei judicio solveretur. Haec quum docentur homines, admonentur per ipsos non stare, quominus toties sacratissimus ille sanguis effundatur quoties peccant. Ad hoc, discimus [1]) eam esse nostram

1) Sic mendose pro: dicimus.

foeditatem, quae nisi hujus purissimi sanguinis fonte nunquam eluatur. Haec qui audiunt, annon majorem debent concipere horrorem peccati, quam si bonorum operum aspersione abstergi diceretur? Et si quid Dei habent, quomodo non horreant semel purificati, denuo se in lutum provolvere, quo hujus fontis puritatem, quantum in se est, conturbent et inficiant? Lavi pedes meos, inquit fidelis anima apud Solomonem (Cant. 5, 3), quomodo rursum inquinabo illos? Nunc palam est utri et viliorem peccatorum remissionem faciant, et justitiae dignitatem magis prostituant. Illi Deum frivolis suis satisfactionibus, hoc est stercoribus, placari nugantur; nos graviorem asserimus esse peccati noxam, quum quae tam levibus nugis expietur, graviorem Dei offensam quam quae his nihili satisfactionibus remittatur; proinde hanc solius sanguinis Christi praerogativam esse. Illi justitiam, sicubi deficiat, instaurari dicunt ac reparari satisfactoriis operibus; nos pretiosiorem esse putamus, quam ut aequari ulla operum compensatione queat; ideo ut restituatur, ad solam Dei misericordiam confugiendum esse. Caetera quae ad peccatorum remissionem pertinent, ex capite proximo petantur.

CAPUT XVII.

Promissionum legis et evangelii conciliatio.

Partes hujus Capitis, in quibus Sophistarum fidei justificationem diruere aut deterere studentium argumenta revocantur ad duas classes, quarum prior est generalis, posterior specialis, et quaedam argumenta praecipua continet.

1) Prima classis, quae generalis est, et omnium argumentorum veluti fundamentum, continet argumentum a legalibus promissionibus petitum, quod sect. 1—3. expenditur. — 2) Altera a priori fluens, et specialia argumenta proponens: secundum autem ex Cornelii historia haustum explicatur, sect. 4. et 5. — 3) Hac occasione additur luculenta expositio locorum Scripturae, qui clementem ac propitium justitiae cultoribus Deum affirmant, sect. 6. — 4) Tertium argumentum ex locis, qui bona opera justitiae titulo insigniunt, et hominem illis asserunt justificari, sect. 7. et 8. diluitur. — 5) Deinde firmo dilemmate urgentur adversarii, tolliturque partialis eorum justitia, sect. 9. et 10. — 6) Quartum argumentum, Apostolum Jacobum cum Paulo committens, consideratur, sect. 11. et 12. — 7) Ad quintum argumentum ex Apostoli loco, factores Legis, non auditores justificari, responsio, sect. 13. — 8) Sexti argumenti ex locis, quibus fideles suam justitiam Dei judicio examinandam audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt, consideratio, sect. 14. — 9) Postremum a testimoniis, quae justitiam et vitam viis fidelium ascribunt, sect. 15. excutitur.

1. Nunc persequamur alia quoque argumenta quibus satan per suos satellites fidei justificationem diruere aut deterere molitur. Illud jam excussum esse puto calumniatoribus, ne nobiscum perinde agant atque bonorum operum inimicis; siquidem operibus

detrahitur justificatio, non ut nulla bona fiant opera, aut bona esse negentur quae fiunt; sed ne illis fidamus, ne gloriemur, ne salutem adscribamus. Fiducia enim haec nostra est, haec gloria, et unica salutis anchora, quod Christus filius Dei noster est, ac nos in ipso vicissim filii Dei regnique coelestis haeredes, Dei benignitate, non nostra dignitate, in spem aeternae beatitudinis vocati. Sed quia aliis praeterea machinis, ut dictum est, nos impetunt, age, in illis quoque propulsandis pergamus. Primum redeunt ad legales promissiones, quas legis suae cultoribus edidit Dominus, et rogant, velimusne irritas esse prorsus an efficaces? Irritas dicere quoniam absonum ac ridiculum fuerit, pro confesso assumunt, alicujus esse efficaciae. Hinc ratiocinantur, non sola fide nos justificari. Sic enim Dominus loquitur (Deut. 7, 17; Jer. 7, 5 et 23): eritque si audieris praecepta et judicia haec, custodierisque ea et feceris, custodiet etiam tibi Dominus pactum et misericordiam quam juravit patribus tuis; diliget te ac multiplicabit, et benedicet tibi, etc. Item: si bene direxeritis vias vestras et studia vestra, non ambulaveritis post deos alienos, judicium feceritis inter virum et virum, nec in malitiam recesseritis, ambulabo in medio vestri. Nolo mille ejusdem formae frustra recitare, quae quando nihil sensu differunt, istarum solutione explicabuntur. Summa, propositam testatur Moses (Deut. 11, 26) in lege benedictionem et maledictionem, mortem et vitam. Sic ergo argumentantur: aut benedictionem istam otiosam infructuosamque fieri, aut non solius esse fidei justificationem. Jam supra ostendimus quomodo, si in lege haereamus, omni benedictione defectis sola nobis maledictio imminet, quae universis transgressoribus edicta est. Non enim promittit Dominus quidpiam nisi perfectis legis suae cultoribus, qualis nemo reperitur. Manet igitur illud, totum hominum genus per legem argui, maledictioni et irae Dei obnoxium: a qua ut solvantur, e potestate legis exire necesse est, et velut ab ejus servitute in libertatem asseri: non carnalem quidem illam, quae ab observatione legis nos subducat, ad rerum omnium licentiam invitet, concupiscentiam nostram, velut ruptis repagulis, aut effusis habenis lascivire permittat; sed spiritualem, quae perculsam et consternatam conscientiam soletur et erigat, liberam illam ostendens a maledictione ac damnatione, qua illam lex vinctam ac constrictam premebat. Hanc a subjectione legis liberationem et, ut ita dicam, manumissionem assequimur quum per fidem misericordiam Dei in Christo apprehendimus, qua securi certique reddimur de peccatorum remissione, quorum sensu pungebat nos lex ac mordebat.

2. Hac ratione et quae in lege nobis offerebantur promissiones inefficaces forent omnes et irritae, nisi Dei bonitas per evangelium succurreret. Haec enim conditio, ut legem perficiamus, a qua ipsae pendent, et a qua demum praestandae sunt, nunquam implebitur. Sic autem opitulatur Dominus, non partem justitiae in operibus nobis relinquendo, partem ex sua indulgentia

sufficiendo; sed dum unicum Christum pro justitiae complemento assignat. Nam apostolus (Gal. 2, 16), praefatus se aliosque Judaeos, scientes quod ex legis operibus non justificatur homo, in Jesum Christum credidisse, rationem subjicit, non ut adjuvarentur ad justitiae summam ex fide Christi; sed ut illa justificarentur, non ex operibus legis. Si fideles a lege in fidem demigrant, ut in hac justitiam inveniant, quam abesse ab illa vident, certe justitiae legis renuntiant. Itaque amplificet nunc qui volet retributiones, quae legis observatorem manere dicuntur; modo simul animadvertat, nostra pravitate fieri ne fructum inde ullum sentiamus, donec aliam ex fide justitiam fuerimus adepti. Sic David, ubi retributionis meminit, quam praeparavit servis suis Dominus, statim ad peccatorum recognitionem descendit, quibus illa exinanitur. Psalmo etiam 19, 12. magnifice legis beneficia depraedicat, sed continuo exclamat: delicta quis intelliget? ab occultis meis munda me Domine! Prorsus hic locus cum superiore congruit, ubi quum dixisset (Psal. 25, 10 et 11), cunctas vias Domini bonitatem et veritatem timentibus eum, subnectit, propter nomen tuum, Domine, propitiaberis pravitati meae; multa est enim. Sic et nos recognoscere debemus, expositam quidem esse nobis in lege Dei benevolentiam, si operibus eam demereri liceat; sed illorum merito nunquam ad nos pervenire.

3. Quid ergo? an datae sunt, ut sine fructu evanescerent? Jam nuper testatus sum non esse id meae sententiae. Dico sane efficaciam suam ad nos non proferre, quamdiu ad operum merita respiciunt; quare si in se considerentur, quodammodo aboleri. Sic praeclaram illam promissionem (Levit. 18, 5): dedi vobis bona praecepta, quae qui fecerit, vivet in ipsis, nullius momenti esse apostolus docet (Rom. 10, 5) si in ea resistamus, nec pilo plus profuturam quam si data non esset, quia ne sanctissimis quidem Dei servis competit; qui procul omnes absunt a legis complemento, multis vero transgressionibus sunt circumdati. Sed dum promissiones evangelicae substituuntur, quae gratuitam peccatorum remissionem denuntiant, non efficiunt modo ut ipsi Deo accepti simus, sed ut operibus quoque nostris sit sua gratia. Neque hoc tantum, ut ea Dominus grata habeat, sed benedictionibus etiam, quae ex pacto debebantur legis suae observationi, prosequatur. Fateor ergo fidelium operibus rependi, quae justitiae et sanctitatis cultoribus in lege sua Dominus promisit: verum in hac retributione consideranda semper est causa, quae gratiam operibus conciliet. Eam porro triplicem esse cernimus. Prima est, quod Deus averso a servorum suorum operibus intuitu, quae probrum magis quam laudem perpetuo merentur, ipsos in Christo complectitur, ac sola fide intercedente, citra operum subsidium, reconciliat sibi. Altera, quod opera, non aestimata eorum dignitate, paterna benignitate atque indulgentia huc honoris attollit ut alicujus pretii habeat. Tertia, quod ea ipsa cum venia suscipit, non imputata imperfectione, qua omnia inquinata, peccatis magis

quam virtutibus accensenda alioqui forent. Atque hinc apparet quantopere delusi sint sophistae, qui belle se absurda omnia evasisse putarunt quum dicerent, non intrinseca sua bonitate valere opera ad salutem demerendam, sed ex pacti ratione; quia Dominus liberalitate sua tanti aestimavit. Atqui non observabant interim, quae meritoria opera esse volebant, quantum abessent a promissionum conditione, nisi et justificatio sola fide subnixa, et peccatorum remissio, per quam a maculis bona quoque opera abstergi necesse habent, praecederet. Itaque ex tribus divinae liberalitatis causis, quibus fit ut accepta sint fidelium opera, unam tantum annotabant; duas, et eas quidem praecipuas, supprimebant.

4. Citant Petri sententiam quam Lucas in Actis (10, 34. 35) recitat: in veritate comperio quod non sit personarum acceptor Deus; sed in omni gente, qui facit justitiam, acceptus est illi. Atque hinc, quod minime dubium esse videtur, colligunt, si rectis studiis conciliat sibi homo Deum, non solius esse Dei beneficium quod salutem consequitur; imo sic pro sua misericordia Deum peccatori succurrere, ut operibus ad misericordiam flectatur. Verum scripturas nullo modo conciliare possis, nisi duplicem hominis apud Deum acceptionem observes. Qualis enim natura est homo, nihil in eo reperit Deus, quo ad misericordiam inclinetur, praeter unicam miseriam, Nudum ergo et egenum omnis boni, omni contra malorum genere refertum et oneratum hominem si constat esse, ubi primum a Deo suscipitur: quam ob dotem, quaeso, dignum illum coelesti vocatione dicemus? Facessat ergo inanis meritorum imaginatio, ubi gratuitam clementiam Deus tam evidenter commendat. Nam quod ibidem Cornelio angeli voce dicitur, orationes ejus et eleemosynas ascendisse in Dei conspectum, pessime detorquetur ab iis, praeparari hominem ad recipiendam Dei gratiam bonorum operum studio. Jam enim spiritu sapientiae illuminatum fuisse Cornelium oportuit, qui vera sapientia, timore scilicet Dei praeditus erat; eodem spiritu sanctificatum, qui justitiae cultor erat, quam illius certissimum esse fructum apostolus docet (Gal. 5, 5). Ea itaque omnia quae Deo placuisse in eo referuntur, habebat ab illius gratia; tantum abest ut ad eam recipiendam illis suo marte se praepararet. Nulla sane scripturae syllaba proferetur, quae non huic doctrinae consentiat: non esse aliam Deo causam hominis ad se recipiendi nisi quia modis omnibus perditum videt si sibi relinquatur; perditum autem quia non vult, suam in ipso liberando misericordiam exercere. Nunc videmus ut ista acceptio non hominis justitiam spectet, sed purum sit divinae erga miseros tantoque beneficio longe indignissimos peccatores bonitatis documentum.

5. Postquam vero Dominus hominem ex abysso perditionis reductum sibi per gratiam adoptionis segregravit, quia illum regeneravit ac reformavit in novam vitam, jam ut novam creaturam, cum spiritus sui donis amplectitur. Haec illa est acceptio cujus meminit Petrus, qua post suam vocationem Deo fideles approban-

tur, operum quoque respectu; quia Dominus non amare et osculari non potest, quae per spiritum suum in illis efficit bona. Verum id semper memoria repetendum est, non aliter operum ratione illos esse Deo acceptos nisi quia illorum causa et in gratiam, quidquid bonorum operum contulit, liberalitatem suam augendo, sua quoque acceptione dignatur. Unde enim illis bona opera, nisi quod Dominus illos, quemadmodum vasa in honorem elegit, ita vult vera puritate exornare? Unde etiam bona reputantur ac si nihil illis deesset; nisi quod naevis et maculis, quae illis adhaerescunt, veniam benignus pater indulget? In summa nihil aliud significat hoc loco quam gratos esse Deo et amabiles suos filios in quibus notas et lineamenta vultus sui videt. Regenerationem enim alibi, imaginis divinae reparationem in nobis esse, docuimus. Quoniam ergo ubicunque faciem suam Deus contemplatur, et merito amat, et in honore habet, non sine causa dicitur illi placere fidelium vita, ad sanctitatem et justitiam composita. Sed quia pii mortali carne circumdati, adhuc sunt peccatores, et opera eorum bona, inchoata duntaxat, et carnis vitium redolentia, neque illis neque his propitius esse potest nisi in Christo magis quam in se ipsis amplexetur. In hunc modum accipiendi sunt loci qui clementem ac misericordem justitiae cultoribus Deum testantur. Dicebat Moses (Deut. 7, 9) Israelitis: Dominus Deus tuus custodiens pactum ac misericordiam diligentibus se, et custodientibus praecepta sua, in mille generationes; quae sententia in frequentem formulam usurpata postea a populo fuit. Sic Solomo (1 Reg. 8, 23) in solenni precatione: Domine Deus Israel, qui custodis pactum et misericordiam servis tuis, qui ambulant coram te in toto corde suo. Eadem verba et a Nehemia (1, 5) repetuntur. Siquidem ut in omnibus misericordiae suae pactis integritatem ac sanctimoniam vitae vicissim a servis suis Deus stipulatur, ne ludibrio sit sua bonitas, neve quis inani ob eam exsultatione turgidus, benedicat animae suae, ambulans interim in pravitate cordis sui: ita in foederis communionem admissos, vult hac via in officio continere. Nihilo tamen minus foedus ipsum et gratuitum initio feritur, et perpetuo tale manet. Secundum hanc rationem David (2 Sam. 22, 20), quamvis praedicet sibi redditam fuisse mercedem puritatis manuum, non tamen fontem illum quem notavi praeterit, quod extractus fuerit ab utero, quia Deus eum dilexit: ubi ita commendat causae suae bonitatem, ut nihil deroget gratuitae misericordiae, quae dona omnia, quorum origo est, praevenit.

6. Atque hic obiter notare profuerit quid distent istae loquendi formae a legalibus promissionibus. Legales promissiones appello, non quae ubique sparsae sunt in libris mosaicis (quando in illis quoque evangelicae multae occurrunt), sed quae proprie ad legis ministerium pertinent. Ejusmodi promissiones, quocunque nomine vocare libeat, sub conditione, si feceris quod tibi praecipitur, paratam esse remunerationem denuntiant. At quum

dicitur, Dominum custodire pactum misericordiae iis qui se diligunt, magis demonstratur quales sunt illius servi, qui bona fide ejus foedus susceperint, quam exprimatur causa cur illis Dominus benefaciat. Haec porro demonstrationis ratio: quemadmodum in hunc finem aeternae vitae gratia nos dignatur Deus ut diligatur, timeatur, colatur a nobis, ita quaecunque misericordiae in scriptura promissiones habentur, merito ad hunc diriguntur finem, ut revereamur et colamus beneficiorum autorem. Quoties ergo audimus ipsum benefacere iis qui legem suam observant, meminerimus Dei filios ab officio designari, quod in illis perpetuum esse debet: hac ratione nos esse adoptatos, ut ipsum patris loco veneremur. Ne ergo ipsi adoptionis jure nos abdicemus, huc semper enitendum quo tendit nostra vocatio. Id tamen rursum teneamus, non pendere ab operibus fidelium complementum misericordiae Domini; sed ipsum ideo salutis promissionem adimplere iis qui vitae rectitudine suae vocationi respondent, quia in illis germana demum filiorum insignia agnoscit, qui spiritu ejus ad bonum reguntur. Huc referatur, quod est in Psalmo (15, 1) de civibus ecclesiae: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, et quis requiescet in monte tuo sancto? innocens manibus et mundo corde, etc. Item apud Jesaiam (33, 14): quis habitabit cum igne devorante? qui facit justitiam, qui loquitur recta, etc. Non enim firmamentum, quo fideles coram Domino subsistant, describitur; sed modus quo in suum consortium eos clementissimus pater introducit, et in ipso tuetur et confirmat. Quia enim peccatum detestatur, justitiam amat; quos sibi conjungit, eos spiritu suo purificat, ut sibi regnoque suo reddat conformes. Ergo si prima causa quaeratur, unde patefiat sanctis accessus in Dei regnum, unde habeant ut consistant in eo ac permaneant, prompta est responsio: quia Dominus eos sua misericordia et adoptavit semel, et perpetuo tuetur. Si autem de modo quaestio est, tum ad regenerationem est descendendum ejusque fructus qui psalmo illo recensentur.

7. At vero plus longe difficultatis esse videtur in his locis, qui et bona opera justitiae titulo insigniunt, et hominem illis asserunt justificari. Plurimi sunt prioris generis, ubi mandatorum observationes, justificationes vocantur seu justitiae. Alterius generis exemplum est, quod apud Mosen (Deut. 6, 25) habetur: erit haec justitia nostra, si custodierimus praecepta ista omnia. Ac si promissionem esse legalem excipias, quae adnexa conditioni impossibili nihil probet, sunt alia de quibus idem respondere non possis, quale est illud (ibid. 24, 13): eritque tibi id pro justitia coram Domino, reddere pauperi depositum, etc. Item quod propheta dicit (Psal. 106, 30), zelum, in vendicando Israelis probro, imputatum fuisse Phinees in justitiam. Itaque Pharisaei nostri temporis amplam insultandi materiam hic se habere putant. Nam quum dicamus, erecta fidei justitia cedere operum justificationem, eodem jure argumentantur, si ex operibus justitia, ergo falsum est nos sola fide justificari. Ut dem, legis praecepta vocari justitias,

nihil mirum: sunt enim re vera. Quanquam monendi sunt lectores, Graecos parum apte vocem hebraicam HUCIM vertisse δικαιώματα, pro edictis. De voce tamen facile litem remitto. Neque vero hoc denegamus legi Dei quin perfectam justitiam contineat. Tametsi enim, quia debitores sumus omnium quae praecipit, etiam plena ejus obedientia defuncti, servi inutiles sumus; quia tamen eam honore justitiae Dominus dignatus est, non detrahimus quod ille dedit. Fatemur ergo libenter, absolutam legis obedientiam esse justitiam; mandati uniuscujusque observationem, esse justitiae partem; siquidem in reliquis etiam partibus tota justitiae summa constet. Sed exstare usquam talem justitiae formam negamus. Atque ideo legis justitiam tollimus, non quod manca per se sit ac mutila, sed quod ob carnis nostrae debilitatem nusquam compareat. Atqui non modo praecepta Domini simpliciter scriptura justitias vocat, sed operibus quoque sanctorum tribuit hoc nomen. Ut quum Zachariam et ejus conjugem refert ambulasse in justitiis Domini (Luc. 1, 6). Sane dum ita loquitur, opera magis ex legis natura aestimat quam propria ipsorum conditione. Etsi rursus hic observandum quod nuper dixi, ex incuria graeci interpretis non esse statuendam legem. Sed quia Lucas in recepta versione nihil mutare voluit, neque ego contendam. Deus enim ea quae lege continentur mandavit hominibus in justitiam; sed eam justitiam non exsequimur, nisi totam legem observando. Qualibet enim transgressione corrumpitur. Quum ergo lex nihil nisi justitiam praescribat, si in ipsam respicimus, justitiae sunt singula ejus mandata; si homines spectamus a quibus fiunt, justitiae laudem minime consequuntur ex uno opere, in multis transgressores, et ex eo opere quod aliqua semper ex parte propter imperfectionem vitiosum est.

8. Sed venio ad secundum genus, in quo praecipua est difficultas. Nihil magis firmum habet Paulus ad probandam fidei justitiam, quam quod de Abraham scribitur, fidem illi suam pro justitia imputatam fuisse. Quum ergo editum facinus a Phinees imputatum illi fuisse ad justitiam dicatur, quod de fide contendit Paulus, licebit nobis de operibus ratiocinari. Proinde adversarii nostri, quasi re evicta, constituunt nos quidem sine fide non justificari; sed neque per eam justificari solam, opera esse quae justitiam nostram impleant. Ego hic pios obtestor, ut si veram justitiae regulam ex sola scriptura petendam norunt, mecum religiose et serio expendant quomodo scriptura secum ipsa sine cavillis rite conciliari possit. Quum sciret Paulus, fidei justificationem suffugium esse iis, qui propria justitia deficiuntur, audacter infert, justitia operum exclusos quicunque fide justificantur. Quoniam vero constat omnium illam esse fidelium communem, ex eo pari fiducia constituit operibus neminem justificari; quin magis contra, nullo operum adminiculo justificari. Sed aliud est disputare quid per se valeant opera, aliud quo loco post stabilitam fidei justitiam habenda sint. Si operibus statuendum est pro dignitate sua pretium, indigna esse dicimus, quae in conspectum Dei

prodeant; ideo nihil operum habere hominem, quo apud Deum glorietur; inde, omni operum adminiculo exutum, sola fide justificari. Eam porro justitiam definimus, quod in Christi communionem receptus peccator ejus gratia Deo reconciliatur, dum illius sanguine purgatus peccatorum remissionem obtinet, et justitia non secus ac propria vestitus, coram coelesti tribunali securus subsistit. Praeposita peccatorum remissione, quae jam sequuntur bona opera aliam quam a suo merito aestimationem habent; quia quidquid in illis est imperfectum, Christi perfectione contegitur; quidquid naevorum est aut sordium, ejusdem puritate abstergitur, ne in judicii divini quaestionem veniat. Obliterata igitur omnium transgressionum culpa, quibus impediuntur homines ne quidquam Deo gratum proferant, sepulto etiam imperfectionis vitio quod bona quoque opera foedare solet, quae fiunt a fidelibus bona opera, justa censentur, vel (quod idem est) in justitiam imputantur.

9. Nunc mihi si quis istud objectet ad impugnandam fidei justitiam, primum interrogabo, num homo justus censeatur ob unum aut alterum sanctum opus, reliquis vitae operibus legis transgressor? Plus quam absurdum quidem est. Deinde requiram an ob multa quoque bona opera, si quidem praevaricationis aliqua in parte reus tenetur? Ne hoc quidem contendere audebit, reclamante legis sanctione, maledictosque omnes proclamante, qui non omnia legis mandata ad ultimum impleverint (Deut. 27, 26). Ad haec ultra progrediar, sitne ullum opus quod nullius impuritatis aut imperfectionis argui mereatur? Et quomodo esset coram iis oculis quibus nec stellae satis mundae sunt, nec angeli satis justi (Job. 4, 18)? Ita nullum exstare bonum opus concedere cogetur, quod non et appositis sibi transgressionibus, et sua ipsius corruptione pollutum sit, ne justitiae honorem teneat. Quod si constat a justificatione fidei proficisci, ut opera impura alioqui, immunda, dimidiata, indigna Dei conspectu, nedum amore, justitiae imputentur: quid hujus jactatione destruere illam moliuntur, quae si non esset, hanc frustra jactarent? Vipereumne partum facere volunt? Eo enim tendunt impiorum dicta. Fidei justificationem principium, fundamentum, causam, argumentum, substantiam operum justitiae esse non possunt infitiari; concludunt tamen fide non justificari hominem, quod bona quoque opera in justitiam reputentur. Omittamus ergo istas ineptias, et quod res est fateamur: si a fidei justificatione dependet, qualiscunque tandem censetur, operum justitia, non modo per hanc nihil imminui, sed potius confirmari, quo nimirum vis ejus potentior elucet. Neque etiam sic putemus commendari post gratuitam justificationem opera, ut et ipsa in locum justificandi hominis postea succedant, aut ejusmodi officium cum fide partiantur. Nisi enim perpetuo maneat solida fidei justificatio, illorum immundities detegetur. Nihil autem absonum est, sic fide hominem justificari ut non ipse modo justus sit, sed opera quoque ejus supra dignitatem justa censeantur.

10. Hac ratione concedemus, non partialem modo in operi-

bus justitiam (quod ipsi adversarii volunt) sed perinde approbari Deo ac si perfecta absolutaque foret. Sed si meminerimus quo fundamento fulciatur, soluta erit omnis difficultas. Gratum enim opus tunc demum esse incipit ubi cum venia suscipitur. Porro unde venia, nisi quia Deus nos et nostra omnia in Christo intuetur? Quemadmodum ergo nos ipsi, ubi in Christum insiti sumus, ideo justi apparemus coram Deo, quia ejus innocentia conteguntur nostrae iniquitates, sic opera nostra justa sunt et habentur, quia quidquid alias vitii in ipsis est, Christi puritate sepultum non imputatur. Ita merito dicere possumus, sola fide non tantum nos sed opera etiam nostra justificari. Jam si ista qualiscunque operum justitia a fide et gratuita justificatione pendet, et ab ea efficitur, debet sub eam includi, et tanquam effectus causae suae (ut ita loquar) subordinari; tantum abest ut erigi debeat ad illam vel destruendam vel obscurandam. Sic Paulus (Rom. 4, 7), ut extorqueat, beatitudinem nostram Dei misericordia, non operibus constare, urget maxime illud Davidis (Psal. 32, 1): beati quorum remissae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata; beatus cui non imputavit Dominus peccatum. Si quis contra obtrudat innumera elogia quibus videtur beatitudo operibus dari (qualia sunt: beatus vir qui timet Dominum, qui miseretur pauperis, qui non ambulavit in consilio impiorum, qui suffert tentationem; beati qui custodiunt judicium, immaculati, pauperes spiritu, mites, misericordes, etc. Psal. 112, 1; Prov. 14, 21; Psal. 1, 1; Jacob. 1, 12; Psal. 106, 3 et 119, 1; Matth. 5, 3) non efficient quominus verum sit quod ait Paulus. Quoniam enim illa quae praedicantur, omnia nunquam sic sunt in homine ut Deo propterea id approbetur, conficitur, miserum semper esse hominem nisi a miseria per veniam peccatorum eximatur. Quoniam ergo universa quae scripturis extolluntur beatitudinis genera, irrita concidunt, ut nullius fructum percipiat homo donec beatitudinem peccatorum remissione adeptus fuerit, quae deinde illis locum faciat, sequitur hanc esse non modo summam et praecipuam, sed unicam, nisi forte velis ab illis enervari, quae in ea sola consistunt. Multo jam minus rationis est cur nos conturbare debeat appellatio justorum, quae fidelibus plerumque tribuitur. Justos certe a vitae sanctimonia nuncupari fateor; sed quum in justitiae studium magis incumbant quam justitiam ipsam impleant, qualemcunque hanc justitiam fidei justificationi cedere par est, unde habet id quod est.

11. Sed enim cum Jacobo plus adhuc negotii nobis restare ajunt, ut qui aperta voce nobis repugnet. Docet enim (2, 4 seqq.) et Abraham ex operibus fuisse justificatum, et nos quoque omnes operibus justificari, non sola fide. Quid igitur? pertrahentne in certamen Paulum cum Jacobo? Si Jacobum pro Christi ministro habent, si accipienda est ejus sententia, ne a Christo per os Pauli loquente dissentiat. Spiritus per os Pauli asserit, Abraham fide, non operibus justitiam fuisse consequutum; nos quoque fide docemus omnes sine operibus legis justificari. Idem spiritus per Ja-

cobum tradit, et Abrahae et nostram justitiam operibus, non fide tantum constare. Spiritum secum non pugnare, certum est. Quae erit ergo istorum concordia? adversariis abunde est si convellerint, quam nos altissimis radicibus stabilitam volumus fidei justitiam; suam autem conscientiis tranquillitatem reddere, non magnae curae est. Unde videas quidem eos fidei justificationem arrodere, sed nullam interim constituere justitiae metam ubi conscientiae sistantur. Triumphent ergo ut libet, modo non aliam jactare victoriam possint, quam omnem justitiae certitudinem se sustulisse. Ac miseram quidem hanc victoriam obtinebunt, ubi exstincta veritatis luce mendaciorum tenebras offundere illis Dominus permittet. Ubicunque autem stabit Dei veritas, nihil proficient. Nego itaque Jacobi sententiam, quam assidue tanquam Achillis clypeum nobis obtendunt, illis vel tantillum suffragari. Id quo planum fiat, intuendus primum erit apostoli scopus; deinde observandum ubi hallucinentur. Quoniam tum erant plerique (quod malum in ecclesia perpetuum esse solet), qui infidelitatem suam manifeste prodebant, quaecunque propria sunt fidelium opera negligendo ac omittendo, falso tamen fidei nomine gloriari non desinebant, stolidam talium fiduciam hic eludit Jacobus. Non est ergo illi propositum verae fidei vim ulla ex parte deterere, sed ostendere quam inepte nugatores isti vacuae ejus imagini tantum arrogarent, ut hac contenti secure diffluerent in omnem vitiorum licentiam. Hoc statu concepto, facile erit animadvertere ubi peccent nostri adversarii. Incidunt enim in duplicem paralogismum: alterum in fidei vocabulo, alterum in verbo justificandi. Quod fidem nominat apostolus, inanem opinionem procul a fidei veritate dissitam, concessionis est quae nihil causae derogat. Quod ab initio ipse demonstrat his verbis: quid prodest, fratres mei, si quis fidem dicat se habere, opera autem non habeat? Non dicit: si fidem quis habeat sine operibus; sed, si actet. Clarius etiam paulo post, ubi deteriorem diabolica notitia per ludibrium facit; postremo ubi mortuam vocat. Sed a definitione sufficienter deprehendas quid velit. Tu credis, inquit, quod Deus est: sane si nihil in ista fide continetur nisi ut credatur Deum esse, jam nihil mirum est si non justificet. Nec vero dum hoc illi adimitur, quidquam derogari putemus fidei christianae, cujus longe diversa est ratio. Quo enim modo vera fides justificat, nisi dum nos Christo conglutinat, ut unum cum illo facti participatione justitiae ejus fruamur? non ergo eo justificat quod divinae essentiae notitiam concipiat, sed quod in misericordiae certitudine recumbit.

12. Nondum scopum attigimus, nisi discutiamus et alterum paralogismum: siquidem justificationis partem in operibus Jacobus reponit. Si et reliquis scripturis, et sibi ipsi consentaneum Jacobum facere velis, necessarium est, justificandi verbum alio significatu accipere quam apud Paulum. Justificari enim dicimur a Paulo, quum obliterata injustitiae nostrae memoria justi reputamur. Eo si spectasset Jacobus, praepostere citasset illud ex Mose;

credidit Abraham Deo, etc. Sic enim contexit: Abraham operibus consequutus est justitiam, quod filium immolare, jubente Deo, non dubitavit. Atque ita impleta est scriptura, quae dicit illum credidisse Deo, et imputatum ei ad justitiam. Si absurdum est, effectum esse sua causa priorem, aut falso testatur Moses eo loco imputatam fuisse Abrahae fidem in justitiam, aut ex ea quam in Isaac offerendo praestitit obedientia justitiam non fuit promeritus. Nondum concepto Ismaele, qui jam adoleverat antequam Isaac nasceretur, fide sua justificatus fuit Abraham. Quomodo igitur dicemus obedientia diu post sequuta justitiam sibi comparasse? Quare aut perperam ordinem invertit Jacobus (quod cogitare est nefas) aut justificatum noluit dicere, quasi promeritus sit ut justus censeretur. Quid ergo? Certe de justitiae declaratione, non autem imputatione ipsum loqui apparet, ac si diceret: qui vera fide justi sunt, ii suam justitiam obedientia bonisque operibus probant, non nuda et imaginaria fidei larva. In summa, non disputat qua ratione justificemur; sed justitiam operatricem a fidelibus requirit. Et quemadmodum Paulus citra operum adminiculum justificari contendit, ita hic justos haberi non patitur, qui bonis careant operibus. Hujus scopi consideratio nos omni scrupulo extricabit; nam hinc praecipue falluntur nostri adversarii, quod putant Jacobum justificationis rationem definire; quum nihil aliud studeat, quam pravam eorum securitatem diruere, qui excusando bonorum operum contemptui fidem inaniter obtendebant. Ergo quoslibet in modos Jacobi verba torqueant, nihil praeter duas sententias expriment: inane fidei spectrum non justificare, et fidelem, tali imaginatione non contentum, operibus bonis suam justitiam declarare.

13. Quod autem ex Paulo (Rom. 2, 13) in eundem sensum citant, minimum eos juvat: factores legis, non auditores justificari. Nolo solutione Ambrosii evadere, ideo esse illud dictum quia complementum legis sit in Christum fides. Video enim merum esse effugium, quo nihil opus est ubi aperta patet via. Illic stolida confidentia Judaeos dejicit apostolus, qui sola legis agnitione se venditabant, quum interim summi essent ejus contemptores. Ne ergo nuda legis peritia tantopere sibi placerent, admonet, si ex lege quaeratur justitia, non ejus notitiam, sed observationem quaeri. Nos certe istud in dubium non vocamus, quin legis justitia consistat in operibus, ac ne illud quidem, quin consistat in operum dignitate et meritis justitia. Sed nondum probatum est operibus nos justificari, nisi unum aliquem proferant, qui legem impleverit. Non aliud autem sensisse Paulum, erit satis amplo testimonio orationis contextus. Postquam gentes ac Judaeos in commune injustitiae damnaverat, tum ad distributionem descendit, ac dicit eos, qui sine lege peccaverunt, sine lege perire, quod ad gentes refertur; qui vero in lege peccaverunt, per legem judicari, quod Judaeorum est. Porro, quoniam illi suis praevaricationibus conniventes sola lege superbiebant, adjungit quod optime congruebat, non ideo latam esse legem ut audita solummodo ejus

voce justi redderentur, sed tum demum si obedirent. Ac si diceret: in lege quaeris justitiam? ne auditum ejus praetexas, qui parvi est per se ponderis; sed afferas opera quibus declares legem non tibi frustra positam. His quoniam deficiebantur omnes, sequebatur, legis gloriatione esse spoliatos. Itaque contrarium potius ex mente Pauli argumentum formandum est: justitia legis in operum perfectione sita est; nemo jactare potest se per opera legi satisfecisse; nulla ergo est a lege justitia.

14. Jam et ex locis illis pugnant quibus suam justitiam fideles examinandam Dei judicio audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt. Quales sunt: judica me Domine secundum justitiam meam, et secundum innocentiam meam, quae sunt in me (Psal. 7, 9). Item: exaudi Deus justitiam meam, probasti cor meum et visitasti nocte, et non est inventa in me iniquitas (ibid. 17, 1). Item: retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum rependet mihi; quia custodivi vias Domini, nec impie defeci a Deo meo: et ero immaculatus, et observabo me ab iniquitate mea (ibid. 18, 21). Item: judica me Domine, quoniam in innocentia mea ambulavi; non sedi cum viris mendacibus, cum iniqua gerentibus non introibo; ne perdas cum impiis animam meam, cum viris sanguinum vitam meam, in quorum manibus iniquitates sunt, dextera quorum repleta est muneribus: ego autem innocenter ambulavi (ibid. 26, 1 et 9). Dixi supra de fiducia quam sibi sancti simpliciter ab operibus sumere videntur. Quae autem huc adduximus testimonia nos non valde impedient, si secundum suam *περίστασιν*, hoc est complexum, vel (ut vulgo loquuntur), circumstantiam, accipiantur. En porro duplex est. Nam nec de ipsis in universum quaestionem haberi volunt, ut pro totius vitae tenore vel damnentur vel absolvantur; sed specialem causam in judicium disceptandam afferunt, nec divinae perfectionis respectu, sed ex improborum ac scelestorum comparatione justitiam sibi arrogant. Primum, quum de homine justificando agitur, non tantum quaeritur ut bonam in re aliqua particulari causam habeat, sed perpetuam quandam tota vita justitiae symmetriam. Atqui sancti, dum ad comprobandam suam innocentiam Dei judicium implorant, non se ipsos omni noxa solutos et omni ex parte inculpatos offerunt; sed quum in sola ejus bonitate salutis fiduciam defixerint, confisi tamen esse vindicem pauperum praeter jus et aequitatem afflictorum, profecto causam in qua innocentes opprimuntur, illi commendant. Dum vero secum adversarios ad tribunal Dei sistunt, non jactant innocentiam, quae Dei puritati responsura sit si severe conquiratur; sed quia prae adversariorum malitia, improbitate, astutia, nequitia, sinceritatem, justitiam, simplicitatem puritatemque suam Deo compertam gratamque esse norunt, non reformidant, inter se et illos judicem invocare. Sic quum David Sauli dicebat (1 Sam. 26, 23): reddat Dominus unicuique secundum justitiam et veritatem ejus, non intelligebat ut

Dominus unumquemque per se examinaret ac muneraretur pro meritis; sed Dominum attestabatur quanta esset sua innocentia praeut erat Saulis iniquitas. Ac ne Paulus quidem, quum hac gloriatione se jactat (2 Cor. 1, 12), quod bonum habeat conscientiae testimonium, se cum simplicitate et integritate versatum esse in ecclesia Dei, vult ejusmodi gloriatione apud Deum niti; sed coactus impiorum calumniis, fidem ac probitatem suam, quam divinae indulgentiae acceptam esse sciebat, adversus quamlibet hominum maledicentiam asserit. Videmus enim quid alibi (1 Cor. 4, 4) dicat, se nihil esse sibi male conscium, sed non in hoc justificari. Quia scilicet intelligebat, judicium Dei humanam lippitudinem longe transscendere. Utcunque ergo pii contra impiorum hypocrisin suam innocentiam Deo teste ac judice defendant, ubi tamen cum solo Deo negotium est, omnes uno ore clamant (Psal. 130, 3): si iniquitatem observaveris Domine, Domine quis sustinebit? Item: ne ingrediaris in judicium cum servis tuis; quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (ibid. 143, 2). Suisque operibus diffisi libenter canunt: bonitas tua melior quam vita (ibid. 63, 4).

15. Sunt et alii non absimiles superioribus loci, in quibus subsistere etiamnum quis possit. Dicit Solomon (Prov. 20, 7), eum qui ambulat in integritate sua, justum esse. Item (ibid. 12, 28): in semita justitiae esse vitam, ac in ea ipsa non esse mortem. Qua ratione Ezechiel (18, 9. 21 et 33, 15) perhibet vita victurum qui judicium ac justitiam fecerit. Nihil eorum vel infitiamur, vel obscuramus. Sed prodeat unus ex filiis Adam cum tali integritate. Si nemo est, aut pereant a conspectu Dei oportet, aut ad misericordiae asylum confugiant. Neque interim negamus quin fidelibus sua integritas, dimidiata licet ac imperfecta, gradus sit ad immortalitatem. Sed unde id, nisi quoniam quos in foedus gratiae assumpsit Dominus, eorum opera non excutit pro meritis, sed paterna benignitate osculatur? Quo non tantum intelligimus quod tradunt Scholastici, a gratia acceptante habere opera suum valorem. Illi enim sentiunt, imparia alioqui opera ex legis pacto saluti comparandae, in aequalitatis tamen pretium Dei acceptione evehi. Ego autem dico, ea, tum aliis transgressionibus, tum suis ipsorum maculis inquinata, non aliud valere nisi quod Dominus veniam utrisque indulget; quod est, gratuitam homini justitiam largiri. Neque tempestive hic obtruduntur illae apostoli (Eph. 1, 4; 1 Thess. 3, 13 et alibi) precationes, ubi tantam fidelibus perfectionem optat, ut sint inculpati et irreprehensibiles in die Domini. Haec quidem verba Coelestini valde olim exagitabant, ad perfectionem justitiae in hac vita asserendam. Sed quod arbitramur sufficere, breviter post Augustinum respondemus: ad hanc quidem metam aspirare pios omnes debere, ut immaculati aliquando et inculpati appareant coram Dei facie; sed quia optima et praestantissima vitae praesentis ratio nihil aliud est quam profectus, ad eam metam nos tum demum perventuros,

ubi hac peccati carne exuti Domino ad plenum adhaerebimus. Neque tamen pertinaciter cum eo litigabo, qui perfectionis titulum sanctis tribuere volet: modo eam quoque Augustini [1]) ipsius verbis definiat. Perfectam, inquit, sanctorum virtutem quum nominamus, ad ipsam perfectionem pertinet etiam imperfectionis tum in veritate tum in humilitate cognitio.

CAPUT XVIII.

Ex mercede male colligi operum justitiam.

Partes hujus Capitis tres: 1) Solutio duarum generalium objectionum, quae ad operum justitiam stabiliendam proferuntur. Primo Deum unicuique redditurum secundum opera sua, sect. 1. Secundo aeternam operum mercedem appellari, a secunda sectione ad sextam. — 2) Ad alias speciales objectiones inde deductas, et ex Scripturae depravatis testimoniis desumptas, responsio, sect. 6—9. — 3) Sophismatis, fidem opus vocari, ideo nos opere justificari; asserentis dilutio, sect. postrema.

1. Transeamus nunc ad eas sententias, quae affirmant Deum unicuique redditurum secundum opera sua. Cujusmodi sunt: unusquisque referet quod gessit in corpore, sive bonum sive malum (2 Cor. 5, 10); gloria et honor operanti bonum; tribulatio et angustia in omnem animam operantis malum (Rom. 2, 6); et: ibunt qui bona egerint in resurrectionem vitae, qui male fecerint in resurrectionem judicii (Joann. 5, 29); venite benedicti patris mei, esurivi et dedistis mihi cibum, sitivi et potum tribuistis (Matth. 25, 34) etc. Atque illis quoque eas conjungamus, quae mercedem operum appellant vitam aeternam. Quo in genere sunt: retributio manuum hominis restituetur ei (Prov. 12, 14 et 13, 13); qui timet mandatum, remunerabitur; gaudete et exsultate, ecce merces vestra copiosa est in coelis (Matth. 5, 12); unusquisque mercedem accipiet secundum laborem (1 Cor. 3, 8). Quod unicuique dicitur redditurus Deus secundum opera, parvo negotio dissolvitur. Ordinem enim consequentiae magis quam causam indicat loquutio. Extra dubium autem est, Dominum his misericordiae suae gradibus salutem nostram consummare, dum electos ad se vocat, vocatos justificat, justificatos glorificat (Rom. 8, 30). Tametsi ergo sola misericordia suos in vitam suscipiat, quia tamen in ejus possessionem ipsos deducit, per bonorum operum stadium, ut quo destinavit ordine suum in illis opus impleat, nihil mirum si secundum opera sua dicuntur coronari: quibus haud dubie ad recipiendam immortalitatis coronam praeparantur. Quin hac ratione apposite dicuntur salutem suam operari (Phil. 2, 12), dum bonis operibus incumbendo vitam aeternam meditantur. Nempe

1) Libr. 3. ad Bonif. c. 7.

sicut alibi jubentur operari cibum, qui non perit (Joann. 6, 27), dum in Christum credendo sibi vitam acquirunt, et tamen mox additur, quem filius hominis daturus est vobis. Unde apparet operandi verbum nequaquam opponi gratiae, sed referri ad studium, ac proinde non sequitur, vel fideles ipsos esse salutis suae autores, vel ab ipsorum operibus eam emanare. Quid ergo? simul atque per evangelii notitiam, et spiritus sancti illuminationem adsciti sunt in Christi consortium, inchoata est in illis aeterna vita. Jam quod in illis bonum opus inchoavit Deus, et perfici oportet usque in diem Domini Jesu (Phil. 1, 6). Perficitur porro, quum justitia et sanctitate patrem coelestem referentes se filios ejus non degeneres esse probant.

2. Ex mercedis nomine non est cur opera nostra ratiocinemur causam esse salutis. Principio istud sancitum sit in cordibus nostris, regnum coelorum non servorum stipendium, sed filiorum esse haereditatem, qua soli potientur, qui a Domino in filios cooptati fuerint, neque ullam aliam ob causam quam ob hanc adoptionem. Non enim erit haeres filius ancillae, sed filius liberae (Gal. 4, 30). Adeoque in iis ipsis locis quibus gloriam aeternam mercedem operibus fore pollicetur spiritus sanctus, haereditatem nominatim exprimendo, aliunde nobis provenire demonstrat. Sic Christus (Matth. 25, 34) opera recenset, quae coeli remuneratione compensat dum in ejus possessionem electos vocat; sed simul adjungit, haereditatis jure possidendum. Sic Paulus (Col. 3, 24) jubet servos, fideliter agentes quod officii sui est, sperare retributionem a Domino; sed addit, haereditatis. Videmus ut quasi praescriptis verbis diligenter caveant ne acceptam feramus operibus aeternam beatitudinem, sed Dei adoptioni. Cur ergo simul operum mentionem faciunt? Uno scripturae exemplo ista quaestio elucescet. Ante nativitatem Isaac, promissum erat Abrahae semen in quo benedicendae erant omnes terrae nationes; seminis propagatio quae aequatura esset stellas coeli et arenas maris, aliaque similia (Gen. 15, 5 et 17, 1). Multis post annis, ut erat oraculo jussus, Abraham ad filium immolandum se accingit. Ita obedientia defunctus, recipit promissionem (Gen. 22, 3. 17): per memet ipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercisti proprio filio unigenito, benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli et arenas maris; possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, quia obedisti voci meae. Quid audimus? an obedientia sua promeritus est benedictionem Abraham, cujus promissionem receperat antequam ederetur praeceptum? Hic profecto citra ambagas tenemus, iis bonis munerari Dominum fidelium opera, quae illis jam ante cogitata opera dederat: nihil dum causae habens cur ipsis benefaceret nisi suam misericordiam.

3. Neque tamen frustratur aut ludit nos Dominus quum ait, se operibus rependere, quod gratis ante opera donaverat. Quia

enim bonis operibus vult nos exerceri ad meditandam eorum quae promisit exhibitionem vel fruitionem, ut ita loquar, ac per ea decurrere, ut contendamus ad beatam spem nobis propositam in coelis, rite et illis assignatur promissionum fructus, ad cujus maturitatem nos producunt. Eleganter expressit utrumque apostolus, quum diceret officiis caritatis studere Colossenses, propter spem in coelis sibi repositam, de qua ante audierant per sermonem veracis evangelii (Col. 1, 4). Nam quum ait eos ex evangelio cognovisse spem sibi in coelis repositam, declarat solo Christo, nullis autem suffultam operibus. Cui concinit illud Petri: custodiri pios Dei virtute per fidem, in salutem quae parata est manifestari suo tempore (1 Petr. 1, 5). Dum ipsos ait ejus causa laborare, significat currendum esse fidelibus toto vitae spatio ut apprehendant. Ne vero putaremus ad meriti modum redigi quam nobis Dominus mercedem pollicetur, parabolam proposuit (Matth. 20, 1 seqq.), in qua se fecit patrem familias, qui quoscunque habet obvios, mittit in vineae suae culturam; alios quidem hora diei prima, alios secunda, alios tertia, quosdam etiam undecima; vesperi rependit omnibus aequale pretium. Cujus interpretationem breviter et vere complexus est, quicunque sit ille tandem vetustus scriptor, cujus liber de vocatione gentium sub Ambrosii nomine fertur[1]). Ejus verbis potius quam meis utar. Hujus, inquit, comparationis regula Dominus multimodae vocationis varietatem ad unam gratiam pertinentem adstruxit; ubi sine dubio, qui hora undecima intromissi in vineam totius diei operariis exaequantur, eorum praeferunt sortem quos ad commendandam gratiae excellentiam, in defectu diei, et conclusione vitae, divina indulgentia muneravit; non labori pretium solvens, sed divitias bonitatis suae in eos, quos sine operibus elegit, effundens: ut etiam qui in multo labore sudarunt, nec amplius quam novissimi acceperunt, intelligant donum se gratiae, non operum accepisse mercedem. Postremo hoc quoque notatu dignum est, in his locis, ubi vita aeterna merces operum vocatur, non simpliciter pro illa communicatione accipi, quam habemus cum Deo ad beatam immortalitatem, quum nos paterna benevolentia in Christo amplectitur; sed pro beatitudinis possessione vel fruitione, ut vocant, sicut etiam sonant ipsa Christi verba: in futuro vitam aeternam (Marc. 10, 30). Et alibi: venite, possidete regnum, etc. (Matth. 25, 34). Hac ratione et Paulus (Rom. 8, 18 seqq.) vocat adoptionem, revelationem adoptionis quae in resurrectione fiet, ac postea interpretatur, redemptionem corporis nostri. Alioqui autem, quemadmodum alienatio a Deo aeterna mors est, sic quum homo in gratiam a Deo recipitur, ut communicatione ejus fruatur unumque cum eo fiat, transfertur a morte ad vitam, id quod fit solius adoptionis beneficio. Et si more suo pertinaciter urgeant operum mercedem, regerere illud Petri licebit, vitam aeternam fidei esse mercedem (1 Petr. 1, 9).

1) Libr. 1. c. 5.

4. Itaque ne cogitemus spiritum sanctum hujusmodi promissione commendare operum nostrorum dignitatem, ac si talem mercedem mereantur. Nihil enim nobis scriptura reliquum facit, quo in conspectu Dei exaltemur. Quin potius tota in hoc est ut arrogantiam nostram retundat, nos humiliet, dejiciat, et prorsus conterat. Verum nostrae imbecillitati sic occurritur: quae statim alioqui collaberetur ac concideret, nisi hac se exspectatione sustineret ac solatio leniret sua taedia. Primum quam durum sit, non modo sua omnia, sed se quoque ipsum relinquere et abnegare, reputent pro se quisque singuli. Et tamen hoc tirocinio discipulos suos, hoc est pios omnes, Christus initiat. Deinde si per omnem vitam sub crucis disciplina erudit, ne cor adjiciant ad bonorum praesentium vel cupiditatem vel fiduciam. Breviter sic fere tractat, ut quocunque flectant oculos, quam longe hic mundus patet, nonnisi desperationem sibi ubique obversantem habeant, ut Paulus (1 Cor. 15, 19) dicat, miserabiliores esse nos omnibus hominibus, si in hoc mundo duntaxat speremus. In his tantis angustiis ne deficiant, adest illis Dominus, qui monet ut altius caput exserant, et longius oculos conjiciant: beatitudinem, quam in mundo non vident, apud se reperturos. Hanc beatitudinem, praemium, mercedem, retributionem vocat; non operum aestimans meritum, sed compensationen esse significans eorum pressuris, passionibus, contumeliis, etc. Quamobrem nihil obest quominus vitam aeternam remunerationem, scripturae exemplo, vocemus; quod in ea Dominus suos ex laboribus in quietem, ex afflictione in prosperum et optabilem statum, ex moestitia in gaudium, ex paupertate in affluentiam, ex ignominia in gloriam recipiat, omnia denique quae perpessi sunt mala, bonis majoribus permutet. Sic et nihil erit incommodi si vitae sanctitatem existimemus esse viam, non quidem quae aditum aperiat in gloriam coelestis regni, sed qua electi a Deo suo in ejus manifestationem ducantur: quando haec bona ejus voluntas est, glorificare quos sanctificavit. Tantum ne correlationem meriti ac mercedis imaginemur, in qua importune haerent sophistae, quia istum quem exponimus finem non considerant. Quam autem praeposterum est, ubi in unum finem vocat nos Dominus, aliorsum respicere? Nihil clarius est, quam ad sublevandam aliquo solatio carnis nostrae debilitatem, non autem ad inflandos gloria animos, mercedem bonis operibus promitti. Qui ergo meritum operum inde colligit, vel appendit in trutina opus cum mercede, a recto Dei scopo longissime aberrat.

5. Proinde quum scriptura dicit (2 Tim. 4, 8), Deum justum judicem redditurum olim suis justitiae coronam, non tantum cum Augustino [1]) excipio: cui redderet justus judex coronam, si non donasset gratiam misericors pater? et quomodo esset justitia nisi praecessisset gratia, quae justificat impium? quomodo ista debita redderentur, nisi prius illa indebita darentur? sed aliud etiam

1) August. ad Valent. de gratia et lib. arbitr.

addo: quomodo justitiam imputaret nostris operibus, nisi quod injustitiae in illis est absconderet sua indulgentia? quomodo censeret digna mercede, nisi quod in illis poena dignum est immensa benignitate aboleret? Solet enim ille vir gratiam nominare vitam aeternam, quia gratuitis Dei donis reddatur, dum operibus rependitur. At scriptura nos ultra humiliat et simul erigit. Nam praeterquam quod in operibus gloriari vetat, quia sunt gratuita Dei dona, simul faecibus quibusdam semper inquinata esse docet, ut Deo satisfacere non possint si ad judicii ejus regulam examinentur, sed, ne concidat nobis alacritas, mera venia placere. Etsi autem paulo aliter Augustinus quam nos loquitur, in re tamen non ita dissentire constabit ex ejus verbis, libro ad Bonifacium tertio, cap. 5. Ubi quum inter se duos contulisset homines, alterum vitae usque ad miraculum sanctae et absolutae, alterum probum quidem et integris moribus, non tamen adeo perfectum quin desiderari in eo multum queat, tandem infert: nempe iste qui moribus illo videtur inferior, propter rectam in Deum fidem ex qua vivit et secundum quam in omnibus delictis suis se accusat, in omnibus bonis operibus Deum laudat, sibi tribuens ignominiam, illi gloriam, atque ab ipso sumens et indulgentiam peccatorum et dilectionem recte factorum, de hac vita liberandus in consortium Christi migrat. Quare, nisi propter fidem? quae licet sine operibus neminem salvat (ipsa enim est non reproba fides, quae per dilectionem operatur), tamen per ipsam etiam peccata solvuntur, quia justus ex fide vivit; sine ipsa vero quae videntur bona opera, in peccata vertuntur. Hic certe non obscure fatetur, quod tantopere contendimus, inde pendere bonorum operum justitiam quod per veniam Deo approbantur.

6. Superioribus locis proximum sensum habent isti: facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut quum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula (Luc. 16, 9). Divitibus hujus saeculi praecipe non superbe sapere, neque sperare in incertis divitiis, sed in Deo vivo; bene agere, divites fieri in bonis operibus, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam aeternam (1 Tim. 6, 17). Opibus enim comparantur bona opera, quibus in beatitudine vitae aeternae fruamur. Respondeo, nos ad veram eorum intelligentiam nunquam accessuros, nisi oculos in scopum convertamus, quo sua verba spiritus dirigit. Si verum est quod ait Christus, ibi animum nostrum residere ubi est thesaurus noster, quemadmodum filii saeculi intenti esse solent ad ea comparanda, quae ad praesentis vitae delicias faciunt, ita fidelibus videndum est, postquam hanc vitam instar somnii mox evanituram didicerunt, ut ea, quibus vere frui volunt, eo transmittant ubi solidam vitam sunt habituri. Quod ergo faciunt, qui demigrare instituunt in locum aliquem, ubi perpetuam vitae sedem elegerunt, nobis imitandum est. Praemittunt illi suas facultates, neque illis ad tempus aegre carent; quia se beatiores eo putant, quo plus habent bonorum ubi diu sunt fu-

turi. Nobis si coelum patriam esse credimus, illuc potius transmittere opes nostras convenit, quam hic retinere, ubi subita migratione peritura nobis sint. Quomodo autem transmittemus? nempe si pauperum necessitatibus communicamus: quibus quidquid erogatur, sibi datum Dominus imputat (Matth. 25, 40). Unde egregia illa promissio: qui largitur pauperi, Domino foeneratur (Prov. 19, 17). Item: qui benigne seminat, benigne metet (2 Cor. 9, 6). Deponuntur enim in manu Domini quae fratribus ex caritatis officio impenduntur. Ille, ut est bonae fidei depositarius, olim restituet cum copioso foenore. Ergone tanti sunt apud Deum nostra officia ut sint in ejus manu quasi reconditae nobis opes? Et quis horreat ita loqui, quum toties ac tam aperte id testetur scriptura? Caeterum si quis a mera Dei benignitate transsilire velit ad operum dignitatem, his testimoniis ad errorem astruendum nihil juvabitur. Nihil enim rite inde colligas nisi meram divinae erga nos indulgentiae propensionem: quandoquidem quo nos ad bene faciendum animet, quamlibet vel solo ejus intuitu indigna sint, quae illi exhibemus obsequia, nullum tamen perditum sinit.

7. Sed magis urgent apostoli verba, qui dum Thessalonicenses in tribulationibus consolatur, eas immitti illis docet ut digni habeantur regno Dei pro quo patiuntur (2 Thess. 1, 5). Siquidem, inquit, justum est apud Deum, reddere iis qui vos affligunt afflictionem; vobis autem relaxationem nobiscum, quum revelabitur Dominus Jesus e coelo. Autor vero epistolae ad Hebraeos: non est, inquit (6, 10), injustus Deus ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, quod ministrastis sanctis. Ad priorem locum respondeo: nullam illic meriti dignitatem significari; sed quia Deus pater vult nos, quos elegit filios, Christo primogenito conformari, sicut oportuit illum primo pati et tum demum intrare in gloriam sibi destinatam, ita et nos per multas tribulationes oportet ingredi in regnum coelorum (Luc. 24, 26; Act. 14, 22). Tribulationes ergo dum patimur pro Christi nomine, quaedam veluti notae imprimuntur nobis quibus oves gregis sui Deus signare solet. Hac ergo ratione digni habemur regno Dei, quia stigmata Domini nostri et magistri portamus in corpore, quae sunt filiorum Dei signa (Gal. 6, 17). Huc et illae sententiae pertinent: nos circumferre mortificationem Jesu Christi in corpore nostro, ut vita ipsius manifestetur in nobis (2 Cor. 4, 10); nos passionibus ejus conformari, ut perveniamus ad similitudinem resurrectionis ex mortuis (Phil. 3, 10). Quae subjicitur ratio, non ad probandam ullam dignitatem, sed spem regni Dei confirmandam pertinet: ac si diceret, ut justo Dei judicio convenit, vindictam ab inimicis vestris expetere earum quas vobis intulerint vexationum, ita nobis relaxationem et quietem a vexationibus impertiri. Alter locus, qui sic justitiam Dei decere tradit, suorum obsequia oblivioni non mandare, ut prope injustum fore innuat si obliviscatur, hanc rationem habet: Deus, quo segnitiem nostram acueret,

fiduciam nobis fecit, non irritum fore quem in gloriam nominis sui susceperimus laborem. Semper meminerimus, hanc promissionem, ut caeteras omnes, nihil fructus nobis allaturam nisi praecederet gratuitum misericordiae foedus, cui tota salutis nostrae certitudo imcumberet. Eo autem freti, confidere secure debemus, obsequiis etiam nostris quamlibet indignis non defuturum a Dei liberalitate praemium. In ea exspectatione ut nos confirmet apostolus, Deum asserit non esse injustum, quin constaturus sit fidei semel datae. Justitia igitur ista magis ad divinae promissionis veritatem, quam ad reddendam debiti aequitatem refertur. In quem sensum insigne est dictum Augustini [1]), quod ut vir sanctus repetere saepius pro memorabili non dubitavit, ita non indignum judico, quod assidue memoria repetamus. Fidelis, inquit, Dominus qui se nobis fecit debitorem: non aliquid a nobis accipiendo, sed omnia promittendo.

8. Adducuntur et illae Pauli sententiae: si habeam omnem fidem, ita ut montes loco dimoveam, caritatem autem non habeam, nihil sum (1 Cor. 13, 2). Item: nunc manent spes, fides, caritas; sed maxima in his caritas (ibid. v. 13). Item: super omnia habete caritatem, quae est vinculum perfectionis (Col. 3, 14). Ex primis duobus contendunt nostri Pharisaei, caritate nos justificari potius quam fide: virtute nimirum, ut ipsi ajunt, potiore. At nullo negotio diluitur haec argutatio. Exposuimus enim alibi, ad veram fidem nihil pertinere, quae primo loco dicuntur. Alterum nos quoque de vera fide interpretamur, qua majorem esse caritatem dicit non tanquam sit magis meritoria, sed quia magis fructuosa est, quia latius patet, quia pluribus servit, quia semper viget: quum fidei usus ad tempus consistat. Si excellentiam spectamus, merito Dei dilectio primas teneat, de qua hic sermo Paulo non est. Siquidem unum istud urget ut mutua caritate nos in Domino vicissim aedificemus. Sed fingamus, modis omnibus caritatem fidei praecellere: quis tamen sano judicio, imo quis omnino sano cerebro, ex eo ratiocinetur magis justificare? Vis justificandi quae penes fidem est, non in dignitate operis locatur. Sola Dei misericordia et merito Christi constat nostra justificatio, quam dum fides apprehendit, justificare dicitur. Nunc si adversarios interroges, quo sensu justificationem caritati assignent, respondebunt, quia officium est Deo gratum, ejus merito, ex divinae bonitatis acceptatione, justitiam nobis imputari. Hinc vides quam belle procedat argumentum. Fidem justificare dicimus, non quia justitiam nobis sua dignitate mereatur; sed quia instrumentum sit, quo Christi justitiam gratis obtinemus. Isti, praetermissa Dei misericordia, Christoque praeterito (ubi summa justitiae est) caritatis beneficio nos justificari pugnant, quia supra fidem excellat. Perinde ac si quis aptiorem esse regem disputet conficiendo calceo quam sutorem, quia sit

1) In Psal. 32, 2. Ps. 109, 1. et alibi saepe (83, 16).

infinito praestantior. Hic unus syllogismus amplo documento est scholas omnes sorbonicas ne summis quidem labris degustare, quid sit fidei justificatio. Si quis autem rixator adhuc interpellet, cur fidei nomen tantulo intervallo apud Paulum varie accipiamus, hujus interpretationis non levis ratio mihi constat. Quum enim dona illa, quae enumerat Paulus, fidei et spei quodammodo subsint, quia ad cognitionem Dei spectant, ea omnia *κατ' ἀνακεφαλαίωσιν* sub nomine fidei et spei complectitur; ac si diceret: et prophetia, et linguae, et interpretandi gratia et scientia hunc habent scopum ut nos ad cognitionem Dei deducant, Deum autem nonnisi per spem et fidem in hac vita agnoscimus. Quum ergo fidem et spem nomino, haec omnia simul comprehendo. Manent itaque haec tria, spes, fides, caritas: hoc est, quantacunque sit donorum varietas, huc omnia referuntur. Inter haec praecipua est caritas, etc. Ex tertio loco inferunt: si perfectionis vinculum est caritas, ergo et justitiae, quae nihil aliud est quam perfectio. Primo, ut omittamus perfectionem illic a Paulo vocari dum probe constitutae ecclesiae membra inter se bene cohaerent, ac fateamur caritate nos coram Deo perfici, quid tamen novi afferunt? Ego enim semper contra excipiam, ad perfectionem istam nunquam nos pervenire nisi caritatis numeros impleamus; indeque inferam, quum omnes a caritatis complemento sint remotissimi, spem omnem illis perfectionis abscissam esse.

9. Nolo singula persequi, quae hodie stulti Sorbonistae arrepta ex scripturis temere (ut quodque primum obvium se tulit) testimonia adversum nos jaculantur. Sunt enim quaedam ita ridicula ut nec commemorare ipse possim, nisi velim haberi merito ineptus. Itaque finem faciam, ubi Christi sententiam explicuero, qua mirum in modum sibi placent. Respondet enim legisconsulto roganti, quid esset ad salutem necessarium: si vis ad vitam ingredi, serva mandata (Matth. 19, 17). Quid ultra, inquiunt, volumus, quum ab ipso gratiae autore per mandatorum observationem acquirere jubeamur regnum Dei? Quasi vero non constet, Christum iis responsa sua attemperasse quibuscum negotium esse sibi videbat. Hic a legis doctore interrogatur de ratione obtinendae beatitudinis; neque id simpliciter, sed quid faciendo ad ipsam perveniant homines. Et loquentis persona et ipsa interrogatio Dominum inducebat ut sic responderet. Ille persuasione legalis justitiae imbutus, in operum fiducia caecutiebat. Deinde non aliud quaerebat nisi quae essent opera justitiae, quibus salus comparetur. Ergo merito remittitur ad legem, in qua est absolutum justitiae speculum. Nos quoque clara voce praedicamus, servanda esse mandata si in operibus vita quaeritur. Atque haec doctrina cognitu necessaria est Christianis; quomodo enim ad Christum confugerent, nisi se agnoscerent a via vitae in mortis praecipitium excidisse? Quomodo autem intelligerent quam procul aberrarint a via vitae, nisi prius qualis sit illa intelligant? Tum igitur demum recuperandae salutis asylum in Christo esse admo-

uentur, dum cernunt quantum sit vitae suae cum divina justitia, quae legis observatione continetur, dissidium. Summa haec est: si in operibus salus quaeritur, servanda esse mandata quibus instituimur ad perfectam justitiam. Sed non est hic haerendum, nisi velimus in medio cursu deficere; nemo enim nostrum servandis mandatis par est. Quoniam ergo legis justitia excludimur, ad aliud subsidium nos conferamus necesse est: nempe ad fidem Christi. Quamobrem ut hic Dominus, quem vana operum confiaentia turgere noverat legis doctorem, ad legem revocat, unde discat se esse peccatorem, tremendo aeternae mortis judicio obnoxium, sic alios, qui ejusmodi sui notitia jam humiliati sunt, alibi, omissa legis mentione, gratiae promissione solatur: venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos, et invenietis requiem animabus vestris (Matth. 11, 29).

10. Tandem, postquam scripturam invertendo defatigati sunt, ad argutias et sophismata delabuntur. Cavillantur in eo, quod fides alicubi opus vocatur, atque inde colligunt nos perperam fidem operibus opponere. Quasi vero fides, quatenus obedientia est divinae voluntatis, suo merito justitiam nobis conciliet; ac non potius, quod Dei misericordiam amplectendo Christi justitiam, ab ea nobis oblatam in evangelii praedicatione, cordibus nostris obsignat. Talibus ineptiis diluendis si non immoror, veniam dabunt lectores. Ipsae enim, sine alieno impetu, suapte debilitate satis franguntur. Objectionem tamen unam, quae speciem habet aliquam rationis, obiter discutere libet, ne quibus non adeo exercitatis negotium faciat. Quum eandem esse contrariorum regulam dictet sensus communis, ac peccata singula injustitiae nobis vertantur, consentaneum esse ajunt, singulis quoque bonis operibus justitiae laudem tribui. Qui respondent, ab una infidelitate proprie prodire hominum damnationem, non a particularibus peccatis, mihi non satisfaciunt. Equidem illis assentior, fontem ac radicem omnium malorum incredulitatem esse. Est enim prima a Deo defectio, quam sequuntur deinde particulares contra legem transgressiones. Sed quod videntur eandem statuere bonorum et malorum operum rationem in aestimanda justitia vel injustitia, in eo cogor ab ipsis dissentire. Justitia enim operum est perfecta legis obedientia. Itaque justus operibus esse non potes nisi hanc velut rectam lineam perpetuo vitae tenore sequeris. Ab ea ubi primum deflexisti, in injustitiam prolapsus es. Hinc apparet, justitiam non ex uno aut paucis operibus contingere, sed ex inflexibili indefessaque observatione divinae voluntatis. At judicandae injustitiae multo diversissima est ratio. Qui enim scortatus est, aut furatus, uno delicto mortis est reus: quia in Dei majestatem offendit. Impingunt ideo nostri isti argutatores, quod ad illud Jacobi (2, 10) non advertunt animum: qui peccaverit in uno, factum omnium reum jam esse; quia qui vetuit occidere, vetuit et furari, etc. Proinde absurdum videri non debet, quum dicimus, mortem justum esse uniuscujusque peccati stipendium: quia

justa Dei indignatione ac ultione digna sunt singula. Sed insulsus eris ratiocinator, si ex adverso inferas, uno opere bono conciliari posse hominem Deo, qui multis peccatis ejus iram promeretur.

CAPUT XIX.

De libertate christiana.

Partes hujus Capitis tres: 1) Necessitas doctrinae de libertate Christiana, sect. 1., ejusdemque libertatis praecipuae partes explicantur, sect. 2—8. — 2) Hujus libertatis natura et efficacia, adversus Epicureos, et alios qui infirmorum rationem minime habent, sect. 9. et 10. — 3) De scandalo dato et accepto: ejusdemque consideratio prolixa, nec non necessaria, a sect. 11. ad fin. cap.

1. Tractandum nunc de christiana libertate, cujus explicatio praetermitti minime ab eo debet, cui summam evangelicae doctrinae compendio complecti propositum sit. Est enim res apprime necessaria, ac citra cujus cognitionem nihil fere sine dubitatione aggredi conscientiae audent, in multis haesitant et resiliunt, semper variant et trepidant. Praesertim vero appendix est justificationis, et ad vim ejus intelligendam non parum valet. Imo qui Deum serio timent, hinc fructum incomparabilem percipient ejus doctrinae, quam impii et lucianici homines lepide suis dicteriis exagitant; quia in spirituali ebrietate, qua correpti sunt, quaevis protervia illis est licita. Quare nunc opportune in medium prodibit: deinde planiorem ejus disputationem (nam leviter aliquoties supra a nobis attacta est) in hunc locum rejicere utile fuit; quia simul atque injecta est aliqua mentio christianae libertatis, ibi aut fervent libidines, aut insani motus surgunt, nisi mature obviam eatur lascivis ingeniis istis, quae alioqui optima quaeque pessime corrumpunt. Partim enim hujus libertatis praetextu omnem Dei obedientiam excutiunt, et in effraenatam licentiam se proripiunt; partim indignantur, putantes omnem moderationem, ordinem, rerumque delectum tolli. Quid hic agamus, talibus angustiis circumsepti? An christiana libertate valere jussa, hujusmodi periculis opportunitatem praecidamus? Atqui, ut dictum est, nisi ea tenetur, nec Christus, nec evangelii veritas, neque interior pax animae recte cognoscitur. Danda potius opera ne adeo necessaria doctrinae pars supprimatur, et occurratur tamen interim absurdis illis objectionibus quae inde enasci solent.

2. Christiana libertas in tribus (ut ego quidem sentio) partibus sita est. Prima, ut fidelium conscientiae, dum fiducia suae coram Deo justificationis quaerenda est, sese supra legem erigant atque efferant, totamque legis justitiam obliviscantur. Nam quum lex (ut alibi jam demonstratum est) neminem justum relinquat aut ab omni spe justificationis excludimur, aut ab illa nos solv

oportet; ac sic quidem, ut nulla prorsus operum ratio habeatur. Nam qui vel tantillum operum se afferre debere ad obtinendam justitiam cogitat, non potest modum aut finem praefigere, sed debitorem universae legis se constituit. Sublata igitur legis mentione, et omni operum cogitatione seposita, unam Dei misericordiam amplecti convenit, quum de justificatione agitur, et averso a nobis aspectu, unum Christum intueri. Non enim illic quaeritur quomodo justi simus; sed quomodo, injusti licet ac indigni, pro justis habeamur. Cujus rei si certitudinem aliquam assequi volunt conscientiae, nullum legi dare locum debent. Neque hinc recte quis colligat, legem fidelibus supervacaneam esse, quos non ideo docere et exhortari et stimulare ad bonum desinit, tametsi apud Dei tribunal in eorum conscientiis locum non habet. Haec enim duo ut multo diversissima sunt, ita probe diligenterque sunt a nobis distinguenda. Tota Christianorum vita quaedam pietatis meditatio esse debet, quoniam in sanctificationem vocati sunt (Eph. 1, 4; 1 Thess. 4, 3). In hoc situm est legis officium, ut eos officii sui admonendo ad sanctitatis et innocentiae studium excitet. At ubi conscientiae sollicitantur, quomodo Deum habeant propitium, quid responsurae sint, et qua fiducia constaturae, si ad ejus judicium postulentur: ibi non subducendum est quid lex requirat, sed unus Christus pro justitia proponendus, qui omnem legis perfectionem superat.

3. In hoc cardine totum fere argumentum epistolae ad Galatas vertitur. Nam insulsos esse interpretes, qui docent Paulum in ea pro caeremoniarum tantum libertate pugnare, ex locis argumentorum probari potest. Quales isti sunt, quod Christus factus sit pro nobis exsecratio, ut nos ab exsecratione legis redimeret (Gal. 3, 13). Item: in libertate qua Christus vos liberavit, state, et ne rursus jugo servitutis implicemini: ecce, ego Paulus dico, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit; et qui circumciditur, debitor est universae legis; Christus vobis otiosus factus, quicunque per legem justificamini; a gratia excidistis (ibid. 5, 1 seqq.). Quibus certe aliquid sublimius continetur quam caeremoniarum libertas. Equidem fateor Paulum illic de caeremoniis tractare: quia illi cum pseudoapostolis pugna est, qui veteres legis umbras, Christi adventu abolitas, reducere in christianam ecclesiam moliebantur. Verum ad hanc quaestionem expediendam disputandi erant altiores loci, in quibus tota controversia posita erat. Primum, quia umbris illis judaicis obscurabatur evangelii claritas, ostendit in Christo nos solidam eorum omnium exhibitionem habere, quae mosaicis caeremoniis adumbrabantur. Deinde, quia illi impostores pessima opinione imbuebant plebem, quod haec scilicet obedientia valeret ad promerendam Dei gratiam, hic plurimum insistit, ne ullis legis operibus, nedum minutis illis elementis, justitiam se consequi posse coram Deo existiment fideles. Et simul docet damnatione legis, quae universis hominibus alias impendet, esse per crucem Christi liberos, ut plena securi-

tate in uno Christo acquiescant. Qui locus huc proprie pertinet. Postremo conscientiis fidelium suam asserit libertatem, ne qua religione in rebus non necessariis obstringantur.

4. Altera, quae ex superiore illa pendet, ut conscientiae, non quasi legis necessitate coactae, legi obsequantur, sed legis ipsius jugo liberae voluntati Dei ultro obediant. Quoniam enim in perpetuis terroribus versantur, quamdiu sub legis dominio sunt, alacri promptitudine in obedientiam Dei nunquam compositae erunt, nisi hujusmodi prius libertate donatae. Exemplo et brevius et magis perspicue assequemur, quo haec pertineant. Legis praeceptum est, ut diligamus Deum nostrum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus (Deut. 6, 5). Id ut fiat, anima prius omni alio sensu et cogitatione est evacuanda, cor omnibus desideriis expurgandum, vires in hoc unum colligendae et contrahendae. Qui prae aliis multum progressi sunt in via Domini, longissime absunt ab hac meta. Nam etsi Deum ex animo diligunt, et sincero cordis affectu, multam tamen adhuc cordis et animae partem occupatam habent carnis cupiditatibus, quibus retrahuntur et sistuntur, quominus citato ad Deum cursu pergant. Multo quidem conatu contendunt; sed caro partim eorum vires debilitat, partim ad sese applicat. Quid hic faciant, dum sentiunt nihil se minus qnam legem praestare? Volunt, aspirant, conantur: sed nihil ea qua decet perfectione. Si legem intuentur, quidquid tentant aut meditantur operis, maledictum esse vident. Nec est quod se quisque fallat, colligens opus eo ipso non omnino malum esse quia imperfectum, et ideo quod in eo boni est Deo nihilominus acceptum esse. Nam lex, perfectam dilectionem exigens, omnem imperfectionem damnat, nisi rigore mitigato. Opus igitur suum consideret, quod pro parte bonum videri volebat; et eo ipso transgressionem legis esse inveniet, quia imperfectum est.

5. En quomodo omnia nostra opera legis maledictioni subjacent, si ad legis modum exigantur. Quomodo autem tum se alacriter accingerent ad opus infelices animae, pro quo nonnisi maledictionem se referre posse confiderent? Rursum si ab hac severa legis exactione, vel potius toto legis rigore liberatae, paterna lenitate se a Deo appellari audiant, hilares et magna alacritate vocanti respondebunt, et ducentem sequentur. In summa, qui legis jugo astringuntur, servis sunt similes quibus certae in singulos dies operae a dominis indicuntur. Hi enim nihil effectum putant, nec in conspectum Dominorum venire audent, nisi exactus operarum modus constiterit. Filii vero, qui liberalius et magis ingenue a patribus tractantur, eis non dubitant inchoata et dimidiata opera, aliquid etiam vitii habentia offerre, confisi suam obedientiam et animi promptitudinem illis acceptam fore, etiam si minus exacte effecerint quod volebant. Tales nos esse oportet qui certo confidamus, obsequia nostra indulgentissimo patri probatum iri, quantulacunque sint, et quantumvis rudia ac imperfecta. Qualiter etiam per prophetam nobis confirmat. Parcam eis, inquit

(Mal. 3, 17), sicut solet pater filio parcere servienti sibi. Ubi parcere pro indulgere vel humaniter ad vitia connivere positum constat, quum simul obsequii meminerit. Neque haec fiducia parum nobis necessaria est, sine qua frustra omnia conabimur; siquidem nullo nostro opere se coli reputat Deus, nisi quod in ejus cultum vere a nobis fiat. Id autem qui possit inter illos terrores, ubi dubitatur offendaturne Deus an colatur nostro opere?

6. Atque ea causa est cur autor epistolae ad Hebraeos (11, 2) quidquid in sanctis patribus bonorum operum fuisse legitur, ad fidem referat, et ea duntaxat ex fide aestimet. De hac libertate illustris est locus in epistola ad Romanos (6, 12), ubi Paulus ratiocinatur, peccatum non debere nobis dominari, quia non sumus sub lege, sed sub gratia. Quum enim fideles hortatus esset, ne peccatum in eorum mortali corpore regnaret, neve exhiberent membra sua arma iniquitatis peccato, sed Deo se devoverent tanquam ex mortuis viventes, et membra sua arma justitiae Deo; illi vero contra objicere possent, se adhuc carnem secum ferre, plenam concupiscentiis, et peccatum in se habitare, subjicit eam consolationem a legis libertate, ac si diceret: tametsi nondum exstinctum peccatum, necdum justitiam in se vivere plane sentiant, non tamen esse cur formident et animo dejiciantur, quasi Deum semper offensum habeant ob peccati reliquias; quando per gratiam a lege sint manumissi, ne ejus regula sua opera examinentur. Qui vero peccandum inferunt, quia non simus sub lege, hanc libertatem nihil ad se pertinere intelligant, cujus finis est, nos ad bonum animare.

7. Tertia, ut nulla rerum externarum, quae per se sunt *ἀδιάφοροι*, religione coram Deo teneamur, quin eas nunc usurpare nunc omittere indifferenter liceat. Atque hujus etiam libertatis cognitio perquam nobis necessaria est. Quae si aberit, nulla conscientiis nostris futura est quies, nullus superstitionum finis. Videmur hodie plerisque inepti, qni disceptationem movemus de libero esu carnium, de libero feriarum vestiumque usu, et similibus, ut illis quidem videtur, frivolis nugis; sed plus istis inest momenti quam vulgo creditur. Nam ubi semel se in laqueum conjecerunt conscientiae, longum et inextricabilem labyrinthum ingrediuntur, unde non facilis postea exitus patet. Si quis dubitare inceperit, an sibi in linteis, indusiis, sudariis, mantilibus, lino uti liceat, nec de canabe postea securus erit, tandem et de stupis incidet dubitatio. Secum enim volutabit, annon sine mantilibus coenare possit, annon sudariis carere. Si cui paulo delicatior cibus illicitus visus fuerit, demum nec cibarium panem ac vulgaria edulia tranquillus coram Deo comedet: dum in mentem venit, se vilioribus adhuc cibis posse corpus sustentare. Si in suaviori vino haesitaverit, deinde nec vappam cum bona conscientiae pace bibet; postremo nec dulciorem mundioremque aliis aquam attingere audebit. Denique eo demum veniet, ut super transversam, quod dicitur, festucam incedere nefas ducat. Non enim hic leve certamen

inchoatur; sed hoc controvertitur, an his aut illis nos uti Deus velit, cujus voluntas consiliis nostris ac factis omnibus praeire debet. Hinc alios desperatione in confusam voraginem abripi necesse est, alios contempto Deo et abjecto ejus timore, viam sibi ruina facere, quam expeditam non habeant. Quicunque enim tali dubitatione impliciti sunt, quoquo se vertant, praesentem ubique conscientiae offensionem vident.

8. Scio, inquit Paulus (Rom. 14, 14), quia nihil commune est (per commune, profanum accipiens), nisi qui existimat aliquid commune, illi commune est. Quibus verbis res omnes externas libertati nostrae subjicit; modo ejus libertatis ratio animis nostris apud Deum constet. Verum si qua superstitiosa opinio scrupulum nobis injiciat, quae suapte natura pura erant nobis contaminantur. Quare subjicit (v. 22. 23): beatus, qui non judicat se ipsum in eo quod probat; at qui dijudicat, si ederit, condemnatus est, quoniam non edit ex fide: porro quod non est ex fide, peccatum est. Inter hujusmodi angustias qui omnia secure nihilominus audendo se animosiores ostendunt, nonne se tantundem a Deo avertunt? qui vero aliquo Dei timore penitus afficiuntur, quum et ipsi cogantur multa admittere aversante conscientia, formidine consternantur ac concidunt. Omnes, quotquot tales sunt, nihil donorum Dei accipiunt cum gratiarum actione, qua tamen sola nobis omnia in usum nostrum sanctificari testatur Paulus (1 Tim. 4, 5). Intelligo autem gratiarum actionem ex animo profectam, qui Dei beneficentiam et bonitatem in suis donis agnoscat. Nam multi quidem eorum Dei bona esse intelligunt, quibus utuntur, et Deum in operibus suis laudant; sed quum sibi data esse persuasum non habeant, quomodo gratias Deo agerent tanquam datori? Videmus in summa, quorsum haec tendat libertas, nempe ut Dei donis nullo conscientiae scrupulo, nulla animi perturbatione utamur, in quem usum nobis ab ipso data sunt; qua fiducia et pacem cum eo habeant animae nostrae, et ejus erga nos largitatem agnoscant. Hic enim comprehenduntur omnes liberae observationis caeremoniae, ne qua necessitate ad eas observandas conscientiae astringantur, sed earum usum Dei beneficio sibi ad aedificationem subjectum esse meminerint.

9. Est autem diligenter observandum, christianam libertatem omnibus suis partibus rem spiritualem esse; cujus tota vis in formidolosis conscientiis coram Deo pacificandis posita sit, sive de peccatorum remissione inquietae sint ac sollicitae, sive anxiae sint, utrum opera imperfecta et vitiis carnis nostrae inquinata Deo placeant, sive de rerum indifferentium usu torqueantur. Quare perverse interpretantur, vel qui suis cupiditatibus ipsam praetexunt, ut bonis Dei donis abutantur in suam libidinem; vel qui nullam esse putant nisi coram hominibus usurpatam, ideoque in ea utenda nullam infirmorum fratrum rationem habent. Primo genere majorem in modum hoc saeculo peccatur. Nullus fere est cui sumptuoso esse per facultates liceat, quem non delectet, in coenarum

apparatu, in cultu corporis, in exstruendis domibus luxuriosus splendor; qui non omni lautitiarum genere inter alios eminere velit; qui non sibi in suo nitore mirifice blandiatur. Et haec omnia sub christianae libertatis praetextu defenduntur. Ajunt res esse indifferentes. Fateor: modo iis indifferenter quis utatur. Caeterum ubi nimis cupide appetuntur, ubi superbe jactantur, ubi luxuriose effunduntur, quae per se licita alioqui erant, his vitiis foedari certum est. Inter res indifferentes optime distinguit illud Pauli: omnia munda mundis; coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum, qaando polluta est eorum mens et conscientia (Tit. 1, 15). Cur enim maledicuntur divites, qui consolationem suam habent, qui saturati sunt, qui nunc rident, qui dormiunt in lectis eburneis, qui conjungunt agrum agro, quorum convivia citharam, lyram, tympanum et vinum habent (Luc. 6, 24; Am. 6, 1; Jes. 5, 8)? Certe et ebur, et aurum, et divitiae, bonae Dei creaturae sunt, hominum usibus permissae imo Dei providentia destinatae; nec ridere, aut saturari, aut novas possessiones veteribus atque avitis adjungere, aut concentu musico delectari, aut vinum bibere, usquam prohibitum est. Verum istud quidem, sed ubi rerum copia suppetit, in deliciis volutari, ac se ingurgitare, mentem et animum inebriare praesentibus voluptatibus, novisque semper inhiare, haec a legitimo donorum Dei usu longissime absunt. Tollant ergo immoderatam cupidinem, tollant immodicam profusionem, tollant vanitatem et arrogantiam, ut pura conscientia Dei donis pure utantur. Ubi ad hanc sobrietatem animus compositus fuerit, habebunt legitimi usus regulam. Desit rursum haec moderatio, plebejae communesque deliciae nimiae sunt. Nam illud vere dicitur, in burro et rudi panno saepe animum purpureum habitare; interdum sub bysso et purpura simplicem humilitatem latere. Ita in suo quisque ordine vel tenuiter, vel modice, vel splendide vivat: ut meminerint omnes se a Deo ali ut vivant, non ut luxurientur; ac legem hanc christianae libertatis putent si cum Paulo (Phil. 4, 12) didicerint, in quibus sunt, iis contenti esse; si norint et humiles esse et excellere; si docti sint ubique et in omnibus et saturari et esurire et abundare et pejuriam pati.

10. Errant et in eo plerique, quod perinde ac si sua libertas incolumis ac salva non esset, nisi testes haberet homines, promiscue et imprudenter ea utuntur. Qua importuna usurpatione infirmos fratres saepenumero offendunt. Videas hodie quosdam, quibus sua libertas non videtur consistere, nisi per esum carnium die veneris in ejus possessionem venerint. Quod edunt non reprehendo; sed exigenda est ex animis falsa isthaec opinio. Siquidem cogitare debebant, nihil se sua libertate novum consequi in hominum conspectu, sed apud Deum; et tam in abstinendo constitutam esse, quam in utendo. Si coram Deo nihil referre intelligunt, vescanturne carnibus an ovis, rubrisne an nigris vestibus induantur, satis, superque est. Jam soluta est conscientia, cui ejus libertatis beneficium debebatur. Ergo etiamsi posthac carni-

bus tota vita abstineant, et colorem unum perpetuo ferant, non minus liberi sunt. Imo ideo quia liberi sunt, libera conscientia abstinent. Perniciosissime vero labuntur, quod fratrum infirmitatem nullius pensi habent, quam sic sustineri a nobis decet, ne quid temere admittamus cum eorum offendiculo. Verum interdum quoque interest, coram hominibus asseri nostram libertatem. Et hoc fateor; modus tamen summa cautione tenendus est, ne infirmorum curam, quos nobis tantopere Dominus commendavit, abjiciamus.

11. Dicam hic itaque de scandalis nonnihil, quo in discrimine habenda sint, quae cavenda, quae item negligenda: unde postea statuere liceat, quis sit inter homines libertati nostrae locus. Placet autem vulgaris illa partitio, quae scandalum aliud datum, aliud acceptum, tradit; quando et apertum scripturae testimonium habet, nec inepte exprimit quod significat. Si quid importuna aut levitate, aut lascivia, aut temeritate, non ordine, nec suo loco facias, quo imperiti imbecillesque offendantur, scandalum abs te datum dicetur; quoniam tua culpa factum fuerit, ut ejusmodi offensio suscitaretur. Ac omnino scandalum in re aliqua datum dicitur, cujus culpa ab autore rei ipsius profecta est. Scandalum acceptum vocatur, quum res alioqui non improbe nec importune admissa, malevolentia aut sinistra quadam animi malignitate in offensionis occasionem rapitur. Non enim hic datum erat scandalum; sed sinistri illi interpretes sine causa accipiunt. Priore illo scandali genere nonnisi infirmi offenduntur; hoc autem secundo acerba ingenia et pharisaica supercilia. Quare alterum vocabimus scandalum infirmorum, alterum Pharisaeorum; ac sic libertatis nostrae usum temperabimus, ut fratrum infirmorum ignorantiae cedere debeat, Pharisaeorum austeritati nequaquam. Quid enim infirmitati dandum sit, abunde multis locis ostendit Paulus. Infirmos, inquit (Rom. 14, 1 et 13), in fide suscipite. Item: ne posthac alius alium judicemus; verum illud magis ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio. Et multa in eum sensum, quae ex eo loco peti satius est quam hic referri. Summa est, ut nos qui robusti sumus, infirmitates impotentium sufferamus, nec placeamus nobis ipsis; sed unusquisque nostrum proximo placeat in bonum, ad aedificationem (ibid. 15, 1). Alibi: sed videte, ne quo modo facultas vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt (1 Cor 8, 9 et 10, 25). Item: omnia quae in macello venduntur edite nihil interrogantes propter conscientiam; porro conscientiam ve stram dico, non alterius: denique tales estote, ut nullum praebea tis offendiculum neque Judaeis, neque Graecis, neque ecclesia Dei. Alio etiam loco: in libertatem vocati estis, fratres, tantum ne libertatem vestram detis in occasionem carni, sed per carita tem servite vobis invicem (Gal. 5, 13). Ita est sane. Liberta nostra non adversus imbecilles proximos data est, quorum no per omnia servos caritas statuit; sed magis, ut pacem cum De in animis nostris habentes, pacate etiam inter homines vivamu

Pharisaeorum autem offensio quanti sit facienda, discimus ex verbis Domini (Matth. 15, 14), quibus jubet omitti illos, quia caeci sunt, duces caecorum. Admonuerant discipuli, eos sermone ipsius offensos fuisse. Respondet negligendos, nec curandam esse eorum offensionem.

12. Res tamen adhuc incerta pendet, nisi teneamus qui nobis sint habendi infirmi, et qui Pharisaei; quo discrimine sublato, non video quis prorsus restet inter offensiones libertatis usus, qui nunquam sine summo periculo foret. Verum mihi clarissime definiisse videtur Paulus, tum doctrina tum exemplis quatenus vel moderanda sit libertas nostra, vel offendiculis redimenda. Timotheum quum in consortium suum assumeret, circumcidit (Act. 16, 3); Titum ut circumcideret adduci non potuit (Gal. 2, 3). Diversa facta; nulla consilii nec animi mutatio. Nempe in circumcidendo Timotheo, quum liber esset ab omnibus, omnibus semetipsum servum fecit; et factus est Judaeis quasi Judaeus, ut Judaeos lucrifaceret; iis qui sub lege erant, quasi esset sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifaceret; omnibus omnia, ut multos servaret (1 Cor. 9, 19. 22), quemadmodum alibi scribit: Habemus justam libertatis moderȁtionem, si cum fructu aliquo indifferenter contineri possit. Quid respexerit quum Titum circumcidere fortiter abnuit, ipse testatur, sic scribens: sed neque Titus, qui mecum erat, quum esset Graecus, compulsus fuit circumcidi; propter obiter ingressos falsos fratres, qui subintroierant ad explorandum libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, quo nos in servitutem adigerent, quibus ne ad tempus quidem cessimus per subjectionem, ut evangelii veritas maneret apud vos. Habemus et necessitatem vindicandae libertatis, si per iniquas exactiones pseudoapostolorum, ea infirmis in conscientiis periclitatur. Ubique studendum caritati, et spectanda proximi aedificatio. Omnia, inquit alibi (1 Cor. 10, 23), mihi licent, at non omnia expediunt; omnia mihi licent, at non omnia aedificant: nemo quod suum est quaerat, sed quod alterius. Nihil jam hac regula expeditius, quam utendum libertate nostra, si in proximi nostri aedificationem cedat; sin ita proximo non expediat, ea tunc abstinendum. Sunt qui paulinam prudentiam simulant in abstinentia libertatis, nihil minus quam in officia caritatis eam conferentes. Suae enim quieti ut consulant, omnem libertatis mentionem sepultam optant; quum non minus intersit proximorum, libertatem in eorum bonum et aedificationem interdum usurpare, quam pro ipsorum commodo, eam loco moderari. Pii autem hominis est cogitare, sibi liberam in rebus externis potestatem ideo esse concessam, quo sit ad omnia caritatis officia expeditior.

13. Quidquid autem de cavendis offendiculis docui, ad res medias et indifferentes referri volo. Nam quae necessaria sunt factu, nullius offendiculi timore omittenda sunt. Quemadmodum enim caritati subjicienda est nostra libertas, ita sub fidei puritate subsidere vicissim caritas ipsa debet. Equidem et hic caritatis

rationem haberi decet, sed usque ad aras; hoc est, ne in gratiam proximi Deum offendamus. Non est probanda eorum intemperies, qui nihil nisi tumultuando agunt, et qui perrumpere omnia malunt quam dissuere. At nec audiendi sunt qui quum in mille impietatis formas duces se praebent, sic sibi agendum fingunt ne proximis sint offendiculo; quasi non interim proximorum conscientias in malum aedificent, praesertim ubi nulla spe exitus in eodem semper haerent luto. Et suaves homines, seu doctrina, seu vitae exemplo sit instituendus proximus, ajunt lacte pascendum esse, quem pessimis exitialibusque opinionibus imbuunt. Lactis potu se aluisse Corinthios Paulus commemorat (1 Cor. 5, 2); sed si tum inter eos fuisset papalis missa, an sacrificasset, ad praebendum ipsis lactis potum? Minime: nam lac venenum non est. Mentiuntur ergo se alere, quos sub blanditiarum specie crudeliter necant. Atque ut demus probandam ad tempus istiusmodi dissimulationem, quousque tandem pueros suos eodem potabunt lacte? Nam si nunquam grandescunt, ut vel tenuem saltem aliquem cibum ferre possint, nec lacte fuisse unquam educatos certum est. Cur nunc acrius cum illis non congrediar, duae rationes impediunt: quia vix dignae sunt eorum ineptiae quae refutentur, quum apud omnes sanos merito sordeant; deinde, quia peculiaribus scriptis [1]) hoc abunde praestiti, nolo actum agere. Tantum hoc teneant lectores, quibuscunque scandalis satan et mundus avertere nos moliantur a Dei placitis, vel nos morari, ne sequamur quod ille praescribit, strenue nihilominus pergendum esse; deinde quidquid discriminum impendeat, non tamen liberum esse vel latum unguem deflectere ab ejusdem Dei imperio, nec ullo praetextu fas esse quidquam tentare nisi quod permittit.

14. Jam vero quum hac libertatis praerogativa, qualem antea descripsimus, donatae fideles conscientiae id Christi beneficio consequutae sint, ne ullis observationum laqueis in iis rebus implicentur, in quibus eas esse liberas Dominus voluit, omnium hominum potestate exemptas esse constituimus. Est enim indignum aut Christo gratiam tantae suae liberalitatis perire aut conscientiis ipsis fructum. Neque res levicula existimanda nobis est, quam videmus tanti Christo constitisse, utpote quam non auro aut argento, sed proprio sanguine aestimavit, ut Paulus non dubitet dicere, irritam fieri ejus mortem, si animas nostras hominibus in subjectionem tradimus (Gal. 5, 1. 4). Siquidem non aliud agit aliquot capitibus epistolae ad Galatas, quam Christum nobis obscurari, vel potius exstingui, nisi in sua libertate stent conscientiae nostrae: a qua certe exciderunt, si possunt hominum arbitrio legum ac constitutionum vinculis illaqueari. Verum, ut res est cognitu dignissima, ita longiori magisque perspicua explicatione indiget. Statim enim atque de humanarum constitutionum abro-

---

1) Ep. de fugiendis impiorum illicitis sacris. Item, Ep. de abjiciendis vel administrandis sacerdotiis. Item, Libr. de vitandis superstitionibus.

gatione verbum factum est, ingentes turbae partim a seditiosis, partim a calumniatoribus commoventur, quasi universa simul tollatur ac subvertatur hominum obedientia.

15. Ad eum ergo lapidem ne quis impingat, primum animadvertamus duplex esse in homine regimen: alterum spirituale, quo conscientia ad pietatem et ad cultum Dei instituitur; alterum politicum, quo ad humanitatis et civilitatis officia, quae inter homines servanda sunt, homo eruditur. Vulgo appellari solent jurisdictio spiritualis et temporalis, non impropriis nominibus. Quibus significatur, priorem illam regiminis speciem ad animae vitam pertinere, hanc autem in his quae praesentis vitae sunt versari: non quidem in pascendo tantum aut vestiendo, sed in praescribendis legibus quibus homo inter homines vitam sancte, honeste modesteque exigat. Nam illa in animo interiori sedem habet; haec autem externos mores duntaxat componit. Alterum vocare nobis liceat regnum spirituale, alterum regnum politicum. Haec autem duo, ut partiti sumus, seorsum singula dispicienda semper sunt; et, dum alterum consideratur, avocandi avertendique ab alterius cogitatione animi. Sunt enim in homine veluti mundi duo, quibus et varii reges et variae leges praeesse possunt. Hac distinctione fiet, ne quod de spirituali libertate docet evangelium, perperam ad politicum ordinem trahamus, ac si minus secundum externum regimen humanis legibus subjicerentur Christiani, quia solutae sunt coram Deo ipsorum conscientiae; quasi propterea eximerentur omni carnis servitute, quod secundum spiritum liberi sunt. Deinde, quia in iis etiam constitutionibus quae ad spirituale regnum videntur pertinere, potest aliqua esse hallucinatio, inter has etiam ipsas discernere oportet, quae legitimae habendae sint, ut Dei verbo consentaneae; quae rursus locum apud pios habere non debeant. De civili regimine erit alibi dicendi locus [1]). De legibus etiam ecclesiasticis dicere in praesentia supersedeo, quia plenior tractatio quarto libro conveniet, ubi de ecclesiae potestate agetur. Hujus autem disputationis haec sit clausula. Quaestio, ut dixi, per se non adeo obscura vel perplexa, plerosque ideo impedit quod inter externum, ut vocant, et conscientiae forum non satis subtiliter discernunt. Praeterea difficultatem auget, quod Paulus (Rom. 13, 1 et 5) obediendum esse magistratui praecipit non poenae solum metu, sed propter conscientiam. Unde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quod si ita esset, caderet quidquid paulo ante diximus, ac jam dicturi sumus de spirituali regimine. Ut hic nodus solvatur, primo operae pretium est tenere quid sit conscientia. Ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est. Nam sicuti quum mente intelligentiaque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, unde et scientiae nomen ducitur, ita quum sensum habent divini judicii, quasi sibi adjunctum testem, qui sua peccata eos occultare

1) Lib. 4. c. 20.

non sinit, quin ad judicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum et hominem medium: quia hominem non patitur in se ipso supprimere quod novit, sed eousque persequitur donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus, quum tradit (Rom. 2, 15), conscientiam simul attestari hominibus, ubi cogitationes eos accusant vel absolvunt in judicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ego sensus hic, qui hominem sistit ad Dei judicium, est quasi appositus homini custos, qui omnia ejus arcana observet ac speculetur, ne quid in tenebris sepultum maneat. Unde et vetus illud proverbium: conscientia mille testes. Eadem ratione et Petrus bonae erga Deum conscientiae interrogationem posuit pro tranquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia, nos intrepide coram Deo offerimus (1 Petr. 3, 21). Et autor epistolae ad Hebraeos (10, 2), non habere amplius conscientiam peccati, pro liberatos vel absolutos esse, ut peccatum nos amplius non arguat.

16. Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur, ut conscientia bona nihil aliud sit, quam interior cordis integritas. In quem sensum Paulus scribit (1 Tim. 1, 5), complementum legis esse caritatem ex pura conscientia et fide non ficta. Postea etiam eodem capite quantum ab intelligentia differat, ostendit, dicens quosdam a fide naufragium fecisse, quia bonam conscientiam dereliquerant (ibid. v. 19). His enim verbis, vivum esse colendi Dei affectum, sincerumque pie et sancte vivendi studium indicat. Interdum quidem ad homines quoque extenditur, ut quum testatur apud Lucam (Act. 24, 16) idem Paulus, se operam dedisse, ut bona conscientia ambularet erga Deum et homines. Sed hoc ideo dictum est, quod bonae conscientiae fructus ad homines usque manant ac perveniunt. Proprie autem loquendo, solum Deum respicit, ut jam dixi. Hinc fit ut obstringere conscientiam lex dicatur, quae simpliciter hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum ratione. Exempli gratia, non modo castum servare animum purumque ab omni libidine, Deus praecipit, sed quamlibet verborum obscoenitatem et externam lasciviam prohibet. Hujus legis observationi, etiamsi nullus in mundo homo viveret, conscientia mea subjicitur. Ita qui se intemperanter gerit, non tantum eo peccat, quod malum exemplum praebet fratribus, sed conscientiam reatu obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ratio. Abstinere enim debemus, si quod pariant offendiculum, sed libera conscientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loquitur (1 Cor. 10, 28): si quis injiciat scrupulum, inquit, noli attingere, propter conscientiam; dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius. Peccaret homo fidelis, qui prius admonitus, ejusmodi carnem nihilominus ederet. Sed utcunque fratris respectu necessaria illi sit abstinentia, ut a Deo praescribitur, non

tamen conscientiae libertatem retinere desinit. Videmus ut lex ista, externum opus ligans, conscientiam solutam relinquat.

CAPUT XX.

De oratione, quae praecipuum est fidei exercitium, et qua Dei beneficia quotidie percipimus.

Partes hujus Capitis praecipuae: 1) Tractationis de oratione cum superioribus connexio: quid item, et quam necessarium sit illud Christianorum exercitium, sect. 1 et 2. — 2) Quis sit orandus, addita objectionis quae nimium frequenter animis occurrit, necessaria refutatione, sect. 3. — 3) Leges quae inter invocandum sunt observandae a piis hominibus, sect. 4—16. — 4) Per quem est invocandus, sect. 17—19. — 5) Error adversus doctrinam de unico mediatore et intercessore erectus excutitur, additis responsionibus ad praecipua argumenta, quae pro Sanctorum intercessione proponuntur, a sect. 20—27. 6) Orationis species, et accidentia quaedam, sect. 28—33. — 7) Perfectae invocationis formula, seu dominicae orationis enarratio, sect. 34—50. — 8) Nonnullae circa orationem observandae rationes de tempore, de perseverantia, de animi affectu et certa fidei persuasione, sect. 50. usque ad fin. cap.

1. Ex his quae hactenus disputata sunt, non obscure perspicimus, quam sit homo bonorum omnium egenus ac inanis; utque illi omnia desint salutis adjumenta. Quare si praesidia quaerit quibus inopiae suae succurrat, extra se exeat oportet, et aliunde ea sibi comparet. Hoc postea nobis explicatum est, Dominum sese ultro ac liberaliter in Christo suo exhibere, in quo pro nostra miseria omnem felicitatem, pro nostra inopia opulentiam offert, in quo coelestes thesauros nobis aperit, ut dilectum filium suum tota fides nostra intueatur, ab ipso tota nostra exspectatio pendeat, in ipso tota spes nostra haereat et acquiescat. Haec quidem secreta est absconditaque philosophia, et quae syllogismis erui non potest; sed scilicet eam perdiscunt, quibus oculos aperuit Deus, ut in suo lumine lumen videant. Postquam vero fide edocti sumus, agnoscere quidquid nobis necesse est, nobisque apud nos deest, id in Deo esse ac Domino nostro Jesu Christo, in quo scilicet omnem suae largitatis plenitudinem pater residere voluit, ut inde, velut ex uberrimo fonte, hauriamus omnes; superest, ut in ipso quaeramus, et ab ipso precibus postulemus quod in ipso esse didicimus. Alioqui scire Deum bonorum omnium dominum ac largitorem, qui nos ad se poscendum invitet, ipsum vero nec adire, nec poscere, adeo non prodesset, ut perinde id futurum sit, ac si quis indicatum thesaurum, humi sepultum ac defossum negligat. Proinde apostolus, ut ostenderet otiosam a Dei invocatione esse non posse veram fidem, hunc ordinem posuit (Rom. 10, 14): sicuti ex evangelio nascitur fides, sic per eam ad invocandum Dei nomen corda nostra formari. Atque hoc ipsum est quod aliquanto ante dixerat (Rom. 8, 26), spiritum adoptionis, qui testimonium evangelii cordibus nostris obsignat, erigere spiritus nostros,

ut vota sua exponere Deo audeant, excitare gemitus inenarrabiles, clamare cum fiducia: abba, pater. Hoc ergo postremum, quia obiter duntaxat ante dictum et quasi leviter attactum est, nunc fusius tractari convenit.

2. Ergo id orationis obtinemus beneficio, ut ad eas quae nobis apud coelestem patrem repositae sunt opes penetremus. Est enim quaedam hominum cum Deo communicatio, qua sanctuarium coeli ingressi, de suis promissis illum coram appellant: ut quod verbo duntaxat annuenti crediderunt non fuisse vanum, ubi necessitas ita postulat, experiantur. Itaque nobis proponi nihil videmus a Domino exspectandum, quod non et precibus jubeamur postulare. Adeo verum est, oratione effodi thesauros, quos evangelio Domini indicatos fides nostra intuita fuerit. Jam vero quam necessaria sit et quot modis utilis sit precandi exercitatio, nullis verbis satis potest explicari. Non abs re est profecto quod coelestis pater unicum in sui nominis invocatione salutis praesidium esse testatur, qua scilicet praesentiam et providentiae ejus, per quam rebus nostris curandis advigilet, et virtutis, per quam nos sustineat imbecilles et prope deficientes, et bonitatis, per quam misere peccatis oneratos in gratiam recipiat, advocamus: qua denique totum ipsum, ut se nobis praesentem exhibeat accersimus. Hinc eximia conscientiis nostris requies ac tranquillitas nascitur. Siquidem necessitate, quae nos premebat, Domino exposita, vel in eo abunde quiescimus, quod illum nihil malorum nostrorum latet, quem et optime nobis velle et optime consulere posse persuasi simus.

3. Sed enim, dicet quispiam, annon sine monitore etiam novit et qua parte urgeamur, et quid nobis expediat, ut supervacuum quodammodo videri queat ipsum precibus nostris sollicitari, perinde atque conniventem, aut etiam dormientem, donec voce nostra expergefactus fuerit? Verum qui sic ratiocinantur, quem in finem suos ad orandum instituerit Dominus, non animadvertunt. Neque enim id tam sua ipsius, quam nostra potius causa ordinavit. Vult quidem, ut aequum est, sibi jus suum reddi, dum ei acceptum fertur quidquid expetunt homines, et sentiunt ad suam utilitatem facere, idque votis testatum faciunt. Sed hujus quoque sacrificii, quo ipse colitur, utilitas ad nos redit. Itaque sancti patres, quo Dei beneficia apud se et alios confidentius jactarunt, eo acrius ad precandum fuerunt incitati. Unum Eliae exemplum nobis satis erit (1 Regg. 18, 42), qui de consilio Dei certus, postquam regi Achab pluviam non temere pollicitus est, anxie tamen inter genua precatur, famulumque septem vicibus mittit ad explorandum: non quod oraculo fidem abroget, sed quod officii sui esse novit, ne somnolenta vel torpida sit fides, sua desideria apud Deum deponere. Quare tametsi, nobis ad miserias nostras stupidis et hebescentibus, ipse pro nobis vigilat et excubat, ac interdum quoque succurrit non rogatus, nostra tamen plurimum interest assidue ipsum a nobis implorari, ut serio ardentique ejus semper quaerendi, amandi, colendi desiderio cor nostrum inflammetur, dum assuescimus ad ipsum, velut ad sacram an-

choram in omni necessitate confugere. Deinde, ut nulla cupiditas nullumque omnino votum animum nostrum subeat, cujus ipsum testem facere pudeat: dum vota nostra omnia coram ejus oculis sistere, adeoque totum cor effundere discimus. Tum ut ad beneficia ejus vera animi gratitudine atque etiam gratiarum actione excipienda comparemur, quae ab ejus manu nobis provenire nostra precatione admonemur. Ad haec, quod petebamus consequuti, votis nostris ipsum respondisse persuasi, hinc ad meditandam ejus benignitatem ardentius feramur, et simul majori cum voluptate amplexemur quae precibus agnoscimus fuisse impetrata. Postremo ut ejus providentiam animis nostris pro imbecillitatis nostrae modo usus ipse et experimentum confirmet, dum intelligimus ipsum non modo polliceri, se nunquam nobis defuturum, et aditum ultro ad se appellandum in ipso necessitatis articulo patefacere, sed manum semper habere extentam ad suos juvandos; nec lactare eos verbis, sed praesenti ope tueri. Eas ob res clementissimus pater, utcunque nunquam vel dormiat vel torpeat, dormientis tamen torpentisque speciem plerumque praebet, quo ita ad se petendum, rogandum, flagitandum magno nostro bono nos, alioqui desides et ignavos, exerceat. Nimium ergo insulse illi qui, ut hominum animos ab oratione revocent, Dei providentiam, rerum omnium custodiae excubantem, frustra nostris interpellationibus fatigari garriunt; quum non frustra Dominus contra testetur, se propinquum esse omnibus invocantibus nomen suum in veritate (Psal. 145, 18). Nihilo secius est quod alii nugantur, superfluam esse eorum petitionem quae ultro largiri paratus sit Dominus, quum ea ipsa quae a spontanea ejus liberalitate nobis fluunt, precibus nostris concessa velit agnosci. Quod testatur memorabilis illa sententia Psalmi (34, 16), cui multae similes respondent: oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Quae Dei providentiam sua sponte curandae piorum saluti intentam sic commendat, ut tamen non praetereat fidei exercitium, quo abstergitur socordia ex hominum animis. Vigilant ergo Dei oculi ut caecorum necessitati subveniat; sed vult ipse vicissim audire nostros gemitus, quo suum erga nos amorem melius probet. Atque ita utrumque verum est, non dormire neque dormitare custodem Israelis (Psal. 121, 4), et tamen cessare quasi nostri oblitum, ubi nos torpentes ac mutos videt.

4. Porro rite probeque instituendae orationis esto haec prima lex, ut non aliter, quam eos decet, qui ad Dei colloquium ingrediuntur, mente animoque compositi simus. Quod scilicet, quantum ad mentem, consequemur, si carnalibus curis cogitationibusque expedita, quibus a recto puroque Dei intuitu avocari aut deduci queat, non modo tota intendat se in precationem, sed etiam quoad fieri potuerit supra se ipsam elevetur ac feratur. Neque vero mentem hic requiro ita explicitam, ut nulla sollicitudine pungatur ac mordeatur, quum oporteat contra multa anxietate orandi fervorem in nobis accendi. Qualiter sanctos Dei servos ingentes cruciatus, nedum sollicitudines, videmus testari, quum e profunda abysso atque

e mediis mortis faucibus querulam se ad Dominum efferre vocem dicunt. Sed alienas et extraneas omnes curas abigendas dico, quibus huc et illuc vaga ipsa mens circumferatur, et e coelo detracta in terram deprimatur. Supra se vero ipsam elevari oportere intelligo, ne quid eorum quae caeca et stolida nostra ratio commentari solet, in Dei conspectum proferat, nec se intra vanitatis suae modulum constrictam teneat, sed ad puritatem Deo dignam assurgat.

5. Utrumque notatu apprime dignum, ut quisquis se ad orandum comparat, illuc suos sensus studiaque applicet, neque, ut fieri solet, distrahatur erraticis cogitationibus: quia nihil magis contrarium Dei reverentiae quam levitas testis illa licentiae nimium lascivientis et ab omni metu solutae. Qua in re tanto enixius laborandum est, quanto magis difficilem experimur. Nemo enim sic intentus est ad precandum quin multas obliquas cogitationes obrepere sentiat, quae orationis cursum vel abrumpant vel flexu aliquo ac diverticulo morentur. Hic vero nobis succurrat quam indignum sit, ubi Deus nos ad familiare alloquium admittit, abuti tanta ejus humanitate, sacra profanis miscendo, dum ejus reverentia mentes nostras sibi devinctas non tenet; sed perinde ac si nobis sermo esset cum homine vulgari, inter orandum, omisso illo, huc vel illuc transvolamus. Sciamus ergo non alios rite probeque se accingere ad orandum, nisi quos afficit Dei majestas, ut expediti terrenis curis et affectibus ad eam accedant. Atque id sibi vult caeremonia elevationis manuum, ut meminerint homines se procul remotos esse a Deo, nisi sensus suos in sublime tollant. Sicut etiam dicitur in Psalmo (25, 1): ad te levavi animam meam. Et saepius hanc loquendi formam usurpat scriptura, orationem tollere: ne in suis faecibus desideant qui cupiunt a Deo exaudiri. Haec summa sit, quo liberalius nobiscum Deus agit, comiter nos invitans, ut in sinum suum curas nostras exoneremus, minus nos esse excusabiles, nisi tam praeclarum et incomparabile ejus beneficium rebus aliis omnibus apud nos praeponderat, nosque ad se trahit, ut studia sensusque nostros serio ad orandum applicemus. Quod fieri non potest nisi mens cum impedimentis fortiter luctando sursum emergat. Alterum proposuimus, ne petamus nisi quantum nobis Deus permittit. Etsi enim jubet nos effundere corda nostra, non tamen stultis ac pravis affectibus indifferenter habenas laxat; et dum promittit se facturum secundum piorum voluntatem, non eousque procedit indulgentia, ut eorum arbitrio se submittat. Atqui in utroque passim graviter delinquitur. Neque enim modo temere, sine fronte, sine reverentia, Deum plerique de suis ineptiis interpellare audent, et quidquid per somnium adlibuerit, ad ejus tribunal impudenter proferre, sed tanta vel stoliditas vel stupiditas eos tenet, ut spurcissimas quasque cupiditates obtrudere Deo ausint, quarum conscios facere homines vehementer pudeat. Audaciam hanc riserunt atque etiam detestati sunt quidam profani homines, vitium tamen ipsum semper regnavit; atque hinc factum est ut ambitiosi Jovem sibi patronum asciscerent, avari Mercurium, Apollinem et Minervam doctrinae cupidi, bellicosi Martem,

Venerem libidinosi. Sicuti hodie, ut nuper attigi, majorem licentiam illicitis suis cupiditatibus homines in precibus indulgent, quam si pares cum paribus jocose fabularentur. Atqui non patitur Deus suam facilitatem ita haberi ludibrio, sed jus suum sibi vendicans, vota nostra suo imperio subjicit et fraeno coercet. Ideo tenendum est illud Ioannis (1 Joann. 5, 14): haec est fiducia nostra, quod si quid petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos. Caeterum quia tantae perfectioni longe abest quin pares sint facultates nostrae, quaerendum est remedium quod subveniat. Quemadmodum mentis aciem in Deum intendere convenit, ita cordis affectum eodem sequi necesse est. Utrumque vero longe infra subsistit, imo verius fatiscunt et deficiunt, aut in contrarium feruntur. Ideo ut huic imbecillitati succurrat Deus, spiritum in precibus nobis dat magistrum, qui dictet quod rectum est, atque affectus nostros moderetur. Quia enim quid orandum sit quemadmodum oportet nescimus, in subsidium ille subit, et pro nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus (Rom. 8, 26); non quod ipse revera vel precetur vel ingemiscat; sed fiduciam, vota, suspiria in nobis excitat, quibus concipiendis haudquaquam sufficerent naturae vires. Neque abs re gemitus inenarrabiles Paulus vocat quos duce spiritu emittunt fideles; quia non ignorant qui vere exercitati sunt in precibus, caecis anxietatibus ita se perplexos constringi, ut vix reperiant quid profari expediat; imo dum conantur balbutire, impliciti haesitant. Unde sequitur singulare esse recte orandi donum. Haec non eo dicuntur quo nos ipsi propriae desidiae faventes ad Dei spiritum orandi provinciam relegemus, et torpeamus in illa incuria, ad quam plus satis sumus proclives (qualiter impiae quorundam voces audiuntur, oscitanter esse exspectandum, donec ille mentes nostras alibi occupatas praeveniat), sed potius, ut nostram ignaviam socordiamque pertaesi, tale spiritus adminiculum expetamus. Nec vero Paulus quum jubet (1 Cor. 14, 15) orare in spiritu, ideo desinit ad vigilantiam hortari; significans ita vigere spiritus instinctum ad formandas preces, ut conatum nostrum minime impediat vel retardet: quoniam hac in parte vult Deus experiri quam efficaciter corda nostra impellat fides.

6. Esto et altera lex, ut rogando semper inopiam nostram vere sentiamus, ac serio cogitantes omnibus quae petimus nos indigere, serium, imo ardentem impetrandi affectum jungamus cum ipsa precatione. Multi enim defunctorie preces ex formula recitant, ac si pensum Deo solverent; et quanquam fatentur necessarium suis malis remedium hoc esse, quia Dei ope quam implorant carere exitiale sit, apparet tamen hoc officio ipsos defungi ex more, quia interim frigent animi, neque expendunt quid postulent. Generalis quidem et confusus necessitatis suae sensus illuc eos ducit: sed non eos sollicitat, quasi in re praesenti, ut egestatis suae levamen petant. Porro quid odiosius aut etiam Deo magis exsecrandum putamus hac fictione, ubi quis veniam peccatorum postulat, interim aut se peccatorem non esse cogitans, aut certe peccatorem esse non

cogitans? nempe qua Deus ipse plane ludibrio habetur. Atqui ejusmodi pravitate, ut nuper dixi, refertum est hominum genus, ut defungendi causa permulta saepe flagitent a Deo, quae citra eius beneficentiam aut sibi aliunde evenire, aut jam apud se residere pro certo judicant. Aliorum levius delictum esse videtur, sed neque ipsum tolerabile: ut preces sine meditatione demurmurent qui tantum hoc principio imbuti sunt, votis litandum esse Deo. Piis autem maxime cavendum, ne unquam prodeant in conspectum Dei quidquam postulaturi, nisi quod et serio animi affectu exardescunt, et ab ipso simul obtinere cupiunt. Quin etiam, tametsi in iis, quae in Dei gloriam duntaxat petimus, non videmur primo intuitu necessitati nostrae consulere, ea tamen non minori desiderii fervore et vehementia peti convenit. Ut quum poscimus nomen ejus sanctificari, ardenter, ut ita dicam, esurienda et sitienda est illa sanctificatio.

7. Si quis objiciat, non semper aequali necessitate urgeri nos ad precandum, fateor id quidem; atque haec distinctio nobis a Jacobo utiliter traditur. Tristatur quis inter vos? oret; qui laetus est, canat (Jac. 5, 13). Ergo dictat ipse communis sensus, quia nimium pigri sumus, prout res exigit, nos acrius a Deo pungi ad strenue orandum. Et hoc tempus opportunum nominat David (Psal. 32, 6); quia (sicuti pluribus aliis locis docet) quo nos durius premunt molestiae, incommoda, timores, aliaeque species tentationum, ac si nos Deus ad se accerseret, liberior patet accessus. Interea non minus verum est illud Pauli (Eph. 6, 18), omni tempore orandum esse; quia utcunque ex animi nostri sententia res prospere fluant, et undique nos circumdet laetitiae materia, nullum tamen est punctum temporis quo nos ad precandum inopia nostra non hortetur. Abundat quispiam vino et tritico: quando buccella panis nisi assidua Dei gratia frui non potest, non impedient cellae vel horrea quominus panem quotidianum postulet. Jam si reputemus quot singulis momentis discrimina immineant, nullum ab orando immune nobis esse tempus docebit metus ipse. Hoc tamen in spiritualibus melius licet cognoscere. Quando enim tot peccata, quorum nobis sumus conscii, nos securos cessare sinent, quin suppliciter et culpam et poenam deprecemur? Quando nobis tentationes inducias concedunt, quin ad auxilium properemus? Ad haec regni Dei et gloriae studium non per intervalla, sed assidue nos rapere ad se ita debet, ut eadem semper nos maneat opportunitas. Ergo non frustra toties nobis praecipitur orandi assiduitas. Nondum de perseverantia loquor, cujus postea fiet mentio; sed scriptura assidue orandum admonens, socordiam nostram coarguit, quia non sentimus quam necessaria sit nobis haec cura et sedulitas. Hac regula hypocrisis et Deo mentiendi calliditas ab oratione arcetur, imo longe abigitur. Promittit Deus se propinquum fore omnibus qui invocaverint eum in veritate, et inventuros denuntiat qui quaesierint in toto corde. Eo minime aspirant qui sibi placent in suis sordibus. Itaque poenitentiam legitima oratio postulat. Unde illud tritum in scripturis, Deum sceleratos

non exaudire, et preces eorum esse exsecrabiles, sicuti et sacrificia: quia aequum est, ut Dei aures clausas inveniant qui obserant corda sua, nec Deum flexibilem sentiant qui sua duritie provocant ejus rigorem. Apud Jesaiam (1, 15) minatur in hunc modum: quum multiplicaveritis preces vestras, non exaudiam; manus enim vestrae sanguine plenae sunt. Item apud Jeremiam (11, 7 seqq.): clamavi et renuerunt audire; clamabunt ipsi vicissim et non audiam. Quia summi probri loco ducit, jactari foedus suum ab improbis, qui sacrum ejus nomen tota vita polluunt. Unde apud Jesaiam (29, 13) conqueritur, quum labiis ad se Judaei accedant, cor eorum esse longe remotum. Non restringit quidem hoc ad solas preces, sed fictionem in singulis cultus sui partibus se abominari asserit. Quo pertinet illud Jacobi (4, 3): petitis, et non accipitis; quia male petitis, ut in voluptates vestras insumatis. Verum quidem est (ut paulo post iterum videbimus) non inniti dignitati piorum quas fundunt preces, non tamen supervacua est Joannis admonitio (1 Joann. 3, 22): si quid petierimus, accipiemus ab eo, quia praecepta ejus servamus; quandoquidem mala conscientia januam nobis claudit. Unde sequitur nec rite precari, nec exaudiri, nisi sinceros Dei cultores. Displiceat igitur sibi in suis malis quisquis se ad orandum comparat; et (quod sine poenitentia fieri non potest) induat mendici personam et affectum.

8. Huc et tertia accedat, ut omni propriae gloriae cogitatione se abdicet, omnem dignitatis opinionem exuat, omni denique sui fiducia decedat quisquis se coram Deo sistit precandi causa, dans in abjectione sui gloriam Deo in solidum; ne si quid, vel minimum, arrogemus nobis, cum inani nostra inflatione ab ejus facie concidamus. Hujus submissionis, quae omnem altitudinem prosternit, frequentia exempla in Dei servis habemus; quorum ut quisque est sanctissimus, ita quum in Domini conspectum prodit, plurimum prosternitur. Sic Daniel (9, 18), quem tanto elogio Dominus ipse commendavit: non in justitiis nostris, dicebat, coram te fundimus preces, sed in misericordiis tuis magnis; exaudi nos Domine, Domine propitius sis nobis, exaudi nos et fac quae petimus propter temetipsum, quia invocatum est nomen tuum super populum tuum et super locum sanctum tuum. Neque vero obliqua figura, ut fieri solet, quasi unus e populo se turbae permiscet, quin potius seorsum reatum fatetur, supplexque ad veniae asylum confugit; sicuti diserte pronuntiat: quum ego confessus essem peccata mea et populi mei. Hanc quoque humilitatem suo exemplo praescribit David (Psal. 143, 2): ne intres in judicium cum servo tuo; quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Tali forma precatur Jesaias (64, 5): ecce tu iratus es quia peccavimus; in viis tuis fundatum est saeculum, ideo servabimur; et fuimus omnes repleti immunditia et quasi pannus foedatus omnes justitiae nostrae, et emarcuimus nos omnes quasi folium, et iniquitates nostrae quasi ventus dispergunt nos; et non est qui invocet nomen tuum, qui se excitet ut apprehendat te, quoniam abscondisti faciem tuam a nobis et tabescere nos fecisti in

manu iniquitatis nostrae: nunc igitur Domine, tu es pater noster, nos sumus lutum; tu es formator noster et nos sumus opus manus tuae; ne irascaris, Domine, neque in aeternum recorderis iniquitatis: en respice, agedum, nos omnes sumus populus tuus. Vide ut nulla prorsus fiducia nitantur, nisi hac una quod se Dei esse cogitantes, illi se fore curae non desperant. Non secus Jeremias (14, 7): si iniquitates nostrae responderint contra nos, fac propter nomen tuum. Verissime enim simul ac sanctissime scriptum est, a quocunque tandem sit, quod ab incerto autore scriptum prophetae Baruch tribuitur (2, 18): anima tristis et desolata super magnitudine mali, curva et infirma, anima famelica et oculi deficientes dant tibi gloriam Domine; non secundum justitias patrum fundimus preces in conspectu tuo, et coram facie tua petimus misericordiam, Domine Deus noster, sed quia tu es misericors, miserere nostri, quia peccavimus coram te.

9. Denique rite precandi initium atque etiam praeparatio est veniae deprecatio cum humili et ingenua culpae confessione. Neque enim sperandum est, ut quidquam a Deo impetret vel sanctissimus quisque, donec gratis reconciliatus ei sit; nec fieri potest ut aliis Deus sit propitius, nisi quibus ignoscit. Unde non mirum si hac clave januam sibi fideles aperiunt ad orandum, quod ex compluribus Psalmorum locis discimus. David enim aliud postulans dicit (Psal. 25, 6 et 18): peccatorum juventutis meae et transgressionum mearum ne memineris; secundum misericordiam tuam reminiscere mei propter bonitatem tuam Domine. Item: respice afflictionem meam et laborem meum, et remitte omnia peccata mea. Ubi etiam videmus non satis esse, si in singulos dies pro recentibus peccatis nos ad calculum vocemus, nisi in memoriam nobis redeant, quibus oblivio pridem inducta videri poterat. Nam et idem propheta alibi (Psal. 51, 7) scelus unum grave confessus, hac occasione usque ad uterum matris revolvitur, in quo jam labem contraxerat: non ut culpam ex naturae corruptela extenuet, sed ut totius vitae peccata accumulans, quo severior est in se damnando, magis exorabilem Deum reperiat. Etsi autem non semper expressis verbis peccatorum remissionem postulant sancti, si tamen diligenter expendimus quas scriptura refert eorum preces, facile quod dico occurret, orandi animum sumpsisse ex sola Dei misericordia, atque ita semper exordium fecisse ab eo placando; quia si quisque suam conscientiam interroget, tantum abest, ut audeat familiariter curas suas apud Deum deponere, ut ad omnem accessum trepidet, nisi misericordia et venia fretus. Est quidem et alia specialis confessio, ubi poenarum levationem optant, ut simul orent peccata sibi ignosci; quia absurdum esset effectum tolli velle, manente causa. Cavendum enim est ne stultos aegrotos imitemur, qui de curandis tantum accidentibus solliciti, radicem ipsam morbi negligunt. Quin prius danda opera est, ut nobis propitius sit Deus, quam ut favorem suum externis signis testetur; quia et hunc ordinem tenere vult

ipse, et parum nobis prodesset eum habere beneficum, nisi conscientia placatum sentiens penitus amabilem nobis redderet. Quod etiam monemur Christi responso: nam quum paralyticum sanare decretum esset, remittuntur, inquit, tibi peccata tua (Matth. 9, 2); erigens animos scilicet ad id quod praecipue optandum est, ut nos in gratiam recipiat Deus; deinde fructum reconciliationis in ope nobis ferenda proferat. Caeterum praeter specialem illam praesentis reatus confessionem, qua fideles pro impetranda cujusque culpae et poenae venia supplicant, generalis illa praefatio, quae conciliat precibus favorem, nunquam omittenda est, quia nisi in gratuita misericordia fundatae nunquam Deum exorabunt. Quo referri potest illud Joannis (1 Joann. 1, 9): si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut nobis remittat et nos emundet ab omni iniquitate. Unde preces sub lege sanguinis expiatione consecrari oportuit, ut acceptae essent, atque ita commonefieret populus, se tanta honoris praerogativa indignum esse, donec a suis inquinamentis purgatus ex sola Dei misericordia conciperet precandi fiduciam.

10. Quod autem propriae justitiae suffragium interdum ad exorandum Deum citare sancti videntur (ut quum David dicit [Psal. 86, 2]: custodi animam meam, quia bonus sum; item Ezechias [2 Regg. 20, 4]: recordare Domine, obsecro, quod ambulavi coram te in veritate, fecique in oculis tuis bonum), talibus loquendi formulis nihil sibi aliud volunt, quam ex ipsa regeneratione servos Dei se ac filios testari, quibus ipse fore se propitium recipit. Per prophetam (Psal. 34, 16) docet, ut jam visum est, oculos suos super justos esse, aures suas in preces eorum. Rursus per apostolum (1 Joann. 3, 22): nos impetraturos quidquid petierimus, si mandata sua observemus. Quibus sententiis pretium orationi non statuit ab operum meritis; sed ita stabilire vult eorum fiduciam, qui sibi non fucatae integritatis et innocentiae probe conscii sunt, quales oportet esse fideles universos. Siquidem ex ipsa Dei veritate sumptum est quod dicit apud Joannem (9, 31) caecus illuminatus, non exaudiri a Deo peccatores; si peccatores modo recepto scripturae usu intelligimus, qui citra justitiae desiderium toti suis peccatis indormiunt et acquiescunt. Quando nullum cor in sinceram Dei invocationem unquam prorumpet quod non simul ad pietatem aspiret. Talibus ergo promissis respondent sanctorum obtestationes, quibus suae vel puritatis vel innocentiae mentionem injiciunt, quo sibi exhiberi sentiant quod est omnibus Dei servis exspectandum. Deinde tum fere usi reperiuntur hoc precationis genere, dum se coram Domino cum suis hostibus comparant, e quorum iniquitate ejus manu vindicari optarunt. In hac vero comparatione mirum non est, si justitiam suam et cordis simplicitatem protulerunt, quo ex causae ipsius aequitate magis ad ferendas sibi suppetias Dominum permoverent. Id ergo boni pio pectori non praeripimus, quin suae puritatis conscientia coram Domino fruatur ad se confirman-

dum in promissionibus, quibus veros suos cultores Dominus solatur et fulcit; sed impetrandi fiduciam, deposita proprii meriti cogitatione, sola Dei clementia subniti volumus.

11. Quarta demum, ut ita prostrati et subacti vera humilitate nihilominus certa spe exorandi ad orandum animemur. Res quidem in speciem contrariae, cum sensu justae ultionis Dei conjungere certam fiduciam favoris; quae tamen inter se optime conveniunt, si propriis malis oppressos sola Dei bonitas erigat. Sicuti enim ante docuimus, poenitentiam et fidem socias esse inseparabili vinculo simul connexas, quarum tamen altera nos terret, altera exhilarat, ita in precibus mutuo eas occurrere oportet. Atque hunc consensum paucis verbis exprimit David (Psal. 5, 8): ego, inquit, in multitudine bonitatis tuae ingrediar domum tuam; adorabo in templo sanctitatis tuae cum timore. Sub Dei bonitate fidem complectitur, timorem interea non excludens; quia non tantum ejus majestas ad reverentiam nos cogit, sed propria etiam indignitas omnis superbiae et securitatis oblitos sub metu nos continet. Fiduciam vero non intelligo, quae solutam omni anxietudinis sensu mentem suavi et perfecta quiete demulceat. Nam ita placide acquiescere eorum est, qui rebus cunctis ex voto fluentibus nulla tanguntur cura, nullo desiderio uruntur, nullo timore aestuant. Optimus autem ad invocationem Dei stimulus sanctis est, dum necessitate sua districti summa irrequietudine vexantur, et tantum non exanimantur in se ipsis, donec opportune fides succurrit; quia inter tales angustias ita ipsis affulget Dei bonitas, ut praesentium quidem malorum gravitate fatigati gemant, majorum etiam timore laborent et crucientur; illa tamen freti, et tolerantiae difficultatem sublevent ac solentur, et exitum liberationemque sperent. Ex utroque ergo affectu emergat pii hominis oratio convenit, utrumque etiam contineat et repraesentet; nempe ut malis praesentibus ingemat, et a novis sibi anxie timeat; tamen confugiat simul ad Deum, minime dubitans quin auxiliarem ille manum porrigere sit paratus. Mirum enim quam diffidentia nostra irritetur Deus, si poscamus a se quam non exspectamus beneficentiam. Itaque nihil magis consentaneum precationum naturae, quam legem hanc illis praescribi et statui, ne temere prorumpant, sed fidem praeeuntem sequantur. Ad hoc principium nos omnes Christus vocat, hac sententia (Matth. 11, 24): dico vobis, quaecunque petitis, credite vos accepturos, et evenient vobis. Idem et alibi (ibid. 21, 22) confirmat: quidquid petieritis in oratione credentes, etc. Cui concinit Jacobus (1, 5): si quis indiget sapientia, postulet ab eo qui dat omnibus simpliciter, nec exprobrat: postulet autem in fide, nihil haesitans. Ubi haesitationi fidem opponens, vim ejus aptissime exprimit. Non minus etiam notandum quod addit, nihil proficere qui Deum perplexi et dubii invocant, nec statuunt in animis suis exaudiendi sint necne. Quos etiam fluctibus comparat qui varie moventur a vento et circumferuntur. Unde alibi (ibid. 5, 15) orationem fidei pro legitima

nuncupat. Deinde, quum Deus secundum suam cuique fidem se daturum toties affirmet, citra fidem nihil consequi nos posse innuit. Denique fides est quae impetrat quidquid orando conceditur. Id sibi vult celebris illa Pauli sententia (Rom. 10, 14), ad quam insipidi homines parum attendunt: quomodo invocabit quispiam in quem non credidit? quis autem credet nisi audierit? Fides autem ex auditu, auditus ex verbo Dei. Nam precandi exordium ex fide gradatim deducens, aperte contendit non posse Deum ab aliis sincere invocari, nisi quibus evangelii praedicatione clementia ejus et facilitas innotuerit, imo familiariter fuerit exposita.

12. Hanc necessitatem minime cogitant adversarii nostri. Itaque quum certa animi fiducia fideles jubemus statuere, Deum sibi propitium esse ac benevolum, rem omnium absurdissimam dicere nos putant. Atqui si ullum verae precationis usum haberent, intelligerent profecto, sine firmo illo divinae benevolentiae sensu non posse Deum rite invocari. Quum vero fidei vim bene perspicere nemo queat, nisi qui experimento eam in corde suo sentit, quid cum ejusmodi hominibus disputando proficias, qui aperte ostendunt, nihil se unquam praeter vanam imaginationem habuisse? Quid enim valeat et quam necessaria sit illa quam requirimus certitudo, ex invocatione potissimum discitur. Quod qui non videt, valde stupidam habere se conscientiam prodit. Nos igitur, omisso hoc caecorum genere, defixi in illa Pauli sententia haereamus, non posse ab aliis invocari Deum, nisi qui ejus misericordiam ex evangelio cognitam habent, et eam sibi paratam esse certo persuasi sunt. Qualis enim erit ista oratio? O Domine, ego quidem an exaudire me velis dubius sum; sed quia anxietate premor, ad te confugio, ut si dignus sum mihi succurras. Non ita soliti sunt omnes sancti, quorum orationes in scripturis legimus. Nec ita nos instituit per apostolum (Hebr. 4, 16) spiritus sanctus qui jubet nos adire ad thronum coelestem cum fiducia, ut gratiam consequamur; et quum alibi (Eph. 3, 12) docet nos habere audaciam et aditum in fiducia per fidem Christi. Hanc ergo obtinendi quod petimus securitatem (quam et sua voce Dominus mandat, et omnes sancti exemplo suo docent) utraque manu tenere nos oportet, si cum fructu orare volumus. Ea enim demum accepta Deo est oratio quae ex tali, ut ita loquar, praesumptione fidei nascitur, et intrepida spei certitudine fundata est. Poterat simplici fidei nomine esse contentus; atqui non modo fiduciam addidit, sed eam quoque instruxit libertate vel audacia, ut hac nota discerneret a nobis incredulos, qui Deum promiscue quidem nobiscum orant, sed fortuito. Qua ratione tota ecclesia in Psalmo (33, 22) orat: sit misericordia tua super nos, quemadmodum speravimus in te. Eadem etiam conditio alibi ponitur a propheta (Psal. 56, 10): quo die clamavero, hoc scio quod Deus mecum. Item (ibid. 5, 4): mane disponam tibi et speculabor. Ex his enim verbis elicimus preces in aërem frustra projici, nisi

spes sit annexa, unde velut e specula Deum quieti exspectemus. Quibus convenit series paulinae exhortationis. Nam antequam fideles ad precandum in spiritu sollicitet omni tempore cum vigilantia et assiduitate, in primis jubet assumere scutum fidei, galeam salutis, et gladium spiritus, quod est verbum Dei (Eph. 6, 16). Memoria porro hic repetant lectores quod ante dixi, minime labefactari fidem, ubi cum miseriae, egestatis, sordiumque nostrarum agnitione connectitur. Quantumvis enim gravi scelerum mole premi se vel laborare sentiant fideles, nec modo rebus omnibus vacuos quae favorem conciliare apud Deum queant, sed oneratos multis noxis quae eum merito formidabilem reddant, non tamen desinunt se offerre, neque terret eos hic sensus, quominus ad ipsum se conferant; quando non alius est ad eum ingressus. Neque enim instituta est oratio, qua nos arroganter coram Deo efferamus, aut quidquam nostrum magno aestimemus, sed qua reatum nostrum confessi, aerumnas nostras apud eum deploremus; quemadmodum filii apud parentes familiariter querelas suas deponunt. Quin potius immensa malorum nostrorum congeries calcaribus vel stimulis referta esse debet, quae nos ad precandum incitent. Qualiter etiam nos suo exemplo docet propheta (Psal. 41, 5): sana animam meam, quia peccavi tibi. Fateor quidem in iis aculeis mortiferas fore punctiones, nisi Deus succurreret; verum pro incomparabili sua indulgentia optimus pater tempestivum remedium addidit, quo perturbationem omnem sedans, curas leniens, metus abstergens, comiter nos ad se alliceret, imo scrupulos omnes tollens, nedum obstacula, facilem viam sterneret.

13. Ac primo quidem orare nos jubens, ipso praecepto nos coarguit impiae contumaciae, nisi obsequimur. Nihil magis praecise mandari poterat quam quod habetur in Psalmo (50, 15): invoca me in die tribulationis. Sed quia inter pietatis officia nullum frequentius commendant scripturae, non est quod longius hic immorer. Petite, inquit magister (Matth. 7, 7), et accipietis; pulsate, et aperietur vobis. Quanquam hic praecepto adjungitur etiam promissio, ut necesse est. Etsi enim praecepto esse obediendum fatentur omnes, major tamen pars refugeret Deum vocantem, nisi se exorabilem adeoque obvium fore promitteret. His quidem duobus positis, certum est quicunque tergiversantur, ne recta ad Deum veniant, non modo esse rebelles et immorigeros, sed etiam incredulitatis convinci, quia promissionibus diffidunt. Quod eo magis notandum est, quia hypocritae, humilitatis et modestiae praetextu, tam superbe contemnunt Dei praeceptum, quam finem benignae invitationi abrogant; imo eum fraudant praecipua cultus sui parte. Nam ubi sacrificia repudiavit in quibus tunc videbatur sita esse tota sanctitas, hoc summum esse et sibi prae aliis pretiosum declarat, invocari in die necessitatis. Quare ubi quod suum est exigit, et ad parendi alacritatem nos animat, nulli sunt tam speciosi dubitandi colores qui nos excusent. Quaecun-

que ergo passim occurrunt in scripturis testimonia, quibus nobis praecipitur Dei invocatio, totidem ante oculos nostros figuntur vexilla quae nobis fiduciam inspirent. Temeritatis esset prorumpere in Dei conspectum, nisi ipse anteverteret nos vocando. Itaque viam nobis sua voce patefacit (Zach. 13, 9): dicam illis, populus meus vos; dicent mihi, tu Deus noster. Videmus ut cultores suos praeveniat, velitque subsequi, ideoque timendum non esse ne parum suavis sit haec melodia quam ipse dictat. Insigne praesertim illud Dei elogium nobis in mentem veniat, quo freti omnia obstacula nullo negotio superabimus (Psal. 65, 3): tu Deus exaudiens precationem: ad te usque omnis caro veniet. Quid enim magis amabile vel blandum quam Deum hoc titulo indui, qui certiores nos reddat, nihil magis esse naturae ejus proprium quam supplicum votis annuere? Hinc januam patere colligit propheta non paucis, sed cunctis mortalibus; quia etiam omnes hac voce compellat (ibid. 50, 15): invoca me in die afflictionis; eruam te, et glorificabis me. Secundum hanc regulam David (2 Sam. 7, 27) promissionem sibi datam objicit, ut obtineat quod petit: tu Deus revelasti in aurem servi tui: propterea invenit servus tuus cor suum ut oraret. Unde colligimus pavidum fuisse, nisi quatenus eum promissio erexerat. Sic alibi (Psal. 145, 18) generali doctrina se instruit: voluntatem timentium se faciet. Imo haec in Psalmis animadvertere licet, quasi abrupto orandi contextu transitum fieri nunc ad Dei potentiam, nunc ad bonitatem, nunc ad fidem promissionum. Videri posset intempestive David sententias illas inserens, preces mutilas reddere; sed usu et experientia compertum habent fideles, languescere ardorem, nisi adhibeant nova fomenta, ideoque minime inter precandum supervacua est tam naturae Dei quam verbi meditatio. Atque ita exemplo Davidis inserere ne pigeat quae languidos animos novo vigore reficiant.

14. Ac mirum est tanta promissionum dulcedine vel frigide, vel nullo fere modo nos affici, ut per ambages vagando bona pars malit relicto aquarum viventium fonte sibi fodere aridas cisternas, quam Dei liberalitatem ultro sibi oblatam amplecti. Arx inexpugnabilis nomen Domini, inquit Solomo (Prov. 18, 10), ad eam confugiet justus, et servabitur. Joel vero, postquam de horribili quae instabat clade vaticinatus est, memorabilem illam sententiam subjicit (2, 32): quisquis invocaverit nomen Domini, salvus erit: quam scimus proprie ad cursum evangelii spectare. Vix centesimus quisque movetur, ut in occursum Deo prodeat. Clamat ipse per Jesaiam (65, 24): invocabitis me, et exaudiam vos; imo antequam clametis respondebo vobis. Hoc quoque eodem honore alibi totam ecclesiam communiter dignatur; sicuti ad omnia Christi membra pertinet. Clamavit ad me, exaudiam eum: cum ipso sum in tribulatione, ut eripiam eum (Psal. 91, 15). Neque tamen, ut jam dixi, locos omnes numerare propositum est, sed eximios quosque deligere, ex quibus gustemus quam humaniter ad se nos Deus alliciat, et quam arctis vinculis constricta sit

nostra ingratitudo, ubi inter tam acres stimulos adhuc pigritia nostra cunctatur. Quare in auribus nostris semper resonent hae voces: prope est Dominus omnibus invocantibus se, invocantibus in veritate (Psal. 145, 18). Item quas ex Jesaia et Joele citavimus, quibus affirmat Deus se intentum esse ad exaudiendas preces, adeoque oblectari, quasi grati odoris sacrificio, ubi curas nostras in ipsum conjicimus. Hunc singularem percipimus promissionum Dei fructum, ubi non dubitanter et trepide concipimus preces: sed ejus verbo freti, cujus nos alioqui terreret majestas, audemus eum invocare patrem, quando hoc suavissimum nomen suggerere nobis dignatur. Restat ut talibus invitamentis praediti, sciamus inde satis esse nobis materiae ad exorandum: quando preces nostrae nullo merito nituntur, sed tota earum dignitas et spes impetrandi fundata est in Dei promissionibus, atque ab eis pendet: ut neque indigeat alia fultura, neque sursum huc vel illuc circumspiciat. Itaque cum animis nostris statuendum est, etiamsi non excellimus pari sanctitate quae laudatur in sanctis patribus, prophetis et apostolis, quia tamen commune est nobis orandi praeceptum et communis fides, si verbo Dei innitimur, nos in hoc jure eorum esse socios. Deus enim, ut ante visum est, se facilem ac propitium omnibus fore denuntians, miserrimis quibusque spem obtinendi quod petierint facit. Atque ideo notandae sunt generales formae, quibus nemo, ut vulgo dicunt, a primo ad ultimum excluditur; tantum adsit cordis sinceritas, displicentia nostri, humilitas et fides, ne hypocrisis nostra Dei nomen fallaci invocatione profanet: non respuet optimus pater, quos non modo ad se venire hortatur, sed quibuscunque potest modis sollicitat. Hinc illa precandi ratio Davidis quam nuper recitavi (2 Sam. 7, 27): en pollicitus es Domine servo tuo; eam ob rem colligit animum hodie servus tuus et invenit quod oraret coram te; nunc ergo Domine Deus, tu es Deus, et verba tua vera erunt; loquutus es servo tuo de his beneficiis, incipe ergo et fac. Sicut etiam alibi (Psal. 119, 76): praesta servo tuo secundum eloquium tuum. Et omnes simul Israelitae, quoties se foederis recordatione muniunt, satis declarant non esse timide orandum, ubi Deus ita praescribit. Atque in hoc imitati sunt patrum exempla, praesertim Jacobi (Gen. 32, 10), qui postquam confessus est, se minorem esse tot misericordiis quas susceperat e manu Dei, ad majora tamen postulanda se animari dicit, quia Deus se facturum promiserat. Quoscunque vero colores obtendant increduli, ubi ad Deum non confugiunt quoties urget necessitas, ipsum non requirunt, nec ejus opem implorant, non aliter defraudant eum legitimo honore, quam si fabricarent sibi novos Deos et idola; siquidem hoc modo Deum sibi bonorum omnium autorem esse negant. Contra nihil validius ad pios omni scrupulo liberandos, quam armari hac cogitatione: non esse cur ulla remora impediat, dum morem gerunt Dei mandato, qui obedientia nihil sibi gratius esse pronuntiat. Hinc rursus quod prius dixi clarius elucescit: probe

cum metu, reverentia, sollicitudine quadrare intrepidum precandi spiritum, neque vero absurdum esse si prostratos Deus erigat. Hoc modo belle inter se consentiunt, quae in speciem repugnant loquendi formae. Dicunt Jeremias et Daniel (Jer. 42, 9; Dan. 9, 18), se prosternere preces coram Deo. Alibi Jeremias (42, 2): cadat oratio nostra in conspectu Dei ut misereatur residuae plebis suae. Rursus saepe fideles dicuntur orationem levare. Sic loquitur Ezechias (2 Regg. 20, 10), prophetam rogans ut intercedendi vices suscipiat. Et David (Psal. 141, 2) precem suam ascendere cupit sicuti incensum. Nempe quamvis de paterno Dei amore persuasi in ejus fidem se alacriter conferant, nec dubitent quam ultro opem promittit implorare, non tamen supina eos quasi projecta fronte securitas attollit, sed ita per gradus promissionum sursum ascendunt, ut tamen supplices maneant in sui dejectione.

15. Hic non una objicitur quaestio: nam scriptura refert, votis quibusdam Deum morem gessisse, quae tamen ex animo minime sedato vel composito eruperant. Justa quidem de causa Joatham incolas Sichem cladi quae postea supervenit devoverat (Jud. 9, 20), sed tamen fervore iracundiae et ultionis accensus; morem exsecrationi gerens Deus, videtur impetus male ordinatos probare. Talis etiam fervor Samsonem rapuit, quum diceret (ibid. 16, 28): robora me Deus ut sumam ultionem de incircumcisis. Etsi enim aliquid fuit probi zeli admixtum, fervida tamen atque ideo vitiosa cupiditas vindictae illic dominata est. Annuit Deus. Unde colligi posse videtur, quamvis ad verbi praescriptum formatae non sint preces, effectum tamen consequi. Respondeo, singularibus exemplis non aboleri perpetuam legem; deinde speciales interdum motus inditos paucis hominibus fuisse, quibus factum est ut dissimilis illorum esset atque vulgi ratio. Notandum est enim responsum illud Christi, quum discipuli exemplum Eliae inconsiderate aemulari cuperent, eos nescire quo spiritu essent praediti (Luc. 9, 55). Caeterum ultra progredi necesse est, non semper placere Deo vota quibus annuit; sed quatenus ad exemplum pertinet, claris documentis palam fieri quod scriptura docet: eum scilicet miseris succurrere, et eorum exaudire gemitus, qui injuste afflicti opem ejus implorant; ideo exsequi sua judicia, dum ad eum surgunt inopum querimoniae, quamvis indignae quae tantillum impetrent. Quoties enim de impiorum saevitia, rapinis, violentia, libidine aliisque sceleribus poenas sumens, compescens audaciam et furorem, tyrannicam quoque potentiam evertens, indigne oppressis se opem ferre testatus est, qui tamen incertum numen orando aërem verberabant? Et Psalmus unus (107) clare docet non carere effectu preces, quae tamen fide in coelum non penetrant. Colligit enim quas incredulis non minus quam piis necessitas extorquet preces ex naturae sensu, quibus tamen Deum propitium esse ex eventu demonstrat. An quia tali facilitate gratas sibi esse testetur? imo ut suam misericordiam amplificet vel illustret hac circumstantia, quod ne in-

credulis quidem negantur sua vota; deinde ut probos suos cultores ad orandum magis exstimulet, dum vident profanos ejulatus non carere interdum profectu. Non tamen est cur fideles deflectant a lege sibi divinitus imposita, vel invideant incredulis, quasi magnum lucrum fecerint, ubi adepti sunt quod volebant. Hoc modo diximus flexum fuisse Deum ficta poenitentia Achab (1 Reg. 21, 29), ut hoc documento probaret, quam sit exorabilis erga suos electos, ubi ad ipsum placandum vera affertur conversio. Ideoque in Psalmo (Psal. 106, 43) cum Judaeis expostulat, quod experti ipsum votis suis facilem, ad ingenii sui pervicaciam paulo post reversi sint. Quod etiam ex Judicum historia liquido patet, quoties scilicet fleverunt, etsi fallaces erant eorum lacrymae, fuisse tamen ereptos ex hostium manibus. Sicut ergo promiscue Deus solem suum producit super bonos et malos, ita nec fletus eorum contemnit quorum justa est causa, et auxilio dignae aerumnae. Interea non magis hos in salutem exaudit, quam bonitatis suae contemptoribus alimenta suppeditat. Difficilior videtur esse quaestio de Abrahamo et Samuele: quorum alter nullo Dei verbo instructus pro Sodomitis (Gen. 18, 23), alter etiam contra manifestam prohibitionem pro Saule oravit (1 Sam. 15, 11 et 16, 1). Eadem ratio Jeremiae, qui urbis excidium deprecatus est (Jer. 32, 16). Quamvis enim repulsam passi fuerint, durum tamen videtur eos fide privare. Atqui solutio haec modestis lectoribus, ut spero, satisfaciet: generalibus principiis fultos, quibus jubet Deus indignos quoque misericordia prosequi, non prorsus fide caruisse, quamvis in ipsa specie frustrata eos fuerit opinio. Prudenter alicubi Augustinus [1]), quomodo, inquit, fide orant sancti, ut petant a Deo contra quam decrevit? nempe quia secundum voluntatem ejus orant, non illam absconditam et incommutabilem, sed quam illis inspirat, ut eos exaudiat alio modo, sicut prudenter distinguit. Recte dictum: quia pro suo incomprehensibili consilio sic temperat rerum eventus, ut non irritae sint sanctorum preces quae fide et errore simul implicitae sunt. Neque tamen hoc ad imitationem magis valere debet quam sanctos ipsos excusat, quos non infitior modum excessisse. Quare ubi non exstat certa promissio, conditione interposita rogandus est Deus. Quo pertinet illud Davidis (Psal. 7, 7): evigila ad judicium quod mandasti; quia ad petendum temporale beneficium speciali oraculo se instructum esse admonet.

16. Hoc etiam notare operae pretium est, quae de quatuor recte orandi legibus disserui, non ita exigi summo rigore, ut preces repudiet Deus in quibus non inveniet perfectam vel fidem vel poenitentiam, una cum zeli ardore votisque recte compositis. Diximus, quamvis oratio familiare sit piorum cum Deo colloquium, servandam tamen esse reverentiam et modestiam, ne habenas laxemus quibuslibet votis, ac ne concupiscamus nisi quantum Deus

---

1) Libr. 22. de civit. Dei c. 2.

permittit; deinde, ne vilescat nobis Dei majestas, tollendas esse sursum mentes ad puram castamque ejus venerationem. Hoc nemo, qua par fuisset integritate, unquam praestitit. Nam (ut de vulgo non loquar) quam multae Davidis querimoniae intemperiem sapiunt; non quod consulto vel expostulare cum Deo velit, vel ejus judiciis obstrepere, sed quia prae infirmitate fatiscens non aliud invenit melius solatium, quam si dolores suos in illius sinum conjiciat. Quin etiam toleratur a Deo nostra balbuties, et inscitiae datur venia, quoties inconsiderate aliquid nobis excidit: ut certe sine hac indulgentia nulla esset precandi libertas. Caeterum quamvis Davidi animus esset Dei se arbitrio totum subjicere, nec minore patientia quam impetrandi studio oraret, emergunt tamen, imo interdum ebulliunt turbulenti affectus, qui a prima quam posuimus lege non parum distant. Maxime ex clausula Psalmi tricesimi noni (v. 14) conspicere licet, quanta doloris vehementia abreptus fuerit sanctus vir, ne sibi modum statueret. Desine, inquit, a me, donec abeam, et non sim. Diceres hominem desperatum nihil aliud expetere nisi ut cessante Dei manu in suis malis putrescat. Non quod devoto animo ruat in illam intemperiem, aut, ut solent reprobi, velit Deum facessere; sed tantum conqueritur iram Dei sibi esse intolerabilem. In illis etiam tentationibus saepe effluunt vota non satis bene formata ad regulam verbi Dei, et in quibus non satis expendunt sancti quid fas sit et expediat. His quidem vitiis quaecunque maculatae sunt preces repudiari merentur; modo tamen ingemiscant sancti, castigent se ipsos, et statim ad se redeant, ignoscit Deus. Sic etiam in secunda lege peccant: quia et cum frigore suo illis saepe luctandum est, neque sua illos egestas et miseria satis acriter pungit ad serio precandum. Jam saepe contingit eorum mentes dilabi et prope evanescere. Venia igitur hac quoque in parte opus est, ne languidae vel mutilae vel interruptae et vagae preces repulsam patiantur. Hoc naturaliter indidit Deus hominum mentibus, legitimas non esse preces nisi mentibus sursum sublatis. Hinc caeremonia elevationis manuum, ut ante diximus, quae omnibus saeculis et gentibus trita fuit, sicuti adhuc viget; sed quotusquisque, dum manus levat, non sibi conscius est tarditatis? quia cor in terra subsidit. Quod ad petendam peccatorum remissionem spectat, quamvis hoc caput nemo fidelium praetereat, sentiunt tamen qui vere sunt in precibus exercitati, vix decimam ejus sacrificii partem se afferre de quo loquitur David (Psal. 51, 19): sacrificium Deo acceptum, spiritus afflictus; cor contritum et humiliatum Deus non despicies. Ita semper duplex petenda est venia, quod et sibi conscii sint multorum delictorum, quorum tamen sensu non ita tanguntur, ut sibi quantum oportet displiceant; et quatenus in poenitentia et timore Dei proficere illis datum est, justo moerore ob suas offensas prostrati judicis vindictam deprecentur. Maxime fidei debilitas vel imperfectio fidelium preces vitiat, nisi succurreret Dei indulgentia; sed nihil mirum est

hunc defectum a Deo ignosci, qui asperis documentis saepe suos exercet, ac si data opera fidem eorum vellet exstinguere. Durissima est haec tentatio, ubi clamare coguntur fideles (ibid. 80, 5): quousque irasceris super oratione servi tui? ac si preces ipsae Deum exacerbarent. Sic, quum dicit Jeremias (Thren. 3, 8): exclusit Deus orationem meam, non dubium est violenta perturbatione fuisse concussum. Innumera ejus generis exempla occurrunt in scripturis, ex quibus patet fidem sanctorum saepe mixtam fuisse dubitationibus et agitatam, ut credendo et sperando aliquid tamen infidelitatis proderent, sed quia non perveniunt, quo optandum est, eo magis eniti eos oportet, ut correctis vitiis propius in dies ad perfectam orandi legem accedant, ac interea sentire, in quanta malorum profunditate sint demersi, qui in ipsis remediis novos sibi morbos accersunt, quando nulla est oratio quam non merito fastidiat Deus, nisi ad maculas conniveat quibus omnes aspersae sunt. Haec non ideo commemoro ut sibi quidquam fideles secure condonent, sed ut se ipsos severe castigando contendant superare haec obstacula; et quamvis omnes vias obstruere conetur satan ut eos ab orando prohibeat, nihilominus perrumpant, certo persuasi, utcunque non omnibus remoris expediti sint, conatus tamen suos Deo placere, votaque sua probari, modo contendant et nitantur quo non statim pertingunt.

17. Quando vero nemo est hominum dignus, qui se Deo repraesentet ac in ejus conspectum prodeat, ipse coelestis pater, ut nos pudore simul et metu eximeret, qui nostros omnium animos dejicere debebant, filium nobis suum donavit Jesum Christum Dominum nostrum; qui apud ipsum nobis sit advocatus et mediator (1 Tim. 2, 5; 1 Joann. 2, 1), cujus ductu ad ipsum secure accedamus, tali intercessore confisi, nihil, quod ejus nomine petierimus, nobis denegatum iri, ut illi a patre nihil denegari potest. Atque huc omnino referri necesse est quidquid antehac de fide docuimus; quia sicuti promissio Christum mediatorem nobis commendat, ita, nisi spes impetrandi eo subnixa sit, orandi beneficio se privat. Nam simulac in mentem venit horribilis Dei majestas, fieri non potest quin expavescamus, ac nos indignitatis propriae agnitio procul abigat, donec medius occurrat Christus, qui solium formidabilis gloriae in solium gratiae commutet; sicuti etiam docet apostolus (Hebr. 4, 16) ut cum omni fiducia apparere audeamus, misericordiam consequuturi et gratiam inventuri in auxilio opportuno. Atque ut lex de invocando Deo posita est, ut promissio data, exauditum iri qui invocaverint, ita in nomine Christi invocare peculiariter jubemur; et promissionem habemus propositam, impetraturos quod in ejus nomine petierimus. Hactenus, inquit (Joann. 14, 13 et 16, 24), non petiistis quidquam in nomine meo: petite, et accipietis. In illo die in nomine meo petetis; et quidquid petieritis, faciam ut glorificetur pater in filio. Hinc sine controversia clarum est, eos qui in alio quam Christi nomine Deum invocant, illius jussa contumaciter praevaricari, ac

voluntatem pro nihilo reputare; nullam vero promissionem habere quidquam impetrandi. Siquidem, ut ait Paulus (2 Cor. 1, 20), omnes Dei promissiones in Christo sunt etiam et amen; id est confirmantur et implentur.

18. Ac diligenter notanda est circumstantia temporis, dum Christus discipulos ad suam intercessionem jubet confugere, postquam in coelum ascenderit. In illa hora, inquit (Joann. 16, 26), petetis in nomine meo. Certum quidem est, ab initio non fuisse exauditos quicunque precati sunt, nisi mediatoris gratia. Hac ratione instituerat in lege (Exod. 28, 9. 12 et 21) Deus ut solus sacerdos sanctuarium ingrediens gestaret in humeris nomina tribuum Israel, et totidem ante pectus lapides pretiosos; populus autem procul staret in atrio, atque inde vota sua conjungeret cum sacerdote. Quin etiam huc valebat sacrificium ut ratae essent ac firmae preces. Ergo illa umbratilis legis caeremonia docuit, arceri nos omnes a facie Dei, ideoque mediatore opus esse, qui nomine nostro appareat, nosque gestet in humeris, et pectori alligatos teneat, ut in ejus persona exaudiamur; deinde sanguinis aspersione preces mundari, quas alioqui nunquam sordibus vacuas esse dictum est. Et videmus sanctos, quum impetrare aliquid cuperent, spem suam in sacrificiis fundasse; quia sciebant votorum omnium esse sanctiones. Recordetur oblationis tuae, inquit David (Psal. 20, 4) et holocaustum tuum pingue reddat. Hinc colligitur, Deum ab initio Christi deprecatione fuisse placatum, ut piorum vota susciperet. Cur ergo novam horam assignat Christus, qua in suo nomine orare incipient discipuli, nisi quia haec gratia, ut est hodie illustrior, ita plus commendationis apud nos meretur? Et hoc eodem sensu paulo ante dixerat: hactenus non petistis quidquam in nomine meo: petite. Non quod de mediatoris officio nihil prorsus tenerent (quum his rudimentis imbuti essent omnes Judaei), sed quia nondum liquido cognoverant, Christum suo in coelum ascensu certiorem quam ante fore ecclesiae patronum. Ergo absentiae suae dolorem ut aliquo non vulgari fructu soletur, munus advocati sibi vendicat, et docet praecipuo hactenus beneficio eos caruisse, quo frui illis dabitur, dum ejus patrocinio fulti liberius Deum invocabunt. Sicut dicit apostolus (Hebr. 10, 20), viam ejus recentem ejus sanguine dicatam esse. Quo minus excusabilis est nostra pravitas, nisi tam inaestimabile beneficium, quod nobis proprie destinatum est, utroque (ut ajunt) brachio amplectimur.

19. Porro, quum sit ipse unica via, ac unus accessus quo ad Deum ingredi nobis datur, qui ab hac via deflectunt, et hunc accessum deserunt, iis neque via ulla neque accessus ad Deum superest; nihil in ejus throno reliquum fit praeter iram, judicium ac terrorem. Denique quum hunc pro capite ac duce pater nobis signaverit, qui ab eo ullo modo declinant vel obliquant, conantur, quantum in se est, notam a Deo impressam delere et adulterare. Ita unus statuitur mediator Christus, cujus interces-

sione propitius et exorabilis nobis reddatur pater. Quanquam interim et suae sanctis intercessiones relinquuntur, quibus alii aliorum salutem mutuo inter se Deo commendant, de quibus meminit apostolus (1 Tim. 2, 1), sed tales quae ab unica illa dependeant, tantum abest ut delibent ex ea quidpiam. Nam ut a dilectionis affectu scaturiunt, quo nos ultro citroque amplectimur, ceu unius corporis membra, ita etiam ad capitis unitatem referuntur. Quum ergo illae quoque in Christi nomine fiunt, quid aliud quam testantur, neminem ullis omnino precibus, nisi Christo intercedente, posse adjuvari? Atque ut non obstat sua intercessione Christus quominus in ecclesia precibus alter alteri vicissim patrocinemur, ita fixum maneat, omnes totius ecclesiae intercessiones in illam unicam esse dirigendas. Imo hoc maxime nomine cavenda nobis ingratitudo est, quod Deus, indignitati nostrae ignoscens, non tantum singulis pro se orare permittit, sed etiam alios pro aliis admittit deprecatores. Cujus enim superbiae esset, ubi Deus ecclesiae suae patronos constituit, qui merito repudiari merentur, si pro se quisque privatim oret, hac liberalitate abuti ut Christi honorem obscurent?

20. Porro merum est nugamentum quod balbutiunt sophistae: Christum esse redemptionis mediatorem, fideles autem intercessionis. Quasi vero Christus temporaria mediatione defunctus, aeternam et nunquam intermorituram ad servos suos rejecerit. Benigne scilicet illum tractant, qui tantulam honoris portionem illi decidunt. Atqui longe aliter scriptura, cujus simplicitate, omissis istis impostoribus, contentum esse pium hominem convenit; nam quum dicit Joannes (1 Joann. 2, 1): si quis peccaverit, advocatum nos habere apud patrem Christum Jesum, an patronum olim nobis fuisse intelligit, ac non potius perpetuam illi intercessionem assignat? Quid, quod Paulus (Rom. 8, 34) sedentem ad patris dexteram etiam pro nobis intercedere affirmat? Quum vero alibi (1 Tim. 2, 5) unicum Dei et hominum mediatorem illum nuncupat, annon ad precationes respicit quarum ante paulo meminerat? Siquidem pro omnibus hominibus intercedendum praefatus, in ejus sententiae confirmationem mox subnectit, unum esse omnium Deum, et unum mediatorem. Neque vero aliter interpretatur Augustinus[1]), quum sic loquitur: homines christiani invicem se commendant orationibus suis; pro quo autem nullus interpellat, sed ipse pro omnibus, hic unus verusque mediator est. Paulus apostolus, quanquam sub capite praecipuum membrum, quia tamen membrum erat corporis Christi, et noverat non per figuram in interiora veli ad sancta sanctorum, sed per expressam et firmam veritatem in interiora coeli ad sanctitatem non imaginariam sed aeternam intrasse maximum et verissimum sacerdotem ecclesiae, se orationibus fidelium ipse quoque commendat (Rom. 15, 30; Eph. 6, 19; Col. 4, 3). Nec media-

1) Libr. 2. contra Parmen. c. 8.

torem se facit inter populum et Deum; sed rogat ut omnia corporis Christi membra invicem pro se orent; quoniam invicem sollicita sunt membra; et si patitur unum membrum, reliqua compatiuntur (1 Cor. 12, 25). Ac sic membrorum omnium adhuc in terra laborantium mutuae pro se invicem orationes ascendant ad caput quod praecessit in coelum, in quo est propitiatio pro peccatis nostris. Nam si esset mediator Paulus, essent utique et reliqui apostoli, ac sic multi mediatores essent, nec constaret ipsius Pauli ratio, qua dixerat (1 Tim. 2, 5; Eph. 4, 3): unus enim Deus, unus mediator Dei et hominum, homo Christus; in quo et nos unum sumus, si servamus unitatem fidei in vinculo pacis. Item alibi [1]): at vero sacerdotem si requiras, super coelos est, ubi interpellat pro te, qui in terra mortuus est pro te. Neque vero somniamus illum, patris genibus advolutum, suppliciter pro nobis deprecari; verum cum apostolo intelligimus, sic eum apparere coram facie Dei, ut mortis ejus virtus ad perpetuam pro nobis intercessionem valeat; sic tamen ut sanctuarium coeli ingressus, ad consummationem usque saeculorum solus populi eminus in atrio residentis vota ad Deum deferat.

21. Quantum ad sanctos attinet, qui carne mortui in Christo vivunt, si quam illis orationem attribuimus, ne iis quidem ipsis somniemus aliam esse rogandi Dei viam, quam Christum, qui solus via est; aut alio nomine Deo esse acceptas eorum preces. Itaque postquam scriptura nos ab omnibus ad Christum unum revocat, postquam coelestis pater vult omnia in ipso recolligere, nimii stuporis fuit, ne dicam insaniae, nobis per ipsos accessum sic velle moliri, ut ab illo abduceremur sine quo nec eis aditus ullus patet. Id autem aliquot saeculis factitatum quis neget, hodieque ubicunque papismus viget factitari? Ad conciliandam Dei benevolentiam eorum merita subinde obtruduntur, atque, ut plurimum, Christo praeterito, per eorum nomina Deus obsecratur. Annon hoc, quaeso, est munus unicae illius intercessionis quam Christo supra asseruimus ad illos traducere? Deinde quis vel angelus, vel daemon ulli hominum de ejusmodi quam fingunt ipsorum intercessione syllabam unquam renuntiavit? in scriptura enim nihil exstat. Quae ergo ejus comminiscendae fuit ratio? Certe dum humanum ingenium subsidia sibi ita quaeritat, quibus non munimur per Dei verbum, luculente suam diffidentiam prodit. Quod si conscientia eorum omnium appelletur, qui sanctorum intercessione oblectantur, reperiemus non aliunde id evenire, nisi quia anxietate laborant, perinde ac si hic Christus deficeret, aut nimium severus foret. Qua primum perplexitate Christum inhonorant, et solius mediatoris titulo spoliant; qui ut illi in singularem praerogativam a patre datus est, ita neque alio transferri debet. Atque hoc quidem ipso gloriam nativitatis ejus obscurant, crucem evacuant; quidquid denique aut fecit aut passus est, sua

1) In Psal. 94. c. 6.

laude exuunt ac defraudant. Siquidem huc tendunt omnia, ut solus sit et habeatur mediator. Simul Dei benignitatem abjiciunt, qui se illis in patrem exhibebat. Non enim illis pater est, nisi Christum sibi fratrem esse agnoscant. Quod plane abnegant, nisi fraterno esse erga se affectu (quo nihil mollius aut tenerius esse potest) cogitant. Quare illum unice scriptura nobis offert, ad ipsum nos mittit, et in ipso sistit. Ipse, inquit Ambrosius [1]), os nostrum est, per quod patri loquimur; oculus noster, per quem patrem videmus; dextera nostra, per quam nos patri offerimus; quo nisi intercedente, nec nobis nec sanctis omnibus quidquam cum Deo est. Si excipiant, quas in templis concipiunt publicas preces finiri hac appendice, per Christum Dominum nostrum, frivolum effugium est: quia non minus profanatur Christi intercessio, dum mortuorum precibus et meritis miscetur, quam si ea penitus omissa soli mortui in ore essent. Deinde in suis omnibus litaniis, hymnis et prosis, ubi sanctis mortuis nihil non honoris defertur, nulla Christi mentio.

22. Eo autem usque progressa est stoliditas, ut hic expressum habeamus superstitionis ingenium, quae ubi semel fraenum excussit, nullum lasciviendi finem facere solet. Nam postquam coeptum fuerat in sanctorum intercessionem respicere, sensim sua cuique procuratio est attributa, ut pro negotii diversitate nunc hic nunc ille advocaretur intercessor; tum singuli peculiares sibi divos asciverunt, in quorum, non secus atque tutelarium deorum, fidem se contulerunt. Neque modo, quod olim Israeli exprobrabat propheta (Jer. 2, 28 et 11, 13), secundum urbium numerum dii sunt erecti, sed secundum capitum multitudinem. Atqui, quum in unam Dei voluntatem desideria sua omnia referant, hanc intueantur, in ea acquiescant, stolide et carnaliter atque etiam contumeliose de iis cogitat, qui aliam ipsis orationem assignat, quam qua Dei regnum advenire expetant. A quo longissime abest quod illis affingunt, unumquemque privato affectu in suos cultores esse propensiorem. Tandem nec ab horrendo sacrilegio abstinuerunt plurimi, non ut suffragatores jam, verum ut salutis suae praesides, invocando. En quo recidant miseri homines, dum a legitima sua statione, hoc est Dei verbo, evagantur. Omitto crassiora impietatis monstra, in quibus tametsi Deo, angelis et hominibus sunt detestabiles, eorum tamen nondum ipsos pudet vel piget. Prostrati ad statuam aut picturam Barbarae, Catharinae, et similium demurmurant pater noster. Hunc furorem tantum abest ut pastores sanandum vel cohibendum curent, ut quaestus odore allecti plausu suo comprobent. Verum ut tam foedi criminis invidiam a se derivent, hoc tamen quo colore defendent, rogari Eligium vel Medardum ut servos suos respiciant et juvent e coelo? sanctam Virginem ut filium facere jubeat quod petunt? Olim vetitum fuit in concilio carthaginensi, ne ad altare directa fieret

1) Libr. de Isaac et anima.

precatio ad sanctos; ac probabile est, quum sancti viri impetum pravae consuetudinis non possent in totum compescere, hanc saltem moderationem adhibuisse, ne hac forma vitiarentur publicae orationes: sancte Petre ora pro nobis. Quanto autem longius evasit diabolica eorum importunitas, quid ad mortuos transferre non dubitant quod Dei et Christi proprium erat?

23. Quod autem efficere student ut scripturae autoritate videatur subniti ejusmodi intercessio, frustra in eo laborant. Angelorum, inquiunt, orationes leguntur saepius; neque id modo, sed in Dei conspectum per eorum manus perferri dicuntur fidelium preces. Verum si angelis sanctos praesenti vita defunctos conferre libet, probandum fuerit esse administratorios spiritus, quibus delegatum sit ministerium curandae nostrae salutis, quibus demandata sit provincia custodiendi nos in omnibus viis nostris, qui nos circumeant, qui moneant et consolentur, qui pro nobis excubias agant (Hebr. 1, 14; Psal. 91, 11 et 34, 8): quae omnia illis deferuntur, his autem minime. Quam praepostere angelis sanctos mortuos involvant, satis superque ex tot diversis muneribus patet, quibus alios ab aliis scriptura distinguit. Causidici partibus apud terrenum judicem fungi nemo audebit nisi admissus: unde ergo vermibus tanta licentia, ut Deo patronos obtrudant quibus munus injunctum non legitur? Voluit Deus angelos curanda nostrae saluti praeficere; unde et sacros coetus frequentant, et ecclesia illis theatrum est, in quo mirantur variam et multiplicem Dei sapientiam. Quod illis peculiare est, ad alios qui transferunt, certe ordinem a Deo positum, qui inviolabilis esse debebat, confundunt ac pervertunt. Eadem dexteritate pergunt in citandis aliis testimoniis. Jeremiae dicebat Deus (15, 1): si steterint Moses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Quomodo sic de mortuis, inquiunt, loquutus foret, nisi pro vivis intercedere illos novisset? Ego vero contra sic colligo: quum inde appareat neque Mosen neque Samuelem intercessisse pro populo israelitico, tunc nullam fuisse prorsus mortuorum intercessionem. Quis enim sanctorum de populi salute laborare credendus sit, cessante Mose, qui alios omnes in hac parte longo intervallo, dum viveret, superavit? Ergo si minutulas istas argutias sectantur: mortui pro viventibus intercedunt, quoniam dixit Dominus: si intercesserint, ego longe speciosius argumentabor in hunc modum: in extrema populi necessitate Moses non intercedebat, de quo dicitur: si intercesserit. Ergo neminem alium intercedere verisimile fit, quum omnes a Mosis humanitate, bonitate et paterna sollicitudine procul absint. Id scilicet cavillando consequuntur, ut iis armis vulnerentur, quibus se pulchre munitos putabant. At vero simplicem sententiam sic contorqueri valde ridiculum est; quia tantum pronuntiat Dominus populi flagitiis se non parciturum, etiamsi Moses aliquis patronus illis contingeret, aut Samuel, quorum precibus se tantopere indulgentem praestiterat. Qui sensus ex simili Ezechielis (14, 14)

loco lucidissime elicitur. Si fuerint, inquit Dominus, isti tres in civitate viri, Noha, Daniel et Job, filios et filias non liberabunt in sua justitia; sed animas tantum suas liberabunt. Ubi dubium non est quin indicare voluerit, si reviviscere duos ex illis contingat. Nam tertius eo tempore superstes erat, Daniel scilicet, quem tum constat in primo adolescentiae flore incomparabile dedisse pietatis specimen. Eos igitur omittamus, quos scriptura clare demonstrat cursum suum consummasse. Ideo Paulus (Act. 13, 36), quum de Davide loquitur, non docet precibus ipsum juvare posteritatem, sed duntaxat aetati suae inserviisse.

24. Excipiunt rursum: ergo eos omni pietatis voto exuemus, qui nihil toto vitae decursu quam pietatem et misericordiam spirarunt? Equidem, ut curiosius excutere nolim quid agant, aut quid meditentur, ita nequaquam est probabile variis et particularibus votis huc illuc circumferri; sed potius stata atque immota voluntate in Dei regnum aspirare, quod non minus impiorum interitu quam fidelium salute constat. Quod si verum est, eorum quoque caritatem in communione corporis Christi non dubium est contineri, nec latius patere quam fert communionis illius natura. Jam vero tametsi in hunc modum pro nobis orare concedam, non tamen ideo a sua quiete discedunt ut distrahantur in terrenas curas; ac multo minus a nobis ideo protinus invocandi erunt. Neque id agendum ex eo consequitur, quod qui in terris degunt homines, vicissim alii aliorum precibus commendare se possunt. Hoc enim alendae in ipsis caritati officium servit, dum suas inter se necessitates veluti partiuntur et mutuo suscipiunt. Atque id quidem faciunt ex Domini praecepto, neque promissione destituuntur; quae duo semper in oratione primas tenent. Omnes ejusmodi rationes a mortuis absunt: quos a nostro contubernio dum subduxit Dominus, nullum nobis cum illis reliquit commercium (Eccl. 9, 5. 6), ac ne illis quidem nobiscum, quantum assequi licet conjecturis. Quod si quis causetur, fieri non posse quin eandem erga nos caritatem retineant, ut sunt una nobiscum fide conjuncti, quis tamen eo usque longas illis esse aures revelavit, quae ad voces nostras porrigantur? oculos etiam tam perspicaces, qui necessitatibus nostris advigilent? Nugantur quidem in suis umbris nescio quid de fulgore divini vultus ipsos irradiante, in quo, ceu in speculo, res hominum ex alto despiciant. Verum id affirmare, qua praesertim confidentia illi audent, quid est nisi per temulenta cerebri nostri somnia velle in abdita Dei judicia, sine ejus verbo, penetrare et perrumpere, ac scripturam conculcare? quae toties carnis nostrae prudentiam sapientiae Dei inimicam esse pronuntiat, vanitatem sensus nostri in universum damnat, prostrata omni nostra ratione, solam Dei voluntatem a nobis vult spectari.

25. Quae vero alia scripturae testimonia propugnando huic suo mendacio asciscunt, pessime contorquent. Sed enim, inquiunt, Jacob ut suum patrumque Abraham et Isaac nomen super suam

posteritatem invocetur rogat (Gen. 48, 16). Primum videamus qualis ista sit invocationis forma inter Israelitas. Non enim patres suos ad ferendas sibi suppetias implorant; sed Deum obtestantur quo servorum suorum, Abraham, Isaac et Jacob meminerit. Eorum ergo exemplum nihil iis patrocinatur, qui ad sanctos ipsos sermonem habuerint. Verum quia stipites isti, qua sunt hebetudine, nec quid sit nomen Jacob invocare, nec cur invocandum sit capiunt, non mirum si in ipsa quoque forma sic pueriliter titubant. Loquutio haec non semel in scripturis occurrit. Jesaias enim virorum nomen invocari super mulieres dicit (4, 1), dum eos habent maritorum loco sub quorum fide et tutela degant. Ergo invocatio nominis Abraham super Israelitas in hoc sita est, dum generis sui originem ad eum referunt, eumque pro autore et parente suo memoria celebri colunt. Neque vero id facit Jacob, quod sit de propaganda nominis sui celebritate sollicitus; sed quum totam posterorum beatitudinem constare noverit haereditate foederis, quod secum Deus pepigerat; quod illis bonorum omnium summum fore videt, comprecatur ut genere suo censeantur. Id enim aliud non est quam foederis successionem ad eos transmittere. Illi vicissim, dum memoriam ejusmodi precibus suis inducunt, non ad intercessiones mortuorum suffugiunt, sed Domino foederis sui recordationem objiciunt, quo clementissimus pater illis se propitium ac beneficum fore, in Abrahae, Isaac et Jacob gratiam recepit. Alioqui quam parum in patrum merita sancti reclinaverint, testatur publica vox ecclesiae apud prophetam (Jes. 63, 16): tu pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos; tu Domine pater noster et redemptor noster. Ac dum sic quidem loquuntur, simul addunt: convertere Domine propter servos tuos; nullam tamen cogitantes intercessionem, sed ad foederis beneficium animum advertentes. Nunc vero quum Dominum Jesum habeamus, in cujus manu non percussum modo, sed confirmatum sit nobis aeternum misericordiae foedus, cujus potius nomen in precibus nostris praetendamus. Et quoniam boni isti magistri his verbis patriarchas volunt statui intercessores, scire ex ipsis velim, cur in tanta turba ne minimum quidem apud eos locum obtineat Abraham, ecclesiae pater. Ex qua colluvie sibi advocatos sumant minime ignotum est. Abraham, quem Deus aliis omnibus praetulit, et quem evexit in summum honoris gradum, negligi ac supprimi quam consentaneum sit, mihi respondeant. Nempe quum palam esset talem usum veteri ecclesiae fuisse incognitum, placuit, occultandae novitatis causa, de antiquis patribus silere; ac si nominum diversitas recentem et adulterinum morem excusaret. Quod autem objiciunt quidam rogari Deum, ut in Davidis gratiam populi misereatur, adeo non suffragatur eorum errori, ut ad ejus refutationem maxime sit efficax. Nam si expendimus, quam personam sustinuerit David, segregatur ab omni sanctorum coetu, ut quod in ejus manu pactum Deus pepigit stabiliat. Ita et foederis potius quam hominis habetur ratio, et sub

figura Christi intercessio unica asseritur. Nam quod singulare fuit Davidi, quatenus Christi imago fuit, in alios non competere certum est.

26. Sed hoc quosdam scilicet movet quod sanctorum orationes saepe leguntur exauditae. Cur? nempe quia orarunt. In te speraverunt, inquit propheta (Psal. 22, 5), et salvi facti sunt; clamaverunt, et non sunt confusi. Oremus ergo et nos eorum exemplo, ut eorum instar exaudiamur. Hi vero, contra quam decet, praepostere ratiocinantur, non exauditum iri nisi qui semel exauditi sunt. Quanto melius Jacobus? Elias, inquit (Jac. 5, 17), homo erat nobis similis, et precatione precatus est, ne plueret, et non pluit super terram annos tres et menses sex; rursum oravit, et coelum dedit pluviam, et terra dedit fructum suum. Quid? an singularem aliquam Eliae praerogativam colligit, ad quam sit nobis confugiendum? Minime vero; sed vim piae puraeque orationis perpetuam docet, ut nos ad similiter orandum exhortetur. Nam Dei promptitudinem ac benignitatem in exaudiendis illis maligne interpretamur, nisi talibus experimentis confirmamur in certiorem promissionum ejus fiduciam: quibus non uni aut alteri, aut etiam paucis, inclinatam fore aurem suam pollicetur, sed omnibus qui nomen suum invocaverint. Atque eo minus excusabilis est inscitia haec, quod tot scripturae admonitiones videntur quasi ex professo contemnere. Liberatus est saepius David Dei virtute: an ut eam ad se traheret, ut ejus suffragio liberaremur? Longe aliter affirmat ipse (Psal. 142, 8): me exspectant justi donec rependas mihi. Item (ibid. 52, 8): videbunt justi, et gaudebunt, et sperabunt in Domino. Ecce pauper iste clamavit ad Deum, et respondit ei (ibid. 34, 7). Multae in Psalmis sunt ejusmodi preces, quibus ad precandum quod postulat hac ratione Deum provocat, ne pudefiant justi, sed suo exemplo erigantur ad bene sperandum. Uno jam contenti simus (ibid. 32, 6): propterea orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno. Quem locum eo libentius citavi quod non puduit rabulas, qui operam linguae meritoriae ad defensionem papatus locant, eum obtendere ad probandam mortuorum intercessionem. Quasi vero aliud velit David quam fructum ostendere qui ex Dei clementia et facilitate proveniet ubi exauditus fuerit. Atque hoc in genere tenendum est, experientiam gratiae Dei, tam erga nos quam erga alios, non vulgare esse adminiculum ad confirmandam promissionum illius fidem. Non recito plurimos locos, ubi David Dei beneficia sibi proponit in fiduciae materiam, quia Psalmorum lectoribus sponte occurrent. Hoc idem suo exemplo prius docuerat Jacob (Gen. 32, 10): minor sum cunctis miserationibus tuis et veritate quam praestitisti servo tuo; in baculo meo transivi Jordanem istum; et nunc cum duabus turmis egredior. Promissionem quidem allegat, sed non solam; quin simul effectum conjungit, quo animosius in futurum confidat eundem erga se Deum fore. Neque enim similis est mortalibus, quos liberalitatis suae taedet, vel quorum exhauritur fa-

cultas; sed a propria natura aestimandus est, sicut prudenter facit David: redemisti me, inquit (Psal. 31, 6), Deus verax. Postquam salutis suae laudem Deo tribuit, adjungit veracem esse; quia nisi perpetuo similis sui esset, non satis firma sumi posset fiduciae et invocationis ratio ex ejus beneficiis. Ubi autem scimus, quoties nobis auxiliatur, specimen ac probationem dare bonitatis suae et fidei, timendum non est, ne spes nostra pudefiat, vel nos frustretur.

27. Summa haec sit, quum scriptura in Dei cultu hoc nobis summum caput commendet, ut eum invocemus (sicuti posthabitis omnibus sacrificiis a nobis hoc pietatis officium exigit) non sine manifesto sacrilegio orationem ad alios dirigi. Unde etiam in Psalmo (44, 21) dicitur: si expandimus manus nostras ad deum alienum, nonne Deus requiret ista? Deinde quum Deus nonnisi ex fide velit invocari, et diserte ad amussim verbi sui orationes formari jubeat, denique quum fides, in verbo fundata, sit rectae orationis mater: simulac a verbo deflectitur, orationem adulterari necesse est. Atqui jam ostensum est, si consulitur tota scriptura, illic hunc honorem soli Deo vendicari. Quod ad intercessionis munus pertinet, etiam vidimus Christo peculiare esse, nec ullam Deo gratam esse precationem nisi quam mediator ille sanctificat. Ac tametsi fideles ultro citroque preces apud Deum pro fratribus offerunt, hoc nihil unicae Christi intercessioni derogare ostendimus: quia omnes simul ea subnixi tam se quam alios Deo commendant. Ad haec docuimus inscite hoc trahi ad mortuos, quibus nusquam legimus mandatum esse ut pro nobis orent. Saepe nos scriptura hortatur ad mutuas hujus officii vices; de mortuis ne syllaba quidem. Imo Jacobus (5, 16), haec duo conjungens, ut confiteamur peccata nostra inter nos, et vicissim alii pro aliis oremus, mortuos tacite excludit. Proinde ad hunc errorem damnandum sufficit una illa ratio, exordium rite orandi nasci ex fide, fidem vero esse ex auditu verbi Dei, ubi nulla fictitiae intercessionis mentio; quia temere patronos sibi ascivit superstitio, qui divinitus dati non erant. Nam quum multis precandi formis referta sit scriptura, nullum reperitur exemplum hujus advocationis, sine qua in papatu nulla creditur esse oratio. Ad haec superstitionem hanc constat ex diffidentia natam esse: quia vel Christo deprecatore contenti non fuerint, vel eum omnino spoliaverint hac laude. Atque hoc posterius ex eorum impudentia facile coarguitur: quia non alio validiore argumento pugnant, opus nobis esse sanctorum patrocinio, quam dum objiciunt, nos esse indignos familiari ad Deum accessu. Quod nos verissimum quidem esse fatemur, sed inde colligimus, nihil eos Christo reliquum facere qui pro nihilo ducunt ejus intercessionem, nisi accedant Georgius et Hippolytus, aut similes larvae.

28. Etsi autem oratio proprie ad vota et preces restringitur, tanta est tamen inter petitionem et gratiarum actionem affinitas, ut commode sub nomine uno comprehendi queant. Nam

quas Paulus enumerat species, sub prius membrum hujus partitionis recidunt. Rogando et precando desideria nostra apud Deum effundimus, poscentes tam quae faciunt ad propagandam ejus gloriam et illustrandum ejus nomen, quam beneficia quae usui nostro conducunt. Gratias agendo, benefacta ejus erga nos justa laude celebramus, acceptum ferentes ejus liberalitati quidquid ad nos bonorum pervenit. Itaque duas istas partes simul complexus est David (Psal. 50, 15): invoca me in die necessitatis: eruam te, et glorificabis me. Utrumque nobis continenter in usu esse non abs re praecipit scriptura. Tantam enim nostram esse inopiam alibi diximus, res vero ipsa clamat tot ac tantis nos angustiis undique urgeri ac premi, ut satis sit causae omnibus, cur assidue gemant et suspirent ad Deum, supplicesque eum implorent. Nam etsi a rebus adversis sint immunes, sanctissimos tamen quosque stimulare debet scelerum suorum culpa, deinde innumeri tentationum insultus, ad expetendum remedium. In sacrificio autem laudis et gratiarum actionis nulla esse potest sine scelere interruptio; quando non cessat Deus alia aliis beneficia cumulare, ut nos, quamvis lentos et pigros, ad gratitudinem cogat. Denique tanta ac tam effusa benefactorum ejus largitas nos paene obruit, tot ac tam ingentia ejus miracula, quaquaversum spectes, cernuntur, ut nunquam nobis desit laudis gratiarumque actionis argumentum ac materia. Atque, ut haec planius aliquanto explicentur, quum sic in Deo spes omnes opesque nostrae sitae sint (quod jam antea satis probatum est), ut neque nos, neque nostra omnia prospere habere nisi ejus benedictione possimus, assidue nos ei nostraque omnia oportet commendemus. Deinde quidquid deliberamus, loquimur, agimus, sub ejus manu ac voluntate, sub spe denique auxilii ejus deliberemus, loquamur, agamus. Omnes enim a Deo maledicti pronuntiantur, qui sui alteriusve cujuspiam fiducia, consilia agitant ac statuunt (Jac. 4, 14; Jes. 30, 1 et 31, 1); qui extra ejus voluntatem, ipsoque non invocato, quidquam moliuntur aut inchoare tentant. Et quum jam aliquoties dictum sit, justo eum honore affici ubi bonornm omnium autor agnoscitur, inde consequitur, sic ex manu ejus suscipienda esse illa omnia, ut assidua gratiarum actione prosequamur; nullamque esse justam rationem qua ejus beneficia usurpemus, quae non alio fine ab ejus largitate nobis profluunt ac proveniunt, nisi etiam in laude ejus confitenda et gratiis agendis assidui simus. Paulus enim, dum testatur (1 Tim. 4, 5), per verbum et orationem sanctificari, simul innuit, sine verbo et oratione minime sancta et pura nobis esse; per verbum scilicet fidem metonymice intelligens. Proinde eleganter David (Psalm. 40, 4), dum percepta Domini liberalitate datum sibi in os canticum novum praedicat. Quo scilicet innuit, malignum esse silentium, si quod ejus beneficium sine laude praeterimus; quum toties benedicendi materiam nobis exhibeat, quoties benefacit. Sicut etiam Jesaias (42, 10), singularem Dei gratiam praedicans, ad canticum novum et non vulgare hortatur fide-

les. Quo sensu alibi David (Psal. 51, 17): Domine labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam. Similiter Ezechias (Jes. 38, 20) et Jonas (2, 10) hunc sibi liberationis finem testantur fore, ut canticis Dei bonitatem in templo celebrent. Hanc eandem legem David generaliter piis omnibus praescribit (Psal. 116, 12). Quid rependam Domino, inquit, pro omnibus quae in me contulit? calicem salutum accipiam, et nomen Domini invocabo. Et eam sequitur ecclesia alio psalmo (106, 47): salvos fac nos, Deus noster, ut confiteamur nomini tuo, et gloriemur in laude tua. Item (Psal. 102, 18): respexit ad precem solitarii et non contempsit preces eorum; scribetur hoc ad generationem posteram, et populus creatus laudabit Dominum, ut annuntient in Sion nomen ejus, et laudem ejus in Jerusalem. Imo quoties obsecrant Deum fideles ut faciat propter nomen suum, sicuti indignos se profitentur qui obtineant quidquam proprio nomine, ita se obligant ad gratias agendas, et hunc sibi rectum beneficentiae Dei usum fore promittunt, ut ejus sint praecones. Sic Oseas (14, 3), de futura ecclesiae redemptione loquens: aufer, inquit, iniquitatem, o Deus, et attolle bonum; nos autem vitulos labiorum solvemus. Nec modo linguae praeconium sibi vendicant Dei beneficia, sed amorem sibi naturaliter conciliant. Dilexi, inquit David (Psal. 116, 1), quia exaudiit Dominus vocem deprecationis meae. Item alibi quae senserat auxilia recitans: diligam te, Deus, fortitudo mea (Psal. 18, 1). Nec vero unquam placebunt Deo laudes quae non fluent ex hac dulcedine amoris. Quin etiam tenendum est illud Pauli (Phil. 4, 6), vota omnia perversa et vitiosa esse quibus non annexa est gratiarum actio. Sic enim loquitur: in omni oratione, inquit, et obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestrae innotescant apud Deum. Nam quia multos impellit morositas, taedium, impatientia, doloris acerbitas, et metus, ut orando obmurmurent, jubet ita temperari affectus, ut fideles, antequam adepti sint quod cupiunt, hilariter nihilominus benedicant Deo. Quod si haec copula in rebus fere contrariis vigere debet, eo sanctiore vinculo nos obstringit Deus ad canendas suas laudes, quoties nos votorum compotes facit. Sicuti autem docuimus, Christi intercessione consecrari nostras preces, quae alioqui pollutae essent, ita apostolus (Hebr. 13, 15), jubens nos per Christum offerre hostiam laudis, nobis ad celebrandum Dei nomen os non satis purum esse admonet, nisi intercedat Christi sacerdotium. Unde colligimus, prodigiose fascinatos fuisse homines in papatu, ubi major pars Christum vocari advocatum miratur. Haec ratio est cur praecipiat Paulus (1 Thess. 5, 17) sine intermissione et orare et gratias agere: volens scilicet quanta fieri potest assiduitate, omni tempore, omni loco, omnibus in rebus ac negotiis erecta esse ad Deum omnium vota, quae et omnia ab eo exspectent, et omnium ei laudem referant, sicuti perpetua laudandi orandique argumenta nobis offert.

29. Haec autem orandi assiduitas, etsi praesertim proprias

ac privatas cujusque respicit, nonnihil tamen ad publicas quoque ecclesiae orationes pertinet. Atqui nec assiduae esse possunt, nec aliter etiam fieri debent, quam ex politia quae communi inter omnes consensu convenerit. Fateor sane. Ideo enim et certae horae condicuntur ac praestituuntur, ut apud Deum indifferentes, ita hominum usibus necessariae, quo sit omnium commoditati prospectum, et omnia decenter et composite, juxta Pauli sententiam (1 Cor. 14, 40), in ecclesia administrentur. Sed enim istud nihil obstat quominus unaquaeque ecclesia, cum subinde ad frequentiorem precationum usum se exstimulare, tum majore aliqua necessitate admonita acriore studio flagrare debeat. De perseverantia autem, quae multam cum assiduitate affinitatem habet, erit circa finem dicendi locus. Porro haec nihil ad *βαττολογίαν* qua interdictum nobis Christus voluit (Matth. 6, 7). Non enim diu, nec saepe, nec multo cum affectu insistere precibus vetat; sed ne aliquid a Deo extorquere nos posse confidamus, garrula loquacitate ejus aures obtundendo, ac si humano more persuadendus foret. Scimus enim hypocritas, quia non reputant sibi negotium esse cum Deo, non secus pompas suas in precibus agere quam in triumpho. Nam Pharisaeus ille (Luc. 18, 1 seqq.), qui gratias Deo agebat quod non esset aliis similis, sibi haud dubie plaudebat in hominum oculis, ac si vellet ex precatione captare sanctitatis famam. Hinc *βαττολογία* illa quae hodie simili de causa grassatur in papatu, dum alii preculas easdem iterando tempus frustra terunt, alii longa verborum congerie apud vulgus se venditant. Quum haec garrulitas pueriliter illudat Deo, non mirum est ab ecclesia prohiberi, ne quid illic personet nisi serium et profectum ex corde intimo. Huic corruptelae vicina est et similis altera, quam simul damnat Christus: quod scilicet hypocritae ostentationis causa venantur multos testes, ac forum potius occupant ad orandum, quam mundi laude careant ipsorum preces. Quando vero hunc esse orationis scopum jam prius dictum est, ut erecti in Deum animi ferantur, tum ad confessionem laudis, tum ad opem implorandam, ex eo intelligere licet primas ejus partes in mente et animo positas esse; vel potius orationem ipsam esse proprie interioris cordis affectum, qui apud Deum, cordium scrutatorem, effunditur et exponitur. Quamobrem, ut jam dictum est, coelestis magister, quum optimam orandi legem ferre vellet, jussit (Matth. 6, 6) intrare in cubiculum, ibique ostio clauso orare patrem nostrum in abscondito, ut pater noster qui est in abscondito nos exaudiat. Nam ubi ab hypocritarum exemplo abstraxit, qui ambitiosa precum ostentatione hominum favorem captabant, simul adjicit quid sit melius: intrare scilicet cubiculum, et clauso ostio ibi orare. Quibus verbis, ut ego interpretor, secessum, qui nos eo juvet ut tota cogitatione in cor nostrum descendamus et ingrediamur penitus, quaerere nos docuit, propinquum nobis Deum animi affectibus promittens, cujus templa esse debent corpora nostra. Neque enim negare voluit quin aliis quoque locis orare

expediat; sed esse quiddam secretum ostendit orationem, quae et in animo potissimum locata sit, et ejus tranquillitatem, procul omnibus curarum turbis, requirat. Non ergo sine causa ipse quoque Dominus, quum precibus incumbere vehementius vellet, in secessum procul hominum tumultu se conferebat; sed ut suo nos exemplo commonefaceret, non esse negligenda isthaec adminicula, quibus animus noster per se nimium lubricus magis ad serium orationis studium intenditur. Interim vero, quemadmodum neque in media hominum turba, si quando ita tulerat occasio, a precando abstinebat sic nos in locis omnibus, quibus opus fuerit, tollamus puras manus (1 Tim. 2, 8). Atque adeo sic habendum est, quisquis in sacro piorum conventu orare detrectat, nescire quid sit orare seorsum, vel in recessu, vel domi. Rursus qui solus et privatim orare negligit, quantumvis sedulo frequentet coetus publicos, ventosas tantum preces illic concipere; quia plus hominum opinioni defert quam arcano Dei judicio. Interea, ne contemptui essent communes ecclesiae preces, eas splendidis elogiis olim Deus ornavit, praesertim ubi templum vocavit domum orationis (Jes. 56, 7). Nam et praecipuam cultus sui partem hac voce docuit esse precandi officium; atque ut in eo se fideles uno consensu exercerent, instar vexilli erectum illis fuisse templum. Addita etiam fuit insignis promissio: te exspectat, Deus, laus in Sion, et tibi votum reddetur (Psal. 65, 2). Quibus verbis admonet propheta, nunquam irritas esse ecclesiae preces, quia Deus populo suo semper canendi materiam cum gaudio suppeditat. Etsi autem cessarunt legales umbrae, quia tamen hac caeremonia inter nos quoque fidei unitatem Deus fovere voluit, non dubium quin ad nos pertineat eadem promissio, quam et Christus ore suo sancivit, et Paulus perpetui vigoris esse docet.

30. Jam ut communes fidelibus preces Deus verbo suo edicit, sic et templa publica ipsis peragendis destinata esse oportet, ubi qui orationem cum Dei populo communicare respuunt, non est quod isto praetextu abutantur, cubiculum se ingredi, quo Domini mandato pareant. Ille enim qui pollicetur se facturum quidquid duo aut tres petierint in nomine suo congregati, palam conceptas preces se minime aspernari testatur (Matth. 18, 20); modo facessat ostentatio et humanae gloriolae aucupium, modo adsit sincera veraque affectio, quae in cordis arcano habitet. Si hic legitimus est templorum usus, ut certe est, cavendum est rursum ne aut (quemadmodum saeculis aliquot haberi coeperunt) propria esse Dei habitacula ducamus, unde propius aurem nobis admoveat; aut secretam nescio quam illis affingamus sanctitatem, quae sacratiorem apud Deum orationem reddat. Vera enim Dei templa quum simus ipsi, in nobis oremus oportet, si in sancto templo suo Deum volumus invocare. Illam vero crassitiem Judaeis aut gentibus relinquamus, qui praeceptum habemus de invocando, citra loci discretionem, in spiritu et veritate Domino (Joann. 4, 23). Dedicatum quidem templum erat olim Dei jussu precibus ac victimis offerendis; sed quo tempore

veritas sub talibus umbris figurata delitescebat, quae nunc ad vivum nobis expressa in nullo materiali templo haerere nos patitur. Ac ne Judaeis quidem ea conditione commendatum fuit templum, ut Dei praesentiam ejus parietibus includerent; sed quo ad contemplandam veri templi effigiem exercerentur. Itaque graviter a Jesaia (66, 1) et Stephano (Act. 7, 48) reprehensi sunt qui Deum in templis manu factis habitare ullo modo putarent.

31. Hinc praeterea plus quam clarum est, neque vocem neque cantum, si in oratione intercedant, habere quidquam momenti, aut hilum proficere apud Deum, nisi ex alto cordis affectu profecta. Quin ejus iram adversus nos provocant, si e summis duntaxat labris et gutture exeunt; quando id est sacrosancto ejus nomine abuti, ac ejus majestatem derisui habere; sicuti ex Jesaiae (29, 13; Matth. 15, 8) verbis elicimus, quae etsi latius patent, ad hoc quoque vitium coarguendum pertinent. Populus, inquit, iste appropinquat mihi ore suo, et labiis suis me honorat; cor autem eorum longe est a me, et timuerunt me mandato et doctrina hominum: propterea ecce faciam in populo hoc miraculum grande et stupendum; peribit enim sapientia a sapientibus eorum, et prudentia seniorum evanescet. Neque tamen vocem aut cantum hic damnamus, quin potius valde commendamus, modo animi affectum comitentur. Sic enim mentem in Dei cogitatione exercent, et intentam retinent; quae, ut lubrica est et versatilis, facile remittitur et in varia distrahitur, nisi variis fulciatur adminiculis. Praeterea, quum Dei gloria in singulis corporis nostri partibus elucere quodammodo debeat, convenit praesertim linguam huic ministerio addictam esse ac devotam, tum canendo tum loquendo, quae peculiariter ad enarrandam praedicandamque Dei laudem condita est. Potissimus tamen linguae usus est in orationibus publicis, quae in fidelium conventu habentur; quibus hoc agitur, ut Deum, quem uno spiritu eademque fide colimus, communi una voce et veluti eodem omnes ore pariter glorificemus, idque palam, ut omnes vicissim, a suo quisque fratre, confessionem fidei accipiant, ad ejus exemplum invitentur et incitentur.

32. Canendi vero in ecclesiis ritum (ut id quoque obiter dicam) non modo vetustissimum esse constat, sed apostolis quoque in usu fuisse, ex illis Pauli verbis (1 Cor. 14, 15) colligere licet: canam spiritu, canam et mente. Item ad Colossenses (3, 16): docentes et commonefacientes vos mutuo in hymnis, psalmis et canticis spiritualibus, canentes cum gratia in cordibus vestris Domino. Priore enim loco voce et corde canendum esse praecipit; altero cantilenas spirituales commendat, quibus se mutuo pii aedificent. Id tamen universale non fuisse testatur Augustinus [1]), qui refert sub Ambrosio demum coepisse canere ecclesiam mediolanensem; quum saeviente adversus fidem orthodoxam Justina Valentiniani matre, populus solito magis assiduus in vigiliis esset; reliquas deinde occidentales ecclesias sequutas. Paulo enim ante dixerat ab orientalibus profectum fuisse hunc morem. Indicat etiam libro Retractationum 2. [2]), sua

1) Confess. libr. 9. c. 7. 2) Cap. 11.

aetate fuisse in Africa receptum. Hilarius quidam, inquit, vir tribunitius, morem, qui tunc esse apud Carthaginem coeperat, ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, vel ante oblationem, vel quum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione ubicunque poterat lacerabat. Huic respondi, jubentibus fratribus. Et certe si ad eam, quae Dei et angelorum conspectum decet, gravitatem attemperatus sit cantus, cum dignitatem et gratiam sacris actionibus conciliat, tum ad excitandos in verum precandi studium ardoremque animos plurimum valet. Cavendum tamen diligenter ne ad modulationem intentiores sint aures quam animi ad spiritualem verborum sensum. Quo periculo se permotum fatetur alicubi idem Augustinus [1]), ut interdum optarit institui morem ab Athanasio observatum, qui lectorem tam modico vocis flexu jubebat sonare, ut pronuntianti vicinior foret, quam canenti. Verum, quum reminisceretur quantam sibi utilitatem cantus attulissent, in alteram partem inclinabat. Hac ergo adhibita moderatione, nihil dubium quin sanctissimum sit ac saluberrimum institutum. Quemadmodum rursus, quicunque ad suavitatem duntaxat auriumque oblectationem compositi sunt cantus, nec ecclesiae majestatem decent, nec Deo non summopere displicere possunt.

33. Quo etiam plane constat, non graeco inter Latinos, nec latino inter Gallos aut Anglos, ut hactenus passim factitatum est, sed populari sermone concipiendas esse publicas orationes, qui vulgo a toto coetu intelligi possit, quandoquidem in totius ecclesiae aedificationem fieri convenit, ad quam ex sono non intellecto nullus penitus fructus redit. Apud quos vero nulla est nec caritatis nec humanitatis ratio, ii saltem Pauli autoritate moveri aliquantulum debebant, cujus verba minime ambigua sunt. Si benedixeris, inquit (1 Cor. 14, 16), spiritu, is qui implet locum idiotae, quomodo ad tuam benedictionem respondebit amen, quandoquidem quid dicas nescit? nam tu quidem gratias agis, sed alius non aedificatur. Quis ergo effraenem papistarum licentiam satis miretur, qui apostolo palam sic reclamante, exotica lingua verbosissimas preces reboare non formidant, in quibus nec syllabam unam ipsi interdum assequuntur, nec alios intelligere volunt? Nobis vero secus agendum praescribit Paulus. Quid ergo? (inquit) orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente. Spiritus voce singulare linguarum donum significans, quo nonnulli praediti abutebantur, quum a mente, hoc est intelligentia illud avellerent. Sic tamen omnino sentiendum: nulla ratione fieri posse, nec in publica oratione, nec in privata, quin lingua sine animo summopere Deo displiceat. Ad hoc, cogitationis ardore mentem esse debere incitatam, quo totum longe superet quod lingua enuntiando exprimere potest. Postremo, ne esse quidem orationi privatae necessariam linguam, nisi quoad interior sensus vel sibi ipse ad incitationem sufficere non valet, vel incitationis vehementia linguae actionem secum rapit. Nam etsi

1) Confess. libr. 10. c. 33.

optimae interdum orationes voce carent, saepe tamen usu venit ut, affectu mentis exsultante, et lingua in vocem et membra alia in gesticulationem sine ambitione erumpant. Inde scilicet incertum istud Hannae murmur (1 Sam. 1, 13), cujus simile quiddam sancti omnes perpetuo in se experiuntur, dum in abruptas et concisas voces prosiliunt. Corporis autem gestus in precatione observare soliti (quales sunt geniculatio et capitis detectio) exercitia sunt, quibus ad majorem Dei venerationem assurgere conamur.

34. Nunc certior orandi non modo ratio, sed forma quoque ipsa discenda est: ea scilicet quam per dilectum filium suum nobis coelestis pater tradidit; ubi immensam bonitatem ac mansuetudinem agnoscere licet. Nam praeterquam quod nos monet atque hortatur (Matth. 6, 9; Luc. 11, 2), ut se in omni nostra necessitate quaeramus (qualiter filii in parentum fidem, quoties ulla anxietate afflictantur, confugere solent), quoniam videbat ne id quidem satis nos perspicere, quam angusta esset nostra paupertas, quid aequum postulare, quid e re nostra esset, huic etiam nostrae ignorantiae occurrit, et quod captui nostro deerat, de suo ipse supplevit ac suffecit. Praescripsit enim nobis formulam, qua velut in tabula proposuit quidquid a se expetere licet, quidquid in rem nostram conducit, quidquid postulare necesse est. Ex qua ejus benignitate magnum consolationis fructum percipimus, quod nihil absurdum, nihil alienum aut importunum, nihil denique non illi acceptum postulare nos intelligimus, qui paene ex ejus ore rogamus. Plato [1]), quum hominum imperitiam videret in votis ad Deum perferendis, quibus concessis pessime illis saepius consultum fuerit, optimam precandi rationem hanc esse pronuntiat, e veteri poeta sumptam: Jupiter rex, optima nobis et voventibus et non voventibus tribue; mala autem poscentibus quoque abesse jube. Atque homo quidem ethnicus in eo sapit, quod judicat quam sit periculosum a Domino expetere quod cupiditas nostra dictaverit; simul nostram infelicitatem prodit, qui ne hiscere quidem sine discrimine coram Deo possimus, nisi ad rectam orandi normam nos spiritus instituat. Quo majore in pretio censeri apud nos meretur hoc privilegium, dum unigenitus Dei filius verba nobis in os suggerit quae mentem nostram omni haesitatione expediant.

35. Haec orandi seu forma, seu regula sex petitionibus constituta est. Nam ne iis accedam qui septem capitibus distinguunt, facit quod adversativa dictione interjecta videtur evangelista duo illa membra voluisse inter se colligere, ac si dixisset, ne tentatione opprimi nos sinas, quin potius nostrae fragilitati opem feras, et liberes, ne succumbamus. Nobiscum etiam sentiunt veteres ecclesiae scriptores [2]), ut jam quod septimo loco apud Matthaeum additum est, exegetice ad sextam petitionem referendum sit. Tametsi autem ejusmodi est tota oratio, ut ubique gloriae Dei ratio

1) In Alcib. 2. vel de voto.

2) August. in Enchirid. ad Laurent. c. 116. Chrysost. Autor operis imperf.

in primis habenda sit, priores tamen tres petitiones Dei gloriae peculiariter destinatae sunt: quam solam in illis intueri nos oportet, nullo commodi nostri, ut ajunt, respectu. Tres reliquae nostri curam gerunt, ac proprie iis quae ex usu nostro sunt postulandis sunt assignatae. Ut quum nomen Dei sanctificari petimus, quia probare vult deus gratisne an spe mercedis ametur a nobis et colatur, nihil tum de nostro commodo cogitandum est; sed ejus gloria nobis proponenda est, quam intentis oculis unam intueamur; nec aliter in reliquis hujusmodi precibus affectos esse fas est. Atque hoc quidem ipsum nobis in magnum commodum cedit, quod dum ita ut petimus sanctificatur, fit etiam nostra vicissim sanctificatio. Sed ad hujusmodi utilitatem oculi nostri, ut dictum est, connivere ac quodammodo caecutire debent, ne in ipsam omnino respiciant. Ut si omnis spes privati nostri boni praecisa esset, haec tamen sanctificatio, et alia quae ad Dei gloriam pertinent, a nobis optari et precibus postulari non desinant. Ut in exemplis Mosis et Pauli spectatur (Exod. 32, 32; Rom. 9, 3), quibus grave non fuit mentes et oculos a se ipsis avertere, ac vehementi incensoque zelo suum ipsorum interitum expetere, ut vel suo dispendio gloriam et regnum Dei promoverent. Rursus quum panem nostrum quotidianum nobis dari petimus, tametsi optemus quod est nostri commodi, tamen hic quoque Dei gloriam quaerere praesertim debemus, ut ne petituri quidem simus, nisi in ejus gloriam vergat. Nunc ad ipsam orationis enarrationem aggrediamur.

Pater noster qui es in coelis.

36. Primum in ipso limine occurrit quod antea diximus, omnem a nobis orationem offerri Deo non aliter debere quam in Christi nomine, ut nullo alio nomine illi commendari potest. Nam ex quo patrem vocamus Deum, nomen certe Christi praetendimus. Qua enim fiducia Deum aliquis patrem nominaret? quis huc temeritatis prorumperet, ut sibi usurparet honorem filii Dei, nisi in Christo adoptati essemus in filios gratiae? Qui quum verus sit filius, nobis in fratrem ab ipso datus est, ut quod natura ipse proprium habet, adoptionis beneficio nostrum fiat, si tantam beneficentiam certa fide amplectimur. Quemadmodum Joannes ait (Ev. 1, 12), datam esse potestatem iis qui credunt in nomen unigeniti filii Dei, ut filii Dei ipsi quoque fiant. Itaque et patrem se nostrum appellat, et sic a nobis vocari vult: hac tanta nominis suavitate omni nos diffidentia eximens, quando nullus alibi major amoris affectus quam in patre reperiri possit. Itaque nullo certiore documento immensam suam erga nos caritatem testificari potuit, quam ex eo quod filii Dei nominamur. Ipsius vero caritas tanto erga nos major praestantiorque est omni parentum nostrorum caritate, quanto ipse omnes homines bonitate et misericordia superat; ut si quotquot in terra sunt patres, omni paternae pietatis sensu exuti, filios destituerent, ipse nobis nunquam defuturus sit, quoniam se ipsum negare non potest (1 Joann.

3, 1; Psal. 27, 10; Jes. 63, 16; 2 Tim. 2, 13). Habemus enim ejus promissum (Matth. 7, 11): si vos, quum mali sitis, nostis bona dare filiis vestris, quanto magis pater vester qui in coelis est? Item apud prophetam (Jes. 49, 15): potestne mater oblivisci filiorum? et si obliviscatur, ego tamen non obliviscar tui. Quod si filii ejus sumus, ut filius in fidem extranei alienique hominis se conferre non potest, nisi simul de patris vel saevitia vel inopia queratur, ita aliunde subsidia quam ab ipso quaerere non possumus, nisi exprobrata illi egestate, ac facultatum inopia, vel saevitia nimiaque austeritate.

37. Nec causemur, nos merito timidos reddi peccatorum conscientia, quae patrem, quamvis clementem ac mansuetum, tamen nobis offensum quotidie reddant. Nam si inter homines nullo meliore patrono causam suam apud patrem filius agere potest, nullo meliore interprete perditam ejus gratiam sibi conciliare ac recolligere, quam si ipse supplex ac demissus, culpam agnoscens, patris misericordiam imploret (non enim tum se paterna viscera dissimulare possunt quin ad tales preces commoveantur), quid ille pater misericordiarum, et Deus totius consolationis (2 Cor. 1, 3)? annon potius filiorum pro se deprecantium lacrymas et gemitus exaudiet (quum praesertim ad id nos invitet et exhortetur), quam quaevis aliorum patrocinia? ad quorum subsidium ideo pavidi suffugiunt, non sine aliqua desperationis specie, quia de patris sui mansuetudine ac clementia diffidunt. Hanc paternae mansuetudinis exuberantiam nobis in parabola pingit ac repraesentat (Luc. 15, 20): ubi pater filium, qui ab eo se alienaverat, qui substantiam ejus dissolute prodegerat, qui modis omnibus graviter in eum deliquerat, obviis ulnis amplectitur; nec exspectat donec verbis veniam postulet, sed ipse antevertit, redeuntem eminus agnosit, ultro illi occurrit, solatur, in gratiam recipit. Hoc enim tantae mansuetudinis exemplum in homine spectandum proponens, docere nos voluit quam effusiorem exspectare debeamus a se, non modo patre, sed patrum omnium longe optimo ac clementissimo, quamvis ingrati, rebelles ac improbi filii; modo tamen in ejus misericordiam nos conjiciamus. Ac quo certiorem fidem faceret se hujusmodi patrem nobis esse, si Christiani sumus, non modo pater, sed nominatim noster dici voluit; ac si in hunc modum cum eo ageremus: pater, qui tanta in filios pietate es praeditus, tanta ad ignoscendum facilitate, nos filii tui te appellamus, ac poscimus, securi ac plane persuasi non alio te esse erga nos affectu quam paterno, quantumvis indignos tali patre. Verum quia tantam favoris immensitatem non capiunt cordis nostri angustiae, non modo adoptionis pignus et arrha nobis Christus est, sed ejusdem adoptionis testem nobis dat spiritum, per quem libera et sonora voce clamare licet: abba, pater. Quoties itaque nobis obstabit aliqua cunctatio, petere ab ipso meminerimus, ut correcta nostra timiditate, spiritum illum magnanimitatis ducem ad audacter orandum praeficiat.

38. Quod autem non ita instituimur, ut suum quisque patrem peculiariter nominet, sed potius ut nostrum in commune omnes vocemus, ex eo admonemur, quantum fraternae dilectionis

affectum inter nos intercedere oporteat, qui talis patris, eodem misericordiae et gratuitae liberalitatis jure pariter sumus filii. Nam si unus omnibus nobis communis est pater, a quo provenit quidquid omnino boni obtingere nobis potest, nihil inter nos divisum esse decet, quod non magna animi alacritate parati simus alter alteri communicare, quantum usus postulat. Jam si ita, ut par est, vicissim manum porrigere atque opem ferre cupimus, non est in quo magis commodare fratribus possimus, quam si optimi patris curae ac providentiae commendemus, quo propitio ac favente nihil omnino desiderari potest. Et sane hoc ipsum patri etiam nostro debemus. Ut enim qui patrem aliquem familias vere et ex animo diligit, totam simul ejus domum amore ac benevolentia complectitur, ad hunc modum, quo simus in hunc coelestem patrem studio atque affectu, erga ejus populum, ejus familiam, ejus denique haereditatem ostendere convenit, quam tantopere honoravit, ut plenitudinem unigeniti filii sui vocaverit (Eph. 1, 23). Ad hanc igitur legem christianus homo preces suas exigat, ut communes sint, ac omnes complectantur qui illi sunt in Christo fratres. Neque solum quos tales ad praesens videt atque cognoscit, sed omnes sui super terram agunt homines: de quibus quid statuerit Deus, extra notitiam est; nisi quod illis optima optare et sperare non minus pium quam humanum est. Etsi prae aliis in domesticos fidei singulari quodam affectu propensos esse decet, quos apostolus (Gal. 6, 10) peculiariter nobis omni in re commendavit. In summa, sic debent omnes esse orationes, ut in eam spectent communitatem quam Dominus noster in regno suo ac domo sua constituit.

39. Neque id tamen obest quominus et pro nobis et pro certis aliis orare specialiter liceat; modo tamen animus ab hujus communitatis intuitu non discedat, nec deflectat quidem, sed omnia istuc referat. Nam quamvis singulariter concipiantur, quia tamen ad eum scopum diriguntur, communes esse non desinunt. Id totum similitudine facile intelligi potest. Generale est Dei mandatum de sublevanda pauperum omnium egestate. Et huic tamen obediunt qui in eum finem eorum inopiae succurrunt, quos laborare aut norunt aut vident, etiamsi multos praetereunt qui non leviori necessitate premuntur; vel quia non omnes nosse, vel quia non omnibus sufficere possint. In hunc modum neque ii voluntati Dei repugnant qui communem hanc societatem ecclesiae spectantes et cogitantes, hujusmodi particulares orationes concipiunt, quibus publico animo singularibus verbis se aut alios Deo commendant, quorum necessitatem propius ipsis innotescere voluit. Quanquam non omnia quidem in oratione et facultatum erogatione sunt similia. Nam benignitas largiendi exerceri nonnisi erga eos potest, quorum perspecta est nobis inopia; juvare autem oratione vel alienissimos vel ignotissimos licet, quantumlibet longo terrarum intervallo a nobis dissiti sint. Id autem fit per generalem illam precationis formulam qua omnes filii Dei continentur, in

quibus et illi sunt. Huc referre licet quo Paulus (1 Tim. 2, 8) suae aetatis fideles hortatur, ut puras manus ubique tollant absque contentione; quia dissidium precibus januam claudere admonens, unanimes vota sua in commune vult conferre.

40. Adscribitur, ipsum esse in coelis. Ex quo non protinus ratiocinandum est, ipsum coeli circumferentia, quasi cancellis quibusdam, inclusum et circumscriptum alligari. Siquidem et Solomon (1 Reg. 8, 27) confitetur coelos coelorum eum capere non posse. Et ipse per prophetam (Jes. 66, 1) ait, coelum suam sedem esse, terram autem scabellum pedum suorum. Quo scilicet significat, non certa aliqua regione se limitari, sed diffundi per omnia (Act. 7, 48 et 17, 24). Verum quia aliter inenarrabilem ejus gloriam mens nostra pro sua crassitie concipere non poterat, nobis per coelum designata est, quo nihil augustius aut majestate plenius sub aspectum nostrum venire potest. Quando igitur, ubicunque rem quampiam apprehendunt sensus nostri, affigere illic solent, extra omnem locum Deus statuitur: ut dum quaerere volumus ipsum, supra omnem corporis et animae sensum attollamur. Deinde hac loquendi formula supra omnem aut corruptionis aut mutationis aleam evehitur. Demum universum orbem complecti et continere suaque potentia moderari significatur. Quare hoc perinde est ac si dictus esset infinitae magnitudinis aut sublimitatis, incomprehensibilis essentiae, immensae potentiae, aeternae immortalitatis. Id vero dum audimus, exserenda est altius nostra cogitatio, quum de Deo sermo est, ne quidquam terrenum aut carnale de eo somniemus, ne ipsum nostris modulis metiamur, neve ejus voluntatem ad nostros affectus exigamus. Simul erigenda est nostra fiducia in ipsum, cujus providentia et virtute coelum et terram gubernari intelligimus. Summa sit, sub patris nomine nobis in medio statui Deum illum qui in imagine sua nobis apparuit, ut certa fide invocetur, nec modo fiduciae aptari familiare patris nomen, verum etiam ad retinendas mentes valere ne ad dubios vel fictitios deos trahantur, sed ab unigenito filio ad unicum angelorum et ecclesiae patrem conscendant; deinde quod solium ejus locatur in coelis, ex mundi gubernatione nos commonefieri non frustra ad eum nos venire qui praesenti cura sponte occurrit. Qui ad Deum accedunt, inquit apostolus (Hebr. 11, 6), eos primo credere oportet Deum esse; deinde remuneratorem omnibus qui ipsum quaerunt. Utrumque hic Christus patri suo asserit, ut in ipso sistatur fides nostra. Deinde ut certo persuasi simus salutem nostram ab eo non negligi, quia suam ad nos usque providentiam extendere dignatur. Quibus rudimentis Paulus nos ad rite orandum comparat: nam antequam jubeat petitiones nostras coram Deo innotescere, praefatur hoc modo: de nulla re sitis solliciti; Dominus prope est (Phil. 4, 6). Unde apparet, dubitanter et perplexe vota sua in animo volvere, qui hoc probe infixum non habent: oculum Dei esse super justos (Psal. 33, 18).

41. Prima petitio est, ut sanctificetur Dei nomen, cujus necessitas magno cum nostro dedecore conjuncta est. Quid enim magis indignum quam ut Dei gloriam obscuret partim nostra ingratitudo, partim malignitas; audacia vero et furiosa protervia, quantum in se est, deleat? Crepent, licet, omnes impii cum sacrilega sua libidine, refulget tamen nominis Dei sanctitas. Nec abs re exclamat propheta (Psal. 48, 11): sicut nomen tuum Deus, ita laus tua in omnes fines terrae. Nam ubicunque innotuerit Deus, fieri non potest quin se proferant ejus virtutes, potentia, bonitas, sapientia, justitia, misericordia, veritas, qui in ejus admirationem nos rapiant, et incitent ad celebrandam ejus laudem. Quia ergo tam indigne sua Deo sanctitas eripitur in terris, si eam asserere nobis non datur, saltem jubemur ejus curam votis suscipere. Summa est, ut optemus suum haberi Deo honorem quo dignus est, ut nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione; cui opponitur profanatio, quae semper nimium in mundo vulgaris fuit, ut hodie adhuc grassatur. Atque hinc petitionis necessitas, quam, si mediocris inter nos pietas vigeret, supervacuam esse decebat. Quod si Dei nomini sua constat sanctitas, ubi ab aliis omnibus segregatum meram gloriam spirat, hic non tantum petere jubemur, ut Deus sacrum illud nomen ab omni contemptu et ignominia vendicet, sed etiam ut ad ejus reverentiam subigat totum humanum genus. Jam quum Deus partim doctrina, partim operibus se nobis manifestet, non aliter a nobis sanctificatur, quam si utraque in parte tribuamus ei quod suum est, atque ita quidquid ab ipso profectum erit, amplexemur, nec laudem suam apud nos minus obtineat ejus severitas quam clementia; quando in multiplici operum diversitate gloriae suae notas insculpsit, quae confessionem laudis merito ex omnibus linguis eliciat. Ita fiet ut scriptura justam apud nos autoritatem obtineat, nec ullus eventus impediat benedictionem quam Deus in toto gubernationis mundi cursu meretur. Huc etiam rursum tendit petitio, ut omnis impietas quae sanctum hoc nomen polluit, pereat atque aboleatur; quaecunque hanc sanctificationem obscurant, aut diminuunt, tam obtrectationes quam ludibria facessant; ac dum sacrilegia omnia compescit Deus, magis ac magis hinc clarescat ejus majestas.

42. Secunda petitio, ut adveniat regnum Dei, quae etsi nihil continet novum, a prima tamen non sine ratione distinguitur; quia si nostram in re omnium maxima somnolentiam expendimus, quod per se notissimum esse debuerat, pluribus verbis inculcari operae pretium est. Potquam ergo Deum rogare jussi sumus, ut agat in ordinem, ac tandem prorsus deleat quidquid maculam aspergit sacro ejus nomini, jam additur alterum simile et fere idem votum, ut regnum ejus adveniat. Etsi autem regni hujus definitio ante a nobis posita est, breviter nunc repeto, Deum regnare ubi homines tam sui abnegatione quam mundi terrenaeque vitae contemptu illius justitiae se addicunt, ut ad coelestem

vitam aspirent. Ita duae sunt hujus regni partes: altera, ut Deus pravas omnes carnis cupiditates, quae turmatim contra eum belligerantur, spiritus sui virtute corrigat; deinde ut sensus omnes nostros formet ad imperii sui obsequium. Itaque non alii legitimum ordinem tenent in hac prece, nisi qui a se ipsis incipiunt, nempe ut purgentur corruptelis omnibus, quae tranquillum regni Dei statum perturbant, et puritatem inficiunt. Jam quia verbum Dei instar sceptri regii est, precari hic jubemur, ut omnium mentes et corda voluntariae ejus obedientiae subjiciat. Quod fit ubi arcano spiritus sui instinctu efficaciam verbi sui exserit, ut emineat in quo meretur gradu honoris. Postea ad impios descendere convenit, qui pervicaciter et desperato furore ejus imperio resistunt. Regnum ergo suum erigit Deus totum mundum humiliando, sed diversis modis: quia aliorum lascivias domat, aliorum indomitam superbiam frangit. Id quotidie fieri optandum est, ut sibi Deus ecclesias colligat ex omnibus mundi plagis; eas numero propaget atque augeat, donis suis locupletet, legitimum in illis ordinem stabiliat, ex opposito prosternat omnes purae doctrinae et religionis hostes, dissipet eorum consilia, conatus dejiciat. Unde apparet non frustra nobis praecipi studium quotidiani progressus: quia nunquam tam bene agitur cum rebus humanis, ut discussis purgatisque vitiorum sordibus plena floreat ac vigeat integritas. Plenitudo autem ejus ad ultimum Christi adventum protenditur, quo Paulus Deum omnia in omnibus fore docet (1 Cor. 15, 28). Atque ita haec precatio retrahere nos debet a mundi corruptelis, quae nos a Deo separant, quominus regnum ejus intra nos vigeat; simul accendere studium mortificandae carnis, postremo ad crucis tolerantiam nos instituere: quando hoc modo vult Deus regnum suum propagari. Nec vero inique ferendum est exteriorem hominem corrumpi, modo interior renovetur. Haec enim regni Dei conditio est, ut dum nos subjicimus ejus justitiae, gloriae suae consortes reddat. Hoc fit, dum lucem ac veritatem suam novis semper incrementis illustrans, quibus satanae regnique ejus tenebrae ac mendacia evanescant, exstinguantur, pereant, suos protegit, spiritus sui auxilio in rectitudinem dirigit, et ad perseverantiam confirmat; impias vero hostium conspirationes dejicit, insidias et fraudes discutit, occurrit malitiae, pervicaciam retundit, donec tandem antichristum spiritu oris sui conficiat, omnemque impietatem illustratione adventus sui deleat.

43. Tertia petitio est, ut fiat voluntas Dei in terra sicuti in coelo. Quod tametsi a regno ejus dependet, neque ab eo potest disjungi, non frustra tamen seorsum additur propter nostram ruditatem quae non facile vel statim apprehendit quid sit Deum in mundo regnare. Hoc ergo exegetice sumere absurdum non erit: tunc Deum fore regem in mundo, ubi se omnes ejus voluntati subjicient. Porro non agitur hic de arcana ejus voluntate qua omnia moderatur et in suum finem destinat. Quamvis enim tumultuose satan et homines contra ipsum ferantur, novit tamen

incomprehensibili suo consilio non solum flectere eorum impetus, sed in ordinem agere ut per eos faciat quod decrevit. Sed hic notatur alia Dei voluntas, nempe cui respondet voluntarium obsequium, ideoque nominatim confertur coelum terrae; quia angeli, ut in Psalmo (103, 20) dicitur, sponte obediunt Deo et intenti sunt ad exsequenda ejus jussa. Jubemur ergo optare, sicut in coelo nihil geritur nisi ex Dei nutu, placideque angeli ad omnem rectitudinem compositi sunt, sic terram, omni contumacia et pravitate exstincta, ejusmodi imperio subigi. Atque id quidem postulantes, carnis nostrae desideriis renuntiamus; quia nisi quis affectus suos Deo resignet ac permittat ejus voluntati, quantum in se est, se opponit, quando nihil ex nobis prodit nisi vitiosum. Atque iterum hac precatione ad nostri abnegationem formamur, ut Deus pro suo arbitrio nos regat; neque id solum, sed etiam ut novas mentes novosque animos, nostris in nihilum redactis, creet, ne quem sentiamus in nobis cupiditatis motum quam merum consensum cum ejus voluntate. In summa, ne quid ex nobis velimus ipsi, sed ut spiritus ejus corda nostra gubernet, quo intus docente discamus amare quae ei placent, odisse vero quae displicent. Unde hoc quoque sequitur, ut quicunque ejus voluntati repugnant affectus, eos vanos et irritos reddat.

En prima tria capita precationis, in quibus poscendis solam Dei gloriam prae oculis habere convenit, omissa nostri ratione, nec spectata ulla nostra utilitate, quae tametsi larga inde nobis provenit, hic tamen a nobis quaerenda non est. Haec autem omnia quamvis nec cogitantibus, nec optantibus, nec petentibus nobis, suo nihilominus tempore evenire oporteat, optanda tamen et poscenda nobis sunt. Idque facere non leve operae pretium est, ut sic nos servos esse ac filios Dei testemur et profiteamur, ejus honori (quod Domino patrique debetur) quantum in nobis est studentes, vereque et penitus addicti. Itaque qui hoc affectu ac studio promovendae Dei gloriae non petunt, ut nomen Dei sanctificetur, ut ejus regnum adveniat, ut fiat voluntas ejus, ii neque inter filios et servos Dei habendi sunt; ac quemadmodum haec omnia illis invitis fient, ita in confusionem illis cedent ac interitum.

44. Sequitur pars orationis secunda in qua ad nostras utilitates descendimus: non quidem ut gloria Dei valere jussa, quae teste Paulo etiam in cibo et potu spectanda est (1 Cor. 10, 31), tantum quaeramus quod nobis expedit: sed hoc discrimen esse admonuimus, quod Deus peculiariter tria vota sibi vendicans, nos ad se totos rapit, ut pietatem nostram hoc modo probet. Deinde concedit etiam commodis nostris prospicere, hac tamen lege ne quid nobis expetamus nisi in illum finem, ut quaecunque nobis confert beneficia gloriam ejus illustrent, quia nihil aequius est quam nos ei vivere et mori. Caeterum haec in genere omnia, quibus corporis usus sub clementis hujus mundi indiget, a Deo petimus: non modo quo alamur ac vestiamur, verum etiam quid-

quid omnino nobis conducere ipse prospicit, ut panem nostrum in pace comedamus. Qua breviter nos in ejus curam tradimus, ac providentiae committimus ut nos pascat, foveat, servet. Non enim dedignatur optimus pater, corpus etiam nostrum in fidem ac custodiam suam suscipere, ut fidem nostram minutis istis in rebus exerceat; dum ab eo omnia, usque ad micam panis et guttam aquae, exspectamus. Nam quum sit nescio qua nostra iniquitate comparatum, ut majori carnis quam animae sollicitudine afficiamur ac torqueamur; multi qui audent Deo de anima fidere, sunt tamen adhuc de carne solliciti, adhuc haesitant quid edant, quid vestiantur; et nisi prae manibus habeant vini, frumenti et olei copiam, trepidant. Tanto pluris nobis est hujus momentaneae vitae umbra, quam aeterna illa immortalitas. Qui vero Deo confisi illam de carnis cura anxietatem semel abjecerunt, simul statim quae majora sunt, etiam salutem et vitam aeternam, ab eo exspectant. Non ergo leve est fidei exercitium, ea de Deo sperare quae alioqui nos tantopere anxios habent; neque parum profectum est, ubi hanc, quae in omnium paene hominum ossibus mordicus haeret, infidelitatem exuimus. Quod porro de pane supersubstantiali quidam philosophantur, mihi videtur Christi sententiae perparum convenire, imo nisi in hac etiam caduca vita tribueremus Deo nutritii partes, mutila esset precatio. Ratio quam afferunt nimis est profana: non esse consentaneum ut filii Dei, qui spirituales esse debent, non modo adjiciant animum ad terrenas curas, sed Deum quoque illis secum implicent. Quasi vero non refulgeat etiam in victu benedictio ejus et paternus favor, aut de nihilo scriptum sit pietatem habere promissiones, non tantum futurae vitae sed etiam praesentis (1 Tim. 4, 8). Etsi autem peccatorum remissio longe pluris est quam alimenta corporis, quod tamen inferius erat, priore loco posuit Christus, ut nos ad reliquas duas petitiones gradatim eveheret, quae propriae sunt coelestis vitae: in quo tarditati nostrae consuluit. Jubemur autem petere panem nostrum, ut contenti simus demenso quod nobis erogare dignatur coelestis pater, neque artibus illicitis lucrum captemus. Interea tenendum est nostrum fieri donationis titulo, quia nec industria nec labor nec manus nostrae, ut dicitur apud Mosen (Lev. 26, 20), nobis per se quidquam acquirunt, nisi adsit Dei benedictio; imo ne panis quidem copia nobis tantillum proficeret, nisi divinitus in alimentum verteretur. Ac proinde non minus divitibus quam egenis necessaria est haec Dei liberalitas: quia plenis cellis et horreis aridi et vacui deficerent, nisi per ejus gratiam pane suo fruerentur. Particula: hodie vel quotidie, ut est apud alterum evangelistam; item epitheton quotidiani, fraenum injiciunt immodicae rerum fluxarum cupiditati, qua solemus praeter modum ardere, et cui accedunt alia mala: quia si largior suppetit abundantia, ambitiose in voluptatem, delicias, ostentationem, aliasque luxus species profundimus. Itaque petere jubemur duntaxat quantum necessitati nostrae satis est,

et velut in diem, hac fiducia, ubi nos hodie nutrierit coelestis pater, neque crastino defuturum. Quantacunque igitur rerum copia nobis affluat, etiam ubi expleta fuerint horrea et plena cellaria, semper tamen panem quotidianum nos petere convenit: quia certo tenendum est omnem substantiam nihil esse, nisi quatenus effusa sua benedictione Dominus eam continuo progressu foecundat: quae etiam in manu nostra est, ne eam quidem nostram esse, nisi quatenus in singulas horas portiunculam nobis largitur usumque permittit. Id quia aegerrime sibi persuaderi patitur hominum superbia, singulare in omnia saecula documentum se praebuisse testatur Dominus (Deut. 8, 3), quum manna in deserto populum suum educavit, ut nos commonefaceret, non in solo pane vivere hominem, sed in verbo potius quod ex ore suo egreditur. Quo indicatur, solam ejus virtutem esse qua sustentantur vita et vires: tametsi eam sub corporeis instrumentis nobis administrat. Quemadmodum et contrario documento nos erudire solet, quum robur panis (et ut ipse vocat, baculum) quoties libet confringit (Lev. 26, 26), quo scilicet edentes tabescant fame, et bibentes siti arescant. Qui vero pane quotidiano non contenti, sed effraeni cupiditate infinitis inhiantes, aut qui abundantia sua saturi, et divitiarum suarum cumulo securi, hac nihilominus precatione Deo supplicant, nihil quam ipsum irrident. Priores enim petunt quod impetratum nollent, imo quod maxime abominantur, nempe panem quotidianum duntaxat; quantumque possunt avaritiae suae affectum Deo dissimulant; quum vera oratio totam ipsam mentem et quidquid intus latet, apud ipsum effundere debeat. Alteri vero postulant quod minime ab eo exspectant, nempe quod sibi apud se esse arbitrantur. In eo quod noster dicitur, magis quidem, ut diximus, eminet Dei benignitas, quae nostrum facit quod nullo jure nobis debetur. Neque tamen repudiandum est quod etiam attigi, ita designari justo labore et innoxio partum, non autem imposturis quaesitum aut rapinis; quia alienum semper est quidquid cum aliqua noxa nobis acquirimus. Quod dari nobis petimus, significatur esse simplex ac gratuitum Dei donum, undecunque nobis adveniat; etiam ubi maxime visus fuerit arte atque industria nostra quaesitus, ac manibus nostris comparatus; quando sola ejus benedictione efficitur, ut laboribus nostris recte succedat.

45. Sequitur: remitte nobis debita nostra; qua petitione et proxima breviter amplexus est Christus quidquid ad coelestem vitam facit; quemadmodum his tantum duobus membris constat spirituale foedus quod Deus in salutem ecclesiae suae pepigit: leges meas inscribam cordibus ipsorum, et propitius ero eorum iniquitati (Jer. 31, 33 et 33, 8). Hic a remissione peccatorum Christus incipit, deinde mox adjunget secundam gratiam, ut nos spiritus sui virtute tueatur Deus et auxilio sustineat, ut invicti stemus contra omnes tentationes. Peccata vero debita nuncupat quod eorum poenam debemus, nec satisfacere ullo modo posse-

mus, nisi hac remissione solveremur; quae venia est gratuitae misericordiae ejus, quum ipse liberaliter haec debita expungit, nullum a nobis pretium accipiens; sed sua ipsius misericordia sibi satisfaciens in Christo (Rom. 3, 24), qui semel in compensationem se ipsum tradidit. Itaque qui suis aut aliorum meritis Deo satisfieri confidunt, hisque satisfactionibus peccatorum remissionem pensari ac redimi, huic gratuitae condonationi minime communicant; ac dum in hanc formam Deum invocant, nihil aliud quam in suam accusationem subscribunt, adeoque damnationem obsignant suo ipsorum testimonio. Fatentur enim se debitores, nisi remissionis beneficio solvantur, quam tamen non accipiunt, sed magis respuunt, dum sua merita ac satisfactiones Deo obtrudunt. Sic enim non ejus misericordiam implorant, sed judicium appellant. Qui vero sibi perfectionem somniant quae veniae petendae necessitatem tollat, discipulos habeant quos aurium pruritus ad fallacias impellit: modo ereptos esse Christo constet quoscunque sibi acquirunt. Quando omnes ille ad fatendum reatum instituens nullos admittit nisi peccatores; non quod blanditiis foveat peccata, sed quia fideles nunquam plane exui carnis suae vitiis sciebat, quin semper maneant Dei judicio obnoxii. Optandum quidem est, atque etiam enixe laborandum, ut omnibus officii nostri numeris defuncti, vere apud Deum nobis gratulemur nos esse puros ab omni macula; sed quia Deo placet paulatim suam in nobis imaginem refingere, ut semper aliquid contagionis in carne nostra resideat, remedium minime negligendum fuit. Quod si Christus pro autoritate sibi a patre data jubet nos toto vitae cursu ad reatus deprecationem confugere, quibus tolerabiles erunt novi magistri, qui perfectae innocentiae spectro simplicium oculos perstringere conantur, ut se ab omni culpa reddi posse immunes confidant? Quod, teste Joanne (1 Joann. 1, 10), nihil aliud est quam mendacem facere Deum. Eadem etiam opera nebulones isti foedus Dei, quo vidimus salutem nostram contineri, capite uno inducto lacerant, atque ita funditus labefaciunt; non tantum in eo sacrilegi quod separant res adeo conjunctas, sed etiam impii et crudeles quod miseras animas obruunt desperatione; in se ipsos quidem et sibi similes perfidi, quod socordiam sibi accersunt Dei misericordiae ex diametro adversam. Quod autem objiciunt, regni Dei adventum optando simul nos peccati abolitionem petere, nimis puerile est; quia in priore orationis tabula summa nobis perfectio, hic autem infirmitas proponitur. Ita duo haec apte inter se conveniunt, ut aspirando ad metam, quae necessitas nostra remedia exigit non negligamus. Petimus demum remissionem nobis fieri, ut ipsi debitoribus nostris remittimus, hoc est, ut omnibus parcimus ac veniam damus a quocunque ulla in re laesi sumus, aut facto inique tractati, aut dicto contumeliose accepti. Non quod delicti atque offensae culpam remittere nostrum sit, quod solius Dei est (Jes. 43, 25); verum haec nostra est remissio, iram, odium, vindictae appetentiam ex animo ultro deponere,

et injuriarum memoriam voluntaria oblivione conterere. Quamobrem peccatorum remissio a Deo petenda non est, nisi offensas etiam ipsi nostras omnibus remittamus qui nobis injurii vel sunt vel fuerunt. Si qua vero odia animis retinemus, ultiones meditamur, et qua noceamus occasione cogitamus; imo vero nisi cum inimicis redire in gratiam, ipsosque omni officiorum genere demereri nobisque conciliare nitimur, hac precatione Deum obtestamur, ne peccatorum remissionem nobis faciat. Poscimus enim ut nobis faciat, quam aliis facimus. Hoc vero est petere ne nobis faciat nisi ipsi facimus. Qui ergo hujusmodi sunt, quid consequuntur sua petitione nisi gravius judicium? Postremo observandum est, non hanc conditionem ideo adjici, ut remittat nobis, sicut debitoribus nostris remittimus, propterea quod nostra, quam alii facimus, remissione, ejus remissionem mereamur, ac si notata esset causa; verum hoc verbo solari partim voluit Dominus fidei nostrae imbecillitatem. Addidit enim hoc tanquam signum, quo confirmemur tam certo nobis factum a se remissionem peccatorum, quam certo conscii sumus aliis eam a nobis fieri; si tamen animus nobis omni odio, livore, vindicta, vacuus purgatusque est; partim hac veluti nota, e filiorum numero expungit, qui ad ulciscendum praecipites, ad remittendum difficiles, pertinaces inimicitias exercent, et indignationem, quam a se deprecantur, ipsi adversus alios fovent, ne se pro patre invocare ausint; quod etiam diserte in Christi verbis exprimitur apud Lucam.

46. Sexta petitio, ut diximus, promissioni respondet de lege Dei cordibus nostris insculpenda; sed quia non sine continua militia durisque et arduis certaminibus Deo paremus, hic petimus nos armis instrui et praesidio defendi, ut pares simus ad victoriam: quo monemur non tantum nobis opus esse spiritus gratia, quae corda nostra intus emolliat, flectat et dirigat in Dei obsequium, sed etiam auxilio, quo nos insuperabiles reddat contra omnes satanae tam insidias quam violentos conflictus. Jam vero multae sunt ac variae tentationum formae. Nam et pravae animi conceptiones, in legis transgressionem nos provocantes, quas vel concupiscentia nostra nobis suggerit, vel diabolus excitat, tentationes sunt (Jac. 1, 2 et 14; Matth. 4, 1 et 3; 1 Thess. 3, 5). Et quae suapte natura mala non sunt, diaboli tamen arte tentationes fiunt, quum sic oculis nostris ingeruntur, ut eorum objectu a Deo abstrahamur, aut declinemus. Et hae quidem tentationes sunt vel a dextris vel a sinistris. A dextris, ut divitiae, potentia, honores, quae plerumque suo fulgore et boni specie, quam prae se ferunt, hominum aciem praestringunt, et blanditiis suis inescant, ut talibus praestigiis capti, ut tali dulcedine ebrii, Deum suum obliviscantur. A sinistris, ut paupertas, probra, contemptus, afflictiones, et caetera id genus; quorum acerbitate difficultateque offensi animos despondeant, fiduciam ac spem abjiciant, demum a Deo prorsus alienentur. His tentationibus utrisque, quae vel concupiscentia nostra in nobis accensae, vel sata-

nae vafritia nobis propositae nobiscum pugnant, ne cedere nos permittat, a Deo patre nostro precamur; verum ut potius manu sua nos sustentet ac erigat, quo ejus virtute robusti, contra omnes maligni hostis insultus firmi stare possimus, quascunque cogitationes animis nostris immittat; deinde, quidquid nobis in utramque partem proponitur, in bonum vertamus, hoc est, ne inflemur prosperis, nec adversis dejiciamur. Neque tamen hic postulamus ne ullas omnino tentationes sentiamus, quibus magis excitari, pungi, vellicari magnopere nobis opus est, ne nimium resides torpeamus. Neque enim abs re David tentari optabat (Psal. 26, 2), nec citra causam electos suos quotidie tentat Dominus, eos per ignominiam, paupertatem, tribulationem, et alias crucis species castigans. Sed aliter Deus tentat, aliter satan: hic ut perdat, damnet, confundat, praecipitet; Deus vero, ut suos probando experimentum de eorum sinceritate sumat, et exercendo robur confirmet; eorum carnem mortificet, excoquat, adurat, quae nisi in hunc modum coerceretur, lasciviret, et supra modum exsultaret. Praeterea satan inermes et imparatos adoritur, ut incautos opprimat; Deus una cum tentatione facit eventum, ut sufferre sui patienter possint quidquid illis immittit (1 Cor. 10, 13; 2 Petr. 2, 9). Maligni nomine diabolum an peccatum intelligamus, quam minimum refert. Satan quidem ipse hostis est, qui vitae nostrae insidiatur; peccato autem armatus est in nostrum exitium. Haec igitur nostra est postulatio, ne ullis tentationibus vincamur ac obruamur, sed Domini virtute contra omnes adversas virtutea, quibus oppugnamur, fortes stemus, quod est non succumbere tentationibus; ut in ejus custodiam ac fidem suscepti, ac protectione ejus securi, supra peccatum, mortem, inferorum portas et totum diaboli regnum invicti duremus, quod est a maligno liberari. Ubi etiam diligenter animadvertendum est, non nostrarum esse virium cum diabolo tanto bellatore congredi, nec vim ejus atque impetum ferre. Alioqui frustra aut per ludibrium a Deo posceretur, quod domi apud nos esset. Sane, qui sui fiducia ad talem se pugnam comparant, non satis intelligunt cum quam pugnaci atque instructo hoste sibi res sit. Nunc petimus ab ejus potestate liberari, tanquam ab ore insani ac rabidi alicujus leonis (1 Petr. 5, 8), statim ejus dentibus ac unguibus discerpendi, ejus faucibus deglutiendi, nisi nos Dominus e media morte eripiat; hoc tamen simul scientes quod si Dominus aderit, ac pro nobis tacentibus pugnabit, in ejus virtute faciemus virtutem. Confidant alii, ut volent, propriis liberi arbitrii (quas a se habere sibi videntur) facultatibus ac viribus: nobis satis sit, quod una Dei virtute stamus ac valemus. Plus autem ista precatio complectitur, quam prima specie prae se ferat. Nam si Dei spiritus virtus nostra est ad certamen cum satana depugnandum, victoriam referre ante non poterimus, quam illo pleni omnem carnis nostrae infirmitatem exuerimus. A satana igitur et peccato dum petimus liberari, novis gratiae Dei incrementis locuple-

tari subinde expetimus; donec ad plenum iis referti, de omni malo triumphemus. Durum et asperum videtur quibusdam, peti a Deo ne in tentationem nos inducat, quando ejus naturae contrarium est nos tentare, teste Jacobo (1, 13 et 14). Sed jam ex parte soluta quaestio est, quod omnium tentationum quibus vincimur, concupiscentia nostra proprie causa est, ideoque culpam sustinet. Neque aliud vult Jacobus, quam frustra et injuste in Deum vitia transscribi, quae nobis imputare cogimur, quia sumus eorum nobis conscii. Caeterum hoc non obstat quominus nos Deus ubi ita visum est satanae mancipet, projiciat in sensum reprobum foedasque cupiditates, atque ita in tentationes inducat, justo quidem judicio, saepe tamen occulto: quia saepe hominibus abscondita est causa, quae tamen apud eam certa est. Unde colligitur non esse impropriam loquutionem, si persuasi sumus non absque ratione ipsum toties minari, quum percutientur caecitate et obduratione cordis reprobi, haec certa fore vindictae suae documenta.

47. Tres istae precationes, quibus peculiariter nos ac nostra omnia Deo commendamus, evidenter ostendunt quod antea diximus: Christianorum orationes publicas esse debere, ac in publicam ecclesiae aedificationem communionisque fidelium profectum spectare. Non enim sibi quisque privatim dari quidquam postulat; verum omnes in commune, panem nostrum, remissionem peccatorum, ne inducamur in tentationem, ut a maligno liberemur, poscimus. Causa praeterea subjicitur cur tanta sit nobis et petendi audacia, et fiducia obtinendi: quae tametsi in latinis exemplaribus non exstat, magis tamen apposite hic quadrat quam ut omittenda videatur. Nempe quod ejus est regnum, et potentia, et gloria in saecula saeculorum. Haec solida tranquillaque est fidei nostrae requies. Nam si nostra dignitate nostrae Deo orationes commendandae essent, quis vel mutire coram eo auderet? Nunc, ut misserimi simus, ut omnium indignissimi, ut omni commendatione vacui, nunquam tamen orandi nos causa deficiet, nunquam fiducia destituet; quando nec patri nostro regnum suum, potentia, gloria eripi potest. Ad finem additur, Amen; quo ardor desiderii exprimitur obtinendi, quae a Deo petita sunt, et spes nostra confirmatur, hujusmodi omnia jam impetrata esse, et certo nobis concessum iri, quando a Deo promissa sunt, qui fallere non potest. Atque hoc convenit cum illa quam prius retulimus formula: fac Domine propter nomen tuum, non propter nos, aut justitiam nostram: qua non tantum finem votorum suorum exprimunt sancti, sed fatentur indignos se esse qui impetrent, nisi Deus causam a se ipso petat; ac sibi exorandi esse fiduciam ex sola Dei natura.

48. Habemus quidquid a Deo petere debemus, ac omnino etiam possumus, descriptum hac formula, et velut orandi regula ab optimo magistro Christo tradita; quem nobis doctorem pater praefecit, et quem unum auscultari voluit (Matth. 17, 5). Nam et

aeterna ejus sapientia semper fuit, et homo factus, angelus magni consilii hominibus datus est. Atque adeo numeris omnibus absoluta est haec oratio, ut quidquid illi extraneum alienumque additur, quod ad eam referri non possit, impium sit et indignum quod a Deo probetur. Hac enim summa praescripsit quid se dignum, quid sibi acceptum, quid necessarium nobis sit, quid denique concedere ipse velit. Quamobrem qui ultra progredi audent, et praeter haec aliquid a Deo postulare, primum quidem sapientiae Dei ex suo addere volunt, quod sine insana blasphemia esse non potest; deinde sub voluntate Dei non se continent, sed ea contempta longius cupiditate evagantur. Postremo nihil unquam assequentur, quum sine fide orent. Quin vero omnes ejusmodi orationes citra fidem fiant nihil est dubium; quia hic abest verbum Dei, quo nisi fides semper nititur, stare nullo modo potest. Qui vero posthabita magistri regula suis votis indulgent, non modo verbo Dei carent, sed quantum omni conatu valent adversantur. Eleganter ergo non minus, quam vere Tertullianus [1]) legitimam orationem nuncupavit; alias omnes exleges et illicitas esse tacite indicans.

49. Haec ita nolumus accipi, quasi hac precandi formula astringamur, ut nec verbum aut syllabam mutare liceat. Multae enim passim in scripturis leguntur orationes, verbis ab ista longe diversae, eodem tamen spiritu conscriptae, et quarum usus valde utilis nobis est. Multae ab eodem spiritu fidelibus assidue suggeruntur, quae verborum similitudine non ita multum conveniunt. Id duntaxat sic docendo agimus, ne quis omnino aliud quaerat, exspectet aut postulet, quam quod hac oratione summatim comprehensum est, et verbis licet diversissimis, sensu tamen non variet. Quo modo omnes et quae in scripturis habentur, et quae ex piis pectoribus prodeunt orationes, in hanc conferri certum est; nullam sane reperire usquam liceat, quae hujus perfectionem aequare, nedum superare possit. Nihil hic omissum est, quod in Dei laudes cogitari, nihil quod homini pro suis commodis in mentem venire debeat. Et adeo quidem exacte, ut omnibus merito spes ablata sit melius aliquid tentandi. In summa, meminerimus hanc divinae sapientiae esse doctrinam: quae quod voluit, docuit; voluit autem quod necesse fuit.

50. Quanquam autem supra jam dictum est, sublatis ad Deum animis semper suspirandum et sine intermissione orandum, quando tamen ea nostra est imbecillitas, quae multis adminiculis sustentari, is noster torpor, qui calcaribus excitari opus habeat, convenit ut sibi quisque nostrum exercitationis causa peculiares horas constituat, quae non sine oratione effluant, et quae totos animi affectus in hoc penitus occupatos habeant: nempe dum mane surgimus, antequam diurnam operam aggredimur; dum ad pastum discumbimus, dum Dei benedictione pasti sumus, dum ad quietem

1) De fuga in persequutione c. 2.

nos recipimus. Haec modo sit non superstitiosa horarum observatio, quibus, ceu pensum Deo solventes, in caeteras horas defuncti nobis videamur; sed imbecillitatis nostrae paedagogia, qua sic exerceatur et subinde stimuletur. Praesertim sollicite curandum est, quoties aliqua rerum angustia aut ipsi premimur, aut premi alios videmus, ut ad eum statim citatis non pedibus sed animis recurramus; deinde ne quam aut nostram aut aliorum prosperitatem praeterire sinamus, quin laude ac gratiarum actione manum ejus agnoscere nos testemur. Postremo, hoc in omni oratione diligenter observandum est, ne certis circumstantiis Deum alligare velimus, nec illi praescribere, quo quid tempore, quo loco, qua ratione facturus sit. Qualiter hac oratione docemur nullam illi legem figere, aut conditionem imponere, sed ejus arbitrio permittere, ut quae facturus est, qua sibi ratione, quo tempore, quo loco visum fuerit, faciat. Propterea antequam ullam pro nobis precem concipimus, praefamur ut ejus voluntas fiat; ubi jam ejus voluntati nostram subjicimus, quo non secus ac injecto fraeno coercita, Deum in ordinem cogere ne praesumat, sed eum votorum omnium suorum arbitrum ac moderatorem statuat.

51. Si animis in hanc obedientiam compositis, providentiae divinae legibus nos regi patimur, facile discemus in oratione perseverare, ac suspensis desideriis patienter exspectare Dominum; certi, etiamsi minime apparet, nobis tamen semper adesse, suoque tempore declaraturum, quam non habuerit surdas aures precibus, quae in hominum oculis neglectae videbantur. Erit vero isthaec praesentissima consolatio, ne deficiamus, ac desperatione concidamus, si quando ad prima nostra vota Deus non respondeat. Quemadmodum solent, qui dum suo tantum ardore feruntur, sic Deum invocant, ut nisi ad primos impetus adfuerit, ac praesentem opem attulerit, statim iratum sibi infensumque fingant, et omni spe exorandi abjecta, invocare desinant. Quin potius spem nostram bene temperata animi aequitate differendo, in eam perseverantiam insistamus, quae tantopere nobis commendatur in scripturis. Nam in Psalmis frequenter videre licet, ut David et reliqui fideles, dum precando fere lassi videntur aërem verberasse, quia Deo surdo verba sparserint, non tamen a precando desistunt: quia sua verbo Dei autoritas non asseritur, nisi locatur ejus fides supra omnes eventus. Deinde etiam ne Deum tentemus, et nostra improbitate fatigatum, adversum nos provocemus. Quod multis solenne est, qui non nisi certa conditione cum Deo paciscuntur, et perinde ac si suarum cupiditatum servus esset, stipulationis suae legibus adstringunt. Quibus nisi extemplo pareat, indignantur, fremunt, obloquuntur, murmurant, tumultuantur. Talibus ergo saepe in furore suo iratus concedit, quod aliis in misericordia propitius denegat. Documento sunt filii Israel, quibus satius fuerat non exaudiri a Domino, quam cum carnibus ejus indignationem vorare (Num. 11, 18 et 33).

52. Quod si demum nec post longam exspectationem asse-

quatur sensus noster, quid orando profectum sit, nec fructum inde ullum sentiat, fides tamen nostra, quod sensu percipi non poterit, nobis certum faciet, nos obtinuisse quod expediebat; quando toties ac tam certo sibi curae fore molestias nostras Dominus recipit, ex quo semel in suum sinum depositae fuerint. Atque ita efficiet ut in paupertate abundantiam, in afflictione consolationem possideamus. Nam ut deficiant omnia, Deus tamen nunquam nos destituet, qui exspectationem ac patientiam suorum frustrari non potest. Erit ipse unus nobis pro omnibus; quando bona omnia in se complectitur, quae olim nobis revelabit in die judicii, quo regnum suum plane manifestabit. Adde quod etiamsi nobis annuat Deus, non tamen semper ad disertam voti formulam respondet; sed in speciem nos suspendens, modo tamen incognito preces nostras non vanas fuisse ostendit. Hoc sibi volunt Joannis verba (1 Joann. 5, 15): si novimus quod audit nos quum quid petierimus ab eo, novimus quod habemus petitiones quas petimus ab eo. Diluta videtur haec verborum superfluitas: sed apprime utilis est declaratio, quod scilicet Deus, etiam ubi nobis morem non gerit, precibus tamen nostris facilis est ac propitius, ut spes verbo ejus innixa nunquam nos frustretur. Hac vero patientia sustentari eo usque opus habent fideles, ut non diu constaturi sint nisi in eam recumberent. Non enim levibus experimentis suos probat Dominus, nec molliter exercet; sed in extrema quaeque saepe adigit, et adactos diu in eo luto haerere sinit, antequam gustum suae dulcedinis aliquem illis praebeat. Atque, ut ait Hanna (1 Sam. 2, 6), mortificat, et vivificat; deducit ad inferos, et reducit. Quid hic possent nisi linqui animis, et in desperationem ruere, nisi afflictos, desolatos, et jam semimortuos haec cogitatio erigeret, se a Deo respici, et finem praesentibus malis affore? Utcunque tamen ejus spei securitate consistant, orare interea non desinunt; quandoquidem, nisi adsit in oratione perseverandi constantia, nihil orando agimus.

CAPUT XXI.

De electione aeterna, qua Deus alios ad salutem, alios ad interitum praedestinavit.

Partes hujus Capitis: 1) Necessitate et utilitate hujus de electione aeterna doctrinae aperta, curiosis frenum injicitur, sect. 1. et 2. — 2) Deinde nonnullis perperam modestis, qui tractationem de praedestinatione fugiunt, satisfit, sect. 3. et 4. — 3) Postremo orthodoxa doctrina traditur, sect. 5—7.

1. Jam vero quod non apud omnes peraeque homines foedus vitae praedicatur, et apud eos quibus praedicatur, non eundem locum vel aequaliter vel perpetuo reperit, in ea diversitate mirabilis divini judicii altitudo se profert. Nec enim dubium, quin aeternae Dei electionis arbitrio haec quoque varietas serviat. Quod

si palam est Dei nutu fieri, ut aliis ultro offeratur salus, alii ab ejus aditu arceantur, hic magnae et arduae protinus emergunt quaestiones, quae aliter explicari nequeunt, quam si de electione ac praedestinatione constitutum habeant piae mentes quod tenere convenit. Perplexa, ut multis videtur, quaestio: quia nihil minus consentaneum putant, quam ex communi hominum turba alios ad salutem, alios ad interitum praedestinari. Ut autem perperam se ipsi impediant, ex contextu postea liquebit. Adde quod in ipsa quae terret caligine, non modo utilitas hujus doctrinae, sed suavissimus quoque fructus se profert. Nunquam liquido, ut decet, persuasi erimus salutem nostram ex fonte gratuitae misericordiae Dei fluere, donec innotuerit nobis aeterna ejus electio: quae hac comparatione gratiam Dei illustrat, quod non omnes promiscue adoptat in spem salutis, sed dat aliis quod aliis negat. Hujus principii ignorantia quantum ex gloria Dei imminuat, quantum verae humilitati detrahat, palam est. Atqui quod ita cognitu necessarium est, cognosci posse negat Paulus, nisi Deus, omisso prorsus operum respectu, quos apud se decrevit eligat. In hoc, inquit (Rom. 11, 5), tempore reliquiae secundum electionem gratuitam salvae fuerunt. Quod si per gratiam, non jam ex operibus; quandoquidem gratia jam non esset gratia. Si ex operibus, non ex gratia; quandoquidem opus non esset opus. Si ad electionis originem revocandi sumus, ut constet non aliunde quam ex mera Dei liberalitate contingere nobis salutem, qui hoc exstinctum volunt, maligne quantum in se est obscurant, quod magnifice ac plenis buccis celebrandum erat, et ipsam humilitatis radicem evellunt. Clare testatur Paulus, ubi residui populi salus electioni gratuitae adscribitur, tunc demum cognosci, Deum mero beneplacito servare quos vult, non autem mercedem rependere, quae nulla deberi potest. Qui fores occludunt, ne quis ad gustum hujus doctrinae accedere audeat, non minorem hominibus, quam Deo faciunt injuriam; quia neque ad nos, ut par est, humiliandos quidquam aliud sufficiet, nec quam simus obstricti Deo, ex animo sentiemus. Nec vero alibi solidae fiduciae fultura, etiam Christo autore; qui ut nos inter tot discrimina, insidias et lethales conflictus omni metu liberet, invictosque reddat, salvum fore promittit quidquid a patre accepit in custodiam (Joann. 10, 25). Ex quo elicimus, continua trepidatione miseros fore quicunque se peculium Dei esse ignorant; ac proinde eos pessime et sibi et cunctis fidelibus consulere, qui ad tres quas notavimus utilitates caecutiendo, salutis nostrae fundamentum e medio sublatum cuperent. Quid quod nobis inde emergit ecclesia, quae alioqui, ut recte docet Bernardus [1]), non posset inveniri, nec inter creaturas agnosci, quia miro utroque modo latet intra gremium beatae praedestinationis, et intra massam miserae damnationis. Sed antequam rem ipsam ingredior, cum duplici hominum genere mihi bifariam prae-

1) Serm. in Cant. 78.

fandum est. Disputationem de praedestinatione, quum per se sit aliquantum impedita, valde perplexam atque adeo periculosam reddit hominum curiositas: quae nullis repagulis cohiberi potest, quin et in vetitas ambages evagetur, et in sublime se proripiat, nihil, si liceat, arcani, quod non scrutetur atque evolvat, Deo relictura. In hanc audaciam et improbitatem quum multos videamus passim ruere, et in iis quosdam alioqui non malos, opportune admonendi sunt, quis sit in hac parte officii sui modus. Primum ergo meminerint, in praedestinationem dum inquirunt, se in divinae sapientiae adyta penetrare, quo si quis secure ac confidenter prorumpat, nec quo suam curiositatem satiet assequetur, et labyrinthum ingredietur cujus nullum reperiet exitum. Neque enim aequum est, ut quae in se ipso abscondita esse voluit Dominus, impune homo excutiat, et sapientiae sublimitatem (quam adorari et non apprehendi voluit, ut per ipsam quoque admirabilis nobis foret) ab ipsa aeternitate evolvat. Quae nobis patefacienda censuit voluntatis suae arcana, ea verbo suo prodidit. Censuit autem, quatenus nostra interesse nobisque conducere providebat.

2. Pervenimus in viam fidei, inquit Augustinus[1]), eam constanter teneamus. Ipsa perducit ad cubiculum regis, in quo sunt omnes thesauri scientiae et sapientiae absconditi. Non enim ipse Dominus Christus suis magis et selectissimis discipulis invidebat, quum diceret (Joann. 16, 12): multa habeo vobis dicenda; sed non potestis portare nunc. Ambulandum est, proficiendum est, crescendum est: ut sint corda nostra capacia earum rerum, quas capere modo non possumus. Quod si nos ultimus dies proficientes invenerit, ibi discemus quod hic non potuimus. Haec cogitatio si apud nos valeat, verbum Domini unicam esse viam, quae ad investigandum quidquid de eo teneri fas est nos deducat, unicum esse lumen, quod ad perspiciendum quidquid de ipso conspici oportet nobis praeluceat, facile nos ab omni temeritate retinebit ac cohibebit. Sciemus enim, ubi primum verbi fines excesserimus, nobis extra viam et in tenebris esse cursum, in quo errare, labi, impingere identidem necesse sit. Sit igitur primum nobis hoc prae oculis, aliam praedestinationis notitiam appetere, quam quae verbo Dei explicatur, non minoris esse insaniae, quam si quis vel per invium incedere, vel in tenebris cernere velit. Neque vero nos pudeat aliquid in ea re nescire, ubi est aliqua docta ignorantia. Quin potius libenter ab ejus scientiae inquisitione abstineamus, cujus est cum stulta, tum periculosa, atque adeo exitialis affectatio. Quod si nos sollicitat lascivia, semper illud, quo retundatur, opponere expediet, sicut nimium mellis non bonum est, ita investigationem gloriae non cedere curiosis in gloriam (Prov. 25, 27). Est enim cur ab ea audacia absterreamur, quae nihil quam in ruinam praecipitare nos potest.

3. Sunt alii qui, dum huic malo mederi volunt, tantum non

1) Homil. in Joann. 53, 7.

sepeliri jubent omnem praedestinationis mentionem. Sane a qualibet ejus quaestione, non secus atque a scopulo, refugere docent. Quorum tametsi jure in eo laudanda est moderatio, quod tanta sobrietate delibanda censent mysteria, quia tamen nimis infra modum descendunt, parum proficiunt apud humanum ingenium, quod se coerceri non temere patitur. Ergo, ut hac quoque in parte legitimum finem teneamus, redeundum erit ad verbum Domini, in quo habemus certam intelligentiae regulam. Est enim scriptura schola spiritus sancti, in qua ut nihil praetermissum est scitu et necessarium et utile, sic nihil docetur nisi quod scire conducat. Quidquid igitur de praedestinatione in scriptura proditur, cavendum est ne ab eo fideles arceamus: ne videamur aut illos maligne fraudare Dei sui beneficio, aut spiritum arguere ac suggillare, qui ea vulgarit quae utile sit ullo modo supprimi. Permittamus, inquam, christiano homini cunctis, qui ad eum diriguntur, Dei sermonibus mentem auresque reserare; modo cum hac temperantia, ut quum primum Dominus sacrum os clauserit, ille quoque viam sibi ad inquirendum praecludat. Hic optimus sobrietatis terminus erit, si non modo in discendo praeeuntem semper sequamur Deum, sed ipso finem docendi faciente, sapere velle desinamus. Neque tanti est quod timent periculum, ut a Dei oraculis avertere animos ideo debeamus. Celebre est Solomonis dictum, gloriam esse Dei celare verbum (Prov. 25, 2). Sed quum de re qualibet hoc promiscue non intelligi et pietas et sensus communis dictet, quaerenda nobis distinctio est, ne modestiae et sobrietatis praetextu bruta inscitia nobis placeat. Ea vero paucis a Mose verbis dilucide exprimitur (Deut. 29, 29). Arcana, inquit, sua sunt Deo nostro; nobis autem et filiis nostris haec manifestavit. Videmus enim ut studium doctrinae legis populo commendet tantum a coelesti decreto, quia Deo placuit eam promulgare; populum vero eundem contineat in iis cancellis, hac sola ratione, quia fas non est mortalibus se in arcana Dei ingerere.

4. Arripiunt subito, fateor, profani homines in praedestinationis materia, quod vel carpant, vel cavillentur, vel allatrent, vel subsannent. At si nos absterret eorum procacitas, celanda erunt praecipua quaeque fidei dogmata, quorum fere nullum a blasphemia inviolatum aut ipsi aut eorum similes relinquunt. Refractarium ingenium non minus insolenter se efferet, quum audierit tres in Dei essentia subesse personas, quam si audiat Deum praevidisse, quid de homine futurum esset, quum crearet. Nec abstinebunt a cachinnis quum intellexerint paulum supra quinque annorum millia effluxisse a creatione mundi. Quaerent enim cur tamdiu otiosa fuerit ac sopita Dei virtus. Nihil denique proferetur, quod non ludibriis suis impetant. Quo haec sacrilegia compescamus, an de filii et spiritus divinitate tacendum? an silendo transmittenda mundi creatio? Imo vero potentior est in hac parte et ubique Dei veritas, quam ut impiorum maledicentiam reformidet. Quemadmodum et Augustinus in opusculo de bono perseve-

rantiae [1]) valide contendit. Videmus enim pseudoapostolos non potuisse efficere, veram Pauli doctrinam infamando ac criminando, ut eum ipsius puderet. Quod autem piis quoque mentibus periculosam esse dicunt totam hanc disputationem, quia sit exhortationibus adversa, quia fidem quatefaciat, quia cor ipsum conturbet atque exanimet, inane est. Has ob causas redargui se solitum non dissimulat Augustinus [2]), quod praedestinationem nimium libere praedicaret. Sed, quod illi promptum erat, abunde refellit. Nos autem, quia multae et variae huc ingeruntur absurditates, unamquamque suo loco diluendam servare maluimus. Tantum illud in universum obtinere apud eos cupio, ut quae in occulto recondita Dominus reliquit, ne scrutemur; quae in apertum protulit, ne negligamus: ne aut una ex parte nimiae curiositatis, aut ex altera ingratitudinis damnemur. Nam et illud scite ab Augustino [3]) dictum est, nos tuto scripturam sequi posse, quae velut materno incessu submissius graditur, ne infirmitatem nostram deserat. Qui vero tam cauti sunt vel timidi ut praedestinationem obrutam cupiant, ne debiles animas conturbet, quonam obsecro colore tegent suam arrogantiam, quum oblique Deum insimulent stultae incogitantiae, quasi periculum, cui prudenter occurrere sibi videntur, non praeviderit? Quisquis igitur praedestinationis doctrinam invidia gravat, aperte maledicit Deo ac si inconsiderate ei elapsum foret, quod est ecclesiae noxium.

5. Praedestinationem, qua Deus alios in spem vitae adoptat, alios adjudicat aeternae morti, nemo, qui velit pius censeri, simpliciter negare audet; sed eam multis cavillis involvunt, praesertim vero qui praescientiam faciunt ejus causam. Ac nos quidem utramque in Deo statuimus; sed praepostere dicimus alteram alteri subjici. Praescientiam quum tribuimus Deo, significamus omnia semper fuisse ac perpetuo manere sub ejus oculis; ut ejus notitiae nihil futurum aut praeteritum, sed omnia sint praesentia, et sic quidem praesentia, ut non ex ideis tantum imaginetur (qualiter nobis obversantur ea quorum memoriam mens nostra retinet), sed tanquam ante se posita vere intueatur ac cernat. Atque haec praescientia ad universum mundi ambitum et ad omnes creaturas extenditur. Praedestinationem vocamus aeternum Dei decretum, quo apud se constitutum habuit, quid de unoquoque homine fieri vellet. Non enim pari conditione creantur omnes; sed aliis vita aeterna, aliis damnatio aeterna praeordinatur. Itaque, prout in alterutrum finem quisque conditus est, ita vel ad vitam vel ad mortem praedestinatum dicimus. Hanc vero Deus non modo in singulis personis testatus est, sed specimen ejus in tota Abrahae sobole edidit, unde palam fieret, in ejus arbitrio esse qualis cujusque gentis futura sit conditio. Quum divideret altissimus gentes, et separaret filios Adam, pars ejus fuit populus Israel, funi-

1) Cap. 15. usque ad 20. 2) De bono perseverantiae, cap. 14.
3) Libr. 5. de Genes. ad liter. c. 3.

culus haereditatis ejus (Deut. 32, 8). Ante omnium oculos est segregatio: in Abrahae persona, quasi in arido trunco populus unus aliis rejectis peculiariter eligitur; causa vero non apparet, nisi quod Moses, ut posteris ansam gloriandi praecidat, gratuito tantum Dei amore excellere eos docet. Liberationis enim hanc assignat causam, quod Deus patres dilexerit, et elegerit semen eorum post eos. Expressius alio capite (ibid. 4, 37): non quia reliquas gentes superastis numero, complacuit ei in vobis ut vos eligeret, sed quia dilexit vos. Saepius eadem apud ipsum admonitio repetitur: en Domini Dei tui coelum est, terra, et quaecunque in ea sunt; et tantummodo complacuit sibi in patribus tuis, et amavit eos, elegitque vos semen eorum (ibid. 7, 8). Item illis alibi (ibid. 10, 14) sanctificatio praecipitur, quod electi sint in populum peculiarem. Et alibi (ibid. 23, 5) iterum dilectio asseritur esse protectionis causa. Quod etiam fideles una voce praedicant: elegit nobis haereditatem nostram, gloriam Jacob quem dilexit (Psal. 47, 5). Dotes enim quibus ornati a Deo erant, omnes in gratuitum amorem transscribunt: non modo quia sciebant nullis eas meritis se adeptos, sed ne sanctum quidem patriarcham ea fuisse virtute praeditum, ut sibi et posteris tantam honoris praerogativam acquireret. Et, quo validius conterat omnem superbiam, exprobrat nihil tale fuisse promeritos, quum populus sit contumax ac durae cervicis (Deut. 9, 6). Saepe etiam odiose et probri loco hanc electionem prophetae Judaeis objiciunt; quoniam ab ea turpiter desciverant. Quidquid sit, nunc in medium prodeant, qui Dei electionem volunt adstringere vel dignitati hominum, vel operum meritis. Quum videant gentem unam aliis omnibus praeferri, audiant nullo respectu adductum fuisse Deum, ut in paucos et ignobiles, deinde etiam pravos et immorigeros esset propensior: cum eone litigabunt, quia tale misericordiae documentum proferre voluit? Atqui neque obstreperis suis vocibus opus ejus impedient, nec conviciorum lapides in coelum jactando, justitiam ejus ferient aut laedent; quin potius in eorum capita recident. Ad hoc etiam principium gratuiti foederis revocantur Israelitae, ubi vel gratiae Deo agendae sunt, vel spes in futurum tempus erigenda. Ipse fecit nos, et non ipsi nos, inquit propheta, populus ejus, et oves pascuorum ejus (Psal. 100, 3). Non est supervacua negatio, quae ad nos excludendos adjicitur, ut sciant bonorum omnium, quibus excellunt, Deum non modo esse autorem, sed a se ipso causam sumpsisse, quia nihil in ipsis erat tanto honore dignum. Mero etiam Dei beneplacito contentos esse jubet, his verbis: semen Abrahae, servi ejus; filii Jacob, electi ejus (ibid. 105, 6). Et postquam continua Dei beneficia recensuit tanquam electionis fructus, tandem concludit, ita liberaliter egisse, quia recordatus est foederis sui. Cui doctrinae respondet totius ecclesiae canticum (ibid. 44, 4): dextra tua et lumen vultus tui patribus nostris dedit terram, quia complacitum tibi est in illis. Notandam vero est, ubi fit terrae mentio, symbolum

esse visibile arcanae segregationis, in qua continetur adoptio. Ad eandem gratitudinem populum hortatur alibi David: beata gens cujus Jehova est Deus, populus quem elegit in haereditatem sibi (Psal. 33, 12). Ad bonam spem vero animat Samuel: non deseret vos Deus propter magnum nomen suum; quando placuit ei vos sibi creare in populum (1 Sam. 12, 22). Quo modo et se ipsum David, dum impetitur ejus fides, ad pugnam armat: beatus quem elegisti, habitabit in atriis tuis (Psal. 65, 5). Quia autem electio, in Deo abscondita, tam liberatione prima quam secunda aliisque intermediis beneficiis sancita fuit, illuc transfertur verbum eligendi apud Jesaiam (14, 1): miserebitur Deus Jacob, et eliget adhuc de Israel; quia futurum tempus designans, collectionem residui populi, quem visus fuerat abdicasse, signum fore dicit stabilis firmaeque electionis, quae simul excidisse visa fuerat. Quum etiam alibi (Jes. 41, 9) dicitur: elegi te, et non abjeci te; continuum insignis liberalitatis paternae benevolentiae cursum commendat. Apertius apud Zachariam (2, 12) angelus: eliget adhuc Deus Jerusalem. Quasi eam durius castigando reprobasset, vel exsilium fuisset electionis interruptio; quae tamen inviolabilis manet, licet non semper appareant signa.

6. Addendus est secundus gradus restrictior, vel in quo conspicua fuit Dei gratia magis specialis: quando ex eodem genere Abrahae alios repudiavit Deus, alios in ecclesia fovendo se inter filios retinere ostendit. Ismael parem initio gradum cum fratre Isaac adeptus erat, quia spirituale foedus in eo non minus obsignatum fuerat symbolo circumcisionis. Exciditur ille; deinde Esau; postremo innumera multitudo et totus fere Israel, In Isaac vocatum fuit semen; eadem vocatio in Jacob duravit. Simile exemplum edidit Deus Saulem reprobando; quod etiam in Psalmo (78, 69) magnifice praedicatur: repulit tribum Jeseph, et tribum Ephraim non elegit; sed elegit tribum Juda. Quod aliquoties sacra historia repetit, quo melius in ista mutatione admirabile gratiae Dei arcanum pateat. Vitio suo et culpa, fateor, exciderunt ab adoptione Ismael, Esau, et similes; quia apposita erat conditio, ut fideliter colerent Dei foedus quod perfide violarunt. Fuit tamen hoc singulare Dei beneficium, quod eos reliquis gentibus praeferre dignatus fuerat. Sicut dicitur in Psalmo (147, 20): non ita fecit aliis nationibus, nec judicia sua manifestavit eis. Caeterum hic duos gradus notandos esse non temere dixi; quia jam in totius gentis electione ostendit Deus, se in mera sua liberalitate nullis legibus astrictum sed liberum esse, ut minime ab eo exigenda sit aequalis gratiae partitio, cujus inaequalitas ipsam vere esse gratuitam demonstrat. Ideo Malachias (1, 2) Israelis ingratitudinem amplificat, quod non tantum ex toto genere humano electi, sed etiam ex sacra domo in peculium segregati, perfide et impie Deum tam beneficum patrem spernant. Nonne frater erat Esau Jacob? inquit; atqui Jacob dilexi, Esau autem odio habui. Sumit enim Deus pro confesso, quum uterque esset progenitus ex sancto pa-

tre, et foederis successor, denique ramus ex sacra radice, jam filios Jacob non fuisse vulgariter obstrictos, qui in illam dignitatem asciti fuerant; sed quum rejecto Esau primogenito, pater eorum, qui natura erat inferior, haeres factus esset, bis ingratos coarguit, ac conqueritur duplici illo vinculo non fuisse retentos.

7. Quanquam satis jam liquet Deum occulto consilio libere quos vult eligere, aliis rejectis, nondum tamen nisi dimidia ex parte exposita est gratuita ejus electio, donec ad singulas personas ventum fuerit, quibus Deus non modo salutem offert, sed ita assignat, ut suspensa vel dubia non sit effectus certitudo. Hi in semine illo unico censentur cujus meminit Paulus (Rom. 9, 8; Gal. 3, 16. 19. 20). Nam etsi adoptio in manu Abrahae fuit deposita, quia tamen multi ex posteris quasi putrida membra resecti sunt, ut efficax et vere stabilis sit electio, necesse est ascendere ad caput in quo electos suos coelestis pater inter se colligavit, et sibi insolubili nexu devinxit. Ita in adoptione generis Abrahae enituit quidem liberalis Dei favor, quem aliis negavit. In Christi tamen membris longe praestantior eminet vis gratiae; quia capiti suo insiti nunquam a salute excidunt. Scite itaque Paulus ex Malachiae loco, quem nuper citavi, ratiocinatur, ubi Deus, interposito vitae aeternae pacto, populum quempiam ad se invitat, specialem electionis modum in parte subesse, ut non omnes promiscua gratia efficaciter eligat. Quod dicitur, Jacob dilexi, pertinet ad totam sobolem patriarchae, quam propheta illic opponit posteris Esau. Hoc tamen non obstat quominus in persona unius hominis specimen electionis propositum nobis fuerit, quae effluere non potest quin ad metam suam perveniat. Hos Paulus (Rom. 11, 5) vocari reliquias, non frustra observat; quia experientia ostendit ex magna multitudine plerosque dilabi et evanescere, ut saepius maneat exigua tantum portio. Quod autem generalis electio populi non semper firma et rata sit, in promptu se offert ratio: quia cum quibus paciscitur Deus non protinus eos donat spiritu regenerationis, cujus virtute usque in finem in foedere perseverent; sed externa mutatio absque interiori gratiae efficacia, quae ad eos retinendos valida esset, medium quiddam est inter abjectionem humani generis, et electionem exigui piorum numeri. Haereditas Dei vocatus est totus populus Israel, ex quo tamen multi fuerunt extranei; sed quia non de nihilo pepigerat Deus, se patrem et redemptorem illius fore, gratuitum suum favorem potius respicit quam perfidam multorum defectionem, per quos etiam non abolita fuit illius veritas. Quia ubi sibi residuum aliquid servavit, vocationem ejus apparuit esse absque poenitentia. Nam quod sibi ecclesiam subinde ex filiis Abrahae potius quam ex profanis gentibus collegit, rationem habuit foederis sui, quod ab ipsa multitudine violatum ad paucos restrinxit, ne prorsus intercideret. Denique communis illa adoptio seminis Abrahae visibilis quaedam imago fuit majoris beneficii, quo Deus aliquos ex multis dignatus est. Haec ratio est cur tam sedulo discernat Pau-

lus filios Abrahae secundum carnem a spiritualibus, qui exemplo Isaac vocati sunt; non quod simpliciter esse Abrahae filium res fuerit inanis et infructuosa (quod non sine foederis contumelia diceretur) sed quia immutabile Dei consilium, quo sibi praedestinavit quos voluit, efficax demum per se his solis posterioribus in salutem fuit. Donec autem productis scripturae locis quid sentiendum sit liqueat, ne in utramvis partem sibi praejudicium afferant lectores moneo. Quod ergo scriptura clare ostendit dicimus, aeterno et immutabili consilio Deum semel constituisse, quos olim semel assumere vellet in salutem, quos rursum exitio devovere. Hoc consilium quoad electos in gratuita ejus misericordia fundatum esse asserimus, nullo humanae dignitatis respectu; quos vero damnationi addicit, his justo quidem et irreprehensibili, sed incomprehensibili ipsius judicio, vitae aditum praecludi. Jam vero in electis vocationem statuimus, electionis testimonium. Justificationem deinde, alterum ejus manifestandae symbolum, donec ad gloriam in qua ejus complementum exstat pervenitur. Quemadmodum autem vocatione et justificatione electos suos Dominus signat, ita reprobos vel a notitia sui nominis vel a spiritus sui sanctificatione excludendo, quale maneat eos judicium istis veluti notis aperit. Multa hic praeteribo figmenta, quae ad evertendam praedestinationem commenti sunt stulti homines. Non enim refutatione indigent, quae simulac proferuntur suam ipsa falsitatem abunde redarguunt. In iis tantum immorabor vel de quibus inter doctos disceptatur, vel quae difficultatem simplicibus adferre possint, vel quae speciose ad suggillandam Dei justitiam praetendit impietas.

CAPUT XXII.

Confirmatio hujus doctrinae ex scripturae testimoniis.

Partes hujus Capitis: 1) Orthodoxae doctrinae, adversus duplex hominum genus, confirmatio, ex Pauli et Christi testimoniis diligenter expositis collecta, sect. 1—7. — 2) Quarundam objectionum ex veteribus, Thoma Aquinate, et recentioribus, repetitarum dilutio, sect. 8—10. — 3) De reprobatione, cujus fundamentum in Dei justa voluntate prorsus situm est, sect. ult.

1. Haec omnia quae posuimus controversia apud multos non carent, maxime gratuita fidelium electio: quae tamen labefactari non potest. Vulgo enim existimant Deum, prout cujusque merita fore praevidet, ita inter homines discernere. Quos ergo sua gratia fore non indignos praecognoscit, eos in filiorum locum cooptare; quorum ingenia ad malitiam et impietatem propensura dispicit, eos mortis damnationi devovere. Sic interposito praescientiae velo electionem non modo obscurant, sed originem aliunde habere fingunt. Neque haec vulgo recepta opinio solius vulgi est;

habuit enim saeculis omnibus magnos autores. Quod ingenue fateor, ne quis causae nostrae magnopere obfuturum confidat, si eorum nomina contra opponantur. Certior est enim hic Dei veritas quam ut concutiatur, clarior quam ut obruatur hominum autoritate. Alii vero, neque in scriptura exercitati, neque ullo suffragio digni, majori improbitate sanam doctrinam lacerant quam ut tolerabilis sit eorum protervia. Quia Deus eligens suo arbitrio quosdam, alios praeterit, litem ei intendunt. Verum si res ipsa nota est, quid proficient contra Deum jurgando? Nihil docemus quod usu compertum non sit, Deo quibus vult gratiam suam erogare liberum semper fuisse. Non quaeram unde aliis posteritas Abrahae praecelluerit, nisi ex illa dignatione cujus extra Deum causa non invenitur. Respondeant cur homines sint magis quam boves aut asini. Quum in manu Dei esset canes ipsos fingere, ad imaginem suam formavit. Concedentne brutis animalibus de sua sorte cum Deo expostulare, quasi injustum sit discrimen? Certe praerogativa, quam nullis meritis adepti sunt, eos potiri nihilo aequius est quam Deum sua beneficia pro judicii sui mensura varie distribuere. Si ad personas transsiliant, ubi magis odiosa illis est inaequalitas, saltem ad Christi exemplum debebunt expavescere, ne de sublimi hoc mysterio tam secure garriant. Concipitur ex semine Davidis mortalis homo; quibus virtutibus promeritum fuisse dicent ut in ipso utero fieret caput angelorum, unigenitus Dei filius, imago et gloria patris, lux, justitia et salus mundi? Hoc prudenter animadvertit Augustinus [1]), in ipso ecclesiae capite lucidissimum esse gratuitae electionis speculum, ne in membris nos conturbet; nec juste vivendo factum esse filium Dei, sed gratis tanto honore fuisse donatum, ut alios postea faceret donorum suorum consortes. Hic si quis quaerat cur non alii quod ille, vel cur ab illo nos omnes tam longo intervallo distemus, cur nos omnes corrupti, ille puritas: non modo vesaniam suam, sed impudentiam suam quoque simul prodet. Quod si pergunt velle Deo liberum jus eligendi ac reprobandi eripere, simul etiam quod datum est Christo auferant. Jam quid de unoquoque pronuntiet scriptura, operae pretium est attendere. Paulus quum docet (Eph. 1, 4) nos in Christo electos fuisse ante mundi creationem, omnem certae dignitatis nostrae respectum tollit. Perinde enim est ac si diceret, quoniam in universo Adae semine nihil electione sua dignum reperiebat coelestis pater, in Christum suum oculos convertisse, ut tanquam ex ejus corpore membra eligeret quos in vitae consortium sumpturus erat. Valeat igitur apud fideles haec ratio, ideo nos in Christo fuisse in coelestem haereditatem adoptatos, quia in nobis ipsis non eramus tantae excellentiae capaces. Quod et alibi quoque notat, quum hortatur ad gratia-

1) De corr. et gratia ad Valent. c. 15. Item, de bono perseverantiae, c. ult. Et de verbis Apost. Serm. 8.

rum actionem Colossenses (1, 12), ex eo quod divinitus redditi fuerint idonei ad participandam sortem sanctorum. Si gratiam istam Dei, ut idonei ad gloriam futurae vitae obtinendam reddamur, praecedit electio, quid jam reperiet in nobis Deus ipse quo ad nos eligendos moveatur? Apertius etiamnum altera ejus sententia quod volo exprimetur. Elegit nos, inquit (Eph. 1, 4), antequam jacerentur mundi fundamenta, secundum beneplacitum voluntatis suae, ut essemus sancti et immaculati, et irreprehensibiles in conspectu ipsius. Ubi Dei beneplacitum quibuslibet nostris meritis opponit.

2. Quo solidior sit probatio, singulas ejus loci partes notare operae pretium est, quae simul connexa nihil dubitationis relinquunt. Electos nominans, minime dubium est quin fideles compellet, sicuti etiam mox asserit. Quare nimis foedo commento depravant nomen illud, qui ad aetatem detorquent qua publicatum fuit evangelium. Electos fuisse dicens ante creatum mundum, omnem dignitatis respectum tollit. Quae enim discriminis ratio inter eos qui nondum erant, et qui deinde in Adam pares futuri erant? Jam si electi in Christo, sequitur non modo unumquemque extra se, sed etiam alios ab aliis segregatos; quando videmus non omnes esse Christi membra. Quod additur, fuisse electos, ut essent sancti, errorem aperte refutat qui electionem ex praescientia deducit; quando reclamat Paulus, quidquid virtutis in hominibus apparet, electionis esse effectum. Jam si causa superior quaeritur, respondet Paulus, Deum ita praedestinasse, et quidem pro voluntatis suae beneplacito. Quibus verbis evertit quaecunque in se ipsis imaginantur homines electionis suae media. Nam et quaecunque ad spiritualem vitam beneficia confert Deus, ex hoc uno fonte manare docet, quia elegit quos voluit Deus, et antequam nati essent, gratiam qua dignari eos volebat, seorsum illis repositam habuit.

3. Ubicunque vero regnat hoc Dei placitum, nulla in considerationem veniunt opera. Antithesin quidem hic non prosequitur, sed subaudienda est, qualis alibi explicatur ab ipsomet. Vocavit nos, inquit (2 Tim. 1, 9), vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, et gratiam quae data est nobis a Christo ante tempora saecularia. Et jam ostendimus in eo quod sequitur, ut essemus sancti et immaculati, scrupulum omnem adimi. Dic enim, quoniam futuros praevidit sanctos, ideo elegit; et ordinem Pauli invertes. Sic ergo colligere tuto potes: si elegit nos ut sancti essemus, non elegit quia futuros tales praevidebat. Pugnant enim inter se haec duo: habere pios ab electione ut sancti sint, et ad eam ratione operum pervenire. Neque valet hic cavillum quo subinde confugiunt, nullis praecedentibus meritis Dominum rependere electionis gratiam, futuris tamen concedere. Quum enim dicitur, electos fuisse fideles ut sancti essent, simul innuitur, quae in ipsis futura erat sanctitas, ab electione habuisse exordium. Et quomodo quadrabit

istud verbum, quae ab electione derivantur, electioni causam dedisse? Id ipsum quod dixerat videtur magis postea confirmare, ubi ait, secundum propositum voluntatis suae, quod proposuerat in semetipso (Eph. 1, 5); siquidem Deum in semetipso proposuisse, perinde valet ac si diceretur, nihil extra se considerasse, cujus rationem in decernendo haberet. Itaque protinus subjicit, huc pertinere totam electionis nostrae summam, ut simus in laudem divinae gratiae. Certe Dei gratia non sola praedicari in electione nostra meretur, nisi haec gratuita sit. Porro haec gratuita non erit, si in suis eligendis Deus ipse qualia sint futura cujusque opera reputat. Proinde quod suis discipulis dicebat Christus, in universum valere inter omnes fideles comperitur: non vos me elegistis; sed ego elegi vos (Joann. 15, 16). Ubi non praeterita tantum merita excludit, sed nihil habuisse in se ipsis significat cur eligerentur, nisi sua misericordia antevertisset. Quo modo et illud Pauli (Rom. 11, 35) intelligendum: quis prior dedit illi, et retributionem accipiet? Siquidem ostendere vult sic Dei bonitatem homines praevenire, ut nihil apud ipsos nec praeteritum, nec futurum reperiat, quo ipsis concilietur.

4. Jam ad Romanos (Rom. 9, 6. 11), ubi argumentum hoc et repetit altius et fusius prosequitur, negat omnes esse Israelitas qui progeniti sunt ab Israele: quia etsi jure haereditario omnes essent benedicti, successio tamen non ad omnes peraeque transibat. Origo hujus disputationis erat ex superbia fallacique gloriatione judaici populi. Nam quum sibi ecclesiae nomen assererent, volebant a suo arbitrio pendere fidem evangelii. Sicuti hodie libenter papistae fictitio hoc colore se in Dei locum substituerent. Paulus, quamvis concedat sanctam esse Abrahae progeniem ratione foederis, contendit tamen extraneos esse in ea plerosque; neque id modo quia degenerent, ut fiant ex legitimis adulterini; sed quia in summo fastigio emineat ac regnet specialis Dei electio, quae sola ratam illius adoptionem facit. Si alios sua pietas stabiliret in spe salutis, alios abdicaret sola sua defectio: stulte profecto et absurde Paulus ad arcanam usque electionem lectores eveheret. Jam si Dei voluntas, cujus causa extra ipsum neque apparet neque quaerenda est, alios ab allis discernit, ut non omnes filii Israel sint veri Israelitae, frustra cujusque conditio in ipso initium habere fingitur. Longius deinde rem prosequitur sub exemplo Jacob et Esau. Nam quum ambo essent filii Abrahae, pariter inclusi in utero matris, primogeniturae honorem transferri ad Jacob, portento similis fuit mutatio, qua tamen Paulus contendit testatam fuisse electionem unius, et alterius reprobationem. Quaeritur origo et causa, quam praescientiae doctores in hominum virtutibus et vitiis expositam esse volunt. Hoc enim illis facile compendium est, Deum monstrasse in persona Jacob, se gratia sua dignos eligere; in persona Esau, se repudiare quos praevidet indignos: siquidem audacter illi. Paulus autem quid? quum nondum nati essent, nec quidpiam boni aut

mali fecissent, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante, dictum est: major serviet minori; sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui. Si quid valeret praescientia in hoc fratrum discrimine, importuna certe fieret temporis mentio. Demus Jacob fuisse electum, quia futuris virtutibus parta ei fuit dignitas: quorsum diceret Paulus nondum fuisse natum? Jam hoc inconsiderate additum foret, nihil dum boni fecisse: quia in promptu erit exceptio, nihil Deum latere, atque ita pietatem Jacob coram ipso fuisse praesentem. Si opera conciliant gratiam, suum illis pretium merito jam tunc constare debuit ante natum Jacob, perinde ac si adolevisset. Atqui in expediendo nodo pergit apostolus, docetque adoptionem Jacob non ex operibus profectam esse, sed ex vocatione Dei. In operibus futurum vel praeteritum tempus non interponit: deinde praecise ea opponit Dei vocationi, uno posito alterum diserte evertere volens. Ac si diceret: considerandum esse quid Deo placuerit, non quid attulerint ex se ipsis homines. Postremo certum est electionis et propositi vocibus, quascunque comminisci homines solent causas extra arcanum Dei consilium, ab hac causa removeri.

5. Quidnam ad haec obscuranda praetexent, qui operibus vel praeteritis vel futuris locum aliquem in electione assignant? Hoc enim est prorsus eludere quod contendit apostolus, non ex aliqua operum ratione, sed ex mera Dei vocatione pendere fratrum discrimen, quia inter nondum natos constitutum fuerit. Neque vero eum latuisset istorum argutia, si quid solidi habuisset: sed quia optime noverat in homine Deum praevidere nihil boni posse, nisi quod electionis suae beneficio jam prius largiri statuerit, non confugit ad praeposterum illum ordinem, ut opera bona causae suae praeferat. Habemus ex verbis apostoli, solius divinae electionis arbitrio fundatam esse fidelium salutem, neque illum favorem operibus conciliari, sed ex gratuita vocatione provenire. Habemus et ejus rei propositam quasi ὑποτύπωσιν. Fratres sunt Esau et Jacob, iisdem geniti parentibus, eodem adhuc utero conclusi, nondum editi in lucem. In illis omnia paria, diversum tamen de illis Dei judicium. Alterum enim assumit, alterum rejicit. Sola erat primogenitura, cujus jure alter alterum praecederet. Atqui, illa quoque praeterita, juniori defertur quod negatur majori. Imo in aliis quoque destinato consilio primogenituram videtur semper contempsisse Deus, ut omnem gloriandi materiam carni praecideret. Repudiato Ismaele animum ad Isaac adjicit. Postposito Manasse, Ephraim magis honorat.

6. Quod si quispiam interpellet, ab istis inferioribus et minutis beneficiis non statuendum esse de summa futurae vitae, ut qui in primogeniturae honorem evectus fuerit, ideo reputetur in coeli haereditatem cooptatus (sunt enim plurimi qui ne Paulo quidem parcant, quasi ad alienum sensum scripturam detorserit in his testimoniis citandis), respondeo sicut antehac, nec incogi-

tantia lapsum fuisse apostolum, nec scripturae testimoniis sponte fuisse abusum. Sed videbat (quod ipsi considerare non sustinent) voluisse Deum spiritualem Jacob electionem, quae apud inaccessum ejus tribunal alioqui latebat, terreno symbolo declarare. Nisi enim concessam illi primogenituram ad futurum saeculum referimus, inanis fuerit et ridicula benedictionis species, ex qua nihil ei accesserit praeter multiplices aerumnas, incommoda, triste exsilium, multasque tristitiae et curarum acerbitates. Quum ergo Paulus citra dubitationem, Deum externa benedictione testificatum cerneret, quam in regno suo spiritualem et minime caducam servo suo paraverat, non dubitavit, ad hanc comprobandam, ex illa petere argumentum. Tenendum etiam illud memoria, terrae Chanaam annexum fuisse coelestis domicilii pignus; ut dubitari minime debeat Jacob cum angelis insitum fuisse in Christi corpus, ut ejusdem vitae socius esset. Eligitur ergo Jacob, Esau repudiato, et Dei praedestinatione discernitur, a quo nullis meritis differebat. Causam si quaeres, hanc reddit apostolus (Rom. 9, 15), quia Mosi dictum sit: miserebor cujus miserebor, et miseratione dignabor quemcunque miseratione dignabor. Et quid hoc, quaeso, sibi vult? Nempe clarissime Dominus pronuntiat, nullam hominibus benefaciendi rationem in ipsis se habere; sed a sola sua misericordia sumere, ideoque suum esse opus suorum salutem. Quum tuam in se uno salutem Deus statuat, cur ad te ipsum descendes? Quum unam tibi suam misericordiam assignet, cur ad propria merita decurres? Quum tuam cogitationem in sua miseratione contineat, cur ad operum tuorum intuitum partem reflectes? Itaque ad minorem illum populum venire necesse est, quem Paulus alibi praecognitum fuisse Deo scribit (Rom. 11, 2): non qualiter isti imaginantur, praescire ex otiosa specula quae non facit; sed quo sensu saepe legitur. Nam certe quum dicit Petrus apud Lucam (Act. 2, 23), Christum definito consilio et praescientia Dei fuisse morti addictum, non speculantem Deum inducit, sed salutis nostrae autorem. Sic et idem Petrus (1 Petr. 1, 2), electos juxta praecognitionem Dei fuisse dicens fideles ad quos scribit, proprie exprimit arcanam illam praedestinationem, qua Deus filios sibi quos voluit signavit. Et propositum quod loco synonymi conjungit, quum ubique fixam, ut vulgo loquuntur, determinationem exprimat, Deum haud dubie, dum autor est nostrae salutis, non egredi extra se ipsum docet. Quo sensu in eodem capite Christum dicit agnum fuisse praecognitum ante mundi creationem. Quid enim insulsius aut frigidius quam Deum e sublimi spectasse unde ventura esset humano generi salus? Populus ergo praecognitus tantundem Paulo valet atque exigua portio turbae permixta, quae falso Dei nomen obtendit. Alibi quoque Paulus, ut eorum jactantiam retundat qui sibi larva tantum obtecti, primas inter pios coram mundo arrogant, dicit Deum cognoscere qui sui sint (2 Tim. 2, 19). Denique illa voce duplicem nobis populum designat Paulus, unum ex toto genere Abrahae, alterum

vero inde segregatum, et qui sub oculis Dei reconditus hominum conspectum latet. Nec dubium est sumpsisse hoc ex Mose, qui Deum quibus voluerit misericordem fore affirmat (quamvis de electo populo sermo esset, cujus aequalis erat in speciem conditio) perinde ac si diceret, in communi adoptione inclusam esse apud se singularem erga aliquos gratiam instar sanctioris thesauri; nec obstare commune foedus quominus paucitas illa communi ordine eximeretur. Atque hujus rei liberum dispensatorem et arbitrum facere se volens, praecise negat se uni potius quam alteri fore misericordem nisi quia ita libuerit; quia ubi quaerenti misericordia occurrit, etsi repulsam non patitur ille quidem, favorem tamen, cujus laudem sibi vendicat Deus, aut praevenit, aut ex parte sibi acquirit.

7. Nunc de re tota pronuntiet supremus cognitor ac magister. Tantam in suis auditoribus duritiem cernens, ut apud turbam verba prope sine fructu funderet, ut medeatur huic scandalo, exclamat (Joann. 6, 37): quidquid dat mihi pater, ad me veniet; haec enim est voluntas patris, ut quidquid dederit mihi non perdam ex eo quidquam. Observa a patris donatione fieri initium, ut in Christi fidem ac clientelam tradamur. Revolvet hic forte quispiam circulum, atque excipiet, censeri in patris peculio eos duntaxat quorum voluntaria ex fide fuit deditio. Atqui in eo tantum laborat Christus, etiamsi defectiones ingentium turbarum totum mundum concutiant, firmum tamen coelisque ipsis stabilius fore consilium Dei, ne unquam labascat electio. Electi dicuntur ante fuisse patris quam eos donaret unigenito filio. Quaeritur an natura? imo qui alieni erant trahendo suos facit. Major inest Christi verbis claritas, quam ut tergiversando ullis nebulis obduci queat. Nemo, inquit (Joann. 6, 44), potest venire ad me, nisi pater traxerit eum; qui autem audivit et didicit a patre, ille ad me venit. Si promiscue omnes coram Christo genu flecterent, communis esset electio; nuc in paucitate credentium manifesta apparet diversitas. Itaque postquam discipulos qui sibi dati sunt, asseruit Christus fuisse Dei patris peculium, paulo post addit: non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt (Joann. 17, 9). Unde fit ut totus mundus ad suum creatorem non pertineat, nisi quod a maledictione et ira Dei ac morte aeterna non multos eripit gratia, qui alioqui perituri erant; mundum autem in suo interitu, cui destinatus est, relinquit. Interea quamvis se medium Christus inserat, sibi tamen jus eligendi communiter vendicat cum patre. Non de omnibus, inquit (Joann. 13, 18), loquor: scio quos elegerim. Si quis roget unde elegerit, alibi respondet (Joann. 15, 19): ex mundo; quem a precibus suis excludit ubi discipulos patri commendat. Hoc quidem tenendum est, ubi affirmat se scire quos elegerit, speciem aliquam notari in genere humano; deinde non distingui qualitate suarum virtutum, sed coelesti decreto. Unde sequitur, nullos proprio marte vel industria excellere, quando se Christus

electionis facit autorem. Nam quod alibi Judam inter electos numerat, quum diabolus esset (Joann. 6, 70), hoc tantum refertur ad munus apostolicum, quod etsi illustre speculum est favoris Dei (sicuti in sua persona toties agnoscit Paulus), non tamen spem in se continet aeternae salutis. Potuit ergo Judas, quum perfide apostolatum gereret, diabolo esse deterior; sed quos inseruit semel Christus in corpus suum, eorum neminem perire sinet; quia in conservanda eorum salute quod pollicitus est praestabit; nempe exseret Dei potentiam quae major omnibus est. Nam quod alibi dicit (Joann. 17, 12): pater ex his quos dedisti mihi nemo periit nisi filius perditionis, etsi καταχρηστικὴ est loquutio, nulla tamen ambiguitate laborat. Summa est, Deum gratuita adoptione creare quos vult habere filios; ejus vero intrinsecam esse in ipso causam, quia arcano suo beneplacito contentus est.

8. At Ambrosius, Origenes, Hieronymus censuerunt, Deum suam gratiam inter homines dispensare, prout ea quemque bene usurum praeviderit. Adde, et Augustinum [1]) in ea fuisse aliquando sententia; sed quum melius in scripturae cognitione profecisset, non retractavit modo ut evidenter falsam, sed fortiter confutavit. Quin et post retractationem, Pelagianos praestringens, quod in eo errore persisterent: quis istum, inquit [2]), acutissimum sensum apostolo defuisse non miretur? nam quum rem stupendam proposuisset de illis nondum natis, et deinde sibi quaestionem objiceret: quid ergo? numquid est iniquitas apud Deum? erat locus ut responderet, Deum praevidisse utriusque merita; non tamen hoc dicit, sed ad Dei judicia et misericordiam confugit. Et alibi [3]), quum omnia ante electionem merita sustulisset: hic certe, inquit, vacat vana illorum ratiocinatio qui praescientiam Dei defendunt contra gratiam Dei, et ideo dicunt nos electos ante mundi constitutionem, quia praescivit Deus futuros nos bonos, non se ipsum nos facturum bonos. Non hoc dicit qui dicit: non vos me elegistis, sed ego elegi vos (Joann. 15, 16); nam si propterea nos elegisset, quia bonos futuros praesciverat; simul etiam praescivisset quod eramus eum electuri, et quae in eam rem sequuntur. Valeat Augustini testimonium apud eos qui libenter in patrum autoritate acquiescunt. Quanquam non patitur Augustinus se a reliquis disjungi; sed claris testimoniis divortium hoc, cujus invidia gravabant eum Pelagiani, ostendit falsum esse. Citat enim ex Ambrosio [4]): Christus quem miseratur vocat. Item, si voluisset, ex indevotis fecisset devotos; sed Deus quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit. Si ex Augustino integrum volumen contexere libeat, lectoribus ostendere promptum esset, mihi non nisi ejus verbis opus esse; sed eos prolixitate onerare nolo. Sed age, fingamus ipsos non loqui: ad rem ipsam intendamus. Difficilis quaestio mota erat, num juste faceret Deus qui

1) Libr. 1. Retract. c. 9.
2) Epist. 105. ad Sixtum (194).
3) Homil. in Joann. 8.
4) Libr. de praedest. sanct. c. 19.

certos homines sua gratia dignaretur; qua se uno verbo expedire Paulus poterat, si operum respectum obtendisset. Cur ergo id non facit? quin sermonem potius continuat qui in eadem difficultate versetur? Cur, nisi quia non debuit? Non enim oblivionis vitio laborabat spiritus sanctus qui per os ejus loquebatur. Nullis ergo ambagibus respondet, ideo suis electis favere Deum, quia velit; ideo misereri, quia velit. Perinde enim valet oraculum (Exod. 33, 19): miserebor cujus miserebor, et miseratione complectar quem miseratione complectar: ac si diceretur, Deum non alia ratione ad misericordiam moveri, nisi quia misereri velit. Verum ergo manet illud Augustini [1]), gratiam Dei non invenire eligendos, sed facere.

9. Ac ne illam quidem Thomae [2]) argutiam moramur, praescientiam meritorum non ex parte quidem actus praedestinantis esse praedestinationis causam; ex parte autem nostra quodammodo sic vocari posse; nempe secundum particularem praedestinationis aestimationem, ut quum dicitur Deus praedestinare homini gloriam ex meritis, quia gratiam ei largiri decrevit qua gloriam mereatur. Quum enim nihil in electione nisi meram bonitatem velit nos intueri Dominus, si quis plus aliquid prospicere hic cupiat, praepostera erit affectatio. Quod si certare subtilitate libeat, non deest quo istam Thomae argutiolam retundamus. Ipse contendit, gloriam electis quodammodo praedestinari ex meritis; quia gratiam illis praedestinat Deus qua gloriam mereantur. Quid si contra excipiam, praedestinationem ad gratiam electioni ad vitam subservire, esseque ejus veluti pedissequam? gratiam iis praedestinari quibus gloriae possessio jam diu assignata sit, quia in justificationem ex electione filios suos adducere Domino placeat? Inde enim sequetur, praedestinationem gloriae causam potius esse praedestinationis gratiae, quam e converso. Sed valeant haec certamina, ut sunt supervacua inter eos qui satis sapientiae sibi in verbo Dei esse ducent. Vere enim illud ab ecclesiastico scriptore olim dictum fuit: qui Dei electionem meritis assignant, eos plus quam oportet sapere [3]).

10. Objiciunt nonnulli, Deum sibi fore contrarium si universaliter omnes ad se invitet, paucos vero electos admittat. Sic promissionum universitas discretionem specialis gratiae, secundum eos, tollit; atque ita loquuntur moderati quidam homines, non tam opprimendae veritatis causa, quam ut spinosas quaestiones arceant, ac fraenent multorum curiositatem. Laudabilis voluntas, sed consilium minime probandum: quia nunquam excusabilis est tergiversatio. Eorum vero qui protervius insultant, nimis certe putidum cavillum, vel nimis pudendus error. Quomodo scriptura haec duo conciliet, externa praedicatione vocari omnes ad poeni-

---

1) Homil. in Joann. 38. Ep. 106 (186).
2) In 1. Sent. Tract. 25. quaest. 23.
3) Ambros. de Vocat. gent. libr. 1. c. 2.

tentiam et fidem, neque tamen omnibus dari resipiscentiae et fidei spiritum, alibi explicui, et mox aliquid repetendum erit. Jam quod postulant illis nego, ut duobus modis falsum est. Nam qui minatur, dum super urbem unam pluet, siccitatem fore super alteram (Am. 4, 7 et 8, 11); qui famem doctrinae alibi denuntiat, non obstringit se certa lege ut aequaliter vocet omnes. Et qui Paulum vetans in Asia verbum facere, et eundem a Bithynia avertens in Macedoniam trahit (Act. 16, 6), sui juris esse demonstrat, thesaurum hunc quibus visum est distribuere. Per Jesaiam (8, 16) tamen apertius demonstrat quo modo electis peculiariter salutis promissiones destinet. Nam de illis tantum, non autem indifferenter de toto genere humano, praedicat sibi fore discipulos. Unde constat perperam quibuslibet prostitui salutis doctrinam ut efficaciter prosit, quae solis ecclesiae filiis seorsum reposita esse dicitur. Hoc in praesentia sufficiat, quamvis generaliter omnes compellet vox evangelii, rarum tamen esse fidei donum. Causam assignat Jesaias (53, 1), quod non omnibus patefiat brachium Dei. Si diceret evangelium maligne et perverse contemni, quia audire pertinaciter multi recusant, valeret forte hic color de universali vocatione. Neque vero prophetae consilium est extenuare hominum culpam, ubi caecitatis fontem esse tradit quod Deus non dignetur illis brachium suum patefacere; tantum admonet, quia fides singulare donum est, externa doctrina aures frustra verberari. Scire autem ex doctoribus istis velim solane praedicatio filios Dei faciat, an fides. Certe quum dicitur Joannis primo (v. 12): quicunque credunt in filium Dei unigenitum, filios Dei ipsos quoque fieri, non confusa illic ponitur congeries; sed specialis ordo datur fidelibus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. At fidei, inquiunt, mutuus est cum verbo consensus. Nempe ubicunque est fides. Sed semen inter spinas cadere, vel in locis lapidosis, novum non est; non solum quia major pars contumax re ipsa apparet adversus Deum, sed quia non omnes oculis et auribus sunt praediti. Quomodo igitur conveniet, Deum a se vocare quos scit non venturos? Respondeat pro me Augustinus [1]). Disputare vis mecum? mirare mecum, et exclama, o altitudo! ambo consentiamus in pavore, ne in errore pereamus. Adde quod si electio, teste Paulo, fidei mater est, in eorum caput retorqueo argumentum, ideo non esse generalem fidem, quia specialis est electio. Nam a serie causarum et effectuum facile colligitur, ubi dici Paulus (Eph. 1, 3) nos esse refertos omni benedictione spirituali, sicuti nos elegerat Deus ante mundi creationem, ideo non omnibus esse communes has divitias, quia elegit Deus tantum quos voluit. Haec ratio est cur alibi (Tit. 1, 1) fidem electorum commendet, ne quisquam putetur fidem sibi proprio motu acquirere, sed penes Deum resideat haec gloria, illuminari ab eo gratis quos ante ele-

1) August. de verb. Apost. Serm. 11.

gerat. Recte enim Bernardus[1]): amici, inquit, seorsum audiunt, quibus et loquitur: nolite timere pusille grex, quia vobis datum est nosse mysterium regni coelorum. Qui sunt hi? utique quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imagini filii sui. Magnum secretumque innotuit consilium; novit Dominus qui sui sint; sed quod notum erat Deo, manifestatum est hominibus, nec alios sane dignatur tanti participatione mysterii, nisi eos ipsos quos fore suos praescivit et praedestinavit. Paulo post concludit: misericordia Dei ab aeterno usque ad aeternum super timentes eum: ab aeterno, ob praedestinationem; in aeternum, ob beatificationem; altera principium, altera finem nesciens. Sed quid Bernardum citare testem opus est, quando ex magistri ore audimus, non alios videre nisi qui sunt ex Deo (Joann. 6, 46)? Quibus verbis significat, eos omnes qui ex Deo non sunt regeniti, ad splendorem vultus ejus obstupescere. Ac electioni quidem apte conjungitur fides, modo secundum gradum teneat. Quem ordinem exprimunt alibi Christi verba (ibid. 39): haec est voluntas patris, ut non perdam quod dedit. Haec enim voluntas ejus est ut quisquis credit in filium, non pereat. Si omnes vellet salvos, custodem illis praeficeret filium, et omnes in ejus corpus sacro fidei vinculo insereret. Nunc constat fidem singulare esse paterni amoris pignus, filiis quos adoptavit reconditum. Ideo Christus alibi (Joann. 10, 4) dicit, oves sequi pastorem, quia noverunt vocem ejus; alienum vero non sequi, quoniam non agnoscunt vocem alienorum. Unde autem ista discretio, nisi qnia divinitus perforatae sunt illis aures? Nemo enim se ovem facit, sed formatur coelesti gratia. Unde et salutem nostram Dominus (ibid. 29) perpetuo certam et tutam fore docet, quia insuperabili Dei potentia custoditur. Proinde concludit (ibid. 26), incredulos non esse ex ovibus suis; nempe quia non sunt ex eorum numero quos Deus sibi per Jesaiam pollicitus est fore discipulos. Porro quia testimoniis quae citavi exprimitur perseverantia, inflexibilem electionis constantiam simul testantur.

11. Nunc de reprobis, quos simul illic conjungit apostolus. Ut enim Jacob, nihildum bonis operibus promeritus, assumitur in gratiam, sic Esau, nullo adhuc scelere inquinatus, odio habetur. Si ad opera convertimus oculos, injuriam irrogamus apostolo, quasi id ipsum quod nobis perspicuum est non viderit. Porro non vidisse convincitur, quando hoc nominatim urget, quum nihildum boni aut mali designassent, alterum electum, alterum rejectum: ut probet divinae praedestinationis fundamentum in operibus non esse. Deinde ubi objectionem movit, num iniquus sit Deus, illud quod certissimum et apertissimum fuisset justitiae ejus patrocinium non usurpat, Deum rependisse Esau secundum suam malitiam; sed diversa solutione contentus est, quod in hunc finem excitentur reprobi, ut Dei gloria per illos illustretur. Demum

1) Ad Thomam praepositum Benerlae, epist. 107.

subnectit clausulam, Deum, cujus vult, misereri, et quem vult, indurare. Vides ut in solum Dei arbitrium utrumque conferat? Ergo si non possumus rationem assignare, cur suos misericordia dignetur, nisi quoniam ita illi placet, neque etiam in aliis reprobandis aliud habebimus quam ejus voluntatem. Quum enim dicitur Deus vel indurare, vel misericordia prosequi quem voluerit, eo admonentur homines nihil causae quaerere extra ejus voluntatem.

CAPUT XXIII.

Refutatio calumniarum quibus haec doctrina semper inique gravata fuit.

Constat hoc caput qnatuor partibus, quae praecipuas objectiones variasque adversariorum instantias et exceptiones, ab his objectionibus pendentes, refellunt. His praemittitur 1. sect. refutatio eorum, qui electionem fatentur, reprobationem negant. Deinde sequitur

1) Primae objectionis adversus doctrinam de electione et reprobatione consideratio, sect. 2—5. — 2) Ad secundam objectionem responsio, sect. 6—9 — 3) Objectionem tertiam, ejusdemque confirmationem diluit, sect. 10. et 11. — 4) Quarta refellitur sect. 12. et 13., addita sect. 14. utili et necessaria cautione.

1. Haec vero dum audit humanum ingenium, contineri nequit ejus protervia quin, velut ad canticum classici, varie et supra modum tumultuetur. At multi quidem, ac si invidiam a Deo repellere vellent, electionem ita fatentur, ut negent quemquam reprobari. Sed inscite nimis et pueriliter: quando ipsa electio, nisi reprobationi opposita, non staret. Dicitur segregare Deus quos adoptat in salutem: fortuito alios adipisci, vel sua industria acquirere, quod sola electio paucis confert, plus quam insulse dicetur. Quos ergo Deus praeterit, reprobat; neque alia de causa nisi quod ab haereditate, quam filiis suis praedestinat, illos vult excludere. Nec vero tolerabilis est hominum protervia, si Dei verbo fraenari se non sustinet, ubi agitur de incomprehensibili ejus consilio, quod angeli ipsi adorant. Atqui nunc audivimus, indurationem non minus in manu Dei et arbitrio esse quam misericordiam. Nec vero Paulus, horum quos dixi exemplo, anxie laborat ut mendacii patrocinio Deum excuset: tantum admonet figmento nefas esse cum fictore suo rixari (Rom. 9, 20). Jam qui non admittunt, ullos a Deo reprobari, quomodo se expedient ab illa Christi sententia (Matth. 15, 13): omnis arbor quam non plantavit pater meus, eradicabitur? Aperte exitio addici et devoveri audiunt quoscunque coelestis pater dignatus non est quasi sacras arbores in agro suo plantare. Si hoc reprobationis signum esse negant, nihil est tam liquidum quod illis queat probari. Quod si obstrepere non desinunt, contenta sit fidei sobrietas hac Pauli admonitione (Rom. 9, 22), non esse causam litigandi cum Deo, si ab una parte, volens ostendere iram et notam facere potentiam

suam, ferat in multa tolerantia et lenitate vasa irae apparata in interitum; ab altera autem notas faciat divitias gloriae suae erga vasa misericordiae quae praeparavit in gloriam. Observent lectores, ut ansam susurris et obtrectationibus praecidat Paulus, summum dare imperium irae et potentiae Dei: quia iniquum est calculo nostro subjici profunda illa judicia quae sensus omnes nostros absorbent. Quod respondent adversarii frivolum est, Deum non prorsus rejicere quos in lenitate tolerat; sed suspenso manere erga eos animo, si forte resipiscant. Quasi vero patientiam Deo tribuat Paulus, qua eorum conversionem exspectet quos dicit aptatos esse ad interitum. Recte enim Augustinus [1]) locum hunc explicans, ubi potentia tolerantiae adjungitur, Deum non sinere, sed virtute sua moderari. Addunt etiam non abs re vasa irae dici apparata ad interitum, vasa autem misericordiae Deum praeparasse: quia hoc modo salutis laudem Deo adscribit et vendicat, perditionis culpam rejicit in eos qui proprio arbitrio ipsam sibi accersunt. Sed ut illis concedam diversa loquendi forma Paulum asperitatem lenire prioris membri, minime tamen consentaneum est praeparationem ad interitum alio transferre quam ad arcanum consilium Dei: quod etiam paulo ante in contextu asseritur, quod Deus excitaverit Pharaonem, deinde, quos vult induret. Unde sequitur absconditum Dei consilium obdurationis esse causam. Hoc saltem obtineo quod tradit Augustinus [2]), ubi ex lupis Deus oves facit, gratia potentiore eos reformare, ut dometur eorum durities; proinde obstinatos ideo non convertit quia potentiorem illam gratiam non exserit Deus, qua non destituitur si eam proferre vellet.

2. Haec quidem piis et modestis abunde sufficerent, et qui se homines reminiscuntur. Quia tamen non unam speciem virulenti isti canes evomunt contra Deum, ad singulas, prout res feret, respondebimus. Multis modis cum Deo litigant stulti homines, quasi eum teneant suis criminationibus obnoxium. Primum ergo interrogant quo jure suis creaturis irascatur Dominus, a quibus nulla ante offensa provocatus fuerit. Nam exitio devovere quos placuerit, tyranni magis libidini, quam legitimae judicis sententiae convenire. Esse igitur cur cum Deo expostulent homines, si nudo ejus arbitrio, citra proprium meritum, in aeternam mortem praedestinantur. Ejusmodi cogitationes si quando piis hominibus in mentem veniant, ad frangendos earum impulsus, vel hoc uno satis armabuntur, si reputent quantae sit improbitatis, causas divinae voluntatis duntaxat percontari, quum omnium quae sunt, ipsa sit causa, et merito esse debeat. Nam si ullam causam habet, aliquid eam antecedat oportet, cui veluti alligetur: quod nefas est imaginari. Adeo [3]) enim summa est justitiae regula Dei voluntas, ut quidquid vult, eo ipso quod vult, justum habendum sit. Ubi ergo quaeritur cur ita fecerit Dominus, respondendum est, quia voluit. Quod si ultra pergas rogando cur

1) Libr. 5. contra Jul. c. 5. 2) Libr. 1. de praedest. sanct. c. 2.
3) Hoc ex August. sumptum libr. 1. de Gen. contra Manich. c. 2.

voluerit, majus aliquid quaeris, et sublimius Dei voluntate, quod inveniri non potest. Compescat igitur se humana temeritas, et quod non est ne quaerat, ut ne forte id quod est non inveniat. Hoc, inquam, fraeno bene continebitur quisquis de arcanis Dei sui cum reverentia philosophari volet. Adversus impiorum audaciam, qui Deo palam maledicere non formidant, Dominus ipse sua justitia, sine nostro patrocinio, satis se defendet, quum eorum conscientiis omnem tergiversationem adimendo convictas stringet reasque peraget. Neque tamen commentum ingerimus absolutae potentiae: quod sicuti profanum est, ita merito detestabile nobis esse debet. Non fingimus Deum exlegem, qui sibi ipsi lex est; quia, ut ait Plato, lege indigent homines qui cupiditatibus laborant; Dei autem voluntas non modo ab omni vitio pura, sed summa perfectionis regula, etiam legum omnium lex est. Verum negamus obnoxium esse reddendae rationi; negamus etiam nos esse idoneos judices, qui proprio sensu pronuntiemus de hac causa. Quare si tentamus ultra quam licet, metum incutiat illa comminatio Psalmi (51, 6), Deum fore victorem quoties ab homine mortali judicabitur.

3. Tacendo potest Deus ita compescere hostes suos. Sed ne illos sacrum nomen suum impune ludibrio habere patiamur, arma quoque adversus eos nobis ex verbo suo suppeditat. Proinde, si quis nos hujusmodi verbis aggrediatur, cur ab initio Deus ad mortem aliquos praedestinarit, qui, quum nondum essent, mereri judicium mortis nondum potuerant, nos, responsionis loco, vicissim eos rogemus quid Deum homini debere existiment, si eum a natura sua aestimare velit. Qualiter peccato vitiati sumus omnes, non possumus non esse Deo odiosi, idque non tyrannica saevitia, sed aequissima justitiae ratione. Quod si judicio mortis obnoxii sunt omnes naturali conditione, quos ad mortem Dominus praedestinat, de qua, obsecro, ejus iniquitate erga se conquerantur? Veniant omnes filii Adam; cum suo creatore contendant ac disceptent, quod aeterna illius providentia, ante suam generationem perpetuae calamitati addicti fuerint. Quid obstrepere adversus hanc defensionem poterunt, ubi Deus illos, ad sui recognitionem contra vocabit? Ex corrupta massa si desumpti sunt omnes, non mirum si damnationi subjacent. Ne ergo Deum iniquitatis insimulent si aeterno ejus judicio morti destinati sint, ad quam a sua ipsorum natura sponte se perduci, velint nolint, ipsi sentiunt. Unde apparet quam perversa sit obstrependi affectatio, quod data opera supprimunt quam in se agnoscere coguntur damnationis causam, ut Dei praetextus eos liberet. Atqui, ut centies Deum esse autorem confitear, quod verissimum est, non protinus tamen crimen eluunt quod eorum conscientiis insculptum subinde eorum oculis recurrit.

4. Rursum excipiunt: nonne ad eam, quae nunc pro damnationis causa obtenditur, corruptionem Dei ordinatione praedestinati ante fuerant? Quum ergo in sua corruptione pereunt, nihil aliud quam poenas luunt ejus calamitatis in quam ipsius praedestinatione lapsus est Adam, ac posteros suos praecipites secum traxit. Annon

itaque injustus, qui creaturis suis tam crudeliter illudit? Fateor sane in hanc, qua nunc illigati sunt, conditionis miseriam Dei voluntate decidisse universos filios Adam; atque id est quod principio dicebam, redeundum tandem semper esse ad solum divinae voluntatis arbitrium, cujus causa sit in ipso abscondita. Sed non protinus sequitur, huic obtrectationi Deum subjacere. Occurremus enim cum Paulo (Rom. 9, 20) in hunc modum: o homo, tu quis es qui disceptes cum Deo? num figmentum dicit ei qui se finxit: cur me finxisti sic? annon habet potestatem figulus, ut ex eadem massa faciat vas aliud in honorem, aliud in contumeliam? Negabunt ita vere defendi Dei justitiam, sed subterfugium captari, quale habere solent qui justa excusatione destituuntur. Quid enim hic aliud dici videtur, quam Deo esse potentiam quae impediri nequeat quominus, prout libitum fuerit, quidvis agat? Verum longe secus est. Quae enim protentior afferri ratio potest quam dum jubemur cogitare quis sit Deus? Quomodo enim ullam iniquitatem admitteret, qui judex est orbis? Ad Dei naturam si proprie pertinet judicium facere, justitiam igitur naturaliter amat, injustitiam aversatur. Proinde non, quasi deprehensus foret, apostolus ad cuniculos respectavit; sed indicavit altiorem esse justitiae divinae rationem quam ut vel humano modo metienda sit, vel ingenii humani tenuitate possit comprehendi. Fatetur quidem apostolus, eam subesse divinis judiciis profunditatem, a qua mentes omnes hominum absorbendae sint si conentur eo penetrare. Sed docet etiam quam indignum sit ad eam legem redigere Dei opera, ut, simulac eorum ratio nobis non constiterit, improbare audeamus. Notum est dictum Solomonis (Prov. 26, 10), quod tamen pauci dextre intelligunt: magnus creator omnium mercedem reddit stulto, et mercedem transgressoribus. Exclamat enim de magnitudine Dei, in cujus arbitrio est poenam sumere de stultis et transgressoribus, quamvis eos spiritu suo non dignetur. Ac prodigiosus est hominum furor, dum ita rationis suae modulo subjicere appetunt quod immensum est. Angelos, qui steterunt in sua integritate, Paulus electos vocat (1 Tim. 5, 21); si eorum constantia in Dei beneplacito fundata fuit, aliorum defectio arguit fuisse derelictos. Cujus rei causa non potest alia adduci quam reprobatio, quae in arcano Dei consilio abscondita est.

5. Age, adsit nunc Manichaeus aliquis aut Coelestinus, divinae providentiae calumniator, dico cum Paulo, rationem ejus non esse reddendam, quia magnitudine sua intelligentiam nostram longe superet. Quid mirum? aut quid absurdum? velitne Dei potentiam sic limitatam esse, ut ne quid plus ad agendum valeat quam mens sua capiat? Dico cum Augustino [1]), esse a Domino creatos, quos in exitium ituros sine dubitatione praesciebat, idque ita factum quia sic voluit. Cur autem voluerit, non esse nostrum rationem exigere qui comprehendere non possumus; neque convenire, ut divina voluntas in controversiam apud nos descendat, de qua quoties habetur

1) Epist. 106 (186).

sermo, sub ipsius nomine suprema justitiae regula nominatur. Quid ergo de iniquitate quaestio movetur, ubi justitia clare apparet? Neque vero nos pudeat improborum ora Pauli exemplo sic obstruere, ac quoties oblatrare audebunt, identidem repetere: quinam estis miseri homines, qui Deo accusationem intentatis? et ideo intentatis quia operum suorum magnitudinem ad ruditatem vestram non attemperat? Quasi vero ideo perversa sint, quia carni sunt occulta. Immensitas judiciorum Dei claris experimentis vobis nota est. Scitis vocari profundam abyssum (Psal. 36, 7). Nunc ingenii vestri angustias consulite, an quod decrevit apud se Deus capiant. Quid ergo juvat vesana inquisitione vos demergere in abyssum, quam vobis exitialem fore ratio ipsa dictat? Cur non vos metus aliquis saltem cohibet, quod de incomprehensibili Dei sapientia et terribili potentia tam historia Job quam prophetici libri praedicant? Si tumultuatur mens tua, ne pigeat Augustini consilium amplecti [2]): tu homo exspectas a me responsum; et ego sum homo. Itaque ambo audiamus dicentem: o homo tu quis es? melior est fidelis ignorantia quam temeraria scientia. Quaere merita: non invenies nisi poenam: o altitudo! Petrus negat; latro credit: o altitudo! Quaeris tu rationem? ego expavescam altitudinem. Tu ratiocinare, ego mirabor; tu disputa, ego credam: altitudinem video, ad profundum non pervenio. Requievit Paulus, quia admirationem invenit. Vocat ille inscrutabilia Dei judicia, et tu scrutari venisti? Ille dicit investigabiles ejus vias, et tu vestigas? Ulterius procedendo nihil proficiemus: nam nec satisfiet eorum petulantiae, nec alia eget defensione Dominus, quam qua per spiritum suum usus est qui per os Pauli loquebatur; et ipsi dediscimus bene loqui ubi cum Deo loqui desinimus.

6. Alterum quoque objectum ab impietate emergit, quod tamen non tam ad Dei sugillationem quam ad peccatoris excusationem recta spectat. Etsi, qui a Deo damnatur peccator, nonnisi cum judicis ignominia justificari demum potest. Sic ergo profanae linguae obganniunt: cur ea vitio Deus imputaret hominibus, quorum necessitatem sua praedestinatione imposuit? quid enim facerent? an cum decretis ejus luctarentur? at frustra id facturi sint, quum omnino facere non possint. Non ergo jure ob ea puniuntur quorum praecipua in Dei praedestinatione causa est. Hic abstinebo a defensione ad quam fere scriptores ecclesiastici recurrunt, non impedire Dei praescientiam quominus homo peccator reputetur; quandoquidem illius mala, non sua Deus praevideat. Non enim hic subsisteret cavillatio, sed potius urgeret, Deum tamen malis quae praeviderit potuisse occurrere, si voluisset. Quum non fecerit, destinato consilio creasse hominem in eum finem, ut se in terra ita gereret. Quod si Dei providentia in hanc conditionem homo creatus est, ut postea faceret quaecunque facit, non esse illi crimini vertendum quod nec effugere possit, et Dei voluntate suscipiat. Ergo videamus quomodo

1) De verbis Apost. Serm. 20.

rite nodus expediri debeat. Primum omnium constare inter omnes debet quod ait Solomon (Prov. 16, 4), Deum omnia propter semetipsum condidisse, impium quoque ad diem malum. Ecce, quum rerum omnium dispositio in manu Dei sit, quum penes ipsum resideat salutis ac mortis arbitrium, consilio nutuque suo ita ordinat, ut inter homines nascantur, ab utero certae morti devoti, qui suo exitio ipsius nomen glorificent. Si quis causetur, nullam eis inferri necessitatem ex Dei providentia, sed potius ea conditione ab ipso esse creatos, quoniam futuram eorum pravitatem praeviderit, neque nihil dicit, neque totum. Solent quidem interdum hac solutione uti veteres, sed quasi dubitanter. Scholastici vero in ea quiescunt, ac si nihil contra opponi posset. Equidem praescientiam solam nullam inferre necessitatem creaturis libenter concessero, tametsi non omnes assentiantur. Sunt enim qui ipsam quoque causam rerum esse volunt. Verum mihi acutius ac prudentius videtur perspexisse Valla, homo alioqui in sacris non admodum exercitatus, qui supervacuam esse hanc contentionem ostendit, quoniam et vita et mors divinae magis voluntatis quam praescientiae sint actiones. Si hominum eventa praevideret Deus duntaxat, non etiam suo arbitrio disponeret ac ordinaret, tum non abs re agitaretur quaestio, ecquid ad eorum necessitatem valeat ipsius praevidentia. Sed quum non alia ratione quae futura sunt praevideat, nisi quia ita ut fierent decrevit, frustra de praescientia lis movetur, ubi constat ordinatione potius et nutu omnia evenire.

7. Disertis verbis hoc exstare negant, decretum fuisse a Deo, ut sua defectione periret Adam. Quasi vero idem ille Deus, quem scriptura praedicat facere quaecunque vult, ambiguo fine condiderit nobilissimam ex suis creaturis. Liberi arbitrii fuisse dicunt, ut fortunam ipse sibi fingeret; Deum vero nihil destinasse, nisi ut pro merito eum tractaret. Tam frigidum commentum si recipitur, ubi erit illa Dei omnipotentia, qua secundum arcanum consilium, quod aliunde non pendet, omnia moderatur? Atqui praedestinatio, velint, nolint, in posteris se profert. Neque enim factum est naturaliter ut a salute exciderent omnes, unius parentis culpa. Quid eos prohibet fateri de uno homine, quod inviti de toto humano genere concedunt? Quid enim tergiversando luderent operam? Cunctos mortales in unius hominis persona morti aeternae mancipatos fuisse scriptura clamat. Hoc quum naturae adscribi nequeat, ab admirabili Dei consilio profectum esse minime obscurum est. Bonos istos justitiae Dei patronos perplexos haerere in festuca, altas vero trabes superare, nimis absurdum est. Iterum quaero, unde factum est ut tot gentes una cum liberis eorum infantibus aeternae morti involveret lapsus Adae absque remedio, nisi quia Deo ita visum est? Hic obmutescere oportet tam dicaces alioqui linguas. Decretum quidem horribile, fateor; infitiari tamen nemo poterit quin praesciverit Deus, quem exitum esset habiturus homo, antequam ipsum conderet, et ideo praesciverit, quia decreto suo sic ordinarat. In praescientiam Dei si quis hic invehatur, temere et inconsulte impingit. Quid

enim, quaeso, est cur reus agatur coelestis judex quia non ignoraverit quod futurum erat? In praedestinationem competit, si quid est vel justae vel speciosae querimoniae. Nec absurdum videri debet quod dico, Deum non modo primi hominis casum, et in eo posterorum ruinam praevidisse, sed arbitrio quoque suo dispensasse. Ut enim ad ejus sapientiam pertinet, omnium quae futura sunt esse praescium, sic ad potentiam, omnia manu sua regere ac moderari. Et hanc quoque quaestionem Augustinus [1]), ut alias, scite expedit: saluberrime confitemur quod rectissime credimus, Deum Dominumque rerum omnium, qui creavit omnia bona valde, et mala ex bonis exoritura praescivit, et scivit magis ad suam omnipotentissimam bonitatem pertinere, etiam de malis benefacere quam mala esse non sinere: sic ordinasse angelorum et hominum vitam, ut in ea prius ostenderet quid posset liberum arbitrium, deinde quid posset gratiae suae beneficium justitiaeque judicium.

8. Hic ad distinctionem voluntatis et permissionis recurritur, secundum quam obtinere volunt, permittente modo non autem volente Deo perire impios. Sed cur permittere dicemus, nisi quia ita vult? Quanquam nec ipsum quidem per se probabile est, sola Dei permissione, nulla ordinatione, hominem sibi accersisse interitum. Quasi vero non constituerit Deus qua conditione praecipuam ex creaturis suis esse vellet. Non dubitabo igitur cum Augustino [2]) simpliciter fateri, voluntatem Dei esse rerum necessitatem, atque id necessario futurum esse quod ille voluerit; quemadmodum ea vere futura sunt quae praeviderit. Nunc vero, si pro sua et impiorum excusatione vel Pelagiani, vel Manichaei, vel Anabaptistae, vel Epicurei (nam cum istis quatuor sectis nobis in hoc argumento negotium est) necessitatem, qua ex Dei praedestinatione constringuntur, objiciant, nihil afferunt ad causam idoneum. Si enim praedestinatio nihil aliud est quam divinae justitiae, occultae quidem sed inculpatae, dispensatio, quia non indignos fuisse certum est qui in eam sortem praedestinarentur, justissimum quoque esse interitum quem ex praedestinatione subeunt, aeque certum est. Ad hoc, sic ex Dei praedestinatione pendet eorum perditio, ut causa et materia in ipsis reperiatur. Lapsus est enim primus homo, quia Dominus ita expedire censuerat; cur censuerit nos latet. Certum tamen est non aliter censuisse, nisi quia videbat nominis sui gloriam inde merito illustrari. Ubi mentionem gloriae Dei audis, illic justitiam cogita. Justum enim esse oportet quod laudem meretur. Cadit igitur homo, Dei providentia sic ordinante: sed suo vitio cadit. Pronuntiaverat paulo ante Dominus (Gen. 1, 31), omnia quae fecerat esse valde bona. Unde ergo illa homini pravitas ut a Deo suo deficiat? Ne ex creatione esse putaretur, elogio suo appro-

1) Enchir. ad Laurent. 104 seqq. (28).
2) Libr. 6. de Genes. ad literam c. 15.

baverat Deus quod profectum erat a se ipso. Propria ergo malitia, quam acceperat a Domino puram naturam corrupit; sua ruina totam posteritatem in exitium secum attraxit. Quare in corrupta potius humani generis natura evidentem damnationis causam, quae nobis propinquior est, contemplemur, quam absconditam ac penitus incomprehensibilem inquiramus in Dei praedestinatione. Neque immensae Dei sapientiae submittere hucusque ingenium pigeat, ut in multis ejus arcanis succumbat. Eorum enim quae scire nec datur, nec fas est, docta est ignorantia; scientiae appetentia, insaniae species.

9. Dicet forte quispiam, me nondum attulisse quod sacrilegam illam excusationem compesceret. Ego vero ne id quidem effici posse fateor, quin semper fremat impietas et obmurmuret. Mihi tamen dixisse videor quod ad obloquendi non rationem tantum, sed praetextum quoque adimendum sufficeret. Excusabiles peccando haberi volunt reprobi, quia evadere nequeunt peccandi necessitatem: praesertim quum ex Dei ordinatione sibi injiciatur hujusmodi necessitas. Nos vero inde negamus rite excusari, quandoquidem Dei ordinationi, qua se exitio destinatos conqueruntur, sua constat aequitas, nobis quidem incognita, sed illa certissima. Unde constituimus, nihil illos sustinere mali quod non justissimo Dei judicio infligatur. Deinde praepostere docemus agere ipsos, qui ad quaerendam suae damnationis originem, in recondita divini consilii adyta oculos intendant; ad naturae corruptionem, unde illa vere scaturit, conniveant. Hanc autem imputare ne Deo possint, obstat quod suae creationi testimonium reddat. Tametsi enim aeterna Dei providentia in eam cui subjacet calamitatem conditus est homo, a se ipso tamen ejus materiam, non a Deo sumpsit; quando nulla alia ratione sic perditus est, nisi quia a pura Dei creatione in vitiosam et impuram perversitatem degeneravit.

10. Jam et tertia absurditate Dei praedestinationem infamant ejus adversarii; quum enim non alio referamus quam ad divinae voluntatis arbitrium, quod universali exitio eximantur quos in regni sui haeredes Deus assumit, ex eo colligunt apud ipsum ergo esse acceptionem personarum: quod ubique scriptura negat. Ergo vel scripturam esse sibi dissentaneam, vel in electione Dei esse meritorum respectum. Primum, alio sensu negat scriptura Deum esse personarum acceptorem, quam quo ipsi judicant; siquidem personae vocabulo non hominem significat, sed quae in homine oculis conspicua, vel favorem, gratiam, dignitatem conciliare, vel odium, contemptum, dedecus, conflare solent. Qualia sunt, divitiae, opes, potentia, nobilitas, magistratus, patria, formae elegantia, et caetera ejusmodi. Item paupertas, inopia, ignobilitas, sordes, contemptus et similia. Sic Petrus et Paulus (Act. 10, 34; Rom. 2, 10; Gal. 3, 28) personarum acceptorem non esse Dominum docent, quia non discernat inter Judaeum et Graecum, quo solius gentis ratione alterum respuat, amplectatur alterum. Sic Jacobus (2, 5) iisdem verbis utitur, dum vult asserere

Deum in suo judicio divitias nihil morari. Paulus autem alio loco (Col. 3, 25; Eph. 6, 9) de Deo sic loquitur, quod libertatis aut servitutis in judicando nullam habeat rationem. Proinde nihil repugnantiae erit, si dicemus, Deum secundum beneplaciti sui arbitrium eligere in filios, nullo merito, quos visum fuerit, aliis rejectis ac reprobatis. Res tamen sic explicari potest, ut plenius satisfiat. Quaerunt qui fiat ut ex duobus quos nullum meritum discriminat, alterum praetereat in electione sua, alterum assumat Deus? Ego vicissim rogo, putentne in eo qui assumitur esse aliquid quod Dei animum ad ipsum inclinet? Si nihil fatebuntur, quod necesse est, sequetur Deum non hominem intueri, sed a sua bonitate rationem petere cur illi benefaciat [1]). Quod igitur hominem unum eligit Deus, altero rejecto, id non provenit ab hominis respectu, sed a sola ejus misericordia, cui liberum esse debet proferre se et exserere ubi et quoties placet. Nam et alibi (1 Cor. 1, 26) vidimus non multos ab initio vocatos fuisse nobiles, vel sapientes, vel splendidos, ut Deus humiliaret carnis superbiam; tantum abest ut personis devinctus fuerit ejus favor.

11. Quare falso et pessime Deum inaequalis justitiae insimulant nonnulli, quod non eundem erga omnes tenorem in sua praedestinatione servat. Si omnes, inquiunt, noxios deprehendit, peraeque omnes puniat; si insontes, ab omnibus judicii rigorem abstineat. Atqui perinde cum ipso agunt ac si vel interdicta illi foret misericordia, vel, dum vult misereri, cogatur in totum judicio renuntiare. Quid est quod flagitant? si omnes sunt noxii, ut simul eandem omnes luant poenam. Fatemur communem noxam; sed dicimus quibusdam succurrere Dei misericordiam. Succurrat, ajunt, omnibus. Sed excipimus, aequum esse ut puniendo se quoque aequum judicem ostendat. Id dum non sustinent, quid aliud quam vel miserandi facultate Deum spoliare conantur, vel hac saltem lege ipsam permittere, ut judicio se prorsus abdicet? Quare pulcherrime quadrant istae Augustini [2]) sententiae: quum in primo homine universa generis massa in condemnationem defluxerit, quae fiunt ex ea vasa in honorem, non propriae justitiae, sed Dei misericordiae vasa esse; quod vero alia fiunt in contumeliam, non iniquitati sed judicio deputandum, etc. Quod Deus iis quos reprobat, debitam poenam rependit; iis quos vocat, immeritam gratiam largitur, ab omni accusatione liberari, similitudine creditoris, cujus in potestate est alteri remittere, ab altero exigere. Potest igitur Dominus etiam dare gratiam quibus vult, quia misericors est; non omnibus dare, quia justus judex; dando quibusdam quod non merentur, gratuitam suam ostendere gratiam; non omnibus dando, quid mereantur omnes declarare. Nam quum Deum scribit Paulus (Rom. 11, 32) clausisse omnia sub

1) Vide August. libr. ad Bonif. 2. c. 7.

2) Epist. 106 (186). De praedest. et gratia. passim. De bono persev. c. 12.

peccato ut omnium misereatur, simul addendum est nemini esse debitorem; quia nemo illi prior dedit, ut mutuum exigat.

12. Hoc quoque ad evertendam praedestinationem exagitant, quod ipsa stante concidat omnis sollicitudo et bene agendi studium. Quis enim audiat, inquiunt, aeterno et immutabili Dei decreto sibi fixam esse aut vitam aut mortem, quin protinus in mentem veniat, nihil interesse quomodo se gerat, quando suo opere nihil aut impediri aut promoveri queat Dei praedestinatio? Ita omnes projicient se, et deploratum in morem, quocunque libido tulerit, praecipites ibunt. Et sane non in universum mentiuntur; sunt enim plerique porci qui praedestinationis doctrinam impuris istis blasphemiis conspurcant, atque hoc etiam obtentu admonitiones et objurgationes quaslibet eludunt: scit Deus quid de nobis agere semel statuerit; si salutem decrevit, adducet nos ad eam suo tempore; si mortem destinavit, frustra contra tenderemus. At scriptura, dum praecipit quanto majori et reverentia et religione sit de tanto mysterio cogitandum, tum pios in longe diversum sensum instituit, tum scelestam illorum intemperiem probe redarguit. Non enim praedestinationem eo commemorat ut in audaciam erigamur, et inaccessa Dei secreta excutere nefaria temeritate tentemus; sed potius ut humiliati ac dejecti, ad judicium ejus tremere, misericordiam suspicere discamus. Ad hunc scopum fideles collimabunt. Ille autem foedus porcorum grunnitus a Paulo rite compescitur. Securos se in vitiis pergere dicunt, quia si sint a numero electorum, nihil obfutura sint vitia quominus tandem ad vitam perducantur. Atqui in hunc finem electos esse nos Paulos (Eph. 1, 4) admonet, ut sanctam ac inculpatam vitam traducamus. Si electionis scopus est vitae sanctimonia, magis ad eam alacriter meditandam expergefacere et stimulare nos debet, quam ad desidiae praetextum valere. Quantopere enim haec inter se dissident, a bene agendo cessare quia electio ad salutem sufficiat, et electioni propositum esse finem ut in bonorum studium incumbamus? Facessant ergo ejusmodi sacrilegia quae totum electionis ordinem perperam invertunt. Quod autem suas blasphemias longius extendunt, dum eum, qui sit a Deo reprobatus, perditurum operam dicunt si innocentia et probitate vitae se illi approbare studeat, in eo vero impudentissimi mendacii convincuntur. Unde enim tale studium oriri possit nisi ex electione? Nam quicunque sunt ex reproborum numero, ut sunt vasa in contumeliam formata, ita non desinunt perpetuis flagitiis iram Dei in se provocare, et evidentibus signis confirmare quod jam in se latum est Dei judicium. Tantum abest ut cum ipso frustra contendant.

13. Maligne tamen atque impudenter hanc doctrinam calumniantur alii, ac si omnes ad pie vivendum exhortationes everteret. Qua de re magnam olim invidiam sustinuit Augustinus, quam abstersit libro de correptione et gratia ad Valentinum; cujus lectio pios omnes et dociles facile placabit. Pauca tamen hic

libabo, quae, ut spero, probis et non contentiosis satisfacient. Quam apertus et vocalis praeco electionis gratuitae fuerit Paulus, ante visum est; an ideo monendo et hortando frigidus? Conferant boni isti zelotae ejus vehementiam cum sua, glacies in ipsis reperietur prae incredibili illius fervore. Et certe principium illud scrupulos omnes tollit, non esse nos vocatos ad immunditiem, sed ut quisque vas suum possideat in honore (1 Thess. 4, 7), etc., deinde nos esse Dei figmentum, creatos ad bona opera quae praeparavit, ut in illis ambulemus (Eph. 2, 10). In summa qui mediocriter exercitati sunt in Paulo, absque longa demonstratione intelligent quam apte conciliet quae isti fingunt inter se pugnare. Praecipit Christus ut in se credatur; neque tamen vel falsa est ejus definitio, vel praecepto contraria, ubi dicit (Joann. 6, 44): nemo potest venire ad me nisi cui datum fuerit a Patre meo. Cursum igitur suum habeat praedicatio, quae adducat homines ad fidem, et continuo profectu in perseverautia contineat. Neque tamen impediatur praedestinationis cognitio, ut qui obediunt non tanquam de suo superbiant, sed in Domino glorientur. Non abs re dicit Christus: qui habet aures audiendi audiat (Matth. 13, 9). Ergo dum exhortamur et praedicamus, qui auribus praediti sunt, libenter obediunt; qui vero carent, in illis impletur, quod scriptum est (Jes. 6, 9), ut audientes non audiant. Cur autem, inquit Augustinus[1]), illi habeant, illi non? quis cognovit sensum Domini? numquid ideo negandum est quod apertum est, quia comprehendi non potest quod occultum est? Haec fideliter ex Augustino retuli; sed quia plus forte autoritatis habebunt ejus verba quam mea, agedum prodeant in medium quae apud ipsum leguntur. Numquid si hoc audito nonnulli in torporem segnitiemque vertantur, et a labore proclives ad libidinem post concupiscentias eant, propterea de praescientia Dei falsum putandum est quod dictum est? Nonne si Deus illos bonos fore praescivit, boni erunt, in quantalibet nunc malitia versentur; et, si malos fore praescivit, mali erunt, in quantalibet nunc bonitate cernantur? Numquid ergo propter hujusmodi causas, quae de praescientia Dei vera dicuntur, vel neganda sunt vel tacenda? tunc scilicet quando, si non dicantur, in alios itur errores? Alia, inquit[2]), ratio est verum tacendi, alia, verum dicendi necessitas. Causas verum tacendi longum esset omnes quaerere; quarum tamen est haec una, ne pejores fiant qui non intelligunt, dum volumus eos qui intelligunt facere doctiores; qui nobis tale aliquid dicentibus doctiores quidem non fiunt, sed nec redduntur pejores. Quum autem res vera ita se habet, ut fiat pejor, nobis eam dicentibus, qui capere non potest; nobis autem tacentibus, ille qui potest, quid putamus faciendum? nonne potius est dicendum verum, ut qui potest capere, capiat; quam tacendum, ut non solum id ambo non capiant, verum etiam qui est intelligentior, ille sit pejor, qui si audiret

1) Libr. de bono persev. c. 15. 2) C. 16.

et caperet, per eum etiam plures discerent? Et nos dicere nolumus, quod teste scriptura dicere licebat. Timemus enim videlicet ne loquentibus nobis offendatur qui capere non potest; non autem timemus ne, tacentibus nobis, qui veritatem potest capere falsitate capiatur. Quam sententiam brevius tandem perstringens, clarius etiam confirmat [1]). Quamobrem, si apostoli et qui eos sequuti sunt ecclesiae doctores utrumque fecerunt, ut de aeterna Dei electione pie dissererent, et sub piae vitae disciplina continerent fideles, quid est quod invicta conclusi violentia veritatis illi nostri se recte dicere existimant, non esse populo praedicandum, etsi verum sit, quod de praedestinatione dicitur? Imo praedicandum est prorsus: ut qui habet aures audiendi audiat. Quis autem habet, si non accepit ab eo qui se daturum promittit? Certe qui non accipit, rejiciat, dum tamen qui capit, sumat et bibat, bibat et vivat. Sicut enim praedicanda est pietas, ut rite colatur Deus, ita et praedestinatio, ut qui habet aures audiendi, de gratia Dei in Deo, non in se glorietur.

14. Et tamen ut singulare aedificationis studium sancto viro fuit, sic docendi veri rationem temperat, ut prudenter caveatur quoad licet offensio. Nam quae vere dicuntur, congruenter simul posse dici admonet. Si quis ita plebem compellet: si non creditis, ideo fit quia jam divinitus exitio destinati estis, is non modo ignaviam fovet, sed etiam indulget malitiae. Si quis in futurum quoque tempus sententiam extendat, quod non sint credituri qui audiunt, quia reprobati sunt, imprecatio erit magis quam doctrina. Tales itaque Augustinus non immerito tanquam vel insulsos doctores, vel sinistros et ominosos prophetas ab ecclesia jubet facessere. Tenendum quidem vere alibi contendit, quod tunc correctione proficit homo quum miseretur atque adjuvat qui facit quos voluerit etiam sine correptione proficere. Sed quare isti sic, illi aliter: absit ut dicamus judicium luti esse non figuli. Item postea: quum homines per correptionem in viam justitiae seu veniunt seu revertuntur, quis operatur in cordibus eorum salutem, nisi ille qui quolibet plantante et irrigante dat incrementum? cui volenti salvum facere nullum hominis resistit liberum arbitrium. Non est itaque dubitandum, voluntati Dei (qui in coelo et in terra quaecunque voluit fecit, et qui etiam quae futura sunt fecit) humanas voluntates non posse resistere, quominus faciat ipse quod vult; quandoquidem de ipsis hominum voluntatibus quod vult facit. Item: quum vult adducere homines, numquid corporalibus vinculis alligat? intus agit, intus corda tenet, intus corda movet, eosque voluntatibus eorum, quas in illis operatus est, trahit. Sed quod continuo subjicit, minime omitti debet: quia nescimus quis ad praedestinatorum numerum pertineat, vel non pertineat, sic nos affici decere ut omnes velimus salvos fieri. Ita fiet ut quisquis nobis occurret, eum studeamus facere

1) Ejusd. libri c. 20.

pacis consortem; sed pax nostra super filios pacis requiescet. Ergo, quantum ad nos pertinet, omnibus, ne pereant, vel ne alios perdant, salubris et severa, instar medicinae, adhibenda erit correptio: Dei autem erit illis utilem facere quos praescivit et praedestinavit.

CAPUT XXIV.

Electionem sanciri Dei vocatione; reprobos autem sibi accersere justum, cui destinati sunt, interitum.

Hujus Capitis duas esse partes vel ipsum argumentum ostendit. 1) De Electis, a prima sect. ad undecimam agitur. — 2) De Reprobis, a duodecima usque ad fin. capitis.

1. Sed ut res melius elucescat, tum de electorum vocatione, tum de excaecatione et induratione impiorum agendum est. Et de priore quidem jam aliquid disserui, eorum errorem refellens quibus generalitas promissionum videtur aequare totum humanum genus. Atqui non absque delectu electionem, quam in se ipso alioqui absconditam habet, vocatione demum sua Deus manifestat, quam ideo appellare proprie licet ejus testificationem. Nam quos praescivit, eos et praefinivit conformes fieri imaginis filii sui; quos autem praefinivit, eos et vocavit; quos vocavit, eos et justificavit, ut olim glorificet (Rom. 8, 29). Quum suos eligendo jam in filiorum locum Dominus adoptarit, videmus tamen ut in tanti boni possessionem non veniant, nisi dum vocantur; contra, ut vocati quadam jam fruantur electionis suae communicatione. Qua ratione spiritum quem accipiunt, et adoptionis spiritum, et sigillum, et arrhabonem haereditatis futurae vocat Paulus (Rom. 8, 15; Eph. 1, 13 et alibi), quia scilicet eorum cordibus futurae adoptionis certitudinem suo testimonio stabilit et obsignat. Nam etsi evangelii praedicatio ex fonte electionis scaturit, quia tamen reprobis etiam communis est, non esset per se solida illius probatio. Deus autem efficaciter electos suos docet ut ad fidem adducat; sicuti citavimus ante ex verbis Christi. Qui ex Deo est, hic vidit patrem, non alius (Joann. 6, 46). Item: manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi (Joann. 17, 6). Quum alibi dicat: nemo potest venire ad me nisi pater meus traxerit eum (Joann. 6, 44). Quem locum prudenter expendit Augustinus[1]), cujus verba sunt: si (ut dicit veritas) omnis qui didicit venit, quisquis non venit, profecto nec didicit: non est igitur consequens ut qui potest venire etiam veniat, nisi id voluerit atque fecerit; sed omnis qui didicit a patre, non solum potest venire, sed etiam venit; ubi jam et possibilitatis profectus, et voluntatis affectus et actionis effectus adest. Alibi etiam clarius[2]): quid est, omnis qui

1) Libr. 1. de gratia Christi contra Pelag. et Coelest. c. 14 et 31.
2) Libr. de praedest. sanctorum c. 8.

audivit a patre et didicit venit ad me, nisi, nullus est qui audiat et discat a patre, et non veniat ad me? si enim omnis qui audivit a patre et didicit venit, profecto omnis qui non venit non audivit a patre nec didicit; nam si audisset et didicisset, veniret: valde remota est a sensibus carnis haec schola, in qua pater auditur et docet, ut veniatur ad filium. Paulo post: haec gratia quae occulte humanis cordibus tribuitur, a nullo duro corde recipitur; ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia primum auferatur: quando itaque pater intus auditur, aufert cor lapideum et dat cor carneum; sic quippe facit filios promissionis et vasa misericordiae, quae praeparavit in gloriam; cur ergo non omnes docet ut veniant ad Christum, nisi quia omnes quos docet, misericordia docet; quos autem non docet, judicio non docet? quoniam cujus vult miseretur, et quem vult obdurat. Filios ergo sibi designat, ac patrem se iis destinat Deus quos elegit. Vocando porro in familiam eos suam asciscit, ac se ipsum iis coadunat, ut simul unum sint. Quum autem electioni vocatio subnectitur, in eum modum scriptura satis innuit, in ea nihil requirendum praeter gratuitam Dei misericordiam. Si enim quaerimus quo vocet et qua ratione, respondet, quos elegerat. Ad electionem autem dum venitur, sola illic misericordia undecunque apparet. Atque adeo vere hic locum habet illud Pauli (Rom. 9, 16), non esse volentis neque currentis, sed miserentis Dei. Neque id, quemadmodum vulgo accipiunt qui inter Dei gratiam, voluntatem, cursumque hominis partiuntur. Exponunt enim, desiderium hominis ac conatum nihil per se quidem habere momenti, nisi Dei gratia prosperentur; sed quum adjuvantur illius benedictione, habere suas quoque partes in comparanda salute contendunt. Quorum cavillum Augustini [1]) verbis refellere quam meis malo. Si nihil aliud voluit apostolus, nisi non esse solius volentis aut currentis, nisi adsit misericors Dominus, retorquere e converso licebit, non solius esse misericordiae, nisi adsit voluntas et cursus: quod si aperte impium est, non dubitemus apostolum omnia misericordiae Domini dare, nostris autem voluntatibus aut studiis nihil relinquere. In hanc sententiam ille sanctus vir. Nec pili aestimo quam inducunt argutiolam, non fuisse id dicturum Paulum nisi aliquis in nobis foret conatus et aliqua voluntas. Non enim quid esset in homine reputavit; sed quum videret quosdam salutis partem hominum industriae assignare, simpliciter eorum errorem damnavit priore membro, deinde totam salutis summam Dei misericordiae vendicavit. Et quid aliud agunt prophetae quam ut gratuitam Dei vocationem perpetuo depraedicent?

2. Ad haec ipsa quoque vocationis natura et dispensatio perspicue id demonstrat, quae non sola verbi praedicatione, sed et spiritus illuminatione constat. Quibus offerat verbum suum Deus, habemus apud prophetam (Jes. 65, 1): repertus sum a non

1) Enchir. ad Laurent. c. 32.

quaerentibus me; palam apparui iis qui me non interrogabant; populo qui non invocavit nomen meum dixi, ecce adsum. Ac ne Judaei ad gentes modo eam clementiam pertinere ducerent, ipsis quoque in memoriam reducit unde assumpserit patrem eorum Abraham, quum ipsum sibi conciliare dignatus est; nimirum ex media idololatria, in qua cum suis omnibus demersus erat (Jos. 24, 3). Verbi sui luce dum immerentibus primum affulget, eo gratuitae bonitatis suae specimen satis luculentum exhibet. Hic ergo jam se exserit immensa Dei bonitas, sed non omnibus in salutem: quia reprobos manet gravius judicium, quod testimonium amoris Dei repudient. Atque etiam Deus, illustrandae gloriae suae causa, spiritus sui efficaciam ab illis subducit. Interior igitur haec vocatio pignus est salutis quod fallere non potest. Quo pertinet illud Joannis (1 Joann. 3, 24): inde agnoscimus nos esse ejus filios, ex spiritu quem dedit nobis. Ac ne glorietur caro quod vocanti et ultro se offerenti saltem responderit, nullas ad audiendum esse aures, nullos ad videndum oculos affirmat, nisi quos ipse fecerit. Facere autem non secundum cujusque gratitudinem, sed pro sua electione. Cujus rei insigne habes exemplum apud Lucam (Act. 13, 48), ubi Pauli et Barnabae concionem audiunt communiter Judaei et gentes. Eodem tum verbo quum edocti essent omnes, narrantur credidisse qui ad vitam aeternam erant ordinati. Qua fronte gratuitam esse vocationem negemus, in qua ad ultimam usque partem sola regnat electio?

3. Duo autem errores hic cavendi sunt: quia nonnulli cooperarium Deo faciunt hominem, ut suffragio suo ratam electionem faciat; ita secundum eos voluntas hominis superior est Dei consilio. Quasi vero scriptura doceat tantum nobis dari ut credere possimus, ac non potius fidem ipsam. Alii, quanquam non ita enervant gratiam spiritus sancti, nescio tamen qua ratione inducti electionem a posteriori suspendunt: quasi dubia esset atque etiam inefficax, donec fide confirmetur. Equidem confirmari, quoad nos, minime obscurum est; elucescere etiam arcanum Dei consilium, quod latebat, ante vidimus; modo hoc verbo nihil aliud intelligas quam comprobari quod incognitum erat, et velut sigillo consignari. Sed falso dicitur electionem tunc esse demum efficacem postquam evangelium amplexi sumus, suumque inde vigorem sumere. Certitudo quidem ejus inde nobis petenda, quia si ad aeternam Dei ordinationem penetrare tentemus, profunda illa abyssus nos ingurgitabit. Sed ubi eam nobis patefecit Deus, altius conscendere oportet, ne effectus causam obruat. Quid enim magis absurdum et indignum, quum scriptura doceat nos esse illuminatos, sicuti nos Deus elegit, lucis hujus fulgore oculos nostros perstringi, ut attendere ad electionem recusent? Neque interea infitior, ut certi de salute nostra simus, initium a verbo fieri debere, eoque debere fiduciam nostram esse contentam ut Deum patrem invocemus (Deut. 30, 14). Praepostere enim quidam ut de consilio Dei (quod nobis prope est in ore et corde) certiores red-

dantur, supra nubes volitare cupiunt. Cohibenda igitur est illa temeritas sobrietate fidei, ut Deus occultae suae gratiae nobis testis sufficiat in externo verbo, modo ne impediat canalis, ex quo large ad bibendum nobis aqua profluit, quominus scaturigo suum honorem obtineat.

4. Ergo ut perperam faciunt qui electionis vim suspendunt a fide evangelii, qua illam ad nos sentimus pertinere, ita optimum tenebimus ordinem si in quaerenda electionis nostrae certitudine, in iis signis posterioribus, quae sunt certae ejus testificationes, haereamus. Nulla tentatione vel gravius vel periculosius fideles percellit satan, quam dum ipsos suae electionis dubitatione inquietans, simul prava ejus extra viam inquirendae cupiditate sollicitat. Extra viam inquirere voco, ubi in abditos divinae sapientiae recessus perrumpere homuncio conatur, et, quo intelligat quid de se sit constitutum apud Dei tribunal, ad supremam usque aeternitatem penetrare. Tunc enim se in profundum immensae voraginis absorbendum praecipitat; tunc innumeris atque inexplicabilibus laqueis se induit; tunc caecae caliginis abysso se adobruit. Sic enim aequum est horribili ruina ingenii humani stoliditatem puniri, ubi suopte marte assurgere ad divinae sapientiae altitudinem tentat. Eoque exitialior est haec tentatio, quod ad nullam aliam propensiores simus fere omnes. Rarissimus enim est cujus non interdum animus hac cogitatione feriatur: unde tibi salus nisi ex Dei electione? electionis porro quae tibi revelatio? Quae si apud quempiam semel invaluit, aut diris tormentis miserum perpetuo excruciat, aut reddit penitus attonitum. Nullo sane certiore argumento confirmare velim quanta pravitate praedestinationem imaginentur hujusmodi homines, quam illa ipsa experientia. Siquidem nullo pestilentiori errore infici mens possit quam qui sua erga Deum pace ac tranquillitate conscientiam diruit ac deturbat. Ergo naufragium si timemus, solliciti ab hoc scopulo cavendum, in quem nunquam sine exitio impingitur. Et vero, licet periculosi maris instar habeatur praedestinationis disputatio, patet tamen in ea lustranda tuta et pacata, addo et jucunda navigatio, nisi quis periclitari ultro affectet. Nam quemadmodum in exitialem abyssum se ingurgitant qui, ut de sua electione fiant certiores, aeternum Dei consilium sine verbo percontantur, ita qui recte atque ordine ipsam investigant, qualiter in verbo continetur, eximium inde referunt consolationis fructum. Sit igitur haec nobis inquirendi via, ut exordium sumamus a Dei vocatione et in ipsam desinamus. Quanquam hoc non obstat quin fideles, quae percipiunt quotidie beneficia ex Dei manu, sentiant ex recondita illa adoptione descendere; sicuti loquuntur apud Jesaiam (Jes. 25, 1): fecisti mirabilia; cogitationes tuae antiquae, verae et fideles. Quando ea ceu tessera vult nobis confirmare Deus quantum de suo consilio sciri fas est. Ne cui autem videatur infirmum istud testimonium, reputemus quantum et clari-

tatis et certitudinis nobis afferat. Qua de re apposite Bernardus[1]). Postquam enim de reprobis loquutus est: stat, inquit, propositum Dei, stat sententia pacis super timentes eum, ipsorum dissimulans mala, et remunerans bona, ut miro modo eis non modo bona, sed et mala cooperentur in bonum. Quis accusabit electos Dei? sufficit mihi ad omnem justitiam, solum habere propitium cui soli peccavi: omne quod mihi ipse non imputare decrevit, sic est quasi non fuerit. Et paulo post: o verae quietis locus, et quem non immerito cubiculi appellatione censuerim, in quo Deus non quasi turbatus ira, nec velut distentus cura prospicitur, sed probatur voluntas ejus in eo bona et beneplacens et perfecta. Visio ista non terret, sed mulcet; inquietam curiositatem non excitat, sed sedat; nec fatigat sensus, sed tranquillat; hic vere quiescitur; tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere, quiescere est.

5. Primum, si paternam Dei clementiam propitiumque animum quaerimus, ad Christum convertendi sunt oculi, in quo solo patris anima acquiescit (Matth. 3, 17). Si salutem, vitam et regni coelestis immortalitatem, non alio tum quoque confugiendum est, quando ipse unus et vitae fons est, et salutis anchora, et regni coelorum haeres. Jam quorsum electio pertinet, nisi ut in filiorum locum a coelesti patre cooptati ejus favore salutem et immortalitatem obtineamus? Quantumlibet revolvas et excutias, ultimum tamen ejus scopum non ultra tendere intelliges. Proinde quos Deus sibi filios assumpsit, non in ipsis eos dicitur elegissse, sed in Christo suo; quia non nisi in eo amare illos poterat (Eph. 1, 4), nec regni sui haereditate honorare, nisi ejus consortes ante factos. Quod si in eo sumus electi, non in nobis ipsis reperiemus electionis nostrae certitudinem; ac ne in Deo quidem patre, si nudum illum absque filio imaginamur. Christus ergo speculum est in quo electionem nostram contemplari convenit, et sine fraude licet. Quum enim is sit cujus corpori inserere destinavit pater quos ab aeterno voluit esse suos, ut pro filiis habeat quotquot inter ejus membra recognoscit, satis perspicuum firmumque testimonium habemus, nos in libro vitae scriptos esse si cum Christo communicamus. Porro ille certa sui communione nos donavit, quum per evangelii praedicationem testatus est se nobis a patre datum, ut cum suis omnibus bonis noster esset. Illum induere dicimur, in ipsum coalescere, ut vivamus quia ipse vivit (Rom. 8, 32). Toties repetitur haec doctrina: filio unigenito non pepercit pater, ut quisquis credit eum, non pereat (Joann. 3, 15). Qui vero in eum credit, dicitur transiisse a morte in vitam (Joann. 5, 24). Quo sensu vocat se panem vitae, quem qui comederit, non morietur in aeternum (Joann. 6, 35). Ille, inquam, nobis testis fuit, filiorum loco habitum iri a patre coelesti omnes a quibus fide receptus fuerit. Si quid plus appetimus

1) Serm. 23. super cantic.

quam ut inter Dei filios censeamur et haeredes, supra Christum conscendamus licet. Si haec suprema nobis est meta, quantopere insanimus, extra ipsum quaerendo quod et in ipso jam consequuti sumus, et in solo ipso invenire potest? Praeterea quum sit aeterna patris sapientia, immutabilis veritas, fixum consilium, non est timendum ne quod suo sermone nobis enarrat, ab illa quam quaerimus patris voluntate vel minimum variet; quin potius eam fideliter nobis aperit qualis ab initio fuit, ac semper futura est. Hujus doctrinae praxis in precibus quoque vigere debet. Nam etsi ad Dei invocationem nos animat electionis fides, ubi tamen vota concipimus, eam obtrudere Deo praeposterum esset, vel hac conditione pacisci: Domine, si electus sum, me exaudias. Quando suis promissionibus vult nos esse contentos, neque alibi quaerere an futurus sit nobis exorabilis. Haec prudentia nos a multis laqueis expediet, si in rectum usum accommodare scimus quod recte scriptum est; non autem inconsiderate huc illuc trahamus quod restringi debuerat.

6. Accedit ad stabiliendam fiduciam alia, quam cum vocatione nostra conjungi diximus, electionis firmitudo. Quos enim nominis sui cognitione illuminatos in ecclesiae suae sinum Christus asciscit, eos dicitur in fidem tutelamque suam recipere. Quoscunque autem recipit, ei a patre commissi dicuntur ac concrediti ut in vitam aeternam custodiantur. Quid nobis volumus? Clamat alta voce Christus, quotquot pater salvos esse velit, eos sibi in protectionem tradidisse (Joann. 6, 37. 39 et 17, 6. 12). Ergo si rescire libet an Deo curae sit nostra salus, quaeramus an Christo commendaverit, quem constituit unicum suorum omnium salvatorem. Jam si dubitamus an simus a Christo in fidem custodiamque recepti, ille dubitationi occurrit, dum se pastorem sponte offert, ac in ovium suarum numero nos fore pronuntiat, si vocem suam audiamus (Joann. 10, 3). Christum ergo benigne nobis expositum, et obviam prodeuntem amplectamur: ille autem nos in grege suo recensebit, et inter sua septa conclusos tenebit. At subit futuri status anxietas. Nam ut Paulus vocari docet qui electi ante fuerint, ita Christus ostendit multos esse vocatos, paucos vero electos (Rom. 8, 30; Matth. 22, 14). Quin etiam ipse quoque Paulus alibi a securitate dehortatur; qui bene stat, inquit, videat ne cadat (1 Cor. 10, 12). Item: insertus es in populum Dei? noli superbire, sed time; potest enim Deus rursum succidere, ut alios inserat (Rom. 11, 20). Denique ipsa experientia satis docemur, parvi esse vocationem ac fidem, nisi accedat perseverantia, quae non omnibus contingit. Sed enim ista sollicitudine liberavit nos Christus; nam in posterum certe respiciunt istae promissiones: omne quod dat mihi pater, ad me veniet; et eum qui venerit ad me non ejiciam foras (Joann. 6, 37. 40). Item: haec est voluntas ejus qui misit me patris, ne quid perdam ex omnibus quae dedit mihi, sed resuscitem ea in novissimo die. Item (Joann. 10, 27): oves meae vocem meam audiunt et

sequuntur me; ego cognosco eas, et vitam aeternam do eis, nec peribunt in aeternum, neque rapiet eas quisquam de manu mea: pater qui dedit mihi, major omnibus est, et nemo potest rapere de manu patris mei. Jam ubi pronuntiat (Matth. 15, 13): omnis arbor quam non plantavit pater meus eradicabitur, ex opposito innuit nunquam posse a salute evelli qui radicem in Deo habent. Cui consentit illud Joannis (1 Joann. 2, 19): si ex nobis fuissent, non exiissent utique a nobis. Hinc etiam magnifica Pauli gloriatio contra vitam et mortem, praesentia et futura (Rom. 8, 38); quam in dono perseverantiae fundatam esse oportet. Nec dubium est quin ad electos omnes sententiam hanc dirigat. Alibi idem Paulus (Phil. 1, 6): qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi. Sicuti etiam David, quum labasceret ejus fides, in hanc fulturam recubuit (Psal. 138, 8): opus manuum tuarum non deseres. Jam vero neque hoc dubium est, quum orat Christus pro omnibus electis, quin idem illis precetur quod Petro (Luc. 22, 32), ut nunquam deficiat fides eorum. Ex quo elicimus, extra periculum defectionis esse, quia eorum pietati constantiam postulans filius Dei repulsam passus non est. Quid hinc nos discere voluit Christus, nisi ut confidamus perpetuo nos fore salvos, quia illius semel facti sumus?

7. At quotidie accidit, ut qui videbantur esse Christi, rursum deficiant ab eo, et corruant. Imo eo ipso loco, ubi asserit neminem periisse ex iis qui sibi a patre dati fuerant, excipit tamen filium perditionis (Joann. 17, 12). Verum est id quidem; sed aeque etiam certum, nunquam ea cordis fiducia tales Christo adhaesisse qua nobis electionis certitudinem stabiliri dico. Exierunt e nobis, inquit Joannes, sed e nobis non erant (1 Joann. 2, 19); si fuissent enim e nobis, permansissent utique nobiscum. Nec infitior quin habeant vocationis similia cum electis signa; sed illud certum electionis stabilimentum, quod fideles a verbo evangelii petere jubeo, illis minime concedo. Quamobrem ejusmodi exempla nequaquam nos permoveant quominus in Domini promissionem tranquilli recumbamus, ubi pronuntiat (Joann. 3, 16 et 6, 39) a patre datos esse sibi omnes a quibus vera fide recipitur, quorum nemo, se custode ac pastore, periturus sit. De Juda mox dicetur. Paulus non simplicem securitatem Christianis dissuadet, sed supinam ac solutam carnis securitatem quae fastum, arrogantiam, aliorum contemptum secum trahat, humilitatem exstinguat, ac reverentiam Dei, acceptaeque gratiae oblivionem inducat. Gentiles enim alloquitur, quos docet, non esse Judaeis superbe et inhumaniter insultandum ideo quia ipsis abdicatis in eorum locum substituti essent. Timorem quoque requirit, non quo consternati vacillent, sed qui ad suscipiendam humiliter Dei gratiam nos instituens, nihil ex ejus fiducia diminuat; quemadmodum alibi dictum est. Adde quod non singulos, sed generatim sectas ipsas alloquitur. Nam quum divisa esset ecclesia in duas partes, et aemulatio dissidium pareret, admonet Paulus gen-

tiles, quod subrogati sunt in locum peculiaris et sancti populi, timoris et modestiae debere illis esse causam. Atqui inter eos multi erant ventosi, quorum utile fuit inanem jactantiam retundere. Caeterum alibi vidimus, spem nostram in futurum tempus extendi, etiam ultra mortem, nec quidquam magis contrarium esse ejus naturae quam ambigere quid de nobis futurum sit.

8. Illa Christi sententia de multis vocatis, paucis autem electis (Matth. 22, 14), pessime in eum modum accipitur. Nihil erit ambiguum si tenemus quod debet ex superioribus liquere, duplicem esse vocationis speciem. Est enim universalis vocatio, qua per externam verbi praedicationem omnes pariter ad se invitat Deus, etiam quibus eam in mortis odorem, et gravioris condemnationis materiam proponit. Est altera specialis, qua ut plurimum solos fideles dignatur, dum interiori sui spiritus illuminatione efficit, ut verbum praedicatum eorum cordibus insideat. Interdum tamen eos quoque facit participes quod ad tempus duntaxat illuminat; deinde suae ingratitudinis merito deserit, et majori percutit caecitate. Jam quum videret Dominus evangelium late longeque publicari, a plurimis contemptui haberi, apud paucos justo in pretio esse, Deum sub regis persona nobis describit (Matth. 22, 2), qui convivium solenne instituens, vocatores suos circumquaque mittat, ad magnam turbam invitandam, a paucissimis tamen impetrare queat, quia pro se quisque impedimenta causetur; ut tandem recusantibus illis cogatur e triviis obvium quemlibet accersere. Hactenus de externa vocatione intelligendam parabolam nemo non videt. Subjungit postea, Deum boni convivatoris instar agere, qui circumeat mensas, ad suos hospites comiter excipiendos. Quod si quem reperiat veste nuptiali non ornatum, minime passurum ut convivii festivitatem suis sordibus dehonestet. Hoc membrum fateor intelligendum de iis qui fidei professione in ecclesiam ingrediuntur; sed Christi sanctificatione nequaquam induti. Talia ecclesiae suae dehonestamenta, et velut *καρκινώματα* non sustinebit perpetuo Deus; sed prout meretur eorum turpitudo, extra projiciet. Pauci ergo electi sunt ex magno vocatorum numero; non tamen ea vocatione unde fidelibus dicimus aestimandam suam electionem. Illa enim impiorum etiam communis est, haec secum affert spiritum regenerationis, qui est arrhabo et sigillum futurae haereditatis, quo in diem Domini obsignantur corda nostra (Eph. 1, 13. 14). In summa, quum hypocritae, non secus ac veri Dei cultores, pietatem jactent, pronuntiat Christus ejectum tandem iri ex loco quem male occupant; sicuti in Psalmo (15, 1) dicitur: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? innocens manibus, et puro corde. Item alibi (Psal. 24, 6): haec est generatio quaerentium Deum, quaerentium faciem Dei Jacob. Atque ita ad tolerantiam hortatur spiritus fideles, ne aegre ferant Ismaelitas sibi misceri in ecclesia: quoniam tandem detracta larva cum dedecore ejicientur.

9. Eadem est ratio exceptionis nuper adductae, ubi ait

Christus neminem periisse nisi filium perditionis (Joann. 17, 12). Est quidem impropria loquutio, sed minime obscura. Ille enim non reputabatur inter oves Christi, quia vere esset; sed quia locum tenebat. Quod porro ipsum alibi electum cum apostolis a se fuisse asserit Dominus (Joann. 6, 70), id duntaxat ad ministerium refertur. Duodecim, inquit, elegi, et unus ex eis diabolus est. Nempe in apostoli munus eum elegerat. Quum autem de electione loquitur in salutem, eum procul ab electorum numero arcet: non de omnibus loquor; ego scio quos elegerim (Joann. 13, 18). Si quis vocabulum electionis utrobique confundat, misere se implicabit; si distinguat, nihil est expeditius. Pessime ergo et perniciose Gregorius [1]), dum vocationis tantum nostrae conscios esse nos tradit, electionis incertos, unde ad formidinem et trepidationem omnes hortatur, hanc etiam rationem usurpans, quia etiamsi quales hodie simus sciamus, quales tamen simus futuri nescimus. Verum eo loco satis declarat quomodo in hunc scopum impegerit. Quoniam enim ab operum meritis electionem suspendebat, dejiciendis animis plus satis illi suppetebat causae; confirmare non poterat, qui a se ipsis ad divinae bonitatis fiduciam non transferebat. Hinc qualemcunque ejus quod initio posuimus gustum habent fideles, praedestinationem, si rite cogitetur, non fidei convulsionem, sed optimam potius confirmationem afferre. Neque tamen infitior, spiritum ad modulum sensus nostri interdum accommodare sermonem. Sicuti quum dicit (Ez. 13, 9): in arcano populi mei non erunt, et in catalogo servorum meorum non scribentur. Ac si Deus scribere inciperet in libro vitae quos recenset in numero suorum; quum tamen sciamus, vel teste Christo (Luc. 10, 20; Phil. 4, 3), scripta esse filiorum Dei nomina in libro vitae ab initio. Sed simpliciter his verbis eorum abdicatio notatur qui visi sunt inter electos praecipui. Sicut dicitur in Psalmo (69, 29): deleantur e libro vitae, et cum justis non scribantur.

10. Enimvero electi nec statim ab utero, nec eodem omnes tempore, sed prout visum est Deo suam illis gratiam dispensare, in ovile Christi per vocationem aggregantur. Ante vero quam ad summum illum pastorem colligantur, in communi deserto dissipati aberrant; nec ab aliis quidquam differunt, nisi quod singulari Dei misericordia proteguntur, ne in ultimum mortis praecipitium ruant. In ipsos ergo si respicias, videbis Adae progeniem, quae communem massae corruptionem redoleat. Quod non in extremam et desperatam usque impietatem feruntur, id non fit aliqua illis ingenita bonitate; sed quia in ipsorum salutem excubat Dei oculus, et manus extenta est. Nam qui ab ipsa nativitate insitum esse eorum cordibus semen nescio quod electionis somniant, cujus virtute semper ad pietatem timoremque Dei sint inclinati, nec scripturae autoritate adjuvantur, et ipsa redarguuntur

---

1) Homil. 38.

experientia. Exempla quidem pauca proferunt, unde probent, electos ante illuminationem quoque non fuisse a religione alienos: Paulum in suo pharisaismo vixisse irreprehensibilem (Phil. 3, 5); Cornelium eleemosynis et orationibus fuisse acceptum Deo (Act. 10, 2), et si qua sunt similia. De Paulo illis concedimus; in Cornelio dicimus hallucinari. Jam enim tum illuminatum ac regeneratum fuisse apparet, ut nihil illi deesset praeter perspicuam evangelii revelationem. Sed enim quid pauculis istis exemplis tandem extorquebant? electosne omnes pietatis spiritu semper esse praeditos? Non magis quam si quis demonstrata Aristidis, Socratis, Xenocratis, Scipionis, Curii, Camilli et aliorum integritate, inde colligat, omnes qui in caecitate idololatriae deseruntur, sanctimoniae et probitatis fuisse studiosos. Quin etiam scriptura non uno in loco illis palam reclamat. Qui enim describitur a Paulo Ephesiorum status ante regenerationem (Eph. 2, 1 seqq.), granum hujus seminis nullum ostendit. Eratis, inquit, delictis et peccatis mortui, in quibus ambulastis juxta saeculum mundi hujus, juxta principem aëris, qui nunc agit in filiis contumacibus; inter quos et nos omnes versabamur aliquando in concupiscentiis carnis nostrae, facientes quae carni et menti libebant, et eramus natura filii irae, sicut et caeteri. Item (Eph. 2, 12): mementote quod sine spe aliquando fueritis et Deo carueritis in mundo. Item (Eph. 5, 8): eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino; ut filii lucis ambulate. At ea forte referri volent ad ignorantiam veri Dei, qua electos, antequam vocentur, detineri non negant. Quanquam hoc esset impudenter calumniari, quum ex illis inferat, non jam amplius esse vel mentiendum, vel furandum: quid tamen ad alios locos respondebunt? Qualis ille est ad Corinthios (1 Cor. 6, 9. 11), ubi quum denuntiasset, neque scortatores, neque idololatras, neque adulteros, neque molles, neque paedicatores, neque fures, neque avaros regni Dei fore haeredes, continuo subjungit, illos iisdem flagitiis fuisse, ante Christum cognitum, implicitos, nunc vero et sanguine ejus ablutos et spiritu liberatos. Item alter ad Romanos (6, 19): quemadmodum praebuistis membra vestra serva immunditiae et iniquitati ad iniquitatem, nunc addicite illa in servitutem justitiae. Quem enim fructum ex illis habuistis, in quibus nunc merito erubescitis? et caetera.

11. Quale tunc, amabo, electionis semen in iis germinabat, qui tota vita multifariam contaminati, quasi desperata nequitia, volutabantur in flagitio omnium maxime nefando et exsecrabili? Secundum eos si loqui voluisset, debuerat ostendere quantum Dei beneficentiae deberent, per quam conservati essent ne in tantas foeditates prolaberentur. Sic et Petrus debuisset suos hortari ad gratitudinem, ob semen electionis perpetuum (1 Petr. 4, 3). Contra autem admonet, suffecisse praeteritum tempus gentium libidinibus consummandis. Quid si venitur ad exempla? Quale justitiae germen in Rahab meretrice ante fidem? in Menasse, quum

Jerusalem intingeretur et prope immergeretur sanguine prophetarum? in latrone, qui inter ultimos tandem spiritus de resipiscentia cogitavit? Facessant ergo haec argumenta, quae sibi ipsis homines curiosuli temere sine scriptura excogitant. Maneat autem nobis quod habet scriptura (Jes. 52, 6): omnes pariter ovium perditarum instar aberrasse, unumquemque declinasse in viam suam, hoc est, perditionem. Hoc perditionis gurgite quos aliquando eruere Dominus statuit, eos in suam opportunitatem differt; tantum conservat, in blasphemiam irremissibilem ne devolvantur.

12. Quemadmodum suae erga electos vocationis efficacia, salutem, ad quam eos aeterno consilio destinarat, perficit Deus, ita sua habet adversus reprobos judicia, quibus consilium de illis suum exsequatur. Quos ergo in vitae contumeliam et mortis exitium creavit, ut irae suae organa forent, et severitatis exempla, eos, ut in finem suum perveniant, nunc audiendi verbi sui facultate privat, nunc ejus praedicatione magis excaecat et obstupefacit. Prioris membri quum innumera sint exempla, unum tamen, quod est prae aliis illustre ac notabile, eligamus. Quatuor circiter annorum millia ante Christi adventum effluxerunt, quibus salutiferae doctrinae lucem cunctis gentibus occultavit. Si quis respondeat, tanti beneficii compotes ideo non fecisse quia indignos judicarit, nihilo erunt digniores posteri. Cujus rei praeter experientiam testis locuples est Malachias, qui incredulitatem crassis blasphemiis permistam coarguens, venturum tamen redemptorem denuntiat (4, 1). Cur ergo his potius quam illis datur? Frustra se torqueat qui hic causam requirat arcano et inscrutabili Dei consilio altiorem. Nec est timendum ne quis Porphyrii discipulus Dei justitiam impune arrodat, nobis pro ea nihil respondentibus. Quum enim asserimus nullos perire immerentes, gratuitae esse beneficentiae Dei quod nonnulli liberantur, abunde pro illustranda ejus gloria dictum est, ut nostra tergiversatione nequaquam indigeat. Praedestinationi igitur suae viam facit summus ille arbiter, ubi quos semel reprobavit, lucis suae communicatione orbatos deserit in caecitate. Alterius membri cum exstant quotidiana documenta, tum multa in scripturis continentur. Apud centum eadem fere habetur concio, viginti prompta fidei obedientia suscipiunt; alii vel nullius pensi habent, vel rident, vel explodunt, vel abominantur. Si quis respondeat, diversitatem ex eorum provenire malitia et perversitate, nondum satisfactum fuerit: quia et illorum ingenium eadem malitia occuparetur, nisi Deus sua bonitate corrigeret. Ideoque semper implicabimur, nisi succurrat illud Pauli (1 Cor. 4, 7): quis te discernit? Quo significat non propria virtute, sed sola Dei gratia alios aliis praecellere.

13. Cur ergo gratiam illis largiendo, hos praetermittit? De illis causam reddit Lucas, quia ad vitam sunt ordinati (Act. 13, 48). De iis ergo quid sentiemus, nisi quia sunt vasa irae in

contumeliam? Quare ne cum Augustino[1]) loqui nos pigeat. Posset, inquit ille, Deus malorum voluntatem in bonum convertere, quia omnipotens est; posset plane: cur ergo non facit? quia noluit; cur noluerit, penes ipsum est. Debemus enim non plus sapere quam oportet, multoque id satius est, quam tergiversari cum Chrysostomo[2]), quod volentem trahat et manum porrigentem, ne discrimen in Dei judicio, sed solo hominum arbitrio situm videatur. Adeo quidem non situm est in proprio hominis motu accedere, ut piis quoque et Deum timentibus singulari adhuc instinctu spiritus opus sit. Lydia purpuraria (Act. 16, 14) Deum timebat, et tamen cor ejus aperiri oportuit, ut attenderet doctrinae Pauli et in ea proficeret. Hoc non de una muliere dictum est, sed ut sciamus profectum cujusque in pietate opus esse arcanum spiritus. Istud quidem in quaestionem trahi non potest, multis verbum suum Dominum mittere, quorum caecitatem magis velit aggravari. Quorsum enim tot mandata deferri jubet ad Pharaonem? an quia saepius repetitis legationibus mitigatum iri sperabat? Imo antequam inciperet exitum et noverat et praedixerat. Ito, dicebat Mosi, et expone illi voluntatem meam; ego autem indurabo cor ejus ne obtemperet (Exod. 4, 21). Sic quum Ezechielem suscitat, praemonet se mittere ad populum rebellem et contumacem, ne terreatur si surdis se canere videat (Ez. 2, 3 et 12, 2). Sic Jeremiae (1, 10) praedicit, futuram ejus doctrinam in ignem, ut populum instar stipulae perdat et dissipet. Sed magis etiamnum premit Jesaiae prophetia (6, 9). Sic enim a Domino dimittitur: vade, et dic filiis Israel, audiendo audite et ne intelligatis; videndo videte et ne sciatis; obstina cor populi hujus et aures ejus aggrava, et oculos ejus obline, ut ne forte videat oculis suis, et audiat auribus suis, et corde intelligat, quo conversus sanetur. Ecce, vocem ad eos dirigit, sed ut magis obsurdescant; lucem accendit, sed ut reddantur caeciores; doctrinam profert, sed qua magis obstupescant; remedium adhibet, sed ne sanentur. Atque hanc prophetiam adducens Joannes (12, 39), Judaeos Christi doctrinae non potuisse credere asserit, quia in eos incumberet haec Dei maledictio. Neque hoc quoque controverti potest: quos Deus illuminatos non vult, illis doctrinam suam aenigmatibus involutam tradere, ne quid inde proficiant, nisi ut in majorem hebetudinem trudantur. Testatur enim Christus, se ideo solis apostolis edisserere parabolas, in quibus apud multitudinem loquutus erat, quia his datum sit nosse mysteria regni Dei, vulgo non item (Matth. 13, 11). Quid, inquies, sibi vult Dominus eos docendo, a quibus ne intelligatur curat? Considera unde vitium, et desines interrogare. In verbo enim qualiscunque sit obscuritas, satis tamen semper est lucis ad convincendam impiorum conscientiam.

---

1) Libr. 11. de Genesi ad literam, c. 10.
2) Homil. de convers. Pauli.

14. Restat nunc ut videamus cur id Dominus faciat quod eum facere palam est. Si respondeatur, sic fieri quia id impietate, nequitia, ingratitudine sua meriti sunt homines, bene id quidem et vere dicetur. Sed quia nondum patet istius varietatis ratio, cur aliis in obedientiam flexis isti obdurati persistant, in ea excutienda necessario ad illud quod ex Mose annotavit Paulus transeundum erit: nempe quod ab initio eos excitarit Dominus ut ostenderet nomen suum in universa terra (Rom. 9, 17). Quod igitur sibi patefacto Dei verbo non obtemperant reprobi, probe id in malitiam pravitatemque cordis eorum rejicietur, modo simul adjiciatur, ideo in hanc pravitatem addictos, quia justo sed inscrutabili Dei judicio suscitati sunt ad gloriam ejus sua damnatione illustrandam. Similiter quum de filiis Heli narratur (1 Sam. 2, 25), quod non auscultarunt salutaribus monitis, quia voluerit Dominus occidere eos, non negatur contumaciam a propria ipsorum nequitia profectam esse; verum simul notatur cur in contumacia deserti fuerint, quum potuerit eorum corda Dominus emollire: quia scilicet eos semel exitio destinasset immutabile ejus decretum. Eodem pertinet illud Joannis (12, 38): quum tanta signa fecisset, nemo credidit in eum, ut sermo Jesaiae impleretur: Domine, quis credidit auditui nostro? Etsi enim a culpa non liberat pervicaces, contentus est tamen illa ratione, quod insipida sit hominibus Dei gratia, donec spiritus sanctus saporem afferat. Et Christus Jesaiae vaticinium citans (Joann. 6, 45): erunt omnes docti a Deo, non alio tendit nisi Judaeos esse reprobos et ab ecclesia extraneos, quia sunt indociles, nec aliam causam affert, nisi quod ad eos non pertineat Dei promissio. Quod confirmat illud Pauli (1 Cor. 1, 23), Christum, qui Judaeis est scandalum et gentibus stultitia, esse vocatis virtutem et sapientiam Dei. Nam ubi dixit quid fere contingat quoties praedicatur evangelium, nempe ut alios exasperet, ab aliis spernatur, dicit apud solos vocatos esse in pretio. Paulo ante quidem nominaverat credentes, sed gratiae Dei, quae fidem praecedit, noluit gradum suum negare; quin potius hoc secundum correctionis vice addidit, ut Dei vocationi fidei suae laudem adscriberent qui evangelium amplexi fuerant. Sicuti etiam paulo post docet a Deo electos esse. Haec dum impii audiunt, quiritantur Deum miseris suis creaturis inordinata potentia in saevitiae suae ludum abuti. Sed nos, qui cunctos homines tot nominibus Dei tribunali obnoxios novimus, ut de mille interrogati ne in uno quidem satisfacere queant, confitemur nihil pati reprobos quod non justissimo Dei judicio conveniat. Quod rationem ad liquidum non assequimur, aliquid nescire non recusemus, ubi se Dei sapientia in suam sublimitatem attollit.

15. At quoniam objici solent pauci scripturae loci quibus videtur negare Deus sua ordinatione fieri ut iniqui pereant, nisi quoad, se reclamante, ipsi mortem sponte sibi accersunt, eos breviter explicando demonstremus nihil superiori sententiae adver-

sari. Profertur Ezechielis locus (34, 11), quod Deus nolit mortem peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat. Si hoc ad totum humanum genus extendere placet, cur plurimos ad resipiscentiam non sollicitat, quorum animi ad obedientiam magis sunt flexibiles quam eorum qui ad quotidianas ejus invitationes magis ac magis obdurescunt? Apud Ninivitas et Sodomitas, teste Christo (Matth. 13, 23), evangelii praedicatio et miracula plus fructus attulissent quam in Judaea. Qui fit ergo, si vult Deus omnes salvos fieri, ut miseris, qui ad gratiam recipiendam paratiores essent, januam poenitentiae non aperiat? Hinc videmus violenter torqueri locum, si Dei voluntas, cujus meminit propheta, opponitur aeterno ejus consilio, quo electos discrevit a reprobis. Nunc si quaeritur genuinus prophetae sensus, tantum spem veniae resipiscentibus facere vult. Atque haec summa est, non esse dubitandum quin Deus paratus sit ignoscere, simulac conversus fuerit peccator. Ergo ejus mortem non vult, quatenus vult poenitentiam. Experientia autem docet, ita velle resipiscere quos ad se invitat, ut non tangat omnium corda. Neque tamen ideo dicendum est fallaciter ipsum agere: quia etsi vox externa tantum inexcusabiles reddit qui eam audiunt, neque obsequuntur, vere tamen censetur testimonium gratiae Dei quo sibi reconciliat homines. Teneamus ergo prophetae consilium, non placere Deo mortem peccatoris: ut confidant pii, simulac poenitentia tacti fuerint, sibi paratam esse apud Deum veniam; impii vero sentiant duplicari crimen suum, quod tantae Dei clementiae et facilitati non respondent. Poenitentiae igitur semper obvia Dei misericordia occurret; sed poenitentia quibus detur tam omnes prophetae quam apostoli atque ipse Ezechiel clare docent.

16. Adducitur secundo Pauli locus (1 Tim. 2, 4), ubi tradit, Deum velle omnes salvos fieri: cujus etsi diversa est quam superioris ratio, aliquid tamen est commune. Respondeo, primum ex contextu palam fieri quomodo velit. Utrumque enim copulat Paulus, quod velit salvos fieri, et ad agnitionem veritatis pervenire. Si hoc aeterno Dei consilio fixum esse volunt, ut salutis doctrinam percipiant, quid sibi vult illud Mosis: quae gens est tam inclyta, ut ad eam appropinquet Deus sicut ad te (Deut. 4, 7)? Qui factum est ut privaverit Deus evangelii luce multos populos, qua alii fruebantur? Qui factum est ut nunquam pura doctrinae pietatis cognitio ad quosdam pervenerit, alii vix obscura quaedam rudimenta gustaverint? Hinc jam elicere promptum erit quorsum tendat Paulus. Praeceperat Timotheo solennes in ecclesia precationes pro regibus et principibus concipere; quum autem absurdum nonnihil videretur orationes ad Deum fundi pro genere hominum prope deplorato (quia non tantum a Christi corpore alieni omnes erant, sed ad regnum ejus opprimendum totis viribus enitebantur) subjicit, acceptum id esse Deo, qui velit omnes homines salvos fieri. Quo nihil aliud profecto significat quam nulli hominum ordini viam ad salutem praeclusisse; quin

potius misericordiam suam sic effudisse ut nullum ejus expertem esse velit. Aliae sententiae non declarant quid de omnibus occulto suo judicio Dominus statuerit, sed paratam denuntiant omnibus peccatoribus veniam, qui modo se ad eam requirendam convertunt. Nam si tenacius urgeant quod dicitur velle misereri omnium, ego contra excipiam quod alibi scribitur, Deum nostrum esse in coelo, ubi faciat quaecunque velit (Psal. 115, 3). Sic ergo exponendum erit hoc verbum, ut cum altero conveniat: miserebor cujus miserebor, et commiserabor quem fuero miseratus (Exod. 33, 19). Qui deligit quos misericordia prosequi debeat, eam non omnibus impertitur. Sed ubi clare apparet non de singulis hominibus, sed de hominum ordinibus illic agi, facessat longior disputatio. Quanquam simul notandum est, Paulum non asserere quid semper et ubique et in omnibus faciat Deus; sed liberum ei relinquere ut reges tandem et magistratus participes faciat coelestis doctrinae, quamvis adversus eam pro caecitate sua insaniant. Videntur fortius urgere objecto Petri loco (2 Petr. 3, 9), Deum neminem velle perire, sed omnes recipere ad poenitentiam. Verum nodi solutio jam mox in secundo verbo occurrit: quia voluntas recipiendi ad poenitentiam non alia intelligi potest, nisi quae passim traditur. Sane conversio in Dei manu est; an velit omnes convertere, interrogetur ipse: dum paucis quibusdam se daturum promittit cor carneum, aliis cor lapideum relinquendo (Ez. 36, 26). Verum quidem est, nisi recipere paratus esset qui ejus misericordiam implorant, concidere illam sententiam: convertimini ad me, et convertar ad vos (Sach. 1, 3). Sed dico neminem mortalium ad Deum accedere, nisi qui divinitus praevenitur. Ac, si in hominis arbitrio esset poenitentia, non diceret Paulus (2 Tim. 2, 25): si forte det illis poenitentiam. Imo nisi idem Deus qui ad poenitentiam omnes voce hortatur, arcano spiritus motu electos adduceret, non diceret Jeremias (31, 18): converte me Domine, et convertar; ubi enim convertisti me, egi poenitentiam.

17. Sed enim, inquies, si ita est, parum erit fidei promissionibus evangelicis, quae quum de voluntate Dei testantur, eum velle asserunt quod inviolabili ejus decreto adversetur. Minime vero; quamlibet enim universales sint salutis promissiones, nihil tamen a reproborum praedestinatione discrepant, modo in earum effectum mentem dirigamus. Efficaces nobis tum esse demum promissiones scimus, ubi eas fide recipimus; ubi contra exinanita est fides, simul abolita est promissio. Ea si est natura ipsarum, videamus jam numquid inter se haec dissideant, quod dicitur ab aeterno Deus ordinasse quos amore complecti, in quos iram exercere velit; et quod salutem omnibus indiscriminatim denuntiat. Equidem dico optime convenire. Sic enim promittendo nihil aliud vult, quam omnibus expositam esse suam misericordiam, qui modo eam expetunt atque implorant, quod non alii faciunt nisi quos illuminavit. Porro illuminat quos praedestinavit ad salutem. His, inquam, constat certa et inconcussa promissionum veritas, ut dici nequeat aliquid esse dis-

sensionis inter aeternam Dei electionem, et quod fidelibus offert gratiae suae testimonium. Sed cur omnes nominat? Nempe quo tutius piorum conscientiae acquiescant, dum intelligunt nullam esse peccatorum differentiam, modo adsit fides; impii autem non causentur sibi deesse asylum, quo se a peccati servitute recipiant, dum oblatum sibi ingratitudine sua respuunt. Ergo quum utrisque Dei misericordia per evangelium offeratur, fides est, hoc est Dei illuminatio, quae inter pios et impios distinguit: ut evangelii efficaciam illi sentiant, hi vero nullum inde fructum consequantur. Illuminatio quoque ipsa electionem Dei aeternam pro regula habet. Querimonia Christi quam citant: Jerusalem, Jerusalem, quoties volui congregare pullos tuos, et noluisti (Matth. 23, 37)? nihil illis suffragatur. Fateor Christum non tantum in persona hominis loqui, sed exprobrare quod saeculis omnibus repudiaverint suam gratiam. Sed definienda est illa Dei voluntas de qua agitur. Neque enim obscurum est quam sedulo incubuerit Deus ad retinendum illum populum, et quanta pervicacia a primis ad ultimos vagis suis cupiditatibus dediti collectionem respuerint; sed inde non sequitur irritum fuisse consilium Dei hominum malitia. Excipiunt, nihil minus esse consentaneum Dei naturae, quam ut sit duplex in eo voluntas. Quod ego illis concedo, modo dextri sint interpretes. Sed cur non considerant tot testimonia, ubi Deus, humanos affectus induens, infra suam majestatem descendit? Dicit (Jes. 65, 2) se protensis brachiis rebellem populum vocasse, mane et sero dedisse operam ut eum ad se reduceret. Haec omnia si Deo aptare volent ac figuram negligere, multae supervacuae contentiones emergent: quas una haec solutio componit, quod humanum est ad Deum transferri. Quanquam solutio alibi [1]) a nobis adducta abunde sufficit: quamvis multiplex sit Dei voluntas quoad sensum nostrum, non tamen eum hoc et illud in se velle, sed pro sapientia sua varie multiplice, ut eam Paulus vocat (Eph. 3, 10), attonitos reddere sensus nostros, donec cognoscere nobis dabitur mirabiliter eum velle quod nunc videtur esse voluntati ejus adversum. Cavillis etiam ludunt, quum Deus omnium sit pater, injustum esse ut quemquam abdicet nisi qui sua culpa poenam hanc ante fuerit promeritus. Quasi vero non usque ad porcos et canes pateat Dei liberalitas. Quod si de humano genere agitur, respondeant cur Deus sese devinxerit uni populo, ut ejus esset pater; cur etiam exiguum inde numerum quasi florem decerpserit. Sed convitiatores istos impedit sua maledicendi libido, ne considerent Deum ita solem suum producere super bonos et malos (Matth. 5, 45), ut paucis reposita sit haereditas, quibus olim dicetur: venite benedicti patris mei, possidete regnum etc. (Matth. 25, 34). Objiciunt etiam, Deum nihil odisse eorum quae fecit. Quod ut illis concedam, salvum tamen manet quod doceo reprobos Deo exosos esse, et quidem optimo jure, quia ejus spiritu destituti nihil proferre queunt quam maledictionis causam. Addunt, non esse discrimen Judaei et

1) Libr. 1. c. 18. sect. 3. et libr. 3. c. 20. sect. 43.

gentilis, ideoque indiscriminatim omnibus proponi Dei gratiam: nempe modo admittant, sicuti definit Paulus (Rom. 9, 24), tam ex Judaeis quam ex gentibus Deum pro suo beneplacito vocare, ita ut nemini sit obstrictus. Hoc etiam modo quod ex alio loco (Rom. 11, 32) obtendunt diluitur, Deum clausisse omnia sub peccato, ut omnium misereatur: nempe quia omnium qui salvi fiunt salutem misericordiae suae vult adscribi; quamvis non omnibus sit commune hoc beneficium. Porro ubi multa ultro citroque adducta fuerint, sit haec nobis clausula, ad tantam profunditatem cum Paulo expavescere: quod si obstrepant petulantes linguae, non pudefieri in hac ejus exclamatione: o homo, tu quis es qui litigas cum Deo (Rom. 9, 20)? Vere enim Augustinus[1]) perverse facere contendit qui justitiae humanae modo divinam metiuntur.

CAPUT XXV.

De resurrectione ultima.

Partes hujus Capitis quatuor: 1) Orthodoxae doctrinae de resurrectione ultima, philosophis ignota, utilitas, necessitas, veritas, adminicula immota proponuntur, sect. 1—4. — 2) Atheorum, Sadducaeorum, Chiliastarum, et aliorum fanaticorum sinceram hanc doctrinam impugnantium blasphemiae refelluntur, sect. 5—7. — 3) Explicatur resurrectionis ultimae modus, sect. 8. et 9. — 4) De aeterna tandem electorum felicitate, et sempiterna reproborum miseria, sect. 10—12. agitur.

1. Etsi Christus, sol justitiae, morte devicta per evangelium illucens, vitam nobis illuminavit, teste Paulo, unde et credendo dicimur transiisse a morte in vitam, non jam peregrini et advenae, sed cives sanctorum et domestici Dei, qui nos cum ipso unigenito sedere fecit in coelestibus, ut ad plenam felicitatem nihil desit (2 Tim. 1, 10; Joann. 5, 24; Eph. 2, 6 et 19): ne tamen molestum sit nobis exerceri adhuc sub dura militia, ac si nullus victoriae a Christo partae fructus constaret, tenendum est quod alibi docetur de spei natura. Quoniam enim speramus quae non apparent (Rom. 8, 25), atque, ut alibi dicitur, fides est demonstratio rerum invisibilium (Hebr. 11, 1), quamdiu carnis ergastulo sumus inclusi, peregrinamur a Domino (2 Cor. 5, 6). Qua ratione alibi dicit idem Paulus (Col. 3, 3) nos esse mortuos, et vitam nostram cum Christo absconditam esse in Deo; et quum ipse, qui vita nostra est, apparuerit, tunc et nos cum ipso apparituros in gloria. Haec igitur nostra conditio est, ut sobrie et juste et pie vivendo in hoc saeculo, exspectemus beatam spem et adventum gloriae magni Dei, et servatoris nostri Jesu Christi (Tit. 2, 12). Hic patientia non vulgari opus est, ne defatigati vel retroflectamus cursum, vel sta-

1) De praedest. et grat. c. 2.

tionem nostram deseramus. Itaque quidquid hactenus de salute nostra expositum fuit, mentes in coelum erectas flagitat, ut Christum, quem non vidimus, diligamus, et in eum credentes exsultemus laetitia inenarrabili et gloriosa, donec reportemus finem fidei nostrae, ut Petrus admonet (1 Petr. 1, 8). Qua ratione Paulus (Col. 1, 5) fidem et caritatem piorum respicere dicit ad spem quae in coelo est reposita. Quum ita oculis in Christum defixis e coelo pendemus, nec quidquam eos moratur in terra quo minus ad promissam beatitudinem nos ferant, impletur vere illud: cor nostrum esse ubi est thesaurus noster (Matth. 6, 21). Hinc tam rara in mundo fides, quod tarditati nostrae nihil magis difficile est quam per innumera obstacula transscendere pergendo ad palmam supernae vocationis. Ad ingentem miseriarum cumulum, quo fere obruimur, accedunt profanorum hominum ludibria, quibus impetitur nostra simplicitas; dum bonorum praesentium illecebris sponte renuntiantes, videmur beatitudinem quae nos latet, quasi fugitantem umbram captare. Denique sursum et deorsum, a fronte et a tergo violentae nos tentationes obsident, quibus sustinendis longe essent animi nostri impares, nisi expliciti rebus terrenis, coelesti vitae, quae in speciem procul remota est, devincti essent. Quare ille demum solide in evangelio profecit, qui ad continuam beatae resurrectionis meditationem assuefactus est.

2. De summo fine bonorum anxie disputarunt olim philosophi, atque etiam inter se certarunt; nemo tamen, excepto Platone, agnovit summum hominis bonum esse ejus conjunctionem cum Deo. Qualis autem haec esset, ne obscuro quidem gustu sentire potuit. Nec mirum, ut qui de sacro illius vinculo nihil didicerat. Nobis unica et perfecta felicitas in hac quoque terrena peregrinatione nota est: sed quae sui desiderio corda nostra magis ac magis quotidie accendit, donec plena fruitio nos satiet. Ideo dixi ex Christi beneficiis fructum non percipere, nisi qui ad resurrectionem animos attollunt. Sicuti hunc scopum praefigit Paulus fidelibus, ad quem se eniti dicit, et omnia oblivisci, donec eo perveniat (Phil. 3, 8). Quo nos quoque alacrius eodem contendere oportet, ne si mundus hic nos occupet, tristes desidiae nostrae poenas demus. Proinde alibi (ibid. 20) fideles insignit hac nota, quod eorum conversatio in coelis sit, unde et servatorem suum exspectant. Ac ne flaccescant animis in hoc cursu, idem illis omnes creaturas adjungit socias. Nam quia ubique deformes conspiciuntur ruinae, dicit quaecunque in coelo et terra sunt eniti ad renovationem. Nam quum Adam suo lapsu dissipaverit integrum naturae ordinem, sua creaturis servitus, cui propter hominis peccatum subjectae sunt, molesta et gravis est; non quod praeditae sint aliquo sensu, sed quia integrum statum a quo exciderunt, naturaliter appetunt. Gemitum ergo et parturitionis dolorem illis attribuit Paulus (Rom. 8, 19), ut nos, qui primitiis spiritus donati sumus, pudeat in nostra corruptione tabescere, ac non imitari saltem mortua elementa, quae alieni peccati poenam sustinent. Quo autem acrius nos pungat,

ultimum Christi adventum vocat nostram redemptionem. Verum quidem est, jam completos esse omnes resurrectionis nostrae numeros; sed quia Christus semel oblatus est pro peccatis, iterum absque peccato conspicietur in salutem (Hebr. 10, 12). Quibuslibet aerumnis premamur, haec nos redemptio ad suum usque effectum sustineat.

3. Studium nostrum acuet ipsum rei pondus. Nec enim Paulus (1 Cor. 15, 14 seqq.) abs re contendit, nisi mortui resurgant, totum evangelium inane et fallax esse; quia miserior esset nostra quam aliorum mortalium conditio, utpote qui multorum odiis et probris expositi in singulas horas periclitamur, imo sumus quasi oves mactationi destinatae. Ac proinde concideret ejus autoritas non una in parte duntaxat, sed in tota summa, quam et adoptio et salutis nostrae effectus complectitur. Atque ita in rem maxime omnium seriam simus attenti ut nulla diuturnitas lassitudinem afferat. Quo consilio etiam in hunc locum distuli quod de ea breviter tractandum erat, ut discant lectores, ubi Christum receperint perfectae salutis autorem, altius assurgere, sciantque coelesti immortalite et gloria vestitum, ut totum corpus capiti conforme reddatur. Quemadmodum etiam in ejus persona spiritus sanctus resurrectionis exemplum subinde proponit. Res est creditu difficilis, ubi putredine consumpta fuerint corpora, tandem suo tempore resurrectura esse. Itaque quum multi ex philosophis asseruerint immortales esse animas, carnis resurrectio a paucis probata fuit. In quo etsi nulla fuit excusatio, inde tamen monemur rem esse magis arduam quam ut hominum sensus ad se trahat. Quo tantum obstaculum superet fides, duo adminicula scriptura suppeditat: alterum est in Christi similitudine, alterum vero in Dei omnipotentia. Jam quoties de resurrectione agitur, occurrat Christi imago, qui in natura quam a nobis sumpserat sic peregit cursum mortalis vitae ut nunc, immortalitatem adeptus, sit nobis pignus futurae resurrectionis. Nam in miseriis quibus obsidemur mortificationem ejus circumferimus in carne nostra (2 Cor. 4, 10), ut vita ejus manifestetur in nobis. Et separare eum a nobis non licet, ac ne possibile quidem est quin laceretur. Unde illa Pauli ratiocinatio: si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit (1 Cor. 15, 13); quia scilicet confessum illud principium sumit, Christum non sibi privatim morti fuisse subjectum, vel de morte adeptum esse victoriam resurgendo, sed inchoatum fuisse in capite quod impleri in omnibus membris necesse est, secundum cujusque gradum et ordinem. Nam ei per omnia aequari ne rectum quidem esset. Dicitur in Psalmo (16, 10): non permittes mansuetum tuum videre corruptionem. Hujus fiduciae portio etsi ad nos pertinet secundum mensuram donationis, solidus tamen effectus non nisi in Christo apparuit, qui immunis ab omni putredine, integrum corpus recepit. Jam ne ambigua sit nobis beatae cum Christo resurrectionis societas, ut hoc pignore simus contenti, diserte affirmat Paulus (Phil. 3, 21), ideo sedere in coelis et venturum ultimo die judicem, ut

corpus nostrum humile et abjectum configuret corpori suo glorioso. Alibi (Col. 3, 4) etiam docet: Deum non suscitasse filium a morte, ut specimen unum ederet suae virtutis, sed ut eandem erga nos fideles spiritus efficaciam exserat: quem ideo vitam appellat, dum habitat in nobis, quia in hunc finem datus est ut quod in nobis mortale est vivificet. Compendio perstringo quae et uberius tractari possent, et merentur splendidius ornari; et tamen in paucis verbis satis materiae pios lectores reperturos confido, quod ad fidem eorum aedificandam sufficiat. Resurrexit ergo Christus ut nos haberet socios futurae vitae. Suscitatus est a patre, quatenus erat ecclesiae caput, a qua nullo modo patitur divelli. Suscitatus est virtute spiritus, qui nobis ad vivificandi munus communis est. Denique suscitatus est ut esset resurrectio et vita. Sicut autem diximus, in hoc speculo conspicuam nobis esse vivam resurrectionis imaginem, ita sit nobis ad fulciendos animos nostros firma hypostasis, modo ne longioris morae nos taedeat vel pigeat; quia nostrum non est proprio arbitrio temporum articulos metiri, sed patienter quiescere, dum pro sua opportunitate Deus regnum suum instauret. Quo spectat illa Pauli exhortatio (1 Cor. 15, 23): primitiae Christus, deinde qui Christi sunt; quisque suo ordine. Caeterum ne qua de Christi resurrectione, in qua fundata est nostra omnium, moveretur quaestio, videmus quot et quam variis modis illam nobis testatam fecerit. Ridebunt nasuti homines quasi puerile ludicrum, quae ab evangelistis refertur historiam. Cujus enim momenti erit nuntius quem pavidae mulierculae perferunt, et deinde confirmant discipuli fere exanimes? Cur non potius in medio templo et foro illustria victoriae suae trophaea Christus statuit? Cur non formidabilis prodit in conspectum Pilati? Cur non etiam redivivum se sacerdotibus et toti Hierosolymae probat? Testes vero quos seligit vix idoneos esse concedent homines profani. Respondeo, quanquam in illis exordiis contemptibilis fuerit ejus infirmitas, admirabili tamen Dei providentia hoc totum fuisse gubernatum: ut qui nuper metu exanimati fuerant, eos partim amor Christi et pietatis zelus, partim sua incredulitas ad sepulcrum raperet; non tantum ut oculati essent rei testes, sed ut audirent idem ex angelis quod oculis cernebant. Quomodo suspecta erit nobis eorum fides qui fabulam esse putarunt quod audierant ex mulieribus, donec in rem praesentem sunt adducti? Totum vero populum, et ipsum praesidem, postquam satis superque convicti fuerant, nihil mirum est tam Christi aspectu quam aliis signis fuisse privatos. Obsignatur sepulcrum, custodes excubias agunt, non reperitur tertio die corpus. Pecunia corrupti milites rumorem spargunt, fuisse a discipulis subreptum. Quasi vero vel turmae cogendae facultas esset, vel arma suppeterent, vel etiam ad tale facinus audendum exercitati essent. Quod si militibus satis non erat animi ad illos abigendos, cur non persequuti sunt, ut ope plebis adjuti aliquos deprehenderent? Vere ergo annulo suo Pilatus Christi resurrectionem obsignavit, et qui appositi fuerunt ad sepulcrum custodes, tacendo vel mentiendo ejusdem

resurrectionis praecones facti sunt. Interea personuit vox angelorum: surrexit; non est hic. Splendor coelestis non homines sed angelos esse palam ostendit. Postea Christus ipse, si quid dubitationis adhuc haerebat, sustulit. Viderunt enim non semel discipuli, atque etiam pedes et manus palparunt, et eorum incredulitas non parum ad confirmandam fidem nostram profuit. Disseruit inter eos de mysteriis regni Dei, tandem ipsis videntibus ascendit in coelum; nec undecim modo apostolis exhibitum fuit hoc spectaculum, sed plus quam quingentis fratribus simul visus est (1 Cor. 15, 6). Jam misso spiritu sancto certum documentum edidit non tantum vitae, sed etiam summi imperii; sicuti praedixerat: expedit vobis ut abeam, alioqui spiritus sanctus non veniet (Joann. 16, 7). Jam vero Paulus non mortui virtute prostratus est in itinere, sed eum quem oppugnabat summa potentia pollere sensit. Stephano apparuit in alium finem, ut vitae certitudine mortis timorem vinceret (Act. 7, 55). Tot ac tam authenticis testimoniis fidem derogare non diffidentiae est, sed pravae adeoque furiosae obstinationis.

4. Quod diximus in probanda resurrectione sensus nostros oportere dirigi ad immensam Dei potentiam, hoc breviter docet Paulus. Ut corpus nostrum abjectum, inquit, conforme reddat corpori claritatis suae, secundum operationem virtutis suae, qua potest sibi subjicere omnia (Phil. 3, 21). Quare nihil minus consentaneum quam hic respicere quid naturaliter fieri possit, ubi inaestimabile miraculum nobis proponitur, quod sensus nostros sua magnitudine absorbet. Paulus tamen proposito naturae documento, socordiam eorum coarguit qui resurrectionem negant. Stulte, inquit (1 Cor. 15, 36), quod seminas non vegetatur, nisi prius moriatur, etc. In semente resurrectionis speciem cerni dicit, quia ex putredine nascitur seges. Nec vero res tam difficilis esset creditu, si ad miracula, quae se per omnes mundi plagas oculis nostris ingerunt, attenti ut par est essemus. Caeterum meminerimus, neminem de futura resurrectione vere esse persuasum nisi qui in admirationem raptus, Dei virtuti suam dat gloriam. Hac fiducia elatus Jesaias (26. 19) exclamat: vivent mortui, cadaver meum resurget; expergiscimini et laudate habitatores pulveris. Rebus desperatis sese attollit ad Deum vitae autorem, penes quem sunt exitus mortis, ut dicitur in Psalmo (68, 21). Job etiam, cadaveri similior quam homini, fretus Dei potentia, non dubitat quasi integer ad diem illum se attollere (Job. 19, 25): scio quod redemptor meus vivit, et in novissimo die surget super pulverem (nempe ut suam potentiam illic exserat) et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum; visurus sum ipse, et non alius. Nam etsi quidam subtilius detorquent locos istos, ac si de resurrectione exponi non deberent, confirmant tamen quod evertere cupiunt: quia non aliunde sancti viri solatium petunt in suis malis quam ex resurrectionis similitudine. Quod melius ex loco Ezechielis (37, 8) cognoscitur. Nam quum promissionem re-

ditus Judaei respuerent, ac objicerent, nihilo magis esse probabile sibi aperiri viam quam mortuos exire e sepulcro, visio prophetae offertur campi pleni ossibus aridis; ea jubet Deus carnem et nervos recipere. Quanquam sub figura illa populum ad spem reditus erigit, materiam tamen sperandi sumit ex resurrectione: sicuti nobis praecipuum est exemplar liberationum omnium quas sentiunt fideles in hoc mundo. Sic Christus, postquam vocem evangelii vivificam esse docuit, quia hoc non recipiebant Judaei, mox addit (Joann. 5, 28): nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui sunt in monumentis, audient vocem filii Dei et prodibunt. Ergo exemplo Pauli (2 Tim. 4, 8) alacriter jam triumphemus inter medias pugnas, quod potens sit, qui nobis promisit futuram vitam, servare depositum; atque ita gloriemur repositam esse nobis coronam justitiae, quam reddet nobis justus judex. Sic fiet ut quidquid molestiarum perpetimur, ostensio nobis sit futurae vitae, quia Dei naturae convenit rependere afflictionem impiis qui nos affligunt, nobis vero qui injuste affligimur, requiem, in manifestatione Christi cum angelis potentiae suae, in flamma ignis (2 Thess. 1, 6). Sed tenendum est quod paulo post adjungit, venturum ut glorificetur in sanctis suis, et admirabilis fiat in omnibus qui crediderunt, quia fides habita fuerit evangelio.

5. Etsi autem hominum mentes in hoc studio assidue occupari decebat, quasi tamen data opera abolere vellent omnem resurrectionis memoriam, mortem vocarunt lineam rerum omnium, et interitum hominis. Nam certe de communi et recepta opinione loquitur Solomo (Eccl. 9, 4), quum dicit canem vivum meliorem esse mortuo leone. Et alibi (Eccl. 3, 21): quis scit an hominis anima ascendat sursum, et anima jumenti descendat deorsum? Omnibus autem saeculis grassatus est hic brutus stupor, adeoque in ipsam ecclesiam perrupit; quia palam ausi sunt profiteri Sadducaei, nullam esse resurrectionem, imo animas esse mortales. Sed ne quem levaret crassa haec ignorantia, ipso naturae instinctu increduli semper effigiem resurrectionis habuerunt ante oculos. Quorsum enim sacer et inviolabilis mos sepeliendi, nisi ut arrha esset novae vitae? Neque excipere licet, ex errore hoc esse natum; quia et sepulturae religio apud sanctos patres semper viguit, et Deus apud gentes manere voluit eundem morem, ut objecta resurrectionis effigies earum torporem expergefaceret. Quamvis autem profectu caruerit caeremonia illa, utilis tamen nobis est si prudenter finem spectamus: quia non levis est incredulitatis refutatio, omnes simul professos esse quod nemo credebat. Atqui non modo obstupefecit satan hominum sensus, ut sepelirent una cum corporibus resurrectionis memoriam; sed partem hanc doctrinae variis figmentis corrumpere molitus est, ut tandem intercideret. Omitto quod jam Pauli tempore eam convellere coepit; sed paulo post sequuti sunt Chiliastae, qui mille annis finierunt Christi regnum. Ac eorum quidem commentum puerilius est quam ut refutatione vel indigeat, vel dignum sit. Nec illis suffragatur Apocalypsis,

ex qua (c. 20, 4) errori suo colorem induxisse certum est; quando in millenario numero non agitur de aeterna ecclesiae beatitudine, sed tantum de variis agitationibus quae ecclesiam adhuc in terris laborantem manebant. Caeterum tota scriptura clamat finem nullum fore electorum beatitudini nec reproborum supplicio. Omnium porro rerum quae et conspectum nostrum fugiunt, et mentis captum longe superant, aut fides ex certis Dei oraculis petenda est, aut prorsus abjicienda. Qui mille annos assignant filiis Dei, ad futurae vitae haereditatem fruendam, non animadvertunt quantam contumeliam inurant et Christo et ejus regno. Nam si immortalitate non induentur, ergo nec Christus ipse, ad cujus gloriam transformabuntur, in gloriam immortalem receptus est; si aliquem habebit finem eorum beatitudo, ergo regnum Christi, cujus soliditati innititur, temporarium est. Denique aut imperitissimi sunt rerum omnium divinarum, aut obliqua malignitate totam Dei gratiam Christique virtutem labefactare moliuntur. Quarum complementum non aliter constat nisi obliterato peccato et absorpta morte vita aeterna ad plenum instauretur. Quam vero stolide ineptiant qui timent nimiam Deo saevitiam adscribere si aeternis poenis reprobi addicantur, vel caecis perspicuum est. Scilicet injurius erit Dominus, si regno suo privaverit qui eo se indignos per ingratitudinem reddiderint. At peccata eorum temporaria sunt. Fateor, sed Dei majestas, atque etiam justitia, quam peccando violarunt, aeterna est. Merito igitur non perit iniquitatis memoria. At ita poena modum excedet delicti. Haec vero est non ferenda blasphemia, dum tam parvo aestimatur Dei majestas, dum non pluris fit ejus contemptus quam animae unius exitium. Sed omittamus nugatores istos, ne contra quam praefati sumus, videamur eorum deliramenta refutatione digna judicare.

6. Duo praeter haec deliria invecta sunt ab hominibus perperam curiosis. Alii putarunt, quasi totus homo intereat, animas resurrecturas cum corporibus: alii, quum immortales esse spiritus concedant, novis corporibus indutum iri: quo negant carnis resurrectionem. De priore quoniam aliquid attigi in creatione hominis, satis mihi erit monere iterum lectores quam belluinus sit error, ex spiritu ad imaginem Dei formato flatum evanidum facere, qui in hac tantum caduca vita corpus vegetet, et templum spiritus sancti redigere in nihilum; eam denique partem nostri, in qua maxime refulget divinitas, et insignes sunt immortalitatis notae, hac dote spoliare: ut melior atque excellentior sit corporis conditio quam animae. Longe aliter scriptura, quae corpus tugurio comparat ex quo nos migrare dicit quum morimur; quia ab ea parte nos aestimat quae nos a brutis animalibus discernit. Sic Petrus (2 Petr. 1, 14) morti propinquus dicit tempus venisse quo tabernaculum suum deponat. Paulus vero de fidelibus loquens, postquam dixit, ubi terrestris domus nostra dissoluta fuerit, nobis esse aedificium in coelis, adjungit nos peregrinari a Domino quamdiu manemus in corpore, sed expetere Dei praesentiam in absen-

tia corporis (2 Cor. 5, 1 seqq.). Nisi superstites essent animae corporibus, quid est quod habet Deum praesentem ubi est a corpore separatum? Dubitationem vero tollit apostolus (Hebr. 12, 23), dum tradit nos esse aggregatos ad spiritus justorum. Quibus verbis intelligit, nos sociari sanctis patribus, qui etiam mortui eandem pietatem nobiscum colunt, ut non possimus esse Christi membra nisi cum ipsis coalescamus. Nisi etiam animae corporibus exutae retinerent suam essentiam, ac beatae gloriae capaces essent, non dixisset Christus latroni: hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23, 43). Tam claris testimoniis freti ne dubitemus, Christi exemplo, morientes Deo commendare animas nostras (ibid. 46); vel, exemplo Stephani, tradere Christo in custodiam (Act. 7, 59), qui non temere vocatur fidelis earum pastor et episcopus (1 Petr. 2, 25). Porro de intermedio earum statu curiosius inquirere neque fas est, neque expedit. Valde se torquent multi disputando quem locum occupent, et an coelesti gloria jam fruantur necne. Atqui stultum et temerarium est de rebus incognitis altius inquirere quam Deus nobis scire permittat. Scriptura (Matth. 5, 8. 26; Joann. 12, 32), ubi dixit Christum illis praesentem esse et eas recipere in paradisum ut consolationem percipiant, reproborum vero animas cruciatus quales meritae sunt perpeti, non ultra progreditur. Quis jam doctor aut magister quod Deus celavit nobis patefaciet? De loco non minus inepta et futilis est quaestio: quando scimus non eam esse animae dimensionem quam corporis. Quod sinus Abrahae dicitur beata sanctorum spirituum collectio, nobis abunde est ex hac peregrinatione excipi a communi fidelium patre, ut nobiscum fidei suae fructum communicet. Interea quum scriptura ubique jubeat pendere ab exspectatione adventus Christi, et gloriae coronam eo usque differat, contenti simus his finibus divinitus nobis praescriptis, animas piorum militiae labore perfunctas in beatam quietem concedere, ubi cum felici laetitia fruitionem promissae gloriae exspectant, atque ita omnia teneri suspensa, donec Christus appareat redemptor. Reprobis vero eandem esse sortem dubium non est quam Judas (v. 6) diabolis assignat, vinctos catenis teneri donec ad supplicium cui addicti sunt trahantur.

7. Aeque prodigiosus est eorum error, qui animas non recepturas quibus nunc indutae sunt corpora, sed novis et aliis praeditas fore imaginantur. Ac Manichaeorum quidem perquam futilis ratio fuit, minime consentaneum esse ut caro quae immunda est resurgat. Quasi vero nulla sit animarum immundities; quas tamen a spe coelestis vitae non arcebant. Perinde igitur fuit ac si dicerent, purgari divinitus non posse quod peccati labe infectum est. Nam illud delirium, quod naturaliter immunda esset caro, quia a diabolo creata, nunc praetereo. Tantum ostendo, quidquid nunc coelo indignum in nobis est, resurrectioni non obstare. Atqui primo quum jubeat Paulus (2 Cor. 7, 1) fideles se mundare ab omni inquinamento carnis et spiritus, inde sequitur quod alibi (2 Cor. 5, 10) denuntiat judicium, ut reportet unus-

quisque per corpus sive bonum sive malum. Cui consentit quod scribit ad Corinthios (2 Cor. 4, 10), ut vita Jesu Christi manifestetur in carne nostra mortali. Qua ratione alibi (1 Thess. 5, 23) non minus precatur ut Deus integra corpora conservet usque ad diem Christi, quam animas et spiritus. Nec mirum: quia corpora quae sibi in templa dicavit Deus (1 Cor. 3, 11), in putredinem sine spe resurrectionis decidere, absurdissimum esset. Quid quod etiam membra sunt Christi (1 Cor. 6, 15)? Quid quod singulas eorum partes sibi Deus sanctificari praecipit? quod vult linguis nomen suum celebrari, tolli ad se puras manus, sacrificia offerri (1 Tim. 2, 8)? Quam igitur hominis partem tam praeclaro honore dignatur coelestis judex, cujus amentiae est ab homine mortali in pulverem redigi absque ulla spe instaurationis? Similiter Paulus (1 Cor. 6, 20), quum nos ad ferendum Dominum hortatur tam in corpore, quam in anima, quia utrumque Dei est, non patitur certe quod Deo tanquam sacrum vendicat aeternae putredini adjudicari. Nec vero ulla de re clarior suppetit scripturae definitio, quam de carnis quam gestamus resurrectione. Oportet, inquit Paulus (1 Cor. 15, 53), corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Si nova corpora formaret Deus, ubi haec qualitatis mutatio? Si dictum esset oportere nos renovari, ambigua loquutio forte occasionem cavillo dedisset; nunc ubi corpora, quibus sumus circumdati, digito monstrans, incorruptionem illis promittit, nova fabricari satis aperte negat. Imo magis expresse, inquit Tertullianus[1]), non poterat loqui, nisi cutem suam manibus teneret. Nec ullo cavillo effugient quod alibi (Rom. 14, 11) Christum fore mundi judicem dicens, Jesaiae (49, 18) testimonium citat: vivo ego, dicit Dominus, mihi flectetur omne genu: quando aperte obnoxios ad rationem vitae reddendam quos alloquitur fore denuntiat. Quod non quadraret si nova corpora ad tribunal sisterentur. Porro in verbis Danielis (12, 2) nihil est perplexum: multique dormientium in terra pulveris expergiscentur, hi ad vitam aeternam, et illi ad opprobria et ad contemptum sempiternum; quando non ex quatuor elementis novam materiam ad conflandos homines, sed ex sepulcris mortuos evocat. Atque hoc dictat aperta ratio. Nam si mors, quae originem habet a lapsu hominis, accidentalis est, instauratio, quam attulit Christus, ad idem illud corpus pertinet quod mortale esse coepit. Et sane quod rident Athenienses dum asseritur a Paulo resurrectio, hinc colligere licet qualis ejus praedicatio fuerit; ac omnino risus ille non parum ad confirmandam fidem nostram valet. Digna etiam observatu est Christi sententia (Matth. 10, 28): nolite metuere eos qui occidunt corpus, animam occidere non possunt; sed eum metuite qui potest et animam et corpus perdere in gehennam ignis. Neque enim timendi causa, nisi supplicio obnoxium esset quod nunc gestamus corpus. Nec

1) Libr. de resurr. carnis, c. 51.

vero obscurior est altera ejusdem Christi sententia (Joann. 5, 28): venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei, et prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii. An dicemus animas in sepulcris quiescere, ut illinc Christum exaudiant? ac non potius ad ejus imperium corpora in vigorem a quo exciderant reditura? Ad haec si novis corporibus donandi sumus, ubi capitis et membrorum conformitas? Resurrexit Christus: an novum sibi corpus fingendo? imo, ut praedixerat: destruite templum hoc, et triduo erigam illud (Joann. 2, 19). Quod prius gestaverat mortale corpus, iterum recepit. Neque enim multum nobis profuisset, subrogato novo corpore, aboleri illud quod in sacrificium expiationis oblatum fuerat. Tenenda est etiam illa societas quam praedicat apostolus (1 Cor. 15, 12): nos resurgere, quia Christus resurrexit. Quia nihil minus probabile quam ut privetur Christi resurrectione caro nostra in qua circumferimus mortificationem ipsius Christi. Quod quidem illustri documento patuit, dum resurgente Christo multa corpora sanctorum exierunt e sepulcris (Matth. 27, 52). Neque enim negari potest, hoc ultimae quam speramus resurrectionis praeludium fuisse, vel potius arrham; qualis ante in Henoch et Elia jam exstabat, quos Tertullianus resurrectionis candidatos vocat, quia corpore et anima a corruptione exempti, in Dei custodiam recepti fuerint.

8. Pudet me in re tam clara tantum verborum consumere; sed hanc molestiam placide mecum vorabunt lectores, ne qua rima ad decipiendos simplices perversis et audacibus ingeniis pateat. Cerebri sui commentum proferunt volatici spiritus quibuscum nunc disputo, in resurrectione novorum corporum fore creationem. Qua ratione impulsi ita sentiunt, nisi quia incredibile illis videtur, cadaver tam longa putredine consumptum posse in pristinum statum redire? Ergo sola in illis incredulitas hujus sententiae est mater. Nos contra spiritus Dei ad sperandam carnis nostrae resurrectionem in scriptura passim hortatur. Hac ratione baptismus, teste Paulo (Col. 2, 12), sigillum nobis est futurae resurrectionis; nec minus sacra coena ad ejus fiduciam nos invitat, dum symbola spiritualis gratiae ore percipimus. Et certe tota Pauli exhortatio (Rom. 6, 13), ut membra nostra exhibeamus arma in obedientiam justitiae, frigeret, nisi accederet quod postea subjungit (Rom. 8, 11), qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra. Quid enim juvaret, applicare pedes, manus, oculos et linguas in obsequium Dei, nisi fructus et mercedis essent participes? Quod suis verbis aperte confirmat Paulus (1 Cor. 6, 13. 15. 19): corpus non scortationi, sed Domino, et Dominus corpori; qui vero suscitavit Christum, et nos suscitabit per virtutem suam. Clariora sunt quae sequuntur: ea esse templa spiritus sancti et membra Christi. Interea videmus ut resurrectionem cum castitate et sanctimonia conjungat; sicuti paulo post pretium redemptionis ad corpora extendit. Jam rationi consentaneum non esset,

Pauli corpus, in quo stigmata Christi portavit (Gal. 6, 17), et in quo magnifice Christum glorificavit, orbari coronae praemio. Unde et illa gloriatio: exspectamus redemptorem e coelis, qui corpus nostrum abjectum conforme reddet corpori claritatis suae (Phil. 3, 21). Ac si verum est illud (Act. 14, 22), per multas afflictiones oportere nos ingredi in regnum Dei, ab hoc ingressu corpora prohibere nulla ratio sustinet, quae et sub crucis vexillo exercet Deus, et victoriae laude ornat. Itaque nulla ejus rei dubitatio inter sanctos orta est, quin se Christi comites fore sperarent; qui omnes quibus probamur afflictiones in personam suam transfert, ut vivificas esse doceat. Imo et sanctos patres sub lege, externa caeremonia Deus in hac fide exercuit. Quorsum enim sepeliendi ritus, sicuti ante visum est, nisi ut reconditis corporibus scirent paratam esse novam vitam? Huc aromata quoque, aliaque immortalitatis symbola spectarunt, quibus sub lege adjuta fuit non aliter quam sacrificiis doctrinae obscuritas. Nec morem illum peperit superstitio; quando videmus spiritum in narrandis sepulturis non minus diligenter insistere quam in praecipuis fidei mysteriis. Et Christus officium hoc tanquam non vulgare commendat (Matth. 26, 10), non alia certe de causa nisi quia a sepulcri, quod omnia corrumpit et abolet, intuitu in spectaculum renovationis oculos attollit. Praeterea tam sedula observatio caeremoniae quae laudatur in patribus, satis comprobat rarum illis fuisse et pretiosum fidei adminiculum. Neque enim adeo sollicite curasset Abraham uxoris sepulcrum (Gen. 23, 4. 19), nisi religio illi proposita fuisset ante oculos, et utilitas mundo superior, nempe ut mortuum uxoris corpus insignibus resurrectionis exornans suam et familiae fidem confirmaret. Clarior vero hujus rei probatio eminet in exemplo Jacob, qui ut posteris testetur ne morte quidem spem terrae promissae animo suo excidisse, jubet ossa sua illuc referri (Gen. 47, 30). Quaeso, si novo corpore induendus erat, nonne ridiculum dedisset mandatum de pulvere in nihilum redigendo? Quare si qua apud nos viget scripturae autoritas, nullius doctrinae clarior vel certior desiderari potest probatio. Hoc ipsum pueris sonant resurrectionis et suscitandi voces; neque enim resurgere dicemus quod nunc primum creatur; nec staret illud Christi (Joann. 6, 39): quidquid dedit mihi pater non peribit, sed suscitabo illud in novissimo die. Eodem tendit dormiendi verbum, quod nonnisi in corpora competit. Unde et coemeteriis nomen impositum. Superest ut de resurrectionis modo aliquid delibem. Hoc verbo utor: quia Paulus mysterium vocans (1 Cor. 15, 51), ad sobrietatem nos hortatur, et liberius argutiusque philosophandi licentiam fraenat. Primo tenendum est quod diximus, nos in eadem quam gestamus carne resurrecturos quoad substantiam; sed qualitatem aliam fore. Sicuti quum eadem Christi caro, quae in victimam oblata fuerat, suscitata fuerit, aliis tamen dotibus excelluit ac si alia prorsus foret. Quod Paulus (ibid. 39) familiaribus exemplis declarat. Nam sicut humanae et belluinae carnis eadem

est substantia, non qualitas; stellis omnibus eadem est materia, claritas diversa: ita quanquam retinebimus substantiam corporis, mutationem fore docet, ut longe praestantior sit conditio. Corpus ergo corruptibile, ut suscitemur, non peribit nec evanescet; sed induet, deposita corruptione, incorruptionem. Quoniam vero elementa Deus omnia praesto habet ad suum nutum, nulla eum difficultas impediet quominus et terrae et aquis et igni imperet, ut quod videtur ab illis consumptum reddant. Quod etiam, licet non absque figura, Jesaias (26, 21) testatur: ecce Dominus egredietur de loco suo ut visitet iniquitatem terrae, et terra discooperiet sanguinem suum, neque teget amplius interfectos suos. Sed notandum est discrimen inter eos qui pridem mortui fuerint, et quos dies ille superstites reperiet. Neque enim omnes dormiemus, teste Paulo (1 Cor. 15, 51), sed omnes immutabimur; hoc est, necesse non erit distantiam temporis inter mortem et initium secundae vitae intercedere; quia in puncto temporis et nictu oculi penetrabit clangor tubae qui mortuos excitet incorruptibiles, et vivos subita mutatione reformet in eandem gloriam. Sic alibi (1 Thess. 4, 15) fideles quibus mors obeunda est consolatur: quia non praevenient mortuos qui tunc erunt superstites, quin potius resurgent priores qui dormierunt in Christo. Si quis objiciat illud apostoli (Hebr. 9, 27), statutum esse cunctis mortalibus semel mori: facilis solutio est. Ubi mutatur naturae status, speciem esse mortis, et apposite sic nominari; ac proinde haec inter se conveniunt, morte renovatum iri omnes dum exuent mortale corpus; non fore tamen necessarium corporis et animae dissidium ubi erit subita immutatio.

9. Sed hic difficilior quaestio exoritur, quo jure communis sit impiis et a Deo maledictis resurrectio, quae singulare est Christi beneficium? Scimus omnes in Adam morti fuisse addictos; venit Christus resurrectio et vita (Joann. 11, 25): an ut promiscue totum genus humanum vivificet? Sed quid minus consentaneum quam eos in obstinata sua caecitate consequi, quod sola fide recuperant pii Dei cultores? Manet tamen illud fixum, aliam fore judicii, aliam vitae resurrectionem, et Christum venturum ut segreget agnos ab hoedis (Matth. 25, 32). Respondeo, non debere videri tam insolitum, cujus similitudinem in quotidiano usu cernimus. Nos totius mundi haereditate scimus in Adam fuisse privatos; nec minus aequa ratione ab alimentis communibus nos arceri, quam ab esu arboris vitae. Unde igitur fit ut Deus non solum oriri faciat solem suum super bonos et malos (Matth. 5, 45), sed quoad praesentis vitae usus, inaestimabilis ejus liberalitas larga copia assidue profluat? Hinc certe cognoscimus, quae propria sunt Christi et membrorum ejus, ad impios quoque exundare; non ut legitima sit possessio, sed quo magis reddantur inexcusabiles. Sic Deum impii saepe experiuntur beneficum, non vulgaribus documentis, sed quae omnes piorum benedictiones interdum obscurent, illis tamen cedant in majorem damnationem. Si quis exci-

piat, caducis et terrenis beneficiis resurrectionem non apte conferri, hic quoque respondeo: ubi primum alienati sunt a Deo vitae fonte, diaboli interitum fuisse promeritos quo prorsus abolerentur; admirabili tamen Dei consilio repertum fuisse medium statum, ut extra vitam in morte viverent. Nihilo absurdius videri debet, si accidentalis est impiis resurrectio quae invitos trahat ad tribunal Christi, quem nunc audire magistrum et doctorem recusant. Levis enim esset poena, morte absumi, nisi poenas suae contumaciae daturi coram judice sisterentur, cujus in se vindictam sine fine et modo provocarunt. Caeterum quanquam tenendum quod diximus, et quod celebris illa Pauli (Act. 24, 15) confessio apud Felicem continet, se futuram exspectare resurrectionem justorum et impiorum; saepius tamen scriptura resurrectionem solis Dei filiis una cum coelesti gloria proponit; quia non venit proprie Christus in mundi exitium, sed in salutem. Ideo et in symbolo sola fit mentio beatae vitae.

10. Quoniam autem tum demum implebitur prophetia (Hos. 13, 14; 1 Cor. 15, 54) de absorpta per victoriam morte, semper nobis in mentem veniat aeterna felicitas, resurrectionis finis; de cujus excellentia si omnia dicta fuerint quibus omnium hominum linguae sufficiant, vix tamen infima ejus particula delibata fuerit. Nam utcunque vere audiamus, regnum Dei claritate, gaudio, felicitate, gloria fore refertum, illa tamen quae nominantur, a sensu nostro remotissima et quasi aenigmatibus involuta manent, donec venerit dies ille, quo nobis suam gloriam ipse facie ad faciem conspiciendam exhibebit. Scimus nos esse Dei filios, inquit Joannes (1 Joann. 3, 2), sed nondum apparuit; ubi autem similes ei erimus, videbimus eum qualis est. Quamobrem prophetae, quia spiritualem illam beatitudinem in se ipsa nullis verbis exprimere poterant, sub rebus corporeis eam fere delinearunt. Quia tamen rursum aliquo suavitatis illius gustu accendi in nobis desiderii fervorem oportet, in hoc praecipue cogitando immoremur: si Deus bonorum omnium plenitudinem, ceu fons quidam inexhaustus, in se continet, nihil ultra eum expetendum iis qui ad summum bonum et omnes felicitatis numeros contendunt, sicuti pluribus locis docemur: Abraham, ego merces tua magna valde (Gen. 15, 2). Cui sententiae succinit David (Psal. 16, 5): portio mea Jehova; sors mihi praeclare cecidit. Item alibi (Psal. 17, 15): satiabor vultu tuo. Atqui Petrus (2 Petr. 1, 4) denuntiat in hoc vocatos fideles ut divinae fiant consortes naturae. Quomodo istud? quia glorificabitur in omnibus sanctis suis, et admirabilis fiet in iis qui crediderunt (2 Thess. 1, 10). Si Dominus gloriam, virtutem, justitiam suam cum electis participabit, imo se ipsum illis fruendum dabit, et quod praestantius, quodammodo in unum cum ipsis coalescet, meminerimus sub hoc beneficio omne felicitatis genus contineri. Et quum multum in hac meditatione profecerimus, recognoscamus tamen nos in imis adhuc radicibus subsidere, si mentis nostrae conceptio cum mysterii hujus sublimitate confe-

ratur. Quo nobis in hac parte magis colenda est sobrietas, ne moduli nostri immemores, quo majore audacia in sublime transvolabimus, fulgor coelestis gloriae nos obruat. Sentimus etiam uti immodica cupido plus quam fas est sciendi nos titillet. Unde subinde et frivolae et noxiae quaestiones scaturiunt. Frivolas voco, ex quibus nulla potest elici utilitas. Sed hoc secundum deterius, quod qui sibi in illis indulgent, perniciosis speculationibus sese implicant. Quamobrem voco noxias. Quod scripturae docent, ab omni controversia exemptum apud nos esse debet: nempe sicuti varie Deus sua dona sanctis in hoc mundo distribuens eos inaequaliter irradiat, ita non fore aequalem gloriae modum in coelis ubi dona sua coronabit Deus. Neque enim competit indifferenter in omnes quod dicit Paulus (1 Thess. 2, 19): vos estis gloria mea et corona in die Christi. Et illud Christi ad apostolos (Matth. 19, 28): sedebitis judicantes duodecim tribus Israel. Sed Paulus (qui sciebat, prout sanctos locupletat Deus spiritualibus donis in terra, ita in coelo gloria decorare) peculiarem sibi coronam pro laborum ratione repositam esse non dubitat. Christus autem, ut apostolis dignitatem muneris quo praediti erant commendet, fructum ejus admonet in coelo esse reconditum. Sic et Daniel (12, 3): intelligentes autem fulgebunt ut splendor firmamenti, et justificantes multos tanquam stellae in saeculum et in aeternum. Ac si quis attente scripturas consideret, non modo vitam aeternam promittunt fidelibus, sed specialem cuique mercedem. Unde et illud Pauli (2 Tim. 4, 14): rependat illi Deus in illa die. Quod promissio Christi confirmat: centuplum recipietis in vita aeterna (Matth. 19, 29). Denique sicuti corporis sui gloriam multiplici donorum varietate inchoat Christus in mundo, et amplificat per suos gradus, ita etiam in coelo perficiet.

11. Quemadmodum autem hoc uno consensu recipient omnes pii, quia verbo Dei satis testatum est, sic rursum spinosis quaestionibus, quas sibi obstaculo esse cognoscent, valere jussis, metas sibi propositas non transsilient. Quantum ad me spectat, non solum privatim mihi a supervacua rerum inutilium investigatione tempero; sed cavendum mihi arbitror ne aliorum levitatem respondendo foveam. Sciscitantur vanae scientiae jejuni homines, quanta inter prophetas et apostolos, rursus inter apostolos et martyres futura sit distantia; quod gradibus different a conjugatis virgines; denique nullum coeli angulum ab excutiendo intactum relinquunt. Deinde subit illis in mentem, quorsum pertineat orbis reparatio; quando ex tanta et incomparabili copia nullius rei indigi erunt filii Dei, sed erunt similes angelis, quorum inedia aeternae beatitudinis symbolum est. Ego autem respondeo, in ipso aspectu tantam fore amoenitatem, tantam sine usu suavitatem in sola notitia, ut haec felicitas omnia quibus nunc juvamur adminicula longe exsuperet. Fingamus in opulentissima, et ubi nulla nos voluptas deficiat, mundi plaga esse positos: quem non sui morbi ab usu beneficiorum Dei subinde impediunt ac prohibent?

cui non sua intemperies cursum saepe abrumpit? Unde consequitur liquidam et puram ab omni vitio fruitionem, quamvis nullus sit corruptibilis vitae usus, felicitatis esse cumulum. Alii se transferunt longius, et quaerunt annon scoria et aliae corruptelae in metallis procul a restitutione absint, et ab ea dissideant. Quod ut illis aliquatenus concedam, exspecto cum Paulo (Rom. 8, 22) vitiorum reparationem quae initium sumpserunt a peccato, ad quam gemunt et parturiunt. Longius iterum progrediuntur, quaenam melior conditio maneat genus humanum, quum sobolis benedictio finem tunc sumptura sit. Facilis est illius quoque nodi solutio. Quod tam magnifice eam commendat scriptura, ad incrementa pertinet quibus Deus assidue naturae ordinem provehit ad suam metam: in perfectione vero ipsa aliam rationem esse notum est. Sed quia incautos statim captant illecebrae, et labyrinthus deinde profundius trahit, tandem, ubi sua cuique placita arrident, nullus est concertationum modus: hoc sit nobis viae compendium, contentos esse speculo et aenigmate donec cernemus facie ad faciem. Nam pauci ex ingenti multitudine qua in coelos eundum sit curant; omnes autem quid illic agatur scire ante tempus appetunt. Omnes fere ad obeundum certamina pigri et lenti triumphos imaginarios sibi jam depingunt.

12. Porro quia divinae in reprobos ultionis gravitatem nulla descriptio aequare potest, per res corporeas eorum tormenta et cruciatus nobis figurantur: nempe per tenebras, fletum et stridorem dentium, ignem inexstinguibilem, vermem sine fine cor arrodentem (Matth. 8, 12 et 22, 13; ibid. 3, 12; Marc. 9, 43; Jes. 66, 24 et 30, 33). Talibus enim loquendi modis certum est spiritum sanctum voluisse sensus omnes horrore conturbare; ut quum dicitur praeparatam esse ab aeterno gehennam profundam, nutrimenta ejus esse ignem et ligna multa, flatum Domini, ceu torrentem sulphuris, eam succendere. Quibus ut nos adjuvari oportet ad concipiendam utcunque impiorum miseram sortem, ita nos in eo potissimum defigere cogitationem oportet, quam sit calamitosum alienari ab omni Dei societate. Neque id modo: sed majestatem Dei ita sentire tibi adversam, ut effugere nequeas quin ab ipsa urgearis. Nam primum ejus indignatio instar ignis est violentissimi, cujus attactu omnia devorentur et absorbeantur. Deinde illi ad exercendum judicium sic serviunt omnes creaturae, ut coelum, terram, mare, animalia, et quidquid est, velut dira indignatione adversum se inflammata et in perniciem suam armata sensuri sint; quibus iram suam ita Dominus palam faciet. Quare non vulgare aliquid pronuntiavit apostolus, quum dicit (2 Thess. 1, 9) infideles daturos poenas interitu aeternas a facie Domini et a gloria virtutis ejus. Et quoties metum corporeis figuris incutiunt prophetae, quamvis nihil pro tarditate nostra hyperbolicum afferant, praeludia tamen admiscent futuri judicii in sole et luna totoque mundi opificio. Quare nullam requiem inveniunt infelices conscientiae, quin diro turbine vexentur ac

dissipentur, qui ab infesto Deo se discerpi sentiant, et confixae mortiferis aculeis lancinentur, quin ad Dei fulmen expavescant, et conterantur onere manus ejus; ut abyssos et voragines quaslibet subire levius sit quam in illis terroribus stare ad momentum. Quale hoc et quantum est, aeterna et nusquam desitura illius obsidione urgeri? Qua de re Psalmus nonagesimus continet memorabilem sententiam: quamvis solo aspectu cunctos mortales dissipet ac in nihilum redigat, cultores tamen suos, quo magis sunt timidi in hoc mundo, urgere, ut cruce oneratos ad properandum incitet, donec sit ipse omnia in omnibus.

LIBER QUARTUS.

DE

EXTERNIS MEDIIS VEL ADMINICULIS
QUIBUS DEUS IN CHRISTI SOCIETATEM NOS INVITAT ET IN EA RETINET.

ARGUMENTUM.

Prioribus libris Symboli Apostolici, de Deo Creatore, Redemptore, et Sanctificatore, tres partes explicatae sunt. Quarta superest, de Sancta Ecclesia et Sanctorum communione sive de externis mediis, vel adminiculis, quibus Deus in Christi societatem nos invitat, et in ea retinet: quae omnia postremo hoc libro absolvuntur.

Ad tres autem praecipuos locos viginti illa, quibus constat, capita commode revocabimus: I. de Ecclesia, II. de Sacramentis, III. de politica administratione.

Primus locus, qui usque ad fin. decimi tertii cap. extenditur multa continet, quae tamen omnia ad quatuor praecipua capita referri possunt. 1) De notis Ecclesiae seu de ratione, qua ecclesia dignosci potest, quoniam unitas cum ea necessario colenda nobis est, agitur capp. 1. et 2. — 2) De regimine vel gubernatione Ecclesiae, capp. 3—7. — Quis sit ordo gubernandae ecclesiae, cap. 3. — Quae forma apud veteres in usu fuerit, cap. 4. — Quae sit, quae sub Papatu hodie viget, cap. 5., et de Papae primatu, cap. 6., et quibus gradibus se in hanc tyrannidem extulit, cap. 7. — 3) De potestate Ecclesiae, capp. 8—11. — Quoad dogmata fidei, quae vel in singulis, cap. 8, vel in universis, utpote Conciliis, residet cap. 9. — Deinde in legibus ferendis, cap. 10. — Postremo in ecclesiastica jurisdictione, cap. 11. — 4) De disciplina Ecclesiae, capp. 12. et 13. — De hujus praecipuo usu, cap. 12. — De ejusdem abusu, cap. 13.

Secundus locus de Sacramentis tres partes continet: 1) De Sacramentis in genere, cap. 14. 2) De utroque sigillatlm, capp. 15—18. — De Baptismo, cap. 15., qua occasione de Paedobaptismo seorsim, cap. 16. — Deinde de Coena Domini, cap. 17. et ejusdem profanatione, cap. 18. — 3) De illis quinque quae Sacramenta falso habita sunt, cap. 19.

Tertius locus de politica administratione cap. 20. — De hac primum in genere: deinde de singulis ejus partibus, Magistratu, Legibus, Populo.

CAPUT I.

De vera ecclesia cum qua nobis colenda est unitas, quia piorum omnium mater est.

Partes hujus Capitis tres: 1) Articulus Symboli, de sancta Ecclesia Catholica et Sanctorum communione, breviter explicatur, simulque ostenditur, quibus nominibus nobis commendata sit ecclesia, sect. 1—6. — 2) De notis ecclesiae, sect. 7—9. — 3) A sancta Ecclesia Catholica et Sanctorum communione non est ullo modo discedendum: ea propter Novatianorum, Anabaptistarum, ac ejusmodi schismaticorum et male feriatorum hominum circa hanc doctrinam errores a sect. 10. usque ad fin. cap. abunde refelluntur.

1. Fide evangelii Christum fieri nostrum, et allatae ab eo salutis aeternaeque beatitudinis nos fieri participes, proximo libro expositum fuit. Quia autem ruditas nostra et segnities, addo etiam ingenii vanitatem, externis subsidiis indigent, quibus fides in nobis et gignatur et augescat, et suos faciat progressus usque ad metam, ea quoque Deus addidit, quo infirmitati nostrae consuleret, atque, ut vigeret evangelii praedicatio, thesaurum hunc apud ecclesiam deposuit. Pastores instituit ac doctores (Eph. 4, 11), quorum ore suos doceret; eos autoritate instruxit; nihil denique omisit quod ad sanctum fidei consensum et rectum ordinem faceret. In primis sacramenta instituit, quae nos experimento sentimus plus quam utilia esse adjumenta ad fovendam et confirmandam fidem. Nam quia ergastulo carnis nostrae inclusi ad gradum angelicum nondum pervenimus, Deus se ad captum nostrum accommodans, pro admirabili sua providentia modum praescripsit, quo procul disjuncti ad eum accederemus. Quare postulat docendi ratio ut nunc de ecclesia ejusque regimine, ordinibus, potestate, item de sacramentis tractemus, et postremo de politico etiam ordine; ac simul pios lectores revocemus a corruptelis, quibus satan in papatu adulteravit quaecunque Deus in salutem nostram destinaverat. Incipiam autem ab ecclesia: in cujus sinum aggregari vult Deus filios suos, non modo ut ejus opera et ministerio alantur quamdiu infantes sunt ac pueri, sed cura etiam materna regantur donec adolescant, ac tandem perveniant ad fidei metam. Haec enim quae Deus conjunxit separari fas non est (Matth. 10, 9), ut, quibus ipse est pater, ecclesia etiam mater sit; neque id sub lege modo, sed etiam post Christi adventum, teste Paulo (Gal. 4, 26), qui novae et coelestis Hierosolymae nos esse filios docet.

2. In symbolo, ubi profitemur nos credere ecclesiam, id non solum ad visibilem, de qua nunc agimus, refertur, sed ad omnes quoque electos Dei in quorum numero comprehenduntur etiam qui morte defuncti sunt. Ideo et credendi verbum ponitur: quia nullum saepe discrimen inter filios Dei et profanos,

inter proprium ejus gregem et fera animalia notari potest. Nam quod particula IN a multis interponitur, probabili ratione caret. Fateor quidem esse usitatius, et vetustatis etiam suffragio non destitui; quando et symbolum nicaenum, qualiter in ecclesiastica historia recitatur, praepositionem addit. Simul tamen ex scriptis veterum animadvertere licet, fuisse olim citra controversiam receptum ut dicerent se ecclesiam credere, non in ecclesiam. Non enim sic modo loquuntur Augustinus et quisquis ille est vetustus scriptor cujus opusculum exstat sub nomine Cypriani, de symboli expositione, sed diserte quoque annotant, loquutionem fore impropriam si praepositio attexatur, ac suam sententiam ratione non frivola confirmant. Ideo enim credere in Deum nos testamur, quod et in ipsum ut veracem animus noster se reclinat, et fiducia nostra in ipso acquiescit; quod in ecclesiam non ita conveniret, quemadmodum nec in remissionem peccatorum, aut carnis resurrectionem. Itaque, tametsi nolim de verbis litigare, malim tamen loquendi proprietatem sequi, quae aptior sit rei exprimendae, quam formulas affectare quibus res sine causa obscuretur. Finis autem est, ut sciamus, quamvis ad diruendam Christi gratiam omnes lapides moveat diabolus, et eodem etiam ferantur vesano impetu Dei hostes, non posse tamen exstingui, nec sterilem posse reddi Christi sanguinem, quin fructum aliquem producat. Ita et arcana electio Dei et interior vocatio spectanda est: quia solus novit qui sui sint, et sub signaculo, ut loquitur Paulus (2 Tim. 2, 19), inclusos tenet: nisi quod insignia ejus gestant, quibus dignoscantur a reprobis. Sed quia exiguus numerus et contemptibilis latet sub ingenti turba, et grana tritici pauca teguntur paleae congerie, soli Deo permittenda est cognitio suae ecclesiae, cujus fundamentum est arcana illius electio. Nec vero satis est electorum turbam cogitatione animoque complecti, nisi talem ecclesiae unitatem cogitemus, in quam nos esse insitos vere simus persuasi. Nisi enim sub capite nostro Christo coadunati simus reliquis omnibus membris, nulla nos manet spes haereditatis futurae. Ideo catholica dicitur, seu universalis, quia non duas aut tres invenire liceat quin discerpatur Christus: quod fieri non potest. Quin sic electi Dei omnes in Christo sunt connexi, ut quemadmodum ab uno capite pendent, ita in unum velut corpus coalescant, ea inter se compage cohaerentes qua ejusdem corporis membra; vere unum facti, qui una fide, spe, caritate, eodem Dei spiritu simul vivunt, non in eandem modo vitae aeternae haereditatem, sed in unius Dei ac Christi participationem etiam vocati. Quamvis ergo tristis vastitas, quae nobis undique occurrit, nihil ecclesiae residuum esse clamet, sciamus fructuosam esse Christi mortem, Deumque mirabiliter ecclesiam suam quasi in latebris servare. Sicuti Eliae dictum est: servavi mihi septem millia virorum qui non flexerunt genu coram Baal (1 Regg. 19, 18).

3. Quanquam articulus symboli ad externam quoque eccle-

siam aliquatenus pertinet, ut se quisque nostrum in fraterno consensu cum omnibus Dei filiis contineat; ecclesiae deferat quam meretur autoritatem; denique se ita gerat ut ovis ex grege. Atque ideo adjungitur sanctorum communicatio. Quae particula licet a veteribus fere praetermissa sit, non tamen negligenda est, quia ecclesiae qualitatem optime exprimit. Quasi dictum esset hac lege aggregari sanctos in societatem Christi, ut quaecunque in eos beneficia Deus confert, inter se mutuo communicent. Quo tamen non tollitur gratiarum diversitas, sicuti scimus varie distribui spiritus dona; neque etiam convellitur ordo politicus, quo suas unicuique facultates privatim possidere licet, ut necesse est, pacis inter homines conservandae causa, rerum dominia inter ipsos propria et distincta esse. Sed asseritur communitas qualem Lucas describit (Act. 4, 32), quod multitudinis credentium esset cor unum et anima una; et Paulus quum hortatur Ephesios (4, 4) ut sint unum corpus, unus spiritus, sicuti vocati sunt in una spe. Neque enim fieri potest, si vere persuasi sint Deum communem sibi omnibus patrem esse, et Christum commune caput, quin fraterno inter se amore conjuncti ultro citroque sua communicent. Jam plurimum nostra interest scire quis inde ad nos fructus redeat. Hac enim lege credimus ecclesiam, ut certo persuasi simus nos esse ejus membra. Hoc enim modo nititur salus nostra certis solidisque fulcris, ut etiamsi tota orbis machina labefactetur, corruere ipsa et concidere nequeat. Primum stat cum Dei electione, nec nisi cum aeterna illius providentia variare aut deficere potest. Deinde quodammodo conjuncta est cum firmitudine Christi; qui non magis patietur a se divelli suos fideles, quam membra sua discerpi ac dilaniari. Accedit quod veritatem, dum in ecclesiae sinu continemur, semper nobis constaturam securi sumus. Postremo quod promissiones istas sentimus ad nos pertinere: salus erit in Sion; Deus in aeternum commorabitur in medio Jerusalem, ne unquam commoveatur (Joel. 2, 32; Obad. 17; Psal. 46, 6). Tantum potest ecclesiae participatio, ut nos in Dei societate continet. In ipso quoque nomine communionis plurimum est consolationis: quod dum ad nos pertinere fixum est, quidquid membris suis ac nostris largitur Dominus, omnibus eorum bonis spes nostra confirmatur. Caeterum ad amplexandam eo modo ecclesiae unitatem, nihil, ut diximus, opus est ecclesiam ipsam oculis cernere, vel manibus palpare; quin potius eo, quod in fide sita est, admonemur nihilo minus cogitandam esse, dum intelligentiam nostram praeterit, quam si palam appareat. Neque ideo deterior est fides nostra quod incognitam apprehendit: quando hic non jubemur reprobos ab electis discernere (quod Dei est solius, non nostrum), sed certo statuere in animis nostris, omnes eos qui Dei patris clementia per spiritus sancti efficaciam in Christi participationem venerunt, in Dei peculium ac propriam possessionem segregatos, ac quum simus in eorum numero, tantae gratiae nos esse consortes.

4. Verum quia nunc de visibili ecclesia disserere propositum est, dicamus vel uno matris elogio quam utilis sit nobis ejus cognitio, imo necessaria; quando non alius est in vitam ingressus nisi nos ipsa concipiat in utero, nisi pariat, nisi nos alat suis uberibus, denique sub custodia et gubernatione sua nos tueatur, donec exuti carne mortali similes erimus angelis. Neque enim patitur nostra infirmitas a schola nos dimitti, donec toto vitae cursu discipuli fuerimus. Adde quod extra ejus gremium nulla est speranda peccatorum remissio, nec ulla salus teste Jesaia (37, 32) et Joele (3, 5). Quibus subscribit Ezechiel (13, 9) quum denuntiat, in catalogo populi Dei non fore quos a coelesti vita abdicat. Sicuti ex opposito dicuntur nomen suum inscribere inter cives Hierosolymae, qui se ad pietatis cultum convertunt. Qua ratione et alio Psalmo (106, 4) dicitur: memento mei Jehova in beneplacito populi tui; visita me in salute tua, ut videam beneficentiam electorum tuorum, laeter in laetitia gentis tuae, gaudeam cum haereditate tua. Quibus verbis paternus Dei favor et peculiare spiritualis vitae testimonium ad gregem ejus restringitur, ut semper exitialis sit ab ecclesia discessio.

5. Caeterum quod hujus loci proprium est exsequi pergamus. Scribit Paulus (Eph. 4, 11), Christum, ut impleret omnia, dedisse alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios autem pastores ac doctores, ad instaurationem sanctorum in opus administrationis, in aedificationem corporis Christi, donec perveniamus omnes in unitatem fidei et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plene adultae Christi. Videmus ut Deus, qui posset momento suos perficere, nolit tamen eos adolescere in virilem aetatem nisi educatione ecclesiae. Videmus modum exprimi: quia pastoribus injuncta est coelestis doctrinae praedicatio. Videmus omnes ad unum cogi in eundem ordinem, ut mansueto et docili spiritu regendos se doctoribus in hunc usum creatis permittant. Et hac nota pridem regnum Christi insignierat Jesaias (59, 21): spiritus meus qui in te est, et verba quae posui in ore tuo, nunquam discedent neque ex ore tuo, neque ex ore seminis tui et nepotum. Unde sequitur dignos esse qui fame et inedia pereant, quicunque spiritualem animae cibum divinitus sibi per manus ecclesiae porrectum respuunt. Fidem nobis Deus inspirat, sed evangelii sui organo. Sicuti admonet Paulus fidem esse ex auditu (Rom. 10, 17). Sicuti etiam penes Deum sua residet potentia ad servandum; sed eam in evangelii praedicatione, eodem Paulo teste, depromit atque explicat. Hoc consilio voluit olim sacros haberi conventus ad sanctuarium, ut fidei consensum aleret doctrina per os sacerdotis prolata. Nec alio spectant magnifici illi tituli, ubi templum vocatur requies Dei, sanctuarium ejus domicilium, ubi dicitur sedere inter Cherubim (Psal. 132, 14 et 80, 2), quam ut pretium, amorem, reverentiam ac dignitatem coelestis doctrinae ministerio concilient: quibus alioqui non parum derogaret mortalis et contempti hominis

adspectus. Ergo ut sciamus ex vasis testaceis nobis proferri inaestimabilem thesaurum, Deus ipse in medium prodit, et quatenus hujus ordinis autor est, vult se praesentem in sua institutione agnosci. Itaque postquam auguriis, divinationibus, artibus magicis, necromantiae, aliisque superstitionibus suos vetuit dare operam, subjicit se daturum quod pro omnibus sufficere debeat, nempe prophetis nunquam destitutum iri (Deut. 18, 10 seqq.). Sicuti autem veterem populum non ablegavit ad angelos, sed doctores excitavit e terra, qui vere praestarent munus angelicum, ita et nos hodie humanitus vult docere. Ac sicut olim non contentus fuit sola lege, sed sacerdotes addidit interpretes, ex quorum labiis populus inquireret verum illius sensum, ita hodie non tantum vult nos esse lectioni attentos, sed magistros etiam praeficit quorum opera adjuvemur. Cujus rei duplex est utilitas. Nam ab una parte optimo examine obedientiam nostram probat, ubi ejus ministros, non secus atque ipsum, loquentes audimus; ex opposito etiam nostrae infirmitati consulit, dum per interpretes humano more nos mavult alloqui, ut ad se alliciat, quam tonando a se abigere. Et certe, quam nobis expediat haec familiaris docendi ratio, sentiunt omnes pii ex formidine qua merito illos consternat Dei majestas. Quibus autem videtur ex hominum, qui ad docendum vocati sunt, contemptu exinaniri doctrinae autoritas, hi ingratitudinem suam produnt: quia inter tot praeclaras dotes quibus ornavit Deus humanum genus, haec praerogativa singularis est, quod dignatur ora et linguas hominum sibi consecrare, ut in illis sua vox personet. Quare ne vicissim et nos obedienter amplecti pigeat salutis doctrinam ejus mandato et ore propositam: quia etsi externis mediis alligata non est Dei virtus, nos tamen ordinario docendi modo alligavit: quem dum recusant tenere fanatici homines, multis se exitialibus laqueis involvunt. Multos impellit vel superbia, vel fastidium, vel aemulatio, ut sibi persuadeant privatim legendo et meditando se posse satis proficere, atque ita contemnant publicos coetus, et praedicationem supervacuam ducant. Quoniam autem sacrum unitatis vinculum, quantum in se est, solvunt vel abrumpunt, nemo justam impii hujus divortii poenam effugit quin se pestiferis erroribus ac teterrimis deliriis fascinet. Quare ut vigeat apud nos pura fidei simplicitas, ne uti gravemur hoc pietatis exercitio, quod Deus nobis sua institutione monstravit esse necessarium, et tantopere commendat. Deo qui aures diceret claudendas esse, nemo unquam vel ex petulantissimis canibus inventus est; sed omnibus saeculis difficile fuit certamen prophetis et piis doctoribus contra impios, quorum pervicacia nunquam jugum hoc subire potest ut ore et ministerio hominum doceantur. Quod perinde est ac Dei faciem, quae nobis in doctrina affulget, delere. Neque enim fideles olim alia de causa faciem Dei in sanctuario quaerere jussi sunt, idque toties repetitur in lege, nisi quia legis doctrina et propheticae exhortationes erant illis viva Dei imago, sicuti Paulus in sua praedi-

catione lucere asserit gloriam Dei in facie Christi (2 Cor. 4, 6). Quo magis detestabiles sunt apostatae, qui scindendis ecclesiis inhiant, perinde ac si oves abigerent a caulis, ac projicerent in fauces luporum. Nobis vero quod ex Paulo citavimus tenendum est, ecclesiam non aliter aedificari quam externa praedicatione, nec alio vinculo inter se retineri sanctos, nisi dum uno consensu discendo et proficiendo ordinem ecclesiae a Deo praescriptum colunt. In hunc praecipue finem, ut dixi, jussi sunt olim fideles sub lege confluere ad sanctuarium; quia dum Moses de habitaculo Dei loquitur, simul locum nominis Dei appellat, ubi Deus memoriam nominis sui posuit (Exod. 20, 24). Quo aperte docet, nullum sine pietatis doctrina esse illius usum. Nec dubium est quin eadem etiam ratione David ingenti spiritus amaritudine queratur, se tyrannica hostium saevitia prohiberi tabernaculi ingressu (Psal. 84, 1 seqq.). Multis fere videtur puerilis lamentatio, quod minimum jacturae fieret, non multum etiam voluptatis periret, carere templi atrio, modo suppeterent aliae deliciae. Hac tamen una molestia, anxietate et moestitia se uri et cruciari et prope absumi deplorat: nempe quod fidelibus nihil pluris est hoc adminiculo, quo Deus suos gradatim in sublime attollit. Nam et hoc notandum est, Deum in speculo suae doctrinae ita semper se ostendisse sanctis patribus, ut spiritualis esset cognitio. Unde et templum non modo facies ejus, sed (omnis superstitionis tollendae causa) scabellum pedum vocatur (Psal. 132, 7; 99, 5; 1 Paral. 28, 2). Atque hic est felix ille occursus in unitatem fidei, dum a summo usque ad infimum omnes ad caput adspirant. Quidquid templorum alio consilio aedificarunt Deo gentes, mera fuit cultus ejus profanatio; ad quam etsi non pari crassitie, aliquatenus tamen prolapsi sunt Judaei. Quod illis ex ore Jesaiae Stephanus exprobrat (Act. 7, 48), Deum scilicet non habitare in templis manu factis, etc. Quia solus Deus templa sibi suo sermone in legitimum usum sanctificat. Et si quid temere tentamus ejus injussu, protinus malo principio adhaerescunt adventitia figmenta, quibus malum sine modo propagatur. Inconsiderate tamen Xerxes, dum consilio magorum omnia Graeciae templa exussit vel diruit: quod absurdum putaret deos, quibus omnia libere patere debent, parietibus et tegulis includi. Quasi vero non sit in Dei potestate, ut nobis propinquus sit, quodammodo ad nos descendere, et tamen neque mutare locum, neque nos affigere terrenis mediis; sed potius vehiculis quibusdam nos sursum efferre ad coelestem suam gloriam, quae sua immensitate omnia replet, tum vero coelos altitudine superat.

6. Porro, quia hoc tempore magna fuit concertatio de efficacia ministerii, dum ejus dignitatem hyperbolice amplificant alii, alii contendunt perperam transferri ad hominem mortalem quod proprium est spiritus, si ministros et doctores censemus penetrare ad mentes et corda, ut tam illarum caecitatem quam horum duritiem corrigant: recta hujus controversiae definitio tradenda

est. Quod utrinque disceptant, nullo negotio facile transigetur, locos diserte observando, ubi Deus autor praedicationis spiritum suum cum ea conjungens, fructum inde promittit; vel rursum, ubi se ab externis subsidiis separans, tam initia fidei quam totum cursum sibi uni vendicat. Officium secundi Eliae fuit, teste Malachia (4, 6), illuminare mentes, et convertere corda patrum ad filios, et incredulos ad prudentiam justorum. Christus se apostolos mittere pronuntiat (Joann. 15, 16), ut fructum afferant ex labore suo. Quis autem sit fructus ille breviter definit Petrus (1 Petr. 1, 23), nos regigni dicens semine incorruptibili. Itaque gloriatur Paulus (1 Cor. 4, 15) se per evangelium genuisse Corinthios, eosque apostolatus sui sigillum esse (1 Cor. 9, 2); imo se non esse literalem ministrum, qui tantum sonitu vocis aures percusserit, sed datam sibi efficaciam spiritus, ne inutilis sit doctrina (2 Cor. 3, 6). Quo sensu etiam alibi (1 Cor. 2, 4) evangelium suum fuisse negat tantum in sermone, sed in virtute. Affirmat etiam Galatas ex auditu fidei spiritum accepisse (3, 2). Denique pluribus locis non modo se cooperarium Dei facit, sed partes sibi assignat conferendae salutis (1 Cor. 3, 9). Haec certe omnia nunquam eo protulit ut vel tantillum sibi seorsum a Deo tribueret. Sicuti breviter alibi exponit (1 Thess. 3, 5): labor noster non fuit inutilis in Domino secundum potentiam ejus potenter in me efficacem. Item alibi (Gal. 2, 8): qui efficax fuit in Petro erga circumcisionem, in me etiam efficax fuit apud gentes. Caeterum quam nihil separatim ministris residuum faciat, ex aliis locis patet: qui plantat nihil est, et qui rigat nihil est; sed Deus qui dat incrementum (1 Cor. 3, 7). Item: plus omnibus laboravi; non ego, sed gratia Dei quae mihi aderat (1 Cor. 15, 10). Et certe retinere sententias illas oportet, ubi Deus sibi adscribens mentis illuminationem et renovationem cordis, sacrilegium esse admonet si quam utriusque partem homo sibi arrogat. Interim si ministris, quos Deus praeficit, se quisque docilem offerat, ex fructu cognoscet non frustra placuisse Deo hunc docendi modum, nec frustra etiam fidelibus jugum hoc modestiae impositum esse.

7. Enimvero de ecclesia visibili, et quae sub cognitionem nostram cadit, quale judicium facere conveniat, ex superioribus jam liquere existimo. Diximus enim bifariam de ecclesia sacras literas loqui. Interdum quum ecclesiam nominant, eam intelligunt quae re vera est coram Deo, in quam nulli recipiuntur nisi qui et adoptionis gratia filii Dei sunt, et spiritus sanctificatione vera Christi membra. Ac tunc quidem non tantum sanctos qui in terra habitant comprehendit, sed electos omnes qui ab origine mundi fuerunt. Saepe autem ecclesiae nomine universam hominum multitudinem in orbe diffusam designat, quae unum se Deum et Christum colere profitetur, baptismo initiatur in ejus fidem, coenae participatione unitatem in vera doctrina et caritate testatur, consensionem habet in verbo Domini, atque ad ejus praedicationem

ministerium conservat a Christo institutum. In hac autem plurimi sunt permixti hypocritae, qui nihil Christi habent praeter titulum et speciem; plurimi ambitiosi, avari, invidi, maledici, aliqui impurioris vitae, qui ad tempus tolerantur, vel quia legitimo judicio convinci nequeunt, vel quia non semper ea viget disciplinae severitas quae debebat. Quemadmodum ergo nobis invisibilem, solius Dei oculis conspicuam ecclesiam credere necesse est, ita hanc, quae respectu hominum ecclesia dicitur, observare ejusque communionem colere jubemur.

8. Proinde, quatenus eam agnoscere nostra intererat, Dominus certis notis et quasi symbolis nobis designavit. Haec quidem singularis est Dei ipsius praerogativa, nosse qui sui sint, ut supra citavimus ex Paulo. Et certe ne hominum temeritas eo se proriperet provisum est, ipso quotidie eventu admonente, quam longe sensum nostrum superent arcana illius judicia. Nam et qui perditissimi videbantur, planeque deplorati fuerant, ejus bonitate in viam revocantur; et qui prae aliis stare videbantur, saepe corruunt. Itaque secundum occultam Dei praedestinationem, ut inquit Augustinus [1]), plurimae sunt foris oves, plurimi lupi intus. Novit enim ac signatos habet qui nec eum nec se norunt. Ex iis autem qui palam ejus ferunt signum, ipsius unius oculi vident qui et sine fictione sancti sint, et in finem usque perseveraturi: quod demum est salutis caput. Rursum tamen, quia aliquatenus expedire providebat, ut sciremus qui nobis habendi pro ipsius filiis essent, hac in parte se captui nostro accommodavit. Et quoniam fidei certitudo necessaria non erat, quoddam caritatis judicium ejus loco substituit: quo pro ecclesiae membris agnoscamus, qui et fidei confessione, et vitae exemplo, et sacramentorum participatione eundem nobiscum Deum ac Christum profitentur. Ipsius autem corporis notitiam, quo magis saluti nostrae necessariam esse noverat, eo certioribus notis commendavit.

9. Hinc nascitur nobis et emergit conspicua oculis nostris ecclesiae facies. Ubi enim cunque Dei verbum sincere praedicari atque audiri, ubi sacramenta ex Christi instituto administrari videmus, illic aliquam esse Dei ecclesiam nullo modo ambigendum est; quando ejus promissio fallere non potest: ubicunque duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi in medio eorum sum (Matth. 18, 20). Sed ut summam hujus rei liquido teneamus, his veluti gradibus progrediendum est: ecclesiam universalem esse collectam ex quibuscunque gentibus multitudinem, quae intervallis locorum dissita et dispersa, in unam tamen divinae doctrinae veritatem consentit, et ejusdem religionis vinculo colligata est. Sub hac ita comprehendi singulas ecclesias, quae oppidatim et vicatim pro necessitatis humanae ratione dispositae sunt, ut unaquaeque nomen et autoritatem ecclesiae jure obtineat; singulos homines, qui pietatis professione inter ecclesias ejusmodi censen-

1) Homil. 45. in Joann. c. 12.

tur, etiamsi ab ecclesia sint revera extranei, ad ipsam tamen quodammodo pertinere, donec publico judicio exterminati fuerint. Quanquam paulo diversa est in privatis hominibus atque in ecclesiis aestimandis ratio. Usu enim venire potest, ut quos non omnino putabimus dignos esse piorum consortio, tractare tamen instar fratrum, et fidelium loco habere debeamus, propter communem ecclesiae consensum, quo feruntur et tolerantur in Christi corpore. Tales suffragio nostro non approbamus esse ecclesiae membra; sed quem in populo Dei locum tenent, illis relinquimus, donec legitimo jure adimatur. At de ipsa multitudine aliter sentiendum est: quae si ministerium habet verbi, et honorat, si sacramentorum administrationem, ecclesia procul dubio haberi et censeri meretur: quia sine fructu illa non esse certum est. Ita et ecclesiae universali suam servamus unitatem, quam dissecare semper studuerunt diabolici spiritus; nec conventus legitimos, qui pro locorum opportunitate distributi sunt, sua autoritate fraudamus.

10. Symbola ecclesiae dignoscendae, verbi praedicationem sacramentorumque observationem posuimus. Nam haec nusquam esse possunt quin fructificent, et Dei benedictione prosperentur. Non dico, ubicunque praedicatur verbum, illic fructum mox exoriri; sed nullibi recipi et statam habere sedem, nisi ut suam efficaciam proferat. Utcunque, ubi reverenter auditur evangelii praedicatio, neque sacramenta negliguntur, illic pro eo tempore, neque fallax neque ambigua ecclesiae apparet facies; cujus vel autoritatem spernere, vel monita respuere, vel consiliis refragari, vel castigationes ludere nemini impune licet; multo minus ab ea deficere, ac ejus abrumpere unitatem. Tanti enim ecclesiae suae communionem facit Dominus, ut pro transfuga et desertore religionis habeat, quicunque se a qualibet christiana societate, quae modo verum verbi ac sacramentorum ministerium colat, contumaciter alienarit. Sic ejus autoritatem commendat, ut dum illa violatur, suam ipsius imminutam censeat. Neque enim parvi momenti est, quod vocatur columna et firmamentum veritatis, et domus Dei (1 Tim. 3, 15). Quibus verbis significat Paulus, ne intercidat veritas Dei in mundo, ecclesiam esse fidam ejus custodem; quia ejus ministerio et opera voluit Deus puram verbi sui praedicationem conservari, et se nobis ostendere patrem familias, dum nos spiritualibus alimentis pascit, et quaecunque ad salutem nostram faciunt procurat. Non vulgaris etiam laus, quod electa segregataque dicitur a Christo in sponsam, quae esset sine ruga et macula, corpus et plenitudo ejus (Eph. 1, 23 et 5, 27). Unde sequitur, discessionem ab ecclesia, Dei et Christi abnegationem esse: quo magis a tam scelerato dissidio cavendum est; quia dum veritatis Dei ruinam, quantum in nobis est, molimur, digni sumus ad quos conterendos toto irae suae impetu fulminet. Nec ullum actrocius fingi crimen potest, quam sacrilega perfidia violare conjugium, quod nobiscum unigenitus Dei filius contrahere dignatus est.

11. Quare notas illas diligenter animis impressas teneamus, et pro Domini arbitrio aestimemus. Nihil est enim quod magis satan moliatur quam istorum alterutrum vel utrumque tollere et abolere: nunc ut notis istis abolitis et deletis, veram germanamque tollat ecclesiae distinctionem; nunc ut, injecto earum contemptu, manifesta defectione nos ab ecclesia abripiat. Ejus arte factum est, ut pura verbi praedicatio aliquot saeculis evanuerit, et nunc eadem improbitate incumbit ad labefactandum ministerium: quod tamen sic in ecclesia Christus ordinavit, ut illo sublato hujus aedificatio pereat. Jam vero quam periculosa, imo quam exitialis tentatio est, ubi vel in mentem venit discessionem facere ab ea congregatione in qua signa conspiciuntur ac tesserae, quibus sufficienter ecclesiam descriptam Dominus putavit? Videmus quanta utrinque adhibenda sit cautio. Nam ne sub ecclesiae titulo impostura nobis fiat, ad illam probationem, ceu ad lydium lapidem, exigenda est omnis congregatio quae ecclesiae nomen obtendit. Si ordinem habet in verbo et sacramentis a Domino commendatum, non fallet: secure illi honorem ecclesiis debitum deferamus; rursum vero si absque verbo et sacramentis se venditat, a talibus praestigiis non minus religiose cavendum, quam in altera parte temeritas superbiaque fugienda.

12. Quod dicimus, purum verbi ministerium et purum in celebrandis sacramentis ritum idoneum esse pignus et arrhabonem, ut tuto possimus societatem, in qua utrumque exstiterit, pro ecclesia amplexari, usque eo valet ut nusquam abjicienda sit quamdiu in illis perstiterit, etiamsi multis alioqui vitiis scateat. Quin etiam poterit vel in doctrinae vel in sacramentorum administratione vitii quidpiam obrepere, quod alienare nos ab ejus communione non debeat. Non enim unius sunt formae omnia verae doctrinae capita. Sunt quaedam ita necessaria cognitu, ut fixa esse et indubitata omnibus oporteat, ceu propria religionis placita. Qualia sunt, unum esse Deum; Christum deum esse, ac Dei filium; in Dei misericordia salutem nobis consistere, et similia. Sunt alia, quae inter ecclesias controversa, fidei tamen unitatem non dirimant. Quae enim ob hoc unum ecclesiae dissideant, si altera citra contentionis libidinem, citra pervicaciam asserendi, animas a corporibus demigrantes in coelum convolare putet; altera nihil ausit definire de loco, caeterum vivere tamen Domino certo statuat? Verba sunt apostoli (Phil. 3, 15): quicunque perfecti sumus, idem sentiamus; si quid aliter sapitis, hoc quoque vobis Dominus revelabit. Annon satis indicat, dissensionem de rebus istis non ita necessariis, dissidii materiam esse non debere inter Christianos? Primum quidem est, ut per omnia consentiamus; sed quoniam nemo est qui nou aliqua ignorantiae nubecula obvolutus sit, aut nullam relinquamus ecclesiam oportet, aut hallucinationem condonemus in iis rebus, quae et inviolata religionis summa et citra salutis jacturam ignorari possint. Hic autem patrocinari erroribus vel minutissimis nolim, ut blandiendo et con-

nivendo censeam fovendos; sed dico, non temere ob quaslibet dissentiunculas deserendam nobis ecclesiam, in qua duntaxat ea salva et illibata doctrina retineatur qua constat incolumitas pietatis, et sacramentorum usus a Domino institutus custodiatur. Interim si nitimur emendare quod displicet, facimus id ex officio nostro. Et huc pertinet illud Pauli (1 Cor. 14, 30): si melius quid sedenti revelatum fuerit, prior taceat. Unde constat, singulis ecclesiae membris demandatum publicae aedificationis studium pro mensura gratiae suae, modo decenter et secundum ordinem, hoc est, ne vel ecclesiae communionem renuntiemus, vel in ea permanentes pacem et disciplinam rite compositam turbemus.

13. In vitae autem imperfectione toleranda multo longius procedere indulgentia nostra debet. Hic enim valde lubricus est lapsus, neque vulgaribus machinamentis hic satan nobis insidiatur. Fuerunt enim semper qui falsa absolutae sanctimoniae persuasione imbuti tanquam aerii quidam daemones jam facti essent, omnium hominum consortium aspernarentur, in quibus humanum adhuc aliquid subesse cernerent. Tales olim erant Cathari, et qui ad eorum vesaniam accedebant Donatistae. Tales hodie sunt ex Anabaptistis nonnulli, qui supra alios volunt videri profecisse. Alii sunt qui inconsiderato magis justitiae zelo quam insana illa superbia peccant. Dum enim apud eos quibus evangelium annuntiatur, ejus doctrinae non respondere vitae fructum vident, nullam illic esse ecclesiam statim judicant. Justissima quidem est offensio, et cui plus satis occasionis hoc miserrimo saeculo praebemus. Nec excusare licet maledictam nostram ignaviam, quam Dominus impunitam non sinet; ut jam gravibus flagellis castigare incipit. Vae ergo nobis, qui tam dissoluta flagitiorum licentia committimus, ut propter nos vulnerentur imbecilles conscientiae. Sed in hoc vicissim peccant illi quos diximus, quod offensioni suae modum statuere nesciunt. Nam ubi Dominus clementiam exigit, omissa illa, totos se immoderatae severitati tradunt. Quia enim non putant esse ecclesiam ubi non est solida vitae puritas et integritas, scelerum odio a legitima ecclesia discedunt, dum a factione improborum declinare se putant. Allegant, ecclesiam Christi sanctam esse. Verum, ut simul intelligant esse ex bonis et malis permixtam, illam ex ore Christi parabolam (Matth. 13, 47) audiant, in qua reti comparatur, quo pisces omne genus colliguntur, neque seliguntur donec in litore sint expositi. Audiant agri esse similem (ibid. v. 24), qui bona fruge consitus zizaniis inimici fraude inficitur; quibus non expurgatur, donec in aream advecta fuerit messis. Audiant denique aream esse (Matth. 3, 12) in qua sic collectum est triticum, ut sub palea delitescat, donec vanno et cribro repurgatum, in horreum tandem reconditur. Quod si hoc malo ad diem usque judicii laboraturam ecclesiam pronuntiat Dominus, ut improborum permixtione oneretur, frustra nullo naevo inspersam quaerunt.

14. Sed enim rem intolerabilem esse clamant, quod vitio-

rum pestis ita passim grassatur. Quid si apostoli sententia hic quoque occurrit? Inter Corinthios non pauculi erraverant, sed totum prope corpus labes occuparat; non una erat peccati species, sed plurimae; neque levia erant errata, sed horrenda quaedam flagitia; non sola erat morum corruptio, sed doctrinae. Quid hic sanctus apostolus, hoc est, coelestis spiritus organum, cujus testimonio stat et cadit ecclesia? an divisionem ab illis quaerit? an eos a Christi regno abdicat? an ultimo anathematis fulmine ferit? Non modo nihil horum agit: sed ecclesiam Christi sanctorumque societatem et agnoscit et praedicat. Si inter Corinthios manet ecclesia, ubi fervent contentiones, sectae, aemulationes, ubi lites vigent et jurgia cum habendi cupiditate, ubi palam approbatur scelus quod gentibus ipsis foret exsecrabile, ubi petulanter proscinditur Pauli nomen quem ceu patrem colere debuerant, ubi quidam mortuorum resurrectionem ludibrio habent cum cujus ruina totum corruit evangelium, ubi Dei gratiae ambitioni non caritati serviunt, ubi permulta indecenter et inordinate geruntur; et ideo manet quod ministerium verbi et sacramentorum illic non repudiatur: quis audeat ecclesiae titulum eripere iis quibus decima pars istorum criminum impingi nequeat? Qui tanta morositate saeviunt in praesentes ecclesias, quid quaeso Galatis fecissent tantum non evangelii desertoribus, apud quos tamen idem apostolus ecclesias reperiebat?

15. Objiciunt etiam quod Paulus graviter Corinthios objurgat (1 Cor. 5, 2), quia flagitiosum hominem in suo contubernio ferant, deinde generalem sententiam ponit, qua nefas esse pronuntiat cum homine probrosae vitae vel panem comedere. Hic exclamant: si vulgarem panem comedere non licet, panem Domini comedere qui liceat? Fateor certe magnum probrum esse si inter filios Dei locum habeant porci et canes; multo etiam majus si illis prostituatur sacrosanctum Christi corpus. Neque vero, si bene moratae erunt ecclesiae, sceleratos in sinu suo ferent, nec ad sacrum illud epulum dignos simul ac indignos promiscue admittent. Verum quia non ita sedulo semper advigilant pastores, interdum etiam indulgentiores sunt quam oporteat, vel impediuntur quominus eam quam vellent severitatem exercere possint: fit ut non semper submoveantur etiam palam mali a sanctorum contubernio. Hoc vitium esse fateor; neque extenuare volo, quum Paulus acriter in Corinthiis reprehendat. Verum etiamsi ecclesia in officio cesset, non ideo protinus uniuscujusque privati erit judicium separationis sibi sumere. Non equidem nego quin pii hominis sit ab omni privata improborum consuetudine se subducere, nulla se voluntaria cum ipsis necessitudine implicare; sed aliud est malorum fugere contubernium, aliud ipsorum odio ecclesiae communionem renuntiare. Quod autem sacrilegium esse putant participare cum illis panem Domini, in eo rigidiores multo sunt quam Paulus. Nam quum ad sanctam et puram participationem nos hortatur, non exigit ut unus alium examinet, aut unusquis-

que totam ecclesiam, sed ut singuli se probent (1 Cor. 11, 28). Si cum indigno communicare nefas esset, juberet certe Paulus nos circumspicere, annon aliquis in multitudine esset cujus immunditia pollueremur. Nunc quum probationem sui ipsorum solum a singulis requirit, ostendit minime nobis obesse si qui indigni se nobiscum ingerant. Nec alio spectat quod postea subjicit (ibid. 29): qui indigne manducat, judicium sibi manducat et bibit. Non dicit aliis, sed sibi. Et merito: neque enim in singulorum arbitrio situm esse debet, qui recipiendi et qui repellendi sint. Totius ecclesiae haec cognitio est, quae exerceri sine legitimo ordine non potest, ut fusius postea dicetur. Iniquum ergo erit privatum aliquem alterius indignitate pollui, quem arcere ab accessu nec potest nec debet.

16. Quanquam autem ex inconsiderato justitiae zelo haec tentatio bonis etiam interdum oboritur, hoc tamen reperiemus, nimiam morositatem ex superbia magis et fastu falsaque sanctitatis opinione, quam ex vera sanctitate veroque ejus studio nasci. Itaque qui ad faciendam ab ecclesia defectionem sunt aliis audaciores, et quasi antesignani, ii ut plurimum nihil aliud causae habent nisi ut omnium contemptu ostentent se aliis esse meliores. Bene ergo et prudenter Augustinus [1]): quum pia, inquit, ratio et modus ecclesiasticae disciplinae unitatem spiritus in vinculo pacis maxime debeat intueri, quod apostolus sufferendo invicem praecipit custodiri, et, quo non custodito, medicinae vindicta non tantum superflua, sed etiam perniciosa, et propterea jam nec medicina esse convincitur: illi filii mali, qui non odio iniquitatum alienarum, sed studio contentionum suarum infirmas plebes, jactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certe dividere affectant, superbia tumidi, pervicacia vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere ostendantur, umbram rigidae severitatis obtendunt; et quae in scripturis sanctis, salva dilectionis sinceritate, et custodita pacis unitate, ad corrigenda fraterna vitia, moderatiori curatione fieri praecepta sunt, ad sacrilegium schismatis, et occasionem praecisionis usurpant. Piis autem et placidis hominibus hoc consilium dat [2]), ut misericorditer corripiant quod possunt; quod non possunt, patienter ferant, et cum dilectione gemant atque lugeant; donec aut emendet Deus ac corrigat, aut in messe eradicet zizania, et paleas ventilet. His armis praemunire se pii omnes studeant, ne, dum strenui et animosi justitiae vindices sibi videntur, a regno coelorum, quod est unicum justitiae regnum, desciscant. Nam quia in hac externa societate, ecclesiae suae communionem Deus coli voluit, qui odio improborum tesseram ejus societatis frangit, viam ingreditur qua proclivis est a sanctorum communione lapsus. Cogitent in magna multitudine complures esse vere sanctos et innocentes coram oculis Domini, qui aspectum suum fugiant. Cogitent, et ex iis qui mor

1) Libr. 3. contra Parm. c. 1. init. 2) Ejusdem libri c. 2.

bidi videntur multos esse qui in vitiis suis nequaquam sibi placent aut blandiuntur, sed serio timore Domini identidem expergefacti ad integritatem majorem adspirant. Cogitent non ferendum esse de homine judicium ab uno facto; quando sanctissimi interdum gravissimo casu excidunt. Cogitent plus subesse ad colligendam ecclesiam momenti, tum verbi ministerio tum sacrorum mysteriorum participationi, quam ut quorundam impiorum culpa vis illa tota evanescere queat. Postremo reputent, in censenda ecclesia pluris esse divinum quam humanum judicium.

17. Quod etiam obtendunt non abs re sanctam vocari ecclesiam, perpendere convenit qua excellat sanctitate; ne, si ecclesiam nolimus admittere nisi numeris omnibus absolutam, nullam relinquamus. Verum quidem est quod ait Paulus (Eph. 5, 25), Christum se ipsum tradidisse pro ecclesia, ut illam sanctificaret; mundasse lavacro aquae in verbo vitae, ut sibi exhiberet gloriosam sponsam, non habentem maculam aut rugam, etc. Nihilo tamen et istud verius est, Dominum quotidie operari in rugis ejus expoliendis maculisque abstergendis. Unde sequitur nondum peractam esse ejus sanctitatem. Sic ergo sancta est ecclesia ut quotidie proficiat, nondum perfecta sit; quotidie procedat, nondum pervenerit ad sanctitatis metam, quemadmodum alibi quoque fusius explicabitur. Quod ergo sanctam fore Jerusalem vaticinantur prophetae (Joel. 4, 17; Jes. 35, 8), per quam alieni non sint transituri; sacrosanctum templum, quo impuri non sint ingressuri: non accipiamus perinde ac si nullus in ecclesiae membris naevus resideret; sed quia toto studio ad sanctimoniam et solidam puritatem adspirant, mundities illis quam nondum plene consequuti sunt, Dei benignitate tribuitur. Et quanquam rara saepius indicia ejusmodi sanctificationis exstant inter homines, statuendum tamen est, nullum fuisse ab orbe condito tempus quo ecclesiam suam Dominus non habuerit; nullum etiam fore ad consummationem usque saeculi, quo non sit habiturus. Nam etsi statim a principio universum genus hominum Adae peccato corruptum ac vitiatum est: ex hac tamen ceu polluta massa semper vasa aliqua in honorem sanctificat, ne ulla sit aetas quae non suam misericordiam experiatur. Quod certis promissionibus testatum fecit, quales sunt istae: ordinavi testamentum electis meis; juravi David servo meo, usque in aeternum propagabo semen tuum; in generatione et generatione aedificabo sedem tuam (Psal. 89, 4). Item: elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi; haec requies mea in saeculum saeculi, etc. (Psal. 132, 13). Item: haec dicit Dominus qui dat solem in lumen diei, lunam et stellas in lumen noctis; si defecerint leges istae coram me, tunc et semen Israel deficiet (Jer. 31, 35).

18. Hujus rei Christus ipse, apostoli, et fere omnes prophetae exemplum nobis praebuerunt. Horrendae sunt illae descriptiones quibus Jesaias, Jeremias, Joel, Habacuc, et alii ecclesiae ierosolymitanae morbos deplorant. In plebe, in magistratu,

in sacerdotibus omnia usque adeo corrupta erant, ut non dubitet Jesaias aequare Ierosolymam Sodomae et Gomorrhae (1, 10). Religio partim contempta, partim contaminata; in moribus passim referuntur furta, rapinae, perfidiae, caedes, et similia scelera. Neque tamen propterea aut novas sibi ecclesias erigebant, aut nova altaria exstruebant prophetae, in quibus separata sacrificia haberent; sed qualescunque essent homines, quia tamen reputabant Dominum apud eos verbum suum deposuisse, et caeremonias instituisse quibus illic colebatur, in medio impiorum coetu puras manus ad illum extendebant. Certe si putassent aliquid inde contagionis se contrahere, centies potius mortui fuissent quam passi fuissent illuc se pertrahi. Nihil ergo eos retinebat quominus discessionem facerent, quam servandae unitatis studium. Quod si religio sanctis prophetis fuit, ob plurima et maxima scelera non unius aut alterius hominis, sed propemodum totius populi, se ab ecclesia alienare, nimium nobis arrogamus, si protinus audemus ab ecclesiae communione deficere, ubi non omnium mores vel nostro judicio vel christianae etiam professioni satisfaciunt.

19. Jam Christi et apostolorum saeculum quale fuit? Neque tamen impedire potuit desperata illa Pharisaeorum impietas, et quae tunc passim regnabat dissoluta vivendi licentia, quin iisdem sacris cum populo uterentur, et in unum cum reliquis templum ad publica religionis exercitia convenirent. Unde id, nisi quia sciebant malorum societate minime pollui qui pura conscientia iisdem sacris communicarent? Si quem parum movent prophetae et apostoli, ille saltem Christi autoritati acquiescat. Bene ergo Cyprianus[1]: etsi videntur, inquit, in ecclesia zizania, aut vasa impura, non est tamen cur ipsi de ecclesia recedamus; nobis modo laborandum ut frumentum esse possimus; nobis danda opera et quantum licet innitendum, ut vas aureum vel argenteum simus: caeterum fictilia vasa confringere solius Domini est, cui et virga ferrea data est; nec quisquam sibi quod proprium est soli filio vendicet, ut ad aream ventilandam et purgandam paleam sufficiat, zizaniaque omnia humano judicio segreganda: superba est ista obstinatio, et sacrilega praesumptio, quam sibi furor pravus assumit, etc. Fixum igitur utrumque istorum maneat, nihil excusationis eum habere qui externam ecclesiae communionem sponte deserit, ubi Dei verbum praedicatur, et sacramenta administrantur; deinde nihil obstare vel paucorum vel multorum vitia quominus illic rite caeremoniis a Deo institutis fidem nostram profiteamur: quia nec alterius sive pastoris sive privati indignitate laeditur pia conscientia, nec minus pura sunt ac salutaria mysteria homini sancto et recto, quia simul ab impuris attrectentur.

20. Ultra etiam progreditur eorum morositas et fastus: quia ecclesiam non agnoscunt nisi minimis quibusque naevis puram, imo probis doctoribus succensent, quia fideles ad profectum hortando,

1) Libr. 3. Epist. 5.

tota vita sub vitiorum onere gemere doceant, et ad veniam confugere. Hoc enim modo jactant a perfectione abduci. Fateor quidem in urgenda perfectione non lente vel frigide laborandum, ac multo minus cessandum esse; sed ejus fiducia, dum adhuc in cursu sumus, imbuere animos, diabolicum esse commentum dico. Itaque in symbolo ecclesiae peccatorum remissio apposite subnectitur. Hanc enim non consequuntur nisi soli illius cives ac domestici, quemadmodum legitur apud prophetam (Jes. 33, 24). Praecedere ergo debet aedificatio coelestis Jerusalem, in qua deinde indulgentia haec Dei locum habeat, ut quicunque ad eam concesserint, eorum deleatur iniquitas. Dico autem aedificari primum oportere, non quod ecclesia sine peccatorum remissione ulla esse queat, sed quia misericordiam suam Dominus non promisit nisi in sanctorum communione. Est ergo primus nobis in ecclesiam ac regnum Dei ingressus, peccatorum remissio; sine qua nihil est nobis cum Deo foederis aut conjunctionis. Sic enim per prophetam (Hos. 2, 18) loquitur: in illa die percutiam vobis foedus cum bestia agri, cum volucre coeli et reptili terrae; arcum, gladium et bellum conteram de terra et dormire faciam homines absque terrore; desponsabo vos mihi in sempiternum, desponsabo, inquam, in justitia, in judicio, in misericordia et miserationibus. Videmus qualiter per suam misericordiam nos sibi Dominus reconciliet. Sic et alibi (Jer. 33, 8) dum praedicit recolligendum populum, quem in ira dissipaverat, mundabo, inquit, eos ab omni iniquitate qua peccarunt mihi. Quare in ecclesiae societatem ablutionis signo initiamur, quo doceamur non patere nobis in Dei familiam aditum, nisi primum ejus bonitate sordes nostrae abstergantur.

21. Neque vero per peccatorum remissionem nos in ecclesiam modo semel recipit et cooptat Dominus, sed per eandem nos in ipsa conservat ac tuetur. Quorsum enim attineret, veniam nobis fieri quae nulli usui futura esset? Irritam autem et delusoriam fore Domini misericordiam, si semel duntaxat obtingeret, unusquisque piorum sibi testis est; quia nemo non sibi conscius est per totam vitam multarum infirmitatum, quae Dei misericordia indigent. Et sane non frustra suis domesticis peculiariter hanc gratiam Deus promittit, nec frustra quotidie eundem reconciliationis nuntium illis deferri jubet. Itaque, ut per totam vitam peccati reliquias circumferimus, nisi assidua in remittendis delictis Domini gratia sustentemur, momentum unum in ecclesia vix persistemus. Vocavit autem suos Dominus in aeternam salutem; suis ergo illi peccatis veniam semper paratam esse cogitare debent. Quare certo statuendum, divina liberalitate, intercedente Christi merito, per spiritus sanctificationem, peccatorum gratiam nobis factam esse ac quotidie fieri, qui in ecclesiae corpus asciti et inserti sumus.

22. Ad hoc bonum nobis impartiendum claves ecclesiae datae sunt. Non enim quum apostolis mandatum dedit Christus (Matth. 16, 19 et 18, 18; Joann. 20, 23) et potestatem contulit remittendi peccata, hoc tantum voluit ut eos solverent a peccatis qui ab impie-

tate ad Christi fidem converterentur, sed magis ut hoc officio fungerentur perpetuo inter fideles. Quod Paulus docet, quum scribit (2 Cor. 5, 20) legationem reconciliationis, depositam esse apud ecclesiae ministros, quo subinde populum nomine Christi exhortentur ad se reconciliandum Deo. Ergo in sanctorum communione ipsius ecclesiae ministerio nobis assidue remittuntur peccata, quum presbyteri vel episcopi, quibus hoc munus commissum est, pias conscientias evangelicis promissionibus in spe veniae et remissionis confirmant. Idque tam publice quam privatim, prout necessitas postulat. Sunt enim permulti qui pro sua infirmitate singulari pacificatione indigent. Et Paulus (Act. 20, 20) non tantum pro communi concione, sed etiam per domos testificatum se refert fidem in Christum, et unumquemque sigillatim admonuisse de salutis doctrina. Tria igitur hic nobis observanda sunt: primum, quantalibet sanctitate polleant filii Dei, hac tamen conditione semper esse, quamdiu in mortali corpore habitant, ut sine peccatorum remissione consistere nequeant coram Deo. Deinde, hoc beneficium sic esse ecclesiae proprium, ut non aliter eo fruamur quam si permanemus in illius communione. Tertio, per ecclesiae ministros et pastores nobis dispensari, vel evangelii praedicatione vel sacramentorum administratione, atque hac in parte maxime eminere clavium potestatem quam Dominus fidelium societati contulit. Proinde unusquisque nostrum hoc officii sui esse cogitet, non alibi quaerere remissionem peccatorum quam ubi Dominus eam posuit. De publica reconciliatione, quae ad disciplinam spectat, suo loco dicetur.

23. Quoniam autem phrenetici illi, quos dixi, spiritus hanc unicam salutis anchoram eripere ecclesiae conantur, adversus tam pestilentem opinionem fortius roborandae sunt conscientiae. Novatiani olim isto dogmate ecclesias exagitarunt; sed Novatianis non multum dissimiles nostrum quoque saeculum habet quosdam ex Anabaptistis, qui ad eadem deliramenta relabuntur. Fingunt enim regenerari Dei populum in baptismo in puram et angelicam vitam, quae nullis carnis sordibus vitietur. Quod si post baptisma quis delinquat, nihil praeter inexorabile Dei judicium illi relinquunt. Breviter, peccatori post acceptam gratiam lapso spem veniae nullam faciunt: quia non aliam agnoscunt peccatorum remissionem nisi qua primum regeneramur. Etsi autem mendacium nullum a scriptura clarius refutatur, quia tamen reperiunt isti quibus imponant, quemadmodum et Novatus olim plurimos habuit sectatores, breviter ostendamus quantopere in suam aliorumque perniciem insaniant. Principio, quum Domini jussu quotidie sancti repetant hanc precem: remitte nobis debita nostra, se nimirum debitores confitentur. Neque frustra petunt, quia Dominus non aliud ubique petendum praescripsit quam quod ipse daturus esset. Imo quum totam orationem exauditum iri a patre sit testatus, hanc tamen absolutionem peculiari etiamnum promissione obsignavit. Quid ultra volumus? peccatorum confessionem a sanctis, et eam quidem assiduam, tota vita requirit Dominus et veniam pollicetur. Quae audacia est aut a pec-

cato illos eximere, aut, si impegerint, a gratia prorsus excludere? Jam quibus vult nos condonare septuagesies septies (Matth. 18, 22)? annon fratribus? Quorsum praecepit nisi ut suam clementiam imitemur? Condonat igitur non semel aut bis; sed quoties delictorum agnitione consternati ad eum suspirant.

24. Atque, ut ab ipsis paene incunabulis ecclesiae ordiamur, patriarchae circumcisi erant, in foederis participationem allecti, edocti haud dubie patris diligentia justitiam et integritatem, quum in fratricidium conspirarunt. Scelus erat vel perditissimis latronibus abominandum. Tandem mansuefacti Judae monitionibus vendiderunt. Haec quoque intolerabilis fuit immanitas. Simeon et Levi, nefaria ultione et patris quoque judicio damnata, in Sichimitas saevierunt. Ruben cubile paternum spurcissima libidine contaminavit. Judas dum scortationi vult indulgere, praeter naturae legem ad nurum ingreditur. Atqui tantum abest quin expungantur e populo electo, ut potius in capita erigantur. Quid porro David? quum praeses esset justitiae, quanto cum flagitio, per innocentis sanguinis effusionem, viam caecae libidini patefecit? Jam regeneratus erat, ac inter regeneratos insignibus elogiis Domini ornatus. Quod tamen vel inter gentes horribile est flagitium perpetravit, et veniam tamen est consequutus. Et, ne singularibus exemplis immoremur, quot in lege et prophetis erga Israelitas exstant divinae misericordiae promissiones, toties comprobatur Dominus se placabilem exhibere populi sui offensis. Quid enim Moses promittit fore ubi populus in apostasiam prolapsus redierit ad Dominum? Reducet te Deus e captivitate, et miserebitur tui, et congregabit te ex populis ad quos fueris dispersus; si ad cardines coeli fueris dissipatus, inde ego te recolligam (Deut. 30, 3).

25. Sed nolo enumerationem inchoare quae nunquam finienda esset. Pleni enim sunt prophetae ejusmodi promissionibus, quae populo infinitis sceleribus cooperto misericordiam tamen offerant. Quod gravius est flagitium rebellione? divortium enim inter Deum et ecclesiam vocatur. At hoc Dei bonitate superatur. Quis est vir, inquit per Jeremiam (3, 1 et 12), cujus si uxor corpus suum adulteris prostituerit, cum ea redire in gratiam sustineat? tuis autem scortationibus omnes viae pollutae sunt, Juda, repleta fuit terra foedis amoribus tuis: revertere tamen ad me, et ego te suscipiam; revertere aversatrix, non avertam a te faciem meam, quia sanctus sum, et non irascor in perpetuum. Et sane non alius esse affectus ejus potest, qui affirmat (Ez. 18, 23 et 32) se nolle mortem peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat. Ideo quum templum Solomon dedicaret, in hunc quoque usum destinabat, ut orationes pro impetranda peccatorum venia factae inde exaudirentur. Si peccaverint, dicebat (1 Regg. 8, 46), tibi filii tui (non est enim homo qui non peccet), et iratus tradideris eos inimicis suis, et egerint poenitentiam in corde suo, et conversi deprecati te fuerint in captivitate sua, dicentes: peccavimus, inique egimus; et oraverint versus terram quam dedisti patribus eorum, et versus templum hoc sanctum:

exaudies in coelo preces eorum, et propitiaberis populo tuo qui peccavit tibi, et omnibus iniquitatibus eorum quibus praevaricati sunt in te. Nec frustra in lege (Num. 28, 3) quotidiana pro peccatis sacrificia Dominus ordinavit. Nisi enim assiduis peccatorum morbis populum suum laborare Dominus praevidisset, nunquam illi constituisset haec remedia.

26. An adventu Christi, quo plenitudo gratiae exserta fuit, hoc ademptum est fidelibus beneficium, ne pro delictorum venia audeant supplicare? ne, si Dominum offenderint, ullam misericordiam consequantur? Quid hoc erit aliud quam Christum dicere in suorum perniciem venisse, non salutem, si quae in veteri testamento assidue sanctis parata erat Dei indulgentia in peccatis condonandis, nunc e medio sublata dicitur? Quod si scripturis fidem habemus diserte clamantibus, in Christo demum gratiam et humanitatem Domini ad plenum apparuisse, effusam misericordiae opulentiam, reconciliationem Dei et hominum adimpletam (Tit. 3, 4; 2 Tim. 1, 9): ne dubitemus quin multo benignior nobis clementia coelestis patris exuberet potius quam abscissa aut decurtata fuerit. Neque vero desunt illius documenta. Petrus, qui audierat (Matth. 10, 33) abnegatum iri coram angelis qui apud homines nomen Christi non esset confessus, ter una nocte, nec sine exsecratione, abnegavit: non tamen a venia depellitur. Qui inordinate vivebant apud Thessalonicenses, sic castigantur ut invitentur ad poenitentiam (2 Thess. 3, 14). Ne ipsi quidem Simoni mago desperatio injicitur, quin potius jubetur bene sperare, quum ad preces confugere suadet illi Petrus (Act. 8, 22).

27. Quid quod totas interdum ecclesias gravissima peccata occuparunt, a quibus tamen eas Paulus clementer potius extricavit quam earum capita devoveret? Galatarum defectio non mediocre erat delictum; Corinthii eo minus illis erant excusabiles, quod pluribus neque levioribus flagitiis abundabant: neutri tamen a misericordia Domini excluduntur. Imo illi ipsi qui prae aliis immunditia, fornicatione et impudicitia deliquerant, nominatim invitantur ad poenitentiam (2 Cor. 12, 21). Manet enim aeternumque manebit inviolabile pactum Domini, quod solenniter cum Christo, vero Solomone, ejusque membris sancivit his verbis (Psal. 89, 31 seqq.): si dereliquerint filii ejus legem meam et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanarint, mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eo. Denique ipsa symboli dispositione admonemur perpetuam residere in ecclesia Christi delictorum gratiam: quod, ecclesia velut constituta, remissio peccatorum adhuc subjungitur.

28. Quidam aliquanto prudentiores, ubi vident tanta scripturae perspicuitate Novati dogma refutari, non quodlibet delictum irremissibile faciunt, sed voluntariam legis transgressionem, in quam sciens quis ac volens impegerit. Porro sic loquentes peccatum nullum venia dignantur, nisi sicubi aberratum ignorantia fuerit. Verum

quum Dominus in lege, alia pro expiandis fidelium voluntariis peccatis, alia pro ignorantiis redimendis mandarit offerri sacrificia, quantae est improbitatis voluntario peccato nullum concedere piaculum? Dico nihil esse apertius quam unicum Christi sacrificium valere ad remittenda sanctorum voluntaria peccata: quando Dominus carnalibus hostiis, veluti signaculis, id testatum fecit. Deinde quis ab ignorantia Davidem excuset, quem tantopere constat fuisse in lege eruditum? An nesciebat David quantum foret adulterii et homicidii crimen, qui quotidie ipsum in aliis puniebat? An fratricidium res legitima patriarchis videbatur? An ita male profecerant Corinthii, ut lasciviam, impuritatem, scortationem, odia, contentiones placere Deo putarent? An Petrus tam diligenter admonitus ignorabat quanti esset magistrum ejurare? Ergo Dei misericordiae tam benigne se exserenti viam nostra malignitate ne praecludamus.

29. Equidem non me latet veteres scriptores peccata quae quotidie remittuntur fidelibus interpretatos esse quae ex infirmitate carnis obrepunt leviora errata; poenitentiam vero solennem, quae pro gravioribus flagitiis tum exigebatur, illis visam esse non magis iterandam quam baptismum. Quae sententia non ita est accipienda quasi aut praecipitare in desperationem voluerint qui a prima poenitentia iterum recidissent, aut illa errata elevare, perinde atque coram Deo exilia. Sciebant enim infidelitate saepius titubare sanctos, juramenta supervacua interdum excidere, in iram nonnunquam effervere, imo prorumpere ad manifesta usque convitia, aliis praeterea malis laborare quae Dominus non leviter abominatur; sed ita vocabant, ut distinguerent a publicis criminibus, quae cum magno offendiculo in ecclesiae cognitionem veniebant. Quod autem adeo difficulter ignoscebant iis qui dignum aliquid animadversione ecclesiastica perpetrarant, non ideo fiebat quod difficilem illis apud Dominum veniam putarent; sed hac severitate volebant alios deterrere ne temere proruerent in flagitia, quorum merito ab ecclesiae communione alienarentur. Quanquam verbum Domini, quod hic pro unica regula nobis esse debet, majorem certe moderationem praescribit. Siquidem eousque intendendum docet disciplinae rigorem, ne absorbeatur a tristitia is cui praecipue consultum oportet: ut fusius supra disseruimus.

CAPUT II.

Comparatio falsae ecclesiae cum vera.

Partes Capitis: 1) Falsae ecclesiae descriptio, accommodata ad Papismum, successione personali tumentem, cujus refutatio subjicitur, sect. 1—4. — 2) Ad criminationes Papistarum de schismate et haeresi. Orthodoxarum ecclesiarum nomine responsio, et quales hodie habendae sint ecclesiae sub Papatu degentes, a quinta sect. a fin. cap.

1. Quanti apud nos valere verbi et sacramentorum ministerium, et quousque procedere ejus reverentia debeat, ut sit nobis

perpetua tessera dignoscendae ecclesiae, explicatum est. Nempe ubicunque integrum exstat et illibatum, nullis morum vitiis aut morbis impediri, quominus ecclesiae nomen sustineat. Deinde, illud ipsum leviusculis erroribus non vitiari, quominus legitimum aestimetur. Porro errores quibus talis debeatur venia, eos esse indicatum est quibus praecipua religionis doctrina non laedatur, quibus non opprimantur quae inter fideles omnes convenire debent religionis capita; in sacramentis vero, qui legitimam autoris institutionem non aboleant nec labefactent. Atqui, simul ac in arcem religionis mendacium irrupit, summa necessariae doctrinae inversa est, sacramentorum usus corruit: certe ecclesiae interitus consequitur; perinde atque de vita hominis actum est, jugulo transfixo, vel praecordiis lethaliter sauciatis. Atque id ex Pauli verbis liquido evincitur, quum docet (Eph. 2, 20), ecclesiam fundatam esse super doctrinam apostolorum et prophetarum, ipso Christo summo angulari lapide. Si ecclesiae fundamentum est prophetarum et apostolorum doctrina, qua salutem suam in uno Christo reponere fideles jubentur, illam doctrinam tolle, quomodo amplius aedificium constabit? Corruat ergo ecclesia necesse est, ubi intercidit illa religionis summa quae sola sustinere eam potest. Deinde, si vera ecclesia columna est ac firmamentum veritatis (1 Tim. 3, 15), certum est non esse ecclesiam ubi regnum occupavit mendacium et falsitas.

2. In eum modum quum res habeat sub papismo, intelligere licet quid ecclesiae illic supersit. Pro verbi ministerio perversa et mendaciis conflata illic regnat gubernatio, quae puram lucem partim exstinguit, partim suffocat. In locum coenae Domini foedissimum sacrilegium subiit. Cultus Dei varia et non ferenda superstitionum congerie deformatus. Doctrina, citra quam christianismus non constat, tota sepulta et explosa. Publici conventus, idololatriae et impietatis scholae. Quare nullum est periculum, ne ab exitiali tot flagitiorum partitione desciscendo ab ecclesia Christi divellamur. Ecclesiae communio non ea lege instituta est ut vinculum sit quo idololatria, impietate, ignorantia Dei aliisque malorum generibus irretiamur; sed potius, quo in timore Dei et veritatis obedientia retineamur. Magnifice illi quidem suam nobis ecclesiam commendant, ne qua alia in mundo esse videatur; postea, quasi re confecta, omnes schismaticos esse constituunt, qui ab ejus quam pingunt ecclesiae obedientia subducere se, omnes haereticos, qui contra ejus doctrinam mutire audent. Sed quibus rationibus veram se ecclesiam habere confirmant? Allegant ex vetustis annalibus quid olim in Italia, in Gallia, in Hispania fuerit; a sanctis illis viris qui sana doctrina fundarunt excitaruntque ecclesias, doctrinamque ipsam et ecclesiae aedificationem suo sanguine stabilierunt, se originem ducere; ecclesiam vero sic et spiritualibus donis, et martyrum sanguine apud se consecratam, perpetua episcoporum successione conservatam fuisse ne intercideret. Commemorant quanti hanc successionem

fecerint Irenaeus, Tertullianus, Origenes, Augustinus, et alii. Quam frivola sint ista et plane ludicra, faciam ut nullo negotio intelligant ii qui mecum ea paululum expendere volent. Equidem eos quoque hortarer ut huc animum serio adverterent, si quid docendo proficere me apud eos posse confiderem. Sed quando illis, omissa veritatis ratione, hoc unum propositum est, quacunque possunt via rem suam agere, pauca tantum dicam quibus sese boni viri et veri studiosi ab eorum captionibus expedire queant. Primum ab illis quaero cur non Africam citent, et Aegyptum, et totam Asiam. Nempe quia in omnibus illis regionibus desiit sacra haec episcoporum successio, cujus beneficio se ecclesias retinuisse gloriantur. Eo igitur recidunt, se ideo veram habere ecclesiam, quia ex quo esse coepit, non fuerit episcopis destituta: perpetua enim serie alios aliis successisse. Sed quid, si Graeciam illis regeram? Quaero igitur iterum ab ipsis, cur apud Graecos periisse ecclesiam dicant, apud quos nunquam interrupta fuit illa episcoporum successio, unica, eorum opinione, ecclesiae custos et conservatrix. Graecos faciunt schismaticos. Quo jure? quia a sede apostolica desciscendo privilegium perdiderunt. Quid? annon multo magis perdere merentur qui a Christo ipso deficiunt? Sequitur ergo evanidum esse praetextum successionis, nisi Christi veritatem, quam a patribus per manum acceperint, salvam et incorruptam posteri retineant ac in ea permaneant.

3. Ergo non aliud hodie praetendunt Romanenses quam Judaeos olim obtendisse apparet, quum caecitatis, impietatis, idololatriae a prophetis Domini arguerentur. Nam ut illi templum, caeremonias, sacerdotia gloriose jactabant, quibus rebus ecclesiam magno, ut sibi videbantur, argumento metiebantur, ita pro ecclesia externae quaedam larvae ab his opponuntur, quae longe saepe absunt ab ecclesia, et citra quas ecclesia optime constare potest. Quare neque alio argumento refutandi nobis sunt, quam quo adversus stultam illam Judaeorum confidentiam pugnabat Jeremias (7, 4), nempe ne glorientur in verbis mendacibus, dicentes: templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Quando nihil Dominus uspiam suum agnoscit nisi ubi verbum suum auditur ac religiose observatur. Ita quum gloria Dei inter Cherubim in sanctuario sederet, eamque sedem sibi statam fore pollicitus esset ipsis (Ez. 10, 4): ubi cultum ejus pravis superstitionibus corrumpunt sacerdotes, alio transmigrat et locum sine ulla sanctitate relinquit. Si templum illud quod videbatur perpetuae Dei habitationi consecratum, derelinqui a Deo ac profanescere potuit, non est quod nobis isti fingant Deum ita personis aut locis alligatum, et affixum externis observationibus, ut manere apud eos oporteat qui titulum modo et speciem ecclesiae habent. Atque haec est contentio quam habet Paulus in epistola ad Romanos, a nono capite usque ad duodecimum. Hoc enim vehementer turbabat infirmas conscientias, quod, quum viderentur esse populus Dei, evangelii doctrinam non modo respuebant, sed etiam perse-

quebantur. Postquam ergo doctrinam exposuit, hanc difficultatem removet, ac negat Judaeos illos, veritatis hostes, esse ecclesiam: utcunque nihil eis deesset quod posset ad externam ecclesiae formam alias desiderari, ideoque negat, quia Christum non amplecterentur. Aliquanto etiam expressius in epistola ad Galatas (4, 22): ubi Ismaelem cum Isaac comparando multos dicit in ecclesia tenere locum ad quos non pertinet haereditas, quia primogeniti non sunt ex libera matre. Unde etiam ad comparationem duplicis Ierosolymae descendit: quia sicuti in monte Sina lex est lata, evangelium vero ex Jerusalem prodiit, sic multi serviliter nati et educati filios Dei et ecclesiae se esse non dubitanter jactant; imo superbe despiciunt genuinos Dei filios, quum sint ipsi degeneres. Nos quoque ex opposito, dum audimus semel e coelo pronuntiatum esse: ejice ancillam et filium ejus (Gen. 21, 10), hoc inviolabili decreto freti fortiter spernamus insipidas eorum jactantias. Nam si externa professione superbiunt, Ismael quoque circumcisus erat; si antiquitate pugnant, ille erat primogenitus: videmus tamen abdicari. Si causa quaeritur, eam Paulus (Rom. 9, 6) assignat, non censeri inter filios nisi qui geniti sunt ex puro et legitimo doctrinae semine. Secundum hanc rationem negat se Deus (Mal. 2, 4) impiis sacerdotibus obstrictum esse, quia pepigerit cum patre eorum Levi ipsum sibi angelum vel interpretem fore; imo in eos retorquet falsam eorum gloriationem, qua solebant insurgere contra prophetas: quod scilicet dignitas sacerdotii in singulari pretio habenda foret. Hoc ipse libenter admittit, et hac conditione cum ipsis disceptat, quia pactum servare paratus sit; dum autem ipsi mutuo non respondent, repudiari merentur. En quid valeat successio, nisi imitatio etiam conjuncta sit atque aequabilis tenor: nempe ut posteri, simul ac convicti fuerint descivisse a sua origine, omni honore priventur. Nisi forte quia Caiphas multis piis sacerdotibus successit (imo ab Aarone usque ad illum continua fuit series), ideo sceleratus ille coetus ecclesiae titulo dignus fuit. Atqui ne in terrenis quidem imperiis hoc ferri posset, ut verus reipublicae status dicatur tyrannis Caligulae, Neronis, Heliogabili et similium, quia Brutis, Scipionibus et Camillis successerint. Praesertim vero in ecclesiae regimine nihil magis frivolum, quam omissa doctrina successionem in ipsis personis locare. Nec vero quidquam minus sanctis doctoribus, quos falso nobis obtrudunt, propositum fuit, quam praecise quasi haereditario jure probare, esse ecclesias ubicunque episcopi alii aliis subrogati fuerant. Sed quum extra controversiam esset, nihil a principio usque ad illam aetatem mutatum fuisse in doctrina, sumebant quod omnibus novis erroribus conficiendis sufficeret, illis oppugnari doctrinam ab ipsis usque apostolis constanter et unanimi consensu retentam. Non est igitur cur fucum amplius facere pergant ex ecclesiae nomine, quam nos ut decet reverenter colimus; sed ubi ad definitionem ventum est, non modo aqua, ut dicitur, illis haeret, sed haerent in suo luto: quia foe-

tidam meretricem substituunt pro sacra Christi sponsa. Quae suppositio ne nos fallat, praeter alias admonitiones haec quoque Augustini[1]) nobis succurrat. Nam de ecclesia loquens, ipsa est, inquit, quae aliquando obscuratur et tanquam obnubilatur multitudine scandalorum; aliquando tranquillitate temporis quieta et libera apparet; aliquando tribulationum et tentationum fluctibus operitur atque turbatur. Exempla profert, quod saepius firmissimae columnae vel pro fide exsularent fortiter, vel toto orbe latitarent.

4. In hunc modum hodie nos vexant Romanenses, ac imperitos terrefaciunt ecclesiae nomine, quum capitales sint Christi adversarii. Quamvis igitur templum, sacerdotium, et reliquas hujusmodi larvas obtendant, minime permovere nos debet inanis hic fulgor, quo simplicium oculi perstringuntur, ut ecclesiam esse recipiamus ubi verbum Dei non apparet. Haec enim perpetua est nota, qua signavit suos Dominus noster: qui est ex veritate, inquit (Joann. 18, 37), audit vocem meam. Item (Joann. 10, 14): ego sum pastor ille bonus et cognosco oves meas et cognoscor a meis; oves meae vocem meam audiunt et ego cognosco eas et sequuntur me. Paulo autem ante (ibid. 4) dixerat: oves pastorem suum sequi, quia noverunt vocem ejus; alienum autem non sequi, sed effugere ab eo, quia non noverunt vocem alienorum. Quid igitur sponte in censenda ecclesia insanimus, quum eam minime dubio symbolo designarit Christus? quod ubicunque spectatur, fallere non potest quin illic ecclesiam certo ostendat; ubi vero abest, nihil restat quod veram ecclesiae significationem dare possit. Non enim super hominum judicia, non super sacerdotia fundatam esse ecclesiam, sed super doctrinam apostolorum et prophetarum, commemorat Paulus (Eph. 2, 20). Quin potius Jerusalem a Babylone, Christi ecclesia a satanae conjuratione hoc discrimine dignoscenda est, quo eas inter se Christus distinxit: qui ex Deo est, inquit (Joann. 8, 47), verba Dei audit; propterea non auditis quia ex Deo non estis. In summa, quum ecclesia regnum sit Christi, regnet autem ille nonnisi per verbum suum, an ullis jam obscurum erit quin illa mendacii verba sint, quibus Christi regnum absque ejus sceptro, id est sacrosancto ipsius verbo, esse fingitur?

5. Jam vero quod reos schismatis et haereseos nos agunt, quia et dissimilem praedicemus doctrinam et suis legibus non pareamus, et seorsum conventus ad preces, ad baptismum, ad coenae administrationem aliasque sacras actiones habeamus: gravissima quidem est accusatio, sed quae nequaquam longa aut laboriosa defensione opus habet. Haeretici et schismatici vocantur, qui dissidio facto ecclesiae communionem dirimunt. Haec porro duobus vinculis continetur, sanae doctrinae consensione et fraterna caritate. Unde inter haereticos et schismaticos hoc discri-

1) Ad Vincent. epist. 48.

minis ponit Augustinus[1]), quod illi quidem falsis dogmatibus fidei sinceritatem corrumpant; hi autem interdum etiam in fidei similitudine societatis vinculum disrumpant. Verum id quoque notandum est, hanc caritatis conjunctionem sic a fidei unitate pendere, ut haec illius initium, finis, unica denique regula esse debeat. Meminerimus ergo, quoties ecclesiastica unitas nobis commendatur, hoc quaeri ut dum mentes in Christo consentiunt, voluntates etiam nostrae mutua in Christo benevolentia inter se conjunctae sint. Itaque Paulus (Eph. 4, 5), dum ad illam nos hortatur, pro fundamento sumit, unum esse Deum, unam fidem et unum baptismum. Imo ubicunque nos idem sentire et idem velle docet, continuo addit, in Christo, vel secundum Christum; significans impiorum esse factionem, non conspirationem fidelium, quae fit extra verbum Domini.

6. Paulum quoque sequutus Cyprianus totius ecclesiasticae concordiae fontem ab unico Christi episcopatu ducit[2]). Postea subjicit: ecclesia una est, quae in multitudinem latius incremento foecunditatis extenditur; quo modo solis radii multi sed lumen unum, et rami arboris multi sed robur unum tenaci radice fundatum; et quum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen manet in origine: avelle radium solis a corpore, divisionem unitas non capit; ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit; a fonte praecide rivum, praecisus arescit: sic et ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem porrigitur; unum tamen lumen est quod ubique diffunditur. Nihil elegantius dici potuit ad exprimendam individuam illam connexionem quam habent inter se omnia Christi membra. Videmus ut ad caput ipsum perpetuo nos revocet. Proinde haereses et schismata inde oriri pronuntiat, quod ad veritatis originem non reditur, nec caput quaeritur, nec coelestis magistri doctrina servatur. Eant nunc et clamitent haereticos nos esse qui ab ipsorum ecclesia recesserimus: quum nulla alienationis causa fuerit nisi haec una, quod puram veritatis professionem nullo modo ferre possunt. Taceo autem quod anathematibus et diris nos expulerunt. Quod tamen ipsum satis superque nos absolvit, nisi apostolos quoque schismatis damnare velint, quibuscum similem habemus causam. Praedixit, inquam, Christus apostolis suis, fore ut a synagogis propter nomen suum ejicerentur (Joann. 16, 2). Illae porro synagogae de quibus loquitur, tunc habebantur legitimae ecclesiae. Quum ergo ejectos esse nos constet, idque propter Christi nomen fuisse factum parati simus ostendere, de causa certe prius quaerendum est quam aliquid de nobis in hanc vel illam partem definiatur. Sed hoc illis, si ita volunt, sponte remitto: abunde enim mihi est, oportuisse nos ab ipsis recedere ut ad Christum accederemus.

1) Libr. quaest. evang. sec. Matth. 11.
2) De simplicitate praelatorum.

7. Sed apparebit etiamnum certius quo loco nobis esse debeant ecclesiae omnes quas romani illius idoli tyrannis occupavit, si cum israelitica illa veteri, qualis apud prophetas delineata est, conferatur. Vera tum exstabat apud Judaeos et Israelitas ecclesia, quum in foederis legibus perstarent: ea scilicet obtinentes, Dei beneficio, quibus ecclesia continetur. Doctrinam veritatis habebant in lege, ejus ministerium penes sacerdotes erat et prophetas. Circumcisionis symbolo in religionem initiabantur; aliis sacramentis exercebantur ad fidei confirmationem. Non dubium quin competerent in eorum societatem elogia quibus ecclesiam Dominus honoravit. Postquam deserta lege Domini degenerarunt ad idololatriam et superstitionem, illa praerogativa pro parte exciderunt. Quis enim ausit ecclesiae titulum iis praeripere apud quos verbi sui praedicationem et mysteriorum observationem deposuit Deus? Rursum, quis ausit eum coetum nulla cum exceptione ecclesiam appellare, ubi verbum Domini palam et impune conculcatur, ubi ejus ministerium, praecipuus nervus atque adeo anima ecclesiae, dissipatur?

8. Quid ergo? dicet quispiam, nullane igitur reliqua erat in Judaeis ecclesiae particula ex quo ad idololatriam defecerunt? Facilis est responsio. Primum dico, in ipsa defectione fuisse gradus quosdam; neque enim dicemus eundem fuisse lapsum Judae et Israelis, quo primum tempore uterque a puro Dei cultu deflexit. Jarobeam, quum vitulos fabricaret contra apertam Dei prohibitionem, et adorationi locum non licitum dedicaret, religionem prorsus corrupit. Judaei prius se impiis moribus et superstitiosis inquinarunt quam statum in externa religionis forma perperam mutarent. Quanquam enim sub Rechabeam multas jam perversas caeremonias vulgo sibi asciverant, quia tamen Ierosolymis manebant et legis doctrina et sacerdotium et ritus quales Deus instituerat, habebant illic pii tolerabilem ecclesiae statum. Apud Israelitas usque ad regnum Achab res minime in melius restitutae, tunc vero etiam in deterius prolapsae sunt. Qui postea successerunt, usque ad interitum regni, partim ejus fuerunt similes, partim, quum aliquanto meliores esse vellent, exemplum Jarobeam sequuti sunt, omnes autem ad unum impii et idololatrae. In Judaea variae subinde mutationes fuerunt, dum alii reges cultum Dei falsis et commentitiis superstitionibus pervertunt, alli dissipatam religionem instaurant; donec ipsi quoque sacerdotes templum Dei profanis abominandisque ritibus polluerunt.

9. Age nunc, negent papistae si possunt, ut sua vitia maxime extenuent, religionis statum ita apud se corruptum vitiatumque esse ut fuit in regno israelitico sub Jarobeam. Atqui idololatriam habent crassiorem, neque in doctrina guttula una sunt puriores; nisi forte in hac quoque ipsa magis sint impuri. Deus, imo quicunque mediocri judicio praediti sunt, mihi erunt testes, et res etiam ipsa declarat quam nihil hic amplificem. Jam quum ad ecclesiae suae communionem adigere nos volunt, duo

postulant a nobis: primum ut precibus sacrisque et caeremoniis suis omnibus communicemus; deinde ut quidquid honoris, potestatis, jurisdictionis ecclesiae suae tribuit Christus, id ecclesiae suae deferamus. Quod ad primum attinet, fateor prophetas omnes qui Ierosolymis fuerunt, quum res illic essent admodum corruptae, nec seorsum sacrificasse, nec separatos habuisse ab aliis ad orandum coetus. Habebant enim Dei mandatum, quo in templum Solomonis convenire jubebantur; sacerdotes leviticos, quos, quia sacrorum antistites ordinati erant a Domino, necdum abdicati, utcunque indigni eo honore essent, locum illum jure adhuc tenere noverant. Quod vero caput est totius quaestionis, ad nullum superstitiosum cultum adigebantur; imo nihil suscipiebant quod non esset a Deo institutum. Apud hos autem, papistas dico, quid simile? Vix enim ullum cum ipsis conventum possumus habere in quo non aperta idololatria nos polluamus. Certe praecipuum communionis vinculum in missa est, quam nos ut maximum sacrilegium abominamur. Atque id merito an temere a nobis fiat, alibi videbitur. Nunc satis est ostendere aliam in hac parte causam nostram esse quam fuerit prophetarum, qui ut impiorum sacris interessent, nullas caeremonias vel spectare vel usurpare cogebantur nisi a Deo institutus. Ac, si exemplum omnino simile habere libet, sumamus ex regno israelitico. Secundum institutum Jarobeam manebat circumcisio, fiebant sacrificia, lex sancta habebatur, invocabatur Deus ille quem a patribus acceperant; sed propter commentitios ac vetitos cultus, quidquid illic agebatur, Deus improbabat ac damnabat. Cedo mihi prophetam unum, vel pium aliquem virum, qui semel adoraverit in Bethel, aut sacrum fecerit. Noverant enim se id non facturos quin aliquo sacrilegio se contaminarent. Habemus ergo, non eousque valere apud alios debere ecclesiae communionem, ut si illa ad profanos pollutosque ritus degeneraret, sequi protinus necesse sit.

10. Verum de altera parte magis etiamnum contendimus. Nam si ecclesia secundum eum modum consideratur, cujus revereri judicium, cujus autoritati deferre, cujus monitionibus parere, cujus castigationibus commoveri, cujus communionem religiose in omnibus colere oporteat, ecclesiam illis concedere non possumus quin subjectionis et obedientiae necessitas nos maneat. Libenter tamen eis concedemus quod Judaeis et Israelitis sui saeculi dederunt prophetae, quum res aut in pari statu aut etiam meliore illic essent. Videmus autem ut passim clament profana esse conventicula, quibus non magis consentire liceat quam Deum abnegare. Et certe si illae ecclesiae fuerunt, sequitur ab ecclesia Dei alienos fuisse, in Israele quidem Heliam, Michaeam et similes; in Juda autem Jesaiam, Jeremiam, Oseam et reliquos ejus notae, quos pejus quibusvis incircumcisis oderant et exsecrabantur sui saeculi prophetae, sacerdotes et populus. Si illae ecclesiae, ergo ecclesia non columna veritatis, sed firmamentum men-

dacii; non tabernaculum Dei viventis, sed idolorum receptaculum. Necesse igitur habebant ab eorum coetuum consensione desciscere, quae nihil aliud erat quam impia adversus Deum conspiratio. Eadem ratione si quis praesentes coetus idololatria, superstitione, impia doctrina contaminatos pro ecclesiis agnoscat, in quarum plena communione perstandum sit homini christiano usque ad doctrinae consensionem, valde errabit. Nam si ecclesiae sunt, potestas clavium penes ipsas est; atqui claves individuum habent nexum cum verbo, quod illinc profligatum est. Deinde si ecclesiae sunt, valet apud eas Christi promissio: quodcunque ligaveritis, etc. Contra autem, abdicant a sua communione quicunque se Christi servos non ficte profitentur. Ergo aut evanida est Christi promissio, aut non sunt, hoc saltem intuitu, ecclesiae. Denique pro verbi ministerio habent scholas impietatis et errorum omne genus sentinam. Proinde aut ecclesiae, secundum hanc rationem, non sunt; aut nullum restabit symbolum quo legitimi fidelium coetus a Turcarum conventibus discernantur.

11. Ut tamen manebant olim inter Judaeos peculiares quaedam ecclesiae praerogativae, ita nec hodie papistis adimimus quae superesse ex dissipatione vestigia ecclesiae inter eos Dominus voluit. Cum illis foedus suum semel pepigerat Deus; id sua magis ipsius firmitate subnixum contra eorum impietatem eluctando persistebat, quam ab illis conservabatur. Quae itaque certitudo est ac constantia divinae bonitatis, residebat illic foedus Domini; nec obliterari illorum perfidia poterat ejus fides, nec impuris eorum manibus profanari ita circumcisio poterat, quin simul verum esset signum et sacramentum ejus foederis. Unde liberos qui illis nascebantur, suos Dominus vocabat (Ez. 16, 20), qui, nisi speciali benedictione, nihil a eum pertinerent. Sic quum foedus suum in Gallia, Italia, Germania, Hispania, Anglia deposuerit, ubi illae provinciae antichristi tyrannide oppressae sunt, quo tamen foedus suum inviolabile maneret, baptismum primo illic conservavit, foederis testimonium, qui ejus ore consecratus, invita humana impietate, vim suam retinet; deinde sua providentia effecit ut aliae quoque reliquiae exstarent, ne ecclesia prorsus interiret. Ac quemadmodum ita saepe diruuntur aedificia ut fundamenta et ruinae maneant, ita non passus est ecclesiam suam ab antichristo vel a fundamento subverti, vel solo aeqnari, utcunque ad puniendam hominum ingratitudinem, qui verbum suum contempserant, horribilem quassationem ac disjectionem fieri permiserit; sed ab ipsa quoque vastatione semirutum aedificium superesse voluit.

12. Quum ergo ecclesiae titulum non simpliciter volumus concedere papistis, non ideo ecclesias apud eos esse infitiamur; sed tantum litigamus de vera et legitima ecclesiae constitutione, quae in communione cum sacrorum, quae signa sint professionis, tum vero potissimum doctrinae requiritur. Antichristum in templo Dei sessurum praedixerunt Daniel (9, 27) et Paulus (2 Thess. 2, 4).

Illius scelerati et abominandi regni ducem et antesignanum apud nos facimus romanum pontificem. Quod sedes ejus in templo Dei collocatur, ita innuitur, tale fore ejus regnum quod nec Christi nec ecclesiae nomen aboleat. Hinc igitur patet, nos minime negare quin sub ejus quoque tyrannide ecclesiae maneant, sed quas sacrilega impietate profanarit, quas immani dominatione afflixerit, quas malis et exitialibus doctrinis, ceu venenatis potionibus, corruperit et propemodum enecarit; in quibus semisepultus lateat Christus, obrutum evangelium, profligata pietas, cultus Dei fere abolitus; in quibus denique omnia sic sint conturbata, ut Babylonis potius quam civitatis Dei sanctae facies illic appareat. In summa, ecclesias esse dico quatenus populi sui reliquias, utcunque misere dispersas ac disjectas, illic mirabiliter Dominus conservat, qnatenus permanent aliquot ecclesiae symbola, atque ea praesertim quorum efficaciam nec diaboli astutia, nec humana pravitas destruere potest. Sed quia e converso deletae sunt illic notae quas praecipue in hac disputatione respicere debemus, dico unumquemque coetum et totum corpus carere legitima ecclesiae forma.

CAPUT III.

De ecclesiae doctoribus et ministris, eorum electione et officio.

Partes hujus Capitis tres: 1) In genere quaedam de ordine ecclesiae, de ministerii ecclesiastici fine, utilitate, necessitate, dignitate praemittuntur, sect. 1—3. — 2) Seorsim deinde agitur de personis ministerio ecclesiastico fungentibus, sect. 4—10. — 3) A decima ad finem cap. de ordinatione vel vocatione ministrorum ecclesiae.

1. Jam de ordine dicendum est quo ecclesiam suam gubernari voluit Dominus. Tametsi enim solum ipsum regere ac regnare in ecclesia, in ea quoque praeesse vel eminere, et imperium hoc solo ejus verbo exerceri atque administrari oportet, quia tamen visibili praesentia inter nos non habitat, ut voluntatem nobis suam ore coram declaret, hominum ministerium in hoc adhibere diximus, et quasi vicariam operam, non ad eos jus suum honoremque transferendo, sed tantum ut per os ipsorum suum ipse opus agat, qualiter ad opus quoque faciendum instrumento utitur artifex. Quae jam ante exposui [1]), iterum repetere cogor. Posset id quidem vel per se ipsum sine alio quovis aut adminiculo aut organo, vel etiam per angelos facere; sed complures sunt causae cur per homines malit. Hoc enim modo primum dignationem erga nos suam declarat, quum ex hominibus sumit qui pro se in mundo legatione fungantur, qui arcanae suae voluntatis sint interpretes, qui personam denique suam repraesentent. Sicque experimento comprobat non vanum esse quod passim nos

1) Cap. 1. sect. 5.

vocat templa sua, dum ex ore hominum velut ex sanctuario, responsa hominibus reddit [1]). Deinde hoc optimum ac utilissimum ad humilitatem exercitium est, dum nos ad obediendum verbo suo assuefacit, utcunque per homines similes nobis, interdum etiam dignitate inferiores, praedicetur. Si de coelo ipse loqueretur, nihil mirum foret si sacra ejus oracula omnium auribus atque animis reverenter sine mora exciperentur. Quis enim praesentem ejus potestatem non horreret? quis non ad primum tantae majestatis aspectum prosterneretur? quis non immenso illo fulgore confunderetur? Verum ubi homuncio quispiam ex pulvere emersus in nomine Dei loquitur, hic nostram erga Deum ipsum pietatem et observantiam optimo testimonio declaramus, si dociles nos exhibemus ejus ministro, quum nulla tamen in re nos excellat. Hac igitur etiam causa coelestis suae sapientiae thesaurum in vasis fragilibus ac luteis abscondit, quo certius experimentum capiat, quanti a nobis fiat. Ad haec nihil ad fovendam mutuam caritatem aptius erat, quam hoc vinculo homines inter se colligari, dum unus constituitur pastor qui reliquos simul doceat; qui vero discipuli esse jubentur, communem ex uno ore doctrinam excipiunt. Si enim sibi quisque sufficeret, nec indigeret alterius opera, quae superbia est humani ingenii, contemneret quisque alios et ab illis contemneretur. Quem igitur firmissimum retinendae unitatis nodum fore providit Dominus, eo ecclesiam suam adstrinxit, dum salutis ac vitae aeternae doctrinam apud homines deposuit, ut per eorum manus reliquis communicaret. Huc respexit Paulus, quum Ephesiis (4, 4 seqq.) scriberet: unum corpus, unus spiritus, quemadmodum et vocati estis in una spe vocationis vestrae; unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus nobis: verum unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Quapropter dicit: quum ascendisset in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus; qui descendit, idem ille est qui ascendit ut impleret omnia; et idem dedit alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios pastores ac doctores, ad instaurationem sanctorum, in opus administrationis, in aedificationem corporis Christi; donec perveniamus omnes in unitatem fidei, et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plene adultae; ut non amplius simus pueri, qui circumferamur omni vento doctrinae; sed veritatem sectantes in caritate, adolescamus in illum per omnia, qui est caput, nempe Christum, in quo totum corpus coagmentatum et compactum per omnem commissuram subministrationis, juxta actum in mensura uniuscujusque partis, incrementum corporis facit, in aedificationem sui ipsius per caritatem.

2. His verbis illud ostendit hominum ministerium, quo Deus in gubernanda ecclesia utitur, praecipuum esse nervum quo fide-

1) Lege August. libr. 1. de doctrin. Christ. c. 32 seqq.

les in uno corpore cohaereant; tum vero etiam indicat, non aliter incolumem servari ecclesiam posse, quam si his praesidiis fulciatur in quibus salutem ejus reponere Domino placuit. Ascendit Christus in altum, inquit, ut omnia impleret. Haec autem implendi ratio, quod per ministros, quibus officium hoc mandavit et muneris obeundi gratiam contulit, sua dona dispensat ac distribuit ecclesiae, seque adeo ipsum praesentem quodammodo exhibet, spiritus sui virtutem in sua hac institutione exserendo, ne inanis sit vel otiosa. Sic instauratio sanctorum peragitur; sic aedificatur corpus Christi; sic adolescimus per omnia in eum qui est caput, et inter nos coalescimus; sic redigimur omnes in unitatem Christi, si prophetia inter nos viget, si apostolos recipimus, si doctrinam nobis administratam non aspernamur. Ecclesiae ergo dissipationem, vel ruinam potius et exitium molitur quisquis ordinem hunc de quo disputamus, et hoc genus regiminis vel abolere studet, vel quasi minus necessarium elevat. Neque enim vel solis lumen ac calor, vel cibus ac potus tam sunt praesenti vitae fovendae ac sustinendae necessaria, quam est conservandae in terris ecclesiae apostolicum ac pastorale munus.

3. Proinde supra admonui, Deum quibus potuit elogiis ejus dignitatem nobis saepe commendasse, ut in summo honore ac pretio, tanquam res omnium praestantissima, apud nos esset. Singulare beneficium se hominibus largiri, doctores eis excitando, testatur, ubi jubet prophetam (Jes. 52, 7) exclamare, pulchros esse pedes et beatum adventum annuntiantium pacem; quum apostolos lucem mundi et salem terrae nominat (Matth. 5, 13. 14). Nec splendidius ornari poterat hoc officium, quam quum dixit (Luc. 10, 16): qui vos audit, me audit; qui vos spernit, me spernit. Sed nullus est illustrior locus quam apud Paulum in secunda ad Corinthios (c. 3 et 4), ubi hanc quaestionem velut ex professo tractat. Contendit ergo nihil evangelii ministerio in ecclesia magis praeclarum aut gloriosum esse, quum sit administratio spiritus et justitiae et vitae aeternae. Haec et similia eo pertinent ne illa gubernandae ac retinendae per ministros ecclesiae ratio, quam Dominus in perpetuum sancivit, apud nos vilescat, ac ipso tandem contemptu obsolescat. Ac ejus quidem necessitas quanta sit, non verbis modo sed exemplis quoque declaravit. Cornelio quum plenius affulgere vellet veritatis suae luce, angelum e coelo misit qui ad eum Petrum amandaret (Act. 10, 3). Paulum quum ad notitiam sui vocare ac in ecclesiam inserere vellet, non sua ipsius voce alloquitur (Act. 9, 6) sed ad hominem remittit a quo et salutis doctrinam et baptismi sanctificationem percipiat. Si non temere fit quod angelus, qui Dei est interpres, ab enarranda Dei voluntate ipse abstinet, hominem vero jubet accersiri qui eam enarret; quod Christus, unicus fidelium magister, hominis magisterio Paulum committit, et Paulum illum quem in tertium coelum rapere et mirifica rerum ineffabilium revelatione dignari constituerat: quis nunc contemnere ministerium illud audeat, vel quasi

supervacuum praeterire, cujus usum talibus documentis testatum facere Deus voluit?

4. Qui ecclesiae regimini secundum Christi institutionem praesunt, nominantur a Paulo primum apostoli, deinde prophetae, tertio evangelistae, quarto pastores, postremo doctores. Ex quibus duo tantum ultimi ordinarium in ecclesia munus habent; alios tres initio regni sui Dominus excitavit, et suscitat etiam interdum, prout temporum necessitas postulat. Quae sit apostolica functio ex mandato illo constat: ite, praedicate evangelium omni creaturae (Marc. 16, 15). Non attribuuntur illis certi fines; sed totus orbis assignatur redigendus in obedientiam Christi: ut evangelium ubicunque gentium poterunt spargendo regnum ejus ubique erigant. Proinde Paulus, quum suum apostolatum approbare vellet, se non unam aliquam urbem Christo acquisivisse, sed longe lateque propagasse evangelium commemorat (Rom. 15, 19. 20); neque alienis fundamentis apposuisse manus, sed ubi inauditum fuerat Domini nomen, ecclesias plantasse. Missi ergo sunt apostoli qui orbem a defectione in veram Dei obedientiam reducerent, regnumque ejus ubique evangelii praedicatione constituerent; vel, si mavis, qui tanquam primi ecclesiae architecti, ejus fundamenta in toto mundo jacerent. Prophetas vocat non quoslibet divinae voluntatis interpretes, sed qui singulari revelatione excellebant; quales nunc vel nulli exstant, vel minus sunt conspicui. Per evangelistas eos intelligo qui quum dignitate essent apostolis minores, officio tamen proximi erant, adeoque vices eorum gerebant. Quales fuerunt Lucas, Timotheus, Titus et reliqui similes; ac fortassis etiam septuaginta discipuli, quos secundo ab apostolis loco Christus designavit. Secundum hanc interpretationem, quae mihi et verbis et sententiae Pauli consentanea videtur, tres illae functiones non ideo institutae in ecclesia fuerunt ut perpetuae forent, sed ad id modo tempus quo erigendae erant ecclesiae ubi nullae ante fuerant, vel certe a Mose ad Christum traducendae. Quanquam non nego quin apostolos postea quoque, vel saltem eorum loco evangelistas interdum excitarit Deus, ut nostro tempore factum est. Talibus enim qui ecclesiam ab antichristi defectione reducerent opus fuit. Munus tamen ipsum nihilominus extraordinarium appello, quia in ecclesiis rite constitutis locum non habet. Sequuntur pastores ac doctores, quibus carere nunquam potest ecclesia; inter quos hoc discriminis esse puto, quod doctores nec disciplinae, nec sacramentorum administrationi, nec monitionibus aut exhortationibus praesunt, sed scripturae tantum interpretationi, ut sincera sanaque doctrina inter fideles retineatur. Pastorale autem munus haec omnia in se continet.

5. Habemus quae in ecclesiae regimine temporaria ministeria fuerint, et quae ideo instituta ut perpetuo durent. Quod si evangelistas apostolis jungamus, restabunt nobis duo paria quodammodo inter se respondentia (Luc. 6, 13; Gal. 1, 1). Quam enim similitudinem habent nostri doctores cum veteribus prophe-

tis, eam habent cum apostolis pastores. Excellentius fuit propheticum munus, propter singulare revelationis donum quo pollebant; sed doctorum officium similem fere rationem et unum prorsus finem habet. Ita duodecim illi, quos Dominus elegit ut novam evangelii praedicationem orbi promulgarent, ordine et dignitate caeteros antecesserunt. Tametsi enim ex ratione et etymo verbi rite apostoli possunt vocari omnes ministri ecclesiastici, quia a Domino omnes mittuntur ejusque sunt nuntii, quia tamen magni referebat, certam haberi de eorum missione notitiam, qui rem novam et inauditam afferrent, duodecim illos (quorum numero postea accessit Paulus) peculiari titulo ante alios insigniri oportuit. Hoc nomen tribuit quidem alicubi (Rom. 16, 7) Paulus ipse Andronico et Juniae, quos dicit fuisse insignes inter apostolos; sed quum proprie loqui vult, nonnisi ad primarium illum ordinem refert. Atque hic est communis scripturae usus. Pastores tamen (excepto quod certas singuli ecclesias sibi attributas regunt) eandem sustinent cum apostolis provinciam. Porro quale illud sit, clarius adhuc audiamus.

6. Dominus, quum apostolos mitteret, mandatum illis dedit (sicut dictum est nuper) de praedicando evangelio, et baptizandis credentibus in remissionem peccatorum. Antea autem mandaverat ut sacra symbola corporis et sanguinis sui ad exemplum suum distribuerent. En sanctam, inviolabilem perpetuamque legem impositam iis qui in apostolorum locum succedunt, qua mandatum accipiunt de evangelii praedicatione et sacramentorum administratione. Unde colligimus, eos qui utrumque istorum negligunt, falso praetexere apostolorum personam. Quid autem pastores? Paulus non de se ipso tantum, sed de omnibus illis loquitur, quum inquit (1 Cor. 4, 1): sic nos aestimet homo, ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei. Item alibi (Tit. 1, 9): oportet episcopum tenacem esse ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit exhortari per doctrinam sanam, et contradicentes refellere. Ex his et similibus locis qui passim occurrunt colligere licet, in pastorum quoque functione has esse duas praecipuas partes, evangelium annuntiare et sacramenta administrare. Docendi autem ratio non in publicis tantum concionibus consistit, sed ad privatas etiam admonitiones pertinet. Ita Paulus testes citat Ephesios (Act. 20, 20), quod nihil suffugerit eorum quae in rem ipsorum erant, quin annuntiaret ac doceret eos publice et per singulas domos, testificans Judaeis simul ac Graecis poenitentiam et fidem in Christum. Item paulo post, quod non destiterit cum lacrymis monere unumquemque eorum. Neque tamen praesentis instituti est singulas boni pastoris dotes persequi, sed tantum indicare quid profiteantur qui se pastores appellant: nempe ita se praeesse ecclesiae, non ut otiosam habeant dignitatem, sed ut Christi doctrina populum ad veram pietatem instituant, sacra mysteria administrent, rectam disciplinam conservent atque exerceant. Quicunque enim speculatores positi sunt in ec-

clesia, illis Dominus annuntiat (Ez. 3, 17), si quis per ignorantiam eorum negligentia pereat, sanguinem se de ipsorum manibus requisiturum. In eos quoque omnes competit quod de se ait Paulus (1 Cor. 9, 16): vae mihi, nisi evangelizem, quum dispensatio mihi sit commissa. Denique, quod orbi universo praestiterunt apostoli, id gregi suo, cui destinatus est, debet pastor unusquisque.

7. Etsi dum singulis assignamus suas ecclesias, interim non negamus quin alias ecclesias juvare is possit qui uni est alligatus, sive quid inciderit turbarum, quod ejus praesentiam requirat, sive ab ipso petatur de re aliqua obscuriore consilium. Sed quia ad retinendam ecclesiae pacem necessaria est ista politia, unicuique esse propositum quod agat, ne simul omnes tumultuentur, sine vocatione incerti discurrant, in unum omnes locum temere confluant, et ne vacuas ecclesias pro libidine deserant, qui de sua commoditate magis quam de ecclesiae aedificatione sunt solliciti: haec distributio quoad licet observari communiter debet, ut suis quisque finibus contentus in alienam provinciam non irrumpat. Nec humanum est inventum, sed Dei ipsius institutum. Legimus enim (Act. 14, 23) Paulum et Barnabam creasse per singulas Lystrensium, Antiochenorum, Iconium ecclesias presbyteros; et Paulus ipse Tito praecipit ut oppidatim presbyteros constituat (Tit. 1, 5). Sic alibi (Phil. 1, 1) Philippensium episcopos, et alibi (Col. 4, 17) Archippum Colossensium episcopum commemorat. Et exstat (Act. 20, 18 seqq.) insignis ejus concio apud Lucam, ad presbyteros ecclesiae ephesinae. Quisquis ergo ecclesiae unius regimen ac curam susceperit, huic divinae vocationis legi obligatum se esse sciat: non quod veluti glebae addictus, ut jurisconsulti dicunt, id est mancipatus et quasi affixus, pedem inde movere nequeat, si ita publica utilitas postularit, modo id rite et ordine fiat. Sed is qui in unum locum vocatus est, non debet ipse de migratione cogitare, nec prout sibi commodum putarit, quaerere liberationem. Deinde, si quem expediat alio transferri, non tamen debet hoc privato consilio tentare, sed exspectare publicam autoritatem.

8. Caeterum quod episcopos et presbyteros et pastores et ministros promiscue vocavi qui ecclesias regunt, id feci ex scripturae usu quae vocabula ista confundit. Quicunque enim verbi ministerio funguntur, iis titulum episcoporum tribuit. Sic apud Paulum ubi jussus est Titus constituere presbyteros oppidatim, continuo subjicitur: oportet enim episcopum esse inculpabilem, etc. (Tit. 1, 5. 7). Sic alibi plures in una ecclesia episcopos salutat (Phil. 1, 1). Et in Actis refertur (20, 17. 28) convocasse presbyteros ephesinos, quos ipse episcopos sua oratione nominat. Hic jam observandum est, nos hactenus non nisi ea officia recensuisse, quae in verbi ministerio consistunt; nec de aliis Paulus meminit illo quarto ad Ephesios capite quod citavimus. Verum in epistola ad Romanos (12, 7) et priore ad Corinthios (12, 28) alia enumerat, ut potestates, donum sanationum, interpreta-

tionem, gubernationem, pauperum curationem. Ex quibus quae temporaria fuerunt omitto; quia nullum operae pretium est in iis immorari. Duo autem sunt quae perpetuo manent: gubernatio et cura pauperum. Gubernatores fuisse existimo seniores e plebe delectos, qui censurae morum et exercendae disciplinae una cum episcopis praeessent. Neque enim secus interpretari queas quod dicit (Rom. 12, 8): qui praeest, id faciat in sollicitudine. Habuit igitur ab initio unaquaeque ecclesia suum senatum, conscriptum ex viris piis, gravibus et sanctis, penes quem erat illa, de qua postea loquemur, jurisdictio in corrigendis vitiis. Porro ejusmodi ordinem non unius saeculi fuisse, experientia ipsa declarat. Est igitur et hoc gubernationis munus saeculis omnibus necessarium.

9. Cura pauperum diaconis mandata fuit. Quanquam ad Romanos duo ponuntur genera. Qui largitur, inquit illic Paulus, id faciat in simplicitate; qui miseretur, in hilaritate. Quum de publicis ecclesiae muneribus eum loqui certum sit, oportet duos fuisse gradus distinctos. Nisi me fallit judicium, priore membro diaconos designat, qui eleemosynas administrabant, altero autem eos qui pauperibus et aegrotis curandis sese dedicaverant; quales erant viduae, quarum mentionem facit ad Timotheum (1 Tim. 5, 9). Nullum enim aliud publicum officium obire mulieres poterant, quam si in obsequium pauperum se darent. Si hoc recipimus (ut omnino recipiendum est), duo erunt genera diaconorum: quorum alteri in rebus pauperum administrandis, alteri in pauperibus ipsis curandis ecclesiae servient. Tametsi autem nomen ipsum διακονίας latius patet, hos specialiter tamen diaconos scriptura nuncupat quos eleemosynis dispensandis gerendaeque pauperum curae praefecit ecclesia, et velut publici pauperum aerarii oeconomos constituit: quorum origo, institutio ac functio a Luca in Actis (c. 6) describitur. Quum enim murmur a Graecis excitatum esset, quod in pauperum ministerio eorum viduae negligerentur, apostoli excusantes se non posse sufficere utrique muneri, et praedicationi verbi et mensarum ministerio, petierunt a multitudine ut eligerentur viri probi septem, quibus id operae demandarent. En quales habuerit diaconos apostolica ecclesia, quales ad ejus exemplum habere nos conveniat.

10. Jam vero quum ordine omnia et decenter in sacro coetu gerenda sint, nihil est in quo id servari diligentius oporteat, quam in constituenda gubernatione; quia nusquam majus periculum est si quid inordinate geritur. Itaque, ne homines inquieti ac turbulenti (quod alias futurum erat) temere se ad docendum vel regendum ingererent, nominatim cautum est ne quis sine vocatione publicum in ecclesia munus sibi sumat. Ergo ut quis censeatur verus ecclesiae minister, primo rite vocatus sit oportet; deinde ut suae vocationi respondeat, id est injunctas sibi partes suscipiat et exsequatur. Hoc apud Paulum animadvertere saepius licet: qui ubi suum apostolatum vult approbare, cum sua in munere

obeundo fidelitate vocationem semper fere allegat. Si tantus Christi minister autoritatem sibi arrogare non audet ut in ecclesia audiatur, nisi quia et Domini mandato in hoc est constitutus, et fideliter peragit quod sibi commissum est, quanta impudentia erit si quispiam mortalium, utroque vel altero istorum destitutus, ejusmodi honorem sibi postulet? Verum quia de obeundi muneris necessitate superius attigimus, nunc de vocatione tantum agamus.

11. Ejus autem tractatio in quatuor versatur: ut sciamus quales et qualiter et a quibus instituendi sint ministri, et quo ritu quave caeremonia initiandi. De externa et solenni vocatione loquor, quae ad publicum ecclesiae ordinem spectat; arcanam vero illam, cujus sibi quisque minister eoram Deo conscius est, ecclesiam testem non habet, omitto. Est autem bonum cordis nostri testimonium, quod neque ambitione, neque avaritia, neque ulla alia cupiditate, sed sincero Dei timore et aedificandae ecclesiae studio oblatum munus recipiamus. Id quidem unicuique nostrum, ut dixi, si volumus ministerium nostrum Deo approbare, necessarium est. Coram ecclesia tamen rite nihilo minus vocatus est qui mala conscientia eo accessit, modo non sit aperta ejus nequitia. Solent etiam dicere ad ministerium vocatos etiam privatos homines, quos aptos et idoneos ad id obeundum vident; quia scilicet eruditio conjuncta cum pietate et reliquis boni pastoris dotibus quaedam sit ad ipsum praeparatio. Quos enim tanto muneri destinavit Dominus, eos prius iis armis instruit quae ad id implendum requiruntur, ne inanes et imparati veniant. Unde et Paulus ad Corinthios (1 Cor. 12, 7), quum de ipsis officiis vellet disputare, dona prius recensuit quibus pollere debent qui officiis funguntur. Sed quia hoc est primum ex quatuor capitibus quae proposui, eo jam pergamus.

12. Quales eligere episcopos deceat, Paulus duobus locis (Tit. 1, 7; 1 Tim. 3, 1) copiose exsequitur. Summa tamen huc redit, non esse eligendos nisi qui sint sanae doctrinae et sanctae vitae, nec aliquo vitio notabiles quod et illis adimat autoritatem et ministerio ignominiam afferat. De diaconis et senioribus similis prorsus est ratio. Videndum semper ne ad onus, quod illis imponitur, sustinendum impares sint aut inepti, hoc est, ut instructi sint iis facultatibus quae ad implendum suum munus erunt necessariae. Sic Christus, quum apostolos missurus esset, eos armis et instrumentis quibus carere non poterant exornavit. Et Paulus, depicta boni ac veri episcopi imagine, Timotheum admonet ne quem ab ea alienum eligendo se ipsum contaminet (1 Tim. 5, 22). Particulam: qualiter, non ad ritum eligendi, verum ad religiosum timorem, qui in electione servandus est, refero. Hinc jejunia et orationes, quibus usos fuisse fideles narrat Lucas quum presbyteros crearent. Nam quum intelligerent se rem agere omnium maxime seriam, nihil tentare audebant nisi cum summa reverentia et sollicitudine. Potissimum vero incubuerunt in preces, quibus spiritum consilii et discretionis a Deo peterent.

13. Tertium quod in partitione posuimus erat, a quibus eligendi sint ministri. Hujus autem rei certa regula ex apostolorum institutione peti non potest, quae nonnihil habuit a communi reliquorum vocatione dissimile. Quia enim extraordinarium ministerium erat, ut aliqua insigniori nota conspicuum redderetur, ipsius Domini ore vocari et constitui oportuit qui ipso fungerentur. Illi ergo nulla humana electione, sed solo Dei et Christi mandato instructi se ad opus accinxerunt. Hinc est quod, quum alium substituere in locum Judae volunt apostoli (Act. 1, 23), non audent unum aliquem certo nominare, sed duos in medium producunt, ut Dominus sorte declaret utrum ex iis velit succedere. In hunc quoque modum accipere convenit, quod negat Paulus (Gal. 1, 1), se ab hominibus vel per hominem creatum fuisse apostolum, sed per Christum et Deum patrem. Prius illud scilicet, ab hominibus, cum piis omnibus verbi ministris commune habuit. Neque enim potuit quispiam hanc administrationem rite sustinere, nisi qui esset a Deo vocatus. Alterum autem proprium et singulare illi fuit. Hoc ergo dum gloriatur, non tantum se habere jactat quod vero ac legitimo pastori conveniat, sed insignia quoque sui apostolatus profert. Quum enim essent apud Galatas qui ejus autoritatem studentes elevare gregarium aliquem discipulum ipsum facerent a primariis apostolis subrogatum, quo salvam praedicationi suae dignitatem vendicaret, cui insidias istas intentari noverat, omni ex parte nihilo se reliquis apostolis inferiorem ostendere necesse habuit. Proinde se non hominum judicio, instar vulgaris unius episcopi, delectum esse affirmat, sed ipsius Domini ore et manifesto oraculo.

14. At vero, ut ab hominibus designentur episcopi, omnino ex ordine legitimae vocationis esse nemo sobrius infitiabitur, quando in hanc rem exstant tot scripturae testimonia. Nec reclamat illud Pauli, ut dictum est, se non ab hominibus neque per homines fuisse missum: quum de ordinaria ministrorum electione illic non loquatur, sed quod erat speciale apostolis sibi asserat. Quanquam sic Paulum quoque singulari praerogativa Dominus per se ipsum designavit, ut disciplina ecclesiasticae vocationis interim uteretur. Sic enim refert Lucas (Act. 13, 2): jejunantibus et orantibus apostolis, dicit spiritus sanctus, segregate mihi Paulum et Barnabam in opus ad quod selegi eos. Quorsum isthaec segregatio et manuum impositio, postquam suam electionem testatus est spiritus sanctus, nisi ut ecclesiastica disciplina in designandis per homines ministris conservaretur? Nullo igitur illustriore documento ejusmodi ordinem approbare Deus potuit, quam dum Paulum gentibus apostolum se destinasse praefatus eum tamen ab ecclesia vult designari. Quod ipsum in Matthiae electione cernere licet. Nam quia tanti erat munus apostolicum, ut unum aliquem suo judicio in eum gradum cooptare non ausint, duos in medio constituunt, quorum in alterum sors casura sit, ut ita et electio compertum e

coelo testimonium habeat, neque tamen omnino praetereatur ecclesiae politia.

15. Quaeritur nunc a totane ecclesia eligi debeat minister, an a collegis tantum et senioribus qui censurae praesunt, an vero unius autoritate constitui possit. Qui hoc jus ad unum hominem deferunt, citant quod ait Paulus ad Titum (1, 5): propterea reliqui te in Creta, ut constituas oppidatim presbyteros. Item ad Timotheum (1 Tim. 5, 22): manus nemini cito imposueris. Sed falluntur, si putant vel Timotheum Ephesi, vel Titum in Creta regnum exercuisse, ut suo uterque arbitrio omnia disponeret. Praefuerunt enim tantum ut bonis et salutaribus consiliis populo praeirent; non ut soli, exclusis aliis omnibus, agerent quod placeret. Ac ne quid fingere videar, planum id faciam simili exemplo. Refert enim Lucas (Act. 14, 23) constitutos esse per ecclesias presbyteros a Paulo et Barnaba; sed rationem vel modum simul notat, quum dicit factum id esse suffragiis: *χειροτονήσαντες*, inquit, *πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν.* Creabant ergo ipsi duo; sed tota multitudo, ut mos Graecorum in electionibus erat, manibus sublatis declarabat quem habere vellet. Nempe sic romani historici non raro loquuntur, consulem, qui comitia habuerit, creasse novos magistratus, non aliam ob causam nisi quia suffragia receperit et populum moderatus sit in eligendo. Non est certe credibile Paulum plus concessisse Timotheo et Tito quam sibi ipse sumpserit. Videmus autem ipsum ex populi suffragiis episcopos creare solitum. Sic ergo intelligendi sunt superiores loci, ne quid de communi ecclesiae jure ac libertate imminuant. Bene ergo Cyprianus[1]), dum contendit, ex divina autoritate descendere, ut sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur, et dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur. Siquidem hoc videmus jussu Domini in sacerdotibus leviticis fuisse observatum, ut ante consecrationem in conspectum populi producerentur (Lev. 8, 6; Num. 20, 26). Non aliter adscribitur Matthias apostolorum collegio, nec aliter septem diaconi creantur quam populo vidente et approbante. Haec exempla, inquit Cyprianus, ostendunt sacerdotis ordinationem non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere; ut sit ordinatio justa et legitima, quae omnium testimonio fuerit examinata. Habemus ergo, esse hanc ex verbo Dei legitimam ministri vocatiouem, ubi ex populi consensu et approbatione creantur qui visi fuerint idonei. Praeesse autem electioni debere alios pastores, ne quid per levitatem, vel per mala studia, vel per tumultum a multitudine peccetur.

16. Superest ritus ordinandi, cui ultimum locum in vocatione dedimus. Constat autem apostolos non alia caeremonia usos esse, quum aliquem ministerio admovebant, quam manuum impositione. Hunc autem ritum fluxisse arbitror ab Hebraeorum more, qui quod benedictum ac consecratum volebant, manuum impositione

1) Libr. 1. epist. 3.

Deo quasi repraesentabant. Sic Jacob benedicturus Ephraim et Manasse, eorum capitibus manus imposuit (Gen. 48, 14). Quod sequutus est Dominus noster, quum super infantes precationem faceret (Matth. 19, 15). Eodem, ut arbitror, significatu Judaei ex legis praescripto suis sacrificiis manus imponebant. Quare apostoli per manuum impositionem eum se Deo offerre significabant, quem initiabant in ministerium. Quanquam usi sunt etiam super eos quibus visibiles spiritus gratias conferebant (Act. 19, 6). Utcunque sit, fuit hic solennis ritus quoties ad ministerium ecclesiasticum aliquem vocabant. Sic pastores et doctores, sic diaconos consecrabant. Licet autem nullum exstet certum praeceptum de manuum impositione, quia tamen fuisse in perpetuo usu apostolis videmus, illa tam accurata eorum observatio praecepti vice nobis esse debet. Et certe utile est ejusmodi symbolo cum ministerii dignitatem populo commendari, tum eum qui ordinatur admoneri, ipsum jam non esse sui juris, sed Deo et ecclesiae in servitutem addictum. Praeterea non erit inane signum, si in germanam suam originem restitutum fuerit. Nam si nihil frustra spiritus Dei in ecclesia instituit, hanc caeremoniam, quum ab eo profecta sit, sentiemus non esse inutilem, modo in superstitiosum abusum non vertatur. Hoc postremo habendum est, non universam multitudinem manus imposuisse suis ministris sed solos pastores. Quanquam incertum est an plures semper manus imposuerint necne. Illud quidem in diaconis, Paulo et Barnaba, et paucis quibusdam aliis factum fuisse constat. Sed Paulus ipse alibi se, non alios complures, Timotheo manus imposuisse commemorat (2 Tim. 1, 6). Admoneo te, inquit, ut gratiam suscites quae in te est per impositionem manuum mearum. Nam quod in altera epistola de impositione manuum presbyterii dicitur (1 Tim. 4, 14), non ita accipio, quasi Paulus de seniorum collegio loquatur, sed hoc nomine ordinationem ipsam intelligo; quasi diceret: fac ut gratia quam per manuum impositionem recepisti, quum te presbyterum crearem, non sit irrita.

CAPUT IV.

De statu veteris ecclesiae et ratione gubernandi quae in usu fuit ante papatum.

Partes Capitis: 1) Qualis fuerit haec veteris ecclesiae gubernandi ratio, a sect. 1—10. — 2) De sollenni episcoporum et ministrorum veteris ecclesiae ordinatione, a 10. sect. usque ad fin. cap.

1. Hactenus de ordine gubernandae ecclesiae, ut nobis ex puro Dei verbo traditus est, et de ministeriis, ut sunt a Christo instituta, disseruimus. Nunc quo ista omnia clarius ac familiarius patefiant, ac melius etiam in animis nostris figantur, utile erit in iis rebus veteris ecclesiae formam recognoscere, quae nobis divi-

nae institutionis imaginem quandam oculis repraesentabit. Tametsi enim multos canones ediderunt illorum temporum episcopi, quibus plus viderentur exprimere quam sacris literis expressum esset, ea tamen cautione totam suam oeconomiam composuerunt ad unicam illam verbi Dei normam, ut facile videas nihil fere hac parte habuisse a verbo Dei alienum. Verum etiam si quid possit in ipsorum institutis desiderari, quia tamen sincero studio conati sunt Dei institutionem conservare, et ab ea non multum aberrarunt, plurimum conducet hic breviter colligere qualem observationem habuerint. Quemadmodum tradidimus, triplices ministros nobis commendari in scriptura, ita quidquid ministrorum habuit vetus ecclesia, in tres ordines distinxit. Nam ex ordine presbyterorum partim eligebantur pastores ac doctores; reliqua pars censurae morum et correctionibus praeerat. Diaconis commissa erat cura pauperum et eleemosynarum dispensatio. Lectores autem et acoluthi nomina non erant certorum munerum; verum quos clericos vocabant, eos ab adulescentia certis exercitiis assuefaciebant ad serviendum ecclesiae, quo melius intelligerent quorsum essent destinati, et paratiores in tempore ad officium accederent: ut copiosius mox ostendam. Itaque Hieronymus [1]), ubi quinque proposuit ecclesiae ordines, enumerat episcopos, presbyteros, diaconos, fideles, catechumenos; reliquo clero et monachis locum proprium nullum tribuit.

2. Quibus ergo docendi munus injunctum erat, eos omnes nominabant presbyteros. Illi ex suo numero in singulis civitatibus unum eligebant, cui specialiter dabant titulum episcopi, ne ex aequalitate, ut fieri solet, dissidia nascerentur. Neque tamen sic honore et dignitate superior erat episcopus ut dominium in collegas haberet; sed quas partes habet consul in senatu, ut referat de negotiis, sententias roget, consulendo, monendo, hortando aliis praeeat, autoritate sua totam actionem regat, et quod decretum communi consilio fuerit exsequatur, id muneris sustinebat episcopus in presbyterorum coetu. Atque id ipsum pro temporum necessitate fuisse humano consensu inductum, fatentur ipsi veteres. Ita Hieronymus in epistolam ad Titum: idem, inquit, presbyter qui episcopus. Et antequam diaboli instinctu dissidia in religione fierent, et in populis diceretur, ego Pauli, ego Cephae, communi consilio presbyterorum ecclesiae gubernabantur. Postea, ut dissensionum semina evellerentur, ad unum omnis sollicitudo est delata. Sicut ergo presbyteri sciunt se, ex ecclesiae consuetudine, ei qui praeest subjectos, ita episcopi noverint se magis consuetudine quam dominicae dispositionis veritate presbyteris esse majores, et in commune debere ecclesiam regere. Alibi [2]) tamen docet quam fuerit antiquum institutum. Dicit enim, Alexandriae, a Marco evangelista usque ad Heraclam et Dionysium, presbyteros semper unum ex se electum in excelsiori gradu collocasse,

1) In Jesaiam c. 9. 2) Epist. ad Evagrium.

quem episcopum nominabant. Habebant ergo singulae civitates presbyterorum collegium qui pastores erant ac doctores. Nam et apud populum munus docendi, exhortandi et corrigendi, quod Paulus episcopis injungit, omnes obibant; et, quo semen post se relinquerent, junioribus qui sacrae militiae nomen dederant erudiendis navabant operam. Unicuique civitati erat attributa certa regio, quae presbyteros inde sumeret, et velut corpori ecclesiae illius accenseretur. Singula, ut dixi, collegia politiae tantum et pacis conservandae gratia uni episcopo suberant, qui sic alios dignitate antecedebat, ut fratrum coetui subjiceretur. Quod si amplior erat ager qui sub ejus episcopatu erat, quam ut sufficere omnibus episcopi muniis ubique posset, per ipsum agrum designabantur certis locis presbyteri, qui in minoribus negotiis ejus vices obirent. Eos vocabant chorepiscopos, quod per ipsam provinciam episcopum repraesentabant.

3. Sed quantum ad officium attinet de quo nunc agimus, tam episcopum quam presbyteros verbi et sacramentorum dispensationi incumbere oportuit. Nam Alexandriae tantum (quoniam illic Arius ecclesiam turbaverat) institutum fuit ne presbyter concionem ad populum haberet, ut ait Socrates libro 9. tripertitae historiae. Quod tamen ipsum Hieronymus [1]) sibi displicere non dissimulat. Certe instar portenti habitum esset, si quis se pro episcopo venditasset, qui non etiam re ipsa exhibuisset verum episcopum. Ea igitur fuit temporum illorum severitas, ut ministri omnes ad implendum munus, quale ab ipsis Dominus requirit, adigerentur. Nec unius tantum aetatis morem refero; siquidem ne Gregorii quidem tempore, quo ecclesia jam fere collapsa erat (certe multum ab antiqua puritate degeneraverat) tolerabile fuisset episcopum aliquem a concionibus abstinere. Sacerdos, inquit ipse alicubi [2]), moritur, si de eo sonitus non audiatur, quia iram contra se occulti judicis exigit, si sine sonitu praedicationis incedit. Et alibi [3]): quum testatur Paulus se mundum esse a sanguine omnium, in hac voce nos convincimur, nos constringimur, nos rei esse ostendimur, qui sacerdotes vocamur, qui super ea mala quae propria habemus, alienas quoque mortes addimus; quia tot occidimus quot ad mortem ire quotidie tepidi et tacentes videmus. Tacentes se et alios vocat, quia minus assidui essent in opere quam conveniret. Quum ne iis quidem parcat qui officium dimidia ex parte agebant, quid facturum fuisse putas si quis in totum cessasset? Valuit ergo diu illud in ecclesia, ut primae episcopi partes essent, populum verbo Dei pascere, seu aedificare ecclesiam publice ac privatim sana doctrina.

4. Quod autem singulae provinciae unum habebant inter episcopos archiepiscopum, quod item in nicaena synodo constituti sunt patriarchae, qui essent ordine et dignitate archiepiscopis superiores, id ad disciplinae conservationem pertinebat. Quanquam in

1) Epist. ad Evagrium. 2) Epist. 24. 3) Homil. in Ez. 11.

hac disputatione praeteriri non potest quod rarissimi erat usus. Ob hanc igitur causam potissimum instituti sunt illi gradus, ut si quid in ecclesia qualibet incideret quod non posset bene a paucis expediri, ad synodum provincialem referretur. Si magnitudo aut difficultas causae majorem quoque discussionem postularet, adhibebantur patriarchae una cum synodis, a quibus non esset provocatio nisi ad universale concilium. Gubernationem sic constitutam nonnulli hierarchiam vocarunt, nomine (ut mihi videtur) improprio, certe scripturis inusitato. Cavere enim voluit spiritus sanctus ne quis principatum aut dominationem somniaret, quum de ecclesiae gubernatione agitur. Verum si rem omisso vocabulo intuemur, reperiemus veteres episcopos non aliam regendae ecclesiae formam voluisse fingere ab ea quam Deus verbo suo praescripsit.

5. Nec alia tunc fuit diaconorum ratio quam sub apostolis. Oblationes enim fidelium quotidianas et annuos ecclesiae proventus recipiebant, ut conferrent in veros usus, id est, partim ministris, partim pauperibus alendis distribuerent, episcopi tamen arbitrio, cui et oeconomiae suae rationes quotannis reddebant. Nam quod canones episcopum ubique faciunt bonorum omnium ecclesiae dispensatorem, non ita intelligendum est, quasi ipse per se eam sollicitudinem gesserit; sed quia ipsius erat praescribere diacono, qui in publicam ecclesiae alimoniam recipiendi essent, de eo quod residuum erat, quibus et quantum cuique erogandum esset: quia inspectionem habebat an hic fideliter exsequeretur quod officii sui esset. Sic enim in canonibus quos apostolis adscribunt legitur: praecipimus ut in sua potestate res ecclesiae habeat episcopus. Si enim animae hominum pretiosiores illi creditae sunt, multo magis decet eum curam de pecuniis agere: ita ut ejus potestate omnia pauperibus dispensentur per presbyteros et diaconos; ut cum timore et omni sollicitudine ministrentur. Et in concilio antiocheno [1]) decretum est ut coerceantur episcopi, qui sine presbyterorum et diaconorum conscientia res ecclesiae pertractant. Sed de eo non est longius disputandum, quum ex plurimis Gregorii epistolis constet, illo quoque tempore, quo alias ecclesiasticae ordinationes multum vitiatae erant, hanc tamen observationem durasse, ut diaconi sub episcopo pauperum essent oeconomi. Hypodiaconos verisimile est fuisse initio diaconis attributos, ut eorum opera circa pauperes uterentur; sed illud discrimen paulatim confusum fuit. Archidiaconi autem creari tunc coeperunt, quum amplitudo facultatum novam et exactiorem administrandi rationem postularet; quanquam Hieronymus [2]) jam aetate sua fuisse commemorat. Erat autem penes eos summa redituum, possessionum, supellectilis, et quotidianarum oblationum procuratio. Unde Gregorius [3]) Salonitano archidiacono denuntiat, reatu constrictum teneri ipsum, si quid ex bonis ecclesiae vel negligentia, vel ullius fraude deperierit. Quod autem evangelii ad populum lectio illis dabatur, et exhortatio ad precan-

1) Cap. 35. 2) Epist. ad Nepotianum. 3) Epist. 10. libr. 1.

dum; quod item ad porrigendum in sacra coena calicem adhibebantur, id muneris ornandi causa fiebat, quo majori religione ipsum obirent, quum admonerentur talibus symbolis non esse profanam aliquam villicationem quam gererent, sed spiritualem et Deo dicatam functionem.

6. Hinc etiam judicare licet, quis bonorum ecclesiasticorum usus fuerit, et qualis dispensatio. Passim tum in synodorum decretis, tum apud vetustos scriptores reperias, quidquid possidet ecclesia vel in fundis, vel in pecunia, pauperum esse patrimonium. Itaque subinde illic haec cantilena episcopis et diaconis canitur, ut meminerint se non proprias opes, sed pauperum necessitati destinatas attrectare; quas si mala fide supprimant aut dilapident, rei sanguinis futuri sint. Unde admonentur cum summo tremore et reverentia, velut in conspectu Dei, sine personarum acceptione, eas distribuere quibus debentur. Hinc et illae apud Chrysostomum, Ambrosium, Augustinum, et alios similes episcopos, graves obtestationes, quibus suam integritatem ad populum asseverant. Quum autem aequum sit, et Domini etiam lege sancitum, ut qui suam ecclesiae operam impendunt, publicis ecclesiae sumptibus alantur, et nonnulli etiam eo saeculo presbyteri, patrimoniis suis Deo consecratis, voluntarii pauperes facti essent, talis erat distributio ut nec ministris deessent alimenta, et pauperes non negligerentur. Cavebatur tamen interim ne ministri ipsi, qui frugalitatis exemplum dare aliis debent, tantum haberent unde ad luxum aut delicias abuterentur, sed duntaxat quo suam inopiam sustinerent. Qui enim bonis parentum sustentari possunt clerici, inquit Hieronymus [1]), si quod pauperum est accipiunt, sacrilegium committunt, et per abusionem ejusmodi judicium sibi manducant et bibunt.

7. Principio libera et voluntaria fuit administratio, quum sponte fideles essent episcopi ac diaconi, et conscientiae integritas vitaeque innocentia pro legibus foret. Deinde, quum ex quorundam cupiditate vel pravis studiis nascerentur mala exempla, ad haec vitia corrigenda compositi sunt canones, qui ecclesiae reditus in quatuor partes diviserunt, quarum unam assignarunt clericis, alteram pauperibus, tertiam sacris aedibus et aliis aedificiis sartis tectis tuendis, quartam vero tam advenis quam indigenis pauperibus. Nam quod hanc postremam episcopo attribuunt alii canones, id nihil variat ab ea quam dixi partitione. Neque enim propriam ejus esse volunt, ut vel solus ipse ingurgitet, vel quo libuerit profundat, sed ut hospitalitati, quam ab ordine illo Paulus exigit, sufficiat. Atque ita interpretantur Gelasius et Gregorius [2]). Non enim aliam rationem adducit Gelasius cur sibi quidquam episcopus vendicet, nisi ut captivis et peregrinis largiri queat. Et clarius etiamnum loquitur Gregorius. Mos est, inquit, apostolicae sedis, ordinato episcopo praecepta dare, ut de omni stipendio quod provenit

1) Refertur ca. 1. qu. 2. Clericos.
2) Ca. 16. qu. 3. Praesulum. Ca. 12. qu. 2. Mos est.

quatuor fiant portiones: una videlicet episcopo et familiae ejus, propter hospitalitatem atque susceptionem; altera clero; tertia pauperibus; quarta reparandis ecclesiis. Nihil ergo episcopo in suum usum capere licuit, nisi quod ad moderatum frugalemque victum ac vestitum satis esset. Quod si quis insolescere coepisset, vel luxu, vel ostentatione ac pompa, statim a collegis reprimebatur; nisi paruisset, honore abdicabatur.

8. Porro, quod in ornatum sacrorum conferebant, perquam exiguum primo erat; deinde, quum paulo ditior ecclesia facta esset, servarunt tamen ea in re mediocritatem. Et tamen quidquid pecuniae illic collocabatur, salvum pauperibus manebat, si qua major necessitas incidisset. Ita Cyrillus, quum fames Hierosolymorum provinciam occupasset, nec posset aliter inopiae subveniri, vasa et vestes distraxit, ac insumpsit in pauperum alimoniam [1]). Similiter Acatius Amidae episcopus, quum magna Persarum multitudo fame propemodum interiret, convocatis clericis, et habita praeclara illa oratione: Deus noster neque discis neque calicibus opus habet, quia neque comedit neque bibit; vasa conflavit unde miseris et cibum et redemptionis pretium conficeret. Hieronymus [2]) quoque, dum in nimium templorum splendorem invehitur, honoris causa Exuperium Tolosae episcopum sui temporis refert, qui corpus Domini in canistro vimineo portabat, et sanguinem in vitro; nullum vero pauperem esurire patiebatur. Id quod nuper de Acatio dixi, Ambrosius de se ipso recitat [3]). Nam quum illum gravarent Ariani, quod in redemptionem captivorum sacra vasa confregisset, pulcherrima hac excusatione usus est: qui sine auro misit apostolos, et ecclesias sine auro congregavit; aurum habet ecclesia, non ut servet, sed ut eroget et subveniat in necessitatibus: quid opus est custodire quod nihil adjuvat? an ignoramus quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrii sustulerint? nonne melius conflat sacerdos propter alimoniam pauperum, si alia subsidia desint, quam sacrilegus asportat hostis? nonne dicturus est Dominus: cur passus es tot inopes fame emori et certe habebas aurum, unde ministrasses alimoniam? cur tot captivi abducti sunt, nec redempti? cur tot ab hoste occisi sunt? melius fuerat, ut vasa viventium servares quam metallorum: his non poteris responsum dare; quid enim diceres? timui ne templo Dei ornatus deesset? responderet, aurum sacramenta non quaerunt, neque auro placent quae auro non emuntur; ornatus sacramentorum, redemptio captivorum est. In summa, videmus verissimum fuisse quod idem alibi dicit [4]), quidquid tunc ecclesia possideret, sumptum fuisse egenorum. Item: nihil episcopum habere quod pauperum non esset.

9. Haec quae recensuimus veteris ecclesiae ministeria fuerunt. Alia enim, de quibus mentionem faciunt ecclesiastici scriptores, magis exercitia fuerunt et quaedam praeparationes, quam

1) Tripart. hist. libr. 5 et 11.
2) Ad Nepotian.
3) De offic. libr. 2. c. 28.
4) Libr. 5. epist. 31 et 33.

certa munera. Nam sancti illi viri, ut ecclesiae seminarium post se relinquerent, adulescentes, qui ex parentum consensu et autoritate militiae spirituali nomen dabant, recipiebant in suam fidem ac tutelam atque etiam disciplinam, eosque sic formabant a tenera aetate, ne rudes ac novi ad obeundum munus accederent. Omnes autem qui ejusmodi tirociniis imbuebantur, generali nomine vocabantur clerici. Vellem equidem aliud nomen magis proprium inditum illis fuisse. Haec enim appellatio ex errore, vel certe prava affectione nata est: quum tota ecclesia clerus, hoc est haereditas Domini, a Petro dicatur (1 Petr. 5, 3). Ipsum tamen institutum sanctum ac salutare imprimis fuit, ut qui se ac suam operam ecclesiae consecrare vellent, ita sub episcopi custodia educarentur, ne quis nisi bene praeformatus ecclesiae ministraret, et qui a prima adulescentia tum sanctam doctrinam imbibisset, tum ex severiore disciplina gravitatis sanctiorisque vitae habitum quendam induisset, tum a curis profanis fuisset alienus, curisque ac studiis spiritualibus assuefactus. Quemadmodum autem militiae tirones umbratilibus pugnis instituuntur ad verum seriumque certamen, sic erant certa rudimenta quibus exercebantur in clericatu, priusquam ad ipsa munia promoverentur. Illis ergo primum aperiendi claudendique templi curam mandabant, ac eos nominabant ostiarios. Postea vocabant acoluthos, qui episcopo in domesticis obsequiis adessent, eumque perpetuo comitarentur, primum honoris causa, deinde ne qua suspicio nasceretur. Praeterea, ut sensim populo innotescerent et commendationem sibi acquirerent, simul ut discerent ferre omnium conspectum et coram omnibus loqui, ne presbyteri facti, quum ad docendum prodirent, pudore confunderentur, locus legendi ipsis dabatur in suggestu. In hunc modum gradatim promovebantur, ut suam sedulitatem in singulis exercitiis approbarent, donec hypodiaconi fiebant. Hoc tantum volo, fuisse haec tironum rudimenta magis, quam functiones, quae veris ecclesiae ministeriis accenserentur.

10. Quod primum et secundum in ministrorum vocatione esse diximus, quales eligere, et quantam religionem in ea re adhibere oporteat, in eo Pauli praescriptum et apostolorum exempla vetus ecclesia sequuta est. Solebant enim ad eligendos pastores cum summa reverentia ac sollicita nominis Dei invocatione convenire. Ad haec formulam examinis habebant, qua eligendorum vitam et doctrinam ad illam Pauli amussim exigebant. Tantum peccarunt hic nonnihil immodica severitate, quod plus requirere voluerunt in episcopo quam Paulus requirat, ac praesertim successu temporis caelibatum. Verum in caeteris consentanea fuit ipsorum observatio cum Pauli descriptione. In eo autem quod tertio loco posuimus, quinam scilicet ministros instituere debeant, non unum semper tenuerunt ordinem. Antiquitus ne in clericorum quidem coetum recipiebatur quispiam sine consensu totius plebis, ut Cyprianus[1]) diligenter excuset quod Aurelium quendam inconsulta

1) Libr. 2. epist. 5.

ecclesia lectorem constituerit: quia id praeter morem, tametsi non sine ratione factum fuerat. Sic autem praefatur: in ordinandis clericis, fratres carissimi, solemus vos ante consulere et mores ac merita singulorum communi consilio ponderare. Verum quia in minoribus illis exercitiis non multum erat periculi, quod ad diuturnam probationem et non magnam functionem assumerentur, rogari consensus plebis desiit. Postea in reliquis quoque ordinibus, excepto episcopatu, plebs episcopo ac presbyteris judicium delectumque fere permisit, ut cognoscerent quinam idonei ac digni forent; nisi forte quum parochiis novi presbyteri destinabantur. Tunc enim loci multitudinem nominatim consentire oportuit. Nec mirum est quod retinendo suo jure populus hac in parte minus sollicitus fuerit. Nemo enim hypodiaconus fiebat qui non longum sui experimentum in clericatu, sub ea quae tunc erat disciplinae severitate, dedisset. Postquam in eo gradu probatus fuerat, diaconus constituebatur; inde ad presbyterii honorem perveniebat, si fideliter se gessisset. Ita nullus promovebatur de quo non re vera multis annis habitum esset sub populi oculis examen. Et erant multi canones ad punienda eorum vitia; ut ecclesia malis presbyteris aut diaconis non gravaretur, nisi remedia negligeret. Quanquam in presbyteris quoque semper exigebatur civium consensus. Quod etiam testatur canon primus dist. 67. qui Anacleto tribuitur. Denique omnes ordinationes ideo statis anni temporibus fiebant, ne quis clanculum sine fidelium consensu obreperet, aut nimia facilitate absque testibus promoveretur.

11. In eligendis episcopis diu sua populo libertas fuit conservata, ne quis obtruderetur qui non omnibus acceptus esset. Hoc igitur in concilio antiocheno vetitum est, ne quis invitis ingeratur. Quod et Leo primus diligenter confirmat (Epist. 90. c. 2). Hinc istae sententiae: is eligatur quem clerus et plebs aut major numerus postularint. Item: qui praefuturus est omnibus, ab omnibus eligatur. Qui enim ignotus et non examinatus praeficitur, necesse est ut per vim intrudatur. Item: is eligatur qui a clericis electus, a plebe expetitus fuerit, et a provincialibus cum metropolitani judicio consecretur. Adeo autem caverunt sancti patres ne ullo pacto imminueretur haec populi libertas, ut quum synodus universalis Constantinopoli congregata Nectarium ordinaret, id facere noluerit sine totius cleri et populi approbatione; ut sua ad synodum romanam epistola testata est. Proinde, quum episcopus quispiam successorem sibi designaret, non aliter ratum erat, quam si totus populus scisceret. Cujus rei non modo exemplum, sed formulam quoque habes apud Augustinum [1]) in nominatione Eradii. Et Theodoritus [2]), quum refert Petrum ab Athanasio successorem nominatum, continuo adjungit, sacerdotalem ordinem ratum id habuisse, magistratum et primores populumque universum sua acclamatione approbasse.

1) Epist. 110 (213). 2) Libr. 4. c. 20.

12. Est quidem et illud, fateor, optima ratione sancitum in laodicensi concilio [1]), ne turbis electio permittatur. Vix enim unquam evenit ut tot capita uno sensu rem aliquam bene componant, et fere illud verum est, incertum scindi studia in contraria vulgus. Verum huic periculo adhibitum erat optimum remedium. Primum enim soli clerici eligebant. Quem elegerant, offerebant magistratui vel senatui ac primoribus. Illi, habita deliberatione, electionem, si justa videbatur, consignabant; sin minus, eligebant alium quem magis probarent, tum ad multitudinem res deferebatur, quae, tamesti praejudiciis illis non alligaretur, minus tamen tumultuari poterat. Aut si a multitudine incipiebatur, tantum id fiebat ut sciretur quem potissimum expeteret. Auditis popularium votis, clerici demum eligebant. Ita nec clericis licebat quem vellent praeficere, nec tamen stultis populi desideriis obsequi necesse habebant. Hunc ordinem ponit alibi Leo [2]), quum dicit: expetenda sunt vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum. Item: teneatur honoratorum testimonium, subscriptio clericorum, ordinis consensus ac plebis. Aliter, inquit, fieri nulla ratio sinit. Nec aliud sibi vult illud decretum synodi laodicensis, quam ne ab inconsiderata multitudine patiantur se abripi clerici et primores; sed potius sua prudentia et gravitate stultas ejus cupiditates, si quando opus fuerit, reprimant.

13. Haec eligendi ratio adhuc aetate Gregorii valebat, et verisimile est diu postea durasse. Exstant apud eum plurimae epistolae quae luculentum hujus rei testimonium dant. Quoties enim de creando alicubi novo episcopo agitur, scribere solet ad clerum, ordinem et plebem, interdum etiam ad ducem, prout est regimen civitatis constitutum. Quod si ob incompositum ecclesiae statum vicino alicui episcopo inspectionem in electione mandat, semper tamen requirit solenne decretum, omnium subscriptionibus roboratum. Quin etiam quum creatus Mediolani episcopus esset Constantius quidam, et ob incursiones barbarorum multi Mediolanensium Genuam confugissent, non aliter fore legitimam electionem putat, quam si ipsi quoque, in commune convocati, assensi fuerint [3]). Imo nondum anni quingenti effluxerunt, ex quo Nicolaus papa de romani pontificis electione in hunc modum statuit [4]), ut praeirent cardinales episcopi, deinde reliquum clerum sibi adjungerent, postremo plebis consensu electio firma esset. Et in fine recitat illud quod nuper citavi Leonis decretum, ac in posterum valere praecipit. Quod si ita invaluerit improborum malitia, ut clerici ad puram electionem faciendam urbe egredi cogantur, aliquos tamen e populo simul adesse jubet. Imperatoris vero suffragium, quantum intelligere licet, in duabus tantum ecclesiis requirebatur, romana et constantinopolitana: quod

---

1) C. 13.
2) Epist. 87.
3) Libr. 2. epist. 69.
4) Dist. 23. cap. In nomine.

illic duae imperii sedes essent. Nam quod Mediolanum ad gubernandam novi episcopi electionem missus fuit Ambrosius cum potestate a Valentiniano, id propter graves factiones quibus inter se cives flagrabant, extraordinarium fuit. Romae autem tantum olim valuit imperatoris autoritas in episcopo creando, ut Gregorius se ipsius jussu in ecclesiae gubernaculis constitutum esse dicat [1]); quum tamen solenni ritu a populo fuisset expetitus. Hoc autem moris fuit, ut quum aliquem designassent ordo, clerus ac populus, ad imperatorem statim referret ille, ut vel sisceret electionem sua approbatione, vel improbando abrogaret. Neque huic consuetudini repugnant decreta quae a Gratiano colliguntur, ubi nihil aliud dicitur quam nullo modo ferendum esse, ut sublata canonica electione rex pro sua libidine episcopum constituat, et a metropolitis non esse consecrandum qui per violenta imperia sic fuerit promotus. Aliud enim est, spoliare ecclesiam jure suo, ut totum ad unius hominis libidinem transferatur; aliud hoc honoris regi aut imperatori dare, ut sua autoritate legitimam electionem confirmet.

14. Sequitur jam ut tractemus quo ritu post electionem initiarentur veteris ecclesiae ministri in suum officium. Hanc Latini ordinationem vel consecrationem, Graeci χειροτονίαν, interdum etiam χειροθεσίαν vocarunt; licet χειροτονία id genus electionis proprie dicatur, ubi declarantur suffragia manuum elevatione. Exstat autem decretum nicaeni concilii, ut metropolites cum omnibus provinciae episcopis conveniat ad eum qui electus fuerit ordinandum. Si autem itineris longitudine, aut valetudine, aut alia necessitate pars impeditur, ut tamen tres minimum conveniant; qui autem absunt, suam consensionem per literas testentur. Atque hic canon, quum desuetudine obsolesceret, pluribus deinde synodis renovatus fuit. Omnes autem, aut saltem quicunque excusationem non haberent, ideo adesse jubebantur quo gravius de doctrina et moribus ordinandi haberetur examen. Neque enim sine examine res peragebatur. Et apparet ex Cypriani verbis, non post electionem vocari, sed electioni interesse olim solitos; atque in eum finem, ut essent quasi moderatores, ne quid in ipsa turba fieret turbulenti. Ubi enim dixit, plebi esse potestatem vel dignos eligendi sacerdotes, vel indignos recusandi, aliquanto post subjungit [2]): propter quod diligenter de traditione divina atque apostolica servandum est et tenendum (quod apud nos quoque et fere per provincias universas tenetur), ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem, cui praepositus ordinatur, episcopi ejusdem provinciae proximi quique conveniant, et episcopus deligatur plebe praesente. Sed quum tardius interdum cogerentur, et periculum esset ne illa mora abuterentur quidam ad ambiendi occasionem, satis fore visum est si desig-

1) Epist. 5. libr. 1.
2) Epist. 4. libr. 1.

natione facta ipsi accederent, ac legitima inquisitione probatum consecrarent.

15. Hoc quum ubique sine exceptione fieret, paulatim mos diversus inolevit, ut metropolim ad petendam ordinationem electi concederent. Quod ambitione magis et veteris instituti depravatione factum est, quam bona aliqua ratione. Nec multo post, aucta jam romanae sedis autoritate, obtinuit altera adhuc deterior consuetudo, ut totius fere Italiae episcopi consecrationem inde peterent. Quod animadvertere licet ex epistolis Gregorii [1]). Paucis tantum civitatibus, quae non ita facile cesserant, antiquum jus servatum erat, ut de Mediolano exemplum illic habetur. Fortassis solae metropoles retinuerunt suum privilegium. Solebant enim ad archiepiscopum consecrandum omnes provinciales episcopi convenire in ipsam primariam civitatem. Caeterum ritus erat manuum impositio. Nihil enim praeterea caeremoniarum adhibitum lego: nisi quod aliquem ornatum in solenni coetu habebant episcopi, quo a reliquis presbyteris distinguerentur. Presbyteros quoque et diaconos sola manuum impositione ordinabant; sed suos presbyteros quisque episcopus cum presbyterorum collegio ordinabat. Quanquam autem idem agebant omnes, quia tamen praeibat episcopus, et quasi ejus auspiciis res gerebatur, ideo ipsius dicebatur ordinatio. Unde veteres hoc saepe habent, non differre alia re ab episcopo presbyterum, nisi quia ordinandi potestatem non habeat.

CAPUT V.

Antiquam regiminis formam omnino pessumdatam fuisse tyrannide papatus.

Capitis hujus duae sunt partes: 1) Qui, quales, qua ratione sub Papatu vocentur ad ministerium ecclesiasticum, sect. 1—7. — 2) Quam fideliter munus suum adimpleant, a sect. octava usque ad fin. cap.

1. Nunc ordinem gubernandae ecclesiae, quem hodie tenet romana sedes ac omnes ejus satellites, totamque hierarchiae illius, quam perpetuo in ore habent, imaginem ob oculos ponere operae pretium est, ac cum illo, quem descripsimus, primae ac veteris ecclesiae conferre: quo ex comparatione eluceat qualem ecclesiam habeant qui hoc solo titulo ad nos gravandos vel potius obruendos ferociunt. Praestat autem a vocatione incipere, ut videamus qui et quales et qua ratione vocentur ad hoc ministerium. Tum deinde considerabimus quam fideliter munus suum impleant. Dabimus autem primum locum episcopis: quibus utinam hoc honori esse posset, in hac disputatione primum tenere

1) Libr. 2. epist. 69 et 76.

ordinem. Sed res ipsa non patitur me vel leviter attingere hoc argumentum sine summo ipsorum dedecore. Et tamen meminero in quo scripti genere nunc verser; nec orationem meam, quae ad simplicem doctrinam composita esse debet, ultra suas metas diffluere patiar. Sed tamen respondeat mihi quispiam eorum qui non prorsus frontem perdiderunt, quales hodie episcopi passim eligantur. Sane examen haberi de doctrina nimis obsoletum est. Quod si quis habetur doctrinae respectus, jurisconsultum aliquem deligunt, qui in foro magis litigare noverit quam in ecclesia concionari. Hoc constat, a centum annis vix centesimum quemque fuisse electum qui sacrae doctrinae aliquid teneret. Superioribus saeculis non ideo parco, quod multo meliora fuerint, sed quod de praesenti modo ecclesia nobis quaestio est. Si de moribus fiat censura, paucos aut propemodum nullos fuisse reperiemus quos non indignos veteres canones judicassent. Qui non fuit ebriosus, fuit scortator; qui ab hoc quoque scelere purus fuit, aut aleo fuit, aut venator, aut in aliqua parte vitae dissolutus. Sunt enim leviora vitia quae, secundum vetustos canones, hominem ab episcopatu excludunt. Hoc vero longe absurdissimum, quod pueri quoque vix decennes, papae concessione, episcopi sunt facti. Eo impudentiae ac stuporis provecti sunt, ut ne illud quidem extremum et adeo prodigiosum flagitium horrerent, quod ab ipso naturae sensu penitus abhorret. Hinc apparet quam religiosae fuerint electiones, ubi tam supina negligentia fuit.

2. Jam in eligendo totum illud jus populi sublatum est. Vota, assensus, subscriptiones et omnia ejusmodi evanuerunt. Ad solos canonicos integra potestas translata est. Illi in quem volunt, conferunt episcopatum, eum mox in conspectum plebis producunt, sed adorandum, non examinandum. Atqui reclamat Leo [1]), nullam rationem id sinere, ac violentam impositionem esse pronuntiat. Cyprianus [2]), quum fluere ex jure divino testatur ne fiat nisi ex consensu populi, pugnare diversum morem cum verbo Dei ostendit. Tot synodorum decreta ne secus fiat severissime prohibent; ac, si factum sit, jubent esse irritum. Si haec vera sunt, nulla hodie, neque divino neque ecclesiastico jure, canonica electio in toto papatu superest. Verum etiamsi nihil aliud mali foret, qui tamen hoc excusare poterunt quod ita spoliaverint suo jure ecclesiam? Atqui ita, inquiunt, exigebat temporum corruptio, ut quoniam apud plebem et magistratus plus valebant odia et studia in assumendis episcopis, quam rectum sanumque judicium, ejus rei arbitrium paucis deferretur. Fuerit sane hoc extremum mali in rebus deploratis remedium. Verum ubi medicina morbo ipso nocentior apparuit, cur non et novo huic malo succurritur? Sed est, inquiunt, ipsis canonicis exacte praescriptum quid sequi in electione debeant. Sed an dubitamus quin sanctissimis legibus olim plebs se astringi intelligeret, quum videret sibi

1) Epist. 90. c. 2. 2) Libr. 2. epist. 5.

regulam e verbo Dei propositam, dum ad episcopum eligendum conveniret? Siquidem illa una vox Dei, qua describit veram episcopi effigiem, merito pluris esse debebat quam infinitae canonum myriades. Sed nihilominus pessimo affectu corrupta nullam habebat legis aut aequitatis rationem. Sic hodie, etsi optimae scriptae sunt leges, manent tamen in chartis sepultae. Interim ut plurimum moribus receptum est, et, quasi ratione fiat, etiam approbatum, ut ebriosi, scortatores, aleones passim ad hunc honorem promoveantur, parum dico, ut episcopatus adulteriorum et lenociniorum sint praemia. Nam quum venatoribus et aucupibus dantur, praeclare res cecidisse existimanda est. Tantam indignitatem ullo modo excusare, nimis improbum est. Habebat, inquam, olim optimum canonem populus, cui praescribebat Dei verbum (1 Tim. 3, 2), oportere episcopum esse irreprehensibilem, doctorem, non pugnacem, etc. Cur ergo eligendi provincia a populo ad istos translata est? Quia scilicet inter populi tumultus et factiones verbum Dei non exaudiebatur. Et cur hodie ab istis rursum non transferatur, qui non modo leges omnes violant, sed abjecto pudore libidinose, avare, ambitiose humana divinis commiscent et confundunt?

3. Sed mentiuntur quum ajunt hoc remedii loco fuisse inventum. Saepe in episcopis eligendis tumultuatas olim fuisse urbes legimus; nemo tamen unquam de auferendo civibus jure cogitare ausus est. Alias enim habebant vias quibus vel obviarent his vitiis, vel jam admissa corrigerent. Verum dicam quid sit. Quum populus in delectu habendo negligentior esse coepisset, et hanc curam, quasi minus sibi congruentem, in presbyteros rejiceret, illi hac occasione ad tyrannidem sibi usurpandam abusi sunt, quam postea novis canonibus editis stabilierunt. Ordinatio autem nihil aliud est quam merum ludibrium. Species enim examinis, quam illic ostentant, adeo inanis est et jejuna, ut omni etiam fuco careat. Itaque quod alicubi pactione impetrarunt principes a romanis pontificibus, ut nominarent ipsi episcopos, in eo nihil novi damni fecit ecclesia; quia canonicis duntaxat electio, quam nullo jure rapuerant, vel certe furati erant, adempta est. Est hoc sane foedissimum exemplum, quod ex aula mittuntur episcopi ad occupandas ecclesias, et piorum principum esset a tali corruptela abstinere. Est enim impia ecclesiae spoliatio, quoties alicui populo ingeritur episcopus quem non petierit, vel saltem libera voce approbarit. Verum inordinatus ille mos qui in ecclesiis jampridem fuit, occasionem principibus dedit, ut praesentationem episcoporum sibi sumerent. Maluerunt enim suum esse beneficium, quam eorum in quos nihilo plus id competebat, et qui non minus perperam eo abutebantur.

4. En praeclara vocatio, cujus causa episcopi apostolorum successores se esse jactant. Presbyteros autem creandi jus sibi solis competere dicunt. Sed in hoc pessime corrumpunt vetus institutum, quod non presbyteros sua ordinatione creant qui po-

pulum regant ac pascant, sed sacerdotes qui sacrificent. Similiter, quum diaconos consecrant, nihil agunt de vero ac proprio ipsorum officio; sed ad certas modo caeremonias circa calicem et patinam ordinant. At in synodo chalcedonensi [1]) contra sancitum est, ne fiant absolutae ordinationes, hoc est, quin locus simul assignetur ordinatis ubi munus suum exerceant. Hoc decretum duplici nomine utilissimum est: ne onerentur ecclesiae supervacuo sumptu, et in homines otiosos expendatur quod erogari pauperibus debet; deinde ut ii qui ordinantur, cogitent non se ad honorem promoveri, sed munus sibi mandari ad quod obeundum solenni testificatione obligentur. At romanenses magistri, qui nihil in religione curandum putant praeter ventrem, primo titulum interpretantur reditum qui ad alimoniam sufficiat, sive ex patrimonio sit, sive ex sacerdotio. Itaque, quum diaconum vel presbyterum ordinant, nihil solliciti ubi debeant ministrare, ordinem illis conferunt, si modo satis divites sint ad se alendos. Verum quis hominum hoc recipiat, ut titulus quem requirit concilii decretum, sit annuus proventus ad alimoniam? Jam vero quia recentiores canones episcopos damnabant eorum alimonia, quos sine idoneo titulo ordinassent, quo sic reprimerent nimiam eorum facilitatem, etiam cautio excogitata est qua eluderent poenam. Nam qui ordinatur, nominato qualicunque titulo promittit eo se fore contentum. Eo pacto ab alimentorum actione depellitur. Taceo mille fraudes quae hic fiunt. Ut quum alii inanes sacerdotiorum titulos mentiuntur, unde quinque asses annuatim conficere nequeant; alii sub arcana stipulatione sacerdotia commodato accipiunt, quae statim reddituros se pollicentur, sed interdum non reddunt, et alia ejus generis mysteria.

5. Verum etiamsi illi abusus crassiores tollerentur, annon illud semper absurdum est, presbyterum constituere cui locum nullum assignes? neminem enim ordinant nisi ad sacrificandum. Atqui legitima presbyteri ordinatio est, ad ecclesiae gubernationem, diaconi, ad eleemosynae procurationem vocari. Multis quidem pompis adumbrant id quod agunt, quo specie ipsa venerationem apud simplices habeat. Sed apud sanos quid valere possunt istae larvae, ubi nihil solidi aut veri subest? Nam caeremonias adhibent vel ex judaismo accersitas, vel ex se ipsis confictas, quibus abstinere satius foret. De vero autem examine (umbram enim illam quam retinet nihil moror), de populi consensu, de aliis rebus necessariis, nulla mentio. Umbram voco ridiculas illas gesticulationes, ad ineptam ac frigidam vetustatis imitationem compositas. Habent episcopi suos vicarios, qui ante ordinationem de doctrina inquirant. Sed quid? an legere suas missas possint? an vulgare aliquod nomen, quod in lectione occurret, declinare? an conjugare verbum? an vocis unius significationem noverint? neque enim necesse est, ut vel unius versiculi sensum reddere

1) Dist. 70. c. 1.

sciant. Neque tamen adhuc sacerdotio repelluntur qui in his quoque puerilibus elementis deficiunt, modo aliquam pecuniae vel gratiae commendationem attulerint. Ejusdem farinae est quod quum ad altare admoventur ordinandi, quaeritur ter voce non intellecta, sintne digni honore. Respondet unus (qui eos nunquam vidit, sed ne quid formulae desit, has partes habet in fabula): digni sunt. Quid in venerandis istis patribus accuses, nisi quod in tam apertis sacrilegiis ludendo Deum et homines nullo pudore rident? At quia in diuturna ejus rei possessione sunt, putant id sibi jam licere. Quisquis enim contra haec tam clara tamque atrocia flagitia hiscere audet, quasi quid sacra Cereris in apertum olim protulerat, ad capitale judicium ab ipsis rapitur. An hoc facerent si quem putarent esse Deum?

6. Jam in beneficiorum collationibus (quae res olim conjuncta erat cum ordinatione, nunc prorsus est separata) quanto melius se gerunt? Est autem apud eos multiplex ratio. Neque enim soli episcopi conferunt sacerdotia, et in his etiam quorum vocantur collatores, non semper plenum jus habent; sed alii praesentationem habent, ipsi autem collationis titulum retinent, honoris causa. Accedunt etiam nominationes ex scholis, resignationes, vel simplices, vel permutationis causa factae, rescripta commendatitia, praeventiones et quidquid tale est. Verum ita se omnes gerunt, ut nullus eorum possit alteri quidpiam exprobrare. Sic contendo: vix centesimum quodque beneficium hodie in papatu sine simonia conferri, qualiter simoniam veteres definierunt. Non dico omnes numerato pretio emere; sed cedo mihi unum ex viginti qui nulla obliqua commendatione ad sacerdotium perveniat. Alios cognatio vel affinitas promovet, alios parentum autoritas, alii obsequiis favorem sibi conciliant. Denique in hunc finem conferuntur sacerdotia, non ut ecclesiis sit prospectum, sed iis qui accipiunt. Itaque beneficia appellant, quo nomine satis declarant se non alio loco ea habere quam principum donativa, quibus vel conciliant favorem militum, vel eorum labores remunerantur. Omitto quod in tonsores, coquos, muliones, atque ejus faecis homines haec praemia conferuntur. Jam vero nullis fere litibus magis hodie perstrepunt judicia quam ob sacerdotia: ut dicas nihil aliud quam praedam esse canibus objectam ad venationem. An hoc vel auditu tolerabile est, pastores vocari qui in ecclesiae possessionem, quasi in hostile praedium irruperint? qui forensibus jurgiis evicerint? qui pretio redemerint? qui sordidis obsequiis emeruerint? qui pueri vixdum balbutientes, eam [1]), ceu haereditariam a patruis et cognatis, interdum etiam a patribus spurii creverint.

7. An unquam eo progressa esset populi, quantumvis corrupti et exlegis, licentia? Sed hoc quoque majus portentum est, quod unus homo (non dico qualis, certe qui se ipsum regere non

1) Lege: in eam.

potest) quinque aut sex ecclesiis gubernandis praeficitur. Videre est hodie in aulis principum adulescentes ter abbates, bis episcopos, semel archiepiscopos. Passim vero sunt canonici, quinque, sex, septem sacerdotiis onusti; quorum nullam prorsus nisi in recipiendo proventu curam habent. Non objiciam, verbum Dei ubique reclamare: quod jampridem desiit apud eos habere tantillum momenti. Non objiciam, multas severissimas sanctiones in pluribus conciliis contra hanc improbitatem esse factas: nam has quoque quoties libet fortiter contemnunt. Sed dico utrumque esse prodigiosum flagitium, quod Deo, naturae, et ecclesiastico regimini prorsus adversetur, ut unus praedo pluribus simul ecclesiis incubet; ut pastor nominetur, qui gregi suo adesse, etiamsi velit, nequeat; et tamen, qua sunt impudentia, tam abominandas foeditates ecclesiae nomine praetexunt, quo ab omni reprehensione eximant. Quin etiam, si Deo placet, in istis nequitiis continetur sacrosancta illa successio, cujus merito effectum esse jactant ne ecclesia periret.

8. Nunc (quae secunda nota est in aestimando legitimo pastore) videamus quam fideliter munus suum exerceant. Ex sacerdotibus, qui illic creantur, alii sunt monachi, alii quos vocant saeculares. Prior ille grex incognitus fuit veteri ecclesiae. Et habere talem in ecclesia locum adeo cum monastica professione pugnat, ut quum olim ex monasteriis in clerum cooptarentur, monachi esse desinerent. Atque adeo Gregorius[1]), cujus tempus multum faecis habuit, hanc tamen confusionem fieri passus non est. Vult enim clericatu abdicari qui abbates facti fuerint, quod monachus simul esse et clericus rite nemo queat, quum alterum alteri sit impedimento. Nunc si interrogem, quomodo munus suum bene impleat quem canones non esse idoneum declarant, quid obsecro responsuri sunt? Citabunt mihi scilicet abortiva illa decreta Innocentii et Bonifacii, quibus monachi ad sacerdotii honorem et potestatem sic recipiuntur, ut in monasteriis suis maneant. Sed quae ista est ratio, ut indoctus quivis asinus, simul ac romanam sedem occupaverit, totam antiquitatem verbulo uno evertat? Verum de hac re postea. Istud nunc sufficiat, pro magna absurditate habitum esse in ecclesia puriori, si monachus sacerdotio fungeretur. Nam Hieronymus se officium sacerdotis agere negat, quum inter monachos degit; seque unum ex plebe facit qui a sacerdotibus regatur. Verum ut hoc illis demus, quid tamen officii faciunt? Ex mendicantibus nonnulli concionantur; reliqui omnes monachi vel cantillant vel demurmurant missas in suis latibulis. Quasi ad hoc fieri presbyteros aut Christus voluerit, aut muneris natura patiatur. Quum scriptura palam testetur, presbyteri esse propriam ecclesiam regere, annon impia est profanatio alio transferre, imo penitus immutare sacrum Dei institutum? Nam quum ordinantur, nominatim vetantur facere quae

1) Epist. 11. libr. 3.

Deus presbyteris omnibus injungit. Siquidem illis haec cantilena canitur: monachus, suo claustro contentus, nec sacramenta administrare, nec aliud quidpiam publici muneris gerere praesumat. Negent, si poterunt, apertum esse Dei ludibrium, in hoc aliquem presbyterum fieri, ut a vero et germano officio abstineat, et eum qui nomen habet, rem non posse habere.

9. Venio ad saeculares: qui partim beneficiarii sunt (ut loquuntur), id est, habent sacerdotia quibus alantur; partim quotidianas operas locant missando vel canendo, et quasi collecta inde stipe victitant. Beneficia aut curam animarum habent, ut episcopatus et parochiae, aut stipendia sunt hominum delicatorum, qui cantillando victum acquirunt, ut praebendae, canonicatus, personatus, ac dignitates, capellaniae, et similia. Quanquam, rebus sursum deorsum jam conversis, abbatiae et prioratus non tantum saecularibus presbyteris, sed pueris quoque privilegio, id est vulgari et usitata consuetudine, conferuntur. Quantum ad mercenarios attinet, qui in diem victum quaerunt, quid aliud facerent quam quod faciunt? nempe ut illiberali ac pudendo modo sese prostituant ad quaestum: praesertim in tanta multitudine quanta nunc orbis scatet. Itaque quum palam mendicare non audeant, vel hac via reputent se parum profecturos, velut canes famelici circumeunt, et sua importunitate non secus ac latratu extorquent ab invitis hominibus quod in aridum ventrem ingerant. Hic si verbis persequi coner quantum sit dedecus ecclesiae, eo rediisse honorem et munus presbyterii, nullus erit finis. Non est igitur cur a me exspectent lectores orationem quae tam flagitiosae indignitati respondeat. Breviter dico: si presbyteri officium est (quod et verbum Dei praescribit, et vetusti canones requirunt) ecclesiam pascere, et spirituale Christi regnum administrare: tales omnes sacrifici qui nullum nisi in missarum nundinatione opus aut stipendium habent, non modo cessant in officio, sed nullum quod exerceant legitimum habent officium. Locus enim docendi illis nullus datur, nullam plebem habent quam gubernent. Denique nihil illis reliquum est praeter altare in quo Christum sacrificent. Quod non est Deo, sed daemoniis litare, ut alibi videbimus.

10. Non attingo hic extranea vitia, sed duntaxat intestinum malum, quod in ipsorum institutione radicitus haeret. Addam vocem, quae male sonabit in eorum auribus; sed quia vera est, dicere oportet: eodem loco habendos esse canonicos, decanos, capellanos, praepositos, et quicunque otiosis sacerdotiis aluntur. Quale enim ecclesiae ministerium praestare queunt? Nam verbi praedicationem, curam disciplinae, et sacramentorum administrationem, tanquam onera nimis molesta a se depulerunt. Quid ergo habent reliquum quo se veros presbyteros esse jactent? Cantum scilicet et caeremoniarum pompam. At quid hoc ad rem? Si consuetudinem, si usum, si longi temporis praescriptionem allegant, ego contra Christi definitionem regero, qua et veros presbyteros nobis

expressit, et quid habere debeant qui tales haberi volunt. Quod si tam duram legem ferre nequeunt, ut se Christi regulae subjiciant, patiantur saltem hanc causam ex autoritate primae ecclesiae decidi. At nihilo melior erit ipsorum conditio, si ex vetustis canonibus de eorum statu judicetur. Qui in canonicos degenerarunt, presbyteri esse debuerant, ut fuerunt olim, qui ecclesiam cum episcopo in commune regerent, et veluti collegae ejus essent in munere pastorali. Dignitates illae capitulares quas vocant, nihil prorsus spectant ad veram ecclesiae gubernationem; multo minus capellaniae, et reliqua faex talium nominum. Quo igitur loco eos omnes habebimus? Certe et verbum Christi, et veteris ecclesiae observatio eos a presbyterii honore excludit. Presbyteros tamen se esse contendunt; sed detrahenda est larva: sic reperiemus, totam eorum professionem alienissimam esse ac remotissimam ab illo munere presbyterorum quod et apostoli nobis describunt, et in prima ecclesia requisitum fuit. Omnes ergo ejusmodi ordines quibuscunque titulis insigniantur, novitii quum sint, certe nec Dei institutione, nec antiqua ecclesiae observatione suffulti, locum nullum habere debent in descriptione regiminis spiritualis, quod ore Domini ipsius consecratum ecclesia recepit. Aut, si rudius ac crassius me loqui malunt, quando capellani, canonici, decani, praepositi, et ejus farinae otiosi ventres ne minimo quidem digito particulam ullam attingunt ejus officii quod in presbyteris necessario requiritur, non est ferendum ut falso sibi honorem usurpando sanctam Christi institutionem violent.

11. Supersunt episcopi et parochiarum rectores: qui utinam de retinendo officio contenderent. Libenter enim illis concederemus, eos habere pium et eximium munus, siquidem eo defungerentur; sed quum ecclesias sibi commissas deserendo earumque curam in alios rejiciendo haberi pastores volunt, perinde faciunt ac si munus pastoris esset nihil agere. Si quis foenerator, qui nunquam pedem urbe moveret, aratorem se aut vinitorem esse profiteretur; si miles, qui assiduus fuisset in acie et castris, forum aut libros nunquam vidisset, pro jurisconsulto se venditaret, quis ferret tam putidas ineptias? Atqui aliquanto absurdius isti faciunt, qui videri volunt et nominari legitimi ecclesiae pastores, et tamen esse nolunt. Quotus enim quisque est qui vel in speciem ecclesiae suae regimen obeat? Plurimi ecclesiarum reditus tota vita devorant, ad quas ne inspiciendi quidem causa unquam accedunt. Alii semel quotannis aut veniunt ipsi, aut oeconomum mittunt, ne quid in locatione depereat. Quum haec corruptela primum obreperet, privilegiis se eximebant qui frui volebant hoc genere vacationis; nunc rarum exemplum est ut quis in ecclesia sua resideat. Aestimant enim non secus ac villas, quibus vicarios suos tanquam villicos aut colonos praeficiunt. Atqui hoc ipse quoque naturae sensus repudiat, pastorem esse gregis, qui ovem ex eo nullam unquam viderit.

12. Jam aetate Gregorii apparet quaedam hujus mali semina

exstitisse, ut ecclesiarum rectores negligentiores in docendo esse inciperent, quia id graviter alicubi conqueritur [1]). Mundus, inquit, sacerdotibus plenus est; sed tamen in messe rarus invenitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus. Item: quia caritatis viscera non habent, domini videri volunt: patres se minime recognoscunt; humilitatis locum in elationem dominationis mutant. Item: sed nos, o pastores, quid agimus, qui mercedem consequimur, et operarii non sumus? ad exteriora negotia delapsi sumus, et aliud suscipimus, aliud praestamus; ministerium praedicationis relinquimus, et ad poenam nostram, ut video, episcopi vocamur, qui honoris nomen, non virtutis, tenemus. Quum tanta verborum asperitate utatur adversus eos qui tantum erant in officio minus assidui vel seduli, quid, quaeso, dicturus esset si videret ex episcopis fere nullum, aut certe paucissimos, ex reliquis vix centesimum quemque suggestum semel tota vita conscendere? Nam eo furoris ventum est ut vulgo existimetur res episcopali dignitate inferior, concionem ad populum habere. Tempore Bernardi res aliquanto magis prolapsae erant; sed videmus etiam quam acerbis objurgationibus invehatur in totum ordinem, quem tamen credibile est fuisse tunc non paulo integriorem quam nunc sit.

13. Quod si quis totam hanc gubernationis ecclesiasticae faciem quae hodie sub papismo est, rite perpendat ac excutiat, reperiet nullum esse spoliarium, in quo licentiosius sine lege et modo latrones grassentur. Certe omnia illic a Christi institutione adeo dissimilia sunt, imo aliena, adeo ab antiquis ecclesiae institutis ac moribus degenerarunt, adeo cum natura et ratione pugnant, ut nulla major Christo fieri injuria possit quam dum ejus nomen ad defensionem tam inordinati regiminis obtendunt. Nos, inquiunt, sumus ecclesiae columnae, religionis antistites, Christi vicarii, fidelium capita, quia potestas apostolica per successionem ad nos pervenit. Quasi apud stipites loquantur, istis ineptiis perpetuo superbiunt. Quoties vero istuc jactabunt, quaeram ab iis vicissim quid habeant cum apostolis commune? Non enim de haereditario aliquo honore agitur, qui dormientibus deferri queat; sed de praedicationis munere, quod ipsi tantopere defugiunt. Similiter, quum ipsorum regnum tyrannidem antichristi esse asserimus, continuo excipiunt, esse venerabilem illam toties a magnis et sanctis viris laudatam hierarchiam. Quasi vero sancti patres, quum ecclesiasticam hierarchiam aut spirituale regimen, ut ipsis per manus ab apostolis traditum erat, commendarent, hoc deforme et vastitatis plenum chaos somniarent, ubi episcopi vel rudes, ut plurimum, asini sunt, qui ne prima quidem et plebeja fidei rudimenta tenent, aut interdum pueri a nutrice adhuc recentes; et si qui doctiores sunt, quod tamen rarum est exemplum, episcopatum nihil aliud esse putant quam splendoris et magnificentiae titulum; ubi ecclesiarum rectores non magis de pascendo grege cogitant

1) Hom. 17.

quam sutor de arando; ubi omnia plus quam babylonica dissipatione sic confusa sunt, ut nullum integrum vestigium paternae illius ordinationis amplius appareat.

14. Quid si ad mores descendamus? ubi erit illa lux mundi quam Christus requirit? ubi sal terrae? ubi illa sanctitas quae velut perpetua censura esse possit? Nullus hodie est hominum ordo magis infamis luxu, mollitie, deliciis, omni denique genere libidinum; nullo ex ordine aptiores aut peritiores omnis imposturae, fraudis, proditionis, perfidiae magistri; nusquam tantum ad nocendum vel solertiae, vel audaciae. Taceo fastum, superbiam, rapacitatem, saevitiam. Taceo dissolutam in omnibus vitae partibus licentiam. Quibus ferendis ita fatigatus est mundus, ut verendum non sit ne quid nimium exaggerare videar. Unum dico quod infitiari ne ipsi quidem poterunt. Ex episcopis fere nullum, ex parochiarum praefectis non esse centesimum quemque, cujus si de moribus ferenda sit secundum veteres canones sententia, non sit vel excommunicandus, vel minimum a munere abdicandus. Videor aliquid incredibile dicere, adeo prisca illa disciplina, quae exactiorem censuram de moribus cleri fieri praecipiebat, obsolevit; sed omnino ita res habet. Eant nunc qui sub romanae sedis vexillis et auspiciis militant, et de sacerdotali apud se ordine glorientur. Certe quem habent, neque a Christo, neque ab ejus apostolis, neque a patribus, neque ab ecclesia veteri esse constat.

15. Prodeant nunc in medium diaconi, et illa sanctissima quam habent bonorum ecclesiasticorum distributio. Quanquam diaconos suos ad eam rem minime jam creant. Nihil enim aliud ipsis injungunt nisi ut ministrent ad altare, evangelium recitent aut canant, et nescio quas agant nugas. Nihil de eleemosynis, nihil de cura pauperum, nihil de tota illa functione quam olim gerebant. De ipsa institutione loquor; nam si spectemus quod faciunt, re ipsa non munus illis est, sed gradus duntaxat ad presbyterium. Una in re, qui locum diaconi in missa tenent, inane simulacrum antiquitatis repraesentant. Recipiunt enim oblationes ante consecrationem. Fuit autem id antiqui moris ut ante coenae communionem se mutuo oscularentur fideles et eleemosynas ad altare offerrent; ita symbolo prius, deinde ipsa beneficentia caritatem suam declarabant. Diaconus, qui oeconomus erat pauperum, recipiebat quod dabatur ut distribueret. Nunc ex illis eleemosynis nihilo plus pervenit ad pauperes quam si in mare projicerentur. Ludunt ergo ecclesiam cum isto mendaci diaconatu. Certe in eo nec cum apostolica institutione, nec cum veteri observatione simile quidpiam habent. Ipsam vero bonorum dispensationem alio transtulerunt, et ita composuerunt ut nihil fingi queat magis inordinatum. Quemadmodum enim latrones jugulatis hominibus praedam inter se dividunt, ita isti post exstinctum verbi Dei lumen, quasi jugulata ecclesia, putarunt expositum esse praedae ac direptioni, quidquid in sanctos usus dicatum erat. Itaque facta divisione rapuit ad se quisque quantum potuit.

16. Hic totae illae veteres rationes, quas exposuimus, non tantum conturbatae, sed prorsus expunctae et inductae sunt. Potissimam partem episcopi et presbyteri urbani, qui facti hac praeda divites versi sunt in canonicos, inter se diripuerunt. Partitionem tamen fuisse tumultuariam ex eo apparet, quod de finibus ad hunc usque diem litigant. Quidquid sit, hac decisione provisum est ne obolus unus ex omnibus ecclesiae bonis ad pauperes rediret, quorum dimidia saltem ex parte fuerant. Nominatim enim quartam partem canones illis attribuunt; alteram vero quartam ideo destinant episcopis, ut in hospitalitatem et alia benignitatis officia erogent. Taceo quid sua portione facere clerici, et quem in usum illam conferre debuerint. Nam reliquum quod templis, aedificiis, et aliis sumptibus deputatur, debere pauperibus in necessitate patere, satis demonstratum est. Quaeso, si scintillam unam timoris Dei in corde haberent, sustinerentne hanc conscientiam, quod quidquid comedunt ac vestiuntur, ex furto, imo ex sacrilegio provenit? Sed quia Dei judicio parum commoventur, saltem cogitarent homines esse, sensu et ratione praeditos, quibus persuadere volunt se habere tam pulchros et dispositos in ecclesia sua ordines quam jactare solent. Respondeant mihi breviter, an diaconia sit furandi ac latrocinandi licentia? Hoc si negant, fateri etiam cogentur, nullam se diaconiam reliquam habere, quando apud eos tota opum ecclesiasticarum administratio in sacrilegam depraedationem palam conversa est.

17. Sed hic utuntur pulcherrimo colore. Dicunt enim ecclesiae dignitatem non indecenter hac magnificentia sustineri. Et habent ex sua secta quosdam ita impudentes ut audeant palam jactare, sic demum adimpleri vaticinia illa quibus splendorem regni Christi describunt veteres prophetae, ubi regius ille apparatus in ordine sacerdotali visitur. Non frustra, inquiunt, haec Deus ecclesiae suae promisit: venient reges, adorabunt in conspectu tuo, tibi afferent munera; consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriae tuae Jerusalem; omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes; omne pecus Cedar congregabitur tibi (Psal. 72, 10; Jes. 52, 1 et 60, 6). In hac improbitate confutanda si multum insistam, vereor ne ineptus videar. Proinde verba temere perdere non libet. Quaero tamen, si quis Judaeus istis testimoniis abuteretur, quam solutionem daturi essent? Nempe reprehenderent ejus stuporem, quod quae de spirituali Christi regno spiritualiter dicta sunt, ad carnem et mundum transferret. Scimus enim prophetas sub imagine rerum terrestrium, coelestem Dei gloriam, quae lucere in ecclesia debet, nobis delineasse. His enim benedictionibus, quas exprimunt eorum verba, nunquam minus abundavit ecclesia, quam sub apostolis: et tamen vim regni Christi tunc maxime effloruisse omnes fatentur. Quid ergo sibi volunt illae sententiae? Quidquid uspiam est pretiosum, sublime, praeclarum, id oportere Domino subjici. Quod autem nominatim de regibus

dicitur, fasces submissuros Christo, diademata sua projecturos ad ejus pedes, opes suas consecraturos ecclesiae, quando verius ac plenius exhibitum fuisse dicent, quam quum Theodosius, abjecta purpura, relictis imperii insignibus, tanquam unus quilibet ex plebe coram Deo et ecclesia se ad solennem poenitentiam submisit? quam quum ipse et alii similes pii principes sua studia et suas curas ad puram in ecclesia doctrinam conservandam, ad fovendos et protegendos sanos doctores contulerunt? At vero quam non luxuriarint tunc supervacuis opibus sacerdotes, una illa vox synodi aquilejensis, cui praeerat Ambrosius, satis declarat: gloriosa in sacerdotibus Domini paupertas. Habebant certe tunc episcopi nonnullas facultates, quibus conspicuum ecclesiae decus reddere poterant, si putassent haec esse vera ecclesiae ornamenta. Sed quum scirent pastorum officio nihil esse magis adversum, quam mensuram deliciis, vestium nitore, magno famulitio, magnificis palatiis splendere ac superbire, humilitatem ac modestiam, imo paupertatem ipsam, quam Christus inter suos ministros consecravit, sequebantur et colebant.

18. Verum ne hic simus longiores, iterum in brevem summam colligamus, quam procul absit ea quae nunc est opum ecclesiasticarum vel dispensatio, vel dissipatio, a vera diaconia quam et verbum Dei nobis commendat, et vetus ecclesia observavit. Quod in templorum ornatum confertur, perperam collocari dico, si non adhibeatur is modus quem et ipsa natura sacrorum praescribit, et apostoli aliique sancti patres, tum doctrina tum exemplis praescripserunt. At quid tale hodie in templis conspicitur? Quidquid, non dico ad priscam illam frugalitatem, sed ad honestam aliquam mediocritatem est compositum, respuitur. Nihil omnino placet, nisi quod luxum et temporum corruptelam sapiat. Interim tantum abest ut vivorum templorum justam habeant curam, ut potius multa pauperum millia fame perire passuri sint, quam minimum calicem aut urceolum confringant ad inopiam eorum sublevandam. Ne quid gravius a me ipso pronuntiem, hoc tantum pios lectores cogitare velim: si nunc Exuperium illum Tolosae episcopum, quem retulimus, si Acatium, si Ambrosium, aut similem quempiam excitari a mortuis contingat, quidnam sint dicturi? Certe non probabunt, in tanta pauperum necessitate, quasi superfluas opes alio transferri. Ut taceam, hos usus quibus impenduntur, etiamsi nulli sint pauperes, multis modis noxios, utiles vero nulla ex parte esse. Sed homines omitto. Bona haec Christo sunt dicata; ejus itaque arbitrio dispensanda sunt. Frustra autem partem hanc impensam Christo ferent, quam praeter ejus mandatum profuderunt. Quanquam, ut verum fatear, non multum de ordinario ecclesiae reditu his sumptibus deciditur. Nulli enim sunt tam opulenti episcopatus, nullae tam opimae abbatiae, nulla denique neque tam multa neque tam ampla sacerdotia, quae ad explendam sacerdotum ingluviem sufficiant. Verum dum sibi volunt parcere, populum superstitione inducunt ut quod erat in

pauperes erogandum, ad exstruenda templa, ad erigendas statuas, ad emenda vasa, ad pretiosas vestes comparandas convertant. Ita hoc gurgite quotidianae eleemosynae absumuntur.

19. De reditu quem ex agris et possessionibus percipiunt, quid aliud dicam quam quod jam dixi, et est ante omnium oculos? Maximam portionem videmus qua fide administrent, qui episcopi vocantur et abbates. Quae insania est ecclesiasticum ordinem hic quaerere? An in satellitii numero, aedium splendore, vestitus et epularum deliciis, principum lautitias aemulari eos decebat, quorum vitam oportuerat singulare frugalitatis, modestiae, continentiae, humilitatis esse exemplar? Quantum et hoc ab eorum officio abhorrebat quos aeternum inviolabileque Dei edictum turpis lucri appetentes esse vetat, et simplici victu contentos esse jubet, non modo vicis et arcibus manum injicere, sed in amplissimas satrapias involare, demum imperia ipsa occupare? Si verbum Dei contemnunt, quid respondebunt ad vetusta illa synodorum decreta quibus statuitur, ut episcopus non procul ab ecclesia hospitiolum habeat, vilem mensam, et supellectilem [1]). Quid ad illud synodi aquilejensis elogium, quo in sacerdotibus Domini gloriosa paupertas praedicatur? Nam illud forte quod Hieronymus Nepotiano praecipit, ut mensulam ejus pauperes et peregrini et cum illis Christus convivia [2]) noverit, tanquam nimis austerum repudiabunt. Verum quod statim subjicit pudebit eos diffiteri, gloriam esse episcopi, pauperum opibus providere; ignominiam omnium sacerdotum, propriis studere divitiis. Hoc autem recipere nequeunt, quin se omnes ignominiae condemnent. Sed non est necesse durius hic eos persequi, quum nihil aliud voluerim quam demonstrare, sublatum esse jampridem de medio apud ipsos legitimum diaconatus ordinem, ne amplius hoc titulo ad ecclesiae suae commendationem superbiant. Quod me abunde fecisse existimo.

CAPUT VI.

De primatu romanae sedis.

Partes hujus Capitis: 1) Statu quaestionis proposito, argumenti pro primatu Pontificis Romani ex veteri Testamento desumpti refutatio, sect. 1. et 2. — 2) Ad varia argumenta, quae ex novi Testamenti verbis: ,,Tu es Petrus" etc. ad fulciendum hunc primatum proferuntur, responsiones a sect. 3. usq. ad fin. cap.

1. Hactenus eos recensuimus ecclesiae ordines qui in veteris ecclesiae gubernatione fuerunt, sed postea temporibus corrupti, magis deinde ac magis vitiati, nunc in ecclesia papali titulum duntaxat retinent, re vera nihil aliud sunt quam larvae, ut ex comparatione judicaret pius lector qualem habeant ecclesiam Ro-

1) Concil. carthag. IV. c. 14 et 15. 2) Legendum: conviva.

manenses, in cujus gratiam reos schismatis nos faciunt, quoniam ab ea discesserimus. Caput autem ac fastigium totius ordinis, hoc est, primatum romanae sedis, unde probare contendunt penes se solos esse catholicam ecclesiam, non attigimus, quia neque ex Christi instituto, neque ex ecclesiae veteris usu sumpsit originem, ut illae superiores partes, quas ostendimus ita ab antiquitate ortas esse, ut temporum vitio prorsus degeneraverint, imo prorsus novam formam induerint. Et tamen persuadere mundo conantur, hoc esse praecipuum ac prope unicum ecclesiasticae unitatis vinculum, si romanae sedi adhaereamus, ac in ejus obedientia perseveremus. Hac, inquam, fultura potissimum nituntur, quum nobis ecclesiam adimere et sibi vendicare volunt, quod retinent caput ex quo pendet ecclesiae unitas, et sine quo dissilire eam ac disrumpi necesse est. Sic enim existimant, ecclesiam corpus esse quodammodo mutilum ac truncum, nisi romanae sedi, tanquam capiti, sit subjecta. Itaque quum de hierarchia sua disputant, ab hoc semper axiomate sumunt exordium: romanum pontificem, tanquam Christi, qui caput est ecclesiae, vicarium, ejus loco ecclesiae universali praesidere, nec aliter bene constitutam ecclesiam, nisi sedes illa super alias omnes primatum teneat. Quamobrem hoc quoque quale sit, excutiendum est, ne quid omittamus quod ad justum ecclesiae regimen pertineat.

2. Hic igitur sit quaestionis status: utrum ad veram hierarchiae, ut vocant, seu ecclesiastici ordinis rationem necesse sit, sedem unam inter alias et dignitate et potestate eminere, ut sit totius corporis caput. Nos vero nimis iniquis legibus subjicimus ecclesiam, si hanc ei necessitatem sine verbo Dei injicimus. Ergo si volunt evincere adversarii quod postulant, ostendere eos primum oportet, oeconomiam hanc a Christo esse institutam. In hanc rem citant ex lege summum sacerdotium, summum item judicium, quod Deus Hierosolymis instituit. At facilis est solutio, eaque multiplex, siquidem una illis non satisfaciat. Primum, quod in natione una fuit utile, id in universum orbem extendere nulla ratio cogit; imo gentis unius et totius orbis longe diversa erit ratio. Quia undique ab idololatris septi erant Judaei, ne religionum varietate distraherentur, cultus sui sedem in medio terrae sinu Deus collocavit; illic unum antistitem praefecit, quem omnes respicerent, quo melius in unitate continerentur. Nunc ubi vera religio in totum orbem diffusa est, uni dari orientis et occidentis moderationem, quis non videat esse prorsus absurdum? Perinde enim est ac si quis contendat, totum mundum a praefecto uno debere regi, qui ager unus non plures praefectos habeat. Sed est altera etiamnum ratio, cur illud in imitationem trahi non debeat. Summum illum pontificem typum fuisse Christi nemo ignorat, nunc, translato sacerdotio, jus illud transferri convenit. Ad quem porro translatum est? Non ad papam sane, ut ipse impudenter jactare audet, quum hoc ad se elogium trahit; sed ad Christum, qui ut solus munus ipsum sine vicario aut successore susti-

net, ita honorem alteri nemini resignat. Non enim in doctrina modo, sed in propitiatione Dei, quam morte sua peregit Christus, et illa intercessione qua nunc apud patrem fungitur, consistit hoc sacerdotium.

3. Non est igitur quod exemplo isto, quod temporarium fuisse videmus, quasi perpetua lege, nos obstringant. Ex novo testamento nihil habent quod in sententiae suae confirmationem proferant nisi quod uni dictum est: tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam (Matth. 16, 18). Item: Petre amas me? pasce oves meas (Joann. 21, 15). Verum ut firmae sint istae probationes, ostendant in primis oportet, ei mandari potestatem in omnes ecclesias, qui pascere Christi gregem jubetur; nec aliud esse ligare et solvere, quam toti mundo praesidere. Atqui ut mandatum Petrus a Domino acceperat, ita alios omnes presbyteros hortatur ut pascant ecclesiam (1 Petr. 5, 2). Hinc colligere licet aut illa Christi voce nihil prae aliis datum esse Petro; aut Petrum, jus quod acceperat, cum aliis ex aequo communicasse. Verum, ne frustra litigemus, habemus alibi (Joann. 20, 22) claram ex ore Christi expositionem, quid sit ligare et solvere: nempe retinere et remittere peccata. Modum vero ligandi et solvendi cum scriptura tota passim ostendit, tum Paulus optime declarat, quum dicit evangelii ministros habere mandatum reconciliandi homines Deo, et simul potestatem habere exercendae vindictae in eos qui beneficium hoc respuerint (2 Cor. 5, 18 et 10, 6).

4. Quam indigne torqueant locos illos qui ligandi et solvendi mentionem faciunt, cum alibi perstrinxi, tum fusius paulo post explicandum erit. Nunc tantum quid ex celebri illo Christi ad Petrum responso eliciant, videre operae pretium est. Promisit ei claves regni coelorum; dixit, quodcunque ligaret in terra, ligatum fore in coelis. Si de clavium voce et ligandi modo inter nos conveniat, statim cessabit omnis contentio. Nam et papa libenter injunctam apostolis provinciam omittet, quae laboris et molestiae plena suas ei delicias absque lucro excuteret. Quoniam evangelii doctrina nobis coeli aperiuntur, eleganti metaphora insignitur clavium nomine. Jam non alio modo ligantur et solvuntur homines, nisi dum fides alios reconciliat Deo, alios sua incredulitas magis constringit. Si hoc tantum sibi sumeret papa, neminem fore puto qui vel invideat vel certamen moveat. Sed quia haec successio laboriosa et minime lucrosa nequaquam papae arridet, jam inde nascitur litis principium, quid Petro Christus promiserit. Ego ex re ipsa colligo non nisi muneris apostolici dignitatem notari, quae ab onere disjungi non potest. Nam si recipitur illa quam posui definitio (quae non nisi impudenter rejici potest), nihil Petro hic datur quod non fuerit collegis etiam commune, quia alioqui non modo personis fieret injuria, sed claudicaret ipsa doctrinae majestas. Reclamant illi; sed quid juvat, obsecro, ad hanc rupem impingere? Neque enim efficient quin, sicuti omnibus apostolis ejusdem evangelii injuncta fuit praedicatio, ita etiam communiter

ligandi et solvendi potestate instructi fuerint. Christus, inquiunt, Petrum ecclesiae universae principem constituit, quum daturum se illi promisit claves. Atqui quod uni tunc promisit, alibi reliquis simul omnibus confert, et quasi in manum tradit. Si idem juris concessum est omnibus quod uni promissum, qua in re erit ille collegis superior? In eo, inquiunt, excellit, quod et communiter et seorsum accipit, quod aliis non datur nisi in commune. Quid si cum Cypriano et Augustino respondeam, non ideo id fecisse Christum ut hominem unum aliis praeferret, sed ut ecclesiae unitatem sic commendaret? Sic enim loquitur Cyprianus [1]): in persona unius hominis Dominum dedisse omnibus claves, ut omnium unitatem denotaret; hoc utique fuisse reliquos quod erat Petrus; pari consortio praeditos et honoris et potestatis: sed exordium ab unitate fieri, ut ecclesia Christi una monstretur. Augustinus [2]) vero: si in Petro non esset ecclesiae mysterium, non ei diceret Dominus, tibi dabo claves; si enim hoc Petro dictum est, non habet ecclesia; si autem ecclesia habet, Petrus, quando claves accepit, ecclesiam totam designavit. Et alibi [3]): quum interrogati essent omnes, solus Petrus respondet, tu es Christus; et ei dicitur, tibi dabo claves, quasi ligandi et solvendi solus acceperit potestatem; quum et illud unus pro omnibus dixerit, et hoc cum omnibus, tanquam personam gerens ipsius unitatis, acceperit: ideo unus pro omnibus quia unitas est in omnibus.

5. At illud: tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, nusquam alteri dictum legitur. Quasi vero aliud de Petro illic Christus praedicet quam quod Paulus et Petrus ipse de omnibus Christianis. Ille enim (Eph. 2, 20) Christum lapidem summum et angularem facit, in quo superstruantur qui crescunt in templum sanctum Domino; hic autem (1 Petr. 2, 5) nos lapides vivos esse jubet, qui illo electo et pretioso lapide fundati, hac junctura et compagine cum Deo nostro et inter nos cohaereamus. Ille, inquiunt, prae aliis: quia peculiariter nomen habet. Hunc certe honorem Petro libenter concedo, ut in aedificio ecclesiae inter primos collocetur: vel, si hoc quoque velint, primus omnium fidelium; verum ut primatum in alios eum habere ex eo deducant, non permittam. Quae enim est isthaec ratio colligendi? Alios fervore studii, doctrina, animi magnitudine praecedit: ergo potestatem in eos habet. Quasi vero non meliori praetextu colligere liceat, Andream esse ordine priorem Petro, quia tempore ipsum antecessit, et Christo adduxit (Joann. 1, 40). Sed hoc omitto. Priores sane habeat Petrus: multum tamen interest inter honorem ordinis et potestatem. Videmus apostolos hoc fere Petro detulisse, ut in coetu verba faceret et quodammodo praeiret, referendo, hortando, monendo; sed de potestate nihil omnino legimus.

---

1) De simpl. Praelat.
2) Homil. in Joann. 50, 12.
3) Hom. 124, 5 seqq.

6. Quanquam nondum in ea disputatione sumus, tantum hoc in praesentia habere volo, nimis futiliter eos argumentari, quum ex solo Petri nomine imperium in ecclesiam universam struere volunt. Nam illae veteres ineptiae, quibus fucum initio facere tentarunt, relatu quoque, nedum refutatione, indignae sunt: in Petro fundatam esse ecclesiam, quia dictum sit, super hanc petram, etc. At nonnulli ex patribus sic exposuerunt. Sed quum reclamet tota scriptura, quid eorum autoritas adversus Deum praetenditur? Imo quid de verborum istorum sensu, quasi obscurus sit aut ambiguus, certamus, quum nihil dici queat magis liquidum nec certum? Confessus erat Petrus suo et fratrum nomine Christum esse filium Dei. Super hanc petram aedificat suam ecclesiam Christus: quia unicum est, ut ait Paulus (1 Cor. 3, 11), fundamentum, praeter quod statui aliud non potest. Neque hic patrum autoritatem ideo repudio, quia eorum testimoniis destituar ad probandum quod dico, si citare libeat: sed, quemadmodum dixi, nolo de re tam clara disceptando frustra molestus esse lectoribus; praesertim quum haec res a nostris hominibus satis diligenter pridem tractata et explicata fuerit.

7. Et tamen revera nullus quaestionem hanc solvere melius potest quam scriptura ipsa, si locos omnes conferamus ubi docet quid muneris et potestatis habuerit Petrus inter apostolos, qualiter se gesserit, qualiter etiam fuerit ab ipsis acceptus. Percurre quidquid exstat: nihil aliud reperies quam fuisse unum ex numero duodecim, parem reliquis, et socium, non dominum. Refert quidem ad concilium si quid faciendum est, et quid factu opus sit admonet; sed alios simul audit, nec locum tantum concedit dicendae sententiae, sed arbitrium illis permittit; ubi statuerunt, sequitur et obtemperat (Act. 15, 7). Quum ad pastores scribit (1 Petr. 5, 1), non mandat ex imperio, quasi superior; sed collegas suos facit et comiter hortatur, ut inter aequales fieri solet. Quum accusatur quod ad gentes ingressus fuerit, etiamsi id fit immerito, respondet tamen et sese purgat (Act. 11, 4). Jussus a collegis ire cum Joanne in Samariam, non detrectat (ibid. 8, 14). Quod eum mittunt apostoli, eo declarant se minime eum habere pro superiori; quod obsequitur et legationem sibi mandatam suscipit, eo fatetur sibi cum illis esse societatem, non adversus eos imperium. Quod si nihil istorum exstaret, una tamen epistola ad Galatas omnem dubitationem eximere nobis facile potest: ubi duobus fere capitibus nihil aliud contendit Paulus quam se honore apostolatus Petro esse parem. Hinc commemorat se ad Petrum venisse, non ut subjectionem profiteretur, sed tantum ut testatam omnibus faceret doctrinae consensionem. Petrum quoque ipsum nihil tale postulasse, sed dedisse sibi dexteram societatis, ut communiter in vinea Domini laborarent. Sibi non minorem gratiam collatam esse inter gentes quam Petro inter Judaeos. Denique quum minus fideliter ageret Petrus, fuisse a se correctum, et reprehensioni paruisse. Haec omnia palam faciunt, aut fuisse aequa-

litatem inter Paulum et Petrum, aut certe nihilo plus potestatis fuisse Petro in reliquos quam ipsi in illum habuerint. Atqui id, sicuti jam dixi, ex professo agit Paulus, ne quis sibi in apostolatu vel Petrum vel Joannem anteferat, qui collegae erant, non domini.

8. Verum ut de Petro illis concedam quod petunt, fuisse scilicet apostolorum principem, et dignitate reliquos antecelluisse, non est tamen causa cur ex singulari exemplo universalem faciant regulam, et quod semel factum fuit ad perpetuitatem trahant, quum longe diversa sit ratio. Unus inter apostolos summus fuit: nempe quia pauci erant numero. Si unus duodecim hominibus praefuit, an propterea consequetur, unum debere centum millibus hominum praefici? Quod duodecim unum habuerint inter se qui omnes regeret, nihil mirum. Hoc enim fert natura, hoc hominum ingenium postulat, ut in quovis coetu, etiamsi aequales sint omnes potestate, unus tamen sit veluti moderator, in quem alii respiciant. Nulla est curia sine consule, nullus consessus judicum sine praetore seu quaesitore, collegium nullum sine praefecto, nulla sine magistro societas. Sic nihil absurdi esset si fateremur apostolos detulisse Petro talem primatum. Sed quod inter paucos valet, non protinus trahendum ad universum orbem terrarum, ad quem regendum nemo unus sufficit. Atqui illud, inquiunt, non minus in naturae universitate quam in singulis partibus locum habet, ut sit unum summum omnium caput. Et hujus rei, si Deo placet, probationem sumunt a gruibus et apibus, quae sibi ducem unum semper eligunt, non plures. Recipio sane quae proferunt exempla; sed an ex toto orbe confluunt apes ut regem unum eligant? suis alvearibus contenti sunt reges singuli. Ita in gruibus unaquaeque caterva proprium regem habet. Quid inde aliud evincent quam singulis ecclesiis debere suos episcopos attribui? Ad civilia deinde exempla nos vocant; citant homericum illud, *Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη*, et quae eodem sensu in monarchiae commendationem leguntur apud profanos scriptores. Facilis est responsio: non enim hoc sensu vel ab homerico Ulysse vel ab aliis laudatur monarchia, quasi unus debeat totum orbem imperio regere; sed indicare volunt, regnum duos non capere, et potestatem, ut ait ille, impatientem esse consortis.

9. Verum sit sane, ut volunt, bonum atque utile orbem totum monarchia contineri (quod est tamen absurdissimum; sed ita sit), non tamen propterea concedam id ipsum in ecclesiae gubernatione valere. Habet enim illa Christum unicum suum caput, sub cujus principatu omnes inter nos cohaeremus, secundum eum ordinem et eam politiae formam quam ipse praescripsit. Insignem itaque injuriam Christo faciunt, quum eo praetextu volunt hominem unum praeesse ecclesiae universae, quia haec capite carere non possit. Christus enim caput est, ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensura cujusque membri augmentum cor-

poris facit (Eph. 4, 15). Vides ut omnes mortales sine exceptione in corpore collocet, honorem et nomen capitis relinquat uni Christo? Vides ut singulis membris tribuat certam mensuram, et finitam ac limitatam functionem, quo tum gratiae perfectio tum summa gubernandi potestas penes Christum unum resideat? Nec me latet quid cavillari soleant quum hoc illis objicitur, Christum scilicet proprie vocari unicum caput, quia sua autoritate suoque nomine solus regnet, sed istud nihil obstare quominus sub ipso sit alterum caput ministeriale, ut loquuntur, quod ejus vices in terris gerat. Verum hoc cavillo nihil proficiunt, nisi prius ostenderint hoc ministerium a Christo esse ordinatum. Apostolus enim totam subministrationem per membra diffusam esse docet, virtutem ab uno illo coelesti capite fluere. Aut, si quid volunt apertius, quum scriptura testetur Christum esse caput, et hunc ei soli honorem vendicet, non debet in alium transferri, nisi quem Christus ipse vicarium suum fecerit. Atqui non modo id nusquam legitur, sed refelli abunde ex multis locis potest (Eph. 1, 22 et 4, 15 et 5, 23; Col. 1, 18 et 2, 10).

10. Aliquoties vivam ecclesiae imaginem nobis Paulus depingit. De uno capite nulla illic mentio. Quin potius ex ejus descriptione colligere licet a Christi institutione id esse alienum. Christus ascensu suo visibilem sui praesentiam nobis abstulit; ascendit tamen ut impleret omnia (Eph. 4, 10). Nunc igitur ipsum adhuc praesentem habet ecclesia et semper habitura est. Rationem qua se exhibet dum vult Paulus ostendere, ad ministeria quibus utitur nos revocat (Eph. 4, 7 et 11). In omnibus nobis, inquit, est Dominus, secundum mensuram gratiae quam unicuique membro contulit; ideo constituit alios quidem apostolos, alios vero pastores, alios evangelistas, alios doctores, etc. Cur non dicit, unum omnibus praefecisse qui vices suas gereret? Id enim locus maxime postulabat, nec ullo modo debuit omitti, si verum esset. Christus, inquit, nobis adest. Quomodo? Per ministerium hominum, quos gubernandae ecclesiae praefecit. Cur non potius per caput ministeriale, cui vices suas mandavit? Unitatem nominat; sed in Deo et in Christi fide. Hominibus nihil tribuit nisi commune ministerium, et unicuique modum particularem. Cur in illa commendatione unitatis, postquam dixerat (Eph. 4, 4) unum corpus, unum spiritum, unam spem vocationis, unum Deum, unam fidem, unum baptisma, non etiam continuo addidit, unum summum pontificem, qui ecclesiam in unitate contineat? Nihil enim aptius dici poterat, si quidem ita res haberet. Expendatur diligenter locus ille: non dubium quin repraesentare illic penitus voluerit sacrum et spirituale ecclesiae regimen, quod posteri hierarchiam dixerunt. Monarchiam inter ministros non modo nullam ponit, sed etiam indicat nullam esse. Non dubium est etiam quin modum conjunctionis exprimere voluerit, quo fideles cum Christo capite cohaerent. Illic non modo nullum ministeriale caput commemorat, sed operationem singulis membris particularem attribuit,

pro modo gratiae unicuique distributae. Nec est quod de comparatione coelestis et terrenae hierarchiae subtiliter philosophentur. Nam nec de illa tutum est ultra modum sapere; et in hac constituenda non alium typum sequi oportet quam Dominus ipse suo verbo delineavit.

11. Jam ut alterum illis largiar, quod nunquam apud sanos homines obtinebunt, sic constitutum in Petro ecclesiae primatum, ut perpetua successione semper maneret: unde tamen evincent, sedem Romae ita collocatam, ut quicunque sit urbis illius episcopus, orbi universo praesideat? Quo jure hanc loco dignitatem alligant, quae sine loci mentione data est? Petrus, inquiunt, Romae vixit et mortuus est. Quid Christus ipse? nonne Hierosolymis functus est episcopatu dum vixit, et moriendo sacerdotii munus implevit? Princeps pastorum, summus episcopus, caput ecclesiae, non potuit honorem loco acquirere: Petrus longe ipso inferior potuit? Nonne sunt ineptiae istae magis quam pueriles? Christus honorem primatus contulit Petro; Petrus Romae sedit: ergo illic collocavit sedem primatus. Nempe hac ratione sedem primatus debuerunt olim Israelitae constituere in deserto, ubi Moses summus doctor et princeps prophetarum ministerio suo functus erat et mortuus.

12. Videamus tamen quam eleganter ratiocinentur. Petrus, inquiunt, principatum habuit inter apostolos. Ergo ecclesia in qua sedit hoc privilegii habere debet. Ubi autem primum sedit? Antiochiae, inquiunt. Ergo antiochena ecclesia primatum sibi jure vendicat. Fatentur fuisse olim primam; sed Petrum inde migrando Romam transtulisse quem secum honorem attulerat. Exstat enim sub nomine Marcelli papae ad presbyteros antiochenos epistola, ubi sic loquitur [1]): Petri sedes initio apud vos fuit, quae postea jubente Domino huc translata est. Sic antiochena ecclesia, quae olim prima erat, romanae cessit sedi. Verum quo oraculo habuerat bonus ille vir, Dominum sic jussisse? Nam si jure definienda sit haec causa, necesse est respondeant, velintne privilegium personale esse, an reale, an mixtum. Unum enim ex his tribus esse oportet. Si dixerint personale, nihil igitur ad locum; sin reale, ergo ubi semel datum est loco, non adimitur propter personae vel mortem, vel discessum. Superest igitur ut mixtum esse dicant, tunc autem non simplex erit loci consideratio, nisi persona simul respondeat. Eligant quidquid volent, protinus inferam, et facile evincam, Romam nulla ratione primatum sibi arrogare.

13. Esto tamen: translatus fuerit, ut nugantur, primatus Antiochia Romam. Cur tamen non retinuit Antiochia secundum locum? Nam si ideo primas habet Roma, quod illic usque ad extremum vitae sedit Petrus: cui secundae potius dabuntur quam ubi sedem primam habuerat? Qui factum est igitur ut Antiochiam Alexandria praecederet? Qui convenit discipuli unius ecclesiam

---

1) Dist. 12. quaest. 1. ca. Rogamus.

superiorem esse sede Petri? Si cuique ecclesiae pro fundatoris sui dignitate honor debetur, quid de reliquis etiam ecclesiis dicemus? Paulus (Gal. 2, 9) nominat tres qui videbantur columnae esse, Jacobum, Petrum et Joannem. Si in honorem Petri romanae sedi primus locus tribuitur, nonne proximum et tertium merentur ephesina et hierosolymitana, ubi sederunt Joannes et Jacobus? Atqui inter patriarchias ultimum locum habuit olim Hierosolyma, Ephesus ne ultimo quidem angulo haerere potuit. Praeteritae sunt et aliae ecclesiae, tum quascunque fundavit Paulus, tum quibus alii apostoli praefuerunt. Sedes Marci, qui unus tantum ex discipulis fuit, honorem adepta est. Aut praeposterum illum ordinem fateantur fuisse; aut nobis concedant, non esse hoc perpetuum, ut cuique ecclesiae debeatur honoris gradus quem quisque fundator habuit.

14. Quanquam quod de sessione Petri in romana ecclesia referunt, non video quid fidei habere debeat. Certe quod est apud Eusebium, praefuisse illic viginti quinque annos, nullo negotio refellitur. Constat enim ex primo et secundo capite ad Galatas, circiter viginti annos a Christi morte fuisse Hierosolymis, venisse deinde Antiochiam; ubi quamdiu fuerit incertum est. Gregorius septem, Eusebius autem viginti quinque annos numerat. Atqui a morte Christi usque ad finem imperii Neronis (sub quo ipsum caesum fuisse memorant) reperientur tantum triginta septem anni. Passus enim est Dominus sub Tiberio, anno imperii ejus decimo octavo. Si viginti annos decidas, quibus habitasse Petrum Hierosolymis testis est Paulus, restabunt septemdecim ad summum; quos nunc inter duos episcopatus partiri oportet. Si diu Antiochiae moratus est, non potuit Romae sedere, nisi per exiguum tempus. Quod ipsum clarius adhuc demonstrare licet. Scripsit Paulus Romanis ex itinere, quum Hierosolymam proficisceretur, ubi captus fuit et Romam adductus. Verisimile ergo est, epistolam hanc quadriennio ante scriptam esse quam Romam veniret. Illic nulla adhuc Petri mentio: quae minime omittenda erat, si ecclesiam illam rexisset. Quin etiam in fine, dum longum piorum catalogum recitat quos salutari jubet, ubi scilicet omnes sibi notos colligit, de Petro prorsus adhuc silet. Neque hic longa aut subtili demonstratione opus est apud sanioris judicii homines; res enim ipsa et totum epistolae argumentum clamat, non debuisse Petrum praeterire[1]), si Romae fuisset.

15. Adducitur deinde vinctus Romam. Exceptum fuisse a fratribus narrat Lucas (Act. 28, 16). De Petro nihil. Scribit illinc ad multas ecclesias. Alicubi etiam quorundam nomine salutationes adscribit. Non uno verbo indicat Petrum illic tunc fuisse. Cui obsecro credibile erit, silere potuisse si adfuisset? Imo ad Philippenses (2, 20), ubi dixit neminem se habere qui ita fideliter curet opus Domini ut Timotheus, conqueritur, omnes

1) Legendum videtur: praeteriri.

quaerere quae sua sunt. Et ad eundem Timotheum (2 Tim. 4, 16) gravior est querimonia, quod nullus illi adfuerit in prima defensione, sed omnes eum dereliquerint. Ubi tunc igitur Petrus? Nam si Romae fuisse ajunt, quantam illi ignominiam inurit Paulus, quod desertor fuerit evangelii? Siquidem de fidelibus loquitur, quia subjungit: Deus illis non imputet. Quamdiu igitur et quo tempore sedem illam tenuit Petrus? At constans est scriptorum opinio, usque ad mortem ecclesiam illam gubernasse. At inter ipsos scriptores non constat quis fuerit successor; quia alii Linum, alii Clementem faciunt. Et multas absurdas fabulas narrant de disputatione inter eum et Simonem magum habita. Nec dissimulat Augustinus [1]), de superstitionibus disputans, ex opinione temere concepta morem Romae inolevisse, ne eo die jejunarent quo palmam retulerat Petrus de Simone mago. Denique res illius temporis ita sunt opinionum varietate implicitae, ut non temere adhibenda sit fides, ubi aliquid scriptum legimus. Et tamen propter hunc scriptorum consensum, non pugno quin illic mortuus fuerit: sed episcopum fuisse, praesertim longo tempore, persuaderi nequeo. Neque id etiam multum moror: quando testatur Paulus, Petri apostolatum peculiariter ad Judaeos pertinere, suum vero ad nos. Proinde ut societas illa quam inter se pacti sunt rata apud nos sit, imo, ut spiritus sancti ordinatio firma apud nos habeatur, in Pauli apostolatum magis quam Petri respicere nos convenit, siquidem ita inter eos provincias divisit spiritus sanctus, ut Petrum Judaeis, nobis Paulum destinaret. Nunc itaque suum primatum alibi quaerant Romanenses quam in verbo Dei, ubi minime fundatus invenitur.

16. Veniamus nunc ad ecclesiam veterem, ut palam quoque fiat, ejus suffragio non minus temere et falso superbire nostros adversarios, quam testimonio verbi Dei. Quum itaque suum illud axioma jactant, non aliter contineri ecclesiae unitatem posse quam si unum sit in terris supremum caput, cui membra omnia pareant, ideoque Dominum Petro, et deinde successionis jure sedi romanae dedisse primatum, ut in ea usque ad finem resideat: asserunt id fuisse ab initio semper observatum. Quoniam autem multa testimonia perperam detorquent, hoc primum praefari volo, me non negare quin magnum romanae ecclesiae honorem ubique deferant veteres, reverenterque de ea loquantur. Quod tribus maxime de causis fieri arbitror. Opinio enim illa, quae nescio quo modo invaluerat, fundatam et constitutam eam fuisse Petri ministerio, ad conciliandam gratiam et autoritatem plurimum valebat. Itaque in occidente sedes apostolica honoris causa vocabatur. Deinde quum illic esset caput imperii, et hac ratione credibile esset praestantiores tum doctrina, tum prudentia, tum peritia, et multarum rerum usu, viros illic esse quam alibi usquam, ejus rei merito habebatur ratio, ne et urbis nobilitas et

1) Epist. 2. ad Januar.

alia etiam Dei dona multo excellentiora contemni viderentur. Accessit ad haec et tertium, quod, quum orientales et graecae ecclesiae, africanae etiam, multis opinionum dissensionibus inter se tumultuarentur, haec sedatior aliis et minus turbulenta fuerit. Ita factum est ut pii et sancti episcopi sedibus suis pulsi, illuc se veluti in asylum aut portum quendam saepe reciperent. Nam quo minus acuto et celeri ingenio sunt Occidentales Asiaticis et Afris, eo etiam sunt rerum novarum minus cupidi. Hoc ergo romanae ecclesiae plurimum addidit autoritatis, quod non ita dubiis illis temporibus tumultuata est ut reliquae, ac doctrinae semel traditae fuit aliis omnibus tenacior, quemadmodum melius statim explicabimus. Has, inquam, tres ob causas non vulgari in honore habita fuit, et multis praeclaris veterum testimoniis commendata.

17. Verum quum primatum inde et summam in alias ecclesias potestatem ei astruere volunt nostri adversarii, nimis perperam, ut dixi, faciunt. Quod ut melius constet, primum breviter ostendam quid de hac, quam tantopere urgent, unitate senserint veteres. Hieronymus ad Nepotianum, postquam multa unitatis exempla recensuit, descendit tandem ad ecclesiasticam hierarchiam. Singuli, inquit, ecclesiarum episcopi, singuli archipresbyteri, singuli archidiaconi, et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur. Hic loquitur romanus presbyter; unitatem in ordine ecclesiastico commendat. Cur non commemorat, uno capite, tanquam vinculo, omnes inter se ecclesias esse colligatas? Nihil erat quod praesenti causae magis serviret; nec dici potest oblivione factum ut praeterierit: nihil enim fecisset libentius si res passa esset. Vidit itaque procul dubio, illam esse veram unitatis rationem quam Cyprianus[1]) pulcherrime describit his verbis: episcopatus unus est, cujus a singulis in solidum pars tenetur; et ecclesia una est, quae in multitudine latius incremento foecunditatis extenditur: quo modo multi radii sunt solis et lumen unum, et rami arboris multi, robur autem unum, radice tenaci fundatum; et quo modo de fonte uno rivi plurimi defluunt, et numerositas licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen servatur integra in origine: sic et ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit, unum lumen tamen est, quod ubique diffunditur, nec nnitas corporis separatur; ramos suos per universum orbem extendit, perfluentes largitur rivos, unum tamen caput est et una origo, etc. Deinde: adulterari non potest sponsa Christi; unam domum novit, unius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit. Vides ut Christi unius episcopatum universalem faciat, qui totam sub se ecclesiam capiat; illius partes in solidum ab omnibus teneri dicat, qui sub hoc capite episcopatu funguntur. Ubi primatus sedis romanae, si penes Christum solum integer residet episcopatus, a singulis

1) De simplic. Praelat.

pars ejus in solidum tenetur? Haec eo pertinent ut obiter intelligat lector, axioma illud quod Romanenses pro confesso et indubio sumunt, de unitate terreni capitis in hierarchia, veteribus fuisse prorsus ignotum.

CAPUT VII.

De exordio et incrementis romani papatus, donec se in hanc altitudinem extulit, qua et ecclesiae libértas oppressa et omnis moderatio eversa fuit.

Partes hujus Capitis quinque: 1) Patriarchatus a synodo Nicaena, deinde Chalcedonensi Romano Episcopo tributus ac confirmatus, minime tamen probatus a caeteris episcopis, fuit papatus initium, sect. 1—4. — 2) Deinde Romana ecclesia pios exsules, praesidii causa, impios etiam eo confugientes injusto patrocinio fovens, iniquitatis mysterio dedit incrementum: tametsi tunc neque ordinatio episcoporum, neque admonitiones vel censurae, neque jus convocandi synodos, neque jus audiendarum appellationum ad episcopos Romanos pertineret, et a Gregorio profana istorum πολυπραγμοσύνη damnaretur, a sect. 5—13. — 3) Sequuta sunt certamina post Taurinense concilium de Metropolitanorum auctoritate, et turpes illae conflictationes inter Constantinopolitanum et Romanum Patriarchas, quibus rixis impurus latro Phocas, Bonifacio procurante, finem imposuit, sect. 14—18. — 4) Bonifacii malis artibus successerunt horrendae fraudes a recentioribus excogitatae, et a veteribus, Gregorio et Bernardo, expressis verbis damnatae, sect. 19—21. — 5) Tandem numeris suis absolutus prodiit Papatus Antichristi sedes, cujus sedis impietas, exsecranda tyrannis, et scelerata capita vivis coloribus depinguntur, a sect. 23. usque ad fin. cap.

1. Quantum ad primatus sedis romanae vetustatem, nihil ad eam stabiliendam habetur antiquius decreto illo synodi nicaenae, quo et primus inter patriarchas tribuitur locus romano episcopo, et suburbanas ecclesias jubetur curare. Ubi concilium sic inter ipsum et alios patriarchas dividit, ut singulis suos fines assignet, certe non eum constituit omnium caput, sed unum ex praecipuis facit. Aderant Vitus et Vincentius Julii nomine, qui romanam ecclesiam tunc gubernabat; iis datus est quartus locus. Obsecro, si caput ecclesiae agnosceretur Julius, an in quartam sedem rejicerentur ejus legati? An praesideret Athanasius in concilio, ubi maxime elucere debet effigies ordinis hierarchici? In synodo ephesina apparet Coelestinum (qui tunc pontifex erat romanus), obliquo artificio usum esse ut sedis suae dignitati caveret. Nam quum mitteret illuc suos, Cyrillo Alexandrino, qui alioqui praefuturus erat, vices suas mandavit. Quorsum istud mandatum, nisi ut quovis modo nomen suum in prima sede haereret? Sedent enim ejus legati loco inferiore, sententiam inter alios rogantur, suo ordine subscribunt: interim alexandrinus patriarcha

nomen ejus suo admiscet. Quid dicam de concilio ephesino secundo, ubi quum adessent Leonis legati, alexandrinus tamen patriarcha Dioscorus velut suo jure praesidebat? Excipient non fuisse orthodoxum concilium a quo sanctus vir Flavianus damnatus et Eutyches absolutus ejusque impietas comprobata. At quum synodus cogeretur, quum sessiones inter se episcopi distribuerent, illic certe inter alios romanae ecclesiae legati non aliter quam in sancto et legitimo concilio sedebant. Non contendunt tamen de primo loco, sed eum alteri cedunt: nequaquam id facturi si suum jure esse crederent. Nunquam enim puduit romanos episcopos maximas quasque contentiones pro suis honoribus suscipere, et hanc solam ob causam multis saepe et perniciosis certaminibus vexare et turbare ecclesiam. Sed quia videbat Leo nimis improbum fore postulatum, si legatis suis primam sedem ambiret, eo supersedit.

2. Sequutum est chalcedonense concilium, in quo primam sedem, imperatoris concessione, occuparunt romanae ecclesiae legati. Sed hoc fuisse extraordinarium privilegium Leo ipse confitetur. Nam quum id petit a Marciano imperatore et Pulcheria Augusta, non contendit sibi deberi, sed tantum praetexit, orientales, qui ephesino concilio praefuerant, turbasse tunc omnia et sua potestate male abusos. Quum itaque gravi moderatione opus esset, nec esset verisimile eos, qui tam leves et tumultuarii semel fuissent, ad hanc rem fore idoneos, rogat ut propter aliorum vitium et ineptitudinem, gubernandi vices ad se transferantur. Quod singulari privilegio et extra ordinem petitur, non est certe ex communi lege. Ubi hoc tantum praetexitur, opus esse novo alio praeside, quia se male gesserant priores, constat neque ante fuisse factum, neque perpetuum esse debere, sed praesentis duntaxat periculi intuitu fieri. Primum igitur locum habet in chalcedonensi concilio pontifex romanus, non quod sedi hoc debeatur, sed quia synodus gravi et apto moderatore destituitur, dum ii quos praeesse decuerat, per suam intemperiem et libidinem sese loco excludunt. Atque id quod dico successor Leonis re ipsa comprobavit. Siquidem quum ad quintam synodum constantinopolitanam, quae longo post tempore est habita, legatos suos mitteret, non rixatus est de prima sede, sed Mennam patriarcham constantinopolitanum praesidere facile passus est. Ita in concilio carthaginensi, cui interfuit Augustinus, videmus non legatos romanae sedis, sed Aurelium loci archiepiscopum praefuisse, quum tamen lis esset de romani pontificis autoritate. Quin etiam habitum in ipsa Italia fuit concilium universale [1]), cui romanus episcopus non interfuit. Praeerat Ambrosius, qui tunc insigni autoritate pollebat apud Caesarem. Nulla illic pontificis romani fit mentio. Ergo tunc Ambrosii dignitate factum est ut illustrior esset mediolanensis sedes quam romana.

---

1) Aquilejense concilium.

3. Quantum ad ipsum titulum primatus, et alios superbiae titulos, quibus nunc mirabiliter se jactat, non est difficile judicare quando et qualiter obrepserint. Cyprianus saepe meminit Cornelii [1]). Non alio nomine ipsum insignit quam fratris, aut coepiscopi, aut collegae. Ad Stephanum vero quum scribit, Cornelii successorem, non modo eum sibi et reliquis aequalem facit, sed durius etiam compellat, nunc arrogantiam, nunc inscitiam ei objiciens. Post Cyprianum habemus quid de ea re censuerit tota ecclesia africana. Vetuit enim concilium carthaginense [2]) ne quis princeps sacerdotum vocaretur aut primus episcopus, sed tantum primae sedis episcopus. Quod si vetustiora monumenta quis evolvat, reperiet communi fratris appellatione contentum tunc fuisse romanum episcopum. Certe quamdiu duravit ecclesiae vera et pura facies, ista omnia superbiae nomina, quibus insolescere postea coepit romana sedes, prorsus erant inaudita: quid esset summus pontifex, et unicum ecclesiae in terris caput, nesciebatur. Quod si tale quid sumere sibi ausus fuisset romanus episcopus, erant cordati viri qui mox ejus stultitiam reprimerent. Hieronymus, quum romanus esset presbyter, non malignus fuit in praedicanda ecclesiae suae dignitate, quantum res et temporum status patiebantur; videmus tamen qualiter ipsam quoque in ordinem redigat. Si autoritas quaeritur, inquit [3]), orbis major est urbe. Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges ecclesiae vendicas? ubicunque fuerit episcopus, sive Romae, sive Eugubii, sivi Constantinopoli, sive Rhegii, ejusdem meriti est et ejusdem sacerdotii: potentia divitiarum et paupertatis humilitas superiorem vel inferiorem episcopum non facit.

4. De titulo universalis episcopi Gregorii demum tempore exorta est contentio; cui occasionem praebuit ambitio Joannis Constantinopolitani. Ille enim (quod nemo unquam alius tentaverat) sese volebat facere universalem. In ea contentione non causatur Gregorius sibi jus adimi quod in se competeret; sed fortiter reclamat, appellationem esse profanam, imo sacrilegam, imo antichristi praenuntiam. Corruit universa ecclesia a statu suo, inquit [4]), si is qui universalis dicitur cadit. Alibi [5]): triste valde est patienter ferre, ut omnibus despectis frater et coepiscopus noster solus nominetur episcopus: sed in hac ejus superbia, quid aliud nisi propinqua jam esse antichristi tempora designatur? quia illum videlicet imitatur qui spreta angelorum societate, ascendere conatus est culmen singularitatis. Alibi Eulolio Alexandrino et Anastasio Antiocheno [6]): nullus unquam decessorum meorum hoc profano vocabulo uti voluit; quia videlicet si unus patriarcha universalis dicitur, patriarcharum nomen caeteris derogatur. Sed absit hoc a christiana mente, id sibi velle quempiam arrogare, unde fratrum suo-

---

1) Libr. 2. epist. 2. et libr. 4. epist. 6.
2) Can. 47.
3) In epist. ad Evagrium.
4) Libr. 4. epist. 76.
5) Epist. 78. ejusdem libr.
6) Ejusdem libr. epist. 80.

rum honorem ex quantulacunque parte imminuat; in isto scelesto vocabulo consentire, nihil aliud quam fidem perdere est. Aliud est, inquit [1]), quod conservandae unitati fidei, aliud quod debemus comprimendae elationi; ego autem fidenter dico, quia quisquis se universalem sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua antichristum praecurrit, quia superbiendo se caeteris praeponit. Item [2]), rursum Anastasio Alexandrino: dixi pacem nobiscum habere non posse, nisi elationem superstitiosi ac superbi vocabuli corrigeret, quam primus apostata invenit: atque (ut de honoris vestri injuria taceam) si unus episcopus vocatur universalis, universa ecclesia corruit ubi ille universus cadit. Quod autem scribit, oblatum fuisse Leoni hunc honorem in synodo chalcedonensi, nullam habet veri speciem. Nec enim tale quidpiam in actis illius synodi legitur. Et Leo ipse, qui multis epistolis decretum illic in honorem constantinopolitanae sedis factum impugnat, non praeterisset procul dubio hoc argumentum quod erat omnium maxime plausibile, si verum fuisset ipsum repudiasse quod sibi dabatur; et homo alioqui honoris plus satis cupidus non libenter omisisset quod ad suam laudem faceret. Falsus est igitur in eo Gregorius quod titulum illum putavit sedi romanae fuisse delatum a synodo chalcedonensi; ut taceam ridiculum esse quod a sancta synodo profectum testatur, et simul scelestum, profanum, nefandum, superbum et sacrilegum nuncupat, imo a diabolo excogitatum et ab antichristi praecone publicatum. Et tamen subjungit [3]), praecessorem suum recusasse, ne dum privatim aliquid daretur uni, sacerdotes honore debito privarentur universi. Alibi [4]): nullus unquam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit: ne si in pontificatus gradu sibi gloriam singularitatis arriperet, hanc fratribus omnibus denegasse videretur.

5. Venio nunc ad jurisdictionem quam sine controversia se habere in omnes ecclesias pontifex romanus asserit. Scio quantae fuerint olim de hac disceptationes. Nullum enim fuit tempus quo non romana sedes imperium in alias ecclesias appetiverit. Atque hoc loco non erit intempestivum, quibus modis sensim tunc emerserit ad aliquam potentiam, investigare. Nondum de hoc infinito imperio loquor, quod non ita pridem sibi arripuit; nam id in suum locum differemus. Verum hic paucis indicare operae pretium est, qualiter olim et quibus rationibus se extulerit, ut aliquid juris sibi in alias ecclesias sumeret. Quum orientales ecclesiae divisae essent ac turbatae Arianorum factionibus, sub Constantio et Constante Caesaribus, Constantini magni filiis, ac sede sua pulsus esset Athanasius fidei orthodoxae praecipuus illic defensor, ejusmodi calamitas ipsum Romam venire coegit, ut romanae sedis autoritate tum hostium suorum rabiem utcunque reprimeret, tum pios laborantes

---

1) Epist. 83. ejusdem libr., epist. 194. libr. 7.
2) Libr. 6. epist. 188. 3) Libr. 4. epist. 76.
4) Epist. 69. libr. 7.

confirmaret. Susceptus est ipse honorifice a Julio tunc episcopo, ac obtinuit ut causae suae defensionem occidentales susciperent. Quum ergo pii externo praesidio magnopere indigerent, in romana autem ecclesia cernerent sibi optimum esse praesidium, libenter ei deferebant quam plurimum poterant autoritatis. Verum id totum nihil aliud erat, nisi ut magni aestimaretur ejus communio, ab ea autem excommunicari ignominiosum duceretur. Postea mali et improbi multum ipsi quoque addiderunt. Nam ut legitima judicia effugerent, ad hoc asylum se conferebant. Itaque si quis presbyter a suo episcopo, si quis episcopus a synodo suae provinciae damnatus erat, statim provocabant Romam. Et has appellationes romani episcopi cupidius quam par erat recipiebant: quod videbatur esse species extraordinariae potestatis, se longe lateque ita negotiis interponere. Sic quum Eutyches a Flaviano Constantinopolitano damnatus esset, apud Leonem conquestus est factam sibi esse injuriam. Ille nihil moratus, patrocinium malae causae non minus temere quam subito suscepit; in Flavianum graviter invectus est, quasi incognita causa hominem innoxium damnasset, atque hac sua ambitione effecit ut eutychiana impietas spatio temporis se confirmaret. In Africa id saepius accidisse constat; simul enim ac nebulo quispiam in ordinario judicio succubuerat, advolabat Romam, multis calumniis suos gravabat: romana autem sedes interponere se semper erat parata. Quae improbitas coegit africanos episcopos sancire ne quis, sub poena excommunicationis, ultra mare provocaret.

6. Quidquid tamen fuerit, inspiciamus quid juris aut potestatis habuerit tunc romana sedes. Continetur autem potestas ecclesiastica his quatuor capitibus, ordinatione episcoporum, conciliorum indictione, audiendis appellationibus aut jurisdictione, monitionibus castigatoriis aut censuris. Ordinari episcopos a suis metropolitis jubent omnes veteres synodi. Nusquam advocari romanum episcopum jubent nisi in sua patriarchia. Sensim autem mos obtinuit ut italici episcopi ad petendam consecrationem omnes Romam venirent, exceptis metropolitis, qui se in hanc servitutem redigi passi non sunt; sed quum ordinandus erat aliquis metropolita, mittebat illuc unum ex suis presbyteris romanus episcopus, qui tantum adesset, non autem praeesset. Cujus rei exemplum extat apud Gregorium [1]) in consecratione Constantii Mediolanensis, post Laurentii obitum. Quanquam non puto illud fuisse vetustissimum institutum; sed quum honoris et benevolentiae causa initio mitterent ultro et citro legatos, qui testes forent ordinationis, ad communionem testandam: quod voluntarium erat, pro necessario haberi postea coepit. Utcunque sit, constat ordinandi potestatem non fuisse olim romano episcopo nisi in provincia suae patriarchiae, hoc est in ecclesiis suburbicariis, ut canon synodi nicaenae loquitur. Ordinationi annexa erat epistolae synodicae missio, in

1) Libr. 2. epist. 68 et 170.

qua nihilo superior erat aliis. Solebant patriarchae statim post suam consecrationem solenni scripto fidem suam consignare, quo profitebantur se sanctis et orthodoxis conciliis subscribere. Ita, reddita fidei suae ratione, mutuo se alii aliis approbabant. Si hanc confessionem recepisset ab aliis romanus episcopus, non dedisset, eo fuisset agnitus superior, sed quum oportuerit non minus dare quam ab aliis exigere, et communi legi esse subjectum, certe societatis signum id fuit, non dominii. Ejus rei exemplum habetur in epistola Gregorii ad Anastasium et Cyriacum Constantinopolitanum, et alibi ad omnes simul patriarchas [1]).

7. Sequuntur admonitiones vel censurae, quibus ut olim usi sunt romani episcopi erga alios, sic eas vicissim pertulerunt. Irenaeus Victorem graviter corripuit, quod temere ob rem nihili pernicioso dissidio turbaret ecclesiam. Paruit ille, non reclamavit. Ea libertas tunc usitata fuit sanctis episcopis, ut fraterno jure uterentur in romanum praesulem, admonendo et castigando, si quando peccaret. Ille vicissim, ubi res postulabat, alios admonebat officii, et si quid erat vitii reprehendebat. Nam Cyprianus [2]), quum Stephanum hortatur ut moneat Galliae episcopos, non sumit argumentum ex ampliori potestate, sed ex communi jure quod habent inter se sacerdotes. Quaeso, si Galliae tunc praefuisset Stephanus, annon dicturus erat Cyprianus: coerceas istos, quia tui sunt? sed longe aliter loquitur. Hoc fraterna, inquit, societas, qua inter nos devincti sumus, requirit, ut mutuo moneamus. Et videmus etiam quanta verborum acerbitate vir alioqui mansueti ingenii in ipsum Stephanum invehatur, ubi nimis eum insolescere existimat [3]). Ergo hac etiam in parte nondum apparet, ulla jurisdictione praeditum fuisse romanum episcopum adversus eos qui suae provinciae non essent.

8. Quantum ad synodos convocandas, hoc erat metropolitae cujusque officium, ut provincialem synodum statis temporibus cogeret. Illic nihil juris habuit romanus episcopus. Universale autem concilium indicere solus imperator poterat. Si quis enim episcoporum hoc tentasset, non modo vocationi non paruissent qui extra provinciam erant, sed tumultus statim exortus esset. Ergo imperator omnibus ex aequo ut adessent denuntiabat. Refert quidem Socrates Julium cum orientalibus episcopis expostulasse quod se ad synodum antiochenam non vocassent, quum vetitum esset canonibus sine romani pontificis conscientia quidpiam decerni. Sed quis non videt hoc de iis decretis intelligendum quae universam ecclesiam obstringunt? Porro nihil mirum si cum urbis antiquitati et amplitudini, tum sedis dignitati id datur, ne absente romano episcopo universale de religione decretum fiat, si quidem interesse non recuset. Verum quid hoc ad totius ecclesiae dominium? Ne-

1) Libr. 1. epist. 24 et 25; item libr. 6. epist. 169.
2) Epist. 13. libr. 3.
3) Ad Pompejum contra epist. Stephani.

que enim unum ex praecipuis fuisse negamus: sed recipere nolumus, quod nunc contendunt Romanenses, habuisse in omnes imperium.

9. Superest quarta species potestatis, quae appellationibus constat. Summum imperium penes eum esse constat ad cujus tribunal provocatur. Multi saepe romanum pontificem appellarunt; ipse quoque causarum cognitionem ad se trahere conatus est: sed semper fuit derisus, quoties suos fines excessit. Nihil dicam de oriente aut Graecia; sed constat Galliae episcopos fortiter restitisse, quum sibi imperium in eos sumere videretur. In Africa diu fuit de ea re disceptatum. Nam quum in milevitano concilio, ubi aderat Augustinus, excommunicati essent qui provocarent ultra mare, conatus est romanus pontifex efficere ut id decretum corrigeretur. Legatos misit qui id privilegii sibi a nicaeno concilio datum esse ostenderent. Proferebant legati acta nicaeni concilii, quae ex ecclesiae suae armario sumpserant. Restiterunt Africani, negaruntque fidem romano episcopo habendam esse in causa propria; proinde se Constantinopolim missuros et in alias Graeciae urbes, ubi exemplaria minus suspecta haberentur. Compertum est nihil illic tale scriptum quale obtenderant Romani. Ita ratum fuit decretum illud quod romano pontifici summam cognitionem abrogaverat. Qua in re flagitiosa ipsius romani pontificis impudentia apparuit. Nam quum fraude sardicensem synodum pro nicaena supposuisset, turpiter in manifesta falsitate deprehensus fuit. Sed major etiamnum ac impudentior fuit eorum nequitia qui fictitiam epistolam ad concilium addiderunt, qua nescio quis episcopus carthaginensis, Aurelii decessoris sui arrogantiam damnans, quod a sedis apostolicae obedientia subducere se ausus esset, ac sui suaeque ecclesiae deditionem faciens suppliciter veniam precatur. Haec sunt egregia vetustatis monumenta, quibus fundata est romanae sedis majestas: dum ita pueriliter sub praetextu antiquitatis mentiuntur, ut vel caeci palpare queant. Aurelius, inquit, diabolica audacia et contumacia elatus, Christo et sancto Petro rebellis fuit: proinde anathemate damnandus. Quid Augustinus? Quid vero tot patres qui milevitano concilio interfuerunt? Sed quid opus est insulsum illud scriptum multis verbis refellere, quod ne ipsi quidem Romanenses, si quid frontis habent reliquum, sine magno pudore inspicere possint? Sic Gratianus [1]), malitiane an inscitia nescio, ubi decretum illud retulit, ut communione priventur qui trans mare provocaverint, adjungit exceptionem, nisi forte romanam sedem appellarint. Quid facias istis bestiis, quae adeo sensu communi carent, ut illud unum a lege excipiant cujus causa legem esse positam nemo non videt? Siquidem concilium, quum transmarinas appellationes damnat, hoc tantum prohibet ne quis Romam provocet. Hic bonus interpres Romam a communi lege excipit.

---

1) 2 quaest. 4. cap. Placuit.

10. Verum (ut semel quaestionem hanc finiamus) qualis olim fuerit romani episcopi jurisdictio, una historia palam faciet. Accusaverat Caecilianum carthaginensem episcopum Donatus a Casis nigris. Damnatus fuerat reus indicta causa. Nam quum sciret conjurationem contra se ab episcopis factam, comparere noluit. Ventum inde est ad Constantinum imperatorem. Ille quum vellet causam ecclesiastico judicio finiri, cognitionem mandavit Melciadi romano episcopo, cui addidit collegas nonnullos ex Italia, ex Gallia, ex Hispania episcopos. Si id erat ex ordinaria romanae sedis jurisdictione, audire appellationem in causa ecclesiastica, cur alios sibi adjungi patitur imperatoris arbitrio? imo cur ipse, jussu magis imperatoris quam ex officio suo, suscipit judicium? Sed audiamus quid postea contigerit [1]). Vincit illic Caecilianus, Donatus a Casis nigris cadit actione calumniosa. Provocat. Constantinus appellationis judicium demandat episcopo arelatensi. Sedet ille judex, ut post romanum pontificem quod visum fuerit pronuntiet. Si romana sedes summam habet potestatem sine provocatione, cur sibi tam insignem ignominiam irrogari patitur Melciades, ut sibi episcopus arelatensis praeferatur? Et quis imperator hoc facit? Constantinus scilicet, quem jactant non modo omne suum studium, sed omnes fere imperii opes contulisse ad amplificandam sedis suae dignitatem. Videmus ergo jam quantum modis omnibus abfuerit tunc romanus pontifex ab illa suprema dominatione quam sibi in omnes ecclesias datam esse a Christo asserit, et quam saeculis omnibus se totius orbis consensu obtinuisse mentitur.

11. Scio quam multae sint epistolae, quam multa rescripta et edicta, quibus pontifices ei nihil non tribuunt et confidenter vendicant. Sed hoc quoque omnes, qui vel minimum habent ingenii et doctrinae, sciunt ita insulsa esse pleraque ex ipsis, ut primo gustu facile sit deprehendere ex qua officina prodierint. Quis enim sanus ac sobrius Anacleti esse putet egregiam illam interpretationem, quae sub Anacleti nomine in Gratiano [2]) refertur, nempe quod Cephas sit caput? Plurimis ejus farinae nugis, quas sine judicio consarcinavit Gratianus, Romanenses hodie contra nos abutuntur ad sedis suae defensionem; et tales fumos, quibus imperitos olim in tenebris ludebant, adhuc in tanta luce vendere volunt. Sed ego multum operae ponere in iis refellendis nolo, quae se ipsa propter nimiam insulsitatem palam refellunt. Fateor exstare etiam veras epistolas priscorum pontificum, quibus sedis suae amplitudinem magnificis elogiis venditant: quales sunt aliquae Leonis. Fuit enim vir ille, ut eruditus ac facundus, ita gloriae et dominationis supra modum cupidus; sed an ecclesiae fidem tunc habuerint ejus testimonio, dum ita se extollit, id vero est quod quaeritur. Apparet autem multos ejus ambitione offen-

---

1) Aug. ep. 162 (43), tum in brevi collat. contra Donat. et alibi.
2) Dist. 22. cap. Sacrosancta.

sos, ejus quoque cupiditati restitisse. Alicubi [1]) vices suas thessalonicensi episcopo demandat per Graeciam et alias regiones vicinas; alibi [2]) arelatensi, aut alteri cuipiam per Gallias. Sic Hormisdam episcopum hispalensem vicarium suum per Hispanias constituit; sed ubique excipit, ea lege se dare ejusmodi mandata ut salva et integra maneant antiqua privilegia metropolitis. Atqui hoc unum esse ex illis privilegiis declarat Leo ipse [3]), ut si qua de re inciderit dubitatio, metropolitanus primo loco consulatur. Hac ergo conditione erant istae vices, ne aut episcopus quispiam in ordinaria sua jurisdictione, aut metropolita in cognoscendis appellationibus, aut provinciale concilium in constituendis ecclesiis impediretur. Hoc autem quid aliud erat quam omni jurisdictione abstinere, sed se ad sedandas discordias interponere, duntaxat quantum fert lex et natura ecclesiasticae communionis?

12. Gregorii tempore jam multum mutata erat prisca illa ratio. Convulso enim ac lacerato imperio, quum Galliae et Hispaniae multis subinde acceptis cladibus afflictae essent, vastatum Illyricum, vexata esset Italia, Africa vero assiduis calamitatibus fere perdita: quo in tanta rerum civilium convulsione fidei saltem integritas maneret, aut certe non prorsus interiret, omnes undique episcopi se ad romanum pontificem magis adjunxerunt. Eo factum est ut sedis non modo dignitas, sed etiam potentia vehementer cresceret. Quanquam non adeo moror quibus rationibus id factum sit. Majorem certe tunc fuisse constat quam superioribus saeculis. Et tamen multum interest quin fuerit effraenis dominatio, ut imperare unus aliis pro sua libidine potuerit. Sed hanc reverentiam habebat sedes romana, ut improbos et contumaces, qui a suis collegis in officio contineri non poterant, sua autoritate compesceret ac reprimeret; siquidem hoc diligenter subinde testatur Gregorius, se non minus fideliter servare aliis eorum jura, quam ab aliis ipse sua requirat [4]). Nec ulli, inquit, quod sui juris est, ambitu stimulante derogo; sed fratres meos per omnia honorare cupio. Nulla est vox in ejus scriptis, qua superbius jactet primatus sui amplitudinem quam ista [5]): nescio quis episcopus non subjectus sit sedi apostolicae, ubi in culpa invenitur. Continuo tamen subjungit: ubi culpa non exigit, omnes secundum rationem humilitatis aequales sunt. Tribuit sibi jus corrigendi eos qui peccarunt; si omnes faciunt officium, aliis se parem facit. Atque ipse quidem id juris sibi tribuit; assentiebantur autem qui volebant: aliis autem, quibus non placebat, licebat impune reclamare. Quod fecisse etiam plerosque notum est. Adde quod illic de primate bysanceno loquitur; qui quum esset a provinciali synodo damnatus, repudiaverat totum judicium. Hanc hominis contumaciam ad imperatorem detulerant ejus collegae. Im-

---

1) Vide epist. 85. 2) Epist. 83. 3) Epist. 89.

4) Ad Mediolan. clerum, epist. 68. libr. 2; ad Dominicum carthag. episcopum, epist. ult. libr. 2.

5) Epist. 64. libr. 7.

perator Gregorium cognitorem esse voluerat. Videmus ergo eum nec tentare aliquid, quo violet ordinariam jurisdictionem, et id ipsum quod facit, ut aliis sit subsidio, non nisi mandato imperatoris facere.

13. Haec igitur tunc tota fuit romani episcopi potestas, opponere se praefractis et indomitis capitibus, ubi extraordinario aliquo remedio opus erat: idque ut adjuvaret alios episcopos, non impediret. Itaque nihilo sibi plus in alios sumit quam omnibus in se alibi concedit, quum fatetur se paratum ab omnibus corrigi, ab omnibus emendari. Sic alibi aquilejensem episcopum jubet quidem Romam venire, ad causam dicendam in controversia fidei quae inter ipsum et alios exorta erat: non tamen ex sua potestate jubet, sed quia id imperator mandaverat. Neque se solum judicem fore denuntiat, sed synodum se coacturum promittit, a qua negotium totum judicetur. Quanquam autem ea adhuc erat moderatio, ut suos certos fines haberet potestas romanae sedis, quos excedere non liceret, atque ipse romanus episcopus non magis praeesset aliis, quam subesset; apparet tamen quantopere Gregorio displicuerit ejusmodi status; subinde enim conqueritur [1]), se sub colore episcopatus ad saeculum fuisse reductum, seque magis implicitum esse curis terrenis, quam in vita laica unquam serviisset; premi se in illo honore tumultu saecularium negotiorum. Alibi [2]): tanta me, inquit, occupationum onera deprimunt, ut ad superna animus nullatenus erigatur; multis causarum fluctibus quatior, et post illa quietis otia, tumultuosae vitae tempestatibus affligor, ita ut recte dicam, veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. Hinc collige quid dicturus fuerit si in haec tempora incidisset. Officium pastoris si non explebat, faciebat tamen. Ab imperii civilis gubernatione abstinebat, ac se una cum aliis fatebatur imperatori subjectum. In curam aliarum ecclesiarum non se ingerebat nisi necessitate coactus. Et tamen sibi in labyrintho videtur esse, quia simpliciter episcopi officio totus vacare nequit.

14. Litigabat eo tempore de primatu constantinopolitanus episcopus cum romano, ut jam dictum est. Postquam enim imperii sedes Constantinopoli firmata fuit, id postulare visa est imperii majestas, ut ecclesia quoque illa secundum a romana honoris locum haberet. Et certe initio nihil magis valuerat ad primatum Romae deferendum, nisi quod tunc illic erat imperii caput. Exstat apud Gratianum [3]) rescriptum sub nomine Lucini papae, ubi dicit non aliter esse distinctas urbes, ubi metropolitae et primates praesidere debeant, quam ex ratione civilis gubernationis, quae ante fuerat. Alterum etiam simile sub nomine Clementis papae, ubi dicit: in iis urbibus quae olim primos flamines habuerant, fuisse constitutos patriarchas. Quod tametsi vanum est, tamen ex vero est sumptum. Constat enim, quo minimum fieret

1) Theotistae, ep. 5. lib. 1. 2) Anastas. Antioch. ep. 7. 25. lib. 1.
3) Dist. 80. c. Urbes.

mutationis, pro statu rerum qui tunc erat, distributas fuisse provincias, primatesque et metropolitas in iis urbibus collocatos quae honoribus et potestate reliquas antecedebant. Itaque in concilio taurinensi decretum fuit, ut quae in civili gubernatione primae urbes essent cujusque provinciae, primae essent episcoporum sedes. Quod si honorem civilis regiminis ex una urbe in alteram transferri contigisset, ut jus metropoleos una illuc transferretur. Innocentius vero romanus pontifex, quum antiquam urbis dignitatem obsolescere videret ex quo sedes imperii Constantinopolim translata erat, sedi suae metuens, contrariam legem sancivit, in qua negat necesse esse metropoles ecclesiasticas mutari prout imperatoriae metropoles mutantur. Verum merito synodi autoritas unius hominis sententiae praeferenda est. Tum suspectus esse nobis debet Innocentius ipse in propria causa. Utcunque sit, sua tamen cautione ostendit, ab initio sic fuisse comparatum, ut secundum externum imperii ordinem metropoles disponerentur.

15. Ex hoc veteri instituto sancitum est in synodo constantinopolitana prima, ut civitatis illius episcopus honoris privilegia haberet post romanum pontificem, eo quod esset nova Roma [1]). Atqui longo post tempore, quum simile decretum Chalcedone factum esset, Leo acriter reclamavit. Nec modo sibi permisit pro nihilo ducere quod sexcenti episcopi aut supra decreverant; sed gravibus etiam conviciis eos exagitavit, quod aliis sedibus derogassent id honoris quod in constantinopolitanam ecclesiam conferre ausi essent. Obsecro, quid aliud hominem incitare potuit ad turbandum orbem pro re tantula, nisi mera ambitio? Ait inviolabile esse oportere quod semel sancivit nicaena synodus. Quasi vero periclitetur fides christiana si una ecclesia alteri praeferatur, aut quasi in alium finem distinctae illic essent patriarchiae quam politiae causa. Scimus autem politiam pro varietate temporum recipere, imo exigere varias mutationes. Futile igitur est quod obtendit Leo, non esse deferendum honorem constantinopolitanae sedi qui synodi nicaenae autoritate alexandrinae datus foret. Hoc enim dictat communis sensus, fuisse ejusmodi decretum quod pro temporum ratione tolli posset. Quid quod orientalium nemo repugnabat, quorum intererat id maxime? Aderat certe Proterius, quem Alexandriae in locum Dioscori praefecerant; aderant alii patriarchae, quorum honor imminuebatur. Illorum erat intercedere, non Leonis, qui suo loco integer manebat. Quum vero tacent illi omnes, imo quum assentiuntur, unus romanus resistit; promptum est judicare quidnam eum moveat: scilicet providebat quod non multo post accidit, decrescente veteris Romae gloria, fore ut Constantinopolis, secundo loco non contenta, de primatu cum ea litigaret. Neque tamen clamando tantum profecit quin ratum esset concilii decretum. Itaque successores ejus, quum fractos se

1) Socrat. hist. tripart. libr. 9. cap. 13. Decret. dist. 22. c. Constantinopol.

viderent, ab illa pervicacia placide destiterunt. Tulerunt enim ut secundus patriarcha haberetur.

16. Verum paulo post eousque erupit Joannes, qui Gregorii tempore constantinopolitanam ecclesiam regebat ut se universalem patriarcham diceret. Hic Gregorius, ne in optima causa sedis suae defensioni deesset, constanter se opposuit. Et erat certe intolerabilis cum superbia tum insania Joannis, qui episcopatus sui fines aequare imperii finibus volebat. Neque tamen quod alteri negat Gregorius, sibi ipsi vendicat; sed vocem illam, a quocunque tandem usurpetur, ut scelestam et impiam et nefandam abominatur. Quin etiam Eulogio alexandrino episcopo alicubi succenset[1]), a quo fuerat ejusmodi titulo honoratus. Ecce, inquit, in praefatione epistolae, quam ad me ipsum, qui prohibui, direxistis, superbae appellationis verbum, papam me universalem appellando, imprimere curastis; quod, peto, sanctitas vestra ulterius non faciat; quia vobis subtrahitur, quod alteri plus quam exigit ratio datur: ego honorem non deputo, in quo fratrum meorum honorem minui video; meus enim honor est honor universalis ecclesiae, fratrumque meorum solidus vigor; si autem universalem me papam sanctitas vestra dicit, negat se hoc esse quod me fatetur universum. Bona quidem erat et honesta Gregorii causa; sed Joannes, Mauritii imperatoris favore adjutus, dimoveri a proposito non potuit. Cyriacus quoque ejus successor nunquam de ea re passus est se exorari.

17. Tandem Phocas, qui caeso Mauritio in ejus locum suffectus est (nescio qua de causa Romanis amicior, imo quia illic absque certamine coronatus fuerat) Bonifacio tertio concessit quod minime postulabat Gregorius, ut Roma caput esset omnium ecclesiarum. In hunc modum dirempta est controversia. Neque tamen adeo profuisset hoc imperatoris beneficium sedi romanae, nisi alia deinde accessissent. Nam Graecia et tota Asia paulo post ab ejus communione abscissae sunt. Gallia sic ipsum reverebatur, ut non pareret nisi quoad libebat. Tunc vero primum in servitutem redacta est ubi Pipinus regnum occupavit. Nam quum Zacharias, pontifex romanus, ei adiutor fuisset ad perfidiam ac latrocinium, ut pulso legitimo rege regnum quasi praedae expositum raperet, hoc mercedis tulit, ut in ecclesias gallicanas jurisdictionem haberet romana sedes. Quemadmodum praedones commune spolium solent partiendo diripere, ita boni isti viri inter se compararunt, ut Pipino quidem cederet terrenum ac civile dominium, spoliato vero rege; Zacharias autem caput fieret omnium episcoporum, ac spiritualem potestatem haberet. Quae quum initio infirma foret (ut solet usu venire in rebus novis), Caroli inde autoritate confirmata fuit, simili fere de causa. Erat enim ipse quoque romano pontifici obnoxius, quod ejus studio ad honorem imperii pervenerat. Quanquam autem credibile est, prius valde deformatas fuisse

1) Libr. 7. epist. 30.

ubique ecclesias, constat tamen veterem ecclesiae formam tunc demum in Gallia et Germania fuisse prorsus obliteratam. Exstant adhuc in archivis curiae parisiensis breves illorum temporum commentarii, qui, ubi de rebus ecclesiasticis agitur, mentionem pactionum faciunt, tum Pipini tum Caroli, cum romano pontifice. Inde colligere licet, factam tunc fuisse veteris status mutationem.

18. Ex eo tempore, quum res passim in deterius quotidie prolaberentur, stabilita quoque subinde et aucta est romanae sedis tyrannis; idque episcoporum partim inscitia, partim ignavia. Nam quum unus omnia sibi sumeret, ac sine modo se contra jus et fas extollere magis magisque pergeret, nec zelo quo debuerant, incubuerunt episcopi ad arcendam ejus libidinem, atque ut animus non defuisset, destituebantur tamen vera doctrina et peritia, ut ad tantam rem tentandam essent minime idonei. Itaque videmus qualis fuerit et quam prodigiosa Romae omnium sacrorum profanatio, et totius ecclesiastici ordinis dissipatio Bernardi aetate. Conqueritur [1]) ex toto orbe Romam confluere ambitiosos, avaros, simoniacos, sacrilegos, concubinarios, incestuosos, et quaeque istiusmodi monstra, ut apostolica autoritate vel obtinerent honores ecclesiasticos vel retinerent: fraudem, et circumventionem et violentiam invaluisse. Eum judicandi modum, qui tunc usitatus erat, exsecrabilem esse dicit, nec modo ecclesiae sed foro indecorum. Clamat plenam esse ambitiosis ecclesiam, nec esse qui magis exhorreat flagitia perpetrare quam latrones in spelunca quum spolia viatorum distribuunt. Pauci, inquit [2]), ad os legislatoris, ad manus omnes respiciunt. Non immerito tamen: omne papale negotium illae agunt. Quale est quod de spoliis ecclesiarum emuntur, qui dicunt tibi, euge, euge? pauperum vita in plateis divitum seminatur; argentum micat in luto; accurritur undique; tollit illud non pauperior, sed fortior, aut qui forte citius praecurrit. A te tamen mos iste, vel potius mors ista, non venit: utinam in te desinat. Inter haec tu pastor procedis, multo et pretioso circumdatus ornatu. Si auderem dicere, daemonum magis quam ovium pascua haec. Scilicet sic factitabat Petrus; sic Paulus ludebat. Curia tua recipere bonos magis quam facere consuevit. Mali enim illic non proficiunt, sed boni deficiunt. Jam quos appellationum abusus refert, nemo pius sine magno horrore legat. Tandem sic de effraeni illa romanae sedis cupiditate in jurisdictione usurpanda concludit [3]): murmur loquor et querimoniam communem ecclesiarum; truncari se clamitant ac demembrari: vel nullae vel paucae admodum sunt quae plagam istam aut non doleant, aut non timeant. Quaeris quam? subtrahuntur abbates episcopis, episcopi archiepiscopis, etc. Mirum si excusari hoc queat. Sic factitando, probatis vos habere plenitudinem potestatis; sed justitiae non ita: facitis hoc quia potestis, sed utrum etiam debeatis quaestio est;

---

1) Libr. I. de consider. ad Eugenium.

2) Circa finem Libr. 4. 3) Libr. 3.

ad honorem quibusque suum gradumque conservandum positi estis, non invidendum. Haec pauca ex multis referre libuit, ut partim videant lectores quam graviter tunc ecclesia concidisset, partim etiam ut agnoscant, quanto in moerore ac gemitu pios omnes tenuerit isthaec calamitas.

19. Jam vero ut romano pontifici hodie concedamus eminentiam illam et jurisdictionis amplitudinem quam mediis temporibus, ut Leonis et Gregorii, habuit haec sedes, quid hoc ad praesentem papatum? Nondum loquor de terreno dominio, nec de civili potestate, de quibus postea suo loco videbimus; sed ipsum spirituale regimen quod jactant, quid simile cum illorum temporum conditione habet? Papam enim non aliter definiunt quam summum in terris ecclesiae caput, et universalem totius orbis episcopum. Ipsi vero pontifices, quum de sua autoritate loquuntur, magno supercilio pronunciant penes se esse imperandi potestatem, alios manere obediendi necessitatem; sic sanctiones omnes suas habendas esse quasi divina Petri voce firmatas; provinciales synodos, quia papae non habeant praesentiam, vigore carere; se posse de qualibet ecclesia clericos ordinare, et qui alibi fuerint ordinati, eos posse ad sedem suam vocare. Innumera ejus generis habentur in farragine Gratiani, quae non recenseo, ne nimis molestus sim lectoribus. Summa tamen huc redit, penes unum pontificem romanum esse supremam ecclesiasticarum omnium causarum cognitionem, sive in dijudicandis definiendisque doctrinis, sive in ferendis legibus, sive in constituenda disciplina, sive in exercendis judiciis. Privilegia quoque quae sibi sumunt in reservationibus, ut vocant, et longum esset recensere et supervacuum. Quod autem omnium maxime intolerabile est, nullum in terris judicium relinquunt coercendae ac refraenandae suae libidini, si tam immensa potestate abutantur. Nemini, inquiunt, judicium sedis hujus liceat retractare, propter romanae ecclesiae primatum. Item: neque ab Augusto, neque a regibus, neque ab omni clero, neque a populo judex judicabitur [1]). Id quidem plus satis imperiose, quod unus homo omnium se judicem constituit, nullius autem judicio parere sustinet. Sed quid si tyrannidem in populum Dei exerceat? si dissipet ac vastet regnum Christi? si totam ecclesiam conturbet, si munus pastorale in latrocinium convertat? Imo ut sit sceleratissimus, se ad reddendam rationem astringi negat. Sunt enim istae pontificum voces: aliorum hominum causas voluit Deus per homines terminare, sed sedis hujus praesulem suo, sine quaestione, servavit arbitrio. Item: facta subditorum judicantur a nobis; nostra autem a solo Deo [2]).

20. Ac quo ejusmodi edicta plus haberent ponderis, falso supposuerunt veterum pontificum nomina, quasi res a primordio sic fuissent institutae, quum certo certius sit novum esse et nu-

---

1) Nicolaus, cujus sententia haec in Decretis 17. q. 4. c. Nemini. Innocentii 9. q. 3. c. Nemo.

2) Symmach. 9. q. 3. c. Aliorum. Antherius ibid. c. Facta.

per fabricatum quidquid romano pontifici plus tribuit quam ei a vetustis conciliis datum fuisse retulimus. Quin etiam eo impudentiae venerunt ut rescriptum ediderint[1]) sub nomine Anastasii patriarchae Constantinopolitani, in quo testatur antiquis regulis fuisse sancitum, ne quid vel in remotissimis provinciis ageretur, quod non ad romanam sedem prius relatum foret. Praeterquam quod vanissimum id esse constat, cui hominum credibile erit, tale romanae sedis elogium ab adversario et honoris dignitatisque aemulo profectum esse? Sed oportuit scilicet eo dementiae ac caecitatis provehi istos antichristos, ut omnibus sanae mentis hominibus, qui modo oculos aperire volunt, conspicua esset ipsorum nequitia. Decretales autem epistolae a Gregorio nono congestae, item Clementinae, et Extravagantes Martini, apertius adhuc et plenioribus buccis immanem ferociam, et veluti barbarorum regum tyrannidem ubique spirant. Atqui haec sunt oracula ex quibus volunt Romanenses papatum suum aestimari. Hinc orta sunt praeclara illa axiomata quae vim oraculorum passim hodie in papatu obtinent: papam errare non posse, papam esse superiorem conciliis, papam esse universalem omnium ecclesiarum episcopum et summum in terris ecclesiae caput. Taceo ineptias multo absurdiores, quas stulti canonistae in scholis suis deblaterant: quibus tamen romanenses theologi non modo assentiuntur, sed etiam applaudunt ut idolo suo adulentur.

21. Non agam cum illis summo jure. Hic tantae insolentiae opponeret quispiam alius Cypriani sententiam, qua usus est apud episcopos quorum concilio praesidebat: nemo nostrum episcopum se episcoporum dicit, aut tyrannico terrore collegas ad obsequendi necessitatem adigit. Objiceret quod aliquando post Carthagine decretum fuit: ne quis vocaretur princeps sacerdotum, aut primus episcopus. Colligeret ex historiis multa testimonia, ex synodis canones, ex veterum libris multas sententias, quibus romanus pontifex in ordinem cogeretur. Sed ego istis supersedeo, ne videar nimis praecise eos urgere. Respondeant tamen mihi optimi patroni romanae sedis, qua fronte titulum universalis episcopi defendere audeant, quem vident toties anathemate damnari a Gregorio? Si valere debet Gregorii testimonium, eo declarant antichristum esse suum pontificem, quod eum universalem faciunt. Nomen etiam capitis nihilo magis fuit usitatum. Sic enim alicubi loquitur[2]): Petrus praecipuum in corpore membrum, Joannes, Andreas, Jacobus particularium plebium capita; omnes tamen sub uno capite membra ecclesiae sunt; imo sancti ante legem, sancti sub lege, sancti in gratia, omnes perficientes corpus Domini, in membris sunt constituti, et nemo se unquam universalem dici voluit. Quod autem jubendi potestatem sibi arrogat pontifex, parum consentaneum est cum eo quod alibi dicit Gregorius[3]). Nam quum Eulolius alexandrinus episcopus se ab eo jussum dixisset,

---

1) Ibid. c. Antiquis. 2) Epist. 92. libr. 4. 3) Libr. 7. epist. 28.

respondet in hunc modum: hoc verbum jussionis, peto, a meo auditu removete; scio enim qui sim et qui sitis: loco mihi fratres estis, moribus patres; non ergo jussi, sed quae utilia visa sunt, indicare curavi. Quod jurisdictionem suam ita sine fine extendit, in eo gravem et atrocem facit injuriam, non tantum reliquis episcopis, sed etiam singulis ecclesiis: quas eo modo discerpit ac lacerat, ut ex earum ruinis sedem suam aedificet. Quod autem omnibus se judiciis eximit, ac tyrannico more sic vult regnare, ut suam unius libidinem pro lege habeat, id certe magis indignum est, et alienum ab ecclesiastica ratione quam ut sustineri ullo modo queat. Prorsus enim abhorret non modo a sensu pietatis, sed etiam humanitatis.

22. Verum ne singula persequi et excutere cogar, iterum istos appello qui hodie romanae sedis patroni et optimi et fidelissimi haberi volunt, ecquid pudeat ipsos praesentem statum papatus defendere? quem constat centuplo corruptiorem esse quam Gregorii et Bernardi saeculis fuerit, qui tamen tunc sanctis illis viris tantopere displicebat. Conqueritur passim Gregorius, se alienis occupationibus supra modum distrahi; se sub colore episcopatus ad saeculum esse reductum, ubi tantis terrae curis inserviret quantis se nunquam in vita laica deserviisse reminisceretur; se premi tumultu saecularium negotiorum, ut ad superna animus nullatenus erigatur; se multis causarum fluctibus quati et tumultuosae vitae tempestatibus affligi, ut merito dicat: veni in altitudinem maris. Certe inter illas terrenas occupationes poterat tamen plebem pro concionibus docere, privatim admonere et corrigere quos oportebat, ecclesiam ordinare, collegis dare consilium eosque ad officium hortari; super haec, restabat aliquid temporis ad scribendum; et tamen calamitatem suam deplorat, quod sit in profundissimo mari demersus. Si administratio illius temporis mare fuit: quid de praesenti papatu dicendum erit? Quid enim simile inter se habent? Hic nullae sunt conciones, nulla disciplinae cura, nullum ecclesiarum studium, nulla spiritualis functio: nihil denique nisi mundus. Perinde tamen laudatur hic labyrinthus, quasi nihil inveniri queat magis ordinatum ac dispositum. Bernardus vero quas fundit querimonias, quos edit gemitus dum suae aetatis vitia intuetur? Quid igitur, si hoc nostrum ferreum saeculum et si quid est ferro deterius, inspiceret? Quae ista est improbitas, non modo pertinaciter tueri, velut sacrosanctum ac divinum, quod uno ore sancti omnes semper improbarunt; sed eorum quoque testimonio abuti ad defensionem papatus, quem constat fuisse illis prorsus incognitum? Quanquam de tempore Bernardi fateor, tantam fuisse tunc corruptionem rerum omnium, ut non fuerit multum nostro dissimile. Verum omni pudore carent qui ex medio illo saeculo, Leonis scilicet et Gregorii et similium, praetextum aliquem petunt. Perinde enim faciunt ac si quis, ad stabiliendam Caesarum monarchiam, antiquum romani imperii statum laudaret, hoc est, libertatis laudes ad ornandam tyrannidem mutuaretur.

23. Postremo, etiamsi haec darentur omnia, exoritur tamen illis novum de integro certamen, quum negamus esse Romae ecclesiam in qua ejusmodi beneficia residere queant: quum negamus esse episcopum qui haec dignitatis privilegia sustineat. Sint igitur vera illa omnia (quae tamen illis jam extorsimus) Petrum voce Christi constitutum fuisse universae ecclesiae caput, ipsumque honorem sibi collatum in romana sede deposuisse; id veteris ecclesiae autoritate fuisse sancitum, longo usu confirmatum; romano pontifici summam potestatem fuisse semper uno consensu ab omnibus delatam; ipsum fuisse omnium et causarum et hominum judicem, nullius judicio subjectum fuisse. Habeant etiam plura si velint: respondeo tamen uno verbo, nihil istorum valere, nisi Romae sit ecclesia et episcopus. Hoc mihi concedant necesse est, non posse ecclesiarum matrem esse, quae ipsa non sit ecclesia; non posse episcoporum esse principem, qui ipse non sit episcopus. Volunt igitur sedem apostolicam habere Romae? Dent mihi verum et legitimum apostolatum. Volunt habere summum pontificem? Dent mihi episcopum. Quid autem? ubi ullam ecclesiae faciem nobis ostendent? Nominant quidem, et subinde in ore habent. Certe ecclesia suis certis notis cognoscitur, et episcopatus nomen officii est. Hic non de populo loquor, sed de ipso regimine, quod lucere in ecclesia perpetuo debet. Ubi illic ministerium, quale requirit Christi institutio? Meminerimus quod de presbyterorum et episcopi officio ante dictum est. Si ad regulam illam exigemus officium cardinalium, fatebimur nihil minus esse quam presbyteros. Ipse vero pontifex quid omnino habeat episcopale, scire velim. Primum in munere episcopi caput est, plebem Dei verbo docere; alterum et proximum huic, sacramenta administrare; tertium, monere et hortari, corrigere etiam eos qui peccant, ac in sancta disciplina populum continere. Quid istorum facit? imo quid facere se simulat? Dicant igitur, qua ratione velint haberi episcopum, qui nullam officii partem minimo digito, vel in speciem saltem, attingit.

24. Non ita de episcopo est ut de rege. Hic enim, etsi non exsequatur quod proprium est regis, honorem nihilominus ac titulum retinet. At in episcopo dijudicando respicitur Christi mandatum, quod semper in ecclesia valere debet. Hunc ergo nodum mihi solvant Romanenses. Nego ipsorum pontificem esse episcoporum principem, quum non sit episcopus. Istud proximum necesse est probent falsum esse, si vincere in illo priore volent. Quid quod non modo nihil habet episcopi proprium, sed omnia potius contraria? Sed hic, o Deus, unde incipiam? a doctrinane, an a moribus? Quid dicam, aut quid tacebo? ubi desinam? Hoc dico: quum mundus hodie tot perversis impiisque doctrinis refertus sit, tot superstitionum generibus plenus, tot erroribus excaecatus, in tanta idololatria demersus: nihil uspiam istorum esse quod non illinc vel emanarit, vel saltem fuerit confirmatum. Nec alia est causa cur tanta rabie ferantur pontifices in renascentem

evangelii doctrinam, ad eam opprimendam nervos omnes suos intendant, reges omnes ac principes ad saevitiam accendant, nisi quod collabi ac corruere totum suum regnum vident, ubi primum Christi evangelium obtinuerit. Crudelis fuit Leo, sanguinarius Clemens, truculentus est Paulus. Sed non tam natura eos ad impugnandam veritatem impulit, quam quod una haec illis ratio erat tuendae suae potentiae. Salvi igitur quum esse non possint nisi profligato Christo, non aliter laborant in hac causa quam si pro aris ac focis suisque ipsorum capitibus pugnarent. Quid ergo? num illic nobis erit sedes apostolica ubi nihil cernimus nisi horrendam apostasiam? Erit Christi vicarius, qui furiosis conatibus evangelium persequendo antichristum se esse palam profitetur? Erit Petri successor, qui ad demoliendum quidquid aedificavit Petrus ferro et igni grassatur? Erit caput ecclesiae, qui ecclesiam a Christo solo vero capite rescissam ac truncatam in se ipsa discerpit ac lacerat? Fuerit sane olim Roma omnium ecclesiarum mater: verum ex quo antichristi sedes fieri coepit, desiit esse id quod erat.

25. Videmur nonnullis nimis maledici ac petulantes, quum romanum pontificem vocamus antichristum. Sed qui hoc sentiunt, non intelligunt se Paulum immodestiae insimulare, post quem nos loquimur, imo ex cujus ore sic loquimur. Ac ne quis objiciat nos Pauli verba, quae alio pertineant, perperam torquere in romanum pontificem, breviter ostendam non aliter quam de papatu posse intelligi. Antichristum in templo Dei sessurum Paulus scribit (2 Thess. 2, 4). Alibi quoque spiritus, describens ejus imaginem in Antiochi persona, ostendit regnum ejus in magniloquentia et Dei blasphemiis situm fore (Dan. 7, 25). Hinc colligimus tyrannidem esse in animas magis quam in corpora, quae adversus spirituale Christi regnum erigatur. Deinde talem esse quae nec Christi nec ecclesiae nomen aboleat, sed potius Christi praetextu abutatur et sub ecclesiae titulo velut larva delitescat. Tametsi autem omnes quae ab initio exstiterunt haereses ac sectae ad regnum antichristi pertineant, quum tamen praedicit Paulus venturam defectionem, hac descriptione significat, sedem illam abominationis tunc erigendam, ubi universalis quaedam defectio ecclesiam occuparit, utcunque multa ecclesiae membra in vera fidei unitate sparsim perseverent. Quum vero addit suo tempore coepisse moliri in mysterio opus iniquitatis, quod postea palam facturus esset, ex eo intelligimus, calamitatem hanc neque per unum hominem fuisse inferendam, neque in uno homine finiendam. Porro, quum hac nota designet antichristum, quod suum Deo honorem praerepturus sit ut sibi sumat, hoc praecipuum indicium est quod sequi debemus in quaerendo antichristo; praesertim ubi ejusmodi superbia ad publicam usque ecclesiae dissipationem procedit. Quum ergo constet, pontificem romanum impudenter ad se transtulisse quod Dei unius et Christi maxime proprium erat, dubitandum non est quin impii et abominandi regni dux sit et antesignanus.

26. Eant nunc Romanenses et antiquitatem nobis opponant. Quasi in tanta rerum omnium conversione sedis honor stare possit ubi nulla est sedes. Narrat Eusebius [1]) Deum, ut vindictae suae locus fieret, ecclesiam quae Hierosolymis erat Pellam transtulisse. Quod semel factum fuisse audimus, fieri saepius potuit. Proinde, sic loco alligare honorem primatus, ut qui re vera infestissimus est hostis Christi, summus evangelii adversarius, maximus ecclesiae vastator ac dissipator, crudelissimus sanctorum omnium mactator et carnifex, vicarius nihilominus Christi, Petri successor, primus ecclesiae antistes habeatur, tantummodo quia sedem occupat quae olim prima omnium fuit: id vero nimis ridiculum est ac ineptum. Taceo quantum sit discriminis inter papae cancellariam, et bene compositum ecclesiae ordinem. Quanquam haec una res omnem de hac quaestione dubitationem potest optime tollere. Nemo enim sanae mentis episcopatum in plumbo et bullis includet, multo minus in illo captionum omnium ac circumscriptionum magisterio, quibus rebus censetur spirituale papae regimen. Eleganter igitur a quodam dictum est, illam quae jactatur, romanam ecclesiam pridem conversam fuisse in curiam, quae sola nunc Romae visitur. Neque hic accuso hominnm vitia; sed papatum ipsum ex diametro cum ecclesiastiea ratione pugnare demonstro.

27. Ad homines autem si veniamus, satis scitur quales reperturi simus Christi vicarios: Julius scilicet, et Leo, et Clemens, et Paulus christianae fidei columnae erunt, primique religionis interpretes, qui nihil aliud de Christo tenuerunt, nisi quod didicerant in schola Luciani. Sed quid tres aut quatuor pontifices enumero? Quasi vero dubium sit, qualem religionis speciem professi sint jampridem pontifices cum toto cardinalium collegio, et hodie profiteantur. Primum enim arcanae illius theologiae, quae inter eos regnat, caput est: nullum esse Deum. Alterum, quaecunque de Christo scripta sunt ac docentur, mendacia esse et imposturas. Tertium, doctrinam de futura vita et ultima resurrectione, meras esse fabulas. Non omnes ita sentiunt, et pauci ita loquuntur, fateor. Jampridem tamen haec ordinaria esse coepit pontificum religio. Hoc quum sit notissimum omnibus qui Romam noverunt, non cessant tamen romanenses theologi jactare, Christi privilegio cautum esse ne papa errare possit, quia Petro dictum sit: oravi pro te, ne deficiat fides tua (Luc. 22, 32). Quid obsecro, tam impudenter ludendo proficiunt, nisi ut totus mundus intelligat, eos ita ad extremum improbitatis venisse, ut neque Deum timeant, neque homines revereantur?

28. Sed fingamus latere eorum quos dixi pontificum impietatem, quod eam neque concionibus neque scriptis publicarint, sed in mensa duntaxat et cubiculo, aut saltem inter parietes prodiderint. Atqui, si privilegium quod obtendunt ratum esse

1) Libr. 3. c. 5.

velint, expungant e numero pontificum oportet Joannem vicesimum secundum, qui palam asseruit, animas esse mortales, unaque cum corporibus interire usque ad diem resurrectionis. Atque ut videas totam sedem cum praecipuis suis fulturis tunc prorsus concidisse: nemo cardinalium huic se tantae insaniae opposuit, sed schola parisiensis regem Galliae impulit, ut ad palinodiam hominem cogeret. Rex ejus communionem suis interdixit, nisi mox resipisceret, idque de more publicavit per praeconem. Hac necessitate adactus ille, errorem abjuravit. Hoc exemplum facit ne me oporteat cum adversariis amplius de eo disputare quod dicunt, sedem romanam ejusque pontifices labi in fide non posse, quia Petro dictum sit: oravi pro te, ne deficiat fides tua. Certe ille tam foedo lapsus genere a recta fide excidit, ut sit insigne posteris documentum, non omnes esse Petros qui Petro in episcopatum succedunt. Quanquam istud quoque magis per se puerile est quam ut responsione egeat. Nam si volunt ad Petri successores trahere quidquid Petro dictum est, sequetur omnes illos esse satanas, quum istud quoque Petro dixerit Dominus: vade retro satan, quia offendiculum es mihi (Matth. 16, 23). Tam enim facile nobis erit retorquere hoc posterius, quam illis alterum objicere.

29. Verum certare ineptiendo non libet; redeo igitur unde digressus eram. Sic alligare loco et Christum, et spiritum sanctum, et ecclesiam, ut quicunque illic praesideat, etiamsi sit diabolus, Christi tamen vicarius et caput ecclesiae censeatur, quia fuerit olim Petri sedes, non modo impium et Christro contumeliosum, sed nimis absurdum et a sensu communi alienum esse dico. Jam pridem romani pontifices aut omni prorsus carent religione, aut maximi sunt religionis hostes. Nihilo igitur magis fiunt, ob sedem quam occupant, Christi vicarii, quam idolum, ubi in templo Dei collocatur, pro Deo habendum est. Jam si de moribus fiat censura, ipsi pro se pontifices respondeant, quid omnino sit in quo episcopi agnosci queant. Primum, quod Romae sic vivitur, ipsis non modo conniventibus ac tacentibus, sed tacito etiam quasi nutu approbantibus, id prorsus indignum est episcopis: quorum officium est plebis licentiam disciplinae severitate coercere. Sed ego tam rigidus in eos non ero, ut alienis delictis ipsos gravem. Quod autem ipsi cum sua familia, cum toto fere cardinalium collegio, cum toto cleri sui grege, ad omnem nequitiam, obscoenitatem, spurcitiam, ad omne scelerum et flagitiorum genus adeo sunt prostituti, ut monstra referant magis quam homines; in eo sane produnt se nihil minus esse quam episcopos. Neque tamen vereri debent ne suam turpitudinem ulterius detegam. Nam et in tam putido coeno versari piget, et parcendum est pudicis auribus; et mihi videor satis ac super demonstrasse quod volebam: etiam si caput ecclesiarum olim fuisset Roma, non tamen hodie esse dignam quae in minimis pedum digitis censeatur.

30. Quantum ad cardinales, quos vocant, attinet, nescio quid factum sit ut ita subito in tantam amplitudinem emerserint. Hic titulus Gregorii aetate in solos episcopos competebat. Nam quoties meminit cardinalium, non romanae ecclesiae, sed aliis quibuslibet eos attribuit, ut in summa nihil aliud sit sacerdos cardinalis quam episcopus [1]). Apud superioris saeculi scriptores nomen hoc non reperio. Video tamen fuisse tunc episcopis minores, quo nunc longe antecellunt. Notum est illud Augustini [2]): quanquam secundum honorum vocabula quae jam ecclesiae usus obtinuit, episcopatus presbyterio major sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est. Hic certe romanae ecclesiae presbyterum ab aliis minime discernit, sed omnes ex aequo postponit episcopis. Idque eousque fuit observatum, ut in concilio carthaginensi, quum duo adessent legati romanae sedis, unus episcopus, secundus presbyter, his in ultimum locum rejectus fuerit. Verum ne nimis vetera persequamur, exstat concilium [3]) sub Gregorio habitum Romae, in quo presbyteri ultimo loco sedent et seorsum subscribunt; diaconi locum nullum in subscriptione habent. Et sane nihil officii tunc habebant, nisi ut in doctrinae et sacramentorum administratione episcopo adessent ac subessent. Nunc adeo mutata sors est, ut facti sint regum et Caesarum cognati. Nec dubium est quin una cum suo capite sensim creverint, donec ad hoc dignitatis fastigium evecti fuerunt. Verum hoc quoque paucis verbis quasi obiter attingere placuit, quo melius intelligerent lectores, sedem romanam, qualis hodie est, plurimum differre ab illa veteri cujus praetextu haec se tuetur ac defendit. Verum qualescunque fuerint olim, quando nihil habent veri ac legitimi in ecclesia muneris, fucum duntaxat et inanem larvam retinent; imo quando omnia habent penitus contraria, necesse fuit illis evenire quod tam saepe scribit Gregorius [4]). Flens, inquit, dico, gemens denuntio: quia quum sacerdotalis ordo intus cecidit, foris quoque diu stare non poterit. Quin potius impleri in illis oportuit quod de talibus ait Malachias (2, 8): vos recessistis de via et offendere fecistis in lege plurimos; itaque irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus: propterea ecce ego dedi vos contemptibiles ac viles omni populo. Jam relinquo piis omnibus cogitandum, quale supremum sit romanae hierarchiae fastigium: cui ipsum quoque Dei verbum quod coelo et terrae, hominibus et angelis venerabile ac sacrosanctum esse oportuerat, subjicere nefaria impudentia papistae non dubitant.

---

1) Epist. 15 et 77 et 79; Libr. 2. epist. 6. 25 et multis aliis.
2) Epist. 19. ad Hieronym. 3) Libr. 4. regist.
4) Libr. 4. epist. 52 et 55; Libr. 5. epist. 7 et alibi.

CAPUT VIII.

De potestate ecclesiae quoad fidei dogmata; et quam effraeni licentia ad vitiandam omnem doctrinae puritatem tracta fuerit in papatu.

Duabus praecipuis partibus constat hoc Caput: 1) Novem prioribus sectionibus, quinam termini sint, quos ecclesia sibi debet in hujusmodi rebus constituere, ostenditur, sect. 1—9. — 2) Deinde coarguitur ecclesia Romana, quod hos limites transgredi ausa sit, a sect. 10. usque ad fin. cap.

1. Sequitur nunc tertius locus, de ecclesiae potestate, quae partim in episcopis singulis, partim in conciliis, et iis vel provincialibus vel generalibus spectatur. De spirituali tantum potestate loquor, quae propria est ecclesiae. Ea autem consistit vel in doctrina, vel in jurisdictione, vel in legibus ferendis. Locus de doctrina duas habet partes, autoritatem dogmatum tradendorum et eorum explicationem. Antequam incipimus de singulis in specie disserere, pios lectores volumus admonitos, ut quidquid de ecclesiae potestate docetur, meminerint ad eum finem referre in quem teste Paulo (2 Cor. 10, 8 et 13, 10) data est: nempe ad aedificationem et non in destructionem; qua qui legitime utuntur, nihil plus se esse existimant quam ministros Christi simulque ministros populi in Christo. Porro aedificandae ecclesiae una haec ratio est, si ministri ipsi suam Christo autoritatem conservare student, quae salva aliter esse non potest quam si id ei relinquatur quod a patre accepit, nempe ut sit unicus ecclesiae magister. Non enim de alio quopiam, sed de ipso solo scriptum est: ipsum audite (Matth. 17, 5). Est igitur ecclesiastica potestas non maligne quidem ornanda, sed tamen includenda certis finibus, ne pro hominum libidine huc atque illuc trahatur. Ad id plurimum proderit observare qualiter a prophetis et apostolis describatur. Nam si simpliciter hominibus concedimus quam sumere ipsis visum fuerit potestatem, omnibus in promptu est, quam sit proclivis in tyrannidem lapsus, quae procul a Christi ecclesia abesse debet.

2. Proinde hinc meminisse oportet, quidquid autoritatis ac dignitatis spiritus in scriptura, sive sacerdotibus, sive prophetis, sive apostolis, sive apostolorum successoribus defert, id totum non proprie hominibus ipsis, sed ministerio cui praefecti sunt dari; vel (ut expeditius loquamur) verbo, cujus ministerium illis est commissum. Ut enim ordine omnes persequamur, non reperiemus, ulla docendi aut respondendi autoritate fuisse praeditos, nisi in nomine et verbo Domini. Ubi enim vocantur ad munus, simul illis injungitur ne quid afferant ex se ipsis, sed loquantur ex ore Domini. Nec eos ante producit ipse in medium, ut a populo audiantur, quam praeceperit quidnam loqui debeant, ne

quid praeter verbum suum loquantur. Moses ipse, prophetarum omnium princeps, audiendus prae aliis fuit; sed ante instruitur suis mandatis, ne quid omnino nuntiare queat nisi a Domino. Itaque populus, doctrinam ejus amplexus, in Deum et in ejus servum Mosen dicitur credidisse. Sacerdotum quoque autoritas, ne contemptui foret, gravissimis poenis sancita est. Verum simul ostendit Dominus qua lege audiendi essent, quum dicit (Malach. 2, 4 et 6) se percussisse foedus suum cum Levi, ut lex veritatis esset in ore ejus. Et paulo post addit: labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus; quia angelus Domini exercituum est. Ergo si audiri velit sacerdos, praestet se Dei nuntium; id est, mandata quae ab autore suo accepit, fideliter referat. Atque ubi de iis audiendis agitur nominatim hoc ponitur, ut secundum legem Dei respondeant (Deut. 17, 10).

3. Prophetarum qualis in universum fuerit potestas, eleganter apud Ezechielem (3, 17) describitur: fili hominis, ait Dominus, speculatorem dedi te domui Israel; audies igitur ex ore meo verbum et annuntiabis illis ex me. Qui audire jubetur ex ore Domini, nonne quidquam ex se comminisci prohibetur? Quid vero est, nuntiare a Domino, nisi sic loqui ut confidenter jactare ausit, non suum esse sed Domini verbum quod attulerit? Tantumdum est apud Jeremiam (23, 28) aliis verbis. Propheta, inquit, apud quem est somnium, narret somnium, et qui habet verbum meum, loquatur verbum meum verum. Certe illis universis legem dicit. Est autem ejusmodi, quod non patitur quempiam plus docere quam jussus fuerit. Et postea paleam vocat quidquid a se uno profectum non est. Itaque nemo ex ipsis prophetis os aperuit, nisi Domino verba praeeunte. Unde illa toties apud eos occurrunt: verbum Domini, onus Domini, sic ait Dominus, os Domini loquutum est. Et merito: exclamabat enim Jesaias (6, 5), polluta sibi esse labia; Jeremias (1, 6) se nescire loqui fatebatur, quia puer esset. Quid ab illius polluto, ab hujus fatuo ore prodire poterat nisi immundum aut insulsum, si suum ipsi sermonem loquuti essent? Sancta vero et pura illis labia fuerunt quum spiritus sancti coeperunt esse organa. Ubi hac religione obstricti sunt prophetae, ne quid tradant nisi quod acceperint, tunc insigni potestate ac eximiis titulis ornantur. Nam quum Dominus testatur (ibid. v. 10) se praefecisse illos gentibus ac regnis, ut evellant et exstirpent, perdant et destruant, aedificent ac plantent, continuo subjungit causam: quia verba sua in eorum ore posuerit.

4. Jam si in apostolos respicias, multis quidem et insignibus elogiis commendantur, quod lux sint mundi et sal terrae (Matth. 5, 13); quod pro Christo audiendi (Luc. 10, 16); quod quaecunque in terra ligaverint aut solverint ligata erunt aut soluta in coelo (Joann. 20, 23). Verum suo nomine prae se ferunt quantum sibi in suo munere permissum sit: nempe si apostoli sunt, ne garriant quidquid collibitum fuerit; sed mandata ejus

a quo missi sunt bona fide perferant. Et satis clara sunt Christi verba, quibus eorum legationem terminavit: quum mandavit illis ut irent ac docerent omnes gentes quaecunque praeceperat (Matth. 28, 19). Quin ipse quoque hanc in se legem (ne cui eam detrectare fas esset) recepit, sibique imposuit. Doctrina, inquit (Joann. 7, 16), mea non est mea, sed ejus qui me misit, patris. Is qui unicus ac aeternus patris consiliarius semper fuit, quique dominus ac magister omnium est constitutus a patre, quia tamen docendi ministerio fungitur, ministris omnibus suo exemplo praescribit quam in docendo regulam sequi debeant. Non est igitur ecclesiae potestas infinita, sed subjecta verbo Domini et in eo quasi inclusa.

5. Atqui quum hoc ab initio in ecclesia valuerit, hodieque valere debeat, ne quid doceant servi Dei quod non ab ipso didicerint, pro temporum tamen varietate diversas habuerunt discendi rationes. Ea vero quae nunc est, plurimum a superioribus differt. Principio, si verum est quod ait Christus, quod nemo patrem viderit nisi filius, et cui voluerit filius revelare (Matth. 11, 27), oportuit certe ab aeterna illa sapientia semper dirigi, qui ad Dei notitiam pervenire vellent. Quomodo enim Dei mysteria aut animo comprehendissent aut eloquuti essent, nisi docente eo cui soli patent arcana patris? Deum igitur non aliter cognoverunt olim sancti homines, quam ipsum in filio velut in speculo intuiti. Hoc quum dico, intelligo Deum non alia se unquam ratione manifestasse hominibus quam per filium, hoc est unicam suam sapientiam, lucem ac veritatem. Ex hoc fonte hauserunt Adam, Noe, Abraham, Isaac, Jacob et alii quidquid habuerunt coelestis doctrinae. Ex eodem prophetae omnes hauserunt et ipsi quoque quidquid coelestium oraculorum ediderunt. Enimvero haec sapientia non uno modo semper se exseruit. Apud patriarchas arcanis revelationibus est usus; sed simul ad eas confirmandas ejusmodi signa adhibuit, ut minime dubium illis esse posset, Deum esse qui loquebatur. Patriarchae quod acceperant, ad posteros per manus transmiserunt; ea enim lege apud ipsos deposuerat Deus, ut ita propagarent. Filii vero ac nepotes, Deo intus dictante, sciebant e coelo esse, non ex terra, quod audiebant.

6. Ubi autem Deo visum est illustriorem ecclesiae formam excitare, verbum suum mandari scripto ac consignari voluit, ut inde peterent sacerdotes quod populo traderent, utque ad eam regulam omnis quae traderetur doctrina exigeretur. Itaque post legis promulgationem quum jubentur sacerdotes docere ex ore Domini, sensus est, ne quid extraneum aut alienum ab eo doctrinae genere doceant, quod Deus in lege comprehenderat; addere vero ac minuere nefas illis fuit. Sequuti sunt deinde prophetae per quos nova quidem oracula publicavit Deus quae ad legem adderentur: non sic tamen nova quin ex lege manarent, et in ipsam respicerent. Quantum enim ad doctrinam, legis duntaxat interpretes fuerunt; nec aliquid ad eam addiderunt nisi vaticinia de rebus futu-

ris. His exceptis, nihil aliud prodiderunt quam puram legis explicationem. Verum quia Domino placebat illustriorem exstare doctrinam et ampliorem, quo melius infirmis conscientiis satisfieret, prophetias quoque scriptis mandari praecepit, et haberi verbi sui partem. His simul accesserunt historiae, quae et ipsae prophetarum sunt lucubrationes, sed dictante spiritu sancto compositae. Psalmos prophetiis adnumero, quando his commune est quod illis tribuimus. Totum ergo illud corpus ex lege, prophetiis, psalmis et historiis compactum verbum Domini fuit veteri populo, ad cujus regulam sacerdotes et doctores usque ad Christi adventum, suam doctrinam exigere debuerunt; nec fas illis fuit vel ad dexteram, vel ad sinistram deflectere; quia totum ipsorum munus his finibus inclusum erat, ut ex ore Dei populo responderent. Quod ex insigni loco Malachiae (4, 4) colligitur, ubi jubet memores esse legis et ad eam attendere usque ad evangelii praedicationem. Nam ita eos arcet ab omnibus adventitiis doctrinis, nec concedit vel tantillum a via deflectere quam Moses fideliter illis monstraverat. Atque haec ratio est cur tam magnifice praedicet David legis excellentiam, totque ejus encomia recenseat: ne scilicet Judaei quidquam appeterent extraneum, quum tota perfectio illic inclusa esset.

7. Verum ubi demum in carne manifestata est Dei sapientia, quidquid humana mente de patre coelesti comprehendi potest et cogitari debet, pleno ore nobis edisseruit. Nunc itaque, ex quo illuxit sol justitiae Christus, perfectum habemus divinae veritatis fulgorem, qualis in meridie claritas esse solet, quum ante subobscura lux fuerit. Non enim profecto vulgare aliquid praedicare voluit apostolus (Hebr. 1, 1), quum scripsit, Deum olim multifariam multisque modis patribus loquutum esse per prophetas, at extremis his diebus nobis per dilectum filium loqui coepisse. Significat enim, imo aperte declarat, Deum non posthac, ut antea, per alios subinde atque alios loquuturum, nec prophetias additurum prophetiis, aut revelationes revelationibus; sed sic omnes docendi partes in filio complevisse, ut hoc ultimum aeternumque ab eo habendum sit testimonium. Qua ratione totum hoc novi testamenti tempus, ex quo cum evangelii sui praedicatione nobis apparuit Christus ad diem usque judicii, per horam novissimam, novissima tempora, novissimos dies designatur: quo scilicet doctrinae Christi perfectione contenti discamus nullam ultra novam aut nobis fingere, aut ab aliis confictam admittere. Itaque non temere filium singulari praerogativa nobis doctorem pater ordinavit: ipsum, non hominum quempiam, praecipiens audiri. Paucis quidem verbis ejus nobis magisterium commendavit, quum dicit: ipsum audite; sed quibus inest plus quiddam ponderis ac energiae quam vulgo existimetur. Perinde enim est ac si ab omnibus hominum doctrinis abductos, huic uni nos sisteret, ab uno omnem salutis doctrinam petere jubet, ab uno pendere, in uno haerere, denique (quod verba sonant) unius voci auscultare. Et sane quid jam ab homine aut exspectari aut expeti debeat, ubi verbum ipsum vitae familiariter

se nobis ac coram explicavit? Quin omnium hominum ora clausa esse convenit, postquam semel loquutus est ille in quo coelestis pater omnes scientiae et sapientiae thesauros voluit esse absconditos, et sic quidem loquutus est ut et Dei sapientiam (quae nulla in parte hiulca est) et Messiam (a quo omnium revelatio sperabatur) decebat, hoc est, ut post se nihil aliis dicendum reliquerit.

8. Esto igitur hoc firmum axioma, non aliud habendum esse Dei verbum cui detur in ecclesia locus, quam quod lege primum et prophetis, deinde scriptis apostolicis continetur, nec alium esse rite docendi in ecclesia modum nisi ex ejus verbi praescripto et norma. Hinc etiam colligimus: non aliud permissum fuisse apostolis quam quod olim habuerant prophetae, nempe ut veterem scripturam exponerent, ac ostenderent in Christo completa esse quae illic traduntur; id ipsum tamen non facerent nisi ex Domino, hoc est, praeeunte et verba quodammodo dictante Christi spiritu. Hac enim lege eorum legationem definivit Christus, quum jussit ut irent ac docerent, non quae temere ipsi essent fabricati, sed quaecunque ipsis praeceperat. Et nihil apertius dici poterat quam quod alibi dicit (Matth. 23, 8): vos autem nolite vocari rabbi; unus enim magister vester, Christus. Deinde, quo altius hoc eorum animis infigeret, bis eodem loco repetit. Et quia quae audierant ac didicerant ex ore magistri, capere pro sua ruditate non poterant, spiritus veritatis illis promittitur, a quo dirigantur in veram omnium intelligentiam (Joann. 14, 26 et 16, 13). Illa enim restrictio attente notanda, ubi partes spiritui sancto assignat, suggerere quaecunque ante ore docuit.

9. Proinde nihil aliud vel sibi vel aliis reliquum facit Petrus (1 Petr. 4, 11), optime a magistro edoctus quantum sibi liceret, nisi ut traditam a Deo doctrinam dispensent. Qui loquitur, inquit, loquatur tanquam sermones Dei, hoc est, non dubitanter, ut trepidare solent sibi male conscii, sed alta confidentia, quae servum Dei certis mandatis instructum decet. Quid hoc aliud est quam omnes humanae mentis inventiones, a quocunque tandem capite profectae sint, arcere, ut purus Dei sermo in fidelium ecclesia doceatur ac discatur? omnium hominum, cujuscunque sint ordinis, placita vel potius figmenta tollere, ut solius Dei decreta rata maneant? Haec sunt arma illa spiritualia potentia Deo ad demolitionem munitionum (2 Cor. 10, 4), quibus consilia demoliantur fidi Dei milites, et omnem celsitudinem quae extollitur adversus cognitionem Dei, et captivam ducant omnem cognitionem ad obediendum Christo. En summam potestatem, qua ecclesiae pastores, quocunque demum nomine vocentur, praeditos esse convenit, nempe ut verbo Dei confidenter [1]) omnia audeant; ejus majestati omnem mundi virtutem, gloriam, sapientiam, altitudinem cedere atque obedire cogant; ejus potentia fulti omnibus a summo usque ad novissimum imperent; Christi domum aedificent, satanae subvertant; oves pascant, lupos profligent; dociles instituant et exhortentur;

1) Vide an legendum: confidentes.

rebelles et pervicaces arguant, increpent, subigant; ligent ac solvant; fulgurent denique, si opus est, ac fulminent: sed omnia in verbo Dei. Quanquam inter apostolos et eorum successores hoc, ut dixi, interest, quod illi fuerunt certi et authentici spiritus sancti amanuenses, et ideo eorum scripta pro Dei oraculis habenda sunt; alii autem non aliud habent officii nisi ut doceant quod sacris scripturis proditum est ac consignatum. Constituimus igitur, non esse jam fidelibus ministris relictum ut novum aliquod dogma excudant, sed simpliciter inhaerendum esse doctrinae cui Deus omnes sine exceptione subjecit. Hoc quum dico, non tantum ostendere volo quid singulis hominibus liceat, sed quid etiam universae ecclesiae. Quantum ad singulos attinet, Paulus certe Corinthiis ordinatus erat a Domino apostolus; fidei tamen eorum dominari se negat (2 Cor. 1, 24). Quis jam dominium sibi arrogare audeat quod sibi non competere testatur Paulus? Quod si hanc docendi licentiam agnovisset, ut quidquid tradiderit pastor, in eo certam sibi fidem haberi jure postulet: nunquam hanc disciplinam tradidisset iisdem Corinthiis (1 Cor. 14, 29), ut loquentibus prophetis duobus vel tribus, caeteri dijudicarent; quod si alicui sedenti revelatum esset, primus taceret. Sic enim nemini pepercit, cujus autoritatem verbi Dei censurae non subjiceret. At de universa ecclesia, dicet quispiam, alia ratio est. Respondeo, Paulum huic quoque dubitationi alibi occurrere, quum dicit fidem esse ex auditu, auditum autem ex verbo Dei (Rom. 10, 17). Scilicet si a solo Dei verbo pendet fides, si in illud solum respicit et recumbit, quis jam totius mundi verbo locus relinquitur? Neque hic haesitare poterit quicunque bene noverit quid sit fides. Ea enim firmitudine subnixam esse oportet, qua adversus satanam et omnes inferorum machinas, totumque mundum invicta et intrepida consistat. Hanc firmitudinem non nisi in uno Dei verbo reperiemus. Deinde universalis est ratio, quam hic respicere convenit: Deum idcirco adimere hominibus proferendi novi dogmatis facultatem, ut solus ipse nobis sit in spirituali doctrina magister; ut solus est verax, qui nec mentiri nec fallere potest. Haec ratio non minus ad totam ecclesiam, quam ad unumquemque fidelium pertinet.

10. Isthaec vero quam diximus ecclesiae potestas, si cum ea conferatur qua se aliquot jam saeculis in populo Dei venditarunt spirituales tyranni, qui episcopos se et religionis praesules falso vocarunt, nihilo melior erit consensus quam Christo cum Belial. Neque hic mihi propositum est exponere, qualiter et quam indignis modis suam tyrannidem exercuerint; tantum referam doctrinam, quam scriptis primum, deinde ferro et igni hodie tuentur. Quoniam pro confesso sumunt, universale concilium esse veram ecclesiae imaginem, hoc principio sumpto simul absque dubio statuunt, regi immediate a spiritu sancto ejusmodi concilia ideoque errare non posse. Quum vero ipsi concilia regant, imo constituant, re vera sibi vendicant quidquid contendunt deberi conciliis. Fidem igitur nostram suo arbitrio stare volunt et cadere, ut quid-

quid ipsi utramque in partem constituerint, firmum animis nostris statumque sit: ut sive quid probaverint, ipsum nobis nulla dubitatione probari, sive quid damnaverint, id quoque pro damnato esse oporteat. Interim sua libidine contemptoque Dei verbo cudunt dogmata, quibus postea fidem hac ratione haberi postulant. Nec enim christianum esse, nisi qui in omnia sua dogmata, tam affirmativa quam negativa, certo consentiat; si non explicita fide, tamen implicita: quia penes ecclesiam sit condere novos fidei articulos.

11. Primum audiamus quibus argumentis hanc ecclesiae datam autoritatem confirment; deinde videbimus quantum eos juvet quod de ecclesia allegant. Praeclaras, inquiunt, promissiones habet ecclesia, quod nunquam a sponso suo Christo sit deserenda, quin ejus spiritu ducatur in omnem veritatem. At vero ex promissionibus quas allegare solent, multae non minus fidelibus singulis, quam toti ecclesiae datae sunt. Nam tametsi duodecim apostolis loquebatur Dominus, quum dicebat (Matth. 28, 20): ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi; item (Joann. 14, 16): ego rogabo patrem, et alium paracletum dabit vobis, spiritum scilicet veritatis, non tantum numero duodenario id promittebat, sed illis quoque singulis; imo aliis similiter discipulis vel quos jam assumpserat, vel qui postea accessuri erant. Quum autem ejusmodi promissiones, eximiae consolationis plenas, sic interpretantur, quasi nemini Christianorum datae sint, sed universae simul ecclesiae: quid aliud quam Christianis omnibus fiduciam tollunt quae inde ad ipsos animandos redire debuerat? Neque hic nego quin tota fidelium societas, multiplici donorum varietate instructa, longe ampliori et uberiori coelestis sapientiae thesauro praedita sit, quam seorsum singuli; neque hoc ita fidelibus communiter dictum esse volo, quasi spiritu intelligentiae et doctrinae ex aequo omnes polleant; sed quia concedendum non est adversariis Christi, ut ad defensionem malae causae scripturam in alienum sensum detorqueant. Verum, hoc omisso, simpliciter fateor id quod res habet, Dominum perpetuo suis adesse et eos spiritu suo regere (1 Cor. 2, 12). Hunc spiritum non esse erroris, ignorantiae, mendacii aut tenebrarum; sed certae revelationis, sapientiae, veritatis, ac lucis, a quo non fallaciter discant quae sibi donata sint; hoc est, quae sit spes vocationis suae, et quae divitiae gloriae haereditatis Dei in sanctis (Eph. 1, 18). Verum quum primitias, et quendam duntaxat gustum ejus spiritus percipiant in hac carne fideles, etiam qui excellentioribus gratiis prae aliis donati sunt; nihil illis potius restat quam imbecillitatis suae conscios sese intra verbi Dei fines sollicite continere; ne si proprio sensu longius evagentur, a recta via protinus aberrent, quatenus scilicet spiritu illo adhuc vacui sunt, quo solo docente verum a falso discernitur. Omnes enim cum Paulo (Phil. 3, 12) fatentur, se nondum ad metam pertigisse. Itaque ad quotidianum profectum magis contendunt quam perfectione gloriantur.

12. Sed excipient, quidquid partim sanctorum unicuique tri-

buitur, id penitus et ad plenum competere in ipsam ecclesiam. Hoc tametsi habet nonnullam veri speciem, verum tamen esse nego. Sic quidem singulis membris distribuit Deus dona spiritus sua ad mensuram, ut corpori universo nihil desit necessarium, ubi dona in commune conferuntur. Verum tales sunt semper ecclesiae divitiae, ut multum desit ad summam illam perfectionem quam adversarii nostri jactant. Nec ideo ulla in parte destituitur ecclesia, quin semper habeat quantum satis sit; novit enim Dominus quid ejus necessitas requirat. Verum ut eam sub humilitate et pia modestia contineat, non plus ei largitur quam novit expedire. Scio quid hic quoque objectare soleant, ecclesiam scilicet mundatam esse lavacro aquae in verbo vitae, ut esset sine ruga et macula (Eph. 5, 26); et ideo alibi vocari columnam et firmamentum veritatis (1 Tim. 3, 15). Verum priore loco magis docetur quid quotidie operetur in ea Christus, quam quid jam perfecerit. Nam si omnes in dies sanctificat, expurgat, expolit, maculis abstergit, certe adhuc naevis ac rugis quibusdam aspersos esse eorumque sanctificationi deesse nonnihil constat. Ecclesiam vero sanctam et immaculatam jam penitus ac omni ex parte censere, cujus membra omnia maculosa et nonnihil impura sint, quam inane ac fabulosum est? Verum est igitur sanctificatam esse ecclesiam a Christo; at ejus sanctificationis initium hic duntaxat visitur; finis vero et solidum complementum exstabit quum sanctus sanctorum Christus sua eam sanctitate vere et in solidum implebit. Verum est etiam deletas esse ejus maculas et rugas; sed ita ut quotidie adhuc deleantur, donec suo adventu Christus quidquid residuum est, penitus auferat. Nisi enim hoc recipimus, necesse erit ut cum Pelagianis asseramus, perfectam esse fidelium justitiam in hac vita; cum Catharis et Donatistis, nullam in ecclesia infirmitatem feramus. Alter locus, ut alibi vidimus, prorsus alium habet sensum quam intendunt. Ubi enim Timotheum instituit Paulus, et ad verum episcopi officium formavit, dicit se ideo fecisse, ut sciat qualiter oporteat ipsum versari in ecclesia. Ac quo majore religione et studio in eam rem intentus esset, subjungit ecclesiam ipsam esse columnam ac stabilimentum veritatis. Quid autem aliud sibi volunt haec verba, quam in ecclesia conservari Dei veritatem, praedicationis scilicet ministerio? Quemadmodum alibi (Eph. 4, 11) docet, Christum dedisse apostolos, pastores atque doctores, ne amplius circumferamur quolibet vento doctrinae, aut ab hominibus deludamur; sed vera filii Dei cognitione illuminati omnes simul occurramus in fidei unitatem. Quod ergo non exstinguitur in mundo veritas sed salva perstat, id fit quod fidam habet custodem ecclesiam, cujus opera et ministerio sustinetur. Atqui si haec custodia in ministerio prophetico et apostolico sita est, sequitur totam inde pendere, si verbum Domini fideliter conservetur suamque puritatem retineat.

13. Atque ut melius intelligant lectores, in quo potissimum cardine versetur haec quaestio, quid postulent nostri adversarii,

et in quo ipsis resistamus, paucis exponam. Quod illi negant errare posse ecclesiam, huc spectat, atque ita interpretantur: quando spiritu Dei gubernatur, tuto incedere sine verbo posse; quocunque pergat, non posse sentire aut loqui nisi verum; proinde, si quid extra aut praeter Dei verbum statuerit, id habendum esse non alio loco quam certum Dei oraculum. Nos si demus illud primum, errare non posse ecclesiam in rebus ad salutem necessariis, hic sensus noster est, ideo hoc esse, quod abdicata omni sua sapientia a spiritu sancto doceri se per verbum Dei patitur. Hoc igitur est discrimen: illi ecclesiae autoritatem extra verbum Dei collocant; nos autem volumus verbo annexam, nec ab eo separari patimur. Et quid mirum, si sponsa ac discipula Christi suo sponso magistroque subjicitur, ut ab ejus ore assidue ac sedulo pendeat? Haec enim est domus bene compositae ratio, ut mariti imperio uxor obtemperet; haec scholae bene moratae regula, ut magistri solius doctrina illic audiatur. Quamobrem non ex se sapiat ecclesia, non ex se cogitet quidquam; sed sapientiae suae terminum statuat, ubi loquendi finem ille fecerit. In hunc modum et omnibus rationis suae inventis diffidet; in quibus autem verbo Dei nititur, nulla diffidentia aut haesitatione vacillabit, sed magna certitudine firmaque constantia conquiescet. Sic etiam earum quas habet promissionum amplitudine confisa habebit unde fidem suam praeclare sustineat, ut nihil addubitet, spiritum sanctum sibi semper adesse, optimum rectae viae ducem; sed memoria simul tenebit quem e suo spiritu usum percipi Deus velit. Spiritus, inquit, quem a patre mittam, ducet vos in omnem veritatem (Joann. 14, 26 et 16, 13). Sed quomodo? quia suggeret, inquit, omnia quae dixi vobis. Nihil ergo plus ex suo spiritu denuntiat exspectandum, quam ut mentes nostras illuminet, ad percipiendam doctrinae suae veritatem. Proinde scitissime Chrysostomus [1]): multi, inquit, spiritum sanctum jactant; sed qui propria loquuntur, falso illum praetendunt; ut Christus non a se ipso loqui se testabatur, quia ex lege loquebatur et prophetis, ita si quid praeter evangelium sub titulo spiritus obtruditur, ne credamus: quia sicut Christus legis et prophetarum impletio est, ita spiritus evangelii. Haec ille. Jam colligere in promptu est quam perperam faciant nostri adversarii, qui non alio fine jactant spiritum sanctum, nisi ut peregrinas et extraneas a verbo Dei doctrinas ejus titulo commendent: quum ipse individuo nexu cum verbo Dei conjunctus esse velit, idque de eo profiteatur Christus, dum ecclesiae suae eum promittit. Sic est sane. Quam sobrietatem semel ecclesiae suae praescripsit Dominus, eam perpetuo vult observari. Vetuit autem ne quid verbo suo adderet, ne quid ex eo detraheret. Hoc inviolabile est Dei ac spiritus sancti decretum, quod abrogare conantur nostri adversarii quum ecclesiam sine verbo regi a spiritu fingunt.

1) Serm. de sancto et adorando spiritu.

14. Hic iterum obmurmurant, oportuisse ecclesiam nonnulla addere scriptis apostolorum, vel illos ipsos supplere postea viva voce quod minus clare tradidissent; nempe quum illis dixerit Christus: multa habeo vobis dicenda, quae non potestis portare modo (Joann. 16, 12); atque haec esse placita quae sine scriptura, usu duntaxat et moribus, recepta fuerunt. At quaenam isthaec est impudentia? Rudes adhuc, fateor, et prope indociles erant discipuli quum istud a Domino audirent, verum hacne tarditate tum etiam tenebantur, quum doctrinam suam scriptis commendarent, ut postea viva voce supplere necesse habuerint, quod in scriptis suis ignorantiae vitio omiserant? Si vero jam a spiritu veritatis ducti in omnem veritatem sua scripta ediderunt, quid obfuit quominus perfectam evangelicae doctrinae cognitionem complexi sint illic, consignatamque reliquerint? Sed age, demus illis quod petunt: designent modo ea quae revelari sine scripto debuerunt. Id si tentare audeant, agam cum ipsis Augustini [1]) verbis. Hoc est: quum Dominus tacuerit, quis nostrum dicat, illa vel illa sunt? aut si dicere audeat, unde probat? Sed quid de re supervacua contendo? Nam vel puero notum est, in scriptis apostolicis quae isti mutila quodammodo et dimidia faciunt, fructum exstare ejus revelationis quam tunc eis Dominus promittebat.

15. Quid? inquiunt, annon extra controversiam posuit Christus quidquid docet ac decernit ecclesia, quum jubet (Matth. 18, 17) haberi pro ethnico et publicano qui contradicere audeat? Primum illic non fit doctrinae mentio, sed tantum censuris asseritur sua autoritas ad corrigenda vitia, ne se ejus judicio opponant qui admoniti vel objurgati fuerint. At hoc omisso valde mirum est, tam nihil esse frontis istis nebulonibus ut ferocire inde non dubitent. Quid enim tandem obtinebunt, nisi non spernendum ecclesiae consensum, quae nunquam nisi in veritatem verbi Dei consentit? Ecclesia audienda est, inquiunt. Quis negat? quandoquidem nihil pronuntiat nisi ex verbo Domini. Si plus aliquid postulant, sciant nihil sibi in eo suffragari haec Christi verba. Nec videri debeo nimis contentiosus quod adeo vehementer in hoc insisto, non licere ecclesiae condere ullam novam doctrinam, hoc est, plus docere, et pro oraculo tradere, quam quod Dominus verbo suo revelavit. Vident enim sani homines quantum sit periculum si hominibus semel concessum fuerit tantum juris. Vident etiam quanta fenestra aperiatur impiorum sannis et cavillis, si dicamus, id pro oraculo habendum esse inter Christianos quod homines censuerint. Adde, quod pro temporis sui ratione loquens Christus, synedrio tribuit hoc nomen, ut postea discipuli sui sacros ecclesiae conventus revereri discant. Ita fieret ut singulis urbibus et pagis par esset in dogmatibus cudendis libertas.

16. Exempla quibus utuntur, nihil eos juvant. Ajunt paedobaptismum non tam ex aperto scripturae mandato, quam ex

---

1) Homil. in Joann. 96, 1.

ecclesiae decreto emanasse. At miserrimum asylum foret si pro defensione paedobaptismi ad nudam ecclesiae autoritatem suffugere cogeremur: verum satis alibi patebit, longe secus esse. Similiter, quod objiciunt nusquam haberi in scripturis quod in synodo nicaena pronuntiatum fuit, filium esse consubstantialem patri: in eo gravem faciunt patribus injuriam, quasi temere damnarint Arium quod in sua verba jurare noluerit, quum totam eam doctrinam profiteretur quae propheticis et apostolicis scriptis est comprehensa. Non exstat, fateor, hoc vocabulum in scriptura: sed quum illic toties asseratur unum esse Deum, rursum toties vocetur Christus verus et aeternus Deus, unus cum patre, quid aliud faciunt patres nicaeni, quum declarant esse unius essentiae, nisi quod nativum scripturae sensum simpliciter enarrant? Atque hac praefatione in eorum coetu usum fuisse Constantinum refert Theodoritus [1]). In disputationibus, inquit, rerum divinarum, habetur praescripta spiritus sancti doctrina; evangelici et apostolici libri, cum prophetarum oraculis, plene nobis ostendunt sensum numinis. Proinde, discordia posita, sumamus ex verbis spiritus quaestionum explicationes. His sanctis monitionibus nemo tunc fuit qui refragaretur. Nemo excepit, ecclesiam aliquid adjicere posse de suo; spiritum non omnia revelasse apostolis, vel saltem ad posteros non prodidisse, aut tale aliquid. Si verum est quod volunt nostri adversarii, primum perperam egit Constantinus, qui ecclesiae suam potestatem eripuit; deinde quod nemo episcoporum tum surrexit, ut eam contra vindicaret, hoc silentium perfidia non carebat: sic erant proditores juris ecclesiastici. Sed quum Theodoritus referat, libenter amplexos esse quod dicebat imperator, constat novum hoc dogma tunc fuisse omnino incognitum.

CAPUT IX.

De conciliis eorumque auctoritate.

Quoniam ecclesiae sensum et consensum, praecipue quod ad auctoritatem dogmatum tradendorum et eorum explicationem, Papistae Conciliis suis tribuunt: necessario fuit de illis prius agendum, quam de priori illa parte potestatis ecclesiasticae circa doctrinam versanti instituta esset tractatio. 1) Primum igitur de Conciliorum auctoritate in dogmatibus tradendis habetur disputatio, et ostenditur Spiritum Dei ecclesiae pastoribus non esse ita alligatum, ut adversarii sentiunt, quorum objectiones diluuntur, sect. 1—7. — 2) Quorundam Conciliorum errores, antilogiae, infirmitates deteguntur, et refellitur effugium illud, Praepositis sine distinctione esse obediendum, sect. 8—12. — 3) Postremo de Conciliorum auctoritate circa Scripturae S. interpretationem agitur, sect. 13. et 14.

1. Nunc ut omnia illis de ecclesia concedam, pro sua tamen intentione ne sic quidem multum adhuc profecerint. Nam quid-

1) Libr. 1. c. 6 (7) hist. eccles.

quid de ecclesia dicitur, id mox ad concilia transferunt, quum eorum opinione ecclesiam repraesentent. Imo quod tam pertinaciter contendunt de ecclesiae potestate, non alio consilio faciunt, nisi ut romano pontifici et ejus satellitio totum deferant quod extorserint. Antequam vero hanc quaestionem expedire incipiam, duo hic mihi breviter praefari necesse est. Quod hic rigidior sum futurus, non ideo esse quod vetusta concilia minoris faciam quam decet. Veneror enim ea ex animo, suoque in honore apud omnes esse cupio. Sed hic est aliquis modus: ut nihil scilicet Christo derogetur. Porro hoc est Christi jus, ut conciliis omnibus praesideat, nec socium habeat hominem in ista dignitate. Tunc autem demum praesidere dico, ubi totum consessum verbo et spiritu suo moderatur. Deinde, quod minus conciliis tribuo quam adversarii petunt, non ea causa facere quod a conciliis metuam, quasi illorum causae suffragentur, nostrae vero sint contraria. Nam sicuti ad plenam doctrinae nostrae approbationem et totius papismi eversionem abunde verbo Domini instructi sumus, ut nihil praeterea requirere magnopere opus sit, ita, si res flagitet, magna ex parte quod satis sit ad utrumque vetera concilia nobis subministrant.

2. Jam de re ipsa loquamur. Si ex scripturis quae sit conciliorum autoritas quaeritur, nulla exstat illustrior promissio quam in hac Christi sententia: ubi duo aut tres congregati in nomine meo fuerint, illic in medio eorum sum (Matth. 18, 20). Verum id nihilo minus in particularem quemvis coetum competit quam in concilium universale. Neque tamen in eo haeret quaestionis nodus, sed quod addita est conditio, ita demum fore Christum in medio concilii, si in suo nomine congregetur. Quare ut millies episcoporum concilia nominent adversarii, parum promovebunt; nec ante efficient ut credamus quod contendunt, regi a spiritu sancto, quam fidem fecerint, congregari in Christi nomine. Siquidem tam possunt impii improbique episcopi adversus Christum conspirare, quam boni et probi in ejus nomine coire. Hujus rei luculento nobis documento sunt plurima decreta quae a talibus conciliis prodiere. Sed hoc postea videbitur. Nunc tantum uno verbo respondeo, Christum nihil polliceri nisi iis qui in suo nomine congregantur. Quid ergo illud sit definiamus. Nego in Christi nomine congregari eos qui abjecto Dei mandato, quo vetat quidquam addi verbo suo aut detrahi (Deut. 4, 2; Apoc. 22, 18), proprio arbitrio quidvis statuunt; qui non contenti scripturae oraculis, hoc est unica perfectae sapientiae regula, de suo capite novum aliquid comminiscuntur. Certe quum non conciliis quibuslibet se adfuturum promiserit Christus, sed peculiarem notam apposuerit qua vera et legitima ab aliis discerneret, nos hanc discretionem minime negligere convenit. Hoc est pactum quod olim cum leviticis sacerdotibus Deus pepigit: ut docerent ex ore suo (Mal. 2, 7). Hoc semper a prophetis requisivit; hanc quoque legem videmus apostolis fuisse impositam. Qui hoc pactum violant, eos nec honore sacerdotii, nec ulla autoritate dignatur Deus. Hunc nodum mihi

solvant adversarii, si velint fidem meam hominum placitis citra Dei verbum mancipare.

3. Nam quod in ecclesia remanere veritatem non putant nisi inter pastores constet, nec ecclesiam ipsam consistere nisi in conciliis generalibus emineat, multum abest quin id verum semper fuerit, si vera de suis temporibus testimonia nobis reliquerunt prophetae. Erat Jesaiae tempore ecclesia Hierosolymis, quam Deus nondum deseruerat. De pastoribus vero sic loquitur (Jes. 56, 10): speculatores ejus caeci omnes, neque quidquam noverunt; omnes canes muti, nec valent latrare; jacentes dormiunt et amant dormitionem, et pastores ipsi nihil sciunt nec intelligunt et in universum respiciunt ad vias suas. In eundem modum Oseas (9, 8): speculator Ephraim cum Deo, laqueus aucupis, odium in domo Dei. Ubi ironice eos Deo conjungens, evanidum sacerdotii praetextum esse docet. Durabat quoque ecclesia ad tempus Jeremiae. Audiamus quid de pastoribus dicat (6, 13 et 14, 14): a propheta usque ad sacerdotem quisque sectatur mendacium. Item: prophetae mendacium prophetant in nomine meo, quum ego non miserim eos, neque praeceperim eis. Ac ne prolixi nimium in recitandis ejus verbis simus, legantur quae toto vicesimo tertio capite et quadragesimo scripsit. Tunc ex altera parte nihilo mitius in eosdem invehebatur Ezechiel. Conjuratio, inquit (22, 25), prophetarum in medio ejus sicut leo rugiens et qui rapit praedam; sacerdotes ejus violaverunt legem meam, et profanaverunt sancta mea, nec discrimen fecerunt inter sanctum et profanum. Et caetera quae subjungit in eum sensum. Similes querimoniae passim exstant in prophetis: ut nihil illic frequentius recurrat.

4. Sed enim id forte inter Judaeos valuerit; nostrum vero saeculum a tanto malo immune est. Utinam quidem esset; verum aliter fore spiritus sanctus denuntiavit. Clara enim sunt Petri verba (2 Petr. 2, 1): quemadmodum, inquit, fuerunt in populo veteri pseudoprophetae, sic et inter vos erunt falsi doctores, sectas perditionis insinuantes. Viden' ut non a plebejis imminere periculum praedicat, sed ab iis qui doctorum et pastorum titulo se venditabunt? Praeterea, quoties a Christo et ejus apostolis est praedictum fore ut a pastoribus summa ecclesiae pericula impenderent? Imo palam ostendit Paulus (2 Thess. 2, 4), non alibi sessurum antichristum quam in templo Dei. Quo significat, non aliunde venturam horrendam illam calamitatem, de qua ibi loquitur, nisi ab iis qui pro pastoribus in ecclesia sedebunt. Et alibi (Act. 20, 29), tanti mali exordia jam prope instare demonstrat. Nam dum ephesinos episcopos alloquitur: scio, inquit, quod post discessum meum intrabunt in vos lupi rapaces, non parcentes gregi; et ex vobis ipsis erunt qui loquantur perversa, ut abducant discipulos post se. Quantum inter pastores afferre corruptionis potuit longa annorum series, quum tantulo temporis spatio degenerare sic potuerint? Ac, ne enumerando multum chartarum impleam, omnium fere saeculorum exemplis monemur, nec verita-

tem semper in sinu pastorum ali, nec ecclesiae incolumitatem ab eorum statu pendere. Decebat quidem illos ecclesiasticae pacis ac salutis, cui conservandae destinati sunt, praesides esse ac custodes; sed aliud est praestare quod debeas, aliud, debere quod non praestes.

5. Neque tamen nostra ista verba in eam partem quis accipiat, quasi pastorum autoritatem passim ac temere nulloque delectu labefactare velim. Tantum inter eos ipsos delectum habendum esse moneo, ne, qui dicuntur, esse quoque pastores continuo existimemus. At papa cum toto episcoporum suorum grege, non alia ratione nisi quia pastores nuncupantur, excussa verbi Dei obedientia, volvunt omnia versantque pro libidine; interim persuadere contendunt, sese luce veritatis destitui non posse; spiritum Dei perpetuo in se residere; ecclesiam in se subsistere, et secum emori. Quasi vero jam nulla sint Domini judicia: ut eodem poenae genere in mundum hodie animadvertat quo populi veteris ingratitudinem aliquando ultus est; nempe ut pastores percutiat caecitate et stupore (Zach. 12, 4). Nec intelligunt stolidissimi homines, eandem se canere cantilenam quam canebant olim illi qui cum verbo Dei belligerabantur. Sic enim sese contra veritatem instruebant hostes Jeremiae: venite et cogitabimus contra Jeremiam cogitationes; quandoquidem non peribit lex a sacerdote, nec consilium a sapiente, nec verbum a propheta (Jer. 18, 18).

6. Hinc facile est respondere ad illud alterum de conciliis generalibus. Quin Judaei veram ecclesiam sub prophetis habuerint, negari non potest. Quod si generale concilium tunc ex sacerdotibus coactum fuisset, qualis apparuisset ecclesiae facies? Audimus quid Deus non uni aut alteri eorum, sed ordini universo denuntiet: obstupescent sacerdotes et prophetae terrebuntur (Jer. 4, 9). Item: lex peribit a sacerdote et consilium a senioribus (Ezech. 7, 26). Item: nox vobis pro visione erit et tenebrae pro divinatione, et occumbet sol super prophetas et obtenebrabitur super eos dies, etc. (Mich. 3, 6). Age, si coacti in unum tunc fuissent omnes ejusmodi, quis spiritus in eorum coetu praefuisset? Ejus rei insigne specimen habemus in eo concilio quod convocavit Achab (1 Reg. 22, 5 et 22). Aderant quadringenti prophetae. Sed quia non alio animo convenerant nisi ut regi impio adularentur, mittitur a Domino satan, qui sit spiritus mendax in ore omnium. Illic omnium suffragiis damnatur veritas; Micha pro haeretico damnatur, percutitur, conjicitur in carcerem. Sic Jeremiae factum est, sic aliis prophetis.

7. Sed unum exemplum, quod est prae aliis memorabile, pro omnibus sufficiat. In eo concilio quod collegerunt pontifices et Pharisaei Hierosolymis adversus Christum (Joann. 11, 47), quid desideres, quod quidem ad externam speciem attinet? Nisi enim tunc fuisset Hierosolymis ecclesia, nunquam sacrificiis aliisque caeremoniis communicasset Christus. Fit solennis convocatio; praeibat summus pontifex; totus ordo sacerdotalis assidebat; damnatur tamen illic Christus et ejus doctrina e medio profligatur. Hoc fa-

cinus documento est, inclusam minime fuisse in illo concilio ecclesiam. At non est periculum ne quid tale nobis eveniat. Quis nobis fidem fecit? Nam in re tanta nimis securos esse, socordiae culpa non caret. Quin ubi disertis verbis vaticinatur spiritus per os Pauli (2 Thess. 2, 3), venturam defectionem (quae venire non potest quin pastores Deum primi derelinquant), quid sponte hic in exitium nostrum caecutimus? Quare nullo modo concedendum est, ecclesiam in pastorum coetu consistere, quos Dominus nusquam recepit bonos perpetuo fore, malos autem interdum fore pronuntiavit. Ubi autem de periculo admonet, ideo facit ut nos cautiores reddat.

8. Quid ergo? inquies, nullane erit in definiendo conciliorum autoritas? Imo vero: neque enim hic omnia concilia damnanda, aut omnium acta rescindenda, et (quod dicitur) una litura esse inducenda disputo. At cogis tamen, inquies, omnia in ordinem: ut cuilibet in medio positum sit recipere vel repudiare quod statuerint concilia. Minime vero; sed enim quoties concilii alicujus decretum profertur, expendi primum diligenter velim quo tempore habitum sit, qua de causa habitum et quo consilio, quales homines interfuerint; deinde illud ipsum de quo agitur ad scripturae amussim examinari; idque in eum modum ut concilii definitio pondus suum habeat, sitque instar praejudicii, neque tamen examen, quod dixi, impediat. Utinam eum omnes servarent quem praescribit Augustinus libro adversus Maximinum tertio. Nam quum hunc haereticum de synodorum decretis litigantem breviter vult compescere: nec ego, inquit, nicaenam synodum tibi, nec tu mihi ariminensem debes tanquam praejudicaturus objicere; nec ego hujus autoritate, nec tu illius detineris: scripturarum autoritatibus, non quorumque propriis, sed quae utrisque sunt communes, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione certet. Sic fieret ut conciliis sua esset quae esse debet majestas; interim tamen superiore loco emineret scriptura, ne quid esset quod non illius regulae subjiceretur. Sic priscas illas synodos, ut nicaenam, constantinopolitanam, ephesinam primam; chalcedonensem ac similes, quae confutandis erroribus habitae sunt, libenter amplectimur, reveremurque ut sacrosanctas, quantum attinet ad fidei dogmata. Nihil enim continent quam puram et nativam scripturae interpretationem, quam sancti patres spirituali prudentia, ad frangendos religionis hostes qui tunc emerserant accommodarunt. In posterioribus quoque nonnullis videmus elucere verum pietatis studium, notas ad haec ingenii, doctrinae, prudentiae non obscuras. Sed quemadmodum solent res in deterius fere prolabi, ex recentioribus conciliis videre est quantum subinde ecclesia a puritate illius aurei saeculi degeneraverit. Nec dubito quin istis quoque corruptioribus saeculis habuerint concilia suos melioris notae episcopos. Sed in his accidit quod in romanis senatusconsultis non recte fieri olim conquerebantur ipsi senatores. Dum enim numerantur, non appenduntur sententiae, meliorem partem a majore

vinci saepius necesse fuit. Certe multas impias sententias protulerunt. Neque hic opus est species colligere; vel quod nimis longum foret, vel quod hoc alii fecerunt diligentius quam ut multum addere liceat.

9. Porro quid concilia cum conciliis pugnantia recenseam? Nec est quod mihi quispiam obmurmuret, ex his quae pugnant, alterutrum non esse legitimum. Unde enim id aestimabimus? Nempe ex eo, nisi fallor, quod ex scripturis judicabimus, non esse orthodoxa illius decreta. Haec enim una est certa lex discretionis. Jam nongenti circiter anni sunt quum synodus constantinopolitana, sub Leone imperatore congregata, subvertendas et confringendas imagines in templis collocatas censuit. Paulo post concilium nicaenum, quod in ejus invidiam Irene coegit, restituendas decrevit. Utrum ex duobus agnoscemus pro legitimo? Vulgo obtinuit hoc posterius, quod in templis locum imaginibus dedit. At Augustinus id fieri posse negat sine praesentissimo idololatriae periculo. Epiphanius, aetate superior, asperius multo loquitur. Nefas enim et abominationem esse tradit, aspici in templo Christianorum imagines. Qui sic loquuntur, an approbarent concilium illud si hodie essent superstites? Quod si et vera narrant historici, et actis ipsis creditur, non imagines tantum ipsae, sed earum cultus illic receptus fuit. Tale vero placitum palam est a satana manasse. Quid quod totam scripturam depravando et lacerando ludibrio eam sibi fuisse demonstrant? Quod ego superius abunde planum feci. Quidquid sit, non aliter discernere inter contrarias et dissentientes synodos, quae multae fuerunt, poterimus, nisi omnes illa quam dixi omnium hominum et angelorum statera, id est verbo Domini examinemus. Sic chalcedonensem amplectimur, repudiata ephesina secunda, quod in hac eutychiana impietas confirmata fuit, quam illa altera damnavit. Ejus rei judicium non nisi ex scripturis fecerunt sancti viri, quos sic in judicando sequimur, ut Dei verbum quod illis praeluxit, nobis nunc quoque praeluceat. Eant nunc Romanenses, et affixum alligatumque suis conciliis spiritum sanctum pro more jactent.

10. Quanquam in illis quoque antiquis et purioribus est quod jure desideres, vel quod eruditi alioqui et prudentes viri, qui tum aderant, praesentibus negotiis districti multa alia non prospiciebant, vel quod gravioribus et magis seriis occupatos nonnulla levioris momenti subterfugiebant, vel quod simpliciter, ut homines, imperitia falli poterant, vel quod nimio affectu nonnunquam praecipites ferebantur. Hujus postremi (quod omnium durissimum videtur) exemplum illustre exstitit in nicaena synodo, cujus dignitas omnium consensu summa veneratione, ut merebatur, excepta est. Nam quum primarium fidei nostrae caput illic periclitaretur, adesset hostis Arius in procinctu, quocum manus conserendae essent, summum vero momentum in eorum concordia esset qui ad oppugnandum Arii errorem parati venerant, ipsi nihilominus tantorum discriminum securi, imo velut gravitatis,

modestiae et omnis humanitatis obliti, omisso quod in manibus erat certamine (quasi ex destinato Ario gratificaturi eo concessissent) intestinis dissidiis sese proscindere coeperunt, stylum qui in Arium stringendus erat, in se ipsos dirigere. Foedae criminationes audiebantur; libelli accusatorii volitabant; nec contentionum finis ullus factus esset donec mutuis vulneribus se confodissent, nisi imperator Constantinus occurrisset, qui inquisitionem in eorum vitam rem esse supra suam cognitionem professus talem intemperiem laude magis quam objurgatione castigavit. Quam multis partibus et alia quae deinde sequuta sunt concilia lapsa fuisse verisimile est? Nec longa demonstratione opus haec res habet. Si quis enim acta perlegat, multas illic infirmitates animadvertet, ne quid dicam gravius.

11. Et Leo romanus pontifex non dubitat synodo chalcedonensi, quam in dogmatibus orthodoxam fatetur, ambitionem et inconsultam temeritatem objicere. Legitimam quidem esse non negat, sed errare potuisse palam asserit. Ineptus forte alicui videar qui de commonstrandis hujusmodi erroribus laborem, quum fateantur adversarii, errare concilia posse in iis quae ad salutem non sunt necessaria. Sed neque supervacuus est hic labor. Tametsi enim coacti verbo quidem id fatentur, quum tamen omnium conciliorum determinationem in re qualibet, nullo discrimine, pro spiritus sancti oraculo nobis obtrudant, plus exigunt quam initio sumpserant. Quid sic agendo contendunt, nisi errare non posse concilia; aut, si errant, nefas esse tamen verum cernere, aut non assentari erroribus? Neque aliud intendo, quam inde posse colligi, spiritum sanctum sic pias alioqui et sanctas synodos gubernasse, ut interim aliquid eis humanitus accidere sineret, ne nimium hominibus confideremus. Haec multo melior est sententia, quam illa Gregorii Nazianzeni[1]): nullius unquam concilii se vidisse bonum finem. Nam qui asserit omnia sine exceptione male desiisse, non multum autoritatis illis relinquit. De provincialibus conciliis mentionem seorsum facere, nihil jam necesse est; quando ex generalibus aestimare promptum est quantum autoritatis ad condendos fidei articulos, et quodcunque visum fuerit doctrinae genus recipiendum habere debeant.

12. At nostri Romanenses, ubi in causae suae defensione omnia rationis praesidia labascere sibi vident, ad extremum illud miserumque suffugium concedunt: etiamsi mente et consilio stupidi ipsi sint, animo vero et voluntate nequissimi, manere tamen verbum Domini, quod praepositis obedire jubet (Hebr. 13, 17). Itane vero? quid si praepositos esse negem qui tales sunt? Non enim plus sibi arrogare debent quam habuerit Josue, qui et propheta Domini fuit et eximius pastor. Audiamus autem quibus verbis inauguretur in suum munus a Domino. Non recedat, inquit (Jos. 1, 7. 8), volumen legis ab ore tuo, sed meditaberis in

1) Epist. 55. ad Procopium.

eo diebus ac noctibus; neque ad dexteram neque ad sinistram declinabis; tunc diriges viam tuam, et intelliges eam. Illi igitur spirituales nobis erunt praefecti qui a lege Domini neque huc neque illuc deflectent. Quod si nulla haesitatione accipienda est quorumvis pastorum doctrina, quorsum attinebat toties tamque sollicite Domini voce nos admoneri, ne pseudoprophetarum sermoni auscultemus? Nolite, inquit per Jeremiam (23, 16), audire verba prophetarum qui prophetant vobis; vanitatem enim vos docent, et non ex ore Domini. Item (Matth. 7, 15): cavete vobis a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Frustra et Joannes nos hortaretur ut probemus spiritus numquid ex Deo sint (1 Joann. 4, 1). Cui judicio ne angeli quidem eximuntur, nedum satan cum suis mendaciis. Quid autem istud: si caecus caecum ducat, ambo in foveam cadent (Matth. 15, 14)? Annon satis declarat multum interesse quales pastores audiantur, nec temere omnes audiendos? Quare non est quod suis nos titulis absterreant, quo in participationem trahant suae caecitatis: quum videamus contra singularem Domino curam fuisse absterrendi, ne alieno errore duci nos pateremur, sub quacunque nominis larva lateat. Nam si verum est Christi responsum, caeci quique duces, sive antistites, sive praesules, sive pontifices dicantur, nihil possunt quam suos consortes in idem rapere praecipitium. Quare nulla conciliorum, pastorum, episcoporum nomina, quae tam falso obtendi quam vere usurpari possunt, nos impediant quominus et verborum et rerum documentis moniti omnes omnium spiritus ad divini verbi regulam exigamus, quo probemus num ex Deo sint.

13. Quoniam probavimus non esse datam ecclesiae potestatem erigendae novae doctrinae, dicamus nunc de potestate quam illi tribuunt in scripturae interpretatione. Nos certe libenter concedimus, si quo de dogmate incidat disceptatio, nullum esse nec melius nec certius remedium quam si verorum episcoporum synodus conveniat, ubi controversum dogma excutiatur. Multo enim plus ponderis habebit ejusmodi definitio in quam communiter ecclesiarum pastores, invocato Christi spiritu, consenserint, quam si quisque seorsum domi conceptam populo traderet, vel pauci homines privati eam conficerent. Deinde ubi collecti in unum sunt episcopi, commodius in commune deliberant quid sibi et qua forma docendum sit, ne diversitas offendiculum pariat. Tertio, hanc rationem praescribit Paulus (1 Cor. 14, 29) in dijudicandis doctrinis. Nam quum singulis ecclesiis attribuat dijucationem, ostendit quis in gravioribus causis sit ordo agendi: nempe ut ecclesiae inter se communem cognitionem suscipiant. Atque ita nos ipse pietatis sensus instituit, ut si quis turbet ecclesiam dogmate inusitato, atque eo res perveniat ut sit periculum a graviore dissidio, conveniant primum ecclesiae; quaestionem propositam examinent; demum, justa discussione habita, definitionem ex scriptura sumptam proferant, quae et dubitationem

in plebe tollat, et os obstruat improbis et cupidis hominibus, ne pergere amplius audeant. Sic exorto Ario coacta est nicaena synodus, quae sua autoritate et sceleratos impii hominis conatus fregit, et pacem restituit ecclesiis quas vexaverat, et aeternam Christi divinitatem contra sacrilegum ejus dogma asseruit. Quum deinde novas turbas moverent Eunomius et Macedonius, simili remedio eorum insaniae occursum est per constantinopolitanam synodum. Ephesino concilio profligata est Nestorii impietas. Haec denique ab initio fuit ordinaria in ecclesia ratio conservandae unitatis, quoties satan aliquid machinari coeperat. Sed meminerimus, non omnibus saeculis vel locis haberi Athanasios, Basilios, Cyrillos, et similes verae doctrinae vindices, quos tunc Dominus excitavit. Imo cogitemus quid Ephesi secunda synodo acciderit, ubi eutychiana haeresis obtinuit: sanctae memoriae vir Flavianus, in exilium ejectus cum aliquot piis viris; multa ejusmodi flagitia designata. Nempe quia illic Dioscorus, homo factiosus et pessimi animi, non autem spiritus Domini praesidebat. At non erat illic ecclesia. Fateor; sic enim omnino statuo, non ideo interire in ecclesia veritatem, etiamsi ab uno concilio opprimatur; sed mirabiliter a Domino servari, ut iterum suo tempore emergat et superet. Hoc autem perpetuum esse nego, ut vera sit et certa scripturae interpretatio quae concilii suffragiis fuerit recepta.

14. Verum alio spectant Romanenses, quum potestatem interpretandi scripturam penes concilia esse tradunt, et eam sine provocatione. Hoc enim colore abutuntur, ut scripturae interpretationem vocent quidquid in conciliis statutum sit. De purgatorio, de sanctorum intercessione, de confessione auriculari, et similibus, non reperietur una syllaba in scripturis. Verum quia ecclesiae autoritate sancita sunt haec omnia, hoc est (ut verius loquamur) opinione et usu recepta, pro scripturae interpretatione unumquodque habendum erit. Neque id modo: sed si quid reclamante scriptura statuerit concilium interpretationis habebit nomen. Jubet Christus (Matth. 26, 26) omnes de calice quem in coena porrigit, bibere: constantiense concilium vetuit ne plebi daretur, sed solum sacerdotem bibere voluit. Quod sic ex diametro pugnat cum institutione Christi, pro ejus interpretatione haberi volunt. Paulus (1 Tim. 4, 1) conjugii prohibitionem vocat hypocrisin daemoniorum; sanctum vero in omnibus conjugium et honorabile spiritus alibi (Hebr. 13, 4) pronuntiat. Quod postea sacerdotibus interdixerunt conjugium, id veram et nativam scripturae interpretationem haberi postulant: quum nihil magis alienum fingi queat. Si quis hiscere contra ausit, haereticus judicabitur: quando sine provocatione est ecclesiae determinatio, et de ejus interpretatione, quin vera sit, dubitari nefas est. Tantam impudentiam quid insecter? demonstrasse enim, vicisse est. Quod de potestate approbandae scripturae docent, prudens omitto. Subjicere enim in eum modum Dei oracula hominum censurae, ut

ideo rata sint quia placuerint hominibus, blasphemia indigna est quae commemoretur; et ego jam superius hoc ipsum attigi. Unum tamen eos rogabo: si in ecclesiae approbatione fundata est scripturae autoritas, cujus concilii citabunt de ea re decretum? Nullum, opinor, habent. Cur igitur Nicaeae vinci se patiebatur Arius testimoniis ex Joannis evangelio adductis? Erat enim, secundum istos, liberum repudiare: quando nulla universalis concilii praecesserat approbatio. Allegant veterem catalogum, qui canon vocatur, quem dicunt ex ecclesiae dijudicatione manasse. Sed rogo iterum, quo in concilio canon ille editus fuerit? Hic obmutescant oportet. Quanquam scire praeterea cupio, qualem esse illum canonem arbitrantur. Video enim inter veteres id parum constitisse. Et si valere debet quod ait Hieronymus, libri Machabaeorum Tobias, Ecclesiasticus, et similes in ordinem apocryphorum rejicientur: quod isti nullo modo facere sustinent.

CAPUT X.

De potestate in legibus ferendis, in qua saevissimam tyrannidem in animas et carnificinam exercuit papa cum suis.

Partes praecipuae hujus Capitis: 1) De constitutionibus humanis in genere, ubi de discrimine legum politicarum et ecclesiasticarum, de conscientia, cur et quo sensu ministri ecclesiae conscientiis leges imponere nequeant, sect. 1—8. — 2) De traditionibus seu constitutionibus papisticis, ceremonias et disciplinam spectantibus, quas multis vitiis scatere probat, a sect. 9. ad 17; deinde refelluntur argumenta, quibus se harum traditionum defensores tueri solent, a sect. 17. usque ad 26. — 3) Ab sect. 27. usque ad fin. de bonis ac legitimis constitutionibus ecclesiasticis agitur.

1. Sequitur pars secunda, quam in legibus ferendis sitam esse volunt: ex qua scaturigine ortae sunt innumerae traditiones humanae, totidem ad strangulandas miseras animas laquei. Neque enim major illis religio fuit quam scribis et pharisaeis, imponere aliorum humeris onera quae digito noluissent attingere (Matth. 23, 4). Alibi [1]) docui quam crudelis sit carnificina, quod de auriculari confessione praecipiunt. In aliis legibus tanta violentia non apparet; sed quae videntur omnium maxime tolerabiles tyrannice conscientias premunt. Taceo quod adulterant cultum Dei, et Deum ipsum, qui unicus est legislator, suo jure spoliant. Haec potestas tractanda nunc est, an ecclesiae liceat conscientias obstringere suis legibus. In qua disputatione non attingitur ordo politicus, sed tantum hoc agitur ut rite colatur Deus secundum praescriptam a se regulam, et spiritualis libertas, quae Deum respicit, salva nobis maneat. Usus obtinuit ut tra-

1) Libr. 3. cap. 4. sect. 4 et seqq. max. sect. 17.

ditiones humanae vocentur quaecunque de cultu Dei, praeter ejus verbum, profecta sunt ab hominibus edicta. Contra has nobis est certamen, non contra sanctas et utiles ecclesiae constitutiones, quae vel ad disciplinam vel honestatem vel pacem conservandam faciunt. Finis autem certandi, ut coerceatur immensum et barbarum imperium, quod sibi usurpant in animas qui pastores ecclesiae haberi volunt, re autem vera saevissimi sunt carnifices. Quas enim leges condunt, spirituales esse ajunt, ad animas pertinentes, et eas ad vitam aeternam necessarias affirmant. Sic autem regnum Christi, ut nuper attigi, invaditur; sic libertas, ab ipso fidelium conscientiis data, opprimitur penitus ac disjicitur. Taceo nunc quanta impietate legum suarum observationem sanciant, dum ex ipsa et peccatorum remissionem et justitiam et salutem quaerere docent, dum totam religionis et pietatis summam in ipsa statuunt. Hoc unum contendo, necessitatem imponi conscientiis non debere in quibus rebus a Christo liberantur, nec nisi liberatae, ut antea docuimus, quiescere apud Deum possunt. Unicum regem agnoscant, suum liberatorem Christum; et una libertatis lege, nempe sacro evangelii verbo, regantur oportet, si gratiam quam in Christo semel obtinuerunt, retinere volunt; nulla servitute teneantur, nullis vinculis astringantur.

2. Fingunt quidem Solones isti, suas constitutiones leges esse libertatis, suave jugum, onus leve; sed mera esse mendacia quis non videat? Nullam ipsi quidem legum suarum gravitatem sentiunt, qui abjecto Dei timore tam suas quam divinas leges secure ac strenue negligunt. Qui vero aliqua salutis suae cura tanguntur, plurimum abest quin se liberos existiment, quamdiu his laqueis implicantur. Videmus quanta cautione versatus sit in hac parte Paulus, ut ne una quidem in re laqueum injicere ausus fuerit (1 Cor. 7, 35). Neque id nulla causa. Prospiciebat certe quantum vulnus infligeretur conscientiis, si earum rerum necessitas illis imponeretur, quarum relicta esset a Domino libertas. Contra numerari vix possunt constitutiones quas isti gravissime aeternae mortis denuntiatione sanxerunt; quas severissime exigunt tanquam ad salutem necessarias. Et in his permultae sunt observatu difficillimae; omnes vero, si in turbam suam congerantur, impossibiles: tantus est acervus. Qui ergo fieri poterit ut non extrema anxietate et terrore perplexi urantur, quibus tanta difficultatis moles incumbit? Hujus generis ergo constitutiones hic impugnare animus est: quae in hoc feruntur ut animas intus coram Deo ligent, et religionem injiciant, ac si de rebus ad salutem necessariis praeciperent.

3. Haec quaestio plerosque ideo impedit quod inter externum, ut vocant, et conscientiae forum non satis subtiliter discernunt. Praeterea difficultatem auget quod Paulus obediendum esse magistratui praecipit, non poena solum metu, sed propter conscientiam (Rom. 13, 5). Unde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quod si ita esset, caderet quidquid proximo

capite diximus, ac jam dicturi sumus de spirituali regimine. Ut hic nodus solvatur, primo operae pretium est tenere quid sit conscientia. Ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est. Nam sicuti, quum mente intelligentiaque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, unde et scientiae nomen ducitur: ita, quum sensum habent divini judicii quasi sibi adjunctum testem, qui sua peccata eos occultare non sinit, quin ad judicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum et hominem medium: quia hominem non patitur in se ipso supprimere quod novit, sed eousque persequitur, donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus (Rom. 2, 15), quum tradit conscientiam simul attestari hominibus, ubi cogitationes eos accusant vel absolvunt in judicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ergo sensus hic, qui hominem sistit ad Dei judicium, est quasi appositus homini custos, qui omnia ejus arcana observet ac speculetur, ne quid in tenebris sepultum maneat. Unde et vetus illud proverbium: conscientia mille testes. Eadem ratione et Petrus (1 Petr. 3, 21) bonae erga Deum conscientiae interrogationem posuit pro tranquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia nos intrepide coram Deo offerimus. Et autor epistolae ad Hebraeos (10, 2), non habere amplius conscientiam peccati, pro liberatos vel absolutos esse, ut peccatum non amplius nos arguat.

4. Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur: ut conscientia bona nihil aliud sit quam interior cordis integritas. In quem sensum Paulus (1 Tim. 1, 5) scribit, complementum legis esse caritatem, ex pura conscientia et fide non ficta. Postea etiam eodem capite quantum ab intelligentia differat ostendit, dicens quosdam a fide naufragium fecisse, quia bonam conscientiam dereliquerant. His enim verbis vivum esse colendi Dei affectum sincerumque pie et sancte vivendi studium indicat. Interdum quidem ad homines quoque extenditur, ut quum testatur apud Lucam (Act. 24, 16) idem Paulus, se operam dedisse ut bona conscientia ambularet erga Deum et homines. Sed hoc ideo dictum est quod bonae conscientiae fructus ad homines usque manant ac perveniunt. Proprie autem loquendo solum Deum respicit, ut jam dixi. Hinc fit ut obstringere conscientiam lex dicatur quae simpliciter hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum ratione. Exempli gratia: non modo castum servare animum purumque ab omni libidine Deus praecipit, sed quamlibet verborum obscoenitatem et externam lasciviam prohibet. Hujus legis observationi, etiamsi nullus in mundo homo viveret, conscientia mea subjicitur. Ita qui se intemperanter gerit, non eo tantum peccat quod malum exemplum praebet fratribus, sed conscientiam reatu obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ratio. Abstinere enim debemus si quod pariant offendiculum, sed libera con-

scientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loquitur (1 Cor. 10, 28): si quis injiciat scrupulum, inquit, noli attingere, propter conscientiam; dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius. Peccaret homo fidelis, qui prius admonitus ejusmodi carnem nihilominus ederet. Sed utcunque fratris respectu necessaria illi sit abstinentia, ut a Deo praescribitur, non tamen conscientiae libertatem retinere desinit. Videmus ut lex ista externum opus ligans conscientiam solutam relinquat.

5. Nunc ad humanas leges redeamus. Si in hunc finem latae sint ut religionem nobis injiciant, quasi per se necessaria sit earum observatio, dicimus conscientiae imponi quod fas non erat. Neque enim cum hominibus, sed cum uno Deo negotium est conscientiis nostris. Quo pertinet illud vulgare discrimen inter terrenum et conscientiae forum. Quum totus orbis densissima ignorantiae caligine obvolutus esset, haec tamen exigua lucis scintilla residua mansit, ut humanis omnibus judiciis superiorem esse hominis conscientiam agnoscerent. Quanquam quod uno verbo fatebantur, postea re ipsa labefactabant: voluit tamen Deus testimonium aliquod christianae libertatis tunc quoque exstare, quod ab hominum tyrannide conscientias eximeret. Sed nondum expedita est illa difficultas quae ex Pauli verbis nascitur: nam si principibus obediendum est non poenae tantum, sed conscientiae causa, inde consequi videtur, in conscientiam quoque dominari principum leges. Quod si verum est, idem et de ecclesiasticis dicendum erit. Respondeo, primum inter genus et speciem hic esse distinguendum. Nam etsi leges singulae conscientiam non attingant, generali tamen praecepto Dei tenemur, quod magistratuum autoritatem nobis commendat. Atque in hoc cardine versatur Pauli disputatio (Rom. 13, 1), magistratus, quoniam a Deo sint ordinati, honore prosequendos esse. Interea minime docet, quae ab illis scribuntur leges, ad interiorem animae gubernationem pertinere: quum ubique et Dei cultum, et spiritualem juste vivendi regulam supra quaelibet hominum placita extollat. Alterum quoque notatu dignum est, quod tamen ex superioribus pendet, leges humanas, sive a magistratu, sive ab ecclesia ferantur, tametsi sint observatu necessariae (de probis et justis loquor), ideo tamen non ligare per se conscientiam, quia tota observandi necessitas ad generalem finem respicit, non autem consistit in rebus praeceptis. Ab hoc ordine procul distant quae et novam formam praescribunt colendi Dei, et necessitatem constituunt in rebus liberis.

6. Tales autem sunt quae hodie vocantur ecclesiasticae constitutiones in papatu, quae pro vero ac necessario Dei cultu ingeruntur. Atque ut sunt innumerae, ita infinita sunt ad captandas illaqueandasque animas vincula. Etsi autem in legis expositione nonnihil attigimus, quia tamen justae tractationi hic opportunior erat locus, nunc studebo totam summam quo potero optimo ordine colligere. Et quia de tyrannide, quam sibi in licentia docendi quidquid libuerit arrogant pseudoepiscopi, nuper disserui-

mus quantum satis esse videbatur, totam illam partem omittam; in explicanda tantum quam se habere dicunt legum ferendarum potestate, hic immorabor. Hoc igitur praetextu pseudoepiscopi nostri conscientias novis legibus onerant, quod sint spirituales legislatores a Domiuo constituti, ex quo illis commissa est ecclesiae gubernatio. Itaque quidquid jubent ac praescribunt, id necessario observandum esse contendunt a populo christiano: qui violaverit, eum duplicis inobedientiae reum esse, quod Deo et ecclesiae sit rebellis. Sane si veri episcopi essent, aliquid eis in hac parte autoritatis tribuerem, non quantum sibi postulant, sed quantum ad politiam ecclesiae rite ordinandam requiritur. Nunc quum nihil minus sint quam quod haberi volunt, non possunt tantillum sibi sumere quin modum excedant. Sed quia hoc quoque alibi visum est, demus eis in praesentia, quidquid potestatis habent veri episcopi, id jure in eos competere. Nego tamen, propterea legislatores esse fidelibus impositos, qui praescribere a se ipsis possint vivendi regulam, vel ad sua placita plebem sibi commissam adigere. Quum hoc dico, intelligo ipsis minime licere, quod ipsi a se absque Dei verbo excogitaverint, ecclesiae observandum pro necessario mandare. Id jus quum et apostolis fuerit incognitum, et toties ecclesiae ministris ore Domini ademptum, miror quinam praeter apostolorum exemplum et contra manifestam Dei prohibitionem arripere ausi fuerint et hodie defendere audeant.

7. Quod ad perfectam bene vivendi regulam pertinebat, id totum sic complexus est Dominus lege sua, ut nihil hominibus reliquerit quod ad summam illam adderent. Idque eo effecit primum, ut, quia tota vivendi rectitudo in hoc sita est, si omnia nostra opera ad ejus voluntatem, tanquam ad normam, exigantur, unicus vitae magister ac director a nobis haberetur; deinde ut testatum faceret, se a nobis nihil magis requirere quam obedientiam. Hac ratione Jacobus (4, 11): qui judicat fratrem, inquit, judicat legem; qui legem judicat, non est observator legis, sed judex: unus autem legislatur qui potest servare et perdere. Audimus, Deum hoc sibi uni velut proprium asserere, ut verbi sui imperio ac legibus nos regat. Atque id ipsum ante ab Jesaia (33, 22) dictum fuerat, quamvis paulo obscurius: Dominus rex noster, Dominus legislator noster, Dominus judex noster, ipse salvabit nos. Utroque sane loco ostenditur vitae et mortis ei esse arbitrium qui jus habet in animam. Imo Jacobus hoc clare pronuntiat. Id porro sibi nemo hominum sumere potest. Deum igitur unicum animarum regem agnosci oportet, penes quem unum servandi perdendique potestas est[1]), ut illa Jesaiae verba sonant: et regem et judicem et legislatorem et servatorem. Itaque Petrus (1 Petr. 5, 3), dum pastores officii sui admonet, sic gregem pascant hortatur ne dominium exerceant adversus cleros: quo nomine haereditatem Dei, hoc est fidelium populum, significat. Id si rite

1) Fortasse legendum: aut, ut.

expendimus, nefas esse ad hominem transferri quod Deus suum unius facit, intelligemus ita praecisum quidquid sibi potestatis vendicant qui se ad aliquid in ecclesia jubendum sine verbo Dei efferre volunt.

8. Porro quoniam tota causa inde pendet, si Deus est unicus legislator, non licere hominibus id sibi honoris sumere, simul duas illas rationes quas posuimus memoria tenere convenit, cur hoc sibi uni Dominus asserat. Prior autem est, ut ejus voluntas perfecta sit nobis omnis justitiae et sanctitatis regula, atque ita in ejus cognitione perfecta sit bene vivendi scientia. Altera, ut ipse unus (ubi ejus rite probeque colendi quaeritur modus) imperium habeat in animas nostras, cui parere et a cujus nutu pendere debeamus. His duabus rationibus observatis, facilis erit dijudicatio quae hominum constitutiones sint verbo Domini contrariae. Sunt autem ejus generis omnes quae ad verum Dei cultum finguntur pertinere, et quibus servandis conscientiae obligantur, quasi observatu necessariae essent. Hac ergo lance meminerimus ponderandas esse omnes humanas leges, si volumus habere certum examen, quod nusquam aberrare nos sinat. Priore contendit Paulus in epistola ad Colossenses adversus pseudoapostolos, qui novis oneribus premere ecclesias tentabant. Secunda magis utitur in Galatis in simili causa. Hoc ergo in epistola ad Colossenses exsequitur, non esse de vero Dei cultu petendam ab hominibus doctrinam, quia Dominus fideliter nos et ad plenum instituit qualiter sit colendus. Quo hoc demonstret, primo capite dicit in evangelio contineri omnem sapientiam, qua perfectus reddatur homo Dei in Christo. Initio secundi dicit, omnes sapientiae et intelligentiae thesauros in Christo esse absconditos; inde postea concludit, caveant fideles ne per inanem philosophiam abducantur a grege Christi, secundum constitutiones hominum. In fine autem capitis majore adhuc fiducia damnat omnes ἐθελοθρησκείας, hoc est fictitios cultus, quos homines sibi ipsi comminiscuntur vel ab aliis accipiunt, et quaecunque de cultu Dei tradere praecepta ex se audent. Habemus ergo, impias esse omnes constitutiones, in quarum observatione cultus Dei situs esse fingitur. Loci vero quibus in Galatis urget non esse laqueos conscientiis induendos (quas a solo Deo regi convenit), satis sunt aperti, praesertim capite quinto. Ideo sufficiat annotasse.

9. Sed quia exemplis res tota melius patefiet, antequam ultra progredimur, operae pretium est hanc doctrinam ad nostra tempora accommodare. Constitutiones quas vocant ecclesiasticas, quibus papa cum suis onerat ecclesiam, dicimus perniciosas esse et impias: adversarii nostri sanctas esse et salutares defendunt. Sunt autem duo earum genera: nam aliae sunt de caeremoniis et ritibus, aliae ad disciplinam magis spectant. Estne igitur justa causa quae nos ad utrasque impugnandas moveat? Justior certe quam vellemus. Primum, nonne autores ipsi clara voce definiunt, ipsissimum, ut ita loquar, Dei cultum in ipsis contineri? In

quem finem conferunt suas caeremonias, nisi ut per illas Deus colatur? Neque id fit solo errore imperitae multitudinis: sed eorum approbatione qui locum docendi habent. Nondum crassas abominationes attingo, quibus totam pietatem moliti sunt pessumdare; sed apud eos non tam atrox fingeretur crimen, in minima quaque traditiuncula esse lapsum, nisi Dei cultum suis commentis subjicerent. Quod ergo tolerabile non esse docuit Paulus, legitimum colendi Dei ritum ad hominum arbitrium redigi, si hodie ferre non possumus, quid peccamus? praesertim vero quum secundum elementa mundi hujus colere praecipiunt, quod Paulus (Col. 2, 20) adversari Christo testatur. Rursum quam praecisa necessitate astringant conscientias ad servandum quidquid jubent, non est ignotum. Hic dum reclamamus, causam habemus cum Paulo communem, qui nullo modo patitur fideles conscientias in hominum servitutem redigi (Gal. 5, 1).

10. Porro istud pessimum accedit, quod ubi talibus vanis figmentis definiri religio semel coepta est, perversitatem illam perpetuo sequitur et altera exsecrabilis pravitas, quam Pharisaeis exprobrabat Christus, ut irritum fiat praeceptum Dei propter hominum traditiones (Matth. 15, 3). Nolo contra praesentes nostros nomothetas verbis meis pugnare. Vicerint sane, si quo modo ab hac Christi accusatione purgare se poterunt. Sed quomodo excusarent, quum immenso apud eos sceleratius sit auricularem confessionem vertente anno praetermisisse, quam nequissimam vitam in solidum annum produxisse? linguam die veneris infecisse modico carnis gustu, quam totum corpus diebus omnibus scortando foedasse? manum, die sanctulis nescio quibus consecrato, admovisse honesto operi, quam pessimis facinoribus assidue membra omnia exercuisse? sacrificum legitimo uno connubio copulari, quam illigari mille adulteriis; votivam peregrinationem non persolvisse, quam in promissis omnibus fidem fallere? in prodigiosos nec minus supervacuos ac inutiles templorum luxus non aliquid profudisse, quam defuisse ultimis pauperum necessitatibus? idolum sine honore praeteriisse, quam hominum omne genus contumeliose tractasse? non demurmurasse certis horis longa sine sensu verba, quam legitimam orationem animo nunquam concepisse? Quid est irritum facere propter suas traditiones Dei praeceptum, nisi hoc est? quum observationes mandatorum Dei frigide tantum et defunctorie commendantes suorum exactam obedientiam nihilo minus studiose et anxie urgent, quam si totam pietatis vim in se continerent; quum divinae legis transgressionem levibus satisfactionum mulctis ulciscentes unius sui decreti vel minimam offensionem nulla leviore poena plectunt quam carcere, exsilio, incendio aut gladio. In Dei contemptores non ita asperi et inexorabiles, suos contemptores implacabili odio ad extremum persequuntur; ac eos omnes sic instituunt, quorum simplicitatem captivam tenent, ut aequiore animo universam Dei legem subversam visuri sint, quam apiculum in praeceptis (ut vocant) ecclesiae violatum. Pri-

mum graviter in eo delinquitur quod ob res leviculas, et (si Dei judicio staretur) liberas, alter alterum contemnit, judicat, abjicit. Nunc vero quasi id parum mali esset, pluris appenduntur frivola illa hujus mundi elementa, ut Paulus Galatis (4, 9) scribens nuncupat, quam coelestia Dei oracula. Et qui prope in adulterio absolvitur, judicatur in cibo; cui scortum permittitur, interdicitur uxor. Hoc scilicet praevaricatrice illa obedientia proficitur, quae tantum a Deo avertitur quantum ad homines inclinat.

11. Sunt alia quoque duo non levia vitia quae in iisdem constitutionibus improbamus. Primum quod magna ex parte inutiles, interdum etiam ineptas observationes praescribunt; deinde quod immensa earum multitudine opprimuntur piae conscientiae, et in judaismum quendam revolutae umbris sic adhaerescunt, ut ad Christum nequeant pervenire. Ineptas quod dico et inutiles, scio carnis prudentiae credibile non futurum: cui tantopere arrident ut ecclesiam prorsus deformari putent ubi auferuntur. Sed hoc est quod Paulus scribit (Col. 2, 23), habere speciem sapientiae in commentitio cultu, in humilitate, et eo quod austeritate sua valere ad domandam carnem videntur. Saluberrima certe admonitio, quae excidere nobis nunquam debet. Fallunt, inquit, humanae traditiones sub specie sapientiae. Unde hunc colorem habent? Nempe quia confictae sunt ab hominibus. Humanum ingenium quod suum est illic recognoscit, et recognitum libentius amplectitur, quam optimum aliquid quod suae vanitati minus conveniret. Deinde quia videntur apta esse rudimenta ad humilitatem, quod hominum mentes jugo suo depressas humi detinent, hinc alteram habent commendationem. Postremo quia videntur eo spectare ut carnis delicias cohibeant et abstinentiae rigore illam subigant, ideo videntur prudenter excogitatae. Quid autem ad haec Paulus? num larvas illas excutit, ne falso praetextu simplices deludantur? Quoniam hoc satis ad refellendum esse censuerat, quod dixerat esse hominum commenta, haec omnia, tanquam pro nihilo habeat, sine refutatione praeterit. Imo quia noverat, in ecclesia omnes commentitios cultus esse damnatos, et eo magis suspectos esse fidelibus quo humanum ingenium magis oblectant; quia noverat, falsam illam externae humilitatis imaginem a vera humilitate tantum distare, ut facile discerneretur; quia denique noverat, illam paedagogiam non pluris aestimari quam corporis exercitationem: ea ipsa pro humanarum traditionum refutatione voluit esse fidelibus, quorum gratia illae apud imperitos commendabantur.

12. Sic hodie caeremoniarum spectaculo non modo vulgus indoctum, sed ut quisque mundana prudentia maxime inflatus est, mirifice capitur. Hypocritae vero et fatuae mulierculae nihil nec speciosius nec melius cogitari posse existimant. At qui penitius discutiunt et verius expendunt, secundum pietatis regulam, quid tot ac tales caeremoniae valeant, intelligunt primum nugas esse, quod nihil utilitatis habeant; deinde praestigias, quod spectantium

oculos inani pompa deludunt. De iis caeremoniis loquor quibus subesse magna mysteria volunt romanenses magistri: nos nihil quam mera ludibria experimur. Nec mirum est, earum autores eo delapsos esse, ut frivolis ineptiis et se et alios luderent: quia partim ex gentium deliriis exemplar sibi sumpserunt, partim simiarum more temere imitati sunt veteres mosaicae legis ritus, qui nihilo magis ad nos pertinebant quam pecudum victimae, et reliqua his similia. Sane etiamsi nullum aliud sit argumentum, tamen ex farragine tam male consuta nemo sanus aliquid boni sperabit. Et res ipsa palam demonstrat, plurimas caeremonias non alium habere usum, nisi ut populum obstupefaciant magis quam doceant. Sic et in novitiis istis canonibus, qui disciplinam invertunt magis quam conservant, multum momenti reponunt hypocritae: si quis introspiciat melius, reperiet nihil esse praeter umbratile et evanidum disciplinae spectrum.

13. Jam vero (ut ad alterum veniam), quis non videt traditiones, alias aliis coacervando, in tantum numerum excrevisse, ut christianae ecclesiae nullo modo sint tolerabiles? Hinc factum est, ut in caeremoniis appareat judaismus nescio quis; aliae observationes gravem piis animis carnificinam afferant. Conquerebatur Augustinus [1]), quod suo tempore, neglectis Dei praeceptis, tam multis praesumptionibus plena essent omnia ut gravius corriperetur qui per octavas suas terram nudo pede tetigerat, quam qui mentem vinolentia sepelierat. Conquerebatur, ecclesiam quam Dei misericordia liberam esse voluit, sic premi ut tolerabilior fuerit Judaeorum conditio. Si in saeculum nostrum incidisset sanctus ille vir, quibus querelis deplorasset eam, quae nunc est, servitutem? Nam et numerus est decuplo major, et singuli apices centuplo rigidius quam tunc exiguntur. Ita fieri solet: ubi semel perversi isti legislatores imperium occuparunt, nullum finem jubendi et vetandi faciunt, donec ad extremum morositatis perveniant. Quod Paulus etiam eleganter indicavit his verbis (Col. 2, 20): si mortui estis mundo, quid quasi viventes decretis tenemini? ne manducaris, ne gustaveris, ne attrectaris. Nam quum verbum ἅπτεσθαι et manducare et tangere significet, in priore significatu hic procul dubio accipitur, ne supervacua sit repetitio. Hic ergo pseudoapostolorum progressus pulcherrime describit. Initium a superstitione est, quod non tantum edere vetant, sed etiam tenuiter esitare. Ubi hoc obtinuerunt, jam gustare etiam prohibent. Postquam hoc quoque illis concessum est, ne digito quidem contrectare fas esse ducunt.

14. Hanc tyrannidem in humanis constitutionibus merito hodie reprehendimus, qua factum est ut innumeris edictis et immodica eorum exactione miserae conscientiae mirabiliter torqueantur. De canonibus ad disciplinam pertinentibus alibi dictum est. De caeremoniis quid dicam, quibus hoc perfectum est, ut semisepulto

1) Ad Januar. epist. 119 (55).

Christo ad judaicas figuras redierimus? Dominus noster Christus, inquit Augustinus [1]), sacramentis numero paucissimis, significatione praestantissimis, observatione facillimis, novi populi societatem colligavit. Ab hac simplicitate quantum absit rituum multitudo et varietas quibus hodie implicari ecclesiam cernimus, satis enarrari non potest. Scio quo artificio nonnulli acuti homines hanc perversitatem excusent. Ajunt inter nos esse plurimos peraeque rudes atque fuerunt in populo israelitico: illorum causa institutam esse ejusmodi paedagogiam, qua tametsi firmiores carere possunt, negligere tamen eam non debent, quum videant infirmis fratribus esse utilem. Respondeo, nos non nescire quid fratrum infirmitati debeatur; sed ex adverso excipimus, non esse hanc rationem qua consulatur infirmis, ut magnis caeremoniarum acervis obruantur. Non frustra hoc discrimen posuit Deus inter nos et veterem populum, quod illum voluit pueriliter erudire signis et figuris, nos simplicius, sine tanto externo apparatu. Quemadmodum, inquit Paulus (Gal. 4, 1), puer a paedagogo pro aetatis captu regitur et sub custodia continetur, ita sub lege custodiebantur Judaei. Nos autem adultis similes sumus, qui a tutela et curatione liberati, puerilibus rudimentis opus non habent. Dominus certe quale futurum esset in ecclesia sua vulgus providebat, et qualiter regendum foret. Hoc tamen, quo dictum est, modo inter nos et Judaeos discrevit. Stulta igitur ratio est si volumus imperitis consulere, judaismum a Christo abrogatum erigendo. Hanc quoque dissimilitudinem veteris et novi populi notavit Christus suis verbis (Joann. 4, 23), quum diceret mulieri samaritanae, venisse tempus quo veri cultores adorarent Deum in spiritu et veritate. Hoc profecto semper factum fuerat, sed in hoc differunt novi cultores a veteribus, quod sub Mose spiritualis Dei adoratio multis caeremoniis adumbrata et quodammodo implicita erat, quibus abolitis nunc simplicius adoratur. Proinde, qui hanc dissimilitudinem confundunt, ordinem evertunt a Christo institutum et sancitum. Ergone, inquies, nihil caeremoniarum rudioribus dabitur ad juvandam eorum imperitiam? Id ego non dico: omnino enim utile illis esse sentio hoc genus adminiculi. Tantum hic contendo ut is modus adhibeatur qui Christum illustret, non obscuret. Caeremoniae ideo nobis divinitus paucae datae sunt et minime laboriosae, quo praesentem Christum demonstrent; Judaeis plures datae sunt, quo essent absentis imagines. Absentem autem fuisse dico, non virtute, sed significandi modo. Proinde modus ut retineatur, illam in numero paucitatem, in observatione facilitatem, in significatione dignitatem quae etiam claritate constat, retinere necesse est. Id non esse factum, quid attinet dicere? res enim est in omnium oculis.

15. Hic praetereo quam perniciosis opinionibus imbuantur hominum mentes: sacrificia esse quibus rite litetur Deo, quibus expientur peccata, quibus justitia et salus comparetur. Negabunt

1) Epist. 118 ad Januar. (54, 1).

extraneis ejusmodi erroribus vitiari res bonas, quum in operibus quoque a Deo praeceptis hac parte non minus peccari queat. Hoc tamen plus indignitatis habet, operibus temere humano arbitrio confictis tantum honoris tribui ut meritoria vitae aeternae credantur. Ideo enim opera a Deo mandata remunerationem habent, quod legislator ipse obedientiae respectu ea accepta habet. Non igitur a propria dignitate propriove merito pretium accipiunt; sed quod Deus obedientiam erga se nostram tanti aestimat. De ea operum perfectione hic loquor quae a Deo mandatur, non ab hominibus praestatur. Ideo enim nec opera legis quae facimus, nisi ex gratuita Dei benignitate, gratiam habent, quia in ipsis infirma et mutila obedientia est. Sed quia hic non disputatur quid opera sine Christo valeant, quaestionem illam omittamus. Quod praesentis argumenti proprium est iterum repeto: quidquid in se commendationis habent opera, habere obedientiae intuitu, quam solam Deus respicit, ut testatur per prophetam (Jer. 7, 22): non praecepi de sacrificiis et victimis; sed tantum ut audiendo audiatis vocem meam. De fictitiis autem operibus alibi loquitur (Jes. 55, 2 et 29, 13): appenditis argentum vestrum, et non in panibus. Item: (Matth. 15, 8) frustra me colunt praeceptis hominum. Hoc itaque nullo modo excusabunt, quod patiuntur miseram plebem in externis illis nugis justitiam, quam Deo opponant, et qua se ante coeleste tribunal sustineant, quaerere. Praeterea annon hoc dignum insectatione vitium est, quod non intellectas caeremonias, velut histrionicam scenam aut magicam incantationem, ostentant? Certum enim est caeremonias omnes corruptas esse et noxias, nisi per eas homines ad Christum dirigantur. Quae autem in usu sunt caeremoniae sub papatu, a doctrina separantur, ut homines in signis omni significatione carentibus retineant. Postremo (ut ingeniosus artifex est venter) apparet multas ab avaris sacrificulis inventas esse, ut essent captandae pecuniae aucupia. Quamcunque autem habeant originem, sic omnes sunt ad foedum quaestum prostitutae, ut bonam partem rescindere necesse sit, si efficere volumus, quominus profana et sacrilega nundinatio in ecclesia exerceatur.

16. Tametsi videor non perpetuam doctrinam de humanis constitutionibus tradere, quod aetati nostrae prorsus accommodata est haec oratio, nihil tamen dictum est quod non sit omnibus saeculis futurum utile. Nam quoties obrepit haec superstitio, ut Deum suis figmentis colere homines velint, quaecunque in eum finem feruntur leges, statim ad crassos istos abusus degenerant. Hanc enim maledictionem non uni aut alteri aetati, sed omnibus saeculis minatur Deus (Jes. 29, 13), quod caecitate et stupore percutiet eos a quibus colitur doctrinis hominum. Haec excaecatio perpetuo facit ut nullum absurditatis genus fugiant, qui contemptis tot Dei monitis sponte se in exitiales istos laqueos induunt. Quod si remotis circumstantiis simpliciter habere libet, quae sint omnium temporum humanae traditiones, quas ab ecclesia repudiari et a piis omnibus improbari convenit, erit illa, quam superius posuimus,

certa et clara definitio: esse omnes leges sine Dei verbo in hunc finem ab hominibus positas, ut vel modum colendi Dei praescribant, vel conscientias religione obstringant, quasi de rebus praecipiant ad salutem necessariis. Si ad alterum vel ad utrumque istorum accedunt alia vitia, quod sua multitudine evangelii claritatem obscurent; quod nihil aedificent, sed inutiles sint ac lusoriae occupationes potius quam vera pietatis exercitia; quod sint ad sordes ac turpem quaestum expositae; quod sint observatu nimium difficiles; quod sint malis superstitionibus inquinatae: haec erunt adjumenta ut facilius deprehendamus quantum sit in ipsis mali.

17. Audio quid ipsi pro se respondeant, suas traditiones non a se, sed a Deo esse. Ecclesiam enim, ne errare possit, a spiritu sancto regi; ejus vero autoritatem penes se residere. Hoc impetrato, simul conficitur, eorum traditiones spiritus sancti esse revelationes, quae nisi impie ac contempto Deo contemni nequeant. Et ne quid tentasse sine magnis autoribus videantur, bonam suarum observationum partem fluxisse ab apostolis credi volunt, et satis uno exemplo ostendi contendunt, quid in aliis fecerint apostoli: quando in unum concilium coacti, ex concilii sententia gentibus omnibus denuntiarunt, ut se ab idolothytis, sanguine et suffocato abstinerent. Jam alibi exposuimus quam falso ad se venditandos ementiantur ecclesiae titulum. Quantum interest praesentis causae, si detractis larvis ac fucis omnibus id vere quod nobis curae in primis esse debet, ac nostra etiam potissimum refert, intuemur, qualem scilicet ecclesiam habere velit Christus, ut ad ipsius regulam nos formemus ac comparemus: facile nobis constabit, ecclesiam non esse quae, praeteritis verbi Dei finibus, ferendis novis legibus lascivit ac luxuriat. Annon enim illa semel ecclesiae dicta lex aeterna manet? Quod praecipio tibi hoc observabis ut facias: non addes quidquam nec detrahes (Deut. 12, 32). Et alibi (Prov. 30, 6): non addas ad verbum Domini, neque minuas ex eo: ne te forte arguat, inveniarisque mendax. Id quum ecclesiae dictum negare non possint, quid aliud quam ipsius contumaciam praedicant, quam post talia interdicta addere nihilo minus et admiscere de suo doctrinae Dei ausam fuisse jactant? Absit autem ut eorum mendaciis assentiamur, quibus tantam ecclesiae contumeliam irrogant; sed falso ecclesiae nomen praetendi intelligamus, quoties de ista humanae temeritatis libidine agitatur, quae sese intra Dei praescripta continere non potest, quin procaciter exsultet, ac in suas inventiones excurrat. Nihil in verbis istis involutum, nihil obscurum, nihil ambiguum, quibus addere verbo Dei aut detrahere quidquam vetatur ecclesia universa, quum de Domini cultu et salutaribus praeceptis agitur. Verum de lege sola id dictum fuit quam subsequutae sunt prophetiae et tota evangelii administratio. Fateor certe: et simul addo, quae legis complementa sunt potius quam vel additamenta, vel desectiones. Quod si vero Dominus ministerio Mosis plurimis involucris, ut ita dicam, obscuro, nihil tamen addi nec detrahi sustinet, donec per servos suos prophetas,

ac tandem per dilectum filium clariorem doctrinam administret: cur non multo nobis severius vetitum arbitremur ne quid legi, prophetis, psalmis, evangelio addamus? Non a semetipso degeneravit Dominus, qui nulla re tantopere se offendi jampridem declaravit, quam dum humanis inventionibus colitur. Unde illae apud prophetas praeclarae voces, quae auribus nostris continenter insonare debuerant: non sum loquutus patribus vestris, quo die eduxi eos ex Aegypto, verba de sacrificio et holocausto; sed hoc verbum praecepi eis dicens: audiendo audite vocem meam, et ero vobis Deus, et eritis mihi populus, et ambulabitis in omni via quam mandavero vobis (Jer. 7, 22). Item: contestando contestatus sum patres vestros, audite vocem meam (ibid. 11, 7). Aliaeque ejusdem generis; sed haec prae aliis insignis (1 Sam. 15, 22): numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediatur voci suae? melior enim est obedientia quam victimae, et auscultare magis quam offerre adipem arietum; quoniam quasi peccatum ariolandi, repugnare, et quasi idololatriae iniquitas, non acquiescere. Quidquid igitur humanarum inventionum hac in parte ecclesiae autoritate defenditur, quum ab impietatis crimine excusari nequeat, falso ecclesiae id imputari, arguere promptum est.

18. Hac ratione in istam humanarum traditionum tyrannidem, quae sub ecclesiae titulo superciliose nobis ingeritur, libere invehimur. Neque enim (quod nostri adversarii ad faciendam nobis invidiam inique mentiuntur) ecclesiam ludibrio habemus; sed obedientiae laudem, qua majorem nullam agnoscit, illi tribuimus. Ipsi potius vehementer sunt ecclesiae injurii, qui adversus Dominum suum contumacem illam faciunt, dum ultra progressam fingunt quam per verbum Dei licuerit. Ut taceam, insignem esse impudentiam cum pari malitia conjunctam, assidue de ecclesiae potestate vociferari, interim et quid illi a Domino mandatum sit, et quam Domini mandato obedientiam debeat, dissimulare. At si nobis, ut par est, animus fuerit cum ecclesia consentire, hoc magis ad rem pertinet, spectare ac meminisse quid nobis ac ecclesiae a Domino praecipiatur, ut illi uno consensu obediamus. Non enim dubium est quin cum ecclesia optime consensuri simus, si nos Domino per omnia obedientes praestemus. Jam vero referre ad apostolos traditionum originem, quibus hactenus oppressa est ecclesia, merae fuit imposturae; quando tota in hoc incumbit apostolorum doctrina ne novis observationibus onerentur conscientiae, aut Dei cultus nostris inventionibus contaminetur. Deinde si qua historiis vetustisque monumentis inest fides, apostolis non ignotum modo, sed inauditum fuit quod illis tribuunt. Nec garriant, pleraque eorum placita usu et moribus recepta fuisse quae scriptis tradita non fuerunt. Illa scilicet quae Christo adhuc vivente intelligere non poterant, post ejus autem ascensum spiritus sancti revelatione didicerint. De ejus loci interpretatione alibi visum est. Quod ad praesentem causam satis est, ridiculos profecto se faciunt, quum ingentia illa mysteria, quae tanto tempore apostolis

incomperta fuerint, partim observationes esse fingunt[1]) aut judaicas aut gentiles, quarum illae inter Judaeos, hae vero apud gentes omnes promulgatae multo ante fuerant; partim ineptas gesticulationes et inanes caeremoniolas, quas insulsi sacrificuli, qui nec nare sciunt, nec literas, perquam rite peragunt, imo quas pueri et moriones adeo apposite effingunt, ut videri possit nullos esse magis idoneos talium sacrorum antistites. Si nullae essent historiae, ex re tamen ipsa aestimarent sani homines, non subito erupisse in ecclesiam tantam rituum et observationum congeriem, sed sensim obrepsisse. Nam quum sanctiores illi episcopi, qui apostolis aetate proximi fuerunt, nonnulla instituissent quae ad ordinem ac disciplinam pertinebant; subsequuti postea sunt homines, alii post alios, neque satis considerati et nimis curiosi ac cupidi, quorum ut quisque posterior erat, ita stulta aemulatione cum suis decessoribus certavit ne rerum novarum inventione cederet. Et quia periculum erat ne brevi obsolescerent sua inventa, ex quibus laudem ad posteros affectabant, in exigenda eorum observatione erant multo rigidiores. Haec *κακοζηλία* bonam istorum rituum partem nobis peperit, quos isti pro apostolicis nobis venditant. Atque id quoque historiae testantur.

19. Ne omnium catalogum texendo simus nimium prolixi, uno exemplo contenti erimus. In coena Domini administranda fuit sub apostolis magna simplicitas. Proximi successores ad ornandam mysterii dignitatem aliquid addiderunt quod non esset improbandum. Sed postea supervenerunt stulti illi imitatores, qui varia frustula subinde consuendo hunc quem in missa videmus sacerdotis vestitum, haec altaris ornamenta, has gesticulationes et totam rerum inutilium supellectilem nobis composuerunt. Atqui objiciunt fuisse hanc olim persuasionem, quae in ecclesia universa uno consensu fierent, ab ipsis apostolis prodiisse. Cujus rei Augustinum citant testem. Ego vero non aliunde quam ex ipsius Augustini verbis solutionem afferam. Quae toto, inquit[2]), terrarum orbe servantur, vel ab ipsis apostolis, vel conciliis generalibus, quorum est saluberrima in ecclesia autoritas, statuta esse intelligere licet; sicuti quod Domini passio et resurrectio et in coelum ascensus et adventus spiritus sancti anniversaria solennitate celebrantur, et si quid aliud tale occurrerit quod servatur ab universa, quacunque se diffundit, ecclesia. Quum tam pauca enumeret exempla, quis non videat eum ad autores fide et reverentia dignos referre voluisse usitatas tunc observationes, non nisi simplices illas et raras et sobrias quibus ecclesiae ordinem contineri utile est? Quantum autem hoc ab eo distat quod romanenses magistri extorquere volunt, ut nulla sit apud eos caeremoniola quae non pro apostolica censeatur?

20. Ne longior sim, unum tantum exemplum proferam. Si quis eos interroget unde aquam suam lustralem habeant, protinus

---

1) Recentiores legunt: constet. 2) Epist. 118 (54, 1).

respondent, ab apostolis. Quasi non hanc inventionem nescio cui romano episcopo tribuant historiae, qui si apostolos adhibuisset in consilium, nunquam profecto contaminasset baptismum alieno et intempestivo symbolo. Etsi nec mihi verisimile est, tam vetustam esse ejus consecrationis originem quam illic scribitur. Quod enim dicit Augustinus [1]), quasdam suo tempore ecclesias solennem Christi imitationem in lotione pedum refugisse, ne ad baptismum ritus ille pertinere videretnr, subindicat nullum fuisse lotionis genus quod cum baptismo ullam haberet similitudinem. Quidquid sit, hoc a spiritu apostolico profectum fuisse minime concedam, ut, dum quotidiano signo baptismus in memoriam reducitur, quodammodo repetatur. Nec moror quod alibi ipse idem Augustinus alia quoque apostolis adscribit. Nam quum nihil praeter conjecturas habeat, non debet ab ipsis de re tanta judicium fieri. Postremo, ut etiam demus illa quae commemorat ab aetate apostolorum fluxisse, multum tamen interest instituasne aliquod pietatis exercitium quo libera conscientia utantur fideles, si autem non erit illis utilis usus, abstineant; an legem feras quae conscientias servitute illaqueet. Nunc vero a quocunque autore emanarint, postquam videmus in tantum abusum prolapsas esse, nihil obstat quominus sine ulla ejus contumelia abrogemus; quando nunquam ita sunt commendatae ut perpetuo immobiles esse oporteat.

21. Nec magnopere eos juvat quod ad excusandam suam tyrannidem praetexunt apostolorum exemplum. Apostoli, inquiunt, et seniores primae ecclesiae decretum praeter Chrisii mandatum sanxerunt, quo praecipiebant gentibus omnibus, se abstinere ab idolothytis, suffocato, et sanguine (Act. 15, 20). Id si illis licuit, cur non et successoribus, quoties ita res postulat, idem imitari liceat? Utinam vero cum semper alias, tum in hac re eos imitarentur. Nam (quod valida ratione confirmare promptum est) apostolus novum illic quidquam instituisse aut decrevisse nego. Siquidem quum in eo concilio Petrus tentari Deum pronuntiet, si jugum imponitur cervicibus discipulorum, suam ipse sententiam subvertit, si jugum postea aliquod consentit imponi. Imponitur autem, si sua autoritate decernant apostoli, prohibendum gentibus ne idolothyta, sanguinem et suffocatum attingant. Manet quidem adhuc scrupulus, quod nihilo minus videantur prohibere. Atqui facile dissolvetur, si quis propius decreti ipsius sensum animadvertat: cujus primum ordine et momento praecipuum caput est, relinquendam esse gentibus suam libertatem, nec illis obturbandam esse, aut de legis observationibus exhibendam molestiam. Hactenus nobis egregie patrocinatur. Quae autem proxime sequitur exceptio, nec nova lex est ab apostolis lata, sed divinum aeternumque Dei mandatum de non violanda caritate, nec punctum ex illa libertate delibat: sed gentes duntaxat admonet qua ratione sese fratribus attemperent, ne sua libertate in eorum offen-

1) Epist. 118 ad Jan. (54 fin.).

sionem abutantur. Sit hoc igitur secundum caput, ut innoxia libertate utantur gentes, ac citra fratrum offensionem. At certum tamen aliquid praescribunt: nempe, quatenus pro tempore expediebat, docent ac designant quibus rebus in fratrum offensionem possint incurrere, quo ab illis caveant; nihil tamen novum ad aeternam Dei legem, quae fratrum offensionem prohibet, de suo afferunt.

22. Quemadmodum si, qui ecclesiis nondum bene constitutis praesunt, fideles pastores, omnibus suis edicant ne, donec imbecilles quibuscum vivunt adolescant, palam die veneris carnibus vescantur, aut feriis in publico laborent, aut simile quidpiam. Haec enim tametsi, seposita superstitione, indifferentia per se sint, ubi tamen accedit fratrum offensio, sine delicto admitti nequeunt. Sic autem sunt tempora, ut spectaculum hoc infirmis fratribus proponere non possint fideles, quin eorum conscientias gravissime vulnerent. Quis, nisi calumniator, sic novam ferri ab iis legem dicat, quos constat duntaxat scandalis occurrere, quae sunt a Domino satis diserte prohibita? Nihilo autem magis et de apostolis dici potest, quibus nihil aliud propositum erat, offensionum materiam tollendo, quam divinam urgere legem de vitanda offensione. Ac si dixissent: praeceptum Domini est ne fratrem infirmum laedatis; quae idolis oblata sunt, suffocatum, et sanguinem manducare non potestis quin offendantur infirmi fratres: edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cum scandalo manducetis. Idque ipsum spectasse apostolos, Paulus optimus est testis, qui certe non nisi ex concilii sententia sic scribit (1 Cor. 8, 1): de escis quae idolis immolantur, scimus quia simulacrum nihil est; quidam autem cum conscientia idoli, quasi idolis immolatum, manducant, et conscientia eorum, infirma quum sit, polluitur: videte ne facultas vestra offendiculum fiat infirmis. Cui isthaec probe perpensa fuerint, ei posthac fucus non fiet, qualem faciunt qui suae tyrannidi apostolos praetexunt, ac si ecclesiae libertatem suo decreto infringere coepissent. Verum, ut effugere nequeant quin sua etiam confessione solutionem hanc approbent, respondeant mihi quo jure illud ipsum decretum ausi sint abrogare. Nempe quia ab illis offensionibus ac dissidiis, quibus occurrere voluerant apostoli, nihil amplius periculi erat; legem vero a suo fine aestimandam noverant. Quum igitur lex ista respectu caritatis lata sit, in ea nihil praescribitur nisi quantum caritatis interest. Quum fatentur nihil aliud esse legis hujus transgressionem quam violationem caritatis, nonne simul agnoscunt non commentitium aliquod esse additamentum ad legem Dei, sed germanam simplicemque accommodationem ad tempora et mores quibus destinabatur?

23. At vero, ut iniquae centies sint nobis et injuriae ejusmodi leges, esse tamen sine exceptione audiendas contendunt. Non enim hic agi ut erroribus consentiamus; sed tantum ut dura praefectorum imperia subditi perferamus, quae detrectare non est nostrum. Verum hic quoque optime verbi sui veritate occurrit

Dominus, nosque a tali servitute in libertatem vendicat quam sacro suo sanguine nobis acquisivit, cujus beneficium verbo suo non semel obsignavit. Non enim (quod malitiose fingunt) id solum agitur, ut gravem aliquam oppressionem in corpore nostro perferamus, sed ut conscientiae libertate sua, hoc est sanguinis Christi beneficio, spoliatae serviliter crucientur. Quanquam istud etiam, ac si parum ad rem faceret, omittamus. At quanti putamus referre, suum Domino regnum eripi, quod tanta severitate sibi asserit? Eripitur autem quoties humanarum inventionum legibus colitur; quum solus ipse cultus sui velit haberi legislator. Ac ne rem esse nihili quis existimet, audiamus quanti reputetur a Domino. Quoniam, inquit (Jes. 29, 13), timuit me populus iste mandato et doctrinis hominum, ecce ego stupefaciam eum miraculo grandi et stupendo; peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intelligentia a senioribus recedet. Alibi: frustra me colunt, docentes doctrinas, praecepta hominum (Matth. 15, 9). Et sane quod se filii Israel pluribus idololatriis inquinarunt, totius mali causa adscribitur impurae huic mixturae, quod transgressi Dei mandata cultus novos fabricarint. Ideoque refert sacra historia (2 Reg. 17, 24 seqq.), novos advenas qui ad incolendam Samariam traducti fuerant a rege babylonio, fuisse discerptos et consumptos a feris bestiis, eo quod nescirent judicia vel statuta Dei terrae illius. Quamvis in caeremoniis nihil peccassent, non tamen probata fuisset Deo inanis pompa; sed interim cultus sui violationem, quod homines aliena a verbo suo commenta ingererent, ulcisci non destitit. Unde postea dicitur, poena illa territos ritus in lege praescriptos suscepisse; sed quia nondum pure colebant verum Deum, bis repetitur, timuisse ipsum et non timuisse. Unde colligimus, partem reverentiae quae illi defertur, in eo esse positam, dum in illo colendo simpliciter quod mandat, nullas nostras inventiones miscendo sequimur. Atque ideo saepius laudantur pii reges, quod fecerint secundum omnia praecepta, nec declinaverint vel ad dexteram vel ad sinistram. Ultra progredior, etiamsi in commentitio aliquo cultu palam non apparet impietas, severe tamen a spiritu damnatur, ex quo a Dei praecepto discessum est. Altare Achaz, cujus exemplar e Samaria illatum erat, videri potuit augere templi ornatum, quum ejus consilium esset soli Deo illic sacrificia offerre, quod splendidius facturus erat quam in primo et vetusto altari: videmus tamen ut spiritus audaciam illam detestetur, non alia de causa, nisi quod hominum inventa in Dei cultu impurae sunt corruptelae (2 Reg. 16, 10). Et quo nobis clarius patefacta est Dei voluntas, minus excusabilis quidquam tentandi protervia. Ac proinde merito aggravatur hac circumstantia crimen Manasse (2 Reg. 21, 3), quod altare novum exstruxerit in Jerusalem; de qua pronuntiaverat Deus: ponam illic nomen meum; quia nunc quasi ex professo respuitur Dei autoritas.

24. Mirantur plerique cur adeo acriter interminetur Dominus se facturum stupenda populo a quo mandatis hominum cole-

batur, et se frustra coli pronuntiet hominum praeceptis. At si spectarent quid sit in religionis, hoc est, coelestis sapientiae causa ab uno Dei ore pendere, simul viderent non levem esse rationem cur perversa hujusmodi obsequia sic abominetur Dominus, quae pro humani ingenii libidine sibi praestantur. Nam tametsi speciem habent quandam humilitatis in sua hac obedientia, qui ejusmodi legibus in Dei cultum parent, minime tamen sunt coram Deo humiles, cui easdem praescribunt leges quas ipsi servant. Haec vero ratio est cur nos tam diligenter cavere vult Paulus (Col. 2, 4), ne decipiamur per traditiones hominum, et illam quam vocat ἐθελοθρησκείαν, id est voluntarium cultum, et praeter Dei doctrinam ab hominibus excogitatum. Sic est profecto: stultescere et nostram nobis ipsis et omnium hominum sapientiam oportet, quo solum illum sapere permittamus. Quam viam minime tenent qui confictis hominum arbitrio observatiunculis, illi se approbare meditantur, et quasi invito praevaricatricem erga eum obedientiam, quae hominibus defertur, obtrudunt. Qualiter et aliquot ante saeculis et nostra memoria factum est, et fit hodie quoque in iis locis in quibus creaturae pluris est quam creatoris imperium; ubi religio (si tamen religio vocari ea meretur) pluribus magisque insulsis superstitionibus conspurcata est, quam ulla unquam paganitas. Quid enim posset parere hominum sensus quam carnalia fatuaque omnia, et quae suos autores vere referant?

25. Quod etiam obtendunt superstitionum patroni, Samuelem sacrificasse in Ramatha, et quamvis praeter legem id fieret placuisse tamen Deo (1 Sam. 7, 17), facilis solutio est: non fuisse secundum aliquod altare quod unico opponeret; sed quia nondum arcae foederis destinatus erat locus, oppidum ubi habitabat sacrificiis destinasse tanquam maxime commodum. Certe animus sancti prophetae non fuit quidquam novare in sacris, ubi Deus tam arcte vetabat addi vel minui. Quod ad exemplum Menoha spectat (Jud. 13, 19), extraordinarium et singulare fuisse dico. Obtulit ille Deo sacrificium homo privatus, nec sine Dei approbatione: nempe quia non temerario animi sui motu, sed coelesti instinctu hoc suscepit. Quantopere autem abominetur Deus quae mortales ex se ipsis excogitant ad eum colendum, alter non inferior Menoha Gedeon insigni documento est, cujus ephod non modo ei et familiae, sed toti populo cessit in ruinam (Jud. 8, 27). Denique adventitia quaelibet inventio, qua Deum homines colere appetunt, nihil aliud est quam verae sanctimoniae pollutio.

26. Cur igitur, inquiunt, ferri voluit Christus onera illa importabilia quae alligabant scribae et Pharisaei (Matth. 23, 3)? Imo cur alibi (ibid. 16, 6) idem Christus caveri voluit a fermento Pharisaeorum? fermentum, interprete Matthaeo evangelista, appellans quidquid propriae doctrinae verbi Dei puritati admiscerent. Quid apertius volumus, quam quod totam eorum doctrinam jubemur fugere et cavere? Unde nobis certissimum fit, neque altero loco Dominum voluisse suorum conscientias propriis Pharisaeorum

traditionibus vexari. Et verba ipsa, si modo non torqueantur, nihil tale sonant. Illic siquidem Dominus, acerbe in Pharisaeorum mores invehi instituens, simpliciter suos auditores ante erudiebat, ut quanquam nihil in illorum vita cernerent quod sequerentur, non tamen ea facere desinerent quae verbo docebant, quum in cathedra Mosis, hoc est, ad enarrandam legem, sederent. Non ergo aliud voluit quam praecavere, ne malis docentium exemplis plebs ad contemptum doctrinae induceretur. Verum quia nonnulli rationibus minime permoventur, autoritatem semper requirunt, subjiciam Augustini [1]) verba, quibus idem prorsus dicitur: habet ovile Domini praepositos partim fidos, partim mercenarios; praepositi qui fidi sunt, veri sunt pastores: audite tamen, quod et mercenarii necessarii sunt; multi quippe in ecclesia, commoda terrena sectantes, Christum praedicant, et per eos vox Christi auditur, et sequuntur oves non mercenarium, sed pastorem per mercenarium. Audite mercenarios ab ipso Domino demonstratos: scribae, inquit, et Pharisaei cathedram Mosis insident; quae dicunt, facite; quae autem faciunt, facere nolite. Quid aliud dixit, nisi per mercenarios vocem pastoris audite? sedendo enim in cathedra legem Dei docent: ergo per illos Deus docet; sua vero si illi docere velint, nolite audire, nolite facere. Haec Augustinus.

27. Quando vero imperiti plerique, dum humanis traditionibus impie ligari hominum conscientias et frustra Deum coli audiunt, eadem litura leges omnes inducunt quibus ecclesiae ordo constituitur, illorum quoque errori commodum hic occurrendum est. Falli hic sane perquam est lubricum, quia non prima statim facie apparet quantum inter illas et has intersit. Sed ego ita dilucide rem totam paucis expediam, ne cui imponat similitudo. Hoc primum habeamus: si in omni hominum societate necessariam esse politiam aliquam videmus, quae ad alendam communem pacem, et retinendam concordiam valeat; si in rebus agendis vigere semper aliquem ritum, quem non respui publicae honestatis interest, atque adeo humanitatis ipsius: id in ecclesiis praesertim observandum esse, quae cum bene composita rerum omnium constitutione optime sustinentur, tum vero sine concordia nullae sunt prorsus. Quamobrem si ecclesiae incolumitati bene prospectum volumus, diligenter omnino curandum est quod Paulus jubet, ut decenter omnia et secundum ordinem fiant (1 Cor. 14, 40). At quum in hominum moribus tanta insit diversitas, tanta in animis varietas, tanta in judiciis ingeniisque pugna: neque politia ulla satis firma est, nisi certis legibus constituta; nec sine stata quadam forma servari ritus quispiam potest. Huc ergo quae conducunt leges, tantum abest ut damnemus, ut his ablatis dissolvi suis nervis ecclesias totasque deformari ac dissipari contendamus. Neque enim haberi potest quod Paulus exigit, ut decenter omnia et ordine fiant, nisi additis observationibus, tanquam vinculis quibusdam,

1) August. in Joann. tract. 46, 5 seq.

ordo ipse et decorum consistat. Id tantum semper in istis observationibus excipiendum est, ne aut ad salutem credantur necessariae, atque ita conscientias religione obstringant; aut ad Dei cultum conferantur, atque ita in illis reponatur pietas.

28. Habemus ergo optimam et fidelissimam notam, quae inter impias illas constitutiones distinguat (quibus veram obscurari religionem et conscientias subverti dictum est) et legitimas ecclesiae observationes, si his meminerimus alterum semper ex duobus esse propositum, aut utrumque simul: ut in sacro fidelium coetu decenter peragantur omnia et qua convenit dignitate; ut ipsa hominum communitas velut quibusdam humanitatis et moderationis vinculis in ordine retineatur. Ubi enim semel publicae honestatis causa posita lex intelligitur, jam sublata est superstitio, in quam incidunt qui humanis inventis Dei cultum metiuntur. Rursum, ubi ad communem usum spectare cognoscitur, eversa est falsa illa obligationis et necessitatis opinio, quae ingentem terrorem conscientiis injiciebat, quum putarentur traditiones ad salutem necessariae. Siquidem hic nihil quaeritur, nisi ut communi officio alatur inter nos caritas. Sed operae pretium est clarius adhuc definire quid sub illo decoro quod Paulus commendat, quid item sub ordine comprehendatur. Ac decori quidem finis est, partim ut, dum adhibentur ritus qui venerationem rebus sacris concilient, talibus adminiculis ad pietatem excitemur; partim etiam ut modestia et gravitas, quae in omnibus honestis actionibus spectari debet, illic maxime eluceat. In ordine hoc primum est, ut qui praesunt, regulam ac legem bene regendi noverint; plebs vero quae regitur, ad obedientiam Dei rectamque disciplinam assuefiat. Deinde ut bene composito ecclesiae statu paci et tranquillitati consulatur.

29. Decorum ergo non vocabimus in quo nihil praeter inane oblectamentum inerit, quale exemplum videmus in illo theatrico apparatu quo utuntur papistae in suis sacris, ubi nihil quam inutilis elegantiae larva et luxus sine fructu apparet. Sed illud nobis decorum erit, quod ita erit ad sacrorum mysteriorum reverentiam aptum, ut sit idoneum ad pietatem exercitium, vel saltem quod ad ornatum faciet actioni congruentem; neque id ipsum sine fructu: sed ut fideles admoneat quanta modestia, religione, observantia, sacra tractare debeant. Porro ut pietatis exercitia sint caeremoniae, ad Christum recta nos deducant necesse est. Similiter ordinem non constituemus in illis nugatoriis pompis, quae nihil habent praeter evanidum splendorem; sed in ea compositione quae omnem confusionem, barbariem, contumaciam, turbas omnes et dissidia tollat. Prioris generis exempla sunt apud Paulum (1 Cor. 11), ut ne profana symposia cum sacra Domini coena commisceantur; ne mulieres in publicum nisi velatae procedant. Et alia plurima in quotidiano usu habemus: quale est, quod flexis genibus nudoque capite oramus; quod Domini sacramenta non sordide, sed cum aliqua dignitate administramus; quod

in sepeliendis mortuis quandam honestatem adhibemus, et quae alia eodem pertinent. In altero genere sunt horae publicis precationibus, concionibus et mysticis actionibus destinatae; in ipsis concionibus quies ac silentium, loca destinata, hymnorum concentus, dies celebrandae Domini coenae praefixi, quod Paulus vetat ne mulieres in ecclesia doceant (1 Cor. 14, 34), et si qua sunt similia. In primis vero quae disciplinam conservant, ut catechesis, censurae ecclesiasticae, excommunicatio, jejunia, et quae in eundem catalogum referri possunt. Ita omnes ecclesiasticas constitutiones, quas pro sanctis et salutaribus recipimus, in duo capita referre licet. Alterae enim ad ritus et caeremonias, alterae ad disciplinam et pacem respiciunt.

30. Sed quia hic periculum est, ne ab una parte pseudoepiscopi praetextum inde captent ad impias suas et tyrannicas leges excusandas, ab altera sint quidam nimis meticulosi, qui superioribus malis admoniti nullum quamlibet sanctis legibus locum relinquant: hic testari operae pretium est, eas demum humanas constitutiones me probare, quae et Dei autoritate fundatae et ex scriptura desumptae adeoque prorsus divinae sint. Exemplum sit in geniculatione quae fit dum solennes habentur precationes. Quaeritur, sitne humana traditio, quam repudiare vel negligere cuivis liceat. Dico sic esse humanam, ut simul sit divina. Dei est quatenus pars est decori illius cujus cura et observatio nobis per apostolum commendatur; hominum autem, quatenus specialiter designat quod in genere fuerat indicatum magis quam expositum. Ab hoc uno exemplo aestimare licet quid de toto hoc genere sit sentiendum: nempe quia Dominus et totam verae justitiae summam, et omnes cultus numinis sui partes, et quidquid ad salutem necessarium erat, sacris suis oraculis tum fideliter complexus est, tum perspicue enarravit, in his solus magister est audiendus. Quia autem in externa disciplina et caeremoniis non voluit sigillatim praescribere quid sequi debeamus (quod istud pendere a temporum conditione provideret, neque judicaret unam saeculis omnibus formam convenire), confugere hic oportet ad generales quas dedit regulas, ut ad eas exigantur quaecunque ad ordinem et decorum praecipi necessitas ecclesiae postulabit. Postremo, quia ideo nihil expressum tradidit, quia nec ad salutem haec necessaria sunt, et pro moribus uniuscujusque gentis ac saeculi varie accommodari debent ad ecclesiae aedificationem, prout ecclesiae utilitas requiret, tam usitatas mutare et abrogare quam novas instituere conveniet. Fateor equidem, non temere, nec subinde, nec levibus de causis ad novationem esse decurrendum. Sed quid noceat vel aedificet, caritas optime judicabit: quam si moderatricem esse patiemur, salva erunt omnia.

31. Jam vero christiani populi officium est, quae secundum hunc canonem fuerint instituta, libera quidem conscientia, nullaque superstitione, pia tamen et facili ad obsequendum propensione servare, non contemptim habere, non supina negligentia praeter-

ire; tantum abest ut per fastum et contumaciam violare aperte debeat. Qualis, inquies, in tanta observantia et cautione conscientiae libertas esse poterit? Imo vero praeclare constabit ubi reputabimus, non fixas esse et perpetuas sanctiones quibus astricti simus, sed externa humanae infirmitatis rudimenta; quibus tametsi non indigemus omnes, tamen omnes utimur, quia alii aliis ad fovendam inter nos caritatem mutuo sumus obnoxii. Hoc in exemplis superius positis recognoscere licet. Quid? an in mulieris carbaso sita religio est, ut nudo capite egredi sit nefas? an sanctum de ejus silentio decretum, quod violari sine summo scelere non possit? an aliquid in genuflexione, in humando cadavere mysterium, quod praeteriri sine piaculo non possit? Minime. Nam si tali festinatione opus sit mulieri in juvando proximo quae velare caput non sinat, nihil delinquit si aperto capite accurrat. Et est ubi loqui non minus opportunum illi sit, quam alibi tacere. Stantem quoque orare qui morbo impeditus curvare genua nequit, nihil vetat. Denique satius est mature humare mortuum, quam ubi linteum deest, ubi non adsunt qui deducant, exspectare dum inhumatus putrescat. Sed est nihilominus in istis rebus quod agendum aut cavendum mos regionis, instituta, ipsa denique humanitas et modestiae regula dictet; ubi si imprudentia et oblivione quid erratum fuerit, nullum admissum crimen est; sin contemptu, improbanda est contumacia. Similiter dies ipsi qui sint, et horae, quae locorum structura, qui quo die canantur psalmi, nihil interest. Verum et certos dies et statas esse horas convenit, et locum recipiendis omnibus idoneum, si qua servandae pacis ratio habetur. Nam quantarum rixarum semen futura sit earum rerum confusio, si prout cuique libitum sit, mutare liceat quae ad communem statum pertinent? quando nunquam futurum est ut omnibus idem placeat, si res, velut in medio positae, singulorum arbitrio relictae fuerint. Quod si quis obstrepat et plus sapere hic velit quam oportet, viderit ipse qua morositatem suam ratione Domino approbet. Nobis tamen istud Pauli (1 Cor. 11, 16) satis facere debet, nos contendendi morem non habere, neque ecclesias Dei.

32. Porro summa diligentia incumbendum est, ne quis irrepat error qui purum hunc usum vel inficiat vel obscuret. Quod quidem obtinebitur si quaecunque erunt observationes manifestam utilitatem prae se ferant; si parcissimae admittantur; potissimum vero si accedat fidelis pastoris doctrina, quae pravis opinionibus viam praecludat. Haec autem cognitio facit, ut sua cuique in his rebus omnibus libertas constet; et quandam nihilominus suae quisque libertati necessitatem ultro imponat, quatenus aut illud, quod diximus, *τὸ πρέπον* aut caritatis ratio exiget. Deinde, ut et in earum rerum observatione nulla superstitione versemur ipsi, nec morose nimium ipsam ab aliis requiramus, ne potiorem Dei cultum caeremoniarum multitudine aestimemus; ne ecclesia ecclesiam ob externae disciplinae varietatem contemnat. Postremo,

ut nullam hic perpetuam legem nobis statuentes totum observationum usum et finem ad ecclesiae aedificationem referamus; qua postulante, non modo mutari aliquid, sed quidquid ante in usu nobis observationum fuerit, inverti nulla offensione feramus. Hoc enim ferre temporum rationem, ut ritus quosdam, non impios alioqui nec indecoros, pro rei opportunitate abrogari conveniat, praesenti experimento est haec aetas. Nam, quae superiorum temporum caecitas fuit et ignorantia, tam corrupta opinione tamque pertinaci studio antehac in caeremoniis haeserunt ecclesiae, ut vix satis repurgari a prodigiosis superstitionibus queant, quin multae caeremoniae tollantur nec abs re olim forte institutae, et nulla per se impietate notabiles.

CAPUT XI.

De ecclesiae jurisdictione ejusque abusu, qualis cernitur in papatu.

Caput hoc ad duas partes praecipuas commode revocari potest. 1) Jurisdictionis ecclesiasticae necessitas, origo, descriptio, partes essentiales, nempe sacrum Verbi ministerium et excommunicationis disciplina perpetua, cujus scopus, usus item ac abusus declaratur, sect. 1—8. — 2) Argumenta, quae Papistae proferunt in defensionem Pontificiae tyrannidis, jus utriusque gladii, imperatoriam pompam ac dignitatem, ditiones alienas, et immunitatem (quam vocant) usurpantis, refelluntur a nona sect. usque ad fin. cap.

1. Restat tertia pars, et quidem in statu bene composito praecipua, ecclesiasticae potestatis, quam in jurisdictione positam esse diximus. Tota autem ecclesiae jurisdictio pertinet ad morum disciplinam, de qua mox tractandum erit. Quemadmodum enim nulla urbs nullusve pagus sine magistratu et politia stare potest; sic ecclesia Dei (quod jam docui, sed nunc iterum cogor repetere) sua quadam spirituali politia indiget; quae tamen a civili prorsus distincta est, eamque adeo nihil impedit aut immunit, ut potius multum juvet ac promoveat. Ista igitur jurisdictionis potestas nihil aliud erit in summa quam ordo comparatus ad spiritualis politiae conservationem. In hunc finem fuerunt ab initio constituta in ecclesiis judicia quae censuram de moribus agerent, animadverterent in vitia, et exercendo clavium officio praeessent. Hunc ordinem designat Paulus in epistola ad Corinthios (1 Cor. 12, 28), quum gubernationes nominat; item ad Romanos (12, 8), quum dicit: qui praeest in sollicitudine praesit. Non enim alloquitur magistratus, qui nulli tunc erant christiani, sed eos qui ad spirituale ecclesiae regimen erant adjuncti pastoribus. Ad Timotheum quoque (1 Tim. 5, 17) duplices facit presbyteros: alios qui laborant in verbo, alios qui verbi praedicatione non funguntur et tamen bene praesunt. Hoc posteriore genere non dubium

est quin eos intelligat qui ad inspectionem morum et totum clavium usum constituti erant. Nam potestas haec, de qua loquimur, tota pendet a clavibus quas Christus ecclesiae contulit, Matthaei decimo octavo capite (v. 18), ubi jubet graviter publico nomine admoneri eos qui privatas monitiones contempserint; quod si in sua contumacia pergant, a societate fidelium abdicandos docet. Porro monitiones istae et correctiones sine causae cognitione fieri nequeunt: proinde opus est et judicio et ordine aliquo. Quamobrem, nisi velimus irritam facere clavium promissionem et excommunicationem, solennes monitiones et quidquid tale est de medio tollere, aliquam ecclesiae jurisdictionem demus necesse est. Observent lectores non agi illo loco de generali doctrinae autoritate, sicuti Matthaei cap. 16 et Joannis 20, sed jus synedrii in posterum transferri ad Christi gregem. Ad illum usque diem Judaeis sua fuerat gubernandi ratio, quam in ecclesia sua stabilit Christus quoad puram institutionem atque id gravi sanctione. Sic enim oportuit, quum ecclesiae ignobilis et contemptae judicium a temerariis et fastuosis hominibus sperni alioqui posset. Ac ne lectores impediat, quod Christus iisdem verbis res aliquantum inter se diversas notat, hunc nodum solvere utile erit. Duo igitur sunt loci qui de ligando et solvendo loquuntur. Alter est Matthaei decimo sexto (v. 19), ubi Christus, postquam se claves regni coelorum Petro daturum promisit, continuo subjungit: quodcunque ipse in terra ligaverit aut solverit, ratum in coelo fore. Quibus verbis nihil aliud significat, quam aliis quae habentur apud Joannem (20, 23), quum discipulos missurus ad praedicandum, postquam insufflavit in eos: quorum, inquit, remiseritis peccata, remissa erunt, et quorum retinueritis, retenta erunt in coelo. Adferam interpretationem non argutam, non coactam, non detortam, sed germanam, fluentem, obviam. Hoc de remittendis et retinendis peccatis mandatum et illa de ligando et solvendo Petro facta promissio non alio debent referri quam ad verbi ministerium, quod dum apostolis committebat Dominus, simul et hoc solvendi ligandique munere ipsos instruebat. Quae enim est summa evangelii, nisi quod omnes servi peccati et mortis solvimur ac liberamur per redemptionem, quae est in Christo Jesu? qui vero Christum liberatorem ac redemptorem non suscipiunt nec agnoscunt, eos aeternis vinculis damnatos addictosque esse? Hanc legationem quum apostolis suis in omnes nationes perferendam traderet Dominus, ut suam esse et a se profectam approbaret, hoc praeclaro testimonio eam honoravit; idque in eximiam confirmationem tum apostolorum ipsorum, tum eorum quoque omnium ad quos perventura erat. Referebat, ut apostoli constantem ac solidam suae praedicationis certitudinem haberent; quam non modo infinitis laboribus, curis, molestiis, periculis obituri erant, sed suo demum sanguine obsignaturi. Ipsam, inquam, ut scirent non vanam esse nec inanem, sed potentiae plenam ac virtutis, referebat ut in tanta anxietate et rerum difficultate tan-

tisque discriminibus, Dei se negotium agere persuasi essent; ut toto mundo adversante et repugnante, Deum pro se stare cognoscerent; ut Christum, doctrinae suae autorem, aspectu in terra praesentem non habentes, ipsum esse in coelo intelligerent, ad firmandam ejus quam sibi tradiderat doctrinae veritatem. Oportebat rursum et auditoribus certissime testificatum esse, illam evangelii doctrinam non apostolorum esse sermonem, sed Dei ipsius; non vocem in terra natam, sed e coelo delapsam. Non enim in hominis potestate haec esse possunt, peccatorum remissio, promissio vitae aeternae, salutis nuntium. Testificatus est ergo Christus nihil in evangelii praedicatione apostolorum esse praeter ministerium; se esse qui per eorum ora, velut per organa, loqueretur omnia et promitteret. Itaque peccatorum remissionem quam annuntiarent, veram esse Dei promissionem; damnationem quam pronuntiarent, certum esse Dei judicium. Haec autem testificatio saeculis omnibus data est, firmaque manet, quae certiores omnes securosque reddat, evangelii verbum, a quocunque tandem homine praedicetur, ipsissimam esse Dei sententiam, apud summum tribunal promulgatam, in libro vitae scriptam, in coelo ratam firmam ac fixam. Habemus, potestatem clavium esse simpliciter in illis locis evangelii praedicationem; nec tam potestatem esse quam ministerium, si ad homines respicimus. Non enim hominibus hanc potestatem proprie Christus dedit, sed verbo suo, cujus homines ministros fecit.

2. Alter, quem de ligandi et solvendi potestate exstare diximus, locus Matthaei 18, 18 habetur, ubi ait Christus: si frater aliquis ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus: amen dico vobis, quaecunque ligaveritis super terram, erunt ligata et in coelo; quaecunque solveritis, soluta erunt. Hic locus non omnino est priori similis, sed paulo in diversam partem intelligendus est. Non autem sic diversos facio, ut non multam habeant inter se affinitatem. Hoc primum ubique simile est, quod utraque est generalis sententia, eadem semper ligandi solvendique potestas, nempe per verbum Dei, idem mandatum, eadem promissio. Eo autem differunt, quod prior locus peculiariter de praedicatione est qua verbi ministri funguntur; hic ad disciplinam excommunicationis pertinet, quae ecclesiae permissa est. Ligat autem ecclesia quem excommunicat; non quod in perpetuam ruinam ac desperationem conjiciat, sed quia ejus vitam ac mores damnat, ac, nisi resipuerit, jam eum suae damnationis admonet. Solvit quem in communionem recipit, quia velut participem eum facit unitatis quam habet in Christo Jesu. Ne quis ergo contumaciter ecclesiae judicium contemnat, aut parvi faciat se fidelium suffragiis damnatum, testatur Dominus tale fidelium judicium non aliud esse quam sententiae suae promulgationem, ratumque haberi in coelis quod illi in terra egerint. Habent enim verbum Dei, quo perversos damnent; habent verbum quo resipiscentes in gratiam recipiant. Errare autem non possunt, nec a Dei judicio dis-

sentire, quia non nisi ex lege Dei judicant, quae non incerta est aut terrena opinio, sed sancta Dei voluntas et coeleste oraculum. Ex istis duobus locis, quos ut breviter, ita et familiariter et vere enarrasse mihi videor, furiosi illi, nullo discrimine, prout sua vertigine feruntur, nunc confessionem, nunc excommunicationem, nunc jurisdictionem, nunc jus condendi leges, nunc indulgentias statuere conantur. Priorem vero ad astruendum romanae sedis primatum allegant. Ita norunt claves suas quibus visum est aptare seris et ostiis: ut dicas tota vita eos artem fabrilem exercuisse.

3. Nam quod nonnulli omnia illa temporaria fuisse imaginantur, quum magistratus a religionis nostrae professione alieni adhuc forent, in eo falluntur, quod non animadvertunt quantum sit discrimen et qualis dissimilitudo ecclesiasticae et civilis potestatis. Neque enim jus gladii habet ecclesia quo puniat vel coerceat, non imperium ut cogat, non carcerem, non poenas alias quae solent infligi a magistratu. Deinde non hoc agit, ut qui peccavit invitus plectatur, sed ut voluntaria castigatione poenitentiam profiteatur. Est igitur longe diversa ratio: quia nec quidquam sibi sumit ecclesia quod sit proprium magistratus, neque hoc efficere potest magistratus quod ab ecclesia peragitur. Exemplo fiet hoc facilius. Inebriatus est aliquis? in urbe bene constituta, poena erit carcer. Scortatus est? aut similis, aut potius major. Ita erit satisfactum et legibus, et magistratui, et externo judicio. At fieri poterit ut nullam det poenitentiae significationem, quin potius ut obmurmuret vel fremat. An illic cessabit ecclesia? At recipi ad coenam tales nequeunt, quin fiat et Christo et sacrae ejus institutioni injuria. Et hoc postulat ratio, ut qui ecclesiam offendit malo exemplo, solenni poenitentiae declaratione offendiculum, quod excitavit, tollat. Ratio quam adducunt illi qui contra sentiunt, nimis est frigida. Mandabat, inquiunt, Christus has partes ecclesiae, quum non esset magistratus qui exsequeretur. Sed accidit saepenumero, ut sit negligentior magistratus; imo nonnunquam forte ut sit ipsemet castigandus, quod et Theodosio Caesari contigit. Ad haec tantundem dici poterit de toto fere verbi ministerio. Nunc ergo secundum eos desinant reprehendere pastores manifesta flagitia; desinant objurgare, arguere, increpare. Sunt enim christiani magistratus, qui legibus et gladio debent haec corrigere. At quemadmodum magistratus puniendo et manu coercendo purgare debet ecclesiam offendiculis, ita verbi minister vicissim sublevare debet magistratum, ne tam multi peccent. Sic conjunctae debent esse operae, ut altera sit adjumento alteri, non impedimento.

4. Et sane, si quis propius expendat Christi verba, facile perspiciet, statum et perpetuum ecclesiae ordinem non temporarium illic describi. Neque enim consentaneum est, ut qui monitionibus nostris obtemperare noluerint, eos ad magistratum deferamus, quod tamen necesse foret si in vicem ecclesiae ille succederet. Quid ista promissio? an unius anni dicenda erit, vel pau-

corum: amen amen dico vobis, quidquid ligaveritis in terra? Praeterea Christus nihil hic novum instituit; sed consuetudinem in veteri gentis suae ecclesia semper observatam sequutus est: quo significavit, non posse carere ecclesiam spirituali jurisdictione, quae ab initio fuisset. Atque id omnium temporum consensu fuit confirmatum. Neque enim ubi coeperunt imperatores et magistratus Christo nomen dare, protinus abrogata est spiritualis jurisdictio; sed ita duntaxat ordinata, ne quid civili derogaret aut cum ea confunderetur. Et merito; non enim magistratus, si pius est, eximere se volet communi filiorum Dei subjectione, cujus non postrema pars est, ecclesiae ex verbo Dei judicanti se subjicere; tantum abest ut judicium illud tollere debeat. Quid enim honorificentius, inquit Ambrosius[1]), quam ut ecclesiae filius dicatur imperator? Imperator enim bonus intra ecclesiam, non supra ecclesiam est. Quare illi qui magistratum ornent, ecclesiam spoliant hac potestate, non modo falsa interpretatione corrumpunt Christi sententiam, sed sanctos omnes episcopos, qui tam multi a tempore apostolorum exstiterunt, non leviter damnant, quod honorem officiumque magistratus falso praetextu sibi usurpaverint.

5. Sed hoc quoque ex adverso operae pretium est videre, quis fuerit olim verus usus ecclesiasticae jurisdictionis, et quantus abusus obrepserit: ut sciamus quid abrogandum sit, et quid ex antiquitate restituendum, si volumus, everso regno antichristi, verum Christi regnum iterum erigere. Primum hic scopus est, ut scandalis obviam eatur; quod si quid scandali exortum sit, aboleatur. In usu duo sunt consideranda: ut a jure gladii prorsus separetur haec spiritualis potestas; deinde ne unius arbitrio, sed per legitimum consessum administretur. Utrumque in puriore ecclesia observatum fuit (1 Cor. 5, 4). Neque enim vel mulctis, vel carceribus, vel aliis civilibus poenis potestatem suam exercuerunt sancti episcopi, sed solo Domini verbo, ut decebat, usi sunt. Severissima enim ecclesiae vindicta, et quasi ultimum fulmen, est excommunicatio, quae non nisi in necessitate adhibetur. Illa porro nec vim, nec manum desiderat, sed verbi Dei potentia contenta est. Denique veteris ecclesiae jurisdictio nihil aliud fuit quam practica, ut ita loquar, declaratio ejus quod docet Paulus (2 Cor. 10, 4) de spirituali pastorum potestate. Data est, inquit, nobis potestas, qua demoliamur munitiones, qua humiliemus omnem altitudinem quae se extollit adversus cognitionem Dei, qua subigamus omnem cogitationem, et captivam ducamus in obedientiam Christi; in promptu vero habemus vindictam adversus omnem inobedientiam. Quemadmodum hoc fit praedicatione doctrinae Christi, ita, ne doctrina sit ludibrio, secundum id ipsum quod docetur judicari debent qui se profitentur fidei domesticos. Id porro fieri nequit nisi una cum ministerio conjunctum sit jus vocandi eos qui privatim monendi sunt vel acrius corrigendi, jus

1) Epist. 32. ad Valentianum.

etiam arcendi eos a coenae communione, qui recipi sine tanti mysterii profanatione nequeunt. Itaque dum alibi (1 Cor. 5, 12) negat, non esse nostrum extraneos judicare, filios ecclesiae censuris subjicit, quae eorum vitia castigent, ac tunc viguisse judicia innuit, a quibus nemo fidelium esset immunis.

6. Ejusmodi vero potestas, ut proposuimus, non penes unum erat, ut pro sua libidine quidvis ageret; sed penes consessum seniorum, qui erat in ecclesia quod in urbe est senatus. Cyprianus [1]), quum meminit per quos suo tempore exerceretur, adjungere solet totum clerum episcopo. Sed alibi [2]) quoque demonstrat, sic praefuisse clerum ipsum, ut plebs interim a cognitione non excluderetur. Sic enim scribit: ab initio episcopatus mei statui sine cleri consilio et plebis consensu nihil agere. Verum haec erat communis et usitata ratio, ut per senatum presbyterorum ecclesiae jurisdictio exerceretur, quorum duo, ut dixi, erant genera. Alii enim ad docendum erant ordinati, alii morum censores duntaxat erant. Paulatim degeneravit hoc institutum a suo primordio; ut jam Ambrosii saeculo soli clerici in judiciis ecclesiasticis essent cognitores. Quod ipse conqueritur his verbis [3]): synagoga vetus, inquit, et postea ecclesia seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur; quod qua negligentia obsoleverit nescio, nisi forte doctorum desidia, vel magis superbia, dum soli volunt aliquid videri. Videmus quantopere sanctus vir indignetur aliquid de meliore statu concidisse, quum tamen adhuc illis staret ordo saltem tolerabilis. Quid igitur, si has deformes ruinas intueretur quae nullum prope vestigium referunt vetusti aedificii? qua deploratione uteretur? Principio contra jus et fas, quod ecclesiae datum erat, sibi uni vendicavit episcopus. Perinde enim est ac si senatu expulso consul imperium solus occuparet. Atqui, ut est reliquis honore superior, ita in ipso collegio plus est autoritatis quam in uno homine. Fuit igitur facinus nimis improbum, quod unus homo, translata ad se communi potestate, et tyrannicae libidini patefecit aditum, et ecclesiae quod suum erat eripuit, et consessum a Christi spiritu ordinatum suppressit et abdicavit.

7. Verum, ut aliud malum semper ex alio nascitur, episcopi velut rem sua cura indignam fastidientes, ad alios ablegarunt. Inde creati officiales, qui locum illum sustinerent: nondum dico quale genus hominum; hoc tantum dico, nihil differre a profanis judicibus. Et tamen spiritualem jurisdictionem adhuc vocant, ubi non nisi de rebus terrenis litigatur. Ut nihil sit aliud mali, forum litigiosum qua fronte vocare audent judicium ecclesiae? At illic sunt monitiones, est excommunicatio. Scilicet ita cum Deo luditur. Debet pauperculus aliquis pecuniam? citatur; si comparet, damnatur; damnatus nisi satisfaciat, monetur; a monitione

1) Epist. 14. libr. 3 et ejusd. libr. epist. 19 et alibi.
2) Epist. 10. libr. 3. 3) In cap. 5. primae ad Timoth.

secunda gradus fit ad excommunicationem; si non comparet, monetur ut se sistat judicio; si moram facit, monetur, et mox excommunicatur. Quaeso, quid omnino simile vel cum instituto Christi, vel cum more prisco, vel cum ratione ecclesiastica? At fit etiam illic de vitiis censura. Nempe scortationes, lascivias, ebrietates et ejus generis flagitia non tantum tolerant, sed tacita quodammodo approbatione fovent ac confirmant; neque id in plebe modo, sed in ipsis quoque clericis. Ex multis paucos ad se vocant, vel ne videantur nimis socordes in connivendo, vel ut pecuniam emulgeant. Taceo praedas, rapinas, peculatus, sacrilegia quae inde colliguntur. Taceo quales, ut plurimum, deligantur ad hoc munus. Hoc satis superque est, quod quum jurisdictionem suam spiritualem jactant Romanenses, ostendere promptum est institutae a Christo rationi nihil esse magis contrarium; cum prisca vero consuetudine nihilo plus habere similitudinis quam tenebras cum luce.

8. Tametsi non omnia diximus quae huc adferri poterant, et ea quoque ipsa quae diximus, paucis perstricta sunt, sic tamen debellatum esse confido ut nihil jam sit cur quisquam ambigat, spiritualem potestatem, qua papa cum toto suo regno superbit, impiam esse contra Dei verbum ac iniustam in ejus populum tyrannidem. Ac spiritualis quidem potestatis nomine tum audaciam complector in fabricandis novis doctrinis, quibus miseram plebem a germana verbi Dei puritate averterunt, tum iniquas traditiones quibus ipsam illaquearunt, tum pseudoecclesiasticam jurisdictionem, quam per suffraganeos et officiales exercent. Nam si Christo regnum inter nos permittimus, fieri non potest quin totum istud dominationis genus extemplo prosternatur ac corruat. Jus autem gladii quod sibi quoque tribuunt, quia in conscientias non exercetur, tractare praesentis negotii non est. Qua tamen etiam in parte animadvertere operae pretium est, sui semper esse similes; nihil scilicet minus quam quod haberi volunt, ecclesiae pastores. Nec peculiaria hominum vitia, sed commune totius ordinis scelus, adeoque ipsam ordinis pestem arguo: quando mutilus ille fore creditur, nisi opulentia et superbis titulis spectabilis fuerit. Si hac de re Christi autoritatem quaerimus, non dubium quin verbi sui ministros a civili dominatione ac terreno imperio arcere voluerit, quum diceret (Matth. 20, 25; Luc. 22, 25): reges gentium dominantur illis, vos autem non sic. Significat enim non modo pastoris officium distinctum esse ab officio principis, sed res esse magis separatas quam ut in unum hominem coire queant. Nam quod Moses utrumque simul sustinuit, primum raro id miraculo factum est; deinde fuit temporarium, donec res melius componerentur. Ubi autem certa forma a Domino praescribitur, civilis gubernatio ei relinquitur; sacerdotium jubetur fratri resignare. Et merito: est enim supra naturam ut unus homo utrique oneri sufficiat. Ique fuit saeculis omnibus diligenter in ecclesia observatum. Nec quisquam exstitit episcoporum, quamdiu duravit vera

aliqua ecclesiae facies, qui de usurpando jure gladii cogitaret; ut istud esset vulgare proverbium Ambrosii [1]) aetate, imperatores magis sacerdotium optasse quam imperium sacerdotes. Erat enim in omnium mentibus infixum quod postea dicit: ad imperatorem pertinere palatia, ad sacerdotem ecclesias.

9. Posteaquam vero excogitata fuit ratio qua episcopi titulum, honorem, opes sui muneris tenerent sine onere ac sollicitudine: ne otiosi prorsus relinquerentur, jus illis gladii datum est, vel potius ipsi sibi usurparunt. Hanc impudentiam quo tandem praetextu defendent? An judiciorum cognitionibus, civitatumque et provinciarum administrationibus sese involvere, et occupationes a se tam alienas latissime amplecti, id episcoporum erat? quibus tantum in suo munere operae ac negotii est, ut si illic toti assiduique sint, nec ullis avocamentis distrahantur, vix tamen sufficere queant. At vero, qua sunt pervicacia, jactare non dubitant, sic pro dignitate florere gloriam regni Christi, nec se interim nimium abstrahi a vocationis suae partibus. Quantum ad prius illud attinet, si hoc decorum est sacri muneris ornamentum, eo fastigii evectos esse ut summis quibusque monarchis sint formidabiles, est cur cum Christo expostulent, a quo graviter eo modo laesus est eorum honor. Quid enim contumeliosius, eorum quidem opinione, dici poterat istis verbis: reges gentium et principes dominantur illis, vos autem non sic? Nec tamen duriorem legem servis suis imponit quam ipse primus sibi tulit ac recepit. Quis me, inquit (Luc. 12, 14), judicem constituit aut divisorem inter vos? Videmus judicandi munus simpliciter a se rejicere, quod non faceret, si res esset suo muneri consentanea. In ordinem cui se Dominus subjecit, non patientur servi se cogi? Alterum vellem tam experimento probarent quam dictitare facile est. Atqui quum apostolis visum non fuerit (Act. 6, 2), derelicto Dei sermone, ministrare mensis, ex eo, quia doceri nolunt, convincuntur, non ejusdem esse, et bonum episcopum praestare et bonum principem. Nam si illi qui, pro donorum quibus praediti erant amplitudine, pluribus longe et gravioribus curis sufficere poterant, quam ulli post eos nati homines, confessi sunt tamen se verbi et mensarum ministerio incumbere simul non posse quin oneri succumberent: quomodo isti prae apostolis nihili homunciones possent eorum industriam centuplo superare? Id quidem tentare impudentissimae nimiumque audacis confidentiae fuit. Sed tamen factum videmus: quo successu, palam est. Neque enim aliter evenire poterat quam ut deserta sua functione in aliena castra commigrarent.

10. Nec dubium quin ex tenuibus initiis paulatim tantos progressus fecerint. Neque enim primo passu hucusque poterant conscendere; sed nunc vafritie et obliquis artibus sese clanculum extulerunt, ita ut nemo futurum prospiceret, donec factum esset;

1) Refert hoc homil. de basilic. tradendis.

nunc per occasionem, terrore et minis extorserunt a principibus aliquod potentiae suae auctarium; nunc quum viderent principes ad largiendum non difficiles, stulta et inconsiderata eorum facilitate sunt abusi. Olim pii, si quid controversiae inciderat, ut litigandi necessitatem effugerent, episcopo mandabant arbitrium; quod de ejus integritate non dubitabant. Talibus arbitriis saepe implicabantur veteres episcopi, quod ipsis quidem summopere displicebat (quemadmodum alicubi testatur Augustinus), sed ne partes ad contentiosum judicium prosilirent, hanc molestiam inviti obibant. Isti ex voluntariis arbitriis, quae prorsus a forensi strepitu abhorrebant, fecerunt ordinariam jurisdictionem. Quum urbes ac regiones aliquanto post tempore variis difficultatibus premerentur, ad episcoporum patrocinium se contulerunt, ut ipsorum fide protegerentur: isti miro artificio ex patronis dominos se fecerunt. Quin violentis factionibus bonam partem occuparint, negari non potest. Qui vero episcopis jurisdictionem sponte contulerunt principes, variis ad id studiis impulsi sunt. Verum ut aliquam pietatis speciem habuerit ipsorum indulgentia, non optime tamen hac praepostera sua largitate consuluerunt ecclesiae commodis, cujus antiquam veramque disciplinam sic corruperunt, imo, ut vere dicam, penitus aboleverunt. Qui vero tali principum bonitate abusi sunt in suum commodum episcopi, hoc uno specimine edito satis superque testati sunt, se minime esse episcopos. Nam si quam scintillam habuissent apostolici spiritus, respondissent procul dubio ex ore Pauli (2 Cor. 10, 4), arma militiae nostrae non carnalia, sed spiritualia sunt. Verum caeca cupiditate rapti et se et posteros et ecclesiam perdiderunt.

11. Tandem romanus pontifex, mediocribus satrapiis non contentus, regnis primum, deinde imperio quoque manum injecit. Atque ut possessionem mero latrocinio occupatam qualicunque colore retineat, nunc jure divino se habere gloriatur, nunc Constantini donationem, nunc alium titulum praetendit. Primum cum Bernardo [1]) respondeo: esto ut alia quacunque ratione hoc sibi vendicet, non tamen apostolico jure; neque enim Petrus quod non habuit dare potuit: sed dedit successoribus quod habebat, sollicitudinem ecclesiarum; quum vero dicat Dominus ac magister, se non esse constitutum inter duos judicem, non debet servo ac discipulo indignum videri, si non judicet universos. Loquitur autem Bernardus de judiciis civilibus; subjungit enim: ergo in criminibus, non in possessionibus, potestas vestra; quoniam propter illa, non propter has accepistis claves regni coelorum; quaenam tibi videtur major dignitas, dimittendi peccata, an praedia dividendi? nulla comparatio; habent haec infirma et terrena judices suos, reges et principes terrae: quid fines alienos invaditis? etc. Item: factus es superior (Eugenium papam alloquitur) ad quid? non enim ad dominandum, opinor; nos igitur, ut multum sentiamus

1) Libr. de consider. 2.

de nobis, meminerimus impositum ministerium, non dominium datum: disce sarculo tibi opus esse, non sceptro, ut opus facias prophetae. Item: planum est, apostolis interdicitur dominatus; i ergo tu, et tibi usurpare aude aut dominans apostolatum, aut apostolicus dominatum. Et continuo post: forma apostolica haec est, dominatio interdicitur, indicitur ministratio. Haec quum ab homine sic dicta sint ut ipsam veritatem loqui omnibus palam sit, imo quum sine ullis verbis res ipsa pateat, nihil tamen puduit romanum pontificem in concilio arelatensi decernere, supremum jus utriusque gladii sibi competere jure divino.

12. Quantum ad Constantini donationem pertinet, qui mediocriter in illorum temporum historiis versati sunt, non opus habent doceri quam sit hoc non modo fabulosum, sed etiam ridiculum. Sed ut omittamus historias, unus Gregorius [1]) hujus rei et idoneus et locupletissimus est testis. Nam quoties de imperatore loquitur, serenissimum dominum vocat, et se indignum ejus servum. Item alibi: sacerdotibus autem non ex terrena potestate dominus noster citius indignetur, sed excellenti consideratione, propter eum cujus servi sunt, eis ita dominetur ut etiam debitam reverentiam impendat. Videmus ut in subjectione communi velit haberi tanquam unus e populo. Non enim alterius cujuspiam, sed suam illic causam agit. Alibi [2]): in omnipotenti Deo confido quod longam piis dominis vitam tribuet, et nos sub manu vestra secundum suam misericordiam disponet. Neque haec ideo adduxi quod mihi propositum sit hanc de Constantini donatione quaestionem penitus excutere; sed tantum ut obiter videant lectores quam pueriliter mentiantur Romanenses, quum terrenum imperium suo pontifici asserere conantur. Quo foedior Augustini Steuchi impudentia fuit, qui in causa tam deplorata operam suam et linguam romano pontifici venditare ausus est. Valla, quod homini docto et acris ingenii difficile non erat, valide refutaverat fabulam illam. Neque tamen (ut homo parum in rebus ecclesiasticis exercitatus) omnia dixerat quae ad rem factura erant. Irrumpit Steuchus, ac putidas naenias spargit ad claram lucem obruendam. Et certe non minus frigide domini sui causam agit quam si facetus quispiam, idem se agere simulans, Vallae suffragaretur; sed digna est causa scilicet cui tales patronos mercede redimat papa; aeque autem digni conductitii rabulae quos spes lucri frustretur, sicuti Eugubino contigit.

13. Caeterum si quis tempus requirat ex quo commentitium hoc imperium coepit emergere, nondum elapsi sunt anni quingenti quum in subjectione principum adhuc manebant pontifices, nec pontifex sine imperatoris autoritate creabatur. Hujus ordinis novandi occasionem praebuit Gregorio septimo imperator Henrichus, ejus nominis quartus, homo levis et temerarius, nullius consilii,

1) Epist. 5. libr. 2; epist. 20. libr. 3; epist. 61. libr. 2; epist. 31. libr. 4.
2) Epist. 34. libr. 4.

magnae audaciae et vitae dissolutae. Nam quum episcopatus totius Germaniae haberet in aula sua partim venales, partim praedae expositos, Hildebrandus, qui lacessitus ab eo fuerat, plausibilem praetextum arripuit, quo se vendicaret. Quia autem videbatur bonam et piam causam agere, multorum favore adjuvabatur. Et erat alioqui Henrichus, propter insolentiorem administrandi rationem, plerisque principum exosus. Tandem Hildebrandus, qui se Gregorium septimum vocabat, ut erat homo impurus et nequam, animi sui malitiam prodidit. Quae causa fuit ut a multis qui cum eo conspiraverant destitueretur. Hoc tamen profecit, ut impune liceret successoribus non modo jugum excutere sed imperatores quoque obnoxios sibi facere. Huc accessit quod multi deinde fuerunt imperatores Henricho similiores quam Julio Caesari: quos subigere non fuit difficile, quum domi rerum omnium securi et ignavi desiderent, ubi maxime opus erat pontificum cupiditatem virtute et legitimis modis reprimere. Videmus quo colore praetexta sit egregia illa donatio Constantini, qua imperium occidentale papa traditum sibi fingit.

14. Interea temporis non cessarunt pontifices, nunc fraude, nunc perfidia, nunc armis, in alienas ditiones invadere; urbem quoque ipsam, quae tunc libera erat, ante annos centum circiter et triginta in potestatem suam redegerunt; donec in eam potentiam venerunt quam hodie obtinent, et pro qua vel retinenda vel augenda christianum orbem ita ducentis annis (coeperant enim antequam sibi raperent urbis dominatum) turbarunt ut propemodum perdiderint. Olim quum sub Gregorio [1]) bonorum ecclesiasticorum custodes manum injicerent praediis quae censebant ecclesiae esse, ac fiscali more titulos imprimerent in signum vendicationis, Gregorius coacto episcoporum concilio, graviter in morem illum profanum invectus, rogavit annon pro anathemate haberent clericum qui sua sponte inscriptione tituli possessionem aliquam occupare tentaret; similiter episcopum, qui id vel fieri praeciperet, vel suo injussu factum non plecteret. Omnes pronuntiarunt, anathema. Si tituli inscriptione fundum vendicare, facinus est anathemate dignum in clerico; ubi totos ducentos annos nihil aliud meditantur pontifices quam proelia, sanguinis effusionem, exercituum interitus, urbium direptiones, aliarum excidia, gentium clades, vastationes regnorum, tantummodo ut alienis dominiis manum injiciant, quae talibus exemplis puniendis sufficere possunt anathemata? Certe nihil eos minus quaerere quam Christi gloriam, minime obscurum est. Nam si in universum quidquid habent saecularis potestatis sponte resignent, nullum gloriae Dei, nullum sanae doctrinae, nullum ecclesiasticae salutis periculum vertitur, sed una dominandi cupiditate caeci ac praecipites feruntur: quia nihil salvum esse putant nisi cum austeritate, ut propheta ait (Ez. 34, 4), et cum potentia imperent.

---

1) Habetur libr. 4. Regist. c. 88.

15. Jurisdictioni annexa est immunitas, quam sibi sumunt clerici romanenses. Rem enim indignam esse putant si in causis personalibus coram civili judice respondeant; atque in eo positam esse arbitrantur ecclesiae tum libertatem tum dignitatem, si communibus judiciis ac legibus eximantur. Atqui veteres episcopi, qui alias in asserendo ecclesiae jure rigidissimi erant, nihil laedi se ac suum ordinem judicarunt si subjicerentur. Pii quoque imperatores, nullo reclamante, ad sua tribunalia, quoties opus erat, clericos semper vocarunt. Sic [1]) enim loquitur Constantinus in epistola ad Nicomedenses: si quis episcoporum inconsulte tumultuatus sit, ministri Dei, hoc est, mea exsequutione, illius audacia coercebitur. Et Valentinianus: boni episcopi potentiae imperatoris non obloquuntur; sed sincere et Dei magni regis mandata custodiunt et nostris legibus parent. Hoc sine ulla controversia tunc erat omnibus persuasum. Ecclesiasticae quidem causae ad episcopale judicium referebantur. Quemadmodum si quis clericus nihil in leges deliquisset, canonibus tantum reus agebatur, non citabatur ad commune tribunal, sed episcopum habebat in ea causa judicem. Similiter, si fidei quaestio agitabatur, aut quae ad ecclesiam proprie pertineret, cognitio deferebatur ecclesiae. Sic intelligendum est quod scribit Ambrosius [2]) ad Valentinianum: augustae memoriae pater tuus non modo sermone respondit, sed legibus quoque sanxit, in causa fidei eum judicare debere qui nec munere sit impar, nec jure dissimilis. Item: si scripturas aut vetera exempla intuemur, quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa inquam fidei, episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis judicare? Item: venissem, imperator, ad consistorium tuum, si me vel episcopi, vel populus ire passus foret, dicentes, causam fidei in ecclesia coram populo debere tractari. Contendit quidem spiritualem causam, hoc est, religionis, ad civile forum non esse trahendam, ubi profanae controversiae agitantur. Merito in hac re ejus constantiam laudant omnes. Et tamen in bona causa eo usque progreditur, ut si ad vim et manum ventum fuerit, cessurum se dicat. Volens, inquit [3]), locum mihi commissum non deseram; coactus repugnare non novi, arma enim nostra preces sunt et lacrymae. Observemus singularem sancti hominis moderationem ac prudentiam cum animi magnitudine fiduciaque conjunctam. Justina imperatoris mater, quia in partes Arianorum pertrahere eum non poterat, expellere ab ecclesiae gubernatione moliebatur. Atque id futurum erat, si in palatium ad causam dicendam vocatus venisset. Negat igitur imperatorem idoneum esse cognitorem tantae controversiae. Id quod et illius temporis necessitas postulabat, et ipsa etiam perpetua rei natura. Moriendum enim sibi potius judicabat, quam ut tale exemplum ad posteros, se consentiente, transmitteretur; et tamen si vis afferatur, de re-

---

1) Refertur libr. 1. Theodorit. cap. 20; libr. 4. Theodor. cap. 8.
2) Epist. 32. 3) Homil. de basilic. tradendis.

sistendo non cogitat. Negat enim id episcopale esse, fidem et ecclesiae jus armis tueri. Caeterum in aliis causis quidvis se facere paratum ostendit quod jusserit imperator. Si tributum petit, non negamus, inquit: agri ecclesiae tributum solvunt. Si agros petit, potestatem habet vendicandi: nemo nostrum intervenit. In eum modum loquitur et Gregorius [1]). Serenissimi, inquit, domini animum non ignoro, quod se in causis sacerdotalibus miscere non soleat: ne nostris in aliquo peccatis gravetur. Non generaliter a sacerdotibus judicandis excludit imperatorem; sed certas causas esse dicit, quas ecclesiastico judicio relinquere debeat.

16. Atque adeo hac ipsa exceptione nihil aliud quaesierunt sancti viri, quam ne principes minus religiosi tyrannica violentia et libidine ecclesiam in suo munere peragendo impedirent. Neque enim improbabant si quando suam autoritatem interponerent principes in rebus ecclesiasticis, modo conservando ecclesiae ordini, non turbando, disciplinaeque stabiliendae, non dissolvendae, hoc fieret. Nam quum ecclesia cogendi non habeat potestatem, neque expetere debeat (de civili coercitione loquor), piorum regum ac principum partes sunt, legibus, edictis, judiciis religionem sustinere. Hac ratione, quum Mauritius imperator episcopis quibusdam mandasset ut vicinos collegas a barbaris expulsos susciperent, eam jussionem confirmat Gregorius [2]), hortaturque ipsos ut pareant. Ipse vero ab eodem admonitus ut cum Joanne episcopo constantinopolitano rediret in gratiam, rationem quidem reddit [3]), cur non debeat culpari; non tamen fori saecularis immunitatem jactat, quin potius se obsequentem fore promittit, quoad licebit per conscientiam, et simul hoc dicit fecisse Mauritium quod religiosum principem deceret, quum talia sacerdotibus praeceperat.

CAPUT XII.

De ecclesiae disciplina, cujus praecipuus usus in censuris et excommunicatione.

Constat duabus praecipuis partibus hoc Caput. 1) Prima pars disciplinae ecclesiasticae plebem respiciens, communis dicta, duas partes obtinet: quarum prior pendet a potestate clavium, de qua sect. 1. usque ad 14.; posterior in indicendis jejuniis et oratione consistit, de qua sect. 14. usque ad 21. — 2) Altera pars ejusdem disciplinae ad clerum pertinens, explicatur a sect. 22. usque ad fin. cap.

1. Disciplina ecclesiae, cujus tractationem in hunc usque locum distulimus, paucis expedienda est, ut aliquando ad reliqua transeamus. Ea autem maxima ex parte a potestate clavium et

1) Libr. 3. epist. 20. 2) Libr. 1. epist. 43.
3) Libr. 4. epist. 32 et 34; Libr. 7. epist. 39.

spirituali jurisdictione pendet. Quod ut facilius intelligatur, dividamus ecclesiam in duos ordines praecipuos: clerum scilicet et plebem. Clericos appello usitato nomine qui publico ministerio in ecclesia funguntur. Loquemur primum de communi disciplina, cui subesse omnes debent; deinde veniemus ad clerum, qui praeter illam communem, suam propriam habet. Sed quia nonnulli, in odium disciplinae, ab ipso quoque nomine abhorrent, hi sic habeant: si nulla societas, imo nulla domus quae vel modicam familiam habeat, contineri in recto statu sine disciplina potest, eam esse multo magis necessariam in ecclesia, cujus statum quam ordinatissimum esse decet. Proinde, quemadmodum salvifica Christi doctrina anima est ecclesiae, ita illic disciplina pro nervis est: qua fit ut membra corporis, suo quodque loco inter se cohaereant. Quamobrem quicunque vel sublatam disciplinam cupiunt, vel ejus impediunt restitutionem, sive hoc faciant data opera, sive per incogitantiam, ecclesiae certe extremam dissipationem quaerunt. Quid enim futurum est si unicuique liceat quod libuerit? Atqui id fieret, nisi ad doctrinae praedicationem accederent privatae monitiones, correctiones et alia ejusmodi adminicula, quae doctrinam sustinent et otiosam esse non sinunt. Disciplina igitur veluti fraenum est quo retineantur et domentur qui adversus Christi doctrinam ferociunt; vel tanquam stimulus quo excitentur parum voluntarii; interdum etiam velut paterna ferula, qua clementer et pro spiritus Christi mansuetudine castigentur qui gravius lapsi sunt. Quum ergo jam imminere cernamus initia quaedam horrendae in ecclesia vastitatis, ex eo quod nulla est cura nec ratio continendi populi, ipsa necessitas clamat remedio opus esse. Porro hoc unicum est remedium quod et Christus praecipit, et semper usitatum inter pios fuit.

2. Primum disciplinae fundamentum est, ut privatae monitiones locum habeant: hoc est, si quis officium sponte non faciat, aut insolenter se gerat, aut minus honeste vivat, aut aliquid admiserit reprehensione dignum, ut patiatur se moneri: atque ut quisque fratrem suum, dum res postulabit, monere studeat. Praesertim vero in hoc advigilent pastores ac presbyteri, quorum partes sunt non modo concionari ad populum, sed per singulas domos monere et exhortari, sicubi universali doctrina non satis profecerint; quemadmodum docet Paulus, quum refert se docuisse privatim et per domos; et se mundum a sanguine omnium attestatur, quia non cessaverit cum lacrymis nocte et die monere unumquemque. Tunc enim vim ac autoritatem obtinet doctrina, ubi minister non tantum omnibus simul exponit quid Christo debeant, sed jus et rationem habet id ipsum exigendi ab iis quos vel parum doctrinae obsequentes, vel segniores animadverterit. Si quis ejusmodi monitiones vel pervicaciter respuat, vel pergendo in suis vitiis contemnere se ostendat, ubi secundo testibus adhibitis monitus fuerit, ad ecclesiae judicium, qui est seniorum consessus, vocari Christus praecipit (Matth. 18, 15 et 17): illic gravius admo-

neri, quasi publica autoritate, ut si revereatur ecclesiam, subjiciat se et pareat. Si ne sic quidem frangatur, sed in sua nequitia perseveret, tum jubet, tanquam ecclesiae contemptorem, a societate fidelium abdicari.

3. Verum quia de occultis modo vitiis illic loquitur, ponenda est ista divisio: peccata esse alia privata, alia publica vel palam manifesta. De prioribus dicit Christus unicuique privato: argue inter te et ipsum solum. De manifestis dicit Paulus Timotheo: coram omnibus argue, ut reliqui timorem habeant (1 Tim. 5, 20). Nam praedixerat Christus: si frater tuus in te peccaverit. Quam particulam aliter (nisi contentiosus esse velis) accipere non potes, quam: sub tua conscientia, ita ut non sint plures conscii. Quod autem Timotheo praecipit apostolus de arguendis palam iis qui palam peccant, ipse in Petro sequutus est. Nam quum ille ad publicum usque offendiculum peccaret, non monuit seorsum, sed in conspectum ecclesiae produxit (Gal. 2, 14). Erit igitur haec legitima agendi series, si in occultis corrigendis progrediamur secundum illos gradus a Christo positos; in manifestis statim procedamus ad solennem ecclesiae correptionem, si quidem offendiculum sit publicum.

4. Sit altera quoque distinctio: ex peccatis alia esse delicta, alia scelera vel flagitia. His posterioribus corrigendis non tantum adhibenda est admonitio vel objurgatio, sed severius remedium; quemadmodum demonstrat Paulus (1 Cor. 5, 4), qui Corinthium incestum non modo verbis castigat, sed excommunicatione punit, simul atque de scelere factus est certior. Nunc ergo melius incipimus cernere quomodo spiritualis ecclesiae jurisdictio, quae ex verbo Domini in peccata animadvertit, optimum sit et sanitatis subsidium et fundamentum ordinis et vinculum unitatis. Ergo dum ecclesia manifestos adulteros, scortatores, fures, praedones, seditiosos, perjuros, falsos testes, et ejus generis reliquos, item contumaces, qui de levioribus etiam vitiis rite admoniti Deum et ejus judicium ludibrio habent, e consortio suo exterminat, nihil sibi praeter rationem usurpat, sed jurisdictione sibi a Domino delata fungitur. Porro, ne quis tale ecclesiae judicium spernat, aut parvi aestimet se fidelium suffragiis damnatum, testatus est Dominus istud ipsum nihil aliud esse quam sententiae suae promulgationem, ratumque haberi in coelis quod illi in terra egerint. Habent enim verbum Domini quo perversos damnent; habent verbum quo resipiscentes in gratiam recipiant. Sine hoc, inquam, disciplinae vinculo qui diu stare posse ecclesias confidunt, opinione falluntur: nisi forte carere impune possimus eo adminiculo, quod Dominus fore nobis necessarium providit. Et sane, quanta sit ejus necessitas, ex multiplici usu melius perspicietur.

5. Sunt autem tres fines quos spectat ecclesia in ejusmodi correctionibus et excommunicatione. Primus est, ne cum Dei contumelia inter Christianos nominentur, qui turpem ac flagitiosam vitam agunt, ac si sancta ejus ecclesia foret improborum et scele-

ratorum hominum conjuratio. Nam quum ipsa Christi sit corpus, ejusmodi foetidis et putridis membris inquinari non potest, quin aliqua ignominia in caput recidat. Ne quid ergo tale exstet in ecclesia unde probrum sacrosancto ejus nomini inuratur, abigendi sunt ex ejus familia quorum ex turpitudine ad christianum nomen infamia redundaret. Atque hic quoque habenda est coenae dominicae ratio, ne promiscua exhibitione profanetur. Verissimum est enim, eum, cui commissa est dispensatio, si sciens ac volens indignum admiserit quem repellere jure poterat, perinde reum esse sacrilegii ac si corpus Domini canibus prostitueret. Quamobrem Chrysostomus [1]) graviter invehitur in sacerdotes, qui dum magnorum potentiam formidant, neminem audent arcere. Sanguis, inquit, e manibus vestris requiretur: si hominem timetis, ille vos deridebit; sin Deum, eritis hominibus quoque ipsis venerabiles; non fasces horreamus, non purpuram, non diademata, major hic est nobis potestas: ego certe corpus meum potius tradam in mortem, ac sanguinem meum fundi patiar, quam pollutionis istius fiam particeps. Ergo, ne sacratissimum hoc mysterium afficiatur ignominia, in eo dispensando magnopere delectus requiritur: qui tamen haberi nequit, nisi per ecclesiae jurisdictionem. Alter finis est, ne assidua malorum consuetudine, ut fieri solet, boni corrumpantur. Nam, quae nostra est ad deviandum proclivitas, nihil facilius est quam ut malis exemplis a recto vitae cursu abducamur. Hunc usum notavit apostolus, quum incestum a consortio suo amandare Corinthiis praeciperet. Modicum, inquit (1 Cor. 5, 6 et 11), fermentum totam massam corrumpit. Ac tantum hic periculum prospiciebat, ut vel ab omni sodalitate interdiceret. Si quis, ait, frater inter vos nominatur vel scortator, vel avarus, vel idolorum cultor, vel ebriosus, vel maledicus, cum hujusmodi nec cibum sumere permitto. Tertius, ut eos ipsos pudore confusos suae turpitudinis poenitere incipiat. Ita conducit et illis suam nequitiam castigari, quo expergefiant sensu ferulae qui indulgentia obstinatiores futuri erant. Id significat apostolus quum in hunc modum loquitur (2 Thess. 3, 14): si quis non obedit doctrinae nostrae, hunc notate, et ne commisceamini cum illo, ut pudore suffundatur. Item alibi (1 Cor. 5, 5), quum se tradidisse scribit Corinthium satanae, ut spiritus salvus fieret in die Domini. Hoc est, ut ego quidem interpretor, concessisse in damnationem temporaneam, ut aeternum salvus fieret. Ideo autem satanae tradere dicit, quia extra ecclesiam diabolus est, quemadmodum in ecclesia Christus. Nam quod quidam ad certam carnis vexationem referunt, mihi videtur incertissimum [2]).

6. His finibus propositis, superest videre qualiter hanc partem disciplinae, quae in jurisdictione posita est, ecclesia exsequatur. Principio retineamus illam partitionem superius positam, pec-

1) Homil. in Matth. 3.
2) August. de verb. Apost. serm. 68.

catorum alia esse publica, alia privata vel occultiora. Publica sunt, quae non unum vel alterum modo testem habent, sed palam et cum totius ecclesiae offensione designantur. Occulta voco, non quae homines prorsus latent, qualia sunt hypocritarum, nam illa sub ecclesiae judicium non cadunt, sed medii generis, quae scilicet testibus non carent, neque tamen sunt publica. Prior species non requirit gradus illos quos Christus enumerat, sed ecclesia, ubi tale quid emergit, facere officium suum debet in vocando peccatore et corrigendo pro modo delicti. In secundo genere non venitur ad ecclesiam donec accesserit contumacia, secundum illam Christi regulam. Ubi ad cognitionem ventum est, tunc observanda est altera divisio inter scelera et delicta. Neque enim in levioribus peccatis adhibenda est tanta severitas, sed sufficit verborum castigatio, eaque lenis et paterna, quae non exasperet peccatorem nec confundat, sed reducat ad se ipsum, ut magis gaudeat se correctum, quam tristetur. Flagitia autem acriore remedio castigari convenit. Neque enim satis est si is qui edito mali exempli facinore, graviter ecclesiam laesit, verbis tantum castigetur; sed privari ad tempus coenae communione debet, donec resipiscentiae suae fidem fecerit. Neque enim Paulus in Corinthium verborum modo objurgatione utitur, sed ab ecclesia eliminat, reprehenditque Corinthios quod tamdiu eum tulissent. Hanc rationem tenuit vetus ac melior ecclesia, quum vigeret legitima gubernatio. Si quis enim flagitium aliquod perpetraverat unde exortum esset offendiculum, primum a sacrae coenae participatione abstinere, deinde et coram Deo sese humiliare, et coram ecclesia poenitentiam testari jubebatur. Erant autem solennes ritus qui injungi lapsis solebant, ut essent poenitentiae indicia. Ubi sic defunctus erat ut satisfactum ecclesiae foret, tum per manuum impositionem recipiebatur in gratiam, quae receptio saepius a Cypriano[1]) pax vocatur, qui etiam ejusmodi ritum breviter describit. Poenitentiam, inquit, agunt justo tempore; deinde ad exomologesin veniunt, et per manuum impositionem episcopi et cleri jus communionis accipiunt. Quanquam sic praeerat reconciliationi episcopus cum suo clero, ut simul plebis consensum requireret, quemadmodum alibi tradit.

7. Hac disciplina adeo nemo eximebatur, ut principes quoque, una cum plebejis, se ad eam ferendam subjicerent. Et merito: quum Christi esse constaret, cui omnia regum sceptra et diademata submitti aequum est. Sic Theodosius, quum ab Ambrosio[2]) ob caedem Thessalonicae perpetratam jure communionis privatus esset, stravit omne quo circumdatus erat insigne regium; deflevit in ecclesia publice peccatum suum, quod aliorum fraude obrepserat; gemitu et lacrymis oravit veniam. Neque enim dedecori id sibi esse debent judicare magni reges, si coram Christo rege regum suppliciter se prosternant, nec illis displicere debet quod per

1) Epist. 2. libr. 1; Epist. 14. libr. 3 et ejusdem libr. epist. 26.
2) Ambros. lib. 1. epist. 3. in orat. habita in funere Theodosii.

ecclesiam judicentur. Nam quum in aula sua nihil fere audiant praeter meras assentationes, plus quam necessarium illis est, per os sacerdotum a Domino corripi. Quin potius optare debent ne sibi sacerdotes parcant, quo parcat Dominus. Hoc loco praetereo per quos exercenda isthaec jurisdictio sit, quia alibi dictum est. Hoc tantum addo, illam esse legitimam in excommunicando homine progressionem, quam demonstrat Paulus, si non soli seniores seorsum id faciant, sed conscia et approbante ecclesia: in eum scilicet modum ut plebis multitudo non regat actionem, sed observet ut testis et custos, ne quid per libidinem a paucis geratur. Tota vero actionis series, praeter nominis Dei invocationem, eam gravitatem habere debet quae Christi praesentiam prae se ferat, ut dubium non sit quin ipse suo judicio praesideat.

8. Hoc tamen praeteriri non debet, talem severitatem decere ecclesiam quae cum spiritu mansuetudinis conjuncta sit. Semper enim diligenter cavendum est, quemadmodum praecipit Paulus (2 Cor. 2, 7), ne absorbeatur a tristitia is in quem animadvertitur. Sic enim ex remedio fieret exitium. Verum ex fine melius sumi poterit moderationis regula. Nam quum hoc in excommunicatione quaeratur, ut ad poenitentiam perducatur peccator et mala exempla tollantur e medio, ne vel male audiat Christi nomen vel ad imitationem alii provocentur, haec si intuebimur, licebit facile judicare quousque progredi et ubi desinere debeat severitas. Ergo, ubi poenitentiae suae testimonium ecclesiae dat peccator, et hoc testimonio scandalum, quantum in se est, obliterat, nequaquam ultra urgendus est: quod si urgetur, modum jam excedit rigor. Qua in parte excusari nullo modo potest immodica veterum austeritas, quae et prorsus a Domini praescripto dissidebat, et erat mirum in modum periculosa. Nam quum peccatori poenitentiam solennem et privationem a sacra communione nunc in septem, nunc in quatuor, nunc in tres annos, nunc in totam vitam indicerent, quid inde sequi potuit nisi vel magna hypocrisis, vel maxima desperatio? Similiter quod nemo qui iterum lapsus esset, ad secundam poenitentiam admitteretur, sed usque ad finem vitae ejiceretur ab ecclesia, id nec utile erat, nec rationi consentaneum. Quicunque igitur sano judicio rem aestimabit, desiderabit hic eorum prudentiam. Quanquam publicum hic potius morem improbo quam eos omnes accuso qui eo usi sunt, quorum nonnullis displicuisse certum est: sed ideo ferebant quia non poterant corrigere. Certe Cyprianus[1]) declarat, quam non sponte fuerit tam rigidus. Patientia, inquit, et facilitas et humanitas nostra venientibus praesto est; opto omnes in ecclesiam regredi, opto omnes commilitones nostros intra Christi castra et Dei patris domicilia concludi: remitto omnia, multa dissimulo, studio et voto colligendae fraternitatis, etiam quae in Deum commissa sunt, non pleno judicio examino; delictis plus quam oportet remittendis paene

1) Ad Cornelium epist. 3. libr. 1.

ipse delinquo; amplector prompta et plena dilectione cum poenitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili et simplici confitentes. Chrysostomus aliquanto durior, sic tamen loquitur: si Deus tam benignus est, ut quid sacerdos ejus austerus vult videri? Scimus praeterea qua facilitate usus sit Augustinus erga Donatistas, ut non dubitaverit in episcopatum recipere qui a schismate redierant, idque statim post resipiscentiam. Verum quia contraria ratio invaluerat, coacti sunt proprio judicio cedere ut eam sequerentur.

9. Quemadmodum autem in toto ecclesiae corpore haec mansuetudo requiritur, ut clementer nec usque ad summum rigorem animadvertat in lapsos, sed potius, secundum Pauli praeceptum, caritatem in eos confirmet, ita pro se quisque privatus ad hanc clementiam et humanitatem attemperare se debet. Non ergo nostrum est, tales, qui ab ecclesia sunt expulsi expungere ex electorum numero, aut desperare quasi jam perditos. Alienos quidem ab ecclesia judicare fas est, et proinde a Christo: sed pro eo tempore quo in divortio manent. Quod si tum quoque majorem pervicaciae quam humanitatis speciem praeferunt, eos tamen judicio Domini commendemus, meliora de iis in posterum sperantes quam videmus in praesens, nec propterea desinamus pro iis Deum precari. Et, ut verbo uno complectar, non personam ipsam, quae in manu atque arbitrio Dei solius est, in mortem addicamus, sed tantum qualia sint cujusque opera aestimemus ex lege Domini. Quam regulam dum sequimur, stamus potius divino judicio quam nostrum proferimus. Plus licentiae ne nobis in judicando arrogemus, nisi volumus Dei virtutem limitare, ac misericordiae ejus legem dicere: cui quoties visum est, pessimi in optimos mutantur, alieni inseruntur, extranei cooptantur in ecclesiam. Idque Dominus agit ut sic hominum opinionem eludat, et temeritatem retundat: quae nisi coerceatur, sibi judicandi jus supra quam decet usurpare audet.

10. Nam quod promittit Christus (Matth. 18, 18), ligatum in coelo fore quod sui in terra ligaverint, ligandi vim ad ecclesiae censuram limitat: qua non conjiciuntur in perpetuam ruinam ac damnationem qui excommunicantur, sed vitam moresque suos damnari audientes, suae etiam ipsorum perpetuae damnationis, nisi resipuerint, certi fiunt. Siquidem hoc differt ab anathemate excommunicatio, quod illud, adempta omni venia, hominem devovet et addicit aeterno exitio; haec in mores magis vindicat atque animadvertit. Et quanquam plectit etiam ipsa hominem, sic tamen plectit ut futurae suae damnationis ipsum praemonendo in salutem revocet. Quod si obtineatur, parata est reconciliatio et in communionem restitutio. Anathematis porro aut perquam rarus aut nullus omnino usus est. Proinde, tametsi familiarius versari aut interiorem consuetudinem habere cum excommunicatis non liceat per ecclesiasticam disciplinam, debemus tamen contendere, quibus possumus modis, ut ad meliorem frugem conversi in societatem

ac unitatem ecclesiae se recipiant. Quemadmodum apostolus quoque docet (2 Thess. 3, 15): nolite, inquit, existimare quasi inimicos, sed corripite ut fratres. Haec humanitas nisi tam privatim quam communiter servetur, periculum est ne ex disciplina mox delabamur ad carnificinam.

11. Hoc quoque ad disciplinae moderationem in primis requiritur, quod Augustinus contra Donatistas disputat, ne vel privati homines, si viderent minus diligenter a seniorum concilio vitia corrigi, discessionem propterea continuo ab ecclesia faciant; aut ipsi pastores, si nequeant ex animi sui voto omnia repurgare quae correctione indigent, ideo abjiciant ministerium, vel inusitata asperitate totam ecclesiam perturbent. Est enim verissimum quod scribit[1]), nempe: quisquis vel quod potest arguendo corrigit, vel quod corrigere non potest salvo pacis vinculo excludit, vel quod salvo pacis vinculo excludere non potest, aequitate improbat, firmitate supportat, hunc a maledictione liberum ac solutum esse. Rationem alibi reddit[2]), quia omnis pia ratio, et modus ecclesiasticae disciplinae, unitatem spiritus in vinculo pacis intueri semper debet, quod apostolus sufferendo nos invicem praecipit custodiri, et quo non custodito vindictae medicina non tantum supervacua, sed etiam perniciosa esse incipit, ideoque medicina esse desinit. Haec, inquit, qui diligenter cogitat, nec in conservatione unitatis negligit disciplinae severitatem, nec intemperie correctionis disrumpit vinculum societatis. Fatetur quidem, non pastores modo debere in hanc partem incumbere, ne quid in ecclesia vitii remaneat, sed unicuique eodem enitendum pro sua virili; nec dissimulat, eum qui malos monere, arguere, corrigere negligit, etiamsi iis non faveat, nec cum iis peccet, reum esse coram Domino: quod si talem gerit personam ut etiam a sacramentorum participatione possit separare, et non facit, jam non alieno malo peccare, sed suo. Tantum id fieri vult adhibita prudentia quam Dominus quoque requirit, ne, dum eradicantur zizania, frumenta laedantur. Inde colligit ex Cypriano: misericorditer igitur corripiat homo quod potest; quod autem non potest, patienter ferat, et cum dilectione gemat atque lugeat.

12. Hoc autem dicit propter Donastistarum morositatem, qui quum cernerent in ecclesiis vitia quae verbis quidem reprehenderent episcopi, sed excommunicatione non plecterent (quia non putabant se hac via quidquam profecturos), in episcopos atrociter invehebantur tanquam disciplinae proditores, et a Christi grege, impio schismate se dividebant. Qualiter hodie faciunt Anabaptistae, qui dum nullum coetum Christi esse agnoscunt nisi angelica perfectione omni ex parte conspicuum, sub praetextu sui zeli quidquid est aedificationis subvertunt. Tales, inquit Augustinus, non odio iniquitatis alienae, sed studio suarum contentionum, infirmas plebes jactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel

1) Libr. 2. contra Parmen. cap. 1. 2. 2) Libr. 3. cap. 1 seq.

certe dividere affectant: superbia tumidi, pervicacia vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere eos pateat, umbram rigidae severitatis obtendunt; et quae in scripturis, salva dilectionis sinceritate, et custodita pacis unitate, ad corrigenda fraterna vitia moderatiori curatione fieri jubentur, ad sacrilegium schismatis et occasionem praecisionis usurpant. Ita se transfigurat satan in angelum lucis, dum per occasionem quasi justae severitatis crudelem saevitiam persuadet, nihil aliud appetens nisi ut corrumpat atque dirumpat vinculum pacis et unitatis: quo firmo inter Christianos vires ejus omnes invalidae fiunt ad nocendum, muscipulae insidiarum comminuuntur, et consilia eversionis evanescunt.

13. Unum istud praecipue commendat, si contagio peccandi multitudinem invaserit, vividae disciplinae severam misericordiam esse necessariam. Nam et consilia, inquit, separationis inania sunt, ac perniciosa, ac sacrilega: quia impia atque superba fiunt, et plus perturbant infirmos bonos quam corrigant animosos malos. Ac quod aliis ibi praecipit, ipse quoque fideliter sequutus est. Nam Aurelio episcopo carthaginensi scribens [1]), conqueritur ebrietatem impune grassari in Africa, quae adeo graviter in scripturis damnatur; suadetque ut coacto episcoporum concilio remedium adhibeatur. Subjungit deinde: non aspere, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur; magis docendo quam jubendo, magis monendo quam minando: sic enim agendum est cum multitudine peccantium; severitas autem exercenda est in peccata paucorum. Neque tamen intelligit connivendum propterea aut tacendum episcopis, quod severius punire publica flagitia nequeant; quemadmodum ipse postea exponit. Sed corrigendi modum ita vult temperari, ut quoad licet sanitatem potius quam exitium corpori afferat. Atque ideo sic tandem concludit [2]): quamobrem et illud praeceptum apostoli nullo modo negligendum est, de malis segregandis, quum sine periculo violandae pacis fieri potest, quia nec aliter fieri voluit; et istud quoque servandum est, ut sufferentes invicem studeamus servare unitatem spiritus in vinculo pacis.

14. Reliqua pars disciplinae, quae clavium potestate proprie non continetur, in eo est ut pro temporum necessitate plebem exhortentur pastores vel ad jejunia vel ad solennes supplicationes, vel ad alia humilitatis, poenitentiae ac fidei exercitia, quorum nec tempus, nec modus, nec forma praescribitur verbo Dei, sed in ecclesiae judicio relinquitur. Hujus quoque partis observatio, sicuti est utilis, ita veteri ecclesiae ab ipsis usque apostolis semper fuit usitata. Quanquam ne ipsi quidem apostoli primi fuerunt autores, sed exemplum sumpserunt ex lege et prophetis. Videmus enim illic, quoties grave aliquod incidebat negotium, convocatam fuisse plebem, supplicationes indictas, in-

1) Epist. 64 (22). 2) Cap. 2. libr. 3. contra Parmen.

dictum jejunium. Id ergo sequuti sunt apostoli quod et populo Dei novum non erat, et utile fore providebant. Similis est ratio de aliis exercitiis quibus plebs, vel ad officium excitari, vel in officio ac obedientia contineri potest. Exempla passim exstant in sacris historiis, quae non opus est colligere. Sic in summa habendum est: quoties de religione incidit controversia quam vel synodo vel ecclesiastico judicio finire oportet, quoties de eligendo ministro agitur, quoties denique tractatur res aliqua difficilis ac magni momenti; rursum quum apparent judicia irae Domini, ut sunt pestilentia et bellum et fames, hoc sanctum esse et saeculis omnibus salutare institutum, ut pastores ad publicum jejunium et extraordinarias preces plebem hortentur. Si quis testimonia quae ex veteri testamento adduci possunt, non recipiat, quasi christianae ecclesiae minus conveniant, constat apostolos quoque sic fecisse. Tametsi de precibus vix puto reperietur aliquis qui moveat quaestionem. De jejunio ergo dicamus nonnihil: quia plurimi, dum non intelligunt quid utilitatis habeat, non adeo necessarium esse judicant; alii etiam, ut supervacuum, prorsus rejiciunt, et usu ejus non bene cognito facilis est in superstitionem lapsus.

15. Sanctum ac legitimum jejunium tres habet fines. Eo enim utimur, vel ad macerandam ac subigendam carnem, ne lasciviat, vel ut ad preces ac sanctas meditationes melius simus comparati, vel ut testimonium sit nostrae coram Deo humiliationis, dum volumus reatum nostrum coram ipso confiteri. Primus finis non ita saepe locum habet in publico jejunio, quod non una est omnibus corporis constitutio, non una valetudo. Privato itaque jejunio magis convenit. Secundus utriusque communis est: tam enim universa ecclesia ejusmodi praeparatione ad preces opus habet, quam privatim fidelium unusquisque. Tertius quoque similiter. Fiet enim interdum ut bello, vel peste, vel calamitate aliqua gentem unam percutiat Deus. In hac communi ferula ream se tota plebs faciat oportet ac reatum profiteatur. Si quem vero privatum feriat manus Domini, id ipsum faciat vel solus vel cum sua familia. Id quidem praecipue situm est in animi affectu. Sed enim ubi animus afficitur ut debet, fieri vix potest quin erumpat in externam testificationem, idque tum maxime si in communem aedificationem cedit, ut omnes simul, peccatum suum palam confitendo, laudem justitiae Deo reddant, et se mutuo singuli exemplo suo cohortentur.

16. Unde jejunium, ut est signum humiliationis, frequentiorem usum habet in publico, quam inter homines privatos: utcunque sit commune, ut dictum est. Quod ergo ad disciplinam de qua nunc tractamus pertinet, quoties de re aliqua magna Deo supplicandum est, jejunium una cum oratione indicere expediret. Sic (Act. 13, 3), quum Paulo et Barnabae manus imponunt Antiocheni, quo eorum ministerium, quod tanti momenti erat, melius Deo commendent, orationi jejunium conjungunt. Sic (ibid.

14, 23) ambo ipsi postea, quum ministros praeficerent ecclesiis, soliti sunt orare cum jejunio. In genere hoc jejunii non aliud spectarunt, nisi ut redderentur alacriores et magis expediti ad precandum. Hoc certe experimur, ventre pleno mentem non ita esse in Deum erectam, ut et serio ardentique affectu ferri in precationem, et in ea perseverare possit. Sic intelligendum est quod refert Lucas (2, 37) de Anna, eam serviisse Domino jejuniis et obsecrationibus. Neque enim cultum Dei reponit in jejunio, sed significat sanctam mulierem se hoc modo exercuisse ad precandi assiduitatem. Tale fuit jejunium Nehemiae (1, 4), quum intentiore studio Deum pro liberatione populi sui precaretur. Hanc ob causam dicit Paulus (1 Cor. 7, 5), fideles recte facere si ad tempus abstineant a thoro conjugali, ut liberius vacent orationi et jejunio: ubi jejunium precationi vice adminiculi conjungens, nullius per se momenti esse admonet, nisi quatenus refertur in hunc finem. Deinde, quum praecipiat (ibid. v. 3) eo loco conjugibus, ut alii aliis mutuam benevolentiam reddant, clarum est non de quotidianis precibus eum loqui, sed quae attentionem magis seriam exigunt.

17. Rursum, si grassari incipit vel pestilentia, vel fames, vel bellum, aut si qua clades imminere alias regioni ac populo videtur, pastorum tunc quoque officium est hortari ad jejunium ecclesiam, quo suppliciter iram Domini deprecetur. Se enim ad ultionem apparari et quodammodo armari denuntiat, ubi periculum apparere facit. Qualiter igitur promissa barba, impexo capillo, pulla veste, suppliciter se olim demittere rei solebant ad conciliandam judicis misericordiam, ita nos, quum rei agimur coram Dei tribunali, ejus severitatem miserabili habitu deprecari, tum ejus gloriae interest ac publicae aedificationis, tum nobis quoque ipsis utile est ac salutare. Atque id quidem usitatum fuisse in populo israelitico, ex verbis Joelis (2, 15) colligere promptum est. Nam quum jubet cani tuba, convocari coetum, indici jejunium, et ea quae sequuntur, loquitur ut de rebus communi consuetudine receptis. Paulo ante dixerat, de flagitiis populi constitutam esse quaestionem, ac jam imminere judicii diem nuntiaverat, reosque citaverat ad dicendam causam; deinde vociferatur ut properent ad saccum et cinerem, ad fletum et jejunium, hoc est, ut externis quoque testificationibus se coram Domino prosternant. Cinis quidem et saccus illis forte temporibus magis conveniebant; sed convocatio et fletus et jejunium, et quae sunt his similia, non dubium quin ad nostram quoque aetatem similiter pertineant, quoties ita rerum nostrarum conditio postulat. Nam quum sanctum sit exercitium cum ad humiliandos homines, tum ad humilitatem confitendam, cur eo minus utamur quam veteres in simili necessitate? Legimus jejunasse in signum moestitiae non modo israeliticam ecclesiam (1 Sam. 7, 6 et 31, 13; 2 Sam. 1, 12), verbo Dei formatam ac constitutam, sed Ninivitas quoque (Jonae 3, 5), qui nihil doctrinae praeter unicam Jonae

praedicationem habebant. Quid causae est igitur cur nos non idem agamus? At externa est caeremonia, quae finem in Christo una cum aliis accepit. Imo hodieque optimum fidelibus adminiculum est (ut semper fuit) et utilis admonitio, ad se ipsos excitandos, ne sua nimia securitate et socordia Deum magis ac magis provocent, dum ejus flagellis castigantur. Proinde Christus (Matth. 9, 15; Luc. 5, 34), quum apostolos suos excusat quod non jejunent, non dicit abrogatum esse jejunium; sed calamitosis temporibus ipsum destinat, et conjungit cum luctu. Veniet, inquit, tempus, quum auferetur ab illis sponsus.

18. Ne quis autem error sit in nomine, definiamus quid sit jejunium. Non enim simpliciter continentiam ac parsimoniam in victu hic intelligimus, sed quiddam aliud. Piorum quidem vita frugalitate et sobrietate temperata esse debet, ut quandam jejunii speciem, quoad fieri potest, toto suo decursu prae se ferat. Sed est praeterea jejunium aliud temporale, quum aliquid ex consueta vivendi ratione retrahimus, vel ad diem unum, vel ad certum tempus, et nobis continentiam indicimus in victu, ordinaria illa arctiorem ac severiorem. Hoc in tribus situm est, in tempore, in ciborum qualitate, et parsimonia. Tempus dico, ut jejuni defungamur iis actionibus quarum causa instituitur jejunium. Quemadmodum, exempli causa, si ob solennem precationem quis jejunet, ut eo impransus accedat. Qualitas in eo sita est ut absint omnes lautitiae, ac plebejis vilioribusque cibis contenti palatum delicatis non irritemus. Quantitatis ratio in hoc est, ut parcius ac levius solito vescamur; tantum ad necessitatem, non etiam ad voluptatem.

19. At vero semper in primis cavendum ne quid obrepat superstitionis, quemadmodum antehac magno ecclesiae malo accidit. Multo enim satius fuerit nullum prorsus esse jejuniorum usum, quam diligenter observari, et interim corruptum esse falsis perniciosisque opinionibus, ad quas mundus subinde delabitur, nisi summa fide ac prudentia obviam eant pastores. Primum est ut semper urgeant quod docet Joel (2, 13), scindenda esse corda, non vestimenta; hoc est, admoneant plebem, non magni per se aestimari a Deo jejunium, nisi adsit interior cordis affectus, vera peccati et sui ipsius displicentia, vera humiliatio, verusque dolor ex timore Dei. Imo jejunium non aliam ob causam utile esse, nisi quod istis accedit velut inferius adminiculum. Nihil enim magis exsecratur Deus quam dum homines, signa et externam speciem pro cordis innocentia objiciendo, fucum sibi facere conantur. Itaque in hanc hypocrisin severissime invehitur Jesaias (58, 5), quod Judaei satisfactum Deo putarent ubi jejunaverant duntaxat, utcunque impietatem et impuras cogitationes in animo foverent. Numquid tale est, inquit, jejunium quod Dominus elegit? et quae sequuntur. Non igitur inutilis modo ac supervacua fatigatio est hypocriticum jejunium, sed maxima abominatio. Alterum malum huic affine summopere cavendum est, ne pro opere

meritorio aut specie divini cultus censeatur. Nam quum sit res per se media, nec quidquam habeat momenti nisi propter eos fines in quos respicere debet, perniciosissima superstitio est, confundere cum operibus a Deo mandatis, et per se necessariis, non alio respectu. Tale fuit olim delirium Manichaeorum: quos dum refellit Augustinus [1]), satis clare docet, jejunium non nisi ab iis quos dixi finibus aestimandum, nec Deo aliter probari nisi eo referatur. Tertius error non adeo quidem impius, periculosus tamen: tanquam unum ex praecipuis officiis morosius ac rigidius exigere, ac immodicis encomiis sic extollere ut homines se aliquid eximium fecisse putent quum jejunaverint. Qua in parte non in totum excusare audeo veteres quin et superstitionis quaedam semina jecerint, et occasionem praebuerint tyrannidi quae postea exorta est. Occurrunt quidem interdum sanae ac prudentes de jejunio sententiae; sed postea occurrunt subinde immodicae jejunii laudes, quae ipsum inter praecipuas virtutes extollunt.

20. Et tunc passim invaluerat superstitiosa quadragesimae observatio: quia et vulgus eximium aliquod obsequium Deo se in ea praestare existimabat, et pastores eam commendabant pro sancta Christi imitatione; quum planum sit non ideo jejunasse Christum ut aliis exemplum praescriberet, sed ut evangelii praedicationem sic auspicando non humanam doctrinam esse, sed e coelo profectam re ipsa comprobaret. Ac mirum est tam crassam hallucinationem hominibus acuti judicii obrepere potuisse, quae tot ac tam claris rationibus refellitur. Non enim saepius jejunat Christus, quod fieri oportuit si anniversarii jejunii legem tradere vellet, sed semel tantum, quum se ad evangelii promulgationem accingit. Nec jejunat humano more, ut par erat si homines ad imitationem provocare vellet; sed magis exemplum designat quo in sui potius admirationem omnes rapiat quam ad aemulandi studium excitet. Denique non alia est istius jejunii ratio quam ejus quo defunctus erat Moses, quum legem e manu Domini acciperet (Exod. 34, 28). Nam quum illud in Mose editum esset miraculum ad stabiliendam legis autoritatem, non debuit in Christo praetermitti, ne legi evangelium cedere videretur. Atqui ab eo tempore nemini unquam venit in mentem, praetextu imitationis Mosis, talem jejunii formam in populo israelitico erigere. Nec ullus ex sanctis prophetis ac patribus id sequutus est quum tamen ad omnes pias exercitationes satis animi ac zeli haberent. Nam quod de Elia habetur (1 Reg. 19, 8), eum sine cibo et potu quadraginta dies transegisse, non alio pertinebat quam ut populus agnosceret eum excitatum esse legis vindicem, a qua vulgo prope totus Israel desciverat. Fuit igitur mera *κακοζηλία*, et superstitionis plena, quod titulo ac colore imitationis Christi jejunium ornabant. Quanquam in modo jejunii mira tunc erat diversitas, ut refert Cassiodorus ex Socrate, historiae suae libro

---

1) Libr. 2. de morib. Manich. c. 13. et libr. 30. contra Faustum.

nono. Romani enim, inquit, non nisi tres habebant septimanas; sed illis continuum erat jejunium, excepto die dominico et sabbato. Illyrici et Graeci sex, alii septem; sed jejunium per intervalla. Nec minus in ciborum discrimine dissidebant. Alii non nisi pane et aqua vescebantur, alii addebant olera; piscibus alii et volatilibus non abhorrebant; alii nullum habebant in cibis discrimen. Hujus etiam differentiae meminit Augustinus, posteriore epistola ad Januarium [1]).

21. Sequuta sunt deinde deteriora tempora, et ad praeposterum vulgi studium accessit episcoporum tum inscitia et ruditas, tum libido dominandi et tyrannicus rigor. Latae sunt impiae leges quae conscientias exitialibus vinculis stringunt. Interdictus carnium esus quasi hominem contaminaret. Additae sacrilegae opiniones aliae super alias, donec in profundum omnium errorum ventum est. Ac ne quid pravitatis omitteretur, ineptissimo abstinentiae praetextu cum Deo ludere coeperunt. Nam in exquisitissimis quibusque deliciis laus jejunii quaeritur: nullae tunc lautitiae sufficiunt, nunquam major ciborum vel copia, vel varietas, vel suavitas. In tali ac tam splendido apparatu putant se rite servire Deo. Taceo quod nunquam foedius se ingurgitant qui volunt haberi sanctissimi. In summa, his summus est Dei cultus, a carnibus abstinere, et illis exceptis affluere omni genere lautitiarum. Rursum haec ultima est impietas, et vix morte expiabilis, si quis minimum laridi aut rancidae carnis cum pane cibario gustaverit. Narrat Hieronymus [2]), jam suo saeculo quosdam exstitisse qui talibus ineptiis cum Deo luderent: qui, ne oleo vescerentur, cibos delicatissimos undique advehi sibi curabant; imo ut naturae vim inferrent, ab aquae potu abstinebant, sed suaves pretiosasque sorbitiunculas fieri sibi curabant, quas non ex calice hauriebant, sed concha. Quod vitium tunc in paucis erat, hodie vulgare est inter omnes divites: ut scilicet non alio fine jejunent nisi ut lautius nitidiusque epulentur. Sed nolo multum verborum profundere in re non adeo dubia. Hoc tantum dico, cum in jejuniis, tum in omnibus aliis disciplinae partibus adeo nihil recti, nihil sinceri, nihil bene compositi ac ordinati habere papistas, ut superbiendi occasionem ullam habeant, quasi aliquid reliquum sit apud eos laude dignum.

22. Sequitur altera pars disciplinae, quae ad clerum peculiariter pertinet. Ea canonibus continetur quos sibi veteres episcopi suoque ordini imposuerunt. Quales sunt: ne quis clericus venationi, ne quis aleae, ne quis comessationibus vacaret; ne quis exerceret foenus aut mercaturam; ne quis lascivis saltationibus interesset, aliique ejus generis. Adjiciebantur et poenae, quibus ipsa canonum autoritas sanciebatur, ne quis eos impune violaret. In hunc finem unicuique episcopo committebatur cleri sui gubernatio, ut secundum canones suos clericos regeret ac in officio re-

---

1) Ep. 118 (54). 2) Ad Nepotianum.

tineret. In hunc finem institutae erant annuae inspectiones ac synodi, ut, si quis foret in officio negligentior, admoneretur; si quis peccasset, pro modo delicti in eum animadverteretur. Ipsi quoque episcopi quotannis suas habebant provinciales synodos, antiquitus etiam binas, a quibus judicabantur si quid praeter officium admiserant. Nam si quis episcopus durior erat aut violentior in suum clerum, illuc erat provocatio, etiamsi unus tantum conquerebatur. Animadversio severissima erat, ut deponeretur ab officio qui peccaverat, ac communione ad tempus privaretur. Quia autem erat ille perpetuus ordo, synodum dimittere nunquam solebant, quin locum ac tempus proximae indicerent. Nam universale cogere concilium solius erat imperatoris, quemadmodum testantur omnes vetustae indictiones. Quamdiu vigebat haec severitas, non plus verbo exigebant clerici a plebe, quam exemplo et opere praestarent. Quin multo rigidiores erant in se ipsos quam in vulgus. Et sane ita decet ut humaniore et laxiore, ut ita loquar, disciplina plebs regatur; clerici inter se acriores exerceant censuras, minusque longe sibi quam aliis indulgeant. Istud totum ut obsoleverit nihil opus est referre, quum nihil hodie fingi queat hoc ordine magis effraene ac dissolutum; ac eo licentiae prorupit ut totus orbis vociferetur. Ne apud ipsos videatur prorsus sepulta esse omnis antiquitas, umbris, fateor, quibusdam decipiunt simplicium oculos, sed quae ad vetustos mores nihilo propius accedunt quam simiae aemulatio ad id quod ratione et consilio faciunt homines. Memorabilis est apud Xenophontem [1]) locus, ubi docet, quum turpiter degenerassent Persae a majorum institutis, et ab austero vivendi genere ad mollitiem et delicias prolapsi essent, ut tamen dedecus hoc tegerent, priscos ritus sedulo servasse. Nam quum Cyri tempore eousque vigeret sobrietas et temperantia, ut emungi opus non esset, atque etiam probri loco duceretur, apud posteros duravit religio ne quis mucum e naribus traheret, sorbere vero et intus alere ad putredinem usque foetidos humores quos ex ingluvie contraxerant, permissum. Ita ex vetere praecepto urceos adferre ad mensam nefas; merum ingurgitare, ut ebrios auferri necesse foret, tolerabile. Semel comedere praescriptum: hoc non abrogaverant boni isti successores, sed ut a meridie usque ad mediam noctem continuarent suas crapulas. Conficere diurnum iter jejunos, quia lex jubebat, perpetui apud eos moris fuit: sed lassitudinis vitandae causa iter ad duas horas contrahere, liberum et usitatum ex consuetudine fuit. Quoties degeneres suas regulas obtendent papistae ut se ostendant affines esse sanctis patribus, ridiculam eorum imitationem hoc exemplum satis coarguet, ut nullus pictor magis ad vivum possit exprimere.

23. Una in re plus quam rigidi sunt et inexorabiles, ne conjugium sacerdotibus permittant. Quanta apud eos scortandi grassetur impunitas dicere nihil attinet. Ac foetido suo caelibatu

1) Libr. 8. Paed. Cyri.

freti occalluerunt ad omnia flagitia. Haec tamen prohibitio clare ostendit quam pestiferae sint omnes traditiones; utpote quae non solum orbavit ecclesiam probis et idoneis pastoribus, sed horrendam invexit scelerum colluviem, multasque animas in gurgitem desperationis projecit. Certe quod sacerdotibus interdictum fuit conjugium, id factum est impia tyrannide, non modo contra verbum Dei, sed etiam contra omnem aequitatem. Primum vetare, quod Dominus liberum reliquisset, nulla ratione hominibus licuit. Deinde nominatim Deum cavisse verbo suo ne haec libertas infringeretur, clarius est quam ut longa demonstratione uti necesse sit. Omitto quod Paulus pluribus locis episcopum vult esse unius uxoris virum (1 Tim. 3, 2; Tit. 1, 6). Sed quid potuit vehementius dici quam ubi ex spiritu sancto denuntiat, fore novissimis temporibus homines impios qui conjugium prohibeant, eosque non modo impostores nuncupat, sed daemones? (1 Tim. 4, 3). Hoc igitur vaticinium, hoc sacrum oraculum est spiritus sancti, quo ecclesiam ab initio praemunire adversus pericula voluit, doctrinam daemoniorum esse conjugii prohibitionem. Verum belle se elapsos esse putant quum hanc sententiam detorquent ad Montanum, Tatianos, Encratitas aliosque veteres haereticos. Illi, inquiunt, soli matrimonium damnarunt; nos minime damnamus, sed ecclesiasticum ordinem tantum ab eo arcemus, cui putamus non satis convenire. Quasi vero etiamsi in illis superioribus completum sit primo loco hoc vaticinium, non in istos etiam competat; aut quasi auditu digna sit puerilis ista argutiola, quod prohibere se negant, quia non omnibus prohibent. Perinde enim est ac si tyrannus iniquam non esse legem contendat, cujus iniquitate pars duntaxat civitatis prematur.

24. Objiciunt, aliqua nota differre oportere a plebe sacerdotem. Quasi non providerit hoc quoque Dominus quibus ornamentis excellere deberent sacerdotes. Ita apostolum perturbati ordinis confusique decoris ecclesiastici insimulant, qui quum absolutam boni episcopi ideam delinearet, inter reliquas dotes quas in eo requirebat, ausus sit conjugium ponere. Scio qualiter hoc interpretentur, nempe eligendum non esse qui secundam habuerit uxorem. Atque hanc interpretationem non esse novam concedo; sed falsam esse ex ipso contextu palam est: quia statim praescribit quales episcoporum et diaconorum uxores esse oporteat. Paulus inter episcopi virtutes numerat conjugium: isti intolerabile vitium in ordine ecclesiastico esse docent. Et, si Deo placet, hac generali vituperatione non contenti immunditiem et pollutionem carnis in suis canonibus vocant[1]). Cogitet quisque apud se ex qua officina haec prodierint. Christus eo honore dignatur conjugium, ut imaginem esse velit sacrae suae cum ecclesia conjunctionis. Quid splendidius dici poterat ad commendandam conjugii

---

1) Siricius ad episcopos Hispaniarum.

dignitatem? Qua igitur fronte immundum vel pollutum vocabitur in quo similitudo spiritualis Christi gratiae elucet?

25. Jam vero quum ita clare cum verbo Dei pugnet eorum prohibitio, inveniunt tamen in scripturis quo eam defendant. Sacerdotes leviticos, quoties ad eos ministrandi vices redibant, oportuit ab uxoribus secubare, quo puri et immaculati sacra tractarent. Nostra ergo sacra, quum et multo nobiliora sint et quotidiana, a conjugatis tractari valde fuerit indecorum. Quasi vero eadem sit evangelici ministerii persona quae fuit sacerdotii levitici. Illi enim tanquam ἀντίτυποι Christum repraesentabant, qui mediator Dei et hominum absolutissima sua puritate reconciliaturus patrem nobis erat. Quum vero omni ex parte exhibere peccatores typum sanctitatis ejus non possent, quibusdam tamen lineamentis ut adumbrarent, jussi sunt ultra humanum morem se purificare, dum ad sanctuarium accederent: quia tum scilicet proprie Christum figurabant, quod veluti pacificatores, ad reconciliandum Deo populum, apparebant ad tabernaculum, coelestis tribunalis simulacrum. Hanc personam quia hodie non sustinent ecclesiastici pastores, frustra cum illis comparantur. Quare apostolus (Hebr. 13, 4) citra exceptionem secure pronuntiat, honorabile esse inter omnes conjugium, scortatores autem et adulteros manere Dei judicium. Et ipsi apostoli suo exemplo comprobarunt, nullius quamlibet excellentis functionis sanctitate indignum esse conjugium. Nam eos non tantum uxores retinuisse, sed secum etiam circumduxisse testis est Paulus (1 Cor. 9, 5).

26. Deinde mira fuit impudentia, quod decorum istud castitatis pro necessaria re venditarunt, in summam veteris ecclesiae ignominiam: quae quum abundarit eximia Dei eruditione, plus tamen sanctimonia excelluit. Nam si apostolos nihil morantur (ut solent eos interdum strenue contemnere), quid, amabo, facient omnibus vetustis patribus, quos certum est non modo conjugium in episcoporum ordine tolerasse, sed etiam approbasse? Alebant scilicet foedam sacrorum profanationem, quando ita non rite apud eos Domini mysteria colebantur. Agitatum quidem fuit in nicaena synodo de indicendo caelibatu; ut nunquam desunt superstitiosuli, qui semper novum aliquid comminiscuntur unde admirationem sibi concilient. Sed quid constitutum fuit[1])? nempe in sententiam Paphnutii discessum est, qui pronuntiavit castitatem esse cum propria uxore concubitum. Mansit ergo inter ipsos sacrum conjugium; neque aut ipsis dedecori cessit, aut maculam ullam aspergere ministerio creditum est.

27. Sequuta sunt deinde tempora quibus invaluit nimis superstitiosa caelibatus admiratio. Hinc illa subinde et sine modo decantata virginitatis encomia, ut vix ulla alia virtus cum ea conferenda vulgo crederetur. Et quanquam non damnabatur impuritatis conjugium, sic tamen extenuabatur ejus dignitas et sanctitas

---

1) Hist. tripart. libr. 2. cap. 14.

obscurabatur, ut non videretur satis forti animo ad perfectionem adspirare qui non ab ipso sibi temperaret. Hinc illi canones quibus primo vetitum est ne matrimonium contraherent qui pervenissent ad sacerdotii gradum; deinde ne in eum ordinem assumerentur nisi caelibes, aut qui thoro conjugali una cum uxoribus renuntiarent. Haec, quia videbantur reverentiam sacerdotio conciliare, magno plausu etiam antiquitus recepta esse fateor. Sed si mihi antiquitatem objiciant adversarii, primum respondeo, hanc libertatem et sub apostolis et aliquot postea saeculis exstitisse, ut conjuges essent episcopi; hac, sine difficultate, usos esse ipsos apostolos et alios primariae autoritatis pastores, qui in eorum locum successerunt. Illius antiquioris ecclesiae exemplum pluris merito nobis debere esse quam ut illicitum vel indecorum nobis putemus quod tunc cum laude receptum usitatumque fuit. Deinde illam aetatem, quae immodica virginitatis affectione coepit esse conjugio iniquior, non ita imposuisse sacerdotibus legem caelibatus quasi res per se necessaria esset, sed quia caelibes conjugatis anteferret. Postremo non ita exegisse ut necessitate ac vi adigeret ad continentiam qui ad eam servandam idonei non essent. Nam quum severissimis legibus in scortationes vindicaret, de iis qui matrimonium contraherent hoc tantum statuebat ut a functione supersederent.

28. Ergo quoties caelibatui suo defendendo praetextum antiquitatis quaerent novae istius tyrannidis defensores, toties excipiendum erit ut veterem illam castimoniam in suis sacerdotibus restituant, amoveant adulteros ac scortatores: ne eos, in quibus honestum ac pudicum thori usum non sustinent, in omne libidinis genus impune ruere sinant; revocent illam obsoletam disciplinam, qua omnes lasciviae coerceantur; liberent ecclesiam hac tam flagitiosa turpitudine, qua jamdiu deformata est. Ubi hoc concesserint, tum rursus admonendi erunt ne eam rem pro necessaria venditent, quae per se libera ex ecclesiae utilitate pendet. Neque tamen haec dico quod ulla omnino conditione dandum esse locum iis canonibus censeam, qui vinculum caelibatus ecclesiastico ordini injiciunt; sed ut intelligant cordatiores qua fronte hostes nostri sanctum conjugium, objecto antiquitatis nomine, in sacerdotibus infament. Quantum ad patres attinet, quorum scripta exstant, neque ipsi, quum ex suo judicio loquebantur, excepto Hieronymo, tanta malignitate conjugii honestati obtrectarunt. Contenti erimus uno Chrysostomi[1]) elogio: quod is, quum praecipuus fuerit virginitatis admirator, non potest in matrimonii commendationem videri fuisse aliis profusior. Sic autem loquitur: primus gradus castitatis est, sincera virginitas; secundus, fidele conjugium. Ergo species secunda virginitatis est matrimonii casta dilectio.

1) Homil. de inventione crucis.

CAPUT XIII.

De votis quorum temeraria nuncupatione quisque se misere implicuit.

Constat hoc Caput duabus partibus. 1) Primum in genere de votis agitur a prima sect. ad octavam. 2) Deinde vero usque ad finem nominatim de votis monasticis: nempe de monastica professione et moribus, a sect. 8—16. Postea de monachorum votis, et praecipue de voto caelibatus, sect. 17—21.

1. Deploranda quidem res est, ecclesiam, cui inaestimabili sanguinis Christi pretio empta erat libertas, crudeli tyrannide sic fuisse oppressam, et ingenti traditionum congerie fere obrutam; sed privata interim cujusque amentia ostendit, non sine justissima causa tantum fuisse divinitus satanae ejusque ministris permissum. Neque enim satis fuit, neglecto Christi imperio, quaelibet onera a falsis doctoribus imposita perferre, nisi propria etiam singuli sibi accerserent, adeoque cavernas sibi fodiendo se profundius demergerent. Id factum est dum certatim excogitant vota, ex quibus ad communia vincula major et arctior obligatio accederet. Quando itaque docuimus eorum audacia qui sub pastorum titulo dominati sunt in ecclesia, vitiatum fuisse Dei cultum, ubi iniquis suis legibus miseras animas illaquearunt, hic malum affine annectere non intempestivum erit, ut appareat, mundum pro ingenii sui pravitate, quibus potuit obstaculis semper adjumenta repulisse quibus ad Deum adduci debuerat. Porro, quo melius pateat gravissimam perniciem ex votis invectam esse, principia jam ante posita teneant lectores. Docuimus enim primum, quidquid ad vitam pie sancteque instituendam desiderari potest, in lege esse comprehensum. Docuimus rursus Dominum, quo melius nos ab excogitandis novis operibus avocaret, totam justitiae laudem in simplici voluntatis suae obedientia inclusisse. Haec si vera sunt, judicare promptum est, fictitios omnes cultus, quos nobis ipsi ad promerendum Deum comminiscimur, minime esse illi acceptos, quantumvis nobis arrideant. Et certe Dominus ipse multis locis non tantum aperte eos respuit, sed graviter abominatur. Hinc exoritur de votis dubitatio quae praeter expressum Dei verbum fiunt, quo loco sint habenda, an nuncupari rite possint ab hominibus christianis, et quatenus eos obstringant. Nam quod inter homines dicitur promissio, id Dei respectu votum appellatur. Hominibus autem pollicemur ea quae vel putamus illis fore grata, vel quae ex officio debemus. Longe igitur majorem in votis observantiam esse decet, quae ad ipsum Deum, cum quo maxime serio agendum est, diriguntur. Hic mirum in modum omnibus saeculis grassata est superstitio: ut homines sine judicio, sine delectu, quidquid in mentem, vel etiam in buccam veniret, Deo protinus voverent. Hinc illae votorum ineptiae, imo prodigiosae absurditates apud ethnicos, quibus nimis insolenter cum diis suis

luserunt. Atque utinam hanc illorum audaciam non imitati essent etiam Christiani. Minime id quidem decuit; sed videmus aliquot saeculis nihil fuisse hac improbitate usitatius: ut populus contempta passim Dei lege, vovendi quidquid per somnium arrisisset insano studio totus flagraret. Nolo odiose exaggerare, nec sigillatim recensere quam graviter ac quot modis hic peccatum sit; sed hoc obiter dicere visum est, quo melius appareat, nos nequaquam de re supervacua quaestionem instituere quum de votis tractamus.

2. Porro si nolumus errare judicando quae vota sint legitima, quae praepostera, tria expendere convenit: nempe quis sit is cui votum nuncupatur; qui simus nos qui vovemus; quo animo denique voveamus. Primum eo spectat ut cogitemus nobis cum Deo esse negotium: quem adeo delectat nostra obedientia, ut ἐθελοθρησκείας omnes, quamlibet in oculis hominum speciosae sint ac splendidae, maledictas esse pronuntiet (Col. 2, 23). Si voluntarii omnes cultus, quos ipsi sine mandato excogitamus, Deo sunt abominabiles, sequitur, nullum ei acceptum esse posse, nisi qui ejus verbo approbetur. Ergo ne tantum licentiae nobis sumamus, ut audeamus Deo vovere quod nullum testimonium habeat qualiter ab ipso aestimetur. Nam quod Paulus (Rom. 14, 23) docet, peccatum esse quidquid fit absque fide, quum ad actiones quaslibet extendatur, tunc certe praecipue locum habet ubi cogitationem tuam recta in Deum dirigis. Imo si in minimis quibusque (ut illic de ciborum discrimine disputat Paulus) labimur vel erramus, ubi non praelucet fidei certitudo, quanto plus modestiae adhibendum est ubi rem maximi ponderis aggredimur? Siquidem nihil magis serium esse nobis decet religionis officiis. Sit igitur haec prima in votis cautio, ut nunquam ad aliquid vovendum descendamus quin certo prius conscientia constituerit, se nihil temere tentare. Tunc autem a temeritatis periculo tuta erit quum Deum sibi habebit praeeuntem, et quaesi ex verbo suo dictantem quid factu bonum sit vel inutile.

3. In altero quod hic diximus considerandum, id continetur, ut metiamur vires nostras, ut vocationem nostram intueamur, ne beneficium libertatis, quod nobis Deus contulit, negligamus. Nam qui vovet quod vel non est suae facultatis, vel cum vocatione sua pugnat, temerarius est; et qui Dei beneficentiam, qua rerum omnium dominus constituitur, contemnit, ingratus. Quum ita loquor, non intelligo quidquam esse sic in manu nostra positum, ut propriae virtutis fiducia subnixi illud Deo promittamus. Verissime enim in arausicano concilio decretum fuit, nihil rite Deo voveri nisi quod de manu ejus acceperimus, quando omnia quae illi offeruntur mera sunt ejus dona. Sed quum Dei benignitate alia nobis data sint, ejus aequitate alia negata, mensuram collatae sibi quisque gratiae, ut jubet Paulus (Rom. 12, 3; 1 Cor. 12, 11), respiciat. Nihil ergo hic aliud volo, quam vota esse attemperanda ad eum modum quem tibi sua donatione Deus praescribit; ne si

ultra coneris quam ille permittat, te ipsum nimis tibi arrogando praecipites. Exempli gratia, quum voverent sicarii illi, quorum mentio fit apud Lucam (Act. 23, 12), se nihil cibi gustaturos nisi occiso Paulo: etiamsi non fuisset sceleratum consilium, temeritas tamen ipsa minime erat ferenda, quod hominis vitam et mortem subjicerent suae potestati. Sic Jephthe stultitiae suae poenas dedit (Judic. 11, 30), quum praecipiti fervore inconsideratum votum concepit. In quo genere primatum vesanae audaciae tenet caelibatus. Sacrifici enim, monachi et moniales suae infirmitatis obliti, caelibatui se pares esse confidunt. Quo autem oraculo edocti sunt, constaturam sibi tota vita castitatem, in cujus finem eam vovent? Audiunt de universali hominum conditione Dei vocem: non est bonum homini esse soli (Gen. 2, 18). Intelligunt, atque utinam non sentirent, peccatum in nobis manens non carere acerrimis aculeis. Illam generalem vocationem qua fiducia excutere audent in totam vitam? quum donum continentiae saepius in certum tempus, prout opportunitas requirit, concedatur. In tali pervicacia ne Deum auxiliatorem exspectent; sed meminerint potius ejus quod dictum est: Dominum Deum tuum non tentabis. Hoc vero Deum tentare est, contra inditam ab eo naturam niti, ac praesentia ejus dona spernere ac si nihil ad nos pertinerent. Quod isti non modo faciunt, sed matrimonium etiam, quod instituere non alienum sua majestate censuit Deus, quod in omnibus honorabile pronuntiavit (Hebr. 13, 4), quod Christus Dominus noster sua praesentia sanctificavit (Joann. 2, 2 seqq.), quod primo suo miraculo cohonestare dignatus est, pollutionem vocare audent: tantum ut qualemcunque caelibatum miris encomiis tollant. Quasi vero non aliud caelibatum esse, aliud virginitatem, luculentum ipsi documentum praebeant in sua vita; quam tamen impudentissime angelicam vocant. In hoc certe angelis Dei nimium injurii, quibus scortatores, adulteros, et aliquid multo pejus ac foedius comparant. Et sane argumentis hic minime opus est, ubi re ipsa palam revincuntur. Videmus enim palam, quam horrendis poenis hujusmodi arrogantiam, et ex praefidentia donorum suorum contemptum passim ulciscatur Dominus. Et occultioribus prae pudore parco: de quibus hoc ipsum quod intelligitur nimium est. Nihil esse vovendum quod nobis sit impedimento quominus vocationi nostrae serviamus, extra controversiam est. Quemadmodum si paterfamilias voveat, relictis liberis et uxore, se alia onera suscepturum; vel qui ad gerendum magistratum idoneus est, ubi eligitur, voveat se privatum fore. Quid autem sibi velit quod de libertate nostra non spernenda diximus, nonnihil habet difficultatis, nisi explicetur. Itaque sic paucis accipe. Quum rerum omnium dominos constituerit nos Deus, et eas sic nobis subjecerit ut omnibus pro nostra commoditate uteremur, non est quod speremus gratum Deo fore officium, si rebus externis, quae nobis adminiculo esse debent, nos in servitutem addicamus. Hoc ideo dico, quod nonnulli laudem humilitatis ex eo captant si se illa-

queent multis observationibus, a quibus non frustra nos liberos atque immunes Deus esse voluit. Proinde si hoc periculum volumus effugere, semper meminerimus, ab ea oeconomia, quam Dominus in ecclesia christiana instituit, nobis minime esse discedendum.

4. Nunc venio ad illud quod tertio loco posui: multum scilicet referre quo animo votum nuncupes si velis ipsum Deo approbari. Nam quia Dominus cor, non externam speciem intuetur, fit ut eadem res, mutato animi proposito, nunc placeat ei acceptaque sit, nunc vehementer displiceat. Vini abstinentiam si ita voves quasi in ea subsit aliquid sanctimoniae, superstitiosus es; si in alium finem non perversum respicis, nemo potest improbare. Sunt autem, quantum possum judicare, quatuor fines ad quos vota nostra rite dirigentur; quorum duos, docendi causa, ad praeteritum tempus refero, duos reliquos ad futurum. Ad praeteritum tempus pertinent vota quibus vel nostram erga Deum gratitudinem pro acceptis beneficiis testamur, vel ad iram ejus deprecandam ipsi a nobis poenam ob admissa delicta exigimus. Priora vocemus, si placet, exercitia gratiarum actionis; altera, poenitentiae. Prioris generis exemplum habemus in decimis quas vovebat Jacob, si Dominus eum incolumem ab exsilio in patriam reduceret (Gen. 28, 20). Praeterea in sacrificiis veteribus pacificorum, quae pii reges ac duces justum bellum suscepturi vovebant, se reddituros si victoria potiti essent; aut certe quum majori aliqua difficultate premebantur, si Dominus eos liberasset. Sic intelligendi sunt omnes loci in Psalmis qui de votis loquuntur (Ps. 22, 26 et 56, 13 et 116, 14 et 18). Ejusmodi vota hodie quoque nobis in usu esse possunt, quoties nos Dominus vel a clade aliqua, vel a morbo difficili, vel ab alio quovis discrimine eripuit. Neque enim a pii hominis officio tunc abhorret votivam oblationem, velut solenne recognitionis symbolum, Deo consecrare, ne ingratus erga ejus benignitatem videatur. Secundum genus quale sit, uno duntaxat familiari exemplo ostendere sufficiet. Si quis in aliquod flagitium gulae vitio prolapsus sit, nihil obstabit quominus ad castigandam intemperiem lautitiis omnibus possit ad aliquod tempus renuntiare, idque facere voto adhibito, quo arctiore vinculo se astringat. Neque tamen sic perpetuam legem iis statuo qui similiter deliquerint; sed ostendo quid facere illis liceat, qui tale votum sibi utile esse censuerint. Sic igitur ejusmodi votum licitum facio, ut liberum interim relinquam.

5. Quae in futurum tempus conferuntur vota partim, ut diximus, eo tendunt ut reddamur cautiores; partim ut quibusdam veluti stimulis ad officium excitemur. Videt aliquis se adeo proclivem esse in certum vitium, ut in re alias non mala sibi temperare nequeat, quin protinus in malum delabatur: nihil absurdum faciet, si ejus rei usum ad aliquod tempus sibi voto praecidat. Quemadmodum si quis periculosum sibi esse hunc vel illum corporis ornatum agnoscat, et tamen cupiditate illectus vehemen-

ter appetat, quid melius faciat quam ut fraenum sibi injiciendo, hoc est necessitatem abstinendi imponendo, sese omni dubitatione liberet? Similiter si quis vel obliviosus sit, vel piger ad necessaria pietatis officia, cur non suscepto voto, et memoriam expergefaciat, et pigritiam excutiat? In utroque speciem esse paedagogiae fateor; sed eo ipso quod sunt infirmitatis adminicula, a rudibus et imperfectis non sine utilitate usurpantur. Proinde quae ad unum ex his finibus respiciunt vota, praesertim in rebus externis, legitima esse dicemus, si modo et Dei approbatione sint suffulta, et vocationi nostrae conveniant, et ad facultatem gratiae nobis a Deo datae sint limitata.

6. Jam nec difficile est colligere quid de votis in universum sentiendum sit. Unum est votum fidelium omnium commune, quod in baptismo nuncupatum cathechismo ac coenae sumptione confirmamus et quasi sancimus. Sunt enim sacramenta tanquam syngraphae quibus Dominus misericordiam nobis suam atque ex ea vitam aeternam defert, nos vicissim illi obedientiam pollicemur. Haec tamen voti formula vel certe summa, quod satanae renuntiantes Deo nos in servitutem addicimus, ut sanctis ejus mandatis obediamus, non autem obsequamur pravis carnis nostrae desideriis. Hoc votum quum a scriptura testimonium habeat, imo a filiis Dei omnibus exigatur, quin sanctum sit et salutare dubitari non debet. Nec obstat quod perfectam legis obedientiam, quam exigit Deus a nobis, nemo in hac vita praestat. Quando enim haec stipulatio in foedere gratiae est inclusa, sub quo et remissio peccatorum et spiritus sanctificationis continetur, pollicitatio quam illic facimus et cum veniae deprecatione et cum auxilii postulatione conjuncta est. In judicandis particularibus votis tres superiores regulas memoria tenere necesse est; unde tuto licebit, quale sit unumquodque votum, aestimare. Neque tamen ea ipsa vota, quae sancta esse assero, sic commendare me putes, ut quotidiana esse velim. Nam etsi nihil praecipere de numero aut tempore audeo, si quis tamen consilio meo obtemperet, non nisi sobria et temporaria suscipiet. Si enim ad multa vota nuncupanda subinde erumpas, tota religio ipsa assiduitate vilescet, et proclivis erit in superstitionem lapsus. Si perpetuo voto te obstringas, aut magna molestia taedioque solves, aut etiam diuturnitate fatigatus violare aliquando audebis.

7. Jam nec obscurum est, quanta superstitione in hac parte laboraverit mundus aliquot saeculis. Alius se abstemium fore vovebat, quasi vini abstinentia cultus esset per se Deo gratus. Alius jejunio, alius carnis abstinentiae se astringebat ad certos dies, quibus singularem aliquam prae aliis religionem subesse sibi vana opinione finxerat. Quaedam etiam longe magis puerilia nuncupabantur, etsi non e pueris. Fuit enim hoc pro magna sapientia habitum, votivas peregrinationes ad sanctiora loca suscipere, ac interdum vel pedibus iter conficere, vel corpore seminudo, quo plus meriti ex lassitudine acquireretur. Haec et similia, quorum

incredibili studio mundus aliquamdiu aestuavit, si secundum eas quas antea posuimus regulas examinentur, non tantum inania deprehendentur ac nugatoria, sed plena manifestae impietatis. Utcunque enim judicet caro, nihil magis abominatur Deus quam cultus fictitios. Accedunt perniciosae illae et damnatae opiniones: quod hypocritae, ubi talibus nugis defuncti sunt, credunt se non vulgarem justitiam sibi comparasse; summam pietatis in externis observationibus reponunt; alios omnes despiciunt qui apparent earum rerum minus curiosi.

8. Singulas formas enumerare nihil attinet. Sed quia vota monastica majori in veneratione habentur quod videntur publico ecclesiae judicio approbata, de iis breviter dicendum est. Principio ne quis longi temporis praescriptione defendat monachismum qualis hodie est, notandum est, fuisse olim in monasteriis longe aliud vivendi institutum. Qui se ad summam austeritatem et patientiam volebant exercere, eo concedebant. Qualem enim sub Lycurgi legibus fuisse Lacedaemoniorum disciplinam narrant, tunc talis erat apud monachos, ac multo etiam rigidior. Humi dormiebant; potus erat aqua, cibus panis, herbae ac radiculae, praecipuae lautitiae in oleo et ciceribus. Ab omni delicatiore victu et corporis cultu abstinebant. Haec hyperbolica videri possent nisi ab oculatis et expertis testibus traderentur, Gregorio Nazianzeno, Basilio et Chrysostomo. Talibus vero rudimentis se ad majora munera praeparabant. Monastica enim collegia fuisse tunc veluti seminaria ordinis ecclesiastici, cum illi quos nuper nominavimus satis claro documento sunt (nam omnes in monasteriis educati, illinc ad episcopale munus vocati sunt), tum alii complures eorum aetate magni ac praestantes viri. Et Augustinus [1]) illud suo quoque tempore fuisse usitatum ostendit, ut ecclesiae clericos coenobia ministrarent. Nam monachos Caprariae insulae sic alloquitur: vos autem fratres exhortamur in Domino, ut propositum vestrum custodiatis et in finem perseveretis; ac si quando operam vestram mater ecclesia desideraverit, nec elatione avida suscipiatis, nec blandiente desidia respuatis, sed miti corde obtemperetis Deo; nec vestrum otium necessitatibus ecclesiae praeponatis; cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nasceremini non inveniretis. Loquitur autem de ministerio quo fideles spiritualiter renascuntur. Item ad Aurelium [2]): et ipsis lapsus occasio, et ordini clericorum fit indignissima injuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eliguntur; quum ex iis qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatiores ac meliores in clerum assumere soleamus: nisi forte, sicut vulgus dicit, malus choraules bonus est symphoniacus, ita et de nobis jocabitur: malus monachus bonus clericus est; nimis dolendum, si ad tam ruinosam superbiam monachos surrigamus et tam gravi contumelia clericos dignos putemus: quum aliquando etiam bonus

1) Epist. 81 (48). 2) Epist. 76 (60).

monachus vix bonum clericum faciat, si adsit ei sufficiens continentia, et tamen desit necessaria doctrina. Ex his locis apparet, pios homines sese ad ecclesiae gubernationem monastica disciplina solitos fuisse praeparare, quo aptiores et melius formati tantum munus subirent. Non quod omnes ad hunc finem pervenirent, aut etiam tenderent, quum majori ex parte essent homines illiterati; sed qui idonei erant, seligebantur.

9. Duobus tamen praecipue locis veteris monastices formam nobis depingit. Libro de moribus ecclesiae catholicae, ubi adversus Manichaeorum calumnias ejus professionis sanctimoniam opponit, et altero cui titulum fecit, de opere monachorum; ubi in degeneres quosdam monachos, qui institutum illud corrumpere coeperant, invehitur. Ego hic eorum quae tradit summam ita colligam, ut verbis quoque ejus, quoad licebit, utar. Contemptis, inquit[1]), mundi hujus illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamque congregati, simul aetatem agunt, viventes in orationibus, lectionibus, disputationibus; nulla superbia tumidi, nulla pervicacia turbulenti, nulla invidentia lividi. Nemo quidquam possidet proprium; nemo cuiquam onerosus est. Operantur manibus ea quibus et corpus pasci possit, et mens a Deo impediri non possit. Opus autem suum tradunt eis quos decanos vocant. Illi autem decani cum magna sollicitudine omnia disponentes rationem uni reddunt quem patrem vocant. Hi vero patres non solum sanctissimi moribus, sed etiam divina doctrina excellentissimi, omnibus rebus excelsi, nulla superbia consulunt iis quos filios vocant, magna sua in jubendo autoritate, magna ipsorum in obtemperando voluntate. Conveniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc jejuni sunt, ad audiendum illum patrem; et conveniunt ad singulos patres, terna ut minimum hominum millia (de Aegypto potissimum et oriente loquitur), corpus deinde reficitur, quantum saluti et salubritati sat est; coercente unoquoque concupiscentiam ne se profundat vel in ea ipsa quae praesto sunt, parca et vilissima. Ita non solum a carnibus et vino abstinent pro sufficientia domandarum libidinum, sed ab iis quae tanto concitatius ventris et gutturis provocant appetitum, quanto quasi mundiora nonnullis videntur. Quo nomine solet turpe desiderium exquisitorum ciborum quod a carnibus alienum est, ridicule turpiterque defendi. Quidquid necessario victui redundat (redundat autem plurimum ex operibus manuum et epularum restrictione), tanta cura egentibus distribuitur quanta non ab ipsis qui distribuunt comparatum est. Nullo enim modo satagunt ut haec sibi abundent; sed omni modo agunt ut non apud se remaneat quod abundaverit. Deinde commemorata austeritate, cujus ipse exempla et Mediolani et alibi viderat: inter haec, inquit[2]), nemo urgetur in aspera quae ferre non potest; nulli quod recusat imponitur; nec ideo condemnatur a caeteris, quod in eorum imi-

1) De moribus eccl. cath. cap. 31. 2) Ibid. cap. 33.

tatione se fatetur invalidum: meminerunt enim quantopere commendata sit caritas; meminerunt omnia munda mundis, etc. Itaque non rejiciendis generibus ciborum, quasi pollutis, sed concupiscentiae perdomandae, et dilectioni fratrum retinendae invigilat omnis industria. Meminerunt, esca ventri et venter escis, etc. Multi tamen firmi propter infirmos abstinent. Multis non est causa ista faciendi; sed quod viliore victu et minime sumptuoso se sustentare placet. Itaque iidem ipsi, qui sani sibi temperant, si ratio valetudinis cogat, aegroti sine ulla formidine accipiunt. Multi vinum non bibunt, nec tamen se eo inquinari putant; nam languidioribus, et qui sine ipso nequeunt salutem corporis obtinere, humanissime praeberi faciunt; et nonnullos stulte recusantes fraterne admonent ne vana superstitione debiliores citius quam sanctiores fiant. Ita pietatem sedulo exercent; corporis vero exercitationem ad exiguum tempus pertinere noverunt. Caritas praecipue custoditur; caritati victus, caritati sermo, caritati habitus, caritati vultus aptatur. Coitur in unam conspiraturque caritatem; hanc violare, tanquam Deum, nefas ducitur; huic si quis resistit, ejicitur atque vitatur; hanc si quis offendit, uno die durare non sinitur. Quoniam his verbis, veluti in tabula, qualis olim fuerit monastice, repraesentasse visus est sanctus ille vir, ea, tametsi longiora, huc inserere non piguit: quod me longiorem aliquanto fore cernebam, si ex diversis eadem colligerem, quantumvis studerem compendio.

10. Hic autem mihi propositum non est totum istud argumentum persequi, sed obiter tantum indicare non modo quales habuerit vetus ecclesia monachos, sed qualis tunc fuerit monastica professio: ut ex comparatione judicare possint sani lectores, quid frontis habeant qui ad sustinendum praesentem monachismum, antiquitatem allegant. Augustinus, dum sanctum ac legitimum monachismum nobis deformat, omnem rigidam exactionem vult abesse earum rerum quae nobis verbo Domini liberae relinquuntur. Atqui nihil est quod hodie severius exigatur. Scelus enim inexpiabile esse ducunt, si quis in colore aut specie vestis, si quis in genere cibi, si quis in aliis frivolis ac frigidis caeremoniis vel minimum a praescripto deflexerit. Augustinus [1]) fortiter contendit, non licere monachis de alieno otiosis vivere. Tale exemplum suo tempore exstitisse negat bene constituti monasterii. Nostri praecipuam sanctimoniae suae partem in otio collocant. Nam si otium illis tollas, ubi erit illa contemplativa vita, qua se alios omnes excellere et ad angelos propius accedere gloriantur? Augustinus denique monachismum requirit qui nihil aliud sit quam exercitium adjumentumque ad pietatis officia, quae Christianis omnibus commendantur. Quid? quum summam, adeoque prope unam ejus regulam facit caritatem, an putamus conspirationem laudare qua pauci homines inter se devincti ab universo ecclesiae corpore se-

1) De opere monachorum cap. 17.

parentur? Imo vero eos exemplo suo reliquis vult praelucere ad servandam ecclesiae unitatem. In utroque adeo diversa est praesentis monachismi ratio, ut vix quidquam magis dissimile, ne dicam contrarium, reperias. Siquidem monachi nostri, non contenti ea pietate cujus unius studio suos esse perpetuo intentos Christus jubet, novam nescio quam imaginantur, cujus meditatione sint aliis omnibus perfectiores.

11. Hoc si negant, scire ab illis velim, cur ordinem suum perfectionis titulo unum dignentur, et eundem omnibus Dei vocationibus adimant. Neque me latet illa sophistica solutio: non ideo sic vocari quia perfectionem in se contineat, sed quia ad acquirendam perfectionem sit omnium optimus. Quum se apud plebem venditare, quum rudibus ac ignaris adulescentulis laqueum injicere, quum privilegia sua asserere, quum in aliorum contumeliam suam dignitatem extollere volunt, jactant se esse in statu perfectionis. Quum propius urgentur quam ut inanem hanc arrogantiam tueri queant, ad istum cuniculum suffugiunt, se nondum perfectionem esse consequutos, in eo tamen statu esse quo ad ipsam prae aliis aspirant. Interim manet illa in plebe admiratio, quasi sola vita monastica sit angelica, perfecta, ab omni vitio repurgata. Hoc praetextu quaestuosissimas nundinas exercent. Illa autem moderatio in paucis libris sepulta manet. Hanc esse intolerandam ludificationem quis non videt? Sed perinde cum ipsis agamus, ac si nihil plus tribuerent suae professioni quam vocando statum adipiscendae perfectionis. Sane hoc illis nomen deferendo tanquam speciali nota ab aliis vitae generibus distinguunt. Et quis hoc ferat ut tantus honor transferatur ad institutum, nusquam vel una syllaba approbatum? eodem indignae censeantur omnes Dei vocationes, sacro ejus ore non modo praeceptae, sed insignibus elogiis ornatae? Et quanta, obsecro, injuria fit Deo, quum omnibus vitae generibus ab eo ordinatis, ejus testimonio laudatis, commentitium nescio quod antefertur?

12. Age, calumniam esse dicant quod antea tradidi, non esse contentos praescripta a Deo regula. Atqui etiamsi taceam, ipsi plus satis se accusant. Aperte enim docent se plus oneris suscipere, quam suis Christus imposuerit: quoniam scilicet evangelica consilia de diligendis inimicis, de non appetenda vindicta, de non jurando, etc. se servaturos promittant, quibus non sunt communiter astricti Christiani. In eo quam nobis antiquitatem obtendent? Nulli unquam veterum hoc venit in mentem: omnes una voce clamant, nullam penitus voculam a Christo emissam, cui non sit necessario obtemparandum. Et haec ipsa nominatim, quae isti boni interpretes Christum consuluisse duntaxat nugantur, jussa esse, nulla dubitatione ubique docent. Sed quia hunc pestilentissimum errorem esse supra docuimus, satis hic sit breviter notasse, ea opinione fundatum esse monachismum qui nunc est, quam merito pii omnes exsecrari debent: ut scilicet fingatur aliqua esse perfectior vivendi regula, quam ista communis universae ecclesiae

a Deo tradita. Huic fundamento quidquid superstruitur, non nisi abominabile esse potest.

13. Verum aliud suae perfectionis argumentum afferunt, quod sibi firmissimum esse putant. Dixit enim Dominus (Matth. 19, 21; Luc. 10, 26) adulescenti de perfectione justitiae interroganti: si vis perfectus esse, vende omnia quae habes, et da pauperibus. Id an faciant ipsi, nondum disputo. Demus hoc illis in praesentia. Perfectos igitur se factos jactant, omnia sua relinquendo. Si in hoc sita est perfectionis summa, quid sibi vult quod Paulus docet (1 Cor. 13, 3), eum qui omnia sua distribuerit pauperibus, nisi caritatem habet, nihil esse? Qualis ista est perfectio quae, si abest caritas, in nihilum cum homine redigitur? Hic respondeant necesse est, summum hoc quidem, sed non unicum esse perfectionis opus. Verum hic quoque reclamat Paulus (Col. 3, 14), qui non dubitat caritatem, sine ejusmodi renuntiatione, facere vinculum perfectionis. Si certum est, inter magistrum et discipulum nihil esse dissensionis, alter autem clare negat, hominis perfectionem in eo consistere ut suis omnibus renuntiet, et rursum sine eo constare asserit, videndum est qualiter accipiendum sit illud Christi: si vis perfectus esse, vende omnia quae habes. Porro minima obscurus erit sensus, si expendamus (quod in omnibus Christi concionibus observare semper convenit) ad quem dirigantur haec verba. Adulescens interrogat quibus operibus ingredietur in vitam aeternam. Christus, quia de operibus rogabatur, eum remittit ad legem. Et merito; est enim via aeternae vitae, si in se consideretur; nec aliunde invalida est ad salutem nobis afferendam, quam ex nostra pravitate. Hoc responso declaravit Christus, se non aliam vitae formandae rationem tradere, quam quae in lege Domini tradita olim fuerat. Ita et testimonium legi divinae reddebat, quod esset perfectae justitiae doctrina, et simul calumniis occurrebat, ne videretur nova aliqua vivendi regula ad legis defectionem populum incitare. Juvenis non mali quidem animi, sed vana confidentia tumidus, se omnia legis praecepta a puero servasse respondet. Certo certius est immenso spatio procul ab eo abfuisse, quo se pervenisse jactabat. Et, si vera fuisset gloriatio, nihil illi defuisset ad summam perfectionem. Supra enim demonstratum est, quod in se contineat lex perfectam justitiam; et hoc ipsum inde patet, quod via aeternae salutis vocatur ejus observatio. Ut edoceretur quantulum in ea justitia profecisset, quam se implevisse nimis audacter responderat, operae pretium fuit familiare ejus vitium excutere. Divitiis autem quum abundaret, cor illis affixum habebat. Ergo quia vulnus hoc secretum non sentiebat, a Christo lancinatur. Vade, inquit, vende omnia quae habes. Si tam bonus fuisset custos legis quam putabat, non discederet moestus, hoc verbo audito. Nam qui Deum diligit ex toto corde, quidquid cum ejus dilectione pugnat, non tantum habet pro stercore, sed tanquam exitiale abominatur. Ergo, quod divitem avarum relinquere jubet Christus omnia quae habet

perinde est ac si ambitiosum omnibus honoribus, voluptuosum omnibus deliciis, impudicum omnibus libidinis instrumentis juberet renuntiare. Sic ad particularem mali sui sensum revocandae sunt conscientiae, quae nullo generalis admonitionis sensu tanguntur. Frustra igitur hypothesin istam ad generalem interpretationem trahunt, ac si Christus hominis perfectionem in renuntiatione bonorum statueret; quum nihil aliud voluerit hoc dicto, quam juvenem, sibi ultra modum placentem, ad sentiendum ulcus suum adigere, ut intelligeret se longo adhuc intervallo abesse a perfecta legis obedientia, quam sibi alias falso arrogabat. Fateor hunc locum fuisse a quibusdam ex patribus male intellectum atque hinc natam esse voluntariae paupertatis affectationem, qua illi demum beati putabantur, qui abdicatis omnibus rebus terrenis nudi se Christo devoverent. Sed confido bonis omnibus et non contensiosis satisfactum iri hac mea explicatione, ut de mente Christi nihil ambigant.

14. Quanquam nihil minus cogitarunt patres, quam stabilire ejusmodi perfectionem quae postea a cucullatis sophistis fabrefacta fuit, ut duplicem christianismum sic erigerent. Nondum enim natum erat sacrilegum illud dogma quod professionem monastices baptismo comparat, imo palam asserit, formam esse secundi baptismi. Ab hac blasphemia quis dubitet patres toto animo abhorruisse? Jam illud extremum quod apud veteres monachos fuisse dicit Augustinus, ut scilicet totos se ad caritatem accommodarent, quid opus est verbis demonstrare, esse ab hac novitia professione alienissimum? Res ipsa loquitur, eos omnes qui in coenobia concedunt, discessionem ab ecclesia facere. Quid enim? annon se a legitima fidelium societate separant, peculiare sibi ministerium et privatam sacramentorum administrationem asciscendo? Quid est ecclesiae communionem dissipare, si hoc non est? Atque (ut eam quam coepi facere comparationem persequar et semel claudam) quid simile hac in parte habent cum veteribus monachis? Illi, tametsi separatim ab aliis habitabant, non tamen habebant separatam ecclesiam: sacramenta participabant cum aliis; ad solennes conventus se sistebant; illic pars plebis erant. Isti privatum sibi altare erigendo quid aliud quam vinculum unitatis abruperunt? Nam et se ab universo ecclesiae corpore excommunicarunt, et ordinarium contempserunt ministerium, quo pacem ac caritatem voluit Dominus inter suos conservari. Itaque quot sunt hodie monasteria, tot esse dico schismaticorum conventicula, qui turbato ecclesiastico ordine a societate fidelium legitima sunt exsecti. Et ne obscura esset ista discessio, varia factionum nomina sibi indiderunt. Nec ipsos puduit in eo gloriari quod sic exsecratur Paulus (1 Cor. 1, 12 et 3, 4), ut satis exaggerare non possit. Nisi forte Christum fuisse a Corinthiis divisum arbitramur, quum alius alio doctore superbiret; et nunc sine ulla Christi injuria fieri quod pro Christianis alios Benedictinos, alios Franciscanos, alios Dominicanos vocari audimus, et ita vocari, ut ipsi, dum affectant a vulgo Chri-

stianorum distingui, hos titulos pro religionis professione fastuose sibi sumant.

15. Haec, quae hactenus inter veteres et nostrae aetatis monachos discrimina recensui, non in moribus sunt, sed in ipsa professione. Proinde meminerint lectores, fuisse me de monachismo potius quam de monachis loquutum, et ea vitia notasse non quae in paucorum vita haerent, sed quae ab ipso vivendi instituto separari nequeunt. In moribus autem quanta sit discrepantia, quid attinet sigillatim exponere? Hoc constat, nullum esse hominum ordinem magis omni vitiorum turpitudine inquinatum; nusquam magis fervent factiones, odia, studia partium, ambitus. In paucis quidem coenobiis pudice vivitur, si pudicitia vocanda est, ubi eatenus reprimitur libido ne palam sit infamis; decimum tamen quodque vix reperias, quod non lupanar sit potius quam castitatis sacrarium. At in victu qualis frugalitas? Non aliter porci in haris saginantur. Sed ne querantur se nimis inclementer a me tractari, non ulterius pergo. Quanquam in his paucis quae attigi, nihil esse accusatorie dictum, fatebitur quicunque rem ipsam novit. Augustinus [1]), quum tanta castitate, secundum ejus testimonium, excellerent monachi, queritur tamen multos esse errones, qui malis artibus et imposturis simpliciores pecunia emungant, qui reliquias martyrum circumferendo turpes nundinationes exerceant, imo pro martyrum reliquiis quorumlibet mortuorum ossa venditent; qui multis similibus flagitiis ignominiam ordini inurant. Ut se nullos vidisse meliores praedicat, quam qui in monasteriis profecerint, ita deplorat nullos se deteriores vidisse, quam qui in monasteriis defecerint. Quid diceret, si hodie conspiceret tot ac tam deploratis vitiis exundare, et quodammodo crepare omnia fere coenobia? Ego nihil nisi quod omnibus est notissimum dico. Neque tamen ad omnes sine ulla prorsus exceptione pertinet haec vituperatio. Quemadmodum enim nunquam adeo bene constituta fuit in monasteriis sancte vivendi regula et disciplina, quin exstarent aliqui fuci longe aliis dissimiles, ita non sic hodie a sancta illa antiquitate monachos degenerasse dico, quin aliquos in suo grege bonos adhuc habeant; sed hi pauci et dispersi in illa ingenti malorum et improborum multitudine delitescunt; nec contemnuntur modo, sed etiam petulanter incessuntur, interdum etiam crudeliter tractantur ab aliis, qui (ut est in Milesiorum proverbio) nemini apud se bono locum esse debere credunt.

16. Hac veteris et hodierni monachismi comparatione effecisse me quod volui confido, ut appareat, cucullatos nostros ad professionis suae defensionem primae ecclesiae exemplum falso praetexere; quandoquidem ab illis non minus differunt quam simiae ab hominibus. Interim non dissimulo, vel in illa quam Augustinus commendat prisca forma esse nonnihil quod mihi parum placeat. In externis rigidioris disciplinae exercitiis non fuisse su-

1) De opere monachorum, in fine.

perstitiosos concedo; at immodicam affectationem et κακοζηλίαν non abfuisse dico. Pulchrum fuit, abdicatis facultatibus omni terrena sollicitudine carere; at pluris a Deo fit familiae pie regendae cura, ubi sanctus paterfamilias, omni avaritia, ambitione aliisque carnis cupiditatibus solutus et liber, hoc habet sibi propositum, ut in certa vocatione Deo serviat. Pulchrum est in secessu, procul hominum consuetudine, philosophari; at christianae mansuetudinis non est, quasi odio humani generis, in desertum et solitudinem confugere, et simul ea officia deserere quae Dominus in primis mandavit. Etiam si demus, nihil aliud fuisse mali in ea professione, hoc certe non mediocre malum fuit, quod exemplum inutile et periculosum in ecclesiam induxit.

17. Nunc igitur videamus cujusmodi sint vota, quibus in praeclarum hunc ordinem hodie initiantur monachi. Primum, quia novum et fictitium cultum, promerendi Dei causa, instituere illis animus est, abominationi esse apud Deum quidquid vovent, ex superioribus concludo. Deinde, quia nullo vocationis Dei intuitu, nullaque ejus approbatione, vivendi genus quale libet sibi ipsi comminiscuntur, temerarium ideoque illicitum ausum esse dico; quia nihil habet ipsorum conscientia quo se apud Deum sustineat, et quidquid non est ex fide, peccatum est. Praeterea, quum ad multos simul perversos atque impios cultus, quos hodiernus monachatus sub se continet, se ipsos astringant, eos non Deo consecrari, sed daemonio, contendo. Cur enim prophetae dicere licuerit (Deut. 32, 17), Israelitas filios suos immolasse daemoniis et non Deo, tantum ob id quod verum Dei cultum profanis caeremoniis corruperant: idem de monachis dicere non liceat, qui una cum cucullo mille impiarum superstitionum laqueum sibi induunt? Jam quae votorum species? Virginitatem Deo perpetuam promittunt, quasi cum Deo ante pepigerint ut se a conjugii necessitate liberaret. Non est quod causentur, se non nisi gratia Dei fretos votum hoc nuncupare. Nam quum ipse non omnibus dari pronuntiet (Matth. 19, 11), fiduciam specialis doni concipere nostrum non est. Qui habent, eo utantur. Si quando se a carne sua inquietari sentiunt, confugiant ad ejus opem cujus sola virtute possunt resistere. Si non proficiunt, ne remedium quod ipsis offertur contemnant. Certa enim Dei voce citantur ad conjugium, quibus continendi facultas denegatur (1 Cor. 7, 9). Continentiam appello, non qua corpus solum a scortatione purum servatur, sed qua mens impollutam castitatem servat. Neque enim externam tantum lasciviam, sed animi quoque ustionem caveri Paulus praecipit. Hoc, inquiunt, ab ultima memoria fuit observatum, ut se alligarent continentiae voto, qui totos se Domino dicare vellent. Fateor certe antiquitus quoque receptum fuisse hunc morem; sed eam aetatem sic ab omni vitio liberam fuisse non concedo, ut pro regula habendum sit quidquid tunc factum est. Et paulatim irrepsit inexorabilis illa severitas, ut post conceptum votum, nullus poenitentiae locus fieret.

Quod ex Cypriano [1]) constat: si se ex fide Christo dicaverunt virgines, pudice et caste, sine ulla fabula, perseverent; ita fortes et stabiles praemium virginitatis exspectent; si autem perseverare nolunt, vel non possunt, melius est nubant, quam in ignem deliciis suis cadant. Quibus probris non lacerarent nunc eum, qui continentiae votum tali aequitate temperare vellet? Longe ergo ab illo vetusto more discesserunt, qui non modo nullam admittunt moderationem aut veniam, si quis praestando voto impar deprehendatur, sed gravius peccare nullo pudore pronuntiant, si accepta uxore carnis intemperantiae medetur, quam si scortando corpus et animam contaminet.

18. Verum instant adhuc, et sub apostolis usitatum fuisse tale votum ostendere conantur: quia Paulus (1 Tim. 5, 12) viduas, quae semel in publicum ministerium receptae nuberent, primam fidem abnegare dicat. Ego vero illis minime nego, viduas quae sese suasque ecclesiae operas addicerent, perpetui caelibatus legem simul suscepisse: non quia in eo religionem aliquam statuerent, ut postea fieri coeptum est; sed quoniam, nisi sui juris, et jugo maritali solutae, functionem illam sustinere non possent. Quod si data fide ad novas nuptias respectarent, quid hoc erat aliud, quam Dei vocationem excutere? Non igitur mirum quod talibus desideriis lascivire in Christum eas dicit. Postea vero amplificandi causa subjungit, adeo ipsas quod ecclesiae pollicitae sunt non praestare, ut primam quoque fidem in baptismo datam violent ac irritam faciant; in qua hoc comprehenditur ut vocationi quisque suae respondeat. Nisi forte hoc mavis intelligere, quod, veluti amisso pudore, omnem deinde honestatis curam abjicerent, ad omnem lasciviam et petulantiam se prostituerent, licentiosa dissolutaque vita nihil minus quam christianas mulieres prae se ferrent: qui sensus mihi perplacet. Respondemus ergo, quae tunc ad publicum ministerium recipiebantur viduae, eas sibi perpetui caelibatus conditionem imposuisse; si postea nuberent; facile intelligimus accidisse quod dicit Paulus, ut, projecto pudore, insolentiores fierent quam deceret mulieres christianas. Ita non solum peccasse, fidem ecclesiae datam fallendo, sed a communi piarum mulierum lege descivisse. Sed primum nego, alia ratione professas esse caelibatum, nisi quia conjugium cum ea quam subibant functione minime conveniret; ac omnino se ad caelibatum astrinxisse, nisi quatenus ferret vocationis suae necessitas. Deinde ita obligatas non concedo fuisse, quin illis tunc quoque satius esset nubere quam vel carnis aculeis sollicitari, vel in aliquam prolabi obscoenitatem. Tertio, eam aetatem dico a Paulo praescribi, quae sit communiter extra periculum; praesertim quum eas tantum deligi jubeat, quae unico matrimonio contentae, continentiae specimen jam ante praebuerint. Votum autem caelibatus non alia ratione improbamus, nisi quia et pro cultu perperam aestimatur, et temere ab iis nuncupatur quibus continendi potestas facta non est.

1) Epist. 11.

19. Ad moniales vero qui trahere licuit hunc Pauli locum? Creabantur enim diaconissae, non ut cantionibus aut murmure non intellecto Deum demulcerent, reliquum temporis viverent otiosae; sed ut publico ecclesiae ministerio erga pauperes defungerentur, ut omni studio, sedulitate, diligentia, in officia caritatis incumberent. Non vovebant caelibatum, ut cultum inde aliquem exhiberent Deo quod a nuptiis abstinerent; sed tantum quod essent ad exsequendum suum munus expeditiores. Denique non vovebant vel ineunte adulescentia, vel medio adhuc aetatis flore, ut sero postea experimento discerent quantum se in praecipitium dedissent; sed quum omne periculum superasse viderentur, non minus tutum quam sanctum votum nuncupabant. Verum, ut duo priora non urgeam, dico nefas fuisse ad vovendam continentiam recipi mulieres ante annum sexagesimum; quum apostolus solas sexagenarias admittat, juniores nubere et liberos parere jubeat. Ergo nec illa primum duodecim, deinde viginti, postea triginta annorum facta relaxatio ullo modo excusari potest; et multo minus tolerabile est quod miserae puellae, antequam vel per aetatem se nosse potuerint, vel ullum sui experimentum capere, ut in illos maledictos laqueos se induant, non tantum fraude inducuntur, sed vi ac minis compelluntur. In reliquis duobus votis impugnandis non insistam. Hoc tantum dico: praeterquam quod non paucis superstitionibus sunt implicita, ut hodie res habent, in hoc composita esse videntur, ut qui ea nuncupant, Deo illudant et hominibus. Sed ne videamur singulas particulas nimis maligne exagitare, illa generali, quae superius posita est, confutatione contenti erimus.

20. Cujusmodi legitima sint et accepta Deo vota, satis expositum esse arbitror. Quia tamen interdum rudes ac timidae conscientiae, etiam ubi votum aliquod displicet ac improbatur, de obligatione nihilominus dubitant, et graviter excruciantur, quum et violare datam Deo fidem horrent, et verentur e converso ne servando magis peccent, hic succurrendum illis est, quo se possint ab hac difficultate eripere. Ut autem semel omnem scrupulum tollam, dico omnia non legitima nec rite concepta vota, ut apud Deum nihili sunt, sic nobis irrita esse debere. Nam si in humanis contractibus ea tantum promissa nos obligant, in quibus is, cum quo contrahimus, vult nos habere obligatos, absurdum est, ad ea praestanda nos adigi, quae a nobis minime Deus requirit; praesertim quum non aliter recta sint opera nostra, nisi ubi Deo placent, et hoc conscientiae testimonium habent quod placeant. Manet enim illud fixum: quidquid non est ex fide, peccatum est (Rom. 14, 23). Quo intelligit Paulus, quod cum dubitatione susceptum est opus, propterea vitiosum esse, quod omnium bonorum operum radix est fides, qua certi sumus illa Deo accepta esse. Ergo si nihil, nisi hac certitudine, aggredi licet homini christiano, cur non, si quid temere susceperint, ignorationis vitio, ab errore postea liberati desistant? Ejusmodi quum sint vota inconsiderate suscepta, non modo nihil obligant, sed necessario sunt rescindenda. Quid

autem, quod non tantum pro nihilo aestimantur in conspectu Dei, sed abominationi quoque sunt? ut prius demonstratum est. Supervacuum est de re non necessaria longius disserere. Hoc unum argumentum ad pacandas et omni scrupulo liberandas pias conscientias abunde esse mihi videtur: quaecunque non ex puro fonte emanant opera, et in legitimum finem diriguntur, a Deo repudiari, et ita repudiari ut non minus in illis pergere, quam ipsa inchoare nos vetet. Inde enim conficitur, quae ab errore et superstitione profecta sunt vota, et nullius esse apud Deum momenti, et a nobis deserenda.

21. Habebit praeterea qui hanc tenebit solutionem, quo adversus improborum calumnias eos defendat qui ex monachismo ad honestum aliquod vivendi genus concedunt. Fractae fidei et perjurii graviter accusantur, quod vinculum, ut vulgo creditur, insolubile, quo erant Deo et ecclesiae obligati, abruperint. At ego nullum fuisse vinculum dico, ubi quod homo confirmat, Deus abrogat. Deinde, ut demus fuisse obligatos, quum ignoratione Dei et errore impliciti tenerentur, nunc, postquam veritatis notitia sunt illuminati, simul Christi gratia liberos esse dico. Nam si tantam efficaciam habet crux Christi, ut a legis divinae maledictione, qua vincti detinebamur, nos absolvat, quanto magis ab extraneis vinculis (quae nihil sunt quam captiosa satanae retia) nos eruet? Quibuscunque ergo Christus evangelii sui luce affulget, non dubium est, quin ab omnibus eos laqueis expediat, quibus se per superstitionem induerant. Quanquam nec illis deest altera defensio, si ad caelibatum non fuerunt idonei. Nam si votum impossibile certum est animae exitium, quam servatam vult Deus, non perditam, sequitur in eo minime esse permanendum. Quam autem impossibile sit votum continentiae iis qui singulari dono praediti non sunt, antea docuimus, et experientia, me tacente, loquitur. Neque enim est ignotum quanta obscoenitate scateant omnia fere monasteria. Et si qua videntur honestiora magisque verecunda esse aliis, non ideo tamen casta sunt, quod impudicitiae malum intus premunt ac continent. Ita scilicet horrendis exemplis hominum audaciam ulciscitur Deus, quum suae infirmitatis immemores, repugnante natura id affectant quod est illis denegatum, et contemptis remediis quae Dominus illis ad manum dederat, contumacia et obstinatione incontinentiae morbum superare se posse confidunt. Quid enim aliud quam contumaciam esse dicemus, ubi quis admonitus conjugio sibi opus esse, idque sibi a Domino remedii loco dari, non modo id contemnit, sed etiam sacramento se adigit ad contemptum?

CAPUT XIV.

De Sacramentis.

Hoc Caput constat duabus praecipuis partibus: 1) De Sacramentis in genere: ubi primum doctrinae summa proponitur, sect. 1—6. Deinde contra adversarios utrinque munitur, nempe adversus eos qui vim Sacramentorum enervant, sect. 7—13. Tum adversus alios, qui nimium Sacramentis tribuunt, sect. 14—17. — 2) De Sacramentis speciatim, tum veteris tum novi Testamenti, de quorum scopo et re significata agitur, refutatis iis qui aut veterum Sacramenta nimium extenuaverunt, aut nostra nimium extulerunt, a sect. 18. usque ad fin. cap.

1. Praedicationi evangelii aliud affine est fidei nostrae adjumentum in sacramentis, de quibus certam aliquam doctrinam tradi, magnopere nostra refert; unde nos, et quem in finem instituta fuerint, et quis eorum nunc usus sit, discamus. Principio animadvertere convenit quid sit sacramentum. Videtur autem mihi haec simplex et propria fore definitio, si dixerimus, externum esse symbolum, quo benevolentiae erga nos suae promissiones conscientiis nostris Dominus obsignat, ad sustinendam fidei nostrae imbecillitatem, et nos vicissim pietatem erga eum nostram tam coram eo et angelis quam apud homines testamur. Licet etiam majore compendio aliter definire: ut vocetur divinae in nos gratiae testimonium externo signo confirmatum, cum mutua nostrae erga ipsum pietatis testificatione. Utramlibet ex his definitionibus eligas, ab illa Augustini, quae sacramentum esse tradit rei sacrae visibile signum, aut invisibilis gratiae visibilem formam, sensu nihil differt; rem vero ipsam melius ac certius explicat. Nam quum in illa brevitate sit aliqua obscuritas, in qua multi rudiores hallucinantur, volui pluribus verbis pleniorem reddere sententiam, ne quid dubitationis haereret.

2. Qua ratione vocabulum hoc usurpaverint veteres in eo sensu, non est obscurum. Nam quoties graecam vocem *μυστήριον* latine reddere voluit vetus interpres, praesertim ubi de rebus divinis agebatur, transtulit sacramentum. Sic ad Ephesios (1, 9): ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae. Item (3, 2): si tamen audistis dispensationem gratiae Dei, quae data est mihi in vobis, quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum. Ad Colossenses (1, 26): mysterium quod absconditum fuit a saeculis et generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Dominus notas facere divitias sacramenti hujus, etc. Item ad Timotheum (1 Tim. 3, 16): magnum pietatis sacramentum, Deus manifestatus est in carne. Noluit autem dicere arcanum, ne quid rerum magnitudine inferius dicere videretur. Sacramentum ergo posuit pro arcano, sed rei sacrae. In ea significatione apud ecclesiasticos scriptores sub-

inde occurrit. Et satis notum est, quae sacramenta vocantur apud Latinos, Graecis esse mysteria: quae synonymia litem omnem dirimit. Atque hinc factum est ut ad signa illa, quae augustam sublimium ac spiritualium rerum repraesentationem haberent, deduceretur. Quod etiam notat alicubi Augustinus[1]): longum, inquit, esset disputare de varietate signorum; quae quum ad res divinas pertinent, sacramenta appellantur.

3. Porro ex hac quam posuimus definitione intelligimus, nunquam sine praeeunte promissione esse sacramentum, sed ei potius tanquam appendicem quandam adjungi, eo fine ut promissionem ipsam confirmet ac obsignet, nobisque testatiorem, imo ratam quodammodo faciat; quo modo nostrae ignorantiae ac tarditati primum, deinde infirmitati opus esse Deus providet; neque tamen (proprie loquendo) tam ut sacrum suum sermonem firmet, quam ut nos in ipsius fide stabiliat. Siquidem Dei veritas per se satis solida certaque est, nec aliunde meliorem confirmationem quam a se ipsa accipere potest. Verum ut exigua est et imbecilla nostra fides, nisi undique fulciatur ac modis omnibus sustentetur, statim concutitur, fluctuatur, vacillat, adeoque labascit. Atque ita quidem hic se captui nostro pro immensa sua indulgentia attemperat misericors Dominus, ut quando animales sumus, qui humi semper adrepentes et in carne haerentes, nihil spirituale cogitamus, ac ne concipimus quidem, elementis etiam istis terrenis nos ad se deducere non gravetur, atque in ipsa carne proponere bonorum spiritualium speculum. Nam si incorperei essemus, ut Chrysostomus[2]) ait, nuda et incorporea nobis haec ipsa daret. Nunc quia corporibus insertas habemus animas, sub visibilibus spiritualia tradit. Non quia tales inditae sunt dotes naturis rerum quae in sacramentis nobis proferuntur: sed quia in hanc significationem a Deo signatae sunt.

4. Atque hoc est quod vulgo dicunt, constare sacramentum verbo et externo signo. Verbum enim intelligere debemus, non quod sine sensu et fide insnsurratum, solo strepitu, velut magica incantatione, consecrandi elementi vim habeat; sed quod praedicatum intelligere nos faciat quid visibile signum sibi velit. Quod ergo sub papae tyrannide factitatum est, non caruit ingenti mysteriorum profanatione. Putarunt enim satis esse si sacerdos, populo sine intelligentia obstupente, consecrationis formulam demurmuraret. Imo id data opera caverunt, ne quid doctrinae inde ad plebem perveniret. Omnia enim latine pronuntiarunt apud homines illiteratos. Postea eousque erupit superstitio, ut consecrationem non nisi rauco murmure, quod a paucis exaudiretur, rite peragi crederent. At longe aliter de verbo sacramentali docet Augustinus[3]). Accedat, inquit, verbum ad elementum, et

1) Epist. 5. ad Marcell. (138).
2) Homil. 60. ad populum.
3) Homil. in Joann. 80, 3.

fiet sacramentum: unde enim ista tanta virtus aquae ut corpus tangat, et cor abluat, nisi faciente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur; nam et in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manens. Hoc est verbum fidei quod praedicamus, inquit apostolus; unde in Actis apostolorum: fide mundans corda eorum; et Petrus apostolus: sic et nos baptisma salvos facit, non depositio sordium carnis, sed conscientiae bonae interrogatio. Hoc est verbum fidei quod praedicamus: quo sine dubio, ut mundare possit, consecratur et baptismus. Vides ut praedicationem requirat unde nascatur fides. Nec est quod in hac probatione laboremus, quando minime obscurum est quid Christus fecerit, quid nobis facere mandaverit, quid sequuti sint apostoli, quid purior ecclesia observaverit. Imo ab initio usque mundi notum est, quoties signum aliquod obtulit Deus sanctis patribus, inseparabilem fuisse doctrinae copulam, sine qua attoniti nudo aspectu sensus nostri redderentur. Ergo, quum de verbo sacramentali fieri mentionem audimus, promissionem intelligamus, quae clara voce a ministro praedicata plebem eo manu ducat quo signum tendit ac nos dirigit.

5. Nec audiendi sunt quidam qui contra pugnare conantur arguto magis quam solido dilemmate. Aut verbum, inquiunt, Dei, quod sacramentum praecedit, scimus esse veram Dei voluntatem, aut nescimus. Si scimus, nihil ex sacramento quod postea sequitur novum discimus. Si nescimus, neque id docebit sacramentum, cujus vis omnis in verbo sita est. Quibus breviter responsum sit: sigilla, quae diplomatibus aliisque publicis actis appenduntur, per se accepta nihil sunt, utpote quae frustra appensa forent si membrana nihil haberet descriptum; neque tamen ideo non confirmant atque obsignant quod scriptum est, dum scriptis adduntur. Neque hanc similitudinem nuper a nobis confictam jactare possunt, quam Paulus ipse usurpavit, circumcisionem vocans σφραγίδα (Rom. 4, 11). Ubi ex professo contendit, non fuisse circumcisionem Abrahae in justitiam, sed ejus pacti obsignationem, cujus fide fuerat jam ante justificatus. Et quid est, obsecro, quod aliquem magnopere offendat, si promissionem doceamus obsignari sacramentis, quum ex ipsis promissionibus palam sit alteram altera confirmari? Nempe ut quaeque est manifestior, ita est ad fulciendam fidem magis idonea. Sacramenta vero et promissiones afferunt clarissimas, et hoc habent prae verbo peculiare, quod eas veluti in tabula depictas nobis ad vivum repraesentant. Neque nos movere debet quae inter sacramenta et diplomatum sigilla objectari solet distinctio: quod quum utraque carnalibus hujus mundi elementis constent, illa ad promissiones Dei obsignandas sufficere vel paria esse nequeant, quae sunt spirituales et aeternae; quemadmodum haec ad obsignanda principum edicta de rebus fluxis ac caducis appendi solent. Siquidem vir fidelis, dum oculis sacramenta obversantur, non in illo carnali spectaculo haeret; sed illis quos indicavi analogiae gradibus ad

sublimia mysteria quae in sacramentis latent pia consideratione assurgit.

6. Et quando Dominus promissiones suas foedera nuncupat, sacramenta symbola foederum, ab ipsis hominum foederibus simile adduci potest. Porca caesa quid efficiat nisi verba intercederent? imo nisi praeirent? Nam porcae saepius caeduntur citra ullum interius aut sublimius mysterium. Quid dextera data, quum manus hostiliter non raro conserantur? At ubi verba praeierint, talibus sane symbolis foederum leges sanciuntur, quamvis prius verbis conceptae, conditae, decretae. Sacramenta igitur exercitia sunt quae certiorem verbi Dei fidem nobis faciunt; et quia carnales sumus, sub rebus carnalibus exhibentur: ut ita pro tarditatis nostrae captu nos erudiant, et perinde ac pueros paedagogi manu ducant. Hac ratione Augustinus [1]) sacramentum verbum visibile nuncupat; quod Dei promissiones velut in tabula depictas repraesentet, et sub aspectum graphice atque εἰκονικῶς expressas statuat. Aliae quoque similitudines afferri possunt quibus sacramenta planius designentur, ut si vocemus fidei nostrae columnas. Quo enim modo aedificium suo quidem fundamento stat et incumbit, subjectis tamen columnis certius stabilitur, ita fides in verbo Dei, non secus ac fundamento residet; sed quum accedunt sacramenta, ipsis adhuc ceu columnis solidius innititur. Aut si dicamus specula in quibus gratiae Dei divitias, quas nobis elargitur, contemplari liceat. Illic enim sese nobis (ut jam dictum est) manifestat quantum nostrae hebetudini agnoscere datum est, suamque erga nos benevolentiam et amorem expressius quam verbo testatur.

7. Nec satis apposite ratiocinantur, dum ex eo contendunt non esse testimonia gratiae Dei, quia impiis quoque porriguntur, qui tamen Deum nihilo sibi magis propitium inde sentiunt, sed graviorem potius damnationem contrahunt. Nam eodem argumento nec evangelium esset testimonium gratiae Dei, quod a multis auditur ac spernitur; nec Christus demum ipse, qui a compluribus visus est ac cognitus, quorum paucissimi eum receperunt. Simile etiam in diplomatibus spectare licet. Siquidem bona pars multitudinis αὐθεντικὸν illud sigillum, utcunque a principe ad consignandam voluntatem suam profectum esse noverit, irridet tamen atque eludit; alii, velut rem ad se minime pertinentem, susque deque habent, alii etiam exsecrantur, ut conspecta hac tam pari amborum conditione magis ac magis illa superius a me usurpata similitudo arridere debeat. Itaque certum est nobis a Domino misericordiam, ac gratiae suae pignus cum sacro suo verbo, tum sacramentis offerri. Verum non apprehenditur nisi ab his qui verbum et sacramenta certa fide accipiunt. Qualiter omnibus in salutem oblatus a patre ac propositus Christus, non tamen ab omnibus agnitus exceptusque est. Id quum

1) In Joann. homil. 80, 3. Libr. 19. contra Faustum c. 16.

alicubi indicare Augustinus vellet, dixit, verbi efficaciam in sacramento proferri, non quia dicitur, sed quia creditur. Proinde Paulus, dum apud fideles verba facit, sic de sacramentis disserit ut in illis Christi communionem includat. Ut quum dicit (Gal. 3, 27): quicunque baptizati estis, Christum induistis. Item (1 Cor. 12, 13): unum corpus et unus spiritus sumus omnes qui in Christo baptizati sumus. Quum vero de praepostero sacramentorum usu loquitur, nihilo plus illis tribuit quam frigidis et inanibus figuris, quo significat, utcunque impii ac hypocritae sua perversitate divinae gratiae in sacramentis effectum vel opprimant, vel obscurent, vel impediant, id tamen minime obstare, quominus ubi et quoties Deo placet, et verum de Christi communicatione testimonium afferant, et hoc ipsum quoque exhibeat praestetque spiritus ipsius Dei quod promittunt. Constituimus ergo sacramenta vere nominari testimonia gratiae Dei, ac veluti quaedam benevolentiae, qua erga nos affectus est, sigilla: quae ipsam nobis obsignando fidem nostram hoc modo sustinent, alunt, confirmant, adaugent. Quae vero contra hanc sententiam objectari a nonnullis solent rationes, nimis frivolae enervesque sunt. Ajunt meliorem fidem nostram fieri non posse, si bona est, non enim esse fidem nisi quae inconcusse, firmiter, indistracte Dei misericordiae innititur. Quibus satius fuerat cum apostolis orare ut Dominus sibi augeret fidem (Luc. 17, 5), quam talem fidei perfectionem secure obtendere, quam nemo unquam ex filiis hominum assequutus est, nemo assequetur in hac vita. Respondeant qualem ei fuisse fidem existiment qui dicebat: credo Domine, adjuva incredulitatem meam (Marc. 9, 24). Nam et illa, utcunque inchoata, fides bona erat, et melior sublata incredulitate fieri poterat. Sed nullo certiore argumento quam sua ipsorum conscientia refelluntur. Nam si peccatores se fatentur, quod velint nolint infitiari nequeunt, id ipsum fidei suae imperfectioni imputent necesse est.

8. At respondit, inquiunt, Philippus eunucho, baptizari eum licere si ex toto corde crederet (Act. 8, 37). Quem hic locum habet baptismi confirmatio, ubi fides totum cor implet? Rursum ipsos interrogo, annon bonam cordis sui partem fide vacuam sentiunt, annon nova quotidie incrementa agnoscunt? Gloriabatur ille, se discendo fieri senem. Nos igitur ter miseri Christiani, si nihil proficiendo senes fimus, quorum fides per omnes aetatum gradus progredi debet, donec adolescat in virum perfectum (Eph. 4, 13). Itaque in hoc loco ex toto corde credere, non est perfecte Christo credere, sed ex animo duntaxat et sincera mente illum amplecti; non eo saturum esse, sed ardenti affectu esurire, sitire et ad eum suspirare. Hic mos est scripturae, ut toto corde fieri dicat, quod sincere et ex animo fieri significat. Cujus rationis sunt ista: in toto corde meo exquisivi te; confitebor tibi in toto corde meo, et similia (Psal, 119, 10 et 111, 1 et 138, 1). Quemadmodum contra, ubi fraudulentos ac fallaces ob-

jurgat, illis cor et cor exprobrare solet (ibid. 12, 3). Subjiciunt deinde: si fides per sacramenta augeatur, frustra datum esse spiritum sanctum, cujus virtus atque opus est inchoare, tueri, consummare fidem. Quibus equidem fateor, proprium ac solidum spiritus sancti opus fidem esse; a quo illuminati Deum ac benignitatis ejus thesauros agnoscimus, et sine cujus lumine mens nostra adeo caeca est ut nihil conspicere, adeo stupida ut nihil subodorari rerum spiritualium possit. Verum pro uno Dei beneficio quod ipsi praedicant, nos tria perpendimus. Nam primum verbo suo nos docet et instituit Dominus; deinde sacramentis confirmat; postremo sancti sui spiritus lumine mentibus nostris illucet, et aditum in corda nostra verbo ac sacramentis aperit, quae alioqui aures duntaxat percellerent, et oculis obversarentur, interiora minime afficerent.

9. Quamobrem de confirmatione augmentoque fidei monitum velim lectorem, quod jam minime dubiis verbis expressisse mihi videor, id ministerium sic me sacramentis assignare, non quasi arcanam vim nescio quam illis perpetuo insitam putem, qua fidem per se promovere aut confirmare valeant; sed quia sunt in hoc a Domino instituta, ut stabiliendae augendaeque fidei serviant. Caeterum munere suo tum rite demum perfunguntur, ubi interior ille magister spiritus accesserit, cujus unius virtute et corda penetrantur, et affectus permoventur, et sacramentis in animas nostras aditus patet. Si desit ille, nihil sacramenta plus praestare mentibus nostris possunt, quam si vel solis splendor caesis oculis affulgeat, vel surdis auribus vox insonet. Itaque sic inter spiritum sacramentaque partior, ut penes illum agendi virtus resideat, his ministerium duntaxat relinquatur: idque sine spiritus actione inane ac frivolum; illo vero intus agente vimque suam exserente, multae energiae refertum. Nunc clarum est, qualiter secundum hanc sententiam pia mens in fide per sacramenta confirmetur: nempe quo modo solis fulgore vident oculi, vocis sono aures audiunt; e quibus, neque illi quovis lumine quidquam afficerentur, nisi inditam haberent aciem quae suapte sponte illustraretur; et hae clamore quolibet nequidquam pulsarentur, nisi ad audiendum natae aptaeque forent. Atqui, si verum est quod semel inter nos definitum esse convenit, quod in oculis nostris visus efficit ad lucem conspiciendam, quod in auribus auditus ad percipiendam vocem, id esse in cordibus nostris spiritus sancti opus, ad fidem et concipiendam, et sustinendam, et fovendam, et stabiliendam, utrumque perinde consequitur: neque sacramenta hilum proficere sine spiritus sancti virtute, et nihil obstare quominus in cordibus jam ante a praeceptore illo edoctis, fidem et robustiorem et auctiorem reddant. Hoc tantum interest, quod audiendi videndique facultas naturaliter auribus et oculis indita est: Christus autem praeter naturae modum speciali gratia idem in animis nostris agit.

10. Quo et illae quae nonnullos anxios tenent objectiones

simul dissolvuntur. Si fidei seu incrementum seu confirmationem creaturis adscribimus, injuriam fieri spiritui Dei, quem solum ejus autorem agnoscere decebat. Neque enim interim illi et confirmationis et incrementi laudem eripimus; quin potius id ipsum quod fidem auget atque firmat nihil esse aliud asserimus, quam interiori sua illustratione mentes nostras comparare, ad suscipiendam eam quae a sacramentis proponitur confirmationem. Quod si adhuc nimium obscure dictum est, similitudine hac quam adducam, fiet plane dilucidum. Si quem verbis ad aliquid agendum persuadere instituas, rationes omnes excogitabis quibus in tuam sententiam pertrahatur ac paene subigatur, consilio tuo ut obtemperet. Verum nihildum actum est, nisi ipse vicissim perspicaci sit acutoque judicio, quo in rationibus tuis quantum insit momenti expendere queat; nisi docili etiam sit ingenio, et ad auscultandum doctrinae parato; nisi postremo eam de fide prudentiaque tua opinionem conceperit, quae ad subscribendum cujusdam sit illi instar praejudicii. Nam et sunt praefracta plurima capita quae nullis unquam rationibus flectas; et ubi suspecta fuerit fides, ubi contempta autoritas, parum apud dociles proficitur. Adsint rursum illa omnia: efficient profecto ut illis ipsis consiliis auditor cui consulis acquiescat, quae erat alioqui irrisurus. Id quoque operis agit in nobis spiritus. Nam ne verbum frustra aures percellat, ne frustra oculos sacramenta verberent, Deum esse ostendit qui nobis istic loquitur, cordis nostri pervicaciam emollit, atque ad eam quae Domini verbo debetur obedientiam componit. Denique externa illa et verba et sacramenta ab auribus in animam transmittit. Confirmant ergo fidem nostram et verbum et sacramenta, dum bonam patris coelestis erga nos voluntatem nobis ob oculos ponunt, cujus cognitione et tota fidei nostrae firmitudo consistit et robur augescit; confirmat spiritus, dum eam animis nostris confirmationem insculpendo efficacem reddit. Interea prohiberi non potest pater luminum, quin, sicut corporeos oculos solis radiis, ita mentes nostras sacramentis, quasi intermedio fulgore illustret.

11. Quam externo verbo proprietatem subesse docuit Dominus, quum in parabola semen appellavit (Matth. 13, 4). Quemadmodum enim semen, si in desertam neglectamque agri partem deciderit, nihil aliud quam emorietur; si vero in segetem apte laboratam atque excultam jactum fuerit, suum cum optimo foenore fructum referet: ita verbum Dei, si in duram aliquam cervicem inciderit, velut in arenam projectum sterilescet; si animam nactum fuerit coelestis spiritus manu subactam, fructuosissimum erit. Atqui si eadem est seminis verbique ratio, ut e semine frumentum et nasci et augescere et conscendere ad maturitatem dicimus, cur non et fidem e verbo initium, incrementum, perfectionem accipere dicamus? Utrumque Paulus diversis locis optime explicat. Nam dum Corinthiis (1 Cor. 2, 4) reducere in memoriam vult, quam efficaciter usus sit Deus sua opera, gloriatur

se habere ministerium spiritus, perinde ac si individuo nexu cum sua praedicatione conjuncta esset vis spiritus sancti, ad mentem intus illuminandam et permovendam. At vero, quum alibi (1 Cor. 3, 6) admonere vult, quid per se valeat Dei verbum ab homine praedicatum, ipsos ministros agricolis comparat, qui ubi laborem ac industriam in excolenda terra posuerint, nihil amplius quod faciant habent. Quid autem aratio et satio et rigatio prodessent, nisi quod satum est coelesti beneficio vegetaretur? Itaque concludit, et eum qui plantat, et eum qui rigat, nihil esse; sed omnia esse Deo adscribenda qui solus dat incrementum. Spiritus ergo potentiam exserunt in sua praedicatione apostoli, quatenus Deus ordinatis a se organis ad spiritualis gratiae suae explicationem utitur. Ea tamen retinenda est distinctio, ut quid homo per se valeat, quid Dei proprium sit, meminerimus.

12. Adeo autem sacramenta confirmationes sunt fidei nostrae, ut nonnunquam Dominus, quando rerum ipsarum, quae in sacramentis ab eo promissae erant, fiduciam tollere vult, sacramenta ipsa auferat. Quum Adam immortalitatis dono spoliat et abdicat, non colligat, inquit, de fructu vitae, ne vivat in aeternum (Gen. 3, 22). Quid audimus? an suam Adae incorruptionem, a qua jam deciderat, restituere poterat fructus ille? Minime; sed hoc perinde est ac si dixisset: ne vana fiducia fruatur si promissionis meae symbolum teneat; excutiatur illi quod spem aliquam immortalitatis facere posset. Hac ratione quum apostolus Ephesios (Eph. 2, 12) hortatur, ut se meminerint fuisse hospites testamentorum, alienos a consortio Israelis, sine Deo, sine Christo, dixit non fuisse participes circumcisionis. Quo metonymice significat, a promissione ipsa exclusos qui tesseram promissionis non accepissent. Ad eorum vero alterum objectum, Dei gloriam ad creaturas derivari, quibus tantum virtutis attribuitur, sicque eatenus diminui, respondere promptum est, nullam in creaturis virtutem a nobis reponi. Hoc duntaxat dicimus, Deum mediis ac instrumentis, quae expedire ipse prospicit, uti, ut ejus gloriae omnia obsequantur, quando omnium ipse Dominus est et arbiter. Ergo ut per panem caeteraque alimenta corpora nostra pascit, ut per solem mundum illuminat, ut per ignem calefacit, nec tamen aut panis, aut sol, aut ignis aliquid sunt, nisi quatenus sub iis instrumentis benedictiones suas nobis dispensat: ita spiritualiter per sacramenta fidem alit, quorum unicum officium est, ejus promissiones oculis nostris spectandas subjicere, imo nobis earum esse pignora. Et ut nostrum est in caeteris creaturis, quae Dei liberalitate et beneficentia usibus nostris destinatae sunt, quarumque ministerio bonitatis suae munera nobis largitur, nihil fiduciae defigere, nec quasi boni nostri causas admirari et praedicare, ita neque in sacramentis haerere fiducia nostra debet, nec Dei gloria in ipsa transferri; sed omissis omnibus, ad ipsum et sacramentorum et rerum omnium autorem surgere, et fides et confessio debent.

13. Quod autem ex ipso demum sacramenti nomine argumentum nonnulli afferunt, minime firmum est. Sacramentum, inquiunt, quum multas habeat apud probatos autores significationes, unam tantum habet quae signis conveniat: nempe qua solenne illud juramentum significat, quod miles imperatori praestat quum militiae initiatur. Ut enim militari illo sacramento fidem suam obstringunt imperatori novi milites et militiam profitentur, ita nostris signis Christum imperatorem profitemur et sub ejus signis nos militare testamur. Addunt similitudines quibus rem magis dilucidam reddant. Ut toga Romanos a palliatis Graecis discernebat; ut ipsi inter se ordines Romae suis symbolis distinguebantur, senatorius ab equestri purpura et lunatis calceis, rursum a plebejo equester annulo: ita nos symbola nostra gestamus quae nos a profanis discernant. At ex superioribus abunde liquet, veteres qui sacramentorum nomen signis indiderunt, minime respexisse quis fuisset verbi hujus usus latinis scriptoribus; sed novam hanc significationem pro suo commodo affinxisse, qua simpliciter sacra signa designarent. Quod si altius argutari volumus, videri possunt eadem analogia nomen hoc ad ejusmodi significationem transtulisse, qua nomen fidei ad eum sensum in quo nunc usurpatur. Quum enim fides sit in praestandis promissis veritas, fidem tamen dixerunt certitudinem, seu certam persuasionem quae de ipsa veritate haberetur. Ad hunc modum, quum sacramentum sit militis, quo se suo imperatori vovet, fecerunt imperatoris, quo milites in ordines recipiat. Dominus enim per sacramenta se nobis in Deum fore pollicetur, et nos sibi fore in populum. Verum tales argutias omittimus: quando satis planis argumentis probasse mihi videor, nihil aliud spectasse, quam ut significarent signa haec sanctarum et spiritualium rerum esse. Similitudines quas afferunt de externis insignibus, recipimus quidem, sed non ferimus, quod posterius est in sacramentis, ab illis primum atque adeo unum constitui. Est autem hoc primum, ut fidei nostrae apud Deum serviant; posterius, ut confessionem nostram apud homines testentur. Secundum hanc posteriorem rationem valent illae similitudines. Maneat interea prius illud: quia alioqui frigerent mysteria (ut visum est), nisi fidei nostrae adminicula essent doctrinaeque appendices in eundem usum et finem destinatae.

14. Rursum admonendi sumus, ut isti vim sacramentorum enervant, usumque prorsus evertunt, ita ab adversa parte stare alios qui arcanas nescio quas virtutes sacramentis affingunt quae nusquam illis a Deo insitae leguntur. Quo errore periculose falluntur simpliciores et imperiti, dum et Dei dona quaerere docentur ubi reperiri minime possunt, et a Deo sensim abstrahuntur, ut pro ejus veritate meram amplexerentur vanitatem. Magno enim consensu sophisticae scholae tradiderunt, sacramenta novae legis, hoc est, quae nunc in usu sunt christianae ecclesiae, justificare et conferre gratiam, modo non ponamus obicem peccati mortalis. Quae sententia dici non potest quam sit exitialis et

pestilens, eoque magis quod multis ante saeculis magna ecclesiae jactura in bona orbis parte obtinuit. Plane certe diabolica est. Nam dum justitiam citra fidem pollicetur, animas in exitium praecipites agit; deinde quia justitiae causam a sacramentis ducit, miseras hominum mentes, in terram suapte sponte plus satis inclinatas, hac superstitione illigat, ut in spectaculo rei corporeae potius quam in Deo ipso acquiescant. Quae duo utinam adeo comperta non haberemus: tantum abest ut longa probatione indigeant. Quid vero est sacramentum citra fidem sumptum, nisi certissimum ecclesiae exitium? Nam quum nihil inde extra promissionem sit exspectandum, promissio autem non minus iram incredulis minetur quam fidelibus gratiam offerat: fallitur qui plus aliquid per sacramenta sibi conferri putat, quam quod verbo Dei oblatum vera fide percipiat. Ex quo alterum etiam conficitur, non pendere ex sacramenti participatione salutis fiduciam, ac si justificatio sita illic foret: quam in uno Christo repositam, nihilo minus evangelii praedicatione quam sacramenti obsignatione, nobis communicari scimus, ac sine hac posse in solidum constare. Usque adeo verum est quod ab Augustino [1]) quoque scribitur, invisibilem sanctificationem sine visibili signo esse posse, et visibile rursum signum sine vera sanctificatione. Induunt enim (ut ipse quoque alibi [2]) scribit) homines Christum aliquando usque ad sacramenti perceptionem, aliquando usque ad vitae sanctificationem. Atque illud primum et bonis et malis potest esse commune; hoc autem alterum, proprium est bonorum ac piorum.

15. Hinc illa, si rite intelligatur, inter sacramentum et rem sacramenti ab eodem Augustino saepius notata distinctio. Neque enim significat duntaxat, figuram et veritatem illic contineri; sed non ita cohaerere quin separari queant, ac in ipsa etiam conjunctione oportere semper discerni rem a signo, ne ad alterum transferamus quod alterius est. De separatione loquitur quum scribit [3]), in solis electis efficere sacramenta quod figurant. Item ubi de Judaeis sic scribit [4]): sacramenta quum essent omnibus communia, non erat communis gratia; quae virtus est sacramentorum: sic et nunc commune est omnibus lavacrum regenerationis; sed ipsa gratia qua membra Christi cum suo capite regenerantur, non omnibus est communis. Rursus alibi [5]) de coena Domini: nos quoque visibilem cibum hodie accipimus; sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti: quid est quod multi de altari accipiunt et moriuntur et accipiendo moriuntur? nam et buccella dominica venenum fuit Judae; non quia malum accepit, sed quia bonum male malus accepit. Paulo post: hujus rei sacramentum, id est unitatis corporis et sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis dierum intervallis in mensa dominica praeparatur, et de ea

1) Libr. 3. de quaest. vet. test. (Lev. 83).
2) Libr. 5. de Baptism. contra Donat. cap. 24.
3) De Baptism. parvulorum. 4) In Ps. 78.
5) In Joann. homil. 26, 11. 15.

sumitur quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium; res vero ipsa, cujus et sacramentum est, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicunque ejus particeps fuerit. Et aliquanto ante dixerat: non morietur, qui manducaverit, sed qui pertinet ad virtutem sacramenti, non ad visibile sacramentum; qui manducat intus, non foris; qui manducat corde, non qui premit dente. Hic ubique audis, sacramentum sic a sua veritate separari indignitate sumentis, ut nihil maneat praeter inanem et inutilem figuram. Ut autem non signum veritate vacuum, sed rem cum signo habeas, verbum quod illic inclusum est, fide apprehendas oportet. Sic quantum in Christi communicatione proficies per sacramenta, tantum ex illis capies utilitatis.

16. Id si est obscurius propter brevitatem, pluribus verbis exponam. Christum sacramentorum omnium materiam, vel, si mavis, substantiam esse dico: quando in ipso totam habent suam soliditatem, nec quidquam extra ipsum promittunt. Quo minus tolerabilis error est Petri Lombardi [1]), qui diserte ea justitiae et salutis causas facit quorum partes sunt. Itaque causis omnibus, quas sibi fingit hominis ingenium, valere jussis, nos in hac unica retineri decet. Quantum igitur tum ad veram Christi notitiam in nobis fovendam, confirmandam, augendam, tum ad eum plenius possidendum, fruendasque ejus divitias illorum ministerio adjuvamur, tantum apud nos efficaciae habent. Id autem fit ubi quod illic offertur, vera fide suscipimus. Ergone, inquies, id efficiunt sua ingratitudine impii, ut irrita sit Dei ordinatio, ac in nihilum cedat? Respondeo, non sic intelligendum quod dixi, quasi ab ejus qui recipit conditione aut arbitrio vis et veritas sacramenti pendeat. Manet enim firmum quod Deus instituit, naturamque suam retinet, utcunque varient homines; sed quum aliud sit offerre, aliud recipere, nihil obstat quo minus consecratum verbo Domini symbolum sit re vera quod dicitur, vimque suam conservet, nulla tamen inde utilitas ad hominem scelestum ac impium perveniat. Sed hanc quaestionem paucis verbis bene solvit Augustinus [2]): si carnaliter, inquit, accipis, spirituale esse non desinit; sed tibi non est. Quemadmodum vero sacramentum rem esse nihili, si a veritate sua separatur, superioribus locis ostendit Augustinus, sic alibi [3]) in ipsa quoque conjunctione, distinctione opus esse admonet, ne in externo signo nimis haereamus. Ut literam sequi, inquit, et signa pro rebus accipere servilis infirmitatis est, sic inutiliter signa interpretari male vagantis erroris est. Duo ponit vitia quae hic cavenda sint: alterum, dum ita accipimus signa ac si frustra data essent, nostraque malignitatae arcanas eorum significationes elevando aut extenuando efficimus ne quem nobis fructum afferant. Alterum, dum mentes ultra visibile signum non erigendo ad ipsum transferimus eorum bonorum laudem,

1) Libr. 4. Sent. dist. 1. 2) Homll. in Joann. 26.
3) Libr. 3. De doctr. christ. cap. 9.

quae non nisi ab uno Christo nobis conferuntur, idque per spiritum sanctum, qui nos facit Christi ipsius participes, et quidem adjuvantibus externis signis, quae, si nos ad Christum invitant, ubi alio torquentur, indigne evertitur tota eorum utilitas.

17. Quamobrem fixum maneat, non esse alias sacramentorum quam verbi Dei partes: quae sunt, offerre nobis ac proponere Christum, et in eo coelestis gratiae thesauros. Nihil autem conferunt aut prosunt nisi fide accepta. Non secus ac vinum, vel oleum, vel alius liquor quamlibet large infundas, effluet tamen ac peribit nisi aperto vasis ore: vas autem ipsum undique perfusum, inane nihilominus ac vacuum manebit. Cavendum praeterea ne in errorem hujus affinem nos abducant quae ad amplificandam sacramentorum dignitatem paulo magnificentius a veteribus scripta sunt: ut scilicet arbitremur latentem aliquam virtutem sacramentis annexam affixamque esse, quo ipsa per se spiritus sancti gratias nobis conferant, quemadmodum vinum in cratere propinatur; quum hoc tantum illis divinitus injunctum sit munus, testificari nobis ac sancire Dei in nos benevolentiam, nec ulterius proficiant nisi accesserit spiritus sanctus qui mentes ac corda nostra aperiat, nosque hujus testimonii capaces reddat. Ubi etiam variae distinctaeque Dei gratiae luculenter eminent. Sacramenta enim, ut supra attigimus, id sunt nobis a Deo quod ab hominibus rerum laetarum nuntii, vel arrhae in pactis sanciendis: utpote quae non a se quidem largiantur aliquid gratiae, sed renuntient et ostendant, atque (ut sunt arrhae et tesserae) rata apud nos faciant quae divina largitate nobis data sunt. Spiritus sanctus quem non omnibus promiscue sacramenta advehunt, sed quem Dominus peculiariter suis confert, is est qui Dei gratias secum affert, qui dat sacramentis in nobis locum, qui efficit ut fructificent. Quanquam autem Deum ipsum praesentissima spiritus sui virtute, suae institutioni adesse non infitiamur, ne infructuosa sit et inanis quam ordinavit sacramentorum administratio, interiorem tamen spiritus gratiam, ut ab externo ministerio distincta est, seorsum reputandam et cogitandam asserimus. Praestat igitur vere Deus quidquid signis promittit ac figurat; nec effectu suo carent signa, ut verax et fidelis probetur eorum autor. Tantum hic quaeritur, propriane et intrinseca (ut loquuntur) virtute operetur Deus, an externis symbolis resignet suas vices. Nos vero contendimus, quaecunque adhibeat organa, primariae ejus operationi nihil decedere. Id quum docetur de sacramentis, et eorum dignitas praeclare commendatur, et usus aperte indicatur, et utilitas abunde praedicatur, et modus in iis omnibus optimus retinetur, ut neque deferatur illis quidquam quod non oportet, neque rursum quod illis convenit detrahatur. Interim illud tollitur figmentum quo justificationis causa virtusque spiritus sancti elementis ceu vasculis ac plaustris includitur, et praecipua illa vis quae ab aliis praetermissa fuit diserte explicatur. Hic quoque notandum est, quod externa actione figurat ac testatur minister, Deum intus peragere:

ne ad hominem mortalem trahatur quod Deus sibi uni vendicat. Id etiam prudenter admonet Augustinus[1]): quomodo, inquit, et Moses sanctificat et Deus? non Moses pro Deo, sed Moses visibilibus sacramentis per ministerium suum, Deus autem invisibili gratia per spiritum sanctum: ubi totus etiam fructus est visibilium sacramentorum. Nam sine ista sanctificatione invisibilis gratiae, visibilia ista sacramenta quid prosunt?

18. Sacramenti nomen, ut de ejus ratione hactenus disseruimus, omnia generaliter signa complectitur quae unquam hominibus mandavit Deus, ut certiores securosque de promissionum suarum veritate redderet. Ea vero in rebus naturalibus nonnunquam exstare voluit, nonnunquam in miraculis exhibuit. Prioris generis exempla sunt, ut quum Adae et Hevae arborem vitae in arrhabonem immortalitatis dedit, ut eam secure sibi promitterent, quamdiu ederent ex illius fructu (Gen. 2, 17 et 3, 3). Et quum coelestem arcum Noe et ejus posteritati in monumentum statuit, posthac se diluvio non dissipaturum terram (Gen. 9, 13). Haec Adam et Noe pro sacramentis habuerunt. Non quod arbor praestaret illis immortalitatem, quam sibi ipsa dare non poterat, aut arcus coercendis aquis foret efficax qui solaris duntaxat radii repercussio est in oppositas nubes, sed quia notam a verbo Dei insculptam habebant, ut documenta essent testamentorum ejus ac sigilla. Et antea quidem arbor erat arbor, arcus arcus; ubi inscripta fuerunt verbo Dei, indita est nova forma, ut inciperent esse quod prius non erant. Haec ne frustra dici quis existimet, arcus ipse hodie quoque nobis testis est ejus foederis quod pepigit Dominus cum Noe; quem quoties intuemur, hanc Dei promissionem in eo legimus, terram diluvio nunquam perditum iri. Itaque, si quis philosophaster, quo fidei nostrae simplicitatem rideat, talem colorum varietatem ex reflexis radiis et opposita nube oriri naturaliter contendat, fateamur quidem; sed ipsius stuporem rideamus, qui Deum naturae dominum et praesidem non agnoscat, qui pro suo arbitrio elementis omnibus in obsequium gloriae suae utatur. Quod si soli, stellis, terrae, lapidibus, hujusmodi monumenta impressisset, illa omnia sacramenta nobis forent. Cur enim rude ac signatum argentum non ejusdem sunt pretii, quum idem prorsus sit metallum? nempe quia illud nihil habet praeter naturam; forma publica percussum, nummus fit, et novam taxationem recipit. Et Deus suas creaturas verbo suo signare non poterit, ut fiant sacramenta, quae prius nuda erant elementa? Secundi generis exempla fuerunt, quum Abrahae lucem in clibano fumigante ostendit (Gen. 15, 17); quum vellus rore irrigavit, sicca terra; rursum terram irroravit, intacto vellere, ad pollicendam Gedeoni victoriam (Jud. 6, 37); quum umbram horologii retrorsum decem lineis retraxit, ad promittendam Ezechiae incolumitatem (Jes. 88, 7; 2 Reg. 20, 9). Haec quando fiebant ad suble-

1) Quaest. vet. test. libr. 3. cap. 84.

vandam ac stabiliendam fidei illorum imbecillitatem, sacramenta quoque erant.

19. Verum praesentis instituti est, de his sacramentis peculiariter disserere quae Dominus ordinaria esse voluit in sua ecclesia, ad alendos in unam fidem uniusque fidei confessionem suos cultores ac servos. Nam, ut verbis Augustini utar [1]), in nullum nomen religionis, seu verum, seu falsum, coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur. Hanc ergo necessitatem quum optimus pater provideret, certa pietatis exercitia instituit ab initio servis suis; quae postea satan ad impios et superstitiosos cultus transferendo multis modis depravavit ac corrupit. Hinc illae gentilium initiationes in sua sacra, et caeteri degeneres ritus; qui tametsi erroris erant ac superstitionis pleni, indicio tamen ipsi quoque simul erant, non posse in professione religionis homines externis ejusmodi signis carere. Verum quia nec verbo Dei subnixa erant, nec ad eam veritatem referebantur quae omnibus signis proposita esse debet, indigna sunt quae commemorentur ubi mentio fit de sacris symbolis quae a Deo sunt instituta, nec a suo fundamento deflexerunt: nempe ut sint verae pietatis adiumenta. Constant autem non simplicibus signis, qualia erant arcus et arbor, sed caeremoniis; aut, si mavis, signa quae hic dantur, caeremoniae sunt. Quemadmodum autem superius dictum est, esse a Domino testimonia gratiae ac salutis, ita a nobis vicissim sunt professionis notae, quibus palam in Dei nomen juramus, fidem illi vicissim nostram obstringentes. Scite ergo Chrysostomus ipsa alicubi pactiones nuncupat, quibus et Deus nos sibi confoederat, et nos in vitae puritatem ac sanctimoniam obstringimur; quia hic mutua inter Deum et nos interponitur stipulatio. Ut enim illic se pollicetur Dominus inducere ac delere si quid delinquendo noxae ac poenae contractum a nobis fuerit, nosque sibi reconciliat in filio unigenito, ita ad pietatis ac innocentiae studium hac professione illi nos vicissim obligamus, ut dicere merito possis sacramenta hujusmodi caeremonias esse, quibus exercere vult populum suum Deus ad fidem intus primum fovendam, excitandam, confirmandam, deinde testandam apud homines religionem.

20. Haec etiam ipsa diversa fuerunt pro varia temporis ratione, secundum dispensationem qua Domino visum est his aut illis modis sese hominibus exhibere. Abrahae enim et ejus posteritati mandata est circumcisio, cui postea purificationes et sacrificia aliique ritus ex lege mosaica addita sunt. Haec Judaeorum fuerunt sacramenta ad Christi usque adventum; quo abrogatis illis, sacramenta duo instituta, quibus nunc christiana ecclesia utitur, baptismus et coena Domini. Loquor autem de iis quae in usum totius ecclesiae sunt instituta. Nam impositionem manuum, qua ecclesiae ministri in suum munus initiantur, ut non invitus patior

1) Libr. 9. contra Faustum Manich. cap. 11.

vocari sacramentum, ita inter ordinaria sacramenta non numero. Reliqua autem quae vulgo recensentur, quo loco habenda sint, mox videbimus. Quanquam in eundem, in quem nunc nostra intendunt, scopum, et vetera illa spectarunt, nempe ut ad Christum dirigerent, et paene manu ducerent, aut ipsum potius ceu imagines repraesentarent, ac cognoscendum proferrent. Quum enim jam ante docuerimus, esse quaedam sigilla quibus promissiones Dei obsignantur, sit autem certissimum, nullam unquam Dei promissionem hominibus oblatam nisi in Christo, ut de aliqua Dei promissione nos doceant, Christum ostendant necesse est. Quo pertinet coeleste illud tabernaculi et legalis cultus exemplar, quod Mosi objectum fuit in monte. Unum duntaxat discrimen est, quod illa Christum promissum, quum adhuc exspectaretur, adumbrarunt, haec jam praestitum et exhibitum testantur.

21. Haec ubi per partes ac sigillatim declarata fuerint, multo clariora fient. Circumcisio Judaeis symbolum erat quo admonerentur, quidquid ex hominis semine prodit, hoc est universam hominum naturam corruptam esse, putationeque habere opus; praeterea documentum ac memoriale, quo sese confirmarent in promissione Abrahae data (Gen. 22, 18), de semine benedicto in quo benedicendae essent omnes nationes terrae: a quo et sua ipsis benedictio expectanda erat. Porro salutare illud semen, quemadmodum a Paulo docemur (Gal. 3, 16), erat Christus, in quo solo recepturos se confidebant quod in Adam perdiderant. Quare illis erat circumcisio, quod Abrahae fuisse tradit Paulus (Rom. 4, 11), signaculum scilicet justitiae fidei: hoc est sigillum quo certius confirmarentur, suam fidem, qua semen ipsum exspectabant, sibi a Deo pro justitia acceptam ferri. Sed nos meliore alibi occasione circumcisionis baptismique comparationem longius prosequemur. Baptismata et purificationes suam illis immunditiem, spurcitiam, pollutionem ante oculos ponebant, qua in sua natura contaminati erant; aliud vero lavacrum pollicebantur, quo omnes extergerentur et abluerentur eorum sordes (Hebr. 9, 1 et 14). Et hoc lavacrum Christus erat: cujus sanguine abluti ejus puritatem afferimus in conspectum Dei, ut inquinamenta omnia nostra tegat (1 Joann. 1, 7; Apoc. 1, 5). Sacrificia illos suae iniquitatis arguebant, simulque docebant, necessariam esse aliquam satisfactionem quae judicio Dei solveretur. Fore ergo summum quendam pontificem, inter Deum et homines mediatorem, qui Deo satisfaceret per sanguinis effusionem, ac hostiae immolationem, quae in remissionem peccatorum sufficeret. Hic summus sacerdos fuit Christus (Hebr. 4, 14 et 5, 5 et 9, 11; Phil. 2, 8; Rom. 5, 19): proprium ipse sanguinem effudit, victima ipse fuit. Se enim patri obedientem in mortem obtulit: qua obedientia hominis inobedientiam abolevit quae Dei indignationem provocaverat.

22. Quantum ad nostra attinet, Christum eo clarius nobis offerunt quo propius manifestatus est hominibus; ex quo a patre vere, qualis promissus fuerat, exhibitus fuit. Baptisma enim no-

bis quod purgati et abluti simus testificatur; coena eucharistiae, quod redempti. In aqua figuratur ablutio; in sanguine satisfactio. Haec duo in Christo reperiuntur, qui, ut ait Joannes (1 Joann. 5, 6), venit in aqua et sanguine; hoc est, ut purgaret et redimeret. Cujus rei testis quoque est spiritus Dei. Imo tres in uno sunt testes, aqua, sanguis et spiritus. In aqua et sanguine purgationis et redemptionis habemus testimonium; spiritus vero primarius testis hujusmodi testimonii certam nobis fidem facit. Sublime istud mysterium praeclare nobis in Christi cruce ostensum est, quum aqua et sanguis effluxerunt ex sacro ejus latere (Joann. 19, 34); quod eam ob causam jure Augustinus[1]) sacramentorum nostrorum fontem vocavit. De quibus tamen paulo fusius disserendum erit. Quin uberior etiam spiritus gratia hic se proferat, si tempus cum tempore compares, non dubium est. Nam id ad regni Christi gloriam pertinet; sicuti ex pluribus locis, ac praesertim ex septimo Joannis capite colligimus. Quo sensu accipere oportet illud Pauli, umbras fuisse sub lege, corpus in Christo (Col. 2, 17). Neque ejus consilium est exinanire suo effectu testimonia gratiae, in quibus olim patribus se veracem probare Deus voluit, non secus ac hodie nobis in baptismo et sacra coena, sed comparative, magnifacere quod nobis datum est, ne cui mirum esset Christi adventu abolitas esse legis caeremonias.

23. Scholasticum autem illud dogma, ut hoc quoque obiter perstringam, quo tam longum discrimen inter veteris ac novae legis sacramenta notatur, perinde ac si illa non aliud quam Dei gratiam adumbrarint, haec vero praesentem conferant, penitus explodendum est. Siquidem nihilo splendidius de illis apostolus quam de his loquitur, quum docet (1 Cor. 10, 3), patres eandem nobiscum spiritualem escam manducasse, et escam illam Christum interpretatur. Quis inane ausit facere signum illud quod veram Christi communionem Judaeis exhibebat? Et status causae quam illic agit apostolus, pro nobis non obscure militat; nam ne quis frigida Christi cognitione, inanique christianismi titulo, ac externis insignibus fretus, Dei judicium contemnere audeat, divinae severitatis exempla in Judaeis spectanda exhibet; ut easdem quas illi dederunt, poenas sciamus nobis imminere, si iisdem vitiis indulgeamus. Jam ut apta esset comparatio, oportuit ostendere nihil esse inaequalitatis inter nos et ipsos in iis bonis quibus falso gloriari nos vetabat. Ergo primum in sacramentis pares nobis facit; nec ullam praerogativae particulam nobis relinquit quae animos ad spem impunitatis facere queat. Nec vero baptismo nostro plus tribuere fas est quam ipse alibi circumcisioni tribuit, quum vocat sigillum justitiae fidei (Rom. 4, 11). Quidquid ergo nobis hodie in sacramentis exhibetur, id in suis olim recipiebant Judaei, Christum scilicet cum spiritualibus suis divitiis. Quam habent nostra virtutem, eam quoque in suis sentiebant: ut scilicet essent

1) Homil. in Joannem 15, 8 et saepe alias.

illic divinae erga se benevolentiae sigilla in spem aeternae salutis. Si dextri fuissent interpretes epistolae ad Hebraeos, non ita fuissent hallucinati; sed quum illic legerent (Hebr. 10, 1) legalibus caeremoniis expiata non fuisse peccata, imo veteres umbras nihil habuisse momenti ad justitiam, neglecta comparatione quae illic tractatur, dum hoc unum arripiunt, legem per se nihil profuisse suis cultoribus, putarunt simpliciter figuras veritate vacuas fuisse. Apostoli vero consilium est legem caeremonialem in nihilum redigere, donec ad Christum ventum fuerit, a quo solo pendet tota illius efficacia.

24. At objicient quae de circumcisione literae apud Paulum leguntur, eam nullo loco esse apud Deum, nihil conferre, inanem esse. Ejusmodi enim sententiae illam longe infra baptismum nostrum deprimere videntur. Minime vero. Id enim ipsum de baptismo jure diceretur. Quin etiam dicitur, primum a Paulo ipso (1 Cor. 10, 5), ubi ostendit Deum nihil morari externam ablutionem qua in religionem initiamur, nisi animus intus et repurgetur, et in puritate ad ultimum perseveret; deinde a Petro (1 Petr. 3, 21), dum baptismi veritatem non in externa positam ablutione testatur, sed bono conscientiae testimonio. At videtur alio etiam loco circumcisionem manu factam penitus contemnere, dum eam cum Christi circumcisione comparat (Col. 2, 11). Respondeo, neque hoc loco aliquid extenuari de ejus dignitate. Illic contra eos disputat Paulus, qui eam velut necessariam requirebant, quum esset jam abrogata. Monet igitur fideles ut omissis veteribus umbris, in veritate insistant. Urgent, inquit, isti magistri, ut corpora vestra circumcidantur. Atqui spiritualiter circumcisi estis secundum animam et corpus. Habetis igitur rei exhibitionem, quae longe potior est quam umbra. Poterat autem quispiam contra excipere, non ideo spernendam esse figuram, quia rem haberent; quando et apud patres fuisset illa depositio veteris hominis de qua loquebatur, quibus tamen non fuisset externa circumcisio supervacua. Hanc objectionem praevertit, quum addit continuo, fuisse Colossenses Christo consepultos per baptismum. Quo significat id hodie esse baptismum Christianis quod veteribus erat circumcisio, ideoque sine illius injuria non posse hanc injungi Christianis.

25. At quod sequitur, et jam nuper citavi, difficilius est ad solvendum, judaicas omnes caeremonias fuisse umbras rerum futurarum, corpus esse in Christo; longe vero difficillimum quod multis capitibus epistolae ad Hebraeos tractatur, sanguinem pecudum non pertigisse ad conscientias; legem habuisse umbram futurorum bonorum, non imaginem rerum; cultores ex caeremoniis mosaicis nihil perfectionis fuisse consequutos, et similia. Repeto quod jam attigi, Paulum non ideo umbratiles facere caeremonias quod nihil haberent solidi; sed quia eorum complementum, usque ad Christi exhibitionem, quodammodo suspensum erat. Deinde non de efficacia, sed potius de modo significandi hoc intelligen-

dum esse dico. Donec enim manifestatus est in carne Christus, omnia signa velut absentem eum adumbrabant, utcunque virtutis suae suique adeo ipsius praesentiam fidelibus intus exsereret. Sed hoc maxime observare convenit, in his omnibus locis Paulum non simpliciter, sed per contentionem loqui. Quoniam illi certamen erat cum pseudoapostolis, qui in caeremoniis solis, nullo Christi respectu, pietatem sitam esse volebant, ad eos confutandos satis erat duntaxat tractare quid per se valeant caeremoniae. Hunc quoque scopum sequutus est autor epistolae ad Hebraeos. Meminerimus ergo hic de caeremoniis, non in sua vera et nativa significatione acceptis, sed ad falsam pravamque interpretationem detortis, non de legitimo earum usu, sed de superstitionis abusu disputari. Quid igitur mirum, si separatae a Christo caeremoniae omni virtute exuuntur? In nihilum enim redigitur quidquid est signorum ubi res signata tollitur. Sic Christus, ubi negotium habebat cum iis qui manna nihil aliud quam cibum ventris fuisse cogitabant, sermonem accommodat crassae eorum opinioni, dicitque (Joann. 6, 27), se meliorem cibum administrare qui animas ad spem immortalitatis pascat. Quod si clariorem solutionem requiris, huc tendit omnium summa. Primo, totum illum caeremoniarum apparatum, qui in lege mosaica fuit, nisi ad Christum dirigatur, rem esse evanidam ac nihili. Deinde, sic in Christum respexisse ut, eo demum in carne manifestato, complementum suum habuerint. Postremo, ejus adventu oportuisse abrogari, non secus atque umbra in perspicua solis luce evanescit. Sed quia longiorem adhuc de ea re sermonem in eum locum differo quo baptismum cum circumcisione conferre institui, parcius nunc attingo.

26. Forte miseros istos sophistas deceperunt immodica etiam illa sacramentorum encomia, quae de signis nostris apud veteres leguntur. Quale est illud Augustini [1]), quod veteris legis sacramenta salvatorem tantum promittebant, nostra vero dant salutem. Has et similes dicendi figuras quum non animadverterent hyperbolicas esse, et ipsi hyperbolica sua dogmata promulgarunt; sed prorsus alieno sensu a veterum scriptis. Non enim aliud illic voluit Augustinus, quam quod idem alibi [2]) scribit, sacramenta mosaicae legis Christum praenuntiasse, nostra vero annuntiare. Et contra Faustum [3]), fuisse illas promissiones rerum complendarum, haec indicia completarum; ac si diceret, illa figurasse quum adhuc exspectaretur, nostra velut praesentem exhibere qui jam praestitus est. Porro de modo significandi loquitur, sicut et alibi indicat [4]). Lex, inquit, et prophetae sacramenta habebant praenuntiantia rem futuram; nostri vero temporis sacramenta venisse contestantur quod illa venturum praedicabant. Quid autem de re et efficacia senserit, pluribus locis explicat. Ut quum dicit [5]), sacramenta Judaeo-

1) In prooemio enarr. Psal. 73. c. 2.
2) Quaest. sup. Num. c. 33.
3) Libr. 19. c. 14.
4) Libr. 2. contra lit. Petil. c. 37.
5) Homil. in Joann. 26, 12.

rum in signis fuisse diversa, in re quae significatur, paria; diversa specie visibili, paria virtute spirituali. Item [1]): in signis diversis eadem fides; sic in signis diversis, ut in verbis diversis, quia verba sonos mutant per tempora, et utique nihil aliud sunt verba quam signa; bibebant patres eundem spiritualem potum, nam corporalem non eundem: videte ergo, fide manente, signa variata; ibi petra Christus, nobis Christus quod in altari ponitur; et illi pro magno sacramento biberunt aquam profluentem e petra, nos quid bibamus norunt fideles: si visibilem speciem intendas, aliud est; si intelligibilem significationem, eundem potum spiritualem biberunt. Alibi [2]): idem in mysterio cibus et potus illorum qui noster; sed significatione idem, non specie, quia idem ipse Christus illis in petra figuratus, nobis in carne manifestatus. Quanquam hac quoque in parte aliquid differentiae esse concedimus. Utraque enim paternam Dei in Christo benevolentiam ac spiritus sancti gratias nobis offerri testantur, sed nostra illustrius ac luculentius. In utrisque Christi exhibitio, sed in his uberior ac plenior, nempe prout fert illud de quo supra disseruimus, veteris et novi testamenti discrimen. Atque id est quod voluit idem Augustinus (quem ut optimum ex tota antiquitate et fidelissimum testem saepius citamus), quum tradit [3]), Christo revelato sacramenta fuisse instituta, numero pauciora, significatione augustiora, virtute praestantiora. Hujus quoque rei breviter admonitos esse lectores expedit, quidquid de opere operato nugati sunt sophistae, non modo falsum esse, sed pugnare cum sacramentorum natura, quae instituit Deus ut fideles, vacui bonorum omnium et inopes, nihil praeter mendicitatem eo afferant. Unde sequitur, ea recipiendo nihil istos agere unde laudem mereantur, vel in hac actione (quae eorum respectu mere passiva est) nullum illis posse opus adscribi.

CAPUT XV.

De Baptismo.

Duae sunt partes hujus Capitis: 1) De duobus finibus Baptismi dissertatio: de priore a sect. 1—12. de posteriore, sect. 13. — 2) Altera pars ad quatuor capita referri potest. De usu Baptismi, sect 14. et 15. — De ministri dignitate vel indignitate, sect. 16—18. — De corruptelis, quibus hoc Sacramentum fuit inquinatum, sect. 19. — Ad quos spectet ejus administratio, sect. 20—22.

1. Baptismus signum est initiationis quo in ecclesiae cooptamur societatem, ut Christo insiti inter filios Dei censeamur. Porro in hunc finem nobis a Deo datus est (quod mysteriis omnibus commune esse docui), primum ut fidei nostrae apud se, deinde ut

---

1) Homil. in Joann. 45, 9. 2) In Psal. 77, c. 2. 3) Contra Faustum libr. 19. c. 13. De doctrina Christ. libr. 3, 13. Epist. ad Januarium 118 (54).

confessioni apud homines serviret. Utriusque institutionis rationem ordine prosequemur. Tria autem affert fidei nostrae baptismus, quae et ipsa sigillatim pertractanda sunt. Hoc primum est quod nobis a Domino proponitur ut symbolum sit nostrae purgationis ac documentum; vel (ut melius explicem quod volo) instar signati cujusdam diplomatis, quo nobis confirmet, peccata nostra omnia sic deleta, inducta, obliterata esse, ne unquam in conspectum suum veniant, ne commemorentur, ne imputentur. Vult enim omnes qui crediderunt baptizari in remissionem peccatorum. Proinde, quibus visum est baptismum non aliud esse quam tesseram ac notam qua religionem nostram apud homines profitemur, quo modo imperatoris sui insignia praeferunt milites in suae professionis notam, ii quod primum erat in baptismo non perpenderunt. Id vero est, quod a nobis accipiendus sit cum hac promissione, quicunque crediderint et baptizati fuerint salvos fore (Marc. 16, 16).

2. In hunc sensum intelligendum quod a Paulo scribitur (Eph. 5, 26), ecclesiam a sponso Christo sanctificatam esse et mundatam lavacro aquae, in verbo vitae. Et alibi (Tit. 3, 5), nos secundum ejus misericordiam salvos factos esse per lavacrum regenerationis et renovationis spiritus sancti. Et a Petro (1 Petr. 3, 21), quod baptisma nos salvos facit. Non enim significare voluit ille, ablutionem et salutem nostram aqua perfici, aut, aquam purgandi, regenerandi, renovandi virtutem in se continere, neque hic salutis causam, sed duntaxat talium donorum cognitionem et certitudinem in hoc sacramento percipi; quod verbis ipsis satis evidenter explicatur. Nam verbum vitae et baptismum aquae simul connectit Paulus: ac si diceret, per evangelium nobis nostrae ablutionis et sanctificationis nuntium afferri, per baptismum hujusmodi nuntium obsignari. Et subdit continuo Petrus, baptisma illud non esse depositionem sordium carnis, sed conscientiam bonam apud Deum, quae ex fide est. Imo non aliam nobis purificationem baptismus pollicetur quam per aspersionem sanguinis Christi: qui per aquam, propter mundandi abluendique similitudinem, figuratur. Quis ergo nos aqua ista mundari dicat, quae certo testatur Christi sanguinem verum esse atquae unicum nostrum lavacrum? Ut non aliunde peti queat certior ratio ad refellendam eorum hallucinationem, qui ad aquae virtutem referunt omnia, quam ab ipsius baptismi significatione, quae tam ab elemento illo visibili, quod oculis nostris objicitur, abstrahit, quam ab aliis omnibus mediis, ut uni Christo mentes nostras devinciat.

3. Neque vero existimandum est, baptisma in praeteritum duntaxat tempus conferri, ut novis lapsibus, in quos a baptismate recidimus, quaerenda sint alia nova expiationis remedia in aliis nescio quibus sacramentis, perinde ac si illius vis obsoleta esset. Hoc quidem errore olim factum est ut nonnulli nisi in ultimo vitae discrimine, atque adeo inter ultimos spiritus baptismo initiari nollent, ut sic totius vitae obtinerent veniam. In quam praeposteram cautionem veteres episcopi toties in scriptis suis invehun-

tur. Sic autem cogitandum est, quocunque baptizemur tempore, nos semel in omnem vitam ablui et purgari. Itaque quoties lapsi fuerimus repetenda erit baptismi memoria, et hac armandus animus, ut de peccatorum remissione semper certus securusque sit. Nam etsi semel administratus praeteriisse visus est, posterioribus tamen peccatis non est abolitus. Puritas enim Christi in eo nobis oblata est: ea semper viget, nullis maculis opprimitur, sed omnes nostras sordes obruit et extergit. Neque hinc tamen peccandi in futurum licentia captanda est (ut certe hinc ad talem audaciam minime instruimur), sed haec doctrina iis tantum traditur qui, ubi peccaverunt, sub peccatis suis fatigati et oppressi gemunt, ut habeant quo se erigant ac consolentur, ne in confusionem ac desperationem ruant. Sic Paulus (Rom. 3, 25) ait, Christum factum nobis esse propitiatorem, in remissionem praecedentium delictorum. Quo non negat perpetuam assiduamque peccatorum remissionem ad mortem usque in eo obtineri; sed datum eum a patre miseris tantum peccatoribus significat, qui conscientiae cauterio vulnerati ad medicum suspirant. His offertur misericordia Dei. Qui peccandi materiam et licentiam ex impunitate aucupantur, nihil sibi praeter iram et judicium Dei provocant.

4. Equidem scio aliud communiter receptum esse, poenitentiae et clavium beneficio nos obtinere post baptismum remissionem, quae prima regeneratione per solum baptismum nobis datur. Sed qui hoc comminiscuntur, in eo errant quod non cogitant potestatem clavium de qua loquuntur, a baptismo sic pendere ut nullo modo separari debeat. Remissionem accipit peccator ecclesiae ministerio, nempe non sine evangelii praedicatione. Qualis autem illa est? Nos sanguine Christi emundari a peccatis. Atqui lavacri illius signum ac testimonium quod est nisi baptismus? Videmus igitur ut ad baptismum absolutio illa referatur. Et hic error commentitium poenitentiae sacramentum nobis peperit, de quo aliquid ante attigi, et quod residuum est suo loco absolvam. Nihil autem mirum si homines, qui pro ingenii sui crassitie rebus externis immodice sunt affixi, hac quoque in parte vitium illud prodiderunt; ut pura Dei institutione non contenti nova subsidia a se ipsis conficta ingererent. Quasi vero baptismus ipse non esset poenitentiae sacramentum. Quod si haec in totam vitam nobis commendatur, vis quoque baptismi ad eosdem usque fines extendi debet. Quare nec dubium quin pii omnes toto vitae curriculo, quoties vitiorum suorum conscientia vexantur, sese ad baptismi memoriam revocare audeant, ut se inde confirment in illius unicae ac perpetuae ablutionis fiducia quam habemus in Christi sanguine.

5. Alterum etiam fructum affert, quia nostram in Christo mortificationem nobis ostendit, et novam in eo vitam. Siquidem, ut ait Apostolus (Rom. 6, 3), in mortem ejus baptizati sumus, consepulti ipsi in mortem, ut in novitate vitae ambulemus. Quibus verbis non ad imitationem ejus nos solum exhortatur (ac si dice-

ret, admoneri nos per baptismum, ut quodam mortis Christi exemplo, concupiscentiis nostris moriamur, et exemplo resurrectionis, ut in justitiam suscitemur), sed rem longe altius repetit: nempe quod per baptismum Christus nos mortis suae fecerit participes, ut in eam inseramur. Et quemadmodum surculus substantiam alimentumque ducit a radice cui insitus est, ita qui baptismum ea qua debent fide accipiunt, vere efficaciam mortis Christi sentiunt, in mortificatione carnis suae; simul etiam resurrectionis, in vivificatione spiritus. Inde exhortationis materiem desumit: quod si Christiani sumus, debemus mortui esse peccato, et justitiae vivere. Hoc eodem argumento alibi utitur (Col. 2, 12): quod circumcisi sumus et exuimus veterem hominem, postquam per baptismum in Christo sepulti sumus. Et hoc sensu, eo quem ante citavimus loco, vocavit lavacrum regenerationis et renovationis. Itaque primum gratuita peccatorum venia et justitiae imputatio nobis promittitur, deinde spiritus sancti gratia, quae nos in vitae novitatem reformet.

6. Postremo et hanc e baptismo utilitatem fides nostra accipit, quod certo nobis testificatur, non modo in mortem et vitam Christi nos insitos esse, sed sic ipsi Christo unitos ut omnium ejus bonorum participes simus. Ideo enim baptismum in suo corpore dedicavit et sanctificavit, ut communem eum nobiscum haberet, ceu firmissimum unionis ac societatis quam nobiscum inire dignatus est vinculum. Ut Paulus ex eo probet (Gal. 3, 27), nos esse filios Dei, quia Christum in baptismo induimus. Ita videmus baptismi complementum in Christo esse, quem etiam hac ratione vocamus proprium baptismi objectum. Proinde mirum non est, si in ejus nomen baptizasse narrantur apostoli, qui tamen in patris quoque et spiritus nomen baptizare jussi fuerant. Quidquid enim in baptismo proponitur donorum Dei, in Christo uno reperitur. Neque tamen fieri potest quin patris simul et spiritus nomen invocet qui in Christum baptizat. Ideo enim ejus sanguine emundamur, quia misericors pater nos pro sua incomparabili clementia recipere in gratiam volens mediatorem hunc in medio statuit, qui nobis favorem apud ipsum conciliet. Regenerationem vero ita demum ab ejus morte et resurrectione consequimur, si per spiritum sanctificati imbuamur nova et spirituali natura. Quamobrem nostrae tum purgationis tum regenerationis in patre causam, in filio materiam, in spiritu effectum consequimur et quodammodo distincte cernimus. Sic primum Joannes baptizavit, sic deinde apostoli, baptismo poenitentiae, in remissionem peccatorum; poenitentiae verbo, hujusmodi regenerationem intelligentes; remissione peccatorum, ablutionem.

7. Quo etiam certissimum fit, idem fuisse prorsus Joannis ministerium, quod apostolis postea delegatum est. Non enim alium baptismum faciunt diversae manus quibus administratur; sed eundem esse eadem doctrina ostendit. In unam doctrinam Joannes et apostoli consenserunt: utrique in poenitentiam, utrique in remissionem peccatorum, utrique in nomen Christi, a quo poeniten-

tia et peccatorum remissio esset, baptizarunt. Joannes dixit, agnum esse Dei per quem tollerentur peccata mundi (Joann. 1, 29); ubi eum hostiam fecit patri acceptam, propitiatorem justitiae, salutisque autorem. Quid ad hanc confessionem addere poterant apostoli? Quare neminem perturbet quod alterum ab altero discernere veteres contendunt, quorum non tanti esse nobis debet calculus ut scripturae certitudinem quatefaciat. Quis enim Chrysostomo [1]) potius auscultet, neganti in Joannis baptismo comprehensam fuisse peccatorum remissionem, quam Lucae (3, 3) contra asserenti, Joannem baptismum poenitentiae praedicasse in peccatorum remissionem? Nec recipienda est illa Augustini [2]) argutia, in spe dimissa fuisse peccata baptismo Joannis, Christi baptismo re ipsa dimitti. Quum enim evangelista clare testetur, Joannem in suo baptismo remissionem peccatorum pollicitum fuisse, quid extenuare hoc elogium opus est, quum nulla necessitas ad id cogat? Si quis autem differentiam e Dei verbo quaerat, non aliam inveniet quam quod in eum qui venturus erat, Joannes baptizabat, apostoli in eum qui jam se exhibuerat (Luc. 3, 16; Act. 19, 4).

8. Quod luculentiores spiritus gratiae a Christi resurrectione effusae sunt, nihil ad statuendam baptismatum diversitatem attinet. Siquidem baptismus, quem ipso adhuc in terris agente apostoli administrabant, ejus vocabatur; neque tamen largiorem spiritus opulentiam habebat quam baptismus Joannis. Quin ne post ascensionem quidem spiritu supra vulgarem priorum fidelium modum donantur Samaritani, etiamsi in nomen Jesu baptizati fuerint, donec ad eos Petrus et Joannes mittuntur qui manus imponant (Act. 8, 14. 17). Hoc solum veteribus imposuisse arbitror, ut hunc ad illum praeparationem duntaxat esse dicerent, quod legebant rursum a Paulo baptizatos qui Joannis baptismum semel susceperant (Act. 19, 3 seqq.). Sed quam hic sint hallucinati, alibi suo loco clarissime explicabitur. Quid ergo est quod Joannes dixit (Matth. 3, 11), se quidem aqua baptizare; venturum autem Christum qui baptizaret spiritu sancto et igni? Paucis expediri hoc potest. Non enim baptismum a baptismo distinguere voluit, sed personam suam cum Christi persona contulit, se ministrum esse aquae, illum spiritus sancti datorem, et hanc virtutem visibili miraculo declaraturum, quo die spiritum sanctum apostolis sub linguis igneis mitteret. Quid apostoli jactare ultra potuerunt? Quid et qui hodie baptizant? sunt enim exterioris duntaxat signi ministri, Christus interioris gratiae autor, ut iidem illi veteres ubique docent, in primisque Augustinus, cui haec praecipua est fultura contra Donatistas, qualiscunque sit qui baptizat, unum tamen Christum praeesse.

9. Haec quae tum de mortificatione, tum de ablutione diximus, in populo Israel adumbrata sunt, quem eam ob causam apo-

1) Homil. in Matth. 14.
2) Libr. 5. de Baptism. contra Donatist. cap. 10.

stolus dicit in nube et in mari fuisse baptizatum (1 Cor. 10, 2). Mortificatio figurata est, quum Dominus e manu Pharaonis et crudeli servitute eos asserens viam illis stravit per mare rubrum, et Pharaonem ipsum et Aegyptios hostes, qui a tergo illis instabant et cervicibus imminebant, submersit. Nam et ad hunc modum in baptismo pollicetur nobis et dato signo ostendit, nos ex Aegypti captivitate, hoc est e peccati servitute, sua virtute eductos et vindicatos; submersum Pharaonem nostrum, id est diabolum: quanquam nec sic etiam exercere nos et fatigare desinat. Verum ut Aegyptius ille non in profundum maris dejectus fuerat, sed in litore prostratus terribili aspectu adhuc Israelitas terrebat, nocere tamen non poterat: ita hic noster adhuc quidem minatur, arma ostendit, sentitur, sed vincere non potest. In nube purgationis symbolum fuit. Nam ut tum illos Dominus opposita nube operuit et refrigerium praestitit, ne inclementiore solis ardore deficerent et tabescerent, ita in baptismo nos Christi sanguine opertos esse et protectos agnoscimus, ne Dei severitas, quae vere est flamma intolerabilis, nobis incumbat. Etsi vero tunc obscurum et paucis cognitum fuit mysterium: quia tamen non alia est salutis adipiscendae ratio quam in illis duabus gratiis, noluit Deus utriusque tessera vetustos patres, quos haeredes adoptaverat, privare.

10. Jam perspicuum est quam falsum sit quod docuerunt pridem nonnulli, in quo alii persistunt, per baptismum solvi nos et eximi ab originali peccato, et a corruptione quae ab Adam in universam posteritatem propagata est, atque in eandem justitiam naturaeque puritatem restitui quam obtinuisset Adam, si in ea, qua primum creatus fuerat, integritate stetisset. Tale enim doctorum genus nunquam quid peccatum originale, quid justitia originalis, quae gratia baptismi esset, assequutum est. Jam vero ante disputatum est, peccatum originale esse naturae nostrae pravitatem ac corruptionem, quae primum reos facit nos irae Dei, tum etiam opera in nobis profert quae scriptura vocat opera carnis (Gal. 5, 19). Haec itaque duo distincte observanda: nempe quod sic omnibus naturae nostrae partibus vitiati perversique, jam ob talem duntaxat corruptionem damnati merito convictique coram Deo tenemur, cui nihil est acceptum nisi justitia, innocentia, puritas. Atque adeo infantes quoque ipsi suam secum damnationem a matris utero afferunt; qui tametsi suae iniquitatis fructus nondum protulerint, habent tamen in se inclusum semen. Imo tota eorum natura quoddam est peccati semen; ideo non odiosa et abominabilis Deo esse non potest. Hanc damnationem sublatam et a se depulsam esse certi per baptismum fideles fiunt, quando (ut dictum fuit) Dominus hoc signo nobis pollicetur, plenam solidamque remissionem factam esse, et culpae quae imputanda nobis erat, et poenae quae ob culpam luenda: justitiam quoque apprehendunt, sed qualem in hac vita obtinere populus Dei potest, nempe imputatione duntaxat; quia pro justis et innocentibus eos sua misericordia Dominus habet.

11. Alterum est, quod haec perversitas nunquam in nobis cessat, sed novos assidue fructus parit, ea scilicet quae ante descripsimus opera carnis; non secus atque incensa fornax flammam et scintillas perpetuo efflat, aut scaturigo aquam sine fine egerit. Nam concupiscentia nunquam plane in hominibus interit et exstinguitur, donec per mortem e corpore mortis liberati semetipsos prorsus exuerint. Baptismus quidem promittit nobis submersum esse nostrum Pharaonem et peccati mortificationem; non tamen ita ut amplius non sit, aut nobis negotium non facessat, sed tantum ne superet. Nam quamdiu in hoc carcere corporis nostri clausi degemus, habitabunt in nobis reliquiae peccati; sed si promissionem in baptismo nobis a Deo datam fide tenemus, non dominabuntur nec regnabunt. Nemo autem se fallat, nemo sibi in suo malo blandiatur, quum audit peccatum semper in nobis habitare. Non in hoc dicuntur ista, ut peccatis suis secure indormiant qui alioqui plus satis propensi sunt ad peccandum; sed tantum ne labascant et animum despondeant, qui a carne sua titillantur et punguntur. Magis cogitent se in via adhuc esse, et multum se profecisse credant, quum e sua concupiscentia aliquantulum minui in dies senserint, donec eo pertigerint quo tendunt: nempe ad ultimum interitum carnis suae, qui in hujus vitae mortalis interitu perficietur. Interea et strenue certare, et ad progressum se animare, et ad plenam victoriam stimulare non desinant. Nam et hoc magis acuere debet eorum conatus, quod sibi, postquam diu enixi fuerint, non parum adhuc negotii restare vident. Sic habendum est: baptizamur in mortificationem carnis nostrae, quae a baptismo in nobis inchoatur, quam quotidie prosequimur; perficietur autem quum ex hac vita migrabimus ad Dominum.

12. Hic nihil aliud dicimus quam quod apostolus Paulus, septimo ad Romanos capite, clarissime exponit. Postquam enim de gratuita justitia disputaverat, quia nonnulli impii inde inferebant vivendum esse pro libidine, quia non essemus operum meritis accepti Deo, subjungit, eos omnes qui justitia Christi induuntur simul spiritu regenerari, et hujus regenerationis nos arrham habere in baptismo. Hinc hortatur fideles, ne dominium peccato permittant in suis membris. Jam quia noverat semper aliquid esse infirmitatis in fidelibus; ne propterea dejicerentur, adjicit consolationem, quod non sint sub lege. Quia iterum videri poterat, insolescere posse Christianos, eo quod non sint sub jugo legis, tractat qualis sit illa abrogatio, et simul quis sit legis usus, quam quaestionem jam secundo distulerat. Summa est, nos esse liberatos a rigore legis ut Christo cohaereamus. Legis vero officium esse, ut pravitatis nostrae convicti nostram impotentiam et miseriam confiteamur. Porro, quia pravitas illa naturae non tam facile apparet in homine profano, qui sine timore Dei cupiditatibus suis indulget, exemplum in homine regenerato ponit, hoc est in se ipso. Dicit igitur perpetuam sibi luctam esse cum reliquiis carnis suae, seque vinctum misera servitute detineri, quominus se to-

tum divinae legis obedientiae consecret. Itaque cum gemitu cogitur exclamare (Rom. 7, 24): infelix ego! quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio? Quod si filii Dei captivi in carcere detinentur quamdiu vivunt, magnopere anxios esse necesse est periculi sui cogitatione, nisi huic timori obviam eatur. Attexit ergo in hunc usum consolationem, nihil esse damnationis amplius iis qui sunt in Christo Jesu. Ubi docet, eos quos semel Dominus recepit in gratiam, in Christi sui communionem inseruit, in ecclesiae societatem per baptismum cooptavit, dum in Christi fide perseverant, etiamsi a peccato obsideantur, atque adeo peccatum in se circumferant, reatu tamen et damnatione esse absolutos. Haec si simplex est ac genuina Pauli interpretatio, non est quod inusitatum aliquid tradere videamur.

13. Confessioni autem nostrae apud homines sic servit baptismus. Siquidem nota est qua palam profitemur nos populo Dei accenseri velle; qua testamur nos in unius Dei cultum, in unam religionem cum Christianis omnibus consentire; qua denique fidem nostram publice affirmamus, ut non modo laudem Dei spirent corda nostra, sed linguae etiam et omnia corporis membra quibus possunt significationibus personent. Ita enim, ut decet, nostra omnia in obsequium gloriae Dei conferuntur, qua nihil vacuum esse debet, et caeteri nostro exemplo ad eadem studia incitantur. Huc respiciebat Paulus, quum interrogaret Corinthios annon in Christi nomen baptizati fuissent (1 Cor. 1, 13). Innuens scilicet, eo ipso, quod in ejus nomen fuissent baptizati, sese illi devovisse, in ejus nomen jurasse, et fidem illi suam apud homines obstrinxisse, ut confiteri amplius alium non possent praeter solum Christum, nisi confessionem abnegare vellent quam in baptismo ediderant.

14. Nunc postquam enarratum est quid spectaverit Dominus noster in institutione baptismi, quae sit nobis utendi accipiendique ratio judicare promptum est. Nam quatenus erigendae, alendae, confirmandaeque fidei nostrae datur, sumendus est quasi e manu ipsius autoris; certum persuasumque habere convenit, ipsum esse qui nobis per signum loquitur; ipsum esse qui nos purgat, abluit, delictorum memoriam abolet; ipsum esse qui mortis suae participes facit, qui satanae regnum adimit, qui concupiscentiae nostrae vires enervat: imo qui in unum coalescit nobiscum, ut eum induti filii Dei censeamur. Haec, inquam, tam vere certoque animae nostrae intus praestare, quam certo videmus corpus nostrum extra ablui, submergi, circumdari. Isthaec enim sive analogia, sive similitudo, certissima est sacramentorum regula: ut in rebus corporeis spirituales conspiciamus, perinde ac si coram oculis nostris subjectae forent; quando istiusmodi figuris repraesentare Domino visum est. Non quia sacramento tales gratiae illigatae inclusaeque sint, quo ejus virtute nobis conferantur; sed duntaxat quia hac tessera voluntatem suam nobis Dominus testificatur: nempe se haec omnia nobis velle largiri. Neque tantum

nudo spectaculo pascit oculos, sed in rem praesentem nos adducit, et quod figurat, efficaciter simul implet.

15. Hujus documentum sit Cornelius centurio (Act. 10, 48), qui peccatorum remissione, qui gratiis spiritus sancti visibilibus jam antea donatus baptizatus est, non largiorem remissionem e baptismo petens, sed certiorem fidei exercitationem, imo fiduciae augmentum ex pignore. Objecerit forte aliquis: cur igitur Paulo dicebat Ananias (Act. 9, 17), ut peccata sua per baptismum ablueret, si baptismi ipsius virtute peccata non abluuntur? Respondeo: dicimur accipere, obtinere, impetrare, quod, quantum ad fidei nostrae sensum, nobis a Domino exhibetur, sive id tum primum testatur, sive testatum magis ac certius confirmat. Hoc itaque tantum voluit Ananias: ut certus sis, Paule, remissa tibi esse peccata, baptizare; promittit enim Dominus in baptismo remissionem peccatorum; hanc accipe, et securus esto. Quanquam mihi animus non est baptismi vim extenuare, quin signo accedat res et veritas, quatenus per externa media Deus operatur. Caeterum, ex hoc sacramento, quemadmodum ex aliis omnibus, nihil assequimur nisi quantum fide accipimus. Si fides desit, erit in testimonium ingratitudinis nostrae, quo rei coram Deo peragamur, quia promissioni illic datae increduli fuerimus. Quatenus vero confessionis nostrae symbolum est, testari eo debemus fiduciam nostram in Dei misericordia esse, et puritatem nostram in peccatorum remissione, quae parta nobis est per Jesum Christum, nosque in ecclesiam Dei ingredi, ut uno fidei et caritatis consensu cum fidelibus omnibus vivamus unanimes. Hoc postremum voluit Paulus (1 Cor. 12, 13), quum inquit, in uno nos omnes spiritu baptizatos esse, ut unum corpus simus.

16. Porro, si verum est quod constituimus, sacramentum non ex ejus manu aestimandum esse a quo administratur, sed velut ex ipsa Dei manu, a quo haud dubie profectum est, inde colligere licet nihil illi afferri vel auferri ejus dignitate per cujus manum traditur. Ac perinde atque inter homines, si qua missa epistola fuerit, modo satis et manus et signum agnoscatur, minime refert quis aut qualis tabellarius fuerit, ita nobis sufficere debet manum et signum Domini nostri in sacramentis suis agnoscere, a quocunque tandem tabellario deferantur. His Donatistarum error pulchre refutatur, qui vim ac pretium sacramenti metiebantur ministri dignitate. Tales hodie sunt Catabaptistae nostri, qui rite nos baptizatos pernegant, quod ab impiis et idololatris in regno papali baptizati sumus, itaque anabaptismum furiose urgent. Adversus quorum ineptias satis valida ratione muniemur, si cogitemus nos baptismo initiatos, non in nomen alicujus hominis, sed in nomen patris et filii et spiritus sancti, ideoque baptismum non esse hominis, sed Dei, a quocunque tandem administratus fuerit. Ut maxime Dei et totius pietatis ignari aut contemptores fuerint qui nos baptizabant, non tamen in suae ignorantiae vel sacrilegii consortium nos tinxerunt, sed in fidem

Jesu Christi; quia non suum, sed Dei nomen invocaverunt, nec in aliud nomen nos baptizarunt. Quod si baptisma Dei erat, habuit certe inclusam promissionem de peccatorum remissione, mortificatione carnis, vivificatione spirituali, participatione Christi. Sic Judaeis nihil obfuit, ab impuris sacerdotibus et apostatis fuisse circumcisos; neque propterea irritum fuit signum, ut iterari necesse foret, sed ad genuinam originem redire satis fuit. Quod objiciunt, in conventu piorum debere baptismum celebrari, non efficit ut totam ejus vim quod in parte vitiosum est exstinguat. Nam quum docemus quid fieri deceat ut purus sit baptismus omnique inquinamento vacuus, non abolemus Dei institutionem, quamvis eam idololatrae corrumpant. Nam quum olim multis superstitionibus vitiata esset circumcisio, pro gratiae tamen symbolo haberi non desiit; nec Josias et Ezechias, quum ex toto Israele colligerent qui defecerant a Deo, ad alteram eos circumcisionem vocarunt.

17. Jam vero quod nos interrogant, quae tamen fides nostra baptismum aliquot annis sequuta sit, ut inde evincant irritum esse baptismum, qui nobis non sanctificatur nisi verbo promissionis fide accepto, ad id postulatum respondemus, nos quidem caecos et incredulos, longo tempore promissionem, quae in baptismo nobis data erat, non tenuisse; promissionem tamen ipsam, quando a Deo erat, statam semper et firmam veracemque mansisse. Etiamsi omnes homines mendaces et perfidi, Deus tamen verax esse non desinit; etiamsi omnes perditi, Christus tamen salus manet. Fatemur ergo baptismum pro eo tempore non profuisse nobis hilum, quando in eo nobis oblata promissio, sine qua baptismus nihil est, neglecta jacebat. Nunc ubi, Dei gratia, resipiscere coepimus, caecitatem nostram et duritiem cordis accusamus, qui tantae ejus bonitati tam diu ingrati fuerimus. Caeterum promissionem ipsam non evanuisse credimus; quin potius sic reputamus: Deus per baptismum peccatorum remissionem pollicetur, et promissam indubie omnibus credentibus praestabit. Ea promissio nobis in baptismo fuit oblata; fide igitur amplectamur. Diu quidem nobis propter infidelitatem sepulta fuit; nunc igitur eam per fidem recipiamus. Quamobrem ubi ad resipiscentiam judaicum populum Dominus invitat, de altera circumcisione nil iis praecipit, qui impia (ut diximus) et sacrilega manu circumcisi, eadem aliquamdiu impietate impliciti vixerant, sed solam cordis conversionem urget. Quoniam, utcunque foedus ab illis violatum foret, symbolum tamen foederis ex Domini institutione firmum inviolabileque semper manebat. Sola ergo resipiscentiae conditione in foedus restituebantur, quod semel cum illis in circumcisione Deus percusserat; quam tamen per foedifragi sacerdotis manum acceptam, quantum in se erat, rursum polluerant, et cujus affectum exstinxerant.

18. Verum igneum sibi videntur telum vibrare quum allegant, Paulum rebaptizasse eos qui Joannis baptismo semel bapti-

zati erant (Act. 19, 3 seqq.). Nam si, nostra confessione, idem prorsus fuit Joannis baptismus qui nunc noster est, quemadmodum illi antea perverse instituti, ubi rectam fidem edocti sunt, in eam sunt rebaptizati, ita baptismus ille qui sine vera doctrina fuit pro nihilo reputandus est, et ex integro baptizari debemus in veram religionem qua nunc primum imbuti sumus. Nonnullis videtur, quempiam fuisse Joannis κακόζηλον, qui priori baptismate in vanam potius superstitionem illos initiasset. Cujus rei videntur hinc conjecturam sumere, quod se ignaros prorsus spiritus sancti esse confitentur: cujus scilicet ruditatis nunquam discipulos a se Joannes dimisisset. Verum nec verisimile est Judaeos, etiamsi minime fuissent baptizati, omni spiritus cognitione fuisse destitutos, qui tot scripturae testimoniis celebratur. Quod ergo respondent, se nescire an sit spiritus, intelligendum est ac si dicerent, se necdum audivisse, an gratiae spiritus, de quibus rogabantur a Paulo, Christi discipulis darentur. Ego autem concedo, fuisse illud verum Joannis baptisma, et unum idemque cum Christi baptismate; sed rebaptizatos nego. Quid igitur sibi volunt verba: baptizati sunt in nomine Jesu? Quidam interpretantur, tantum sincera doctrina eruditos a Paulo fuisse. Sed simplicius intelligere malim baptismum spiritus sancti, hoc est, gratias spiritus visibiles per manuum impositionem datas: quas baptismi nomine significari non novum est. Qualiter in die pentecostes, recordati apostoli dicuntur (Act. 1, 5) verborum Domini de baptismo ignis et spiritus. Et Petrus eadem sibi in memoriam rediisse commemorat (Act. 11, 16), ubi gratias illas in Cornelium ejusque familiam et cognationem effusas vidisset. Nec repugnat quod postea subditur: quum imposuisset illis manus, descendebat spiritus sanctus super eos. Non enim duo diversa narrat Lucas: sed formam narrationis sequitur Hebraeis familiarem, qui primum rei summam proponunt, deinde fusius explicant. Quod ex ipso verborum contextu animadvertere quivis potest. Dicit enim: his auditis baptizati sunt in nomine Jesu, et quum imposuisset illis manus Paulus, spiritus sanctus descendebat super illos. Hac posteriori loquutione describitur, qualis ille fuerit baptismus. Quod si priorem baptismum ignorantia vitiat, ut sit altero baptismo corrigenda, primi omnium rebaptizandi erant apostoli, qui toto post baptismum suum triennio vix modicam sincerioris doctrinae particulam degustaverant. Jam et quae inter nos flumina sufficerent tot repetendis tinctionibus, quot ignorantiae, Domini misericordia, quotidie in nobis corriguntur?

19. Mysterii vis, dignitas, utilitas et finis satis jam, nisi fallor, liquere debent. Quod ad externum symbolum pertinet, utinam genuina Christi institutio valuisset quantum par erat ad cohibendam hominum audaciam. Quasi enim res esset contemptibilis, ex Christi praecepto, aqua baptizari, inventa est benedictio, vel potius incantatio, quae veram aquae consecrationem pollueret. Additus postea cereus cum chrismate; exsufflatio vero januam ad

baptismum aperire visa est. Etsi autem me non latet, quam vetusta sit adventitiae hujus farraginis origo, respuere tamen mihi et piis omnibus fas est, quidquid ad Christi institutionem addere ausi sunt homines. Quum autem videret satan, stulta mundi credulitate, absque negotio fere, inter ipsa evangelii exordia receptas esse suas imposturas, ad crassiora ludibria prorupit. Hinc sputum et similes nugae palam in baptismi probrum effraeni licentia invectae. Quibus experimentis discamus, nihil vel sanctius esse vel melius vel tutius quam unius Christi autoritate contentos esse. Quanto igitur satius erat, omissis theatricis pompis, quae simplicium oculos perstringunt et mentes hebetant, quoties baptizandus aliquis esset, in coetum fidelium ipsum repraesentari, et tota ecclesia velut teste spectante et orante super eum, Deo offerri; recitari fidei confessionem qua sit instituendus catechumenus; enarrari quae in baptismo habentur promissiones; catechumenum baptizari in nomen patris et filii et spiritus sancti; remitti demum cum precibus et gratiarum actione. Sic nihil omitteretur quod ad rem faceret, et una illa caeremonia quae a Deo autore profecta est, nullis exoticis sordibus obruta, clarissime effulgeret. Caeterum mergaturne totus qui tingitur, idque ter an semel, an infusa tantum aqua aspergatur, minimum refert; sed id pro regionum diversitate ecclesiis liberum esse debet. Quanquam et ipsum baptizandi verbum mergere significat, et mergendi ritum veteri ecclesiae observatum fuisse constat.

20. Hoc etiam scire ad rem pertinet, perperam fieri si privati homines baptismi administrationem sibi usurpent: est enim pars ecclesiastici ministerii, tam hujus quam coenae dispensatio. Neque enim aut mulieribus aut hominibus quibuslibet mandavit Christus ut baptizarent; sed quos apostolos constituerat, iis mandatum hoc dedit. Et quum discipulos jussit facere in coenae administratione quod fieri ab ipso viderant, quum ipse legitimi dispensatoris officio functus esset, voluit procul dubio ut in eo suum exemplum imitarentur. Quod autem multis adhinc saeculis, adeoque ab ipso fere ecclesiae exordio usu receptum fuit, ut in periculo mortis laici baptizarent, si minister in tempore non adesset, non video quam firma ratione defendi queat. Ne ipsis quidem veteribus, qui hunc morem, vel tenebant, vel patiebantur, constabat an recte id fieret. Hanc enim dubitationem prae se fert Augustinus, quum dicit[1]: etsi laicus necessitate compulsus baptismum dederit, nescio an pie quisquam dixerit esse repetendum; nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris usurpatio est; si autem necessitas urgeat, aut nullam aut veniale delictum est. De mulieribus porro, citra ullam exceptionem, sancitum fuit in concilio carthaginensi[2]), ne baptizare omnino praesumant. At periculum est ne is qui aegrotat, si absque baptismo decesserit, regenerationis gratia privetur. Minime vero. Infantes no-

1) Libr. contra epist. Parm. 2. c. 13. 2) Cap. 100.

stros, antequam nascantur, se adoptare in suos pronuntiat Deus, quum se nobis in Deum fore promittit, seminique nostro post nos. Hoc verbo continetur eorum salus. Nec quisquam in Deum tam contumeliosus esse audebit, ut ejus promissionem effectui suo sufficere per se neget. Quantum damni invexerit dogma illud male expositum, baptisma esse de necessitate salutis, pauci animadvertunt, ideoque minus sibi cavent. Nam ubi invaluit opinio, perditos esse omnes quibus aqua tingi non contigit, nostra conditio deterior est quam veteris populi, quasi restrictior esset Dei gratia quam sub lege. Venisse enim Christus censebitur non ad implendas promissiones, sed abolendas: quando promissio, quae tunc ante octavum diem saluti conferendae per se erat satis efficax, nunc absque signi adminiculo rata non esset.

21. Qualis vero ante natum Augustinum consuetudo fuerit, primum ex Tertulliano colligitur, non permitti mulieri loqui in ecclesia, sed nec docere, nec tingere, nec offerre: ne ullius virilis, nedum sacerdotalis officii sortem sibi vendicet. Ejusdem rei locuples testis est Epiphanius[1]), ubi Marcioni exprobrat quod mulieribus daret baptizandi licentiam. Nec vero me latet eorum qui contra sentiunt responsio, multum scilicet differre communem usum ab extraordinario remedio quum ultima urget necessitas; sed quum, ludibrium esse pronuntians, dare foeminis baptizandi licentiam, nihil excipiat, satis apparet, corruptelam hanc ab eo damnari, ut nullo praetextu sit excusabilis. Libro etiam tertio, ubi ne sanctae quidem Christi matri fuisse permissum docens nullam restrictionem addit.

22. Intempestive citatur Sephorae exemplum (Exod. 4, 25). Nam quod placatus fuit Dei angelus, postquam illa arrepto lapide filium circumcidit, inde perperam colligitur factum illius probatum fuisse Deo. Alioqui dicendum esset, placuisse Deo quem gentes ab Assyria traductae erexerant cultum. Sed aliis validis rationibus probatur, inscite ad imitationem trahi quod egit stulta mulier. Si dicerem, fuisse aliquid singulare quod in exemplum trahi non debet, ac praesertim quum nusquam legatur olim circumcidendi speciale datum fuisse sacerdotibus mandatum, dissimilem esse rationem circumcisionis et baptismi, hoc ad refutationem satis valeret. Aperta enim sunt Christi verba: ite, docete omnes gentes, ac baptizate. Quando eosdem constituit evangelii praecones et ministros baptismi, nemo vero in ecclesia, teste apostolo (Hebr. 5, 4), honorem sibi usurpat, sed qui vocatus est ut Aaron: quisquis sine legitima vocatione baptizat, in alienum involat munus. In rebus etiam minutissimis, ut in cibo et potu, quidquid dubia conscientia aggredimur, Paulus aperte clamat esse peccatum (Rom. 14, 23). In muliebri igitur baptismo multo gravius peccatur, ubi regulam a Christo traditam violari palam est, quandoquidem divellere, quae Deus conjungit, nefas esse scimus.

1) Libr. contra haeres. 1.

Sed hoc totum omitto; tantum lectores attendere velim, nihil minus Sephorae fuisse propositum quam ut Deo ministerium praestaret. Filium periclitari videns, fremit, et obmurmurat, nec sine indignatione praeputium in terram projicit; marito sic conviciatur, ut Deo quoque succenseat. Denique hoc totum ab animi impotentia profectum esse palam est: quia Deo et marito obstrepit quod filii sanguinem fundere cogitur. Adde quod si in aliis omnibus probe se gessisset, haec tamen est inexcusabilis temeritas quod praesente marito circumcidit filium, non privato quopiam homine, sed Mose primario Dei propheta, quo nullus unquam major in Israele surrexit; quod nihilo magis ei licebat quam hodie mulieribus sub episcopi oculis. Sed hanc controversiam mox nullo negotio dirimet hoc principium: non arceri a regno coelorum infantes quos e praesenti vita migrare continget, antequam aqua mergi datum fuerit. Atqui jam visum est, fieri non levem injuriam Dei foederi, nisi in eo acquiescimus, ac si per se infirmum esset; quum ejus effectus neque a baptismo neque ab ullis accessionibus pendeat. Accedit postea sacramentum sigilli instar, non quod efficaciam Dei promissioni, quasi per se invalidae, conferat, sed eam duntaxat nobis confirmet. Unde sequitur, non ideo baptizari fidelium liberos, ut filii Dei tunc primum fiant qui ante alieni fuerint ab ecclesia, sed solenni potius signo ideo recipi in ecclesiam, quia promissionis beneficio jam ante ad Christi corpus pertinebant. Proinde, si in omittendo signo nec socordia est, nec contemptus, nec negligentia, tuti ab omni periculo sumus. Multo igitur sanctius est, hanc Dei ordinationi reverentiam deferre, ut non aliunde sacramenta petamus quam ubi Dominus deposuit. Ubi ab ecclesia sumere non licet, non sic illis alligata est Dei gratia, quin eam fide ex verbo Domini consequamur.

CAPUT XVI.

Paedobaptismum cum Christi institutione et signi natura optime congruere.

Partes hujus Capitis: 1) Orthodoxae de paedobaptismo doctrinae confirmatio, sect. 1—9. — 2) Dilutio argumentorum, quae Anabaptistae adversus paedobaptismum proponunt, sect. 10—30. — 3) Serveti speciales objectiones refelluntur, sect. 31. et 32.

1. Quoniam autem hoc saeculo phrenetici quidam spiritus ob paedobaptismum graves excitarunt in ecclesia turbas, nec tumultuari etiamnum desinunt, facere nequeo quin ad cohibendas eorum furias appendicem hic subjiciam. Quae si cui impendio prolixior forte visa fuerit, is, quaeso, secum reputet tanti esse nobis debere doctrinae in re maxima puritatem una cum ecclesiae pace, ut nihil fastidiose sit excipiendum quod ad utramque redimendam conducat. Adde quod disputationem hanc ita studebo

componere, ut mysterio baptismi clarius explicando non parum habitura sit momenti. Argumento sane in speciem favorabili paedobaptismum impugnant, nulla Dei institutione fundatum esse jactando, sed hominum duntaxat audacia, pravaque curiositate invectum, stulta deinde facilitate usu temere receptum. Sacramentum enim nisi certo verbi Dei fundamento nitatur, de filo pendet. Verum quid si re probe animadversa ejusmodi calumniam falso ac inique sanctae Domini ordinationi inuri apparebit? Disquiramus ergo primum ejus ortum. Et si quidem constiterit, sola hominum temeritate excogitatum, eo valere jusso, veram baptismi observationem sola Dei voluntate metiamur. Sin vero certa ejus autoritate nequaquam destitui comprobatum fuerit, cavendum ne sacrosancta Dei instituta convellendo in ipsum quoque autorem simus contumeliosi.

2. Principio dogma est satis notum, et inter pios omnes confessum, rectam signorum considerationem non in externis duntaxat caeremoniis sitam esse, verum a promissione pendere potissimum, ac mysteriis spiritualibus, quibus figurandis caeremonias ipsas Dominus ordinat. Itaque qui perdiscere voluerit quid valeat baptismus, quorsum spectet, quid denique omnino sit, ne cogitationem suam in elemento sistat et corporeo spectaculo, sed eam potius ad Dei promissiones, quae nobis illic offeruntur, et ad interiora, quae illic repraesentantur, arcana erigat. Haec qui tenet, solidam baptismi veritatem et totam, ut ita loquar, ejus substantiam est assequutus; atque inde etiam docebitur quae sit ratio et quis usus externae aspersionis. Rursum, qui his contemptim praeteritis, visibili caeremoniae mentem penitus affixam habuerit et alligatam, nec vim, nec proprietatem baptismi intelliget; neque id quidem, quid sibi aqua velit, aut quem usum habeat. Quae sententia pluribus et luculentioribus scripturae testimoniis comprobata est, quam ut longius eam in praesens persequi necesse sit. Superest ergo jam ut ex promissionibus in baptismo datis quaeramus quae vis ejus sit et natura. Scriptura ostendit, peccatorum purgationem, quam a Christi sanguine obtinemus, hic primo demonstrari. Deinde carnis mortificationem, quae mortis ejus participatione constat, per quam in vitae novitatem regenerantur fideles, atque adeo Christi societatem. Ad hanc summam referri potest quidquid in scripturis de baptismo traditum est; nisi quod etiam praeterea testandae apud homines religionis est symbolum.

3. Quoniam autem ante institutum baptismum, ejus vice, populo Dei circumcisio erat, quid inter se differant, et qua similitudine conveniant haec duo signa, inspiciamus: unde pateat quae sit alterius ad alterum anagoge. Ubi Dominus circumcisionem Abrahae servandam mandat, praefatur se illi et semini illius in Deum fore; addens penes se affluentiam sufficientiamque esse rerum omnium, quo Abraham manum ejus, omnis boni scaturiginem fore sibi duceret. Quibus verbis aeternae vitae promissio continetur: quemadmodum interpretatur Christus, argumentum hinc

ducens ad evincendam fidelium immortalitatem et resurrectionem (Matth. 22, 32; Luc. 20, 38). Neque enim, inquit, Deus mortuorum est, sed viventium. Quare et Paulus Ephesiis (2, 12) demonstrans ex quo exitio liberasset eos Dominus, ex eo quod in circumcisionis foedus admissi non fuerant, eos sine Christo, sine Deo, sine spe, extraneos a testamentis promissionis fuisse colligit, quae omnia foedus ipsum comprehendebat. Primus autem ad Deum accessus, primus ad immortalem vitam ingressus, est peccatorum remissio. Unde conficitur, promissioni baptismi de nostra purgatione hanc respondere. Post ab Abrahamo Dominus stipulatur (Deut. 10, 16), ut ambulet coram se in sinceritate et innocentia cordis, quod ad mortificationem pertinet seu regenerationem. Ac ne quis ambigeret, signum mortificationis esse circumcisionem, Moses alibi (Deut. 30, 6) clarius explicat, dum israeliticum populum exhortatur ad praeputium cordis Domino circumcidendum, propterea quod selectus sit in populum Dei ex omnibus terrae nationibus. Quemadmodum Deus, ubi Abrahae posteritatem in populum sibi cooptat, circumcidi praecipit, ita Moses corde circumcidi oportere pronuntiat, enarrans scilicet quae sit istius carnalis circumcisionis veritas. Deinde, ne quis ad eam suis ipsius viribus eniteretur, opus gratiae Dei esse docet. Haec omnia toties a prophetis inculcantur, ut multa huc testimonia congerere non sit opus quae sponte passim occurrunt. Habemus ergo spiritualem promissionem in circumcisione patribus editam, qualis in baptismo nobis datur; quandoquidem peccatorum remissionem et carnis mortificationem illis figuravit. Praeterea, ut fundamentum baptismi Christum esse docuimus, in quo utrumque istorum residet, ita et circumcisionis esse constat. Ipse enim Abrahae promittitur, atque in ipso gentium omnium benedictio. Cui gratiae obsignandae circumcisionis signum additur.

4. Jam nullo negotio videre est, quid simile sit in his duobus signis, aut quid diversum. Promissio, in qua signorum virtutem consistere exposuimus, in utroque una est, nempe paterni Dei favoris, remissionis peccatorum, vitae aeternae. Deinde res figurata etiam una et eadem, nempe regeneratio. Fundamentum quo istarum rerum complementum nititur, in utroque unum. Quare nihil in mysterio interiore est discriminis, e quo tota sacramentorum vis et proprietas aestimanda est. Quae restat dissimilitudo, ea in caeremonia exteriore jacet, quae minima est portio; quum potissima pars a promissione et re signata pendeat. Itaque constituere licet, quidquid circumcisioni convenit, ad baptismum simul pertinere, excepta visibilis caeremoniae differentia. Ad hanc anagogen et comparationem nos manu ducit apostoli regula, qua omnem scripturae interpretationem ad proportionem fidei exigere jubemur (Rom. 12, 3 et 6). Et sane paene se palpandam hac in parte veritas praebet. Perinde enim ac circumcisio, quia tessera Judaeis quaedam erat qua se in populum familiamque Dei adoptari fiebant certiores, ac ipsi etiam vicissim nomen se Deo

dare profitebantur, primus illis erat in ecclesiam ingressus, nunc quoque per baptismum Deo initiamur, ut ejus populo adscribamur, et ipsi mutuo in ejus nomen juremus. Quo extra controversiam apparet, baptismum in circumcisionis locum subiisse, ut easdem apud nos partes obeat.

5. Jam si vestigare placet an jure infantibus baptisma communicetur, nonne nimium illum ineptire, imo delirare dicemus, qui in elemento aquae duntaxat et externa observatione immorari velit, ad spirituale vero mysterium mentem advertere non sustineat? Cujus si qua habeatur ratio, constabit procul dubio infantibus merito administrari baptismum, ut qui illis debeatur. Non enim Dominus olim circumcisione dignatus est, quin eorum omnium participes faceret quae per circumcisionem signata tunc fuerunt. Alioqui meris praestigiis ludificatus esset populum suum, si fallacibus symbolis eos lactasset, quod solo auditu horrendum est. Diserte namque pronuntiat, circumcisionem infantuli loco sigilli futuram ad obsignandam foederis promissionem. Quod si foedus firmum et fixum manet, Christianorum liberis non minus hodie competit, quam sub veteri testamento ad Judaeorum infantes spectabat. Atqui si rei signatae sunt participes, cur a signo arcebuntur? si veritatem obtinent, cur a figura depellentur? Quanquam signum exterius in sacramento ita cum verbo cohaeret, ut divelli nequeat; si tamen discernatur, utrum, quaeso, pluris censebimus? Sane quum signum videamus verbo servire, subesse illi dicemus, et inferiore loco statuemus. Quum ergo ad infantes destinetur baptismi verbum, cur signum, hoc est verbi appendix, ab illis prohibebitur? Haec una ratio, si nullae aliae suppeterent, abunde sufficeret ad confutandos omnes qui reclamare voluerint. Quod objicitur statum fuisse diem circumcisioni, plane tergiversatorium est. Nos jam certis diebus non esse Judaeorum instar alligatos concedimus; verum quando Dominus, utcunque nullum diem praescribat, declarat tamen sibi placere ut solenni ritu in suum foedus recipiantur infantes, quid ultra quaerimus?

6. Quanquam scriptura certiorem adhuc veritatis notitiam nobis aperit. Siquidem evidentissimum est, quod semel cum Abrahamo Dominus foedus percussit, non minus hodie Christianis constare, quam olim judaico populo, adeoque verbum istud non minus Christianos respicere, quam Judaeos tum respiciebat. Nisi forte arbitramur, Christum suo adventu, patris gratiam imminuisse aut decurtasse, quod exsecrabili blasphemia non vacat. Quamobrem et Judaeorum liberi, quod ejus foederis haeredes facti ab impiorum liberis discernerentur, semen sanctum vocabantur; eadem etiamnum ratione sancti censentur Christianorum liberi, vel altero duntaxat fideli parente geniti: et apostoli (1 Cor. 7, 14) testimonio differunt ab immundo idololatrarum semine. Jam quum Dominus, statim post foedus cum Abrahamo percussum, ipsum in infantibus consignari exteriori sacramento praeceperit (Gen. 17, 12), quid causae dicent Christiani quominus hodieque ipsum testificen-

tur, atque obsignent in suis liberis? Neque mihi objiciat quispiam, non alio quam circumcisionis symbolo, quod jampridem abolitum est, Dominum praecepisse foedus suum confirmari. Respondere enim promptum est ipsum, pro veteris testamenti tempore, circumcisionem instituisse confirmando suo foederi; ea vero abrogata, manere tamen semper eandem confirmandi rationem quam cum Judaeis communem habemus. Proinde diligenter perpetuo intueri convenit quid utrisque sit commune, quid illi separatum a nobis habeant. Foedus commune est, communis ejus confirmandi causa. Modus confirmandi tantum diversus est, quod erat illis circumcisio, in cujus vicem baptismus nobis successit. Alioqui si testimonium, quo Judaei de seminis sui salute confirmati fuerunt, nobis eripitur, Christi adventu factum fuerit ut obscurior et minus testata sit nobis Dei gratia quam ante Judaeis erat. Id si dici non potest citra extremam Christi contumeliam, per quem infinita patris bonitas luculentius ac benignius quam unquam in terras effusa fuit, et hominibus declarata, fateri necesse est, non malignius saltem supprimendam, nec minore testimonio illustrandam quam sub obscuris legis umbris.

7. Quamobrem Dominus Jesus specimen editurus, unde mundus intelligat ipsum amplificandae potius quam limitandae patris misericordiae advenisse, comiter oblatos sibi infantes amplectitur, discipulos objurgans qui aditu illos prohibere conabantur; quando eos, quorum esset regnum coelorum, a se abducerent, per quem solum patet in coelum ingressus. Verum quid simile (dixerit quispiam) baptismo cum hoc Christi amplexu? neque enim baptizasse illos narratur, sed excepisse, amplexus esse, et illis bene precatus. Proinde, si ejus exemplum imitari libet, precibus infantes adjuvemus, non autem baptizemus. Verum nos Christi gesta paulo attentius reputemus, quam tale genus hominum. Neque enim hoc leviter est praetereundum quod infantes sibi offerri Christus jubet, addita ratione, quoniam talium sit regnum coelorum. Ac postea voluntatem suam opere testatur, dum ipsos amplexus, precatione benedictioneque sua patri commendat. Si adduci Christo infantes aequum est, cur non et ad baptismum recipi, symbolum nostrae cum Christo communionis ac societatis? Si eorum est regnum coelorum, cur signum negabitur, quo velut aditus aperitur in ecclesiam, ut in eam cooptati haeredibus regni coelestis adscribantur? Quam iniqui erimus, si abigamus quos Christus ad se invitat? si quos suis donis ornat, spoliemus? si excludamus quos ipse ultro admittit? Quod si discutere volumus quantum a baptismo absit quod illic egit Christus, quanto tamen majore in pretio habebimus baptismum, quo testificamur infantes in Dei foedere contineri, quam susceptionem, amplexum, manuum impositionem, precationem, quibus Christus ipse praesens et suos esse et a se sanctificari declarat? Aliis cavillis, quibus eludere hunc locum nituntur, nihil quam suam ignorantiam produnt. Argutantur enim ex eo quod dicit Christus, sinite venire parvulos, jam

grandiusculos annis fuisse, qui ad ingrediendum jam essent idonei. Sed ab evangelistis βρέφη καὶ παιδία nominantur; quibus verbis significant Graeci infantulos ab uberibus pendentes. Venire ergo positum est simpliciter pro accedere. En quales cogantur decipulas texere qui adversus veritatem obduruerunt. Porro quod jactant regnum coelorum infantibus non esse attributum, sed eorum similibus, quoniam dicatur talium esse, non ipsorum, nihilo est solidius. Id enim si recipitur, qualis futura est Christi ratio, qua ostendere vult aetate infantes a se non alienos? Quum jubet ut ad se infantes accedere sinantur, nihil est clarius quam veram infantiam notari. Quod ne absurdum videretur, subjungit: talium est regnum coelorum. Quod si infantes comprehendi necessarium est, minime obscurum erit, per dictionem talium, infantes ipsos ac eorum similes designari.

8. Nemo jam est qui non videat, paedobaptismum nequaquam humanitus fabrefactum fuisse, qui tanta scripturae approbatione fulciatur. Nec satis speciose nugantur qui objiciunt nusquam reperiri, vel infantem unum per apostolorum manus fuisse baptizatum. Etsi enim id nominatim ab evangelistis non narratur, quia tamen neque rursum excluduntur illi quoties familiae alicujus baptizatae incidit mentio, quis inde, nisi insanus ratiocinetur non fuisse baptizatos? Si quid valerent id genus argumenta, mulieres pariter coena Domini interdicendae essent, quas apostolorum saeculo ad eam fuisse admissas non legimus. Sed enim hic fidei regula contenti sumus. Dum enim reputamus quid ferat coenae institutio, ex eo etiam, quibus communicandus sit illius usus, facile judicium est. Quod et in baptismo observamus. Siquidem ubi animadvertimus quem in finem institutus fuerit, evidenter conspicimus, et infantibus non minus competere quam natu grandioribus. Eo itaque privari nequeunt quin Dei autoris voluntati fraus manifesta fiat. Quod autem apud simplicem vulgum disseminant, longam annorum seriem post Christi resurrectionem praeteriisse, quibus incognitus erat paedobaptismus, in eo foedissime mentiuntur. Siquidem nullus est scriptor tam vetustus qui non ejus originem ad apostolorum saeculum pro certo referat.

9. Superest ut breviter indicemus quisnam ex hac observatione fructus redeat cum ad fideles qui liberos suos ecclesiae tingendos sistunt, tum ad ipsos qui sacra aqua tinguntur infantes, ne quis ceu inutilem ac otiosam aspernetur. Quanquam si cui in mentem venit paedobaptismum hoc praetextu irridere, circumcisionis praeceptum a Domino positum ludibrio habet. Quid enim ad illum impugnandum proferent, quod non in hanc retorqueatur? Sic Dominus ulciscitur eorum arrogantiam qui protinus damnant quod carnis suae sensu non comprehendunt. Verum aliis armis nos instruit Deus quibus eorum stoliditas retundatur. Neque enim sancta haec ejus institutio, qua fidem nostram eximia consolatione juvari sentimus, supervacua meretur dici. Siquidem Dei signum puero communicatum, velut impresso sigillo, promissionem pio

parenti datam confirmat, ac ratum esse declarat quod Dominus non illi modo, sed semini ejus in Deum sit futurus, neque eum modo bonitate gratiaque sua prosequi velit, sed ejus posteros in millesimam usque generationem. Ubi quum ingens sese proferat Dei benignitas, primum amplissimam gloriae ejus praedicandae materiam suppeditat, et pia pectora laetitia non vulgari perfundit, qua simul ad redamandum tam pium patrem vehementius incitantur, cui propter se posteritatem suam curae esse conspiciunt. Neque moror si quispiam excipiat, confirmandae filiorum nostrorum saluti sufficere debere promissionem; quando secus Deo visum est, qui prout imbecillitatem nostram perspectam habet, tantum illi in hac re indulgere voluit. Proinde, qui promissionem de misericordia Dei in liberos suos propaganda amplexantur, officii sui esse cogitent, ipsos misericordiae symbolo signandos ecclesiae offerre; atque inde se ad certiorem animare fiduciam, quod praesenti oculo foedus Domini filiorum suorum corporibus insculptum cernunt. Nonnihil rursum emolumenti pueri e suo baptismo capiunt, quod in corpus ecclesiae insiti aliis membris sunt aliquanto commendatiores. Deinde, ubi adoleverint, eo ad serium Dei colendi studium non mediocriter stimulantur, a quo in filios solenni adoptionis symbolo accepti fuerint, antequam per aetatem eum agnoscere patrem possent. Denique terrere nos summopere debet illa damnatio, vindicem fore Deum, si quis foederis symbolo filium insignire contemnat, quod eo contemptu oblata gratia respuatur et quasi ejuretur.

10. Jam argumenta discutiamus quibus sanctam hanc Dei institutionem furiosae quaedam belluae impetere non cessant. Principio, quoniam similitudine baptismi et circumcisionis ultra modum urgeri se ac constringi sentiunt, longo discrimine distrahere haec duo signa contendunt, ne quid alteri cum altero commune esse videatur. Nam et res signari varias, et foedus omnino diversum, et appellationem puerorum non eandem esse dicunt. Atqui dum illud primum instituunt probare, circumcisionem obtendunt mortificationis non baptismi fuisse figuram. Quod profecto libentissime illis damus. Nobis enim optime patrocinatur. Neque alia sententiae nostrae probatione utimur quam baptismum et circumcisionem mortificationis esse signa. Hinc constituimus, in hujus vicem illum esse suffectum, quo id ipsum nobis repraesentet quod olim Judaeis signabat. In asserenda foederis differentia quam barbara audacia scripturam dissipant et corrumpunt! neque uno in loco, sed ita ut nihil salvum aut integrum relinquant. Judaeos enim adeo carnales nobis depingunt, ut pecudum similiores sint quam hominum: quibuscum scilicet percussum foedus ultra temporariam vitam non procedat, quibus datae promissiones in bonis praesentibus ac corporeis subsidant. Quod dogma si obtineat, quid restat nisi ut gentem judaicam fuisse ad tempus Dei beneficio saturatam, non secus ac porcorum gregem in hara saginant, ut aeterno demum exitio periret? Simul enim ac circumcisionem

eique annexas promissiones citamus, circumcisionem literale signum, promissiones ejus carnales fuisse respondent.

11. Sane si literale signum erat circumcisio, nihilo secius de baptismo censendum est. Quandoquidem apostolus (Col. 2, 11) nihilo magis alterum altero spirituale facit. Dicit enim nos in Christo circumcisos circumcisione non manu facta, deposito corpore peccati quod in carne nostra habitabat: quam circumcisionem Christi vocat. Post in ejus sententiae explicationem subjungit, nos per baptismum Christo consepultos. Quid sibi vult istis verbis, nisi baptismi complementum et veritatem esse veritatem simul et complementum circumcisionis, quoniam rem unam figurent? Demonstrare enim contendit esse id Christianis baptismum, quod ante fuerat Judaeis circumcisio. Quoniam autem jam ad liquidum exposuimus, promissiones utriusque signi et quae illis repraesentantur mysteria inter se convenire, longius in praesens non immorabimur. Tantum fideles admonebo, me tacente ut secum reputent an terrenum ac literale habendum sit signum cui nihil subest nisi spirituale et coeleste. Verum, ne fumos suos simplicibus vendant, objectum unum, quo impudentissimum hoc mendacium praetexunt, in transcursu diluemus. Certo certius est, primarias promissiones, quibus continebatur quod sub veteri testamento cum Israelitis foedus Deus sancivit, spirituales fuisse et ad aeternam vitam respexisse. Tum vicissim a patribus spiritualiter, ut par erat, acceptas, quo fiduciam inde conciperent futurae vitae, ad quam toto animi affectu aspirarent. Interim vero nequaquam infitiamur, quin suam illis benevolentiam terrenis ac carnalibus beneficiis testatus sit, quibus etiam dicimus spem illam promissionum spiritualium fuisse confirmatam. Quo modo ubi aeternam beatitudinem servo suo Abrahae pollicitus est, quo manifestum favoris sui indicium illi ob oculos subjiciat, addit alteram de possessione terrae Chanaan promissionem. In hunc modum accipere convenit quaecunque genti judaicae terrenae promissiones datae sunt: ut spiritualis promissio, ceu caput, primas semper teneat quo illae referantur. Atque haec quoniam uberius in discrimine novi et veteris testamenti tractavi, nunc levius perstringo.

12. In puerorum appellatione hanc varietatem reperiunt: filios Abrahae sub veteri testamento dictos qui ab ejus semine originem ducerent; hoc nomine nunc appellari qui fidem ejus imitantur. Ideo infantiam illam carnalem, quae in societatem foederis per circumcisionem inserebatur, spirituales novi testamenti infantes figurasse, qui Dei verbo regenerati sint ad vitam immortalem. In quibus verbis exiguam quidem veritatis scintillam intuemur: sed in hoc graviter peccant leves isti spiritus, quod dum arripiunt quidquid primo in manum illis venit, ubi ultra progrediendum foret, et multa inter se conferenda, in verbum unum pertinaciter insistunt. Unde fieri aliter nequit, quin subinde hallucinentur: quia in nullius rei solidam cognitionem incumbunt. Fatemur certe carnale Abrahae semen locum ad tempus tenuisse

spiritualis seminis, quod per fidem illi inseritur. Illius enim filii nuncupamur, utcunque nulla cum illo nobis naturalis cognatio intercedat. Verum si intelligunt, quod non obscure demonstrant, carnali Abrahae semini nunquam spiritualem Dei benedictionem promissam, hic vero longe falluntur. Proinde in meliorem scopum collimare nos oportet: ad quem certissimo scripturae ductu dirigimur. Dominus ergo Abrahae pollicetur futurum illi semen in quo benedicendae sint omnes terrae nationes, ac simul fidem dat, se illi et semini ejus in Deum fore. Quicunque Christum benedictionis autorem fide recipiunt, hujus promissionis sunt haeredes: ideoque Abrahae filii nominantur.

13. Quanquam autem post Christi resurrectionem, fines regni Dei longe lateque in quaslibet nationes indiscriminatim prorogari coeperunt, ut secundum Christi sententiam (Matth. 8, 11) undequaque fideles colligerentur, qui in gloria coelesti accumberent cum Abraham, Isaac et Jacob, multis tamen ante saeculis tanta illa misericordia Judaeos complexus fuerat. Et quia, cunctis aliis praeteritis, unam hanc gentem selegerat, in qua gratiam suam pro tempore contineret, peculium suum et populum acquisitum dicebat. Ad testandam ejusmodi beneficentiam data fuit circumcisio, cujus symbolo docerentur Judaei, Deum sibi esse salutis praesidem. Qua cognitione in spem vitae aeternae erigebantur eorum animi. Quid enim defuturum est ei quem semel in fidem Deus acceperit? Quare apostolus (Rom. 4, 10) probaturus gentiles una cum Judaeis esse Abrahae filios, in hanc formam loquitur: Abraham, inquit, fide justificatus fuit in praeputio. Post signum accepit circumcisionis, sigillum justitiae fidei, ut pater esset omnium fidelium et praeputii et circumcisionis, non eorum qui sola circumcisione gloriantur, sed qui sequuntur fidem quam pater noster Abraham in praeputio habuit. Annon videmus dignitate utrosque adaequari? Nam ad tempus Dei decreto constitutum pater fuit circumcisionis. Ubi diruto pariete, quemadmodum alibi scribit Apostolus (Eph. 2, 14), quo gentes a Judaeis secernebantur, illis quoque patefactus aditus fuit in regnum Dei, factus est illarum pater; idque, citra circumcisionis signum, quod baptismum vice circumcisionis habent. Quod autem nominatim Abraham iis esse patrem negat, qui sunt ex circumcisione tantum, id positum est ad retundendum quorundam supercilium, qui omissa pietatis cura, solis caeremoniis se venditabant. Qualiter hodieque refutari possit eorum vanitas, qui in baptismo nihil praeter aquam quaerunt.

14. Sed alter apostoli locus ex epistola ad Romanos (9, 7) contra proferetur, ubi eos qui ex carne sunt, non esse Abrahae filios docet: sed eos modo in semine censeri qui sunt filii promissionis. Innuere namque videtur, nihil esse carnalem Abrahae cognationem, quam nos aliquo gradu ponimus. At enim diligentius animadvertendum est quam illic causam tractet apostolus. Nam Judaeis ostensurus quam non esset alligata semini Abrahae Dei bonitas, imo quam nihil per se conferat, ejus rei documento Is-

maelem et Esau profert; quibus rejectis, non secus ac si extranei fuissent, tametsi secundum carnem germana erant Abrahae progenies, in Isaac et Jacob residet benedictio. Unde conficitur id quod postea affirmat, pendere salutem a Dei misericordia, qua prosequitur quem illi visum fuerit; causam vero non esse cur Judaei foederis nomine sibi placeant aut glorientur, nisi foederis legem servent, id est, verbo obediant. Rursum ubi vana generis sui confidentia illos dejecit, quia tamen altera ex parte cernebat foedus quod semel cum Abrahae posteritate initum fuerat a Deo, irritum nullo modo fieri posse; cap. 11. carnalem Abrahae cognationem non esse sua dignitate spoliandam disserit, cujus beneficio Judaeos docet primos ac nativos esse evangelii haeredes, nisi quatenus sua ingratitudine, ceu indigni, abdicati fuerunt. Sic tamen, ut non penitus ab eorum gente coelestis benedictio demigrarit. Qua ratione illos quamlibet contumaces ac foedifragos, sanctos nihilominus appellat. Tantum honoris defert sanctae generationi, quam Deus sacro suo foedere dignatus fuerat. Nos vero, si cum illis componamur, velut posthumus, aut etiam abortivos Abrahae filios; idque adoptione, non natura. Quemadmodum si defractus a sua arbore surculus in alienum stipitem inseratur. Ergo sua praerogativa ne fraudarentur, evangelium illis primo loco annuntiari oportuit. Sunt enim in Dei familia velut primogeniti. Quare hic honor deferendus illis fuit, donec oblatum rejecerunt, et sua ingratitudine effecerunt, ut ad gentes traduceretur. Neque vero quantacunque contumacia cum evangelio bellum gerere persistant, ideo tamen nobis sunt despiciendi; si reputamus, in promissionis gratiam, Dei benedictionem inter eos etiamnum residere, ut certe nunquam inde prorsus abscessuram apostolus testatur: quoniam sine poenitentia sunt dona et vocatio Dei.

15. En quid valeat, et qua lance metienda sit promissio Abrahae posteritati data. Proinde quanquam in discernendis regni haeredibus a spuriis et extraneis, unam Dei electionem libero jure dominari nihil dubitamus, simul tamen perspicimus ei placuisse, semen Abrahae peculiariter misericordia sua complecti, ac quo testatior haberetur, circumcisione obsignare. Porro eadem omnino est christianae ecclesiae ratio. Nam ut illic Paulus sanctificari a parentibus suis Judaeos disputat, ita alibi (1 Cor. 7, 14) docet, eandem a parentibus sanctificationem Christianorum liberos ducere. Unde colligitur, ab aliis merito segregari, qui impuritatis e converso damnantur. Jam quis ambigere possit quin falsissimum sit quod deinde subnectunt: qui olim infantes circumcidebantur, eos infantiam duntaxet spiritualem figurasse, quae ex verbi Dei regeneratione emergit? Neque enim tam argute philosophatur apostolus (Rom. 15, 8), ubi Christum circumcisionis ministrum esse scribit, ad implendas quae patribus editae fuerant promissiones, ac si in hunc modum loqueretur: quandoquidem foedus cum Abrahamo percussum ad semen ejus respicit, Christum, ut fidem a patre semel datam praestaret ac solveret, in salutem advenisse

genti judaicae. Videsne ut post Christi resurrectionem quoque, promissionem foederis non allegorice tantum, sed, ut verba sonant carnali Abrahae semini implendam censeat? Eodem pertinet quod Petrus (Act. 2, 39) Judaeis denuntiat, illis ac semini eorum, foederis jure, evangelii beneficium deberi; ac proxime sequenti capite (3, 25) eos testamenti filios, hoc est haeredes nuncupat. A quo etiam non longe abludit alter apostoli supra citatus locus (Eph. 2, 11), ubi impressam infantibus circumcisionem pro testimonio ejus quam cum Christo habent communionis ducit et ponit. Et vero, si eorum naenias auscultamus, quid illa promissione fiet qua Dominus in secundo legis suae capite, servis suis recipit se eorum semini propitium fore in millessimam usque generationem? hiccine ad allegorias confugiemus? at nimium nugatoria fuerit tergiversatio. An id dicemus abolitum? Verum ita lex dissiparetur, cui potius stabiliendae Christus venit, quatenus in bonum ad vitam nobis cedit. Sit itaque extra controversiam, Deum suis adeo bonum esse ac liberalem, ut in eorum gratiam liberos etiam, quos procrearint, populo suo accenseri velit.

16. Quae praeterea inter baptismum ac circumcisionem injicere discrimina moliuntur, non ridicula modo sunt, et omni rationis specie vacua, sed inter se pugnantia. Nam ubi baptismum ad primum spiritualis certaminis diem spectare affirmarunt, circumcisionem autem ad octavum, jam peracta mortificatione; extemplo illius obliti cantilenam invertunt; ac circumcisionem quidem figuram appellant mortificandae carnis, baptismum vero sepulturam, in quam nulli nisi jam mortui tradendi sint. Quae phreneticorum deliria tanta levitate dissiliant? Nam priore sententia baptismus circumcisioni praeire debet; per alteram in posteriorem locum relegatur. Neque tamen novum exemplum est, ut hominum ingenia, ubi pro certissimo Dei verbo adorant quidquid somniarint, sursum deorsum ita volutentur. Nos ergo priorem illam differentiam merum esse somnium dicimus. Si in octavo die libebat ἀλληγορεῖν, non tamen eo modo conveniebat. Multo satius fuerit post veteres numerum octonarium in resurrectionem octavo die factam referre, unde vitae novitatem pendere scimus; aut ad totum praesentis vitae cursum, quo procedere semper debet mortificatio donec, eo peracto, ipsa quoque perfecta fuerit. Quanquam videri queat Deus aetatis teneritudini prospicere voluisse, circumcisionem in diem octavum differendo, quoniam vulnus recens natis et adhuc a matre rubentibus periculosius futurum erat. Quanto nervosius est illud, nos jam ante mortuos per baptismum sepeliri: quum scriptura diserte reclamet, nos ea conditione in mortem sepeliri, ut emoriamur, ac mortificationem istam exinde meditemur. Jam ejusdem est dexteritatis quod feminas non esse baptizandas cavillantur, si baptismum circumcisioni conformari oporteat. Nam si compertissimum est circumcisionis signo testatam fuisse seminis israelitici sanctificationem, ex eo neque dubium est quin maribus pariter ac feminis sanctificandis datum fuerit. Sola autem mascu-

rum corpora ipso imprimebantur, quae per naturam poterant; sic tamen ut feminae per eos circumcisionis quodammodo sociae ac consortes essent. Itaque talibus eorum ineptiis procul ablegatis, in baptismi ac circumcisionis similitudine haereamus, quam amplissime in mysterio interiori, in promissionibus, in usu, in efficacia quadrare conspicimus.

17. Rationem quoque firmissimam obtendere sibi videntur, cur arcendi sint a baptismo pueri, dum causantur, non esse per aetatem adhuc idoneos qui signatum illic mysterium assequantur. Id autem est spiritualis regeneratio, quae cadere in primam infantiam non potest. Itaque colligunt, non alio loco habendos quam pro Adae filiis, donec in aetatem adoleverint secundae nativitati congruentem. Atqui his omnibus ubique refragatur Dei veritas. Nam si inter filios Adae sinendi sunt, in morte relinquuntur; quando in Adam nihil quam mori possumus. Contra vero Christus sibi adduci jubet. Quid ita? quia vita est. Eos ergo ut vivificet, sui participes facit; quum interim isti longe abactos morti adjudicant. Nam si tergiversantur, non ideo perire infantes si filii Adae reputentur, satis superque scripturae testimonio eorum error revincitur. Nam quum in Adam omnes mori pronuntiet (1 Cor. 15, 22), sequitur nullam nisi in Christo vitae spem restare. Quo igitur vitae haeredes fiamus, nos cum eo communicare oportet. Rursum, quum scriptum alibi sit, natura nos irae Dei omnes esse obnoxios (Eph. 2, 3), ac in peccato conceptos (Psal. 51, 7), cui damnatio perpetuo adhaeret, e natura nostra demigremus oportet, antequam in regnum Dei aditus nobis pateat. Et quid dici clarius potest quam carnem et sanguinem regnum Dei possidere non posse (1 Cor. 15, 50)? Aboleatur ergo quidquid nostrum est, quod non citra regenerationem fiet; tum possessionem hanc regni cernemus. Denique si vere loquitur Christus, quum se vitam esse praedicat, nos in ipsum inseri necesse est, quo e mortis servitute asseramur. At quomodo, inquiunt, regenerantur infantes, nec boni nec mali cognitione praediti? Nos autem respondemus, opus Dei, etiam si captui nostro non subjaceat, non tamen esse nullum. Porro infantes qui servandi sint, ut certe ex ea aetate omnino aliqui servantur, ante a Domino regenerari minime obscurum est. Nam si ingenitam sibi corruptionem e matris utero secum afferunt, ea repurgatos esse oportet, antequam in regnum Dei admittantur: quo nihil ingreditur pollutum aut inquinatum. Si peccatores nascuntur, quomodo et David et Paulus affirmant, aut Deo ingrati invisique manent, aut justificentur necesse est. Et quid ultra quaerimus quum palam ipse judex affirmet (Joann. 3, 3), nullis patere in vitam coelestem ingressum nisi renatis? Atque ut obloquutores hoc genus compesceret, documentum praebuit in Joanne Baptista, quem in matris utero sanctificavit, quid in reliquis posset. Nec qua hic ludunt tergiversatione quidquam proficiunt: id semel duntaxat factum; unde non statim consequatur, Dominum ita solere passim cum infantibus agere. Neque enim nos eum in

modum ratiocinamur. Tantum ostendere animus est, inique ac maligne intra eas angustias limitari ab eis Dei virtutem, quibus ipsa includi se non sustinet. Tantundem habet ponderis et alterum suffugium. Usitato scripturae more perinde valere allegant particulam, ab utero, ac si diceretur, e pueritia. Sed videre perspicue licet, angelum quum id Zachariae denuntiaret, aliud voluisse; nempe nondum natum spiritu sancto repletum iri. Ne ergo legem Deo imponere tentemus, quin sanctificet quos visum fuerit quo modo hunc sanctificavit, quando nihil ejus virtuti decessit.

18. Et sane ideo a prima infantia sanctificatus fuit Christus, ut ex aetate qualibet sine discrimine electos suos in se ipso sanctificaret. Nam quemadmodum ad delendam inobedientiae culpam, quae in carne nostra perpetrata fuerat, eam ipsam carnem sibi induit, in qua perfectam causa viceque nostra obedientiam praestaret, ita ex spiritu sancto conceptus fuit, ut ejus sanctitate in assumpta carne ad plenum perfusus ipsam ad nos transfunderet. Si absolutissimum in Christo habemus gratiarum omnium exemplar, quibus filios suos Deus prosequitur, hac quoque parte scilicet documento nobis erit, infantiae aetatem non usque adeo a sanctificatione abhorrere. Utcunque, hoc tamen extra controversiam ponimus, neminem electorum e praesenti vita evocari, qui non prius sanctificetur ac regeneretur Dei spiritu. Quod contra objectant, spiritum in scripturis nullam nisi ex incorruptibili semine, id est, Dei verbo regenerationem agnoscere, perperam illam Petri (1 Petr. 1, 23) sententiam interpretantur, qua fideles modo comprehendit, qui evangelii praedicatione edocti fuerant. Talibus quidem fatemur, verbum Domini spiritualis esse regenerationis semen unicum; sed ex eo negamus colligendum, non posse Dei virtute regenerari infantes: quae illi tam facilis et prompta est, quam nobis incomprehensa et admirabilis. Deinde non satis tutum fuerit hoc adimere Domino, ne sese illis quoquo modo exhibere cognoscendum queat.

19. At fides, inquiunt, per auditum, cujus nondum usum adepti sunt, nec Deo cognoscendo pares esse queunt, quos boni simul et mali notitia destitutos docet Moses (Deut. 1, 39). Verum non animadvertunt apostolum, quum auditum fidei principium facit, ordinariam tantum Domini oeconomiam et dispensationem, quam tenere in vocandis suis solet, describere; non autem perpetuam ei regulam praestituere, ne alia uti ratione possit. Quo modo certe in multorum vocatione usus est: quos interiore modo spiritus illuminatione, nulla intercedente praedicatione, vera sui cognitione donavit. Quoniam autem valde absurdum fore putant, si infantibus tribuatur ulla cognitio Dei, quos boni et mali intelligentia Moses privat, respondeant, quaeso, mihi, quid periculi sit, si aliquam ejus gratiae partem nunc accipere dicantur, cujus plena largitate paulo post perfruentur? Nam si vitae plenitudo perfecta Dei cognitione constat, quum eorum nonnulli, quos prima statim infantia hinc mors abripit, in vitam aeternam transeant, ad con-

templandam certe Dei faciem praesentissimam recipiuntur. Quos ergo pleno lucis suae fulgore illustraturus est Dominus, cur non iis quoque in praesens, si ita libuerit, exigua scintilla irradiaret; praesertim, si non ante exuit ipsos ignorantia, quam eripit ex carnis ergastulo? Non quod eadem esse fide praeditos, temere affirmare velim, quam in nobis experimur, aut omnino habere notitiam fidei similem; quod in suspenso relinquere malo; verum ut istorum stolidam arrogantiam paululum coerceam, qui, prout inflata illis bucca fuerit, secure quidvis aut negant aut asserunt.

20. Verum quo adhuc validius hac parte insistant, subnectunt, baptismum poenitentiae ac fidei sacramentum esse; quare quum neutra in tenellam infantiam cadat, cavendum ne, si in baptismi communionem admittatur, inanis et evanida reddatur significatio. At enim haec tela in Deum magis quam in nos diriguntur. Siquidem et circumcisionem fuisse poenitentiae signum, multis scripturae testimoniis compertissimum est. Deinde a Paulo (Rom. 4, 11) nuncupatur sigillum justitiae fidei. Ab ipso itaque Deo ratio exigatur, cur eam infantium corporibus inscribi jusserit. Postquam enim in eadem sunt causa baptismus et circumcisio, huic nihil dare possunt quod non alteri simul concedant. Si ad solitum cuniculum respectant, figuratos tum fuisse per infantiae aetatem spirituales infantes, jam obstructa est illis via. Dicimus ergo, quum circumcisionem poenitentiae fideique sacramentum infantibus Deus communicarit, non videri absurdum si nunc baptismi participes fiant; nisi palam in Dei institutionem debacchari placet. Verum cum in Dei factis omnibus tum in hoc quoque ipso satis sapientiae, justitiae, ad retundendas impiorum obtrectationes, relucet. Nam etsi infantes, quo circumcidebantur momento, quid sibi vellet signum illud intelligentia non comprehendebant, vere tamen circumcidebantur in naturae suae corruptae ac contaminatae mortificationem, quam adulti postea meditarentur. Denique nullo negotio solvi potest objectio haec, baptizari in futuram poenitentiam et fidem: quae etsi nondum in illis formatae sunt, arcana tamen spiritus operatione utriusque semen in illis latet. Hac responsione semel evertitur quidquid adversum nos torquent a baptismi significatione petitum. Quale est elogium quo a Paulo insignitur, ubi vocat lavacrum regenerationis et renovationis (Tit. 3, 5). Unde ratiocinantur nemini nisi earum rerum capaci conferendum. Sed enim nobis ex adverso excipere licet, neque circumcisionem aliis quam regeneratis fuisse conferendam, quae regenerationem designabat. Atque ita Dei institutum a nobis condemnabitur. Proinde (quod jam aliquoties attigimus), quaecunque ad quatefaciendam circumcisionem argumenta inclinant, vim nullam habent in oppugnando baptismo. Neque elabuntur, si dixerint statum esse nobis ac fixum quod Dei autoritate certo nititur, etiamsi nulla ejus ratio exstet; quae reverentia neque paedobaptismo debetur, neque aliis similibus, quae expresso Dei verbo non sunt nobis commendata: quando hoc dilemmate deprehensi semper tenentur. Aut enim le-

gitimum nullisque cavillis obnoxium, aut reprehensione dignum fuit de circumcidendis infantibus Dei praeceptum. Si nihil absoni nec absurdi in illo fuit, nec in paedobaptismi observatione quidpiam absurdi notari poterit.

21. Quam vero conantur hoc loco inurere absurditatis maculam, sic eluimus. Quos electione sua dignatus est Dominus, si accepto regenerationis signo, praesenti vita ante demigrent quam adoleverint, eos virtute sui spiritus nobis incomprehensa renovat, quo modo expedire solus ipse providet. Si grandescere in aetatem contingat, qua baptismi veritatem edoceri queant, hinc magis ad renovationis studium accendentur, cujus tessera se a prima statim infantia donatos esse discent, quo eam toto vitae decursu meditarentur. Eodem referatur quod duobus locis Paulus docet, nos Christo per baptismum consepeliri (Rom. 6, 4; Col. 2, 12). Nam eo non intelligit, consepultum Christo jam prius eum esse oportere qui baptismo sit initiandus; sed quae baptismo subest doctrina, simpliciter declarat, idque jam baptizatis; ut ne insani quidem baptismo praeire ex hoc loco pugnaturi sint. In hunc modum Moses et prophetae populum admonebant, quid sibi vellet circumcisio, qua tamen infantes signati fuerant. Tantundem valet quod et Galatis scribit (3, 27), eos dum baptizati fuerunt, Christum induisse. Quorsum id? Nempe ut Christo in posterum viverent, quia non ante vixissent. Et quanquam in natu grandioribus mysterii intelligentiam signi susceptio consequi debet, parvulos tamen alio loco ac numero habendos, mox exponetur. Nec aliud statuendum est de loco Petri (1 Petr. 3, 21), in quo sibi magnum praesidium statuunt; quum dicit, non esse ablutionem ad abstergendas corporis sordes, sed bonae conscientiae testimonium coram Deo, per Christi resurrectionem. Contendunt quidem illi ex eo nihil paedobaptismo reliquum fieri, nisi ut inanis sit fumus; nempe a quo longe seposita sit haec veritas. Verum hallucinatione ista identidem peccant, quod rem temporis ordine semper signo praeire velint. Nam et circumcisionis veritas eodem conscientiae bonae testimonio constabat. Quod si necessario praecedere debuisset, nunquam infantes Dei mandato fuissent circumcisi. Verum ipse bonae conscientiae testimonium circumcisionis veritati subesse ostendens, simul tamen praecipiens parvulos circumcidi, ea parte in futurum tempus circumcisionem conferri satis indicat. Quare nihil plus in paedobaptismo praesentis efficaciae requirendum est, quam ut foedus cum illis a Domino percussum obfirmet et sanciat. Reliqua ejus sacramenti significatio, quo tempore Deus ipse providerit, postea consequetur.

22. Neminem jam esse puto, qui non perspicue cernat omnes hujus notae rationes meras esse scripturae inversiones. Quae supersunt his affines, cursim persequemur. Baptismum in peccatorum remissionem dari objiciunt. Quod ubi concessum fuerit, sententiae nostrae abunde patrocinabitur. Peccatores enim quum nascamur, remissione et venia jam a matris utero opus habemus.

Porro quum spem misericordiae huic aetati non praecidat Deus, sed potius certam faciat, cur signum re ipsa multo inferius praeriperemus? Quare quod in nos vibrare moliuntur, hoc ita retorquemus in eos ipsos. Parvuli peccatorum remissione donantur: ergo signo privandi non sunt. Proferunt simul illud ex epistola ad Ephesios (5, 26), ecclesiam a Domino mundatam lavacro aquae in verbo vitae. Quo ad errorem eorum evertendum nihil aptius citari poterat. Nam inde nobis facilis nascitur probatio: si testatam baptismo vult Christus ablutionem, qua ecclesiam suam emundat, aequum non videri ut suo in parvulis testimonio careat, qui in ecclesiae parte jure censentur, quum haeredes regni coelestis sint nuncupati. Universam enim ecclesiam Paulus complectitur, ubi dicit mundatam lavacro aquae. Nihilo secius et ex eo quod alibi dicit (1 Cor. 12, 13), nos in Christi corpus per baptismum esse insertos, colligimus infantes, quos membris suis annumerat, baptizandos esse, ne a suo corpore divellantur. En quo impetu cum tot machinis in fidei nostrae praesidia impressionem faciant.

23. Jam ad saeculi apostolici praxin atque consuetudinem descendunt, quo nemo, nisi fidem ante poenitentiamque professus, ad baptismum admissus comperitur. Nam ubi rogatur Petrus (Act. 2, 37) ab iis quibus erat resipiscendi animus, quid factu sit opus, ut poenitentiam primum agant consulit, deinde ut baptizentur in remissionem peccatorum. Similiter Philippus (Act. 8, 37), quum baptizari eunuchus ille postularet, respondit id licere, modo toto corde crederet. Hinc sibi obtinere posse videntur, baptismum, nisi praeeunte fide ac poenitentia, cuiquam concedi minime fas esse. Enimvero, si huic rationi locum damus, prior locus, ubi nulla fidei mentio auditur, solam sufficere poenitentiam evincet; alter, quo poenitentia minime requiritur, solam satis esse fidem. Excipient, puto, locum alterum altero adjuvari, ideoque simul esse connectendos. Ego quoque vicissim conferendos dico alios locos qui ad istius nodi solutionem aliquid valent. Quandoquidem multae in scriptura sententiae habentur, quarum intelligentia a loci circumstantia pendeat. Quale in praesentia exemplum occurrit. Nam quibus haec dicuntur a Petro et Philippo, aetate sunt ad poenitentiam meditandam fidemque concipiendam idonea. Tales, nisi perspecta eorum conversione et fide, saltem quantum hominum judicio explorari potest, baptizandos esse fortiter negamus. Verum in alium catalogum relegandos esse infantes, plus satis perspicuum est. Nam si quis olim se Israeli adjungebat in religionis communionem, ante et foedus Domini edoceri et lege erudiri oportebat quam circumcisione signaretur; quod natione erat ἀλλόφυλος, hoc est, alienigena ab israelitico populo, quocum foedus, quod circumcisio sanciebat, percussum fuerat.

24. Quemadmodum nec Dominus, quum Abrahamum sibi cooptat, a circumcisione sumit exordium, interim quid illo signo sibi velit dissimulans, verum quod ferire cum ipso foedus instituat, primum denuntiat, tum deinde post fidem promissioni habitam sacra-

menti facit participem. Cur in Abrahamo fidem sacramentum sequitur, in Isaaco filio intelligentiam omnem praecedit? Quoniam eum qui adulta demum aetate in foederis societatem recipitur a quo fuerat hactenus alienus, ejus conditiones antea perdiscere aequum est, infantem vero ex eo progenitum, non item; qui haereditario jure, secundum promissionis formulam, jam a matris utero in foedere continetur. Aut (quo res clarius ac brevius indicetur) si fidelium liberi, citra intelligentiae adminiculum, foederis sunt participes, non est cur ob id a signo arceantur, quia in foederis stipulationem jurare nequeunt. Haec certe ratio est cur aliquoties Deus infantes qui ab Israelitis oriuntur, sibi genitos et natos fuisse asserit (Ez. 16, 20 et 23, 37). Nam filiorum haud dubie loco habet eorum filios quorum semini in patrem se fore pollicitus est. Qui vero infidelis est, impiis ortus parentibus, donec per fidem Deo uniatur, a foederis communione extraneus censetur. Itaque nihil mirum, si nec signo communicet, cujus significatio in eo fallax inanisque foret. In eam sententiam Paulus quoque scribit (Eph. 2, 12), gentes quamdiu in sua idololatria immersae fuerunt, extra testamentum fuisse. Hoc compendio tota res, nisi fallor, perspicue expediri queat: qui adulta demum aetate Christi fidem amplectuntur, eos, quum hactenus alieni a foedere fuerint, non esse baptismo insigniendos nisi fide ac poenitentia intercedente, quae aditum illis in foederis societatem patefacere solae possunt; qui vero a Christianis originem ducunt infantes, ut in foederis haereditatem statim ac nati sunt, a Deo excipiuntur, ita in baptismum recipiendos. Eo referendum est quod narrat evangelista (Matth. 3, 6), baptizatos a Joanne fuisse qui peccata sua confiterentur; quod exemplum observandum hodieque censemus. Turca enim si se ad baptismum offerat, non temere a nobis intingeretur nisi confessione scilicet edita qua ecclesiae satisfaciat.

25. Ad haec Christi verba quae Joannis tertio (v. 5) recitantur proferunt, quibus praesentem in baptismo regenerationem existimant requiri: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest ingredi in regnum Dei. En, inquiunt, ut baptismus ore Domini regeneratio vocetur. Quos igitur regenerationis minime capaces esse satis superque notum est, quo praetextu baptismo initiamus qui sine ipsa constare nequit? Primum in eo falluntur quod baptismi mentionem fieri hoc loco putant, quia aquae nomen audiunt. Postquam enim naturae corruptionem Nicodemo exposuit Christus, ac renasci oportere docuit, quia ille renascentiam corporalem somniabat, modum hic indicat quo regenerat nos Deus, nempe per aquam et spiritum; quasi diceret, per spiritum, qui purgando et irrigando fideles animas vice aquae fungitur. Aquam ergo et spiritum simpliciter accipio pro spiritu, qui aqua est. Neque haec nova est loquutio; prorsus enim cum illa quae tertio Matthaei capite (v. 11) habetur convenit: qui sequitur me, ille est qui baptizat in spiritu sancto et igni. Quemadmodum ergo spiritu sancto et igni baptizare, est spiritum sanctum conferre, qui in regenera-

tione ignis officium naturamque habet, ita renasci aqua et spiritu nihil aliud est quam vim illam spiritus recipere, quae in anima id facit quod aqua in corpore. Scio, alios aliter interpretari; sed hunc esse germanum sensum non dubito: quia consilium Christi non aliud est quam ut doceat, exuendum esse proprium ingenium omnibus qui ad coeleste regnum aspirant. Quanquam si putide eorum more cavillari libeat, regerere illis promptum esset (ubi concesserimus quod volunt) baptismum priorem esse fide et poenitentia; quando in Christi verbis spiritum praecedit. De spiritualibus donis hoc intelligi certum est; quae si baptismum sequuntur, adeptus sum quod volo. Sed omissis cavillis, tenenda simplex est interpretatio quam attuli, neminem, donec renovatus fuerit aqua viva, hoc est spiritu, posse ingredi in regnum Dei.

26. Jam et ex eo explodendum esse eorum commentum palam est qui omnes non baptizatos aeternae morti adjudicant. Solis ergo adultis administrari baptismum ex eorum postulato fingamus: quid puero fieri dicent qui pietatis rudimentis rite probeque imbuitur, dum tinctionis dies appetit, si subita morte praeter spem omnium abripi contingat? Clara est Domini promissio, quicunque in filium crediderit, non visurum mortem, nec in judicium venturum, sed transiisse a morte in vitam; nondum baptizatum nullibi damnasse comperitur. Quod in eam a me partem accipi nolo, perinde ac si baptismum contemni impune posse innuerem (quo contemptu violatum iri Domini foedus affirmo: tantum abest ut excusare sustineam); tantum evincere sufficit, non esse adeo necessarium, ut periisse protinus existimetur cui ejus obtinendi adempta fuerit facultas. Atqui si eorum commento assentimur, eos omnes citra exceptionem damnabimus quos a baptismo casus aliquis prohibuerit, quantacunque alioqui fide praeditos, per quam Christus ipse possidetur. Insuper infantes omnes aeternae mortis reos peragunt, quibus baptismum negant, sua ipsorum confessione ad salutem necessarium. Viderint nunc quam belle sibi cum Christi verbis conveniat, quibus regnum coelorum illi aetati adjudicatur. Atque ut nihil illis non concedamus, quantum ad hujus loci intelligentiam attinet, nihil tamen inde elicient, nisi prius quod jam constitutum est a nobis dogma de infantium regeneratione everterint.

27. Sed propugnaculum omnium munitissimum in ipsa baptismi institutione se habere gloriantur, quam ex capite Matthaei ultimo (v. 19) petunt. Ubi Christus apostolos mittens ad gentes universas, de illis docendis primum, alterum de baptizandis mandatum dat. Tum et ex Marci ultimo (v. 16) istud annectunt: qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit. Quid ultra, inquiunt, quaerimus, quum verba Domini aperte sonent, prius docendum quam baptizandum, et baptismo secundum a fide locum assignent? Cujus ordinis specimen Dominus etiam Jesus in se praebuit, qui anno demum tricesimo baptizari voluit. Hic vero quot modis, bone Deus, et se implicant, et inscitiam suam pro-

dunt. Nam in eo jam plus quam pueriliter labuntur, quod primam baptismi institutionem inde derivant, quem ab exordio praedicationis suae apostolis Christus administrandum mandaverat. Non est igitur cur legem ac regulam baptismi ex istis duobus locis petendam contendant, ac si primam institutionem continerent. Hoc ut illis indulgeamus erratum, quam nervosa tamen est isthaec argumentatio? Equidem si tergiversari libeat, non latebra, sed latissimus campus ad effugiendum se aperit. Nam quando ita mordicus verborum ordini insistunt, ut quoniam dictum est (Marc. 16, 15): ite, praedicate et baptizate; item: qui crediderit et baptizatus fuerit: praedicandum prius quam baptizandum, et credendum prius quam baptismum appetendum ratiocinentur, cur non et nos vicissim excipiamus, baptizandum antequam docendam eorum quae Christus mandavit observationem? nempe quum dicatur, baptizate, docentes servare quaecunque praecepi vobis. Quod idem annotavimus in illa Christi sententia quae de aquae et spiritus regeneratione nuper citata fuit. Nam si ita intelligitur ut postulant, illic certe priorem spirituali regeneratione baptismum esse conveniet, quando priore loco nominatur. Non enim nos ex spiritu et aqua, sed ex aqua et spiritu regenerandos docet Christus.

28. Jam aliquantum concussa videtur inexpugnabilis haec ratio, qua tantopere confidunt; verum quia satis habet in simplicitate praesidii veritas, levibus ejusmodi argutiis elabi nolo. Solidam ergo responsionem sibi habeant. Potissimum hic a Christo de praedicando evangelio datur mandatum cui baptizandi ministerium, instar appendicis, subnectit. Deinde non aliter de baptismo sermo habetur, nisi quatenus docendi functioni ejus administratio subest. Apostolos enim mittit Christus ad evangelium universis orbis nationibus promulgandum, ut undique in regnum suum perditos ante homines doctrina salutis colligant. Quos autem illos, aut quales? Certum, nullam nisi de iis qui doctrinae recipiendae pares sint, esse mentionem. Post adjungit, tales, ubi instituti fuerint, esse baptizandos, addita promissione, qui crediderint et baptizati fuerint salvos fore. An de infantibus toto illo sermone vel una est syllaba? Quae igitur haec, qua nos impetunt, argumentationis erit formula? Qui adulta sunt aetate, ante instituendi sunt, ut credant, quam baptizandi. Baptismum ergo infantibus communem facere nefas est. Non, si se rumpant, aliud ex hoc loco ostendent, nisi ante praedicandum esse evangelium iis qui sunt audiendi capaces, quam baptizentur; quando de illis modo agitur. Inde, si possunt, obicem struant impediendis a baptismo infantibus.

29. At vero, quo caecis quoque palpabiles sint eorum fallaciae, eas admodum perspicua similitudine indicabo. Si quis alimentis privandos infantes cavilletur, hoc praetextu quod apostolus (2 Thess. 3, 10) non permittit, ut edant nisi qui laborant, nonne dignus erit qui ab omnibus conspuatur? Cur ita? Quia,

quod de certo genere hominum ac certa aetate dictum fuerat, ad omnes indifferenter rapit. Nihilo istorum in praesenti causa major est dexteritas. Quod enim ad adultam duntaxat aetatem pertinere nemo non videt, ad infantes trahunt; ut haec quoque aetas subjaceat regulae quae nonnisi grandioribus posita fuerat. Quantum ad Christi exemplum attinet, eorum causam nequaquam fulcit. Non ante tricesimum annum est baptizatus. Verum id quidem, sed in promptu ratio est, quia tum solidum baptismi fundamentum sua praedicatione jacere instituebat (Luc. 3, 23), vel potius stabilire, quod paulo ante ab Joanne jactum fuerat. Baptismum ergo quum sua doctrina instituere vellet, quo majorem suae institutioni autoritatem conciliaret, suo ipsius corpore ipsum sanctificavit, idque qua maxime decebat temporis opportunitate, nempe quum suam praedicationem auspicaretur. Denique nihil aliud conficient, nisi baptismum originem et exordium sumpsisse ab evangelii praedicatione. Quod si annum tricesimum praefigere libet, cur eum non observant, sed ut quisque eorum judicio satis profecit, eum ad baptismum recipiunt? Quin etiam Servetus, unus ex eorum magistris, quum tempus hoc pertinaciter urgeret, jam vicesimo primo aetatis anno coeperat prophetam se jactare. Quasi vero ferendus sit qui doctoris locum in ecclesia sibi arrogat, antequam sit ipsius ecclesiae membrum.

30. Tandem objiciunt, non majorem esse causam cur infantibus baptismus communicetur, quam coena Domini, quae tamen illis minime conceditur. Quasi vero scriptura latum modis omnibus discrimen non notaret. Fuit quidem id in veteri ecclesia factitatum, ut ex Cypriano et Augustino constat; sed merito mos ille obsolevit. Nam si ingenium ac proprietatem baptismi reputamus, quidam certe est in ecclesiam ingressus ac veluti initiatio per quam in Dei populum accensemur; signum spiritualis nostrae regenerationis, per quam in filios Dei renascimur. Quum e converso coena grandiusculis attributa sit, qui superata teneriore infantia, jam ferendo sint solido cibo. Quae distinctio perquam evidenter in scriptura demonstratur. Nam illic Dominus, quantum ad baptismum attinet, nullum aetatum delectum facit. Coenam vero non omnibus perinde participandam exhibet, sed iis modo qui discernendo corpori ac sanguini Domini, qui suae ipsorum examinandae conscientiae, qui morti Domini annuntiandae, qui virtuti ejus expendendae sint idonei. Volumus apertius quidpiam, quam quod apostolus tradit (1 Cor. 11, 28), dum exhortatur ut se quisque ipsum probet atque excutiat, tum edat ex hoc pane et e calice bibat? Examen igitur praeire oportet, quod ab infantibus frustra exspectetur. Item: qui indigne manducat, damnationem sibi manducat et bibit, non discernens corpus Domini. Si digne participare nequeunt, nisi qui sanctitatem corporis Christi rite distinguere noverint, cur venenum pro vivifico alimento tenellis nostris liberis porrigamus? Quid illud Domini praeceptum: in mei commemorationem facietis?

quid alterum, quod inde apostolus deducit: quoties panem hunc manducabitis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat? Quam, obsecro, ab infantibus recordationem exigemus ejus rei, quam sensu nunquam assequuti sunt? quam praedicationem crucis Christi, cujus vim ac beneficium nondum mente comprehendunt? Nihil istorum in baptismo praescribitur; quare inter haec duo signa plurimum est discriminis, quod sub veteri quoque testamento in similibus signis animadvertimus. Circumcisio quidem, quam baptismo nostro respondere notum est, infantibus destinata erat. Pascha vero, in cujus vicem nunc coena subiit, non quoslibet promiscue convivas admittebat, sed ab iis rite demum edebatur qui de ejus significatione rogare per aetatem possent. Si mica sani cerebri istis restaret, an ad rem usque adeo perspicuam et obviam caecutirent?

31. Tametsi nugarum congerie lectores onerare piget, quas tamen Servetus, non minimus inter Anabaptistas, imo hujus catervae magnum decus, ad proelium se accingens, speciosas rationes adducere sibi visus est, breviter diluere operae pretium erit. Obtendit, Christi symbola, ut sunt perfecta, exigere etiam perfectos, vel perfectionis capaces. Atqui solutio est expedita: baptismi perfectionem, quae ad mortem usque extenditur, perperam restringi ad unum temporis articulum. Addo etiam, stulte primo die in homine quaeri perfectionem ad quam baptismus tota vita per continuos gradus nos invitat. Objicit Christi symbola ad memoriam instituta esse, ut quisque recolat se Christo fuisse consepultum. Respondeo, quod ex capite suo confinxit, refutatione non egere; imo quod ad baptismum trahit, sacrae coenae proprium esse ostendunt Pauli verba, ut se quisque examinet. De baptismo nusquam aliquid tale. Unde colligimus, rite baptizari, qui nondum pro aetatis modulo examinis sunt capaces. Quod tertio adducit, manere in morte omnes qui filio Dei non credunt, et iram Dei manere super eos, ideoque infantes, qui credere nequeunt, jacere in sua damnatione: respondeo, Christum illic non de generali reatu loqui quo impliciti sunt omnes posteri Adae, sed tantum minari evangelii contemptoribus, qui oblatam sibi gratiam superbe et contumaciter respuunt. Hoc vero nihil ad infantes. Simul contrarium rationem oppono: quemcunque benedicit Christus, eum ab Adae maledictione et ira Dei eximi. Quum ergo infantes ab eo benedictos esse notum sit, sequitur a morte exemptos esse. Falso deinde citat quod nusquam legitur: quisquis natus est ex spiritu, vocem spiritus audire. Quod etsi demus esse scriptum, nihil tamen aliud eliciet quam fideles, prout operatur in illis spiritus, ad obsequium formari. Atqui, quod de certo numero dictum est, ad omnes aeque trahere vitiosum est. Objicit quarto: quia praecedit quod animale est, exspectandum esse tempus maturum baptismo qui est spiritualis. Ego autem, etsi fateor omnes posteros Adae ex carne genitos ab ipso utero gestare suam damnationem, id tamen obstare nego quomi-

nus statim remedium Deus afferat. Neque enim ostendet Servetus plures annos divinitus fuisse praescriptos, quo incipiat spiritualis vitae novitas. Paulo quidem teste (1 Cor. 7, 14), licet natura perditi sint qui nascuntur ex fidelibus, supernaturali tamen gratia sancti sunt. Allegoriam deinde profert, quod David in arcem Sion conscendens, nec caecos nec claudos secum duxerit, sed strenuos milites (2 Sam. 5, 8). Quid autem si parabolam (Luc. 14, 21) oppono, in qua Deus ad coeleste epulum invitat caecos et claudos, hoc se nodo quomodo expediet Servetus? Quaero etiam annon prius cum Davide militassent claudi et mutili? Longius tamen in hac ratione insistere supervacuum est, quam ex mera falsitate conflatam, ex sacra historia deprehendent lectores. Sequitur altera allegoria, apostolos piscatores hominum fuisse, non parvulorum. Ego autem quaero quid sibi velit illud Christi: in rete evangelii colligi omne piscium genus (Matth. 13, 47). Sed quia allegoriis ludere non placet, respondeo, quum apostolis injunctum fuit docendi munus, non fuisse tamen prohibitos ab infantibus baptizandis. Quanquam scire adhuc velim, quum *ἀνθρώπους* nominet evangelista (qua voce absque exceptione comprehenditur humanum genus), cur infantes neget esse homines? Obtendit septimo: quum spiritualibus quadrent spiritualia, infantes qui spirituales non sunt, neque ad baptismum aptos esse. Sed primo quam perverse torqueat locum Pauli (1 Cor. 2, 13), plane liquet. Agitur de doctrina; quum sibi in vano acumine plus aequo placerent Corinthii, eorum socordiam coarguit Paulus, quod primis doctrinae coelestis rudimentis adhuc imbuendi essent. Quis inde colliget, negandum esse infantibus baptismum, quos ex carne progenitos Deus sibi gratuita adoptione consecrat? Quod excipit, pascendos esse spirituali cibo, si novi sunt homines, solutio facilis est, baptismo eos admitti in Christi gregem, et sufficere illis adoptionis symbolum, donec adulti pares sint ferendo solido cibo. Exspectandum ergo esse tempus examinis quod Deus in sacra coena diserte flagitat. Objicit postea, Christum vocare omnes suos ad sacram coenam. Atqui satis constat eum nullos admittere, nisi qui ad celebrandam mortis suae memoriam jam sunt praeparati. Unde sequitur, infantes, quos amplexu suo dignatus est, distincto et proprio in gradu subsistere, donec adolescant, neque tamen exteros esse. Quod excipit, portentum esse, si homo postquam natus est non comedat, respondeo aliter pasci animas quam externo coenae esu: ideoque Christum infantibus cibum nihilominus esse, licet a symbolo abstineant. Baptismi diversam esse rationem, quo illis tantum janua in ecclesiam aperitur. Rursum objicit, bonum oeconomum distribuere cibum familiae tempore suo. Quod etsi libenter fateor, quo tamen jure definiet nobis baptismi tempus, ut probet non dari tempestive infantibus? Adducit praeterea illud Christi mandatum ad apostolos (Joann. 4, 35), ut properent ad messem dum albescunt agri. Nempe hoc tantum vult Christus, ut apostoli, praesentem

laboris fructum cernentes, alacrius se ad docendum accingant. Quis inde colliget, solum messis tempus baptismo esse maturum? Undecima ratio est, quod in prima ecclesia iidem erant Christiani et discipuli; sed jam vidimus eum inscite ratiocinari a parte ad totum. Discipuli vocantur justae aetatis homines, qui jam fuerant edocti et Christo nomen dederant: sicuti Judaeos sub lege Mosis discipulos esse oportuit: nemo tamen inde recte inferet, extraneos fuisse infantes, quos Deus testatus est pro domesticis sibi esse. Ad haec obtendit, Christianos omnes esse fratres, quo in numero infantes nobis non sunt, quamdiu a coena eos repellimus. Ego vero ad principium illud redeo, non esse haeredes regni coelorum, nisi qui Christi sunt membra: deinde Christi amplexum veram fuisse tesseram adoptionis, qua infantes adultis communiter junguntur, nec abstinentiam temporalem a coena obstare quominus pertineant ad ecclesiae corpus. Nec vero latro in cruce conversus desiit esse frater piorum, quamvis ad coenam nunquam accesserit. Addit postea, neminem fieri fratrem nostrum nisi per spiritum adoptionis, qui tantum ex auditu fidei confertur. Respondeo: semper in eundem relabi paralogismum; quia praepostere ad infantes trahit quod de solis adultis dictum est; docet illic Paulus, hunc esse Deo ordinarium vocationis modum, ut electos suos ad fidem adducat dum illis suscitat fidos doctores, quorum ministerio et opera manum porrigit. Quis inde legem imponere ei audeat, quominus arcana alia ratione infantes Christo inserat? Quod objicit, Cornelium accepto spiritu sancto baptizatum fuisse, quam perperam ex uno exemplo generalem regulam eliciat, patet ex Eunucho et Samaritanis, in quibus diversum ordinem Deus tenuit, ut baptismus dona spiritus praecederet. Decima quinta ratio plus quam insulsa est; dicit nos regeneratione deos fieri: esse autem deos ad quos sermo Dei factus est (Psal. 82, 6), quod non competit in pueros infantes. Quod deitatem affingit fidelibus, unum est ex ejus deliriis, quod excutere non est praesentis loci; sed locum Psalmi torquere in tam alienum sensum, perditae impudentiae est. Dicit Christus, reges et magistratus vocari a propheta deos, quia munus sustineant divinitus sibi injunctum. Hic vero dexter interpres, quod de speciali gubernandi mandato ad certos homines dirigitur, ad evangelii doctrinam trahit, ut infantes ab ecclesia exterminet. Objicit rursum, infantes non posse novos homines censeri, quia non gignuntur per sermonem. Ego vero quod saepius jam dixi nunc quoque repeto, ad nos regenerandos doctrinam semen esse incorruptibile, siquidem ad eam percipiendam sumus idonei: ubi vero nondum per aetatem nobis inest docilitas, Deum tenere suos regenerandi gradus. Postea ad allegorias suas redit, quod ovis et capra in lege non statim ac egressae erant ex utero fuerint oblatae in sacrificium. Si figuras huc trahere libet, mihi promptum est regerere, primogenita omnia, simul ac vulvam aperuerant, fuisse Deo sacra; deinde oportuisse agnum anniculum mactari. Unde

sequetur, virile robur minime esse exspectandum, quin potius et foetus recentes et adhuc teneros a Deo in sacrificia deligi. Contendit praeterea, non posse venire ad Christum nisi qui a Joanne fuerint praeparati. Quasi vero non fuerit temporale Joannis officium. Sed ut hoc omittam, illa certe praeparatio non fuit in pueris, quos amplexus est Christus ac benedixit. Quare valeat cum falso suo principio. Patronos tandem accersit Trismegistum et Sibyllas, quod sacrae ablutiones non conveniant nisi adultis. En quam honorifice sentiat de Christi baptismo, quem exigit ad profanos gentium ritus, ne aliter administretur quam Trismegisto placuerit. Nobis vero pluris Dei autoritas, cui visum est infantes sibi consecrare, ac initiare sacro symbolo cujus nondum per aetatem vim tenebant. Nec fas esse ducimus a gentinm expiationibus mutuari quod aeternam et inviolabilem Dei legem, quam de circumcisione sanxit, in baptismo nostro mutet. Ultimo loco ratiocinatur, si infantes liceat sine intellectu baptizare, baptismum a pueris ludentibus mimice et per jocum posse administrari. Atqui de hac re cum Deo litiget, ex cujus praecepto circumcisio communis fuit infantibus antequam intelligentiam adepti essent. Fuitne igitur res ludicra, vel obnoxia puerorum ineptiis, ut potuerint sanctam Dei institutionem evertere? Sed nihil mirum est, reprobos istos spiritus, quasi phrenitide agitarentur, crassissimas quasque absurditates in errorum suorum defensionem ingerere: quia Deus eorum fastum et pertinaciam tali vertigine juste ulciscitur. Certe quam debilibus suppetiis fraterculos suos Anabaptistas Servetus adjuverit, planum me fecisse confido.

32. Jam nemini sobrio ambiguum fore arbitror, quam temere ecclesiam Christi conturbent qui rixas ac contentiones movent ob paedobaptismum. Sed enim operae pretium est observare quid tanta ista vafritia satan moliatur: nempe ut singularem fiduciae et spiritualis gaudii fructum, qui hinc colligendus est, nobis eripiat, ac de bonitatis etiam divinae gloria tantundem delibet. Quam enim suave piis animis, non verbo tantum, sed oculari etiam spectaculo certiores fieri, tantum se gratiae apud patrem coelestem obtinere, ut posteritas sua illi curae sit? Hic enim videre est, ut providentissimi erga nos patrisfamilias personam suscipit qui ne post mortem quidem nostram sollicitudinem nostri deponit, quin liberis nostris consulat ac prospiciat. Annon hic exemplo Davidis toto corde ad gratiarum actionem debemus exsultare, ut tali bonitatis specimine ejus nomen sanctificetur? Hoc, hoc certe agit satan paedobaptismum tantis copiis impetendo: quo scilicet, testificatione ista gratiae Dei e medio sublata, quae per ipsam oculis nostris obversatur promissio sensim tandem evanescat. Unde non impia tantum adversus Dei misericordiam ingratitudo nasceretur, sed in liberis ad pietatem erudiendis ignavia quaedam. Neque enim parum incitamur hoc aculeo ad eos in serio Dei timore legisque observatione educandos, dum reputamus, statim a partu filiorum loco esse ab ipso habitos et agnitos. Quamobrem, nisi maligne Dei

beneficentiam obscurare libet, infantes illi nostros offeramus, quibus locum inter suos familiares ac domesticos, id est ecclesiae membra, attribuit.

CAPUT XVII.

De sacra Christi coena, et quid nobis conferat.

Constat hoc Caput duabus partibus praecipuis. Prima pars primum ostendit, quidnam sit, quod Deus in S. Coena exhibet, sect. 1—4. Deinde quomodo et quatenus id nostrum fit, sect. 5—11. — Secunda pars continet potissimum refutationes errorum, quos circa Coenam Domini superstitio invexit. Primum autem Transsubstantiatio refellitur, sect. 12—15. Deinde Consubstantiatio et Ubiquitas, sect. 16—19. Tertio institutionem ipsam contra hyperbolicos istos doctores facere ostenditur, sect. 20—25. Quarto aliis rationibus e verbo Dei desumptis confirmatur orthodoxa sententia, sect. 26. et 27. Quinto auctoritas Patrum adversariis excutitur, sect. 28. Sexto evertitur praesentia illa, quam ipsi statuunt, aliaque stabilitur, sect. 29—32. Septimo agitur de communione nostra, qualis esse debeat, sect. 33. et 34. Octavo refellitur adoratio ab adversariis invecta, et ostenditur, quorsum instituta sit Coena Domini, sect. 35—39. Postremo de examine communicantium, sect. 40—42. De externae actionis ritibus, de frequenti communione sub utraque specie instituitur disceptatio, dilutis adversariorum objectis, sect. 43—50.

1. Postquam nos semel in familiam suam recepit Deus, nec tantum ut servorum loco nos habeat, sed filiorum, ut partes impleat optimi patris et de sua progenie solliciti, continuo etiam vitae cursu nos alendos suscipit. Nec eo contentus, dato pignore nos hujus continuae liberalitatis certiores reddere voluit. In hunc ergo finem alterum ecclesiae suae sacramentum dedit per manum unigeniti filii, spirituale epulum scilicet, ubi se Christus vivificum esse panem testatur (Joann. 6, 51), quo animae nostrae ad veram et beatam immortalitatem pascuntur. Quoniam vero apprime necessaria est tanti mysterii cognitio, et pro sua magnitudine accuratam explicationem postulat; et satan, ut hoc inaestimabili thesauro ecclesiam privaret, pridem nebulas, deinde tenebras obscurandae ejus luci induxit, tum contentiones et pugnas movit quae ab hujus sacri alimenti gustu alienarent simplicium mentes, et nostra etiam aetate idem artificium tentavit: ubi summam pro rudium captu complexus fuero, nodos illos quibus mundum illaqueare satan molitus est, expediam. Primo signa sunt panis et vinum, quae invisibile alimentum, quod percipimus ex carne et sanguine Christi, nobis repraesentant. Sicut enim in baptismo nos regenerans Deus, in ecclesiae suae societatem inserit et adoptione suos facit, ita diximus officium providi patrisfamilias in eo praestare, quod cibum assidue ministrat, quo nos in ea vita sustineat ac conservet in quam nos verbo suo genuit. Porro unicus animae nostrae cibus Christus est, ideoque ad eum nos invi-

tat coelestis Pater, ut ejus communicatione refecti vigorem subinde colligamus, donec ad coelestem immortalitatem perventum fuerit. Quoniam vero mysterium hoc arcanae Christi cum piis unionis natura incomprehensibile est, figuram ejus et imaginem in signis visibilibus exhibet, ad modulum nostrum aptissimis; imo velut datis arrhis ac tesseris tam certum nobis facit quam si oculis cerneretur; quia in crassissimas quasque mentes haec tam familiaris similitudo penetrat, non secus animas Christo pasci, quam panis et vinum corporalem vitam sustentant. Jam ergo habemus in quem finem spectet mystica haec benedictio. Nempe quo nobis confirmet, corpus Domini sic pro nobis semel esse immolatum, ut nunc eo vescamur, ac vescendo unici illius sacrificii efficaciam in nobis sentiamus; sanguinem ejus sic pro nobis semel fusum, ut sit nobis perpetuus potus. Atque ita sonant verba promissionis illic additae: accipite, hoc est corpus meum quod pro vobis traditur (Matth. 26, 26; Marc. 14, 22; Luc. 22, 19; 1 Cor. 11, 24). Corpus ergo, quod oblatum semel est in salutem nostram, jubemur accipere et comedere; ut dum hujus fieri nos videmus participes, vivificae illius mortis virtutem certo statuamus in nobis efficacem fore. Unde et calicem foedus vocat in suo sanguine. Foedus enim quod sanguine suo semel sancivit, quodammodo renovat, vel potius continuat, quantum ad fidei nostrae confirmationem attinet, quoties sacrum illum sanguinem libandum nobis porrigit.

2. Magnum vero fiduciae ac suavitatis fructum ex hoc sacramento colligere possunt piae animae, quod testimonium habent in unum corpus nos cum Christo coaluisse, ut quidquid ipsius est, nostrum vocare liceat. Hinc sequitur ut nobis secure spondere audeamus, vitam aeternam nostram esse, cujus ipse est haeres; nec regnum coelorum, quo jam ingressus est, posse magis nobis excidere quam ipsi; rursum, peccatis nostris non posse nos damnari, a quorum reatu nos absolvit, quum ea sibi imputari voluerit ac si sua essent. Haec est mirifica commutatio, qua pro immensa sua benignitate nobiscum usus est: quod filius hominis nobiscum factus nos secum Dei filios fecerit; quod suo in terras descensu ascensum nobis in coelum straverit; quod accepta nostra mortalitate suam nobis immortalitatem contulerit; quod suscepta nostra imbecillitate sua nos virtute confirmaverit; quod nostra in se recepta paupertate, suam ad nos opulentiam transtulerit; quod recepta ad se qua premebamur injustitiae nostrae mole sua nos justitia induerit.

3. Horum omnium adeo solidam habemus testificationem in hoc sacramento, ut certo statuendum sit, vere nobis exhiberi, non secus ac si Christus ipse praesens aspectui nostro objiceretur ac manibus attrectaretur. Hoc enim verbum nec mentiri, nec illudere nobis potest: accipite, edite, bibite; hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur; hic est sanguis, qui in remissionem peccatorum effunditur. Quod accipere jubet, significat nostrum esse;

quod edere jubet, significat unam nobiscum substantiam fieri; quod de corpore praedicat pro nobis esse traditum, de sanguine, pro nobis effusum, in eo docet utrumque non tam suum esse quam nostrum: quia utrumque non suo commodo, sed in salutem nostram et sumpsit et posuit. Ac diligenter quidem observandum est, potissimam et paene totam sacramenti energiam in his verbis sitam esse: quod pro vobis traditur, qui pro vobis effunditur. Alioqui non magnopere nobis conduceret, corpus et sanguinem Domini nunc distribui, nisi in redemptionem ac salutem nostram exposita semel fuissent. Itaque sub pane et vino repraesentantur, quo discamus non modo nostra esse, sed nobis destinata in spiritualis vitae alimentum. Id est quod antea admonuimus, a rebus corporeis quae in sacramento proferuntur, quadam analogia nos ad spirituales deduci. Sic quum panis nobis in symbolum corporis Christi datur, haec statim concipienda est similitudo: ut corporis nostri vitam panis alit, sustinet, tuetur, ita corpus Christi vegetandae ac vivificandae animae unicum esse cibum. Quum vinum in symbolum sanguinis propositum intuemur, cogitandum, quos corpori usus vinum afferat, ut eosdem spiritualiter afferri nobis Christi sanguine reputemus; sunt autem, fovere, reficere, confirmare, exhilarare. Nam si satis perpendimus quid nobis sacrosancti hujus corporis traditio, quid sanguinis effusio profuerit, non obscure perspiciemus, haec panis et vini attributa, secundum ejusmodi analogiam, optime illis erga nos convenire dum nobis communicantur.

4. Non ergo praecipuae sunt sacramenti partes, corpus Christi simpliciter et sine altiori consideratione nobis porrigere; sed magis promissionem illam qua carnem suam vere cibum testatur, et sanguinem suum potum, quibus in vitam aeternam pascimur, qua se panem vitae affirmat, de quo qui manducaverit vivet in aeternum: illam, inquam, promissionem obsignare et confirmare, et quo id efficiat, ad Christi crucem mittere, ubi ea promissio vere praestita et numeris omnibus impleta fuit. Neque enim Christo rite et salutariter vescimur nisi crucifixo, dum efficaciam mortis ejus vivo sensu apprehendimus. Nam quod se panem vitae nuncupavit, non eam a sacramento sumpsit appellationem, ut quidam perverse interpretantur; sed quia talis a patre datus nobis fuerat talemque sese praestitit, quum humanae nostrae mortalitatis particeps factus nos divinae suae immortalitatis consortes fecit; quum in sacrificium se offerens, maledictionem in se nostram sustulit, ut sua nos benedictione perfunderet; quum morte sua mortem deglutivit et absorbuit; quum in sua resurrectione carnem hanc nostram corruptibilem, quam induerat, in gloriam et incorruptionem suscitavit.

5. Restat ut applicatione id totum ad nos perveniat: id fit cum per evangelium, tum illustrius per sacram coenam, ubi et se ipse cum bonis suis omnibus nobis offert, et nos fide eum recipimus. Non ergo facit sacramentum ut Christus panis vitae esse

primum incipiat; sed dum in memoriam revocat, panem vitae esse factum, quo assidue vescamur, ejusque panis gustum et saporem nobis praebet, ut vim panis illius sentiamus facit. Pollicetur enim nobis, quidquid fecit aut passus est Christus, id ad nos vivificandos factum esse. Deinde hanc vivificationem aeternam esse, qua sina fine alamur, sustineamur et conservemur in vita. Siquidem ut panis vitae nobis non fuisset Christus, nisi nobis natus et mortuus fuisset, nisi nobis resurrexisset: ita nunc minime esset, nisi ejus nativitatis, mortis, resurrectionis efficacia et fructus res aeterna foret ac immortalis. Quod totum eleganter his verbis expressit Christus (Joann. 6, 51): panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Quibus haud dubie innuit, suum nobis corpus ideo pro pane futurum ad spiritualem animae vitam, quia in mortem pro salute nostra exponendum erat; nobis autem porrigi ut vescamur, quum fide nos facit ejus participes. Semel itaque ipsum dedit quo panis fieret, quum in mundi redemptionem crucifigendum exposuit; quotidie dat, ubi participandum, quatenus crucifixum est, evangelii verbo nobis offert; ubi eam exhibitionem sacro coenae mysterio obsignat; ubi id ipsum intus complet quod exterius designat. Porro nobis hic dua cavenda sunt vitia: ne aut in extenuandis signis nimii, a suis mysteriis ea divellere quibus quodammodo annexa sunt; aut in iisdem extollendis immodici, mysteria interim etiam ipsa nonnihil obscurare videamur. Christum esse panem vitae, quo in salutem aeternam nutriantur fideles, nemo est, nisi prorsus irreligiosus, qui non fateatur. Sed hoc non perinde inter omnes convenit, qualis sit ejus participandi ratio. Sunt enim qui manducare Christi carnem et sanguinem ejus bibere, uno verbo definiunt, nihil esse aliud quam in Christum ipsum credere. Sed mihi expressius quiddam ac sublimius videtur voluisse docere Christus in praeclara illa concione, ubi carnis suae manducationem nobis commendat: nempe vera sui participatione nos vivificari; quam manducandi etiam ac bibendi verbis ideo designavit, ne quam ab ipso vitam percipimus, simplici cognitione percipi quispiam putaret. Quemadmodum enim non aspectus sed esus panis corpori alimentum sufficit, ita vere ac penitus participem Christi animam fieri convenit, ut ipsius virtute in vitam spiritualem vegetetur. Interim vero, hanc non aliam esse quam fidei manducationem fatemur; ut nulla alia fingi potest. Verum hoc inter mea et istorum verba interest, quod illis manducare est duntaxat credere; ego credendo manducari Christi carnem, quia fide noster efficitur, eamque manducationem fructum effectumque esse fidei dico. Aut si clarius velis, illis manducatio est fides; mihi ex fide potius consequi videtur. In verbis quidem parvum, sed in re non mediocre est discrimen. Nam etsi docet apostolus (Eph. 3, 17), Christum in cordibus nostris habitare per fidem, nemo tamen habitationem istam, fidem interpretabitur; sed eximium fidei effectum explicari omnes sentiunt, quod per ipsam fideles consequuntur ut Christum

in se habeant manentem. In hunc modum voluit Dominus, panem vitae se nuncupando, non tantum docere in mortis resurrectionisque suae fide repositam esse nobis salutem; sed vera etiam sui communicatione fieri, ut vita sua in nos transeat, ac nostra fiat: non secus ac panis, dum in alimentum sumitur, vigorem corpori administrat.

6. Nec alio sensu Augustinus, quem illi patronum sibi advocant, credendo nos manducare scripsit, quam ut manducationem istam fidei esse, non oris, indicaret. Quod neque ipse nego; sed simul tamen addo, nos fide complecti Christum non eminus apparentem, sed se nobis unientem, ut ipse caput nostrum, nos vero ejus membra simus. Neque tamen loquutionem illam simpliciter improbo; sed tantum nego plenam esse interpretationem, si definire volunt quid sit Christi carnem edere. Alioqui video Augustinum hac loquendi forma saepius usum esse. Ut quum dicit libro de doctrina christiana tertio: nisi manducaveritis carnem filii hominis; figura est, praecipiens passioni Domini esse communicandum, et suaviter atque utiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro ejus crucifixa et vulnerata sit. Item quum dicit, tria illa millia hominum, qui Petri concione conversi sunt, sanguinem Christi, quem saeviendo fuderant, credendo bibisse [1]). Verum plurimis aliis locis illud fidei beneficium egregie commendat, quod per ipsam non minus reficiuntur carnis Christi communione animae nostrae quam corpora pane quo vescuntur. Atque id ipsum est quod alicubi scribit Chrysostomus [2]), Christum non fide tantum, sed re ipsa nos suum efficere corpus. Neque enim aliunde quam a fide tale bonum consequi intelligit; sed hoc tantum vult excludere, ne quis, dum fidem nominari audit, nudam imaginationem concipiat. Eos vero qui coenam volunt externae solum professionis notam esse, nunc praetereo: quia satis eorum errorem refutasse mihi videor quum agerem de sacramentis in genere. Hoc solum observent lectores: dum calix vocatur foedus in sanguine, promissionem exprimi quae ad fidem confirmandam valeat. Unde sequitur, nisi in Deum respicimus, et amplectimur quod offert, nos sacra coena recte non uti.

7. Neque illi praeterea mihi satisfaciunt qui nonnullam nobis esse cum Christo communionem agnoscentes, eam dum ostendere volunt, nos spiritus modo participes faciunt, praeterita carnis et sanguinis mentione. Quasi vero illa omnia de nihilo dicta forent, carnem ejus vere esse cibum, sanguinem ejus vere esse potum; non habere vitam nisi qui carnem illam manducaverit et sanguinem biberit, et quae eodem pertinent. Quare, si ultra eorum descriptionem (ut nimis restricta est) solidam Christi communionem progredi constat, quousque pateat et sese proferat, paucis perstringere aggrediar, antequam de contrario vitio excessus verba

1) Homil. in Joann. 31, 9 et 40, 2 et alibi.
2) Homil. 60 et 61 ad popul. antioch. Homil. in Marc. 83.

faciam. Erit enim mihi longior cum hyperbolicis doctoribus disputatio, qui dum pro sua crassitie absurdum edendi et bibendi modum fabricant, Christum quoque carne sua exutum in phantasma transfigurant. Si tamen ullis verbis complecti tantum mysterium liceat, quod ne animo quidem satis me comprehendere video, et libenter ideo fateor, ne quis ejus sublimitatem infantiae meae modulo metiatur. Quin potius lectores hortor, ne intra istos nimium angustos fines, mentis sensum contineant; sed multo altius assurgere contendant, quam meo ductu possint. Nam ego ipse, quoties hac de re sermo est, ubi omnia dicere conatus sum, parum adhuc mihi pro ejus dignitate dixisse videor. Quanquam autem cogitando animus plus valet, quam lingua exprimendo, rei tamen magnitudine ille quoque vincitur et obruitur. Itaque nihil demum restat nisi ut in ejus mysterii admirationem prorumpam, cui nec mens plane cogitando, nec lingua explicando par esse potest. Sententiae tamen meae summam exponam utcunque: quam ut nihil dubito veram esse, ita piis pectoribus non improbatum iri confido.

8. Primum omnium e scripturis docemur, Christum ab initio vivificum illud patris verbum fuisse, vitae fontem et originem, unde omnia ut viverent semper acceperunt. Quare Joannes nunc sermonem vitae nuncupat (1 Joann. 1, 1), nunc in ipso vitam fuisse scribit (Joann. 1, 4), significans illum etiam tum creaturas omnes influentem, vim spirandi ac vivendi eis instillasse. Idem tamen postea subjicit, manifestatam tunc demum fuisse vitam, quum assumpta nostra carne, filius Dei se visendum oculis manibusque palpandum praebuit. Nam etsi virtutem prius quoque suam in creaturas diffundebat, quia tamen homo, per peccatum a Deo alienatus, communicatione vitae perdita, mortem undique cernebat sibi imminentem, ut spem immortalitatis reciperet, in ejus verbi communionem recipi oportebat. Quantulam enim fiduciam inde concipias, si Dei quidem verbum, a quo remotissimus sis, vitae plenitudinem in se continere audias, in te autem ipso ac circumquaque nihil praeter mortem occurrat et ante oculos versetur? At vero, ubi fons ille vitae habitare in carne nostra coepit, jam non procul nobis absconditus latet, sed coram se participandum exhibet. Quin et ipsam, in qua residet, carnem vivificam nobis reddit, ut ejus participatione ad immortalitatem pascamur. Ego sum, inquit, panis vitae qui de coelo descendi; et panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita (Joann. 6, 48 et 51). Quibus verbis docet, non modo se vitam esse, quatenus sermo est Dei aeternus, qui e coelo ad nos descendit, sed descendendo vim istam in carnem quam induit, diffudisse, ut inde ad nos vitae communicatio promanaret. Hinc et illa jam consequuntur, quod caro ejus vere est cibus, sanguis ejus vere est potus, quibus alimentis in vitam aeternam fideles educantur. In hoc ergo sita piis eximia consolatio, quod vitam in propria carne nunc reperiunt. Sic enim non modo facili ad eam

aditu penetrant, sed ultro sibi expositam et obviam habent. Cordis sinum tantum protendant quo praesentem amplexentur, et eam obtinebunt.

9. Etsi autem tantam a se ipsa virtutem non habet Christi caro, ut nos vivificet, quae et prima sua conditione mortalitati obnoxia fuit, et nunc immortalitate praedita per se non vivit; jure tamen vivifica dicitur quae vitae plenitudine perfusa est, quam ad nos transmitteret. In quem sensum illud Christi dictum cum Cyrillo interpretor: sicut pater vitam habet in semetipso, ita et filio dedit vitam habere in semetipso (Joann. 5, 26). Illic enim proprie de suis dotibus disserit, non quas ab initio apud patrem possidebat, sed quibus ornatus fuit in ea ipsa carne in qua apparuit; proinde in sua quoque humanitate vitae plenitudinem habitare ostendit: ut quisquis carni suae ac sanguini communicarit, vitae participatione simul fruatur. Id quale sit, familiari exemplo explicare licet. Quemadmodum enim e fonte aqua nunc bibitur, nunc hauritur, nunc per canales irrigandis agris deducitur, qui tamen non a se ipso exuberat in tot usus, sed ab ipsa scaturigine, quae perenni fluxu novam subinde largitatem illi sufficit ac subministrat, ita Christi caro instar fontis est divitis et inexhausti, quae vitam a divinitate in se ipsam scaturientem ad nos transfundit. Jam quis non videt, communionem carnis et sanguinis Christi necessariam esse omnibus qui ad coelestem vitam aspirent? Huc spectant illae apostoli sententiae (Eph. 1, 23 et 4, 15; 1 Cor. 6, 15): ecclesiam corpus esse Christi et ejus complementum, ipsum vero esse caput, ex quo totum corpus, coagmentatum et compactum per commissuras, incrementum corporis facit; corpora nostra membra esse Christi. Quae omnia non posse aliter effici intelligimus, quin totus spiritu et corpore nobis adhaereat. Sed arctissimam illam societatem, qua ejus carni copulamur, splendidiore adhuc elogio illustravit quum dixit, nos esse membra corporis ejus, ex ossibus ejus et ex carne ejus (Eph. 5, 30). Tandem ut rem omnibus verbis majorem testetur, sermonem exclamatione finit: magnum, inquit, istud arcanum. Extremae ergo dementiae fuerit, nullam agnoscere cum carne et sanguine Domini fidelium communionem, quam tantam esse declarat apostolus, ut eam admirari quam explicare malit.

10. Summa sit, non aliter animas nostras carne et sanguine Christi pasci, quam panis et vinum corporalem vitam tuentur et sustinent. Neque enim aliter quadraret analogia signi, nisi alimentum suum animae in Christo reperirent. Quod fieri non potest nisi nobiscum Christus vere in unum coalescat, nosque reficiat carnis suae esu et sanguinis potu. Etsi autem incredibile videtur in tanta locorum distantia penetrare ad nos Christi carnem ut nobis sit in cibum, meminerimus quantum supra sensus omnes nostros emineat arcana spiritus sancti virtus, et quam stultum sit ejus immensitatem modo nostro velle metiri. Quod ergo mens nostra non comprehendit, concipiat fides, spiritum vere unire

quae locis disjuncta sunt. Jam sacram illam carnis et sanguinis sui communicationem, qua vitam suam in nos transfundit Christus, non secus ac si in ossa et medullas penetraret, in coena etiam testatur et obsignat; et quidem non objecto inani aut vacuo signo, sed efficaciam spiritus sui illic proferens, qua impleat quod promittit. Et sane rem illic signatam offert et exhibet omnibus qui ad spirituale illud epulum accumbunt; quanquam a fidelibus solis cum fructu percipitur, qui tantam benignitatem vera fide animique gratitudine suscipiunt. Qua ratione dixit apostolus (1 Cor. 10, 16): panem quem frangimus communionem esse corporis Christi, calicem quem verbo et precibus in hoc consecramus, communionem esse sanguinis ipsius. Nec est quod objiciat quispiam, figuratam esse loquutionem, qua signatae rei nomen signo deferatur. Fateor sane fractionem panis symbolum esse, non rem ipsam. Verum hoc posito, a symboli tamen exhibitione rem ipsam exhiberi, rite colligemus. Nisi enim quis fallacem vocare Deum volet, inane ab ipso symbolum proponi, nunquam dicere audeat. Itaque si per fractionem panis Dominus corporis sui participationem vere repraesentat, minime dubium esse debet, quin vere praestet atque exhibeat. Atque omnino isthaec piis tenenda regula est, ut quoties symbola vident a Domino instituta, illic rei signatae veritatem adesse certo cogitent, ac sibi persuadeant. Quorsum enim corporis sui symbolum tibi Dominus in manum porrigat, nisi ut de vera ejus participatione te certiorem faciat? Quod si verum est praeberi nobis signum visibile, ad obsignandam invisibilis rei donationem, accepto corporis symbolo, non minus corpus etiam ipsum nobis dari certo confidamus.

11. Dico igitur (quod et semper in ecclesia receptum fuit, et hodie docent quicunque recte sentiunt) duabus rebus constare sacrum coenae mysterium: corporeis signis, quae ob oculos proposita, res invisibiles secundum imbecillitatis nostrae captum nobis repraesentant; et spirituali veritate, quae per symbola ipsa figuratur simul et exhibetur. Ea qualis sit dum familiariter demonstrare volo, tria soleo ponere: significationem, materiam quae ex ea dependet, virtutem seu effectum qui ex utraque consequitur. Significatio in promissionibus est sita, quae quodammodo sunt signo implicitae. Materiam aut substantiam voco Christum cum sua morte et resurrectione. Per effectum autem, redemptionem, justitiam, sanctificationem, vitamque aeternam, et quaecunque alia nobis beneficia affert Christus, intelligo. Porro, tametsi fidem haec omnia respiciunt, nullum tamen locum relinquo huic cavillo, quasi dum fide percipi Christum dico, intelligentia duntaxat ac imaginatione velim concipi. Offerunt enim illum promissiones, non ut in aspectu modo nudaque notitia haereamus, sed ut vera ejus communicatione fruamur. Et sane non video quomodo in cruce Christi redemptionem ac justitiam, in ejus morte vitam habere se quis confidat, nisi vera Christi ipsius communione in primis fretus. Non enim ad nos bona illa pervenirent, nisi se prius

nostrum Christus faceret. Dico igitur, in coenae mysterio per symbola panis et vini Christum vere nobis exhiberi, adeoque corpus et sanguinem ejus, in quibus omnem obedientiam pro comparanda nobis justitia adimplevit; quo scilicet primum in unum corpus cum ipso coalescamus, deinde participes substantiae ejus facti in bonorum omnium communicatione virtutem quoque sentiamus.

12. Jam ad hyperbolicas mixturas quas superstitio invexit, descendo; mira enim astutia hic lusit satan, ut mentes hominum e coelo abstractas perverso errore imbueret, ac si panis elemento affixus esset Christus. Ac primo quidem praesentia Christi in sacramento minime talis somnianda nobis est qualem romanae curiae artifices confinxerunt: ac si locali praesentia, corpus Christi manibus attrectandum, atterendum dentibus, ore deglutiendum sisteretur. Hanc enim palinodiae formulam dictavit Berengario Nicolaus papa, quae poenitentiae testis foret: verbis scilicet eousque prodigiosis, ut glossae autor exclamet, periculum esse, nisi prudenter sibi caveant lectores, ne haeresin inde hauriant pejorem quam fuerit Berengarii [1]). Petrus vero Lombardus, etsi in excusanda absurditate multum laborat, magis tamen inclinat in diversam sententiam. Siquidem ut finitum esse, pro perpetua corporis humani ratione, minime ambigimus, coeloque contineri, quo semel receptum est, donec ad judicium redeat: ita sub haec corruptibilia elementa retrahere ipsum, aut ubique praesens imaginari, prorsus ducimus nefas esse. Neque id sane opus est, quo ipsius participatione fruamur; quando hoc beneficii per spiritum suum nobis Dominus largitur, ut unum corpore, spiritu et anima secum fiamus. Vinculum ergo istius conjunctionis est spiritus Christi, cujus nexu copulamur; et quidam veluti canalis, per quem quidquid Christus ipse et est et habet, ad nos derivatur. Nam si solem conspicimus radiis in terram emicantem, ad generandos, fovendos, vegetandos ejus foetus suam quodammodo substantiam ad eam trajicere: cur inferior spiritus Christi esset irradiatio, ad communionem carnis et sanguinis ejus in nos traducendam? Quapropter scriptura, ubi de nostra cum Christo participatione loquitur, vim ejus universam ad spiritum refert. Pro multis tamen unus locus sufficiet. Paulus enim ad Romanos, capite octavo, Christum non aliter in nobis quam per spiritum suum habitare disserit: quo tamen illam, de qua nunc sermo est carnis et sanguinis communionem non tollit, sed ab uno spiritu effici docet, ut totum Christum possideamus et habeamus in nobis manentem.

13. Verecundius Scholastici, quos tam barbarae impietatis horror tenuit; nihil tamen ipsi quoque quam subtilioribus praestigiis ludunt. Non circumscriptive, nec corporali modo contineri illic Christum concedunt; sed rationem deinde comminiscuntur, quam nec ipsi intelligunt, nec aliis possunt explicare, quae ta-

1) Dist. 2. c. Ego Berengarius.

men eo recidit, ut Christus in specie panis quam vocant quaeratur. Quid enim? quum substantiam panis in Christum converti dicunt, annon affigunt albedini, quam illic reliquam faciunt? At sic continetur in sacramento ut in coelo maneat, inquiunt; nec aliam quam habitudinis praesentiam statuimus. Verum quaecunque faciendo fuco vocabula obtendant, hic omnium finis est, per consecrationem Christum fieri qui antea panis erat, ut deinde sub illo panis colore lateat Christus. Quod etiam diserte exprimere eos non pudet. Sunt enim Lombardi verba[1]), corpus Christi, quod in se visibile est, sub specie panis, facta consecratione, latere et operiri. Ita illius panis figura nihil aliud quam larva est, quae carnis conspectum auferat oculis. Neque vero multis conjecturis opus est, ut deprehendamus quas istis verbis insidias tendere voluerint, quum res ipsa clare loquatur. Quanta enim superstitione jam saeculis aliquot, non tantum hominum vulgus, sed primores quoque ipsi detenti fuerint, ac hodie in papisticis ecclesiis detineantur, videre est. Nam de vera fide parum solliciti, qua sola et in Christi pervenimus societatem, et cum ipso cohaeremus, modo carnalem ejus praesentiam habeant, quam ultra verbum fabricarunt, satis illum praesentem habere se putant. Proinde hoc in summa profectum videmus ista ingeniosa subtilitate, ut panis pro Deo haberetur.

14. Hinc prodiit fictitia illa transsubstantiatio, pro qua hodie acrius depugnant quam pro omnibus aliis fidei suae capitibus. Neque enim se expedire primi localis praesentiae architecti poterant, quomodo Christi corpus panis substantiae permixtum foret, quin protinus occurrerent multa absurda. Ergo ad hoc figmentum confugere necesse fuit, fieri conversionem panis in corpus: non quod proprie ex pane corpus fiat, sed quia Christus, ut sub figura se occultet, substantiam in nihilum redigit. Mirum autem est eo inscitiae imo stuporis fuisse prolapsos, ut non solum repugnante scriptura, sed etiam veteris ecclesiae consensu, monstrum illud in medium proferrent. Fateor quidem nonnullos veterum conversionis voce interdum fuisse usos: non quod abolere vellent in externis signis substantiam, sed ut docerent panem mysterio dicatum longe a vulgari distare, ac jam alium esse. Ubique autem clare praedicant omnes, sacram coenam duabus partibus constare, terrena et coelesti; ac terrenam sine controversia interpretantur panem et vinum. Certe quidquid garriant, vetustatis patrocinio, quod evidenti Dei verbo saepe opponere audent, in confirmando isto dogmate destitui palam est. Nec enim ita pridem excogitatum fuit, ignoratum quidem non melioribus illis saeculis modo, quibus purior adhuc vigebat religionis doctrina; sed quum jam admodum inquinata esset illa puritas. Nemo est veterum qui sacra coenae symbola non fateatur disertis verbis panem et vinum esse; etsi, ut dictum est, variis epithetis illa interdum insigniunt, ad com-

1) Libr. 4. Dist. 12.

mendandam mysterii dignitatem. Nam quod dicunt, in consecratione fieri arcanam conversionem, ut jam aliud sit quam panis et vinum, nuper admonui eo non significare, in nihilum ipsa redigi, sed jam alio loco habenda esse quam communes cibos, qui duntaxat ad pascendum ventrem sunt destinati: quum in iis nobis exhibeatur spiritualis animae cibus ac potus. Id neque nos negamus. Si conversio est, inquiunt isti, necesse est aliud ex alio fieri. Si intelligunt, fieri aliquid quod prius non erat, assentior. Si ad suam illam imaginationem trahere volunt, respondeant mihi quam mutationem fieri sentiant in baptismo. Nam patres hic quoque mirificam conversionem statuunt, quum dicunt ex corruptibili elemento fieri spirituale animae lavacrum. Aquam tamen manere nemo negat. At nihil, inquiunt, tale in baptismo habetur quale illud est in coena: hoc est corpus meum. Quasi de verbis illis agatur, quae satis expeditum sensum habent, ac non potius de illa voce conversionis, quae nihil amplius in coena significare debet quam in baptismo. Valeant igitur cum istis syllabarum aucupiis, quibus nihil aliud quam suam jejunitatem produnt. Nec vero significatio aliter quadraret, nisi veritas quae illic figuratur, vivam effigiem haberet in externo signo. Voluit Christus externo symbolo testari, carnem suam esse cibum. Si inane duntaxat panis spectrum, non panem verum proponeret, ubi analogia, vel similitudo, quae deducere nos a re visibili ad invisibilem debet? Nam ut omnia inter se conveniant, non longius se extendet significatio quam nos specie carnis Christi pasci. Quemadmodum si in baptismo figura aquae oculos falleret, nobis certum non esset ablutionis nostrae pignus; imo fallaci illo spectaculo vacillandi nobis occasio daretur. Evertitur ergo sacramenti natura, nisi in modo significandi terrenum signum rei coelesti respondeat. Ac proinde perit nobis mysterii hujus veritas, nisi verus panis verum Christi corpus repraesentet. Iterum repeto: quum coena nihil aliud sit quam conspicua ejus promissionis testificatio quae Joannis sexto habetur, nempe Christum esse panem vitae qui e coelo descendit: panem visibilem intercedere oportet quo spiritualis ille figuretur; nisi nobis perire volumus omnem fructum quem in hac parte sustinendae nostrae imbecillitati Deus indulget. Jam qua ratione colligeret Paulus (1 Cor. 10, 17), nos omnes panem unum ac corpus unum esse qui panem unum simul participamus, si spectrum panis duntaxat, ac non potius naturalis veritas maneret?

15. Nec vero satanae praestigiis tam foede unquam delusi fuissent, nisi quia jam fascinati erant illo errore, corpus Christi sub pane inclusum ore corporeo in ventrem transmitti. Tam brutae imaginationis causa fuit, quod consecratio tantundem apud eos valebat ac magica incantatio. Principium autem illud eos latebat, panem non nisi hominibus ad quos dirigitur sermo esse sacramentum; sicuti aqua baptismi in se non mutatur, sed nobis esse incipit quod prius non erat, simul atque annexa est promissio

(Exod. 17, 6). Exemplo similis sacramenti hoc melius liquebit. Aqua e rupe profluens in deserto ejusdem rei tessera et signum erat patribus, quam nobis figurat vinum in coena. Docet enim Paulus (1 Cor. 10, 4), eundem potum spiritualem eos bibisse. Atque jumentis populi et pecori communis erat aquatio. Unde facile colligitur, in elementis terrenis, dum ad spiritualem usum adhibentur, non aliam fieri conversionem quam hominum respectu, quatenus illis promissionum sunt sigilla. Ad haec quum Dei consilium sit, ut jam saepius inculco, nos commodis vehiculis sursum ad se tollere, illud impie sua pervicacia frustrantur, qui ad Christum quidem nos vocant, sed sub pane invisibiliter latentem. Neque enim fieri potest ut mens hominum, a locorum immensitate se expediens, ad Christum usque supra coelos penetret. Quod illis negabat natura, magis noxio pharmaco corrigere tentarunt: ut manendo in terris nulla coelesti Christi propinquitate egeamus. En necessitas quae ipsos adegit ad transfigurandum Christi corpus. Bernardi quidem aetate, etsi durior invaluerat loquendi ratio, transsubstantiatio tamen nondum agnita erat. Ac omnibus retro saeculis similitudo illa in ore omnium volitabat, pani et vino rem spiritualem conjunctam esse in hoc mysterio. De vocibus acute, ut sibi videntur, respondent, sed nihil afferendo causae praesenti consentaneum. Virga, inquiunt, Mosis in serpentem conversa, quamvis asciscat nomen serpentis, pristinum tamen retinet, virgaque dicitur (Exod. 4, 3 et 7, 10). Ita secundum eos aeque probabile est, quamvis in novam substantiam transeat panis, καταχρηστικῶς, sed tamen non inepte, vocari quod apparet oculis. Sed quid simile aut vicinum reperiunt inter illustre miraculum et fictitiam eorum illusionem cujus nullus in terra oculus testis est? Praestigiis luserant magi, ut Aegyptiis persuasum esset, divina virtute ad mutandas creaturas supra naturae ordinem pollere. Prodit Moses, ac profligatis eorum fallaciis, insuperabilem Dei potentiam a sua parte stare ostendit, quia una ejus virga omnes reliquas absumit. Sed quia ocularis fuit illa conversio, nihil ad praesentem causam, ut diximus; ut exiguo post tempore visibiliter rediit virga ad suam formam. Adde quod nescitur, substantiaene fuerit illa extemporalis conversio. Spectanda etiam est allusio ad virgas magorum; quas ideo colubros dicere noluit propheta, ne videretur innuere conversionem quae nulla erat: quia praestigiatores illi nihil aliud quam tenebras spectantium oculis offuderant. Quid autem cum eo simile habent istae loquutiones: panis quem frangimus, quoties ederitis panem hunc, communicabant in fractione panis, et alia ejusmodi? Incantatione quidem magorum oculos tantum fuisse deceptos certum est. Quod ad Mosen, magis ambigua res est, per cujus manum Deo nihilo magis difficile fuit ex virga facere serpentem, et rursus virgam ex serpente, quam induere angelos carneis corporibus, et paulo post exuere. Si eadem vel affinis esset hujus mysterii ratio, esset aliquis color eorum solutioni. Hoc igitur fixum maneat, non vere

nec apte promitti nobis in coena carnem Christi vere esse in cibum, nisi vera externi symboli substantia respondeat. Atque (ut error unus ex alio nascitur) locus Jeremiae (11, 19) tam insulse detortus est ad probandam transsubstantiationem, ut referre pigeat. Conqueritur propheta lignum positum in pane suo: significans hostium saevitia panem suum infectum esse amaritudine. Quemadmodum David (Psal. 69, 22) simili figura cibum suum fuisse felle corruptum et potum aceto deplorat. Isti allegorice corpus Christi ligno crucis fuisse affixum volunt. At ita senserunt nonnulli veterum. Quasi vero non magis ignoscendum sit eorum inscitiae, et sepeliendum dedecus, quam addenda impudentia, ut cogantur cum genuino prophetae sensu hostiliter adhuc confligere.

16. Alii qui vident non posse analogiam signi et rei signatae convelli quin mysterii veritas concidat, fatentur panem coenae vere substantiam esse terreni et corruptibilis elementi, nec quidquam in se pati mutationis, sed sub se habere inclusum Christi corpus. Si ita sensum suum explicarent, dum panis in mysterio porrigitur, annexam esse exhibitionem corporis, quia inseparabilis est a signo suo veritas, non valde pugnarem. Sed quia in pane corpus ipsum locantes, ubiquitatem illi affingunt naturae suae contrariam, addendo autem: sub pane, illic occultum latere volunt, tales astutias e suis latebris paulisper extrahere necesse est. Neque enim adhuc ex professo totam hanc causam absolvere in animo est: sed tantum ut disputationis, quae mox suo loco sequetur, fundamenta jaciam. Volunt ergo Christi corpus invisibile esse et immensum, ut sub pane lateat: quia se cum eo communicare aliter non putant quam si in panem descendat; modum vero descensus, quo nos ad se sursum evehit, non comprehendunt. Obtendunt quoscunque possunt colores; sed ubi omnia dixerunt, satis apparet locali Christi praesentiae insistere. Unde id? nempe quia non aliam carnis et sanguinis participationem concipere sustinent, nisi quae vel loci conjunctione atque contactu, vel crassa aliqua inclusione constet.

17. Ac quo errorem semel temere susceptum obstinate tueantur, non dubitant aliqui ex ipsis jactare, non alias unquam dimensiones habuisse Christi carnem, nisi quam longe lateque coelum et terra patent. Quod autem puer ex utero natus sit, quod creverit, quod in cruce expansus, quod sepulcro inclusus, id dispensatione quadam factum, ut nascendi, moriendi, caeterisque humanis officiis defungeretur. Quod solita corporis specie post resurrectionem conspectus fuerit, quod in coelum assumptus, quod postremo etiam post ascensionem Stephano et Paulo visus, eadem id dispensatione factum, ut regem in coelo constitutum hominum aspectui pateret[1]). Quid hoc est nisi Marcionem ex inferis excitare? Nemo enim dubitet, corpus Christi phantasma vel phantasticum fuisse, si ea conditione fuit. Alii paulo argutius elabuntur; corpus hoc

---

1) Sic.

quod in sacramento datur, gloriosum esse et immortale; itaque nihil esse absurdi si pluribus in locis, si nullo loco, si nulla forma, sub sacramento continetur. Sed quaero, quale dabat discipulis Christus pridie quam pateretur? annon verba sonant, mortale illud, quod paulo post tradendum erat, dedisse? Jam ante, inquiunt, suam gloriam tribus discipulis in monte conspiciendam praebuerat (Matth. 17, 1 seqq.). Verum id quidem, sed ea claritate gustum immortalitatis ad horam praebere illis voluit. Interea non reperient illic duplex corpus, sed unum illud, quod Christus gestabat, nova gloria ornatum. Quum vero corpus suum in prima coena distribueret, imminebat jam hora qua a Deo percussus et humiliatus sine decore ut leprosus jaceret: tantum abest ut tunc gloriam resurrectionis proferre vellet. Et hic quanta Marcioni fenestra aperitur, si Christi corpus uno in loco mortale et humile videbatur, in alio immortale et gloriosum tenebatur? Quanquam si valeat eorum opinio, idem quotidie accidit: quia fateri coguntur, corpus Christi in se visibile invisibiliter latere sub panis symbolo. Et tamen qui ejusmodi portenta evomunt, adeo eos non pudet sui dedecoris, ut nos ultro atrocibus convitiis impetant quia non subscribimus.

18. Age, si corpus et sanguinem Domini pani ac vino affigere libet, alterum ab altero necessario divelletur. Nam ut panis seorsum a calice porrigitur, ita corpus pani unitum a sanguine in calicem incluso divisum esse oportebit. Quum enim corpus in pane, sanguinem in calice esse affirment, panis autem et vinum locorum spatiis inter se distent, nulla tergiversatione elabi possint, quin a sanguine corpus sit secernendum. Quod autem obtendere solent, per concomitantiam, ut fingunt, in corpore esse sanguinem, et in sanguine vicissim corpus, nimis sane frivolum est; quum symbola, quibus includuntur, ita distincta sint. Caeterum si oculis animisque in coelum evehimur, ut Christum illic in regni sui gloria quaeramus, quemadmodum symbola nos ad eum integrum invitant, ita sub panis symbolo pascemur ejus corpore, sub vini symbolo distincte ejus sanguine potabimur, ut demum toto ipso perfruamur. Nam tametsi carnem suam a nobis sustulit, et corpore in coelum ascendit, ad dexteram tamen patris sedet: hoc est, in potentia et majestate et gloria patris regnat. Hoc regnum nec ullis locorum spatiis limitatum, nec ullis dimensionibus circumscriptum, quin Christus virtutem suam, ubicunque placuerit, in coelo et in terra exserat: quin se praesentem potentia et virtute exhibeat; quin suis semper adsit, vitam ipsis suam inspirans, in iis vivat, eos sustineat, confirmet, vegetet, conservet incolumes, non secus ac si corpore adesset; quin denique suo ipsius corpore eos pascat, cujus communionem spiritus sui virtute in eos transfundit. Secundum hanc rationem corpus et sanguis Christi in sacramento nobis exhibetur.

19. Nos vero talem Christi praesentiam in coena statuere oportet, quae nec panis elemento ipsum affigat, nec in panem

includat, nec ullo modo circumscribat, quae omnia derogare coelesti ejus gloriae palam est; deinde quae nec mensuram illi suam auferat, vel pluribus simul locis distrahat, vel immensam illi magnitudinem affingat, quae per coelum et terram diffundatur. Haec enim naturae humanae veritati non obscure repugnant. Istas, inquam, duas exceptiones nunquam patiamur nobis eripi: ne quid coelesti Christi gloriae derogetur, quod fit dum sub corruptibilia hujus mundi elementa reducitur, vel alligatur ullis terrenis creaturis; ne quid ejus corpori affingatur humanae naturae minus consentaneum: quod fit dum vel infinitum esse dicitur, vel in pluribus simul locis ponitur. Caeterum, his absurditatibus sublatis, quidquid ad exprimendam veram substantialemque corporis ac sanguinis Domini communicationem, quae sub sacris coenae symbolis fidelibus exhibetur, facere potest, libenter recipio; atque ita ut non imaginatione duntaxat aut mentis intelligentia percipere, sed ut re ipsa frui in alimentum vitae aeternae intelligantur. Cur tam odiosa mundo sit haec sententia et tam iniquis multorum judiciis praeripiatur ejus defensio, nihil causae est, nisi quod horribili fascino satan dementavit eorum mentes. Certe quod docemus, scripturis optime per omnia convenit: nihil continet vel absurdi, vel obscuri, vel ambigui; a vera pietate et solida aedificatione non abhorret; nihil denique in se habet quod offendat, nisi quod saeculis aliquot, quum in ecclesia regnaret illa sophistarum inscitia et barbaries, indigne oppressa fuit tam perspicua lux et exposita veritas. Quia tamen satan per turbulentos spiritus hodie quoque molitur quibuscunque potest calumniis et probris foedare, nec in ullam aliam rem majori conatu incumbit, accuratius eam tueri et asserere operae pretium est.

20. Porro, antequam ultra progredimur, tractanda est ipsa Christi institutio: praesertim quia adversariis haec maxime plausibilis est objectio, nos discedere a Christi verbis. Ergo ut falsa invidia, qua nos gravant, levemur, aptissimum exordium erit a verborum interpretatione. Narrant tres evangelistae et Paulus (Matth. 26, 26; Marc. 14, 22; 1 Cor. 11, 24; Luc. 22, 17. 19), Christum accepisse panem, fregisse gratiis actis, dedisse suis discipulis ac dixisse: accipite, comedite; hoc est corpus meum quod pro vobis traditur, vel frangitur. De calice ita Matthaeus et Marcus: hic calix est sanguis novi testamenti, qui pro multis fundetur in remissionem peccatorum. Paulus vero et Lucas: hic calix novum testamentum est in meo sanguine. Transsubstantiationis patroni per pronomen HOC speciem panis notari volunt: quia toto complexu orationis peragitur consecratio, et nulla est substantia quae demonstrari queat. Atqui si eos tenet verborum religio, quia Christus quod in manum porrigebat discipulis, corpus suum esse testatus est, ab eorum sane proprietate alienissimum est istud commentum, quod fuit panis, jam esse corpus. Quod in manus sumptum apostolis praebet Christus, corpus suum asseverat; sumpserat vero panem: quis ergo non intelligat, panem

etiamnum ostendi, ac proinde nihil absurdius quam ad speciem transferre quod de pane praedicatur? Alii, dum particulam EST pro transsubstantiari positam interpretantur, ad glossam suffugiunt magis coactam et violenter detortam. Ideoque non est cur se verborum reverentia moveri obtendant. Est enim hoc gentibus ac linguis omnibus inauditum, ut verbum EST in hunc sensum usurpetur, nempe pro converti in aliud. Quantum ad eos spectat qui panem in coena relinquunt, et affirmant esse Christi corpus, multa illis est inter se varietas. Qui modestius loquuntur, quanquam praecise urgent literam: hoc est corpus meum, postea tamen deflectunt a rigore; ac tantundem valere dicunt atque corpus Christi esse cum pane, in pane et sub pane. De re ipsa, quam affirmant, aliquid jam attigimus, et mox plura adhuc dicenda erunt. Nunc tantum de verbis disputo, quibus se constringi dicunt, ne admittant panem vocari corpus, quia signum sit corporis. Atqui si tropum omnem refugiunt, cur a simplici Christi demonstratione transsiliunt ad suas loquutiones longe diversas? Multum enim differunt, panem esse corpus, et corpus esse cum pane. Sed quia videbant fieri non posse ut simplex haec propositio staret, panem esse corpus: per illas loquendi formas, quasi per obliquos flexus, elabi tentarunt. Alii vero audaciores asserere non dubitant, proprie loquendo, panem esse corpus: atque hoc modo vere se literales esse probant. Si objicitur, panem igitur esse Christum et esse Deum, negabunt id quidem, quia verbis Christi expressum non est. Sed nihil proficient negando: quando omnes consentiunt totum Christum nobis offerri in coena. Intolerabilis autem blasphemia est, sine figura praedicari de elemento caduco et corruptibili, quod sit Christus. Quaero jam ex ipsis, idemne valeant duae istae propositiones: Christus est filius Dei, et panis est Christi corpus. Si diversas esse concedant (quod ab invitis extorquebitur) respondeant unde differentia? Non aliam, arbitror, adducent, nisi quod sacramentali modo panis vocatur corpus. Unde sequitur, Christi verba non subjici communi regulae, nec debere ad grammaticam exigi. Ex omnibus etiam morosis et praefactis literae exactoribus quaero, ubi Lucas et Paulus calicem dicunt testamentum in sanguine, annon idem exprimant quod priore membro, ubi panem nominant corpus? Eadem certe religio fuit in una parte mysterii, quae in altera; et quia obscura est brevitas, sensum melius elucidat longior sermo. Quoties ergo ex verbo uno contendent, panem esse corpus: ego ex pluribus verbis commodam interpretationem afferam, esse testamentum in corpore. Quid enim? an quaerendus erit interpres Paulo et Luca fidelior aut certior? Neque tamen huc tendo, ut quidquam delibem de ea quam confessus sum corporis Christi communicatione; stultam modo pervicaciam, qua tam hostiliter litigant de verbis, refellere propositum est. Panem, autoribus Paulo et Luca, corpus Christi esse intelligo, quia foedus est in corpore. Quod si impugnant, non mecum, sed cum spiritu Dei certamen illis est. Utcunque verborum Christi

reverentia tangi se quiritentur, quominus figurate intelligere ausint quae sunt aperte dicta, non est tamen hic satis justus praetextus, cur omnes quas contra objicimus rationes ita respuant. Interea quale sit istud in Christi corpore et sanguine testamentum, ut jam admonui, tenere convenit: quia non aliter prodesset nobis foedus sacrificio mortis sancitum, nisi accederet arcana illa communicatio qua in unum cum Christo coalescimus.

21. Restat igitur ut propter affinitatem quam habent cum suis symbolis res signatae, nomen ipsum rei fateamur attributum fuisse symbolo; figurate id quidem, sed non sine aptissima analogia. Allegorias et parabolas omitto, ne quis subterfugia me quaerere, et extra praesentem causam egredi causetur. Dico metonymicum esse hunc sermonem, qui usitatus est passim in scriptura, ubi de mysteriis agitur. Neque enim aliter accipere possis quod dicitur, circumcisionem esse foedus, agnum esse transitum, sacrificia legis esse expiationes; denique petram, ex qua in deserto aqua profluebat, fuisse Christum, nisi translatitie dictum accipias. Nec modo a superiore ad inferius nomen transfertur; sed contra, etiam rei signatae tribuitur nomen signi visibilis: ut quum dicitur Deus apparuisse Mosi in rubo (Exod. 3, 2); arca foederis vocatur Deus et Dei facies (Psal. 84, 8 et 42, 3), et columba, spiritus sanctus (Matth. 3, 16). Nam etsi essentia symbolum a re signata differt, quod haec spiritualis est et coelestis, illud corporeum et visibile, quia tamen rem cui repraesentandae consecratum est, non figurat tantum ceu nuda et inanis tessera, sed vere etiam exhibet: cur non ejus appellatio in ipsum jure competat? Quod si humanitus excogitata symbola, quae imagines sunt rerum absentium potius quam notae praesentium, quas etiam ipsas fallaciter saepissime adumbrant, earum tamen titulis interdum ornantur, quae a Deo sunt instituta, multo majori ratione rerum nomina mutuantur, quarum et certam minimeque fallacem significationem semper gerunt, et adjunctam habent secum veritatem. Tanta est similitudo et vicinitas alterius ad alterum, ut proclivis ultro citroque sit deductio. Desinant itaque adversarii insulsas facetias in eos congerere, tropistas vocando: quando ex communi scripturae usu sacramentalem loquendi modum exponimus. Nam quum in multis sacramenta simul conveniunt, tum in hac metonymia quaedam est ipsis omnibus inter se communitas. Ut ergo lapidem, e quo Israelitis spiritualis potus scaturiebat, Christum fuisse apostolus docet (1 Cor. 10, 4), quod visibile symbolum foret, sub quo spiritualis ille potus vere quidem, sed non ad oculum percipiebatur: ita corpus Christi panis hodie nuncupatur, quando symbolum est quo veram corporis sui manducationem offert nobis Dominus. Neque aliter vel sensit vel loquutus est Augustinus [1]); ne quis hoc aspernetur tanquam novum commentum. Si sacramenta, inquit, quandam similitudinem earum rerum quarum sacramenta sunt, non ha-

1) Epist. 23. ad Bonif. (98).

berent, utique sacramenta non essent; ex hac autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt: sicut ergo secundum quendam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est. Multi sunt apud eum similes loci, quos supervacuum foret congerere, quum unus ille sufficiat; nisi quod monendi sunt lectores idem a sancto viro tradi in epistola ad Evodium. Frivola autem tergiversatio est, ubi docet Augustinus, frequentem ac tritam esse metonymiam in mysteriis, non fieri mentionem coenae. Quia hoc recepto, ratiocinari a genere ad speciem non liceret, nec valeret argumentum: omne animal motu praeditum est, ergo bos et equus motu praeditus est. Quanquam longior disceptatio alibi ejusdem sancti verbis dirimitur, ubi dicit [1]), Christum non dubitasse vocare corpus suum, quum signum daret corporis sui. Et alibi [2]): miranda, inquit, Christi patientia, quod Judam adhibuit ad convivium, in quo corporis et sanguinis sui figuram discipulis commendavit et tradidit.

22. Si quis tamen morosus, ad alia omnia caecutiens, huic tantum verbo insistat, HOC EST, quasi mysterium hoc ab omnibus aliis separet, facilis solutio est. Verbi substantivi tantam esse emphasim dicunt, ut nullum schema admittat. Quod si illis concedimus, nempe in verbis Pauli (1 Cor. 10, 16) substantivum verbum legitur, ubi panem vocat *κοινωνίαν* corporis Christi. Aliud autem est communicatio quam corpus ipsum. Imo fere, ubi de sacramentis agitur, idem verbum occurrit: hoc erit vobis foedus mecum (Gen. 17, 13); agnus hic erit vobis Pesach (Exod. 12, 43). Ne plura, quum dicit Paulus (1 Cor. 10, 4) petram fuisse Christum, cur illis minus emphaticum est eo loco substantivum verbum quam in Christi sermone? Respondeant etiam, ubi dicit Joannes (7, 39): nondum erat spiritus sanctus quia Jesus nondum erat glorificatus, quid valeat substantivum verbum? Nam si regulae suae affixi manent, abolebitur aeterna spiritus essentia, quasi initium acceperit a Christi ascensione. Respondeant demum quid significet illud Pauli (Tit. 3, 5), baptismum esse lavacrum regenerationis et renovationis, quem constat multis esse inutilem. Sed nihil ad eos refellendos validius est quam illud Pauli (1 Cor. 12, 12), ecclesiam esse Christum. Nam similitudine corporis humani adducta subnectit: sic est Christus. Ubi non intelligit unigenitum Dei filium in se, sed in membris. His jam me adeptum esse arbitror, ut sanis et integris hominibus foeteant hostium nostrorum calumniae, dum spargunt, fidem nos abrogare Christi verbis: quae nos non minus obedienter amplectimur quam ipsi, et majori religione expendimus. Imo supina eorum securitas indicio est non magnopere eos curare quid voluerit Christus, modo clypeum illis suppeditet ad tuendam obstinationem; sicuti nostra disquisitio testis esse debet, quanti sit

---

1) Contra Adimantum Manichaeum Cap. 12.
2) In Psal. 3.

nobis Christi autoritas. Odiose jactant, humanum sensum nobis obstare, quominus credamus quod Christus sacro suo ore protulit; sed quam improbe hanc ignominiam nobis inurant, magna ex parte jam planum feci, et clarius deinde liquescet. Nihil ergo nos impedit quominus loquenti Christo credamus, et simul ac hoc vel illud annuerit, acquiescamus. Tantum hoc agitur, an nefas sit de genuino sensu sciscitari.

23. Vetant boni isti magistri, ut literati appareant, vel tantillum a litera discedere. Ego contra, ubi scriptura Deum nominat virum bellicosum, quia sine translatione nimis asperam loquutionem fore video, non dubito sumptam esse ab hominibus comparationem. Et sane non alio praetextu molesti olim fuerunt orthodoxis patribus Anthropomorphitae, nisi quod vocibus illis mordicus arreptis: oculi Dei vident, ascendit ad ejus aures, manus ejus extenta, terra scabellum pedum ejus, clamitabant eripi Deo corpus suum quod ei scriptura assignat. Hac lege recepta, immanis barbaries totam fidei lucem obruet. Quae enim absurditatum monstra fanaticis hominibus elicere non licebit, si illis permittitur singulos apices stabiliendis suis placitis objicere? Quod objiciunt, non esse verisimile, quum Christus apostolis singulare pararet in rebus adversis solatium, aenigmatice loquutum esse vel obscure, pro nobis facit. Nisi enim apostolis venisset in mentem, panem vocari figurate corpus, quia symbolum esset corporis, turbati haud dubie fuissent re tam prodigiosa. Eodem fere momento narrat Joannes, in minimis quibusque difficultatibus perplexos haesisse. Qui secum disceptant, quomodo iturus sit Christus ad patrem, et quaestionem movent quomodo abiturus sit e mundo; qui de patre coelesti nihil eorum quae dicuntur intelligunt, donec eum viderint (Joann. 14, 5. 8. et 16, 17): quomodo tam faciles fuissent ad credendum quod repudiat omnis ratio, Christum discumbere in mensa sub conspectu suo, et invisibilem includi sub pane? Quod ergo panem sine dubitatione edendo consensum suum testantur, hinc apparet eodem quo nos sensu accepisse Christi verba, quia illis occurrit, quod in mysteriis non debet videri insolens, nomen rei signatae signo transscribi. Certa igitur et dilucida fuit discipulis consolatio, ut nobis est, nullo aenigmate implicita. Nec aliud causae est cur a nostra interpretatione quidam resiliant, nisi quod eos excaecavit diaboli incantatio, nempe ut aenigmatum tenebras sibi fingant, ubi obvia est concinnae figurae interpretatio. Praeterea si in verbis praecise insistitur, perperam aliud seorsum de pane praedicaret Christus quam de calice. Panem vocat corpus, vinum vocat sanguinem: aut confusa erit battologia, aut erit partitio quae corpus a sanguine dividat. Imo tam vere dicetur de calice, hoc est corpus meum, quam de pane ipso; et praedicari vicissim poterit, panem esse sanguinem. Si respondeant, spectandum esse in quem finem vel usum instituta sint symbola, fateor id quidem, sed interea minime se expedient, quin eorum error absurdum hoc secum trahat, panem esse sanguinem, et vinum cor-

pus. Jam quid hoc sibi velit, nescio, quum res diversas esse concedant panem et corpus, asserere tamen alterum de altero proprie et sine figura praedicari; ac si quis diceret vestem quidem diversam esse ab homine, et tamen proprie vocari hominem. Interea quasi in pertinacia et convitiis victoria illis sita esset, Christum accusari mendacii dicunt, si quaeritur verborum interpretatio. Jam lectoribus judicare promptum erit, quam injustam nobis injuriam faciant isti syllabarum aucupes, dum simplices imbuunt hac opinione, fidem nos detrahere Christi verbis, quae furiose ab illis perverti ac confundi, a nobis autem fideliter ac dextre explicari demonstravimus.

24. Sed non potest hujus mendacii infamia penitus abstergi nisi diluto altero crimine. Nos enim rationi humanae ita addictos esse jactant, ut nihilo plus tribuamus Dei potentiae quam naturae ordo patitur, et dictat communis sensus. A tam improbis calumniis provoco ad ipsam doctrinam quam tradidi: quae satis dilucide ostendit, me hoc mysterium minime rationis humanae modo metiri, vel naturae legibus subjicere. Obsecro, an ex physicis didicimus, Christum perinde animas nostras e coelo pascere carne sua atque corpora pane et vino aluntur? unde haec carni virtus ut animas vivificet? Naturaliter non fieri omnes dicent. Humanae rationi nihilo magis placebit, penetrare ad nos Christi carnem, ut nobis sit alimentum. Denique quisquis doctrinam nostram gustaverit, rapietur in admirationem arcanae Dei potentiae. Isti autem boni ejus zelotae miraculum sibi fabricant, quo sublato evanescit Deus ipse cum sua potentia. Lectores iterum admonitos cupio, ut quid ferat nostra doctrina diligenter aestiment, pendeatne a sensu communi, an vero fidei alis, superato mundo, transscendat in coelos. Dicimus Christum tam externo symbolo quam spiritu suo ad nos descendere, ut vere substantia carnis suae et sanguinis sui animas nostras vivificet. In his paucis verbis qui non sentit multa subesse miracula, plus quam stupidus est: quando nihil magis praeter naturam, quam ut vitam spiritualem et coelestem animae mutuentur a carne quae originem suam e terra accepit, et quae morti fuit subjecta. Nihil magis incredibile quam res toto coeli et terrae spatio dissitas ac remotas, in tanta locorum distantia non solum conjungi, sed uniri, ut alimentum percipiant animae ex carne Christi. Desinant ergo praeposteri homines invidiam putida calumnia nobis facere, ac si de immensa Dei potentia maligne aliquid restringeremus. Ipsi enim vel nimis stulte errant, vel improbe mentiuntur. Non enim hic quaeritur quid Deus potuerit, sed quid voluerit. Affirmamus autem id factum esse quod illi placitum erat. Placuit autem, Christum fratribus per omnia similem fieri, excepto peccato. Qualis est nostra caro? nonne quae certa sua dimensione constat, quae loco continetur, quae tangitur, quae videtur? Et cur, inquiunt, non faciat Deus ut caro eadem plura diversaque loca occupet, ut nullo loco contineatur, ut modo et specie careat? Insane, quid a Dei potentia postulas ut carnem faciat simul esse

et non esse carnem? Perinde ac si instes ut lucem faciat simul esse lucem et tenebras. At lucem vult esse lucem; tenebras, tenebras; carnem, carnem. Convertet quidem quum volet tenebras in lucem et lucem in tenebras; sed quum exigis ut lux et tenebrae non differant, quid aliud quam ordinem sapientiae Dei pervertis? Carnem igitur carnem esse oportet; spiritum, spiritum; unumquodque qua a Deo lege et conditione creatum est. Ea vero est carnis conditio ut uno certoque loco, ut sua dimensione, ut sua forma constet. Ea conditione carnem induit Christus, cui, teste Augustino [1]), incorruptionem quidem et gloriam dedit, naturam et veritatem non abstulit.

25. Excipiunt, se verbum habere quo palam facta est Dei voluntas: nempe si illis conceditur, donum interpretationis ex ecclesia profligare quod lucem verbo afferat. Fateor illos habere verbum: sed quale olim Anthropomorphitae, quum Deum corporeum facerent; quale Marcion et Manichaei, quum fingerent Christi corpus vel coeleste, vel phantasticum. Citabant enim testimonia: primus Adam e terra terrestris, secundus Adam e coelo coelestis. Item: Christus se ipsum exinanivit forma servi accepta, et similitudine repertus ut homo. Verum crassi comestores nullam Dei potentiam esse existimant, nisi monstro in cerebris suis fabricato evertatur totus ordo naturae; quod potius est Deum circumscribere, ubi figmentis nostris appetimus experiri quid possit. Ex quo enim verbo sumpserunt, corpus Christi in coelo visibile esse, latere autem invisibile in terra sub innumeris panis frustulis? Dicent necessitatem hoc flagitare, ut Christi corpus detur in coena. Nempe quia carnalem esum ex Christi verbis elicere libuit, suo ipsorum praejudicio abrepti necesse habuerunt argutiam hanc excudere, cui reclamat tota scriptura. Quidquam vero a nobis imminui de potentia Dei, usque eo falsum est, ut nostra doctrina apprime magnificum sit ejus elogium. Sed quia semper nos insimulant, fraudari Deum suo honore, dum respuimus quod secundum communem sensum difficile est creditu, licet ore Christi promissum fuerit: iterum respondeo quod nuper, nos in fidei mysteriis sensum communem non consulere, sed placida docilitate et spiritu mansuetudinis, quem commendat Jacobus (1, 21), suscipere profectam e coelo doctrinam. Sed in quo ipsi perniciose errant, nos utilem moderationem sequi non diffiteor. Illi auditis Christi verbis, hoc est corpus meum, miraculum ab ejus mente remotissimum imaginantur. Ubi autem ex hoc commento emergunt foedae absurditates, quia jam praecipiti festinatione laqueos induerunt, demergunt se in abyssum omnipotentiae Dei, ut hoc modo veritatis lucem exstinguant. Hinc fastuosa illa morositas: nolumus scire quomodo sub pane lateat Christus, hac ipsius voce contenti: hoc est corpus meum. Nos vero, ut in tota scriptura, sanam hujus loci intelligentiam non minore obedientia quam cura consequi studemus; neque praepostero fervore temere arripimus et sine delectu quod pri-

1) Epist. ad Dardanum.

mum se mentibus nostris ingerit; sed sedula meditatione adhibita, sensum amplectimur quem spiritus Dei suggerit. Quo freti despicimus ex alto quidquid terrenae sapientiae contra opponitur. Imo captivas tenemus mentes nostras, ne verbulo duntaxat obstrepere, ac humiliamus, ne insurgere audeant. Hinc nata est expositio verborum Christi, quam ex perpetuo scripturae usu sacramentis communem esse, omnes in ea mediocriter versati norunt. Nec vero nefas esse nobis ducimus, sanctae virginis exemplo (Luc. 1, 34), in re ardua sciscitari quomodo fieri possit.

26. Sed quia nihil ad confirmandam piorum fidem magis valebit, quam ubi didicerint, quam posuimus doctrinam ex puro Dei verbo sumptam esse, ejusque autoritati inniti, hoc quoque qua potero brevitate planum faciam. Corpus Christi, ex quo resurrexit, non Aristoteles, sed spiritus sanctus tradit finitum esse, ac coelo comprehendi usque ad ultimum diem. Nec me latet, locos, qui in hanc rem citantur, secure ab ipsis eludi. Quoties dicit Christus (Joann. 14, 12 et 28) se abiturum relicto mundo, excipiunt, discessum illum nihil aliud esse quam mutationem mortalis status. Atqui hoc modo non substitueret Christus spiritum sanctum, supplendo, ut loquuntur, absentiae suae defectui; quando in illius locum non succedit, nec rursum descendit Christus ipse ex coelesti gloria, ut conditionem mortalis vitae susciperet. Certe adventus spiritus et ascensus Christi antitheta sunt: ideoque fieri non potest ut eodem modo secundum carnem nobiscum habitet Christus, quo spiritum suum mittit. Adde quod diserte exprimit, se cum discipulis non semper fore in mundo. Hoc etiam dictum pulchre sibi diluere videntur: quasi neget Christus se pauperem et miserum semper fore, vel necessitatibus caducae vitae obnoxium. Atqui circumstantia loci palam reclamat: quando non agitur de egestate et inopia, vel misero terrenae vitae statu, sed de cultu et honore. Unctio discipulis non placebat, quod putarent supervacuum et inutilem esse sumptum et luxuriae affinem, ideoque in pauperes impensum maluissent pretium illud, quod male profusum fuisse putabant. Respondet Christus se non semper fore praesentem ut tali honore colatur (Matth. 26, 11). Nec aliter exposuit Augustinus, cujus haec minime ambigua sunt verba[1]: Quum diceret Christus, me non semper habebitis vobiscum, loquebatur de praesentia corporis. Nam secundum majestatem suam, secundum providentiam, secundum ineffabilem et invisibilem gratiam, impletur quod ab eo dictum est: ecce, ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi; secundum carnem vero quam verbum assumpsit, secundum id quod de virgine natus est, secundum id quod a Judaeis comprehensus est, quod ligno confixus, quod de cruce depositus, quod linteis involutus, quod in sepulcro conditus, quod in resurrectione manifestatus: non semper habebitis me vobiscum. Quare? quoniam

1) Tract. in Joann. 50, 13.

conversatus est secundum corporis praesentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, et deducentibus eis videndo, non sequendo, ascendit. Non est hic, ibi enim sedet ad dexteram patris. Et tamem hic est, quia non recessit praesentia majestatis. Aliter secundum praesentiam majestatis, semper habemus Christum; secundum praesentiam carnis recte dictum est: me autem non semper habebitis. Habuit enim ecclesia secundum praesentiam carnis paucis diebus; modo fide tenet, oculis non videt. Ubi, ut hoc quoque breviter annotem, tribus modis eum nobis praesentem facit, majestate, providentia, ineffabili gratia, sub qua mirificam istam corporis et sanguinis ejus communionem comprehendo: modo spiritus sancti virtute fieri intelligamus, non fictitia illa corporis ipsius sub elemento inclusione. Siquidem carnem se habere et ossa Dominus noster testatus est quae palpari et videri possent. Et abire ac ascendere, non speciem ascendentis abeuntisque dare significant, sed vere id facere quod verba sonant. Ergone, dicet quispiam, certam coeli regionem Christo assignabimus? Ego autem cum Augustino [1]) respondeo, curiosissimam esse hanc et supervacaneam quaestionem, modo tamen in coelo esse credamus.

27. Quid vero, toties repetitum ascensus nomen, annon migrationem ab uno loco in alterum significat? Negant: quia per altitudinem secundum eos tantum notatur imperii majestas. Sed quid ipse ascendendi modus? annon spectantibus discipulis in sublime evehitur? annon clare narrant evangelistae receptum fuisse in coelos? Excipiunt acuti isti sophistae, nube interposita subductum fuisse e conspectu, ut discerent fideles non fore postea in mundo visibilem. Quasi vero non debuerit potius momento evanescere, ut fidem faceret praesentiae invisibilis; vel nubes eum colligere non debuerit antequam pedem moveret. Dum vero sublimis fertur in aerem, et subjecta nube se amplius in terra quaerendum non esse docet, tuto colligimus domicilium nunc ei in coelis esse: sicut etiam asserit Paulus (Phil. 3, 20), et inde a nobis exspectari jubet. Hac ratione admonent angeli (Act. 1, 11) discipulos, frustra eos in coelum suspicere; quia Jesus qui assumptus est in coelum, sic veniet quemadmodum eum viderant ascendere. Hic quoque faceta, ut sibi videntur, tergiversatione effugiunt sanae doctrinae adversarii, venturum tunc visibilem, qui nunquam e terra discessit, quin apud suos invisibilis maneat. Quasi vero angeli duplicem illic praesentiam insinuent, ac non simpliciter discipulos faciant oculatos testes ascensus, ne qua supersit dubitatio; perinde ac si dicerent: vobis videntibus in coelum receptus coeleste sibi imperium asseruit; superest ut patienter exspectetis dum rursus adveniat mundi judex; quia nunc coelum ingressus non est, ut illud solus occupet, sed ut secum vos et omnes pios colligat.

28. Quoniam vero patronos adulterini dogmatis veterum

1) Libr. de fide et symb. cap. 6.

suffragiis nihil pudet illud ornare, ac praesertim Augustini, quam perverse id conentur, paucis expediam. Nam quum a doctis et piis viris collecta fuerint eorum testimonia, nolo rem actam agere; ex eorum lucubrationibus petat qui volet. Ne ex Augustino quidem congeram quaecunque ad rem facerent; sed contentus ero paucis ostendere, sine controversia totum esse nostrum. Quod adversarii, ut eum nobis extorqueant, praetexunt, passim in ejus libris occurrere, carnem et sanguinem Christi dispensari in coena, nempe victimam semel in cruce oblatam, frivolum est: quum simul vocet vel eucharistiam, vel sacramentum corporis. Caeterum quo sensu voces carnis et sanguinis usurpet, non est quod longo circuitu quaeramus, quando se ipsum explicat, dicens[1]), sacramenta ex similitudine rerum quas signant nomina accipere; ideoque secundum quendam modum sacramentum corporis esse corpus. Cui concinit alter[2]) locus satis vulgaris: non dubitavit Dominus dicere, hoc est corpus meum, quum signum daret. Iterum objectant, diserte scribere Augustinum, corpus Christi cadere in terram et in os ingredi[3]): nempe eodem sensu quo consumi affirmat, quia utrumque simul conjungit. Nec obstat quod dicit, peracto mysterio panem consumi, quia paulo ante dixerat: quia hominibus haec nota sunt, quando per homines fiunt, honorem tanquam religiosa possunt habere; tanquam mira, non possunt. Nec alio spectat quod adversarii nimis inconsiderate ad se trahunt, Christum se quodammodo portasse manibus suis, quum panem mysticum discipulis porrigeret[4]). Nam adverbio similitudinis interposito satis declarat, non vere nec realiter fuisse sub pane inclusum. Nec mirum; quando alibi[5]) aperte contendit, corpora, si illis tollantur spatia locorum, nusquam fore, et quia nusquam erunt, penitus non fore. Jejuna est cavillatio, illic non agi de coena, in qua Deus specialem virtutem exserit: quia de Christi carne mota erat quaestio, et sanctus vir ex professo respondens, immortalitatem, inquit, carni suae dedit Christus, naturam non abstulit; secundum hanc formam non putandus est ubique diffusus: cavendum enim ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus; non est autem consequens ut, quod in Deo est, sit ubique ut Deus. Subjicitur mox ratio: una enim persona Deus et homo est, et utrumque unus Christus; ubique per id quod est Deus, in coelo per id quod est homo. Cujus socordiae fuisset non excipere coenae mysterium, rem adeo seriam et gravem, si quid doctrinae quam tractabat illic fuisset adversum? Et tamen si quis attente quod paulo post sequitur legat, reperiet sub illa generali doctrina coenam quoque comprehendi, Christum unigenitum Dei filium, eundemque filium hominis, ubique totum praesentem esse, tanquam Deum: in templo

1) Ad Bonif. ep. 23.
2) Contra Adimantum Manich. libr. 12.
3) Libr. 3. de Trinit. cap. 10.
4) In Ps. 33.
5) Epist. ad Dardanum.

Dei (hoc est in ecclesia) esse tanquam inhabitantem Deum, et in loco aliquo coeli, propter veri corporis modum. Videmus ut ad Christum cum ecclesia uniendum, corpus ejus e coelo non eliciat, quod certe facturus erat, si corpus Christi vere cibus nobis non esset nisi sub pane inclusum. Alibi [1]) definiens quomodo fideles Christum nunc possideant: habes, inquit, per signum crucis, per baptismatis sacramentum, per altaris cibum et potum. Quam recte superstitiosum ritum inter symbola praesentiae Christi numeret, non disputo; sed qui praesentiam carnis comparat crucis signo, satis ostendit se Christum bicorporem non fingere, ut occultus sub pane lateat qui in coelo visibilis sedet. Quod si explicatione indiget, continuo post illic adjungitur, secundum praesentiam majestatis nos semper habere Christum; secundum praesentiam carnis recte dictum esse: me non semper habebitis. Excipiunt simul etiam hoc addi, secundum ineffabilem et invisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est: ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi. Sed nihil in eorum commodum: quia hoc tandem ad majestatem restringitur, quae semper opponitur corpori, ac nominatim caro a gratia virtuteque discernitur. Sicut alibi eadem antithesis apud eum legitur, quod reliquerit Christus discipulos praesentia corporali, ut futurus sit cum illis praesentia spirituali: ubi clarum est, carnis essentiam distingui a spiritus virtute, quae nos Christo conjungit, locorum alioqui distantia procul dissitos. Eodem loquendi genere saepius utitur, ut quum dicit: venturus est ad vivos et mortuos praesentia itidem corporali, secundum fidei regulam sanamque doctrinam; nam praesentia spirituali ad eos utique erat venturus, et cum tota ecclesia futurus in mundo usque ad consummationem saeculi: ergo ad credentes dirigitur hic sermo, quos servare jam coeperat praesentia corporali, et quos relicturus erat absentia corporali, ut eos cum patre servaret praesentia spirituali. Corporale accipere pro visibili, nugatorium est: quando et corpus opponit divinae potentiae; et addens, cum patre servare, clare exprimit gratiam suam e coelo per spiritum ad nos diffundere.

29. Et quoniam tantum fiduciae ponunt in hac latebra praesentiae invisibilis, agedum videamus quam bene in ea se occultent. Primo syllabam non proferent ex scripturis, qua probent invisibilem esse Christum; sed pro confesso sumunt, quod nemo sanus illis dabit, non posse aliter Christi corpus in coena dari nisi opertum panis larva. Atque hoc ipsum est de quo nobiscum litigant: tantum abest ut principii locum obtineat. Ac dum ita garriunt, coguntur duplex facere Christi corpus: quia in se visibile est in coelo secundum eos, in coena autem speciali dispensationis modo invisibile. Quam vero belle hoc conveniat, tum ex aliis scripturae locis, tum Petri testimonio facile judicium est. Dicit Petrus (Act. 3, 21), oportere Christum in coelo capi vel

1) Tract. 50. in Joannem.

comprehendi, donec iterum adveniat. Docent isti ubique locorum esse, sed absque forma. Excipiunt, iniquum esse naturam gloriosi corporis subjicere communis naturae legibus. Atqui Serveticum illud delirium, quod piis omnibus merito detestabile est, absorptum fuisse corpus a divinitate, secum trahit haec responsio. Non dico eos ita sentire; verum si inter dotes glorificati corporis numeratur, invisibili modo omnia implere, corpoream substantiam aboleri palam est, nec discrimen ullum relinqui deitatis et humanae naturae. Deinde, si ita multiforme et varium est Christi corpus, ut uno in loco appareat, in altero sit invisibile, ubi ipsa corporis natura, quod suis dimensionibus constat? et ubi unitas? Longe rectius Tertullianus, qui verum et naturale Christi corpus fuisse contendit: quia ejus in mysterio coenae figura nobis proponitur in pignus ac certitudinem vitae spiritualis. Et certe de corpore glorioso dicebat Christus (Luc. 24, 39): videte et palpate, quia spiritus carnem et ossa non habet. Ecce ipsius Christi ore carnis veritas probatur, quia palpari potest ac videri. Aufer ista, jam caro esse desinet. Semper ad latibulum confugiunt suae dispensationis quam sibi fabricarunt. Nostrum vero est, quod absolute pronuntiat Christus ita amplecti, ut sine exceptione apud nos valeat quod vult asserere. Se non spectrum esse probat: quia sit in carne sua visibilis. Tollatur quod tanquam proprium corporis sui naturae vendicat: nonne excudenda erit nova corporis definitio? Jam quocunque se circumagant, in loco illo Pauli (Phil. 3, 21) fictitia eorum dispensatio locum non habet, ubi dicit, nos exspectare e coelo salvatorem, qui corpus nostrum humile configurabit corpori suo glorioso. Neque enim speranda nobis est conformitas in illis, quas Christo affingunt, qualitatibus, ut cuique invisibile sit ac immensum corpus. Nec vero reperietur quisquam tam bardus cui tantam absurditatem persuadeant. Ne igitur corpori Christi glorioso hanc adscribant dotem, multis in locis simul esse, nulloque spatio contineri. Denique vel aperte negent carnis resurrectionem, vel concedant Christum vestitum coelesti gloria non exuisse carnem, qui nos in carne nostra illius ejusdem gloriae facturus est consortes ac socios, quando nobis futura est communis cum eo resurrectio. Quid enim clarius tradit tota scriptura, quam Christum, ut veram nostram carnem induit quum e virgine natus est, in vera carne nostra passus est, quum pro nobis satisfecit, ita eundem veram carnem et resurgendo recepisse, et in coelum sustulisse? Haec enim nobis nostrae resurrectionis et in coelum ascensionis spes est, quod Christus resurrexit et ascendit; atque, ut ait Tertullianus, arrham nostrae resurrectionis secum in coelos tulit. Porro quam infirma et fragilis foret spes illa, nisi haec ipsa nostra caro in Christo vere suscitata et in regnum coelorum ingressa esset? Atqui haec est propria corporis veritas, ut spatio contineatur, ut suis dimensionibus constet, ut suam faciem habeat. Facessat igitur stultum illud commentum quod tam mentes homi-

num quam Christum pani affigit. Quorsum enim occulta sub pane praesentia, nisi ut qui Christum sibi habere conjunctum cupiunt, in symbolo illo subsidant? Atqui Dominus ipse non oculos tantum, sed omnes sensus nostros e terra subducere voluit, se attingi a mulieribus vetans, donec ascendisset ad patrem (Joann. 20, 17). Quum pio reverentiae studio Mariam videat properare ad osculandos pedes, cur tactum hunc improbet ac prohibeat, donec in coelum receptus fuerit, nulla causa est, nisi quia nusquam alibi vult quaeri. Quod objiciunt, postea visum fuisse Stephano (Act. 7, 55), facilis solutio est. Neque enim ideo necesse fuit Christo locum mutare, qui servi sui oculis perspicaciam dare potuit quae coelos penetraret. Idem et de Paulo dicendum (Act. 9, 4). Quod Christum exiisse e sepulcro clauso (Matth. 28, 6), et clausis januis ad discipulos ingressum esse (Joann. 20, 19) objiciunt, nihilo magis eorum errori suffragatur. Nam sicut aqua non secus ac solidum pavimentum Christo iter praebuit super lacum ambulanti, ita nihil mirum si ad ejus occursum se flexit lapidis durities. Etsi probabilius est, ejus imperio amotum fuisse lapidem, et mox transitu dato, in suum locum rediisse. Nec januis clausis intrare tantundem valet ac penetrare per solidam materiam, sed sibi aditum patefacere divina virtute, ut repente steterit inter suos discipulos, plane admirabili modo, quum obseratae essent fores. Quod citant ex Luca (24, 31), Christum subito evanuisse ex discipulorum oculis, quibuscum Emaunta profectus erat, nihil illis prodest, et nos adjuvat. Nam ut sui conspectum illis auferret, non factus est invisibilis, sed tantum disparuit. Sicuti, eodem Luca teste, quum simul iter faceret, non induit novam faciem ne agnosceretur, sed tenuit eorum oculos. Isti vero non modo Christum transformant, ut in terra versetur, sed alium alibi suique dissimilem esse fingunt. Denique ita nugando, non uno quidem verbo, sed periphrasi, ex carne Christi spiritum faciunt, nec eo contenti qualitates ei penitus contrarias induunt. Unde necessario sequitur duplicem esse.

30. Jam ut illis demus quod garriunt de invisibili praesentia, nondum tamen probata erit immensitas, sine qua frustra Christum sub pane includere tentabunt. Nisi ubique simul esse possit Christi corpus nulla loci circumferentia, sub pane in coena latere credibile non erit. Qua necessitate ab illis inducta est prodigiosa ubiquitas. Atqui firmis clarisque scripturae testimoniis demonstratum est, circumscribi humani corporis mensura; deinde suo in coelum ascensu palam fecisse non omnibus se esse in locis, sed, dum in unum transit, priorem relinquere. Nec vero promissio quam adducunt, ad corpus trahenda est: ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi (Matth. 28, 20). Primum non stabit perpetua conjunctio, nisi extra coenae usum Christus in nobis corporaliter habitet; ideoque justa ratio non est cur tam acerbe de verbis Christi litigent, ut Christum in coena includant sub pane. Deinde contextus evincit, Christum nihil

minus quam de carne sua loqui, sed invictum auxilium promittere discipulis, quo eos adversus omnes satanae mundique insultus tueatur et sustineat. Nam quum difficilem provinciam injungeret, ne eam aggredi dubitent, vel trepide obeant, praesentiae suae fiducia eos confirmat, ac si diceret, non defore illis suum praesidium, quod insuperabile erit. Nisi omnia confundere liberet, annon praesentiae modum distinguere oportuit? Et certe quidam cum magno dedecore prodere inscitiam suam malunt quam vel minimum de errore cedere. Non loquor de papistis: quorum tolerabilior, vel saltem magis verecunda est doctrina. Sed quosdam ita abripit contentio, ut dicant, propter unitas in Christo naturas, ubicunque est divinitas Christi, illic quoque esse carnem, quae ab illa separari nequit. Quasi vero unio illa conflaverit ex duabus naturis medium nescio quid, quod neque Deus esset, neque homo. Sic quidem Eutyches, et post eum Servetus. Verum ex scriptura aperte colligitur, sic unicam Christi personam constare ex duabus naturis, ut cuique tamen sua maneat salva proprietas. Ac Eutychen jure fuisse damnatum negare eos pudebit; ad damnationis causam mirum est eos non attendere: quod discrimine inter naturas sublato, personae unitatem urgens, ex Deo hominem faceret, et ex homine Deum. Cujus ergo amentiae est, coelum terrae potius miscere quam non extrahere Christi corpus e coelesti sanctuario? Nam quod pro se testimonia illa adducunt: nemo ascendit in coelum nisi qui descendit, filius hominis qui in coelo est (Joann. 3, 13); item: filius qui est in sinu patris, ipse enarravit (idem 1, 18), ejusdem est stuporis spernere idiomatum *κοινωνίαν* quae non frustra olim a sanctis patribus inventa est. Certe quum Dominus gloriae crucifixus dicitur (1 Cor. 2, 8), non intelligit Paulus in sua divinitate quidquam fuisse passum; sed quia Christus, qui abjectus et contemptus in carne patiebatur, idem Deus erat et Dominus gloriae. Ad hunc modum et filius hominis in coelo erat: quia ipse idem Christus, qui secundum carnem filius hominis habitabat in terris, Deus erat in coelo. Qua ratione eo ipso loco descendisse dicitur secundum divinitatem: non quod divinitas coelum reliquerit, ut in ergastulum corporis se abderet; sed quia, tametsi omnia impleret, in ipsa tamen Christi humanitate corporaliter, id est naturaliter habitabat, et ineffabili quodam modo. Trita est in scholis distinctio, quam me referre non pudet: quamvis totus Christus ubique sit, non tamen totum quod in eo est, ubique esse. Atque utinam Scholastici ipsi vim hujus sententiae probe expendissent; quia ita occursum fuisset insulso commento de carnali Christi praesentia. Mediator ergo noster quum totus ubique sit, suis semper adest; et in coena speciali modo praesentem se exhibet, sic tamen ut totus adsit, non totum: quia, ut dictum est, in carne sua coelo comprehenditur donec judicium appareat.

31. Longe autem falluntur qui nullam carnis Christi praesentiam in coena concipiunt nisi in pane sistatur. Ita enim ar-

canae spiritus operationi, quae nobis Christum ipsum unit, nihil reliquum faciunt. Christus praesens illis non videtur nisi ad nos descendat. Quasi vero, si ad se nos evehat, non aeque potiamur ejus praesentia. Ergo tantum de modo quaestio est: quia Christum ipsi in pane locant, nobis autem non ducimus fas esse eum e coelo detrahere. Utrum rectius sit judicent lectores. Tantum facessat calumnia illa, auferri Christum a sua coena nisi sub panis integumento lateat. Nam quum mysterium hoc coeleste sit, necesse non est, Christum elicere in terras ut nobis sit conjunctus.

32. Porro de modo si quis me interroget, fateri non pudebit, sublimius esse arcanum quam ut vel meo ingenio comprehendi, vel enarrari verbis queat: atque, ut apertius dicam, experior magis quam intelligam. Itaque veritatem Dei in qua acquiescere tuto licet, hic sine controversia amplector. Pronuntiat ille carnem suam esse animae meae cibum, sanguinem esse potum. Talibus alimentis animam illi meam pascendam offero. In sacra sua coena jubet me sub symbolis panis ac vini corpus ac sanguinem suum sumere, manducare ac bibere. Nihil dubito, quin et ipse vere porrigat, et ego recipiam. Tantum absurda rejicio quae aut coelesti Christi majestate indigna, aut[1]) humanae ejus naturae veritate aliena esse apparet: quando et cum Dei verbo pugnare necesse est, quod et sic in gloriam regni coelestis receptum fuisse Christum docet, ut supra omnem mundi conditionem eum evehat; nec minus diligenter in humana ejus natura commendat, quae propria sunt verae humanitatis. Neque hoc vel incredibile vel a ratione absonum videri debet: quia ut spirituale est totum Christi regnum, ita quidquid agit cum sua ecclesia, ad rationem saeculi hujus minime exigendum est. Vel, ut Augustini verbis utar, per hominem hoc mysterium peragitur, ut reliqua, sed divinitus; in terra, sed coelitus. Ea, inquam, est corporis praesentia, quam sacramenti ratio postulat: quam tanta virtute tantaque efficacia hic eminere dicimus, ut non modo indubitatam vitae aeternae fiduciam animis nostris afferat, sed de carnis etiam nostrae immortalitate securos nos reddat[2]). Siquidem ab immortali ejus carne jam vivificatur, et quodammodo ejus immortalitati communicat. Qui supra haec suis hyperbolis evehuntur, nihil aliud quam talibus involucris simplicem et planam veritatem obscurant. Si cui nondum satisfactum fuerit, hic velim paulisper mecum reputet, de sacramento nunc haberi sermonem, cujus omnia ad fidem referenda sunt. Fidem vero nos ista quam enarravimus corporis participatione non minus laute affluenterque pascimus, quam qui ipsum Christum e coelo detrahunt. Ingenue interea confiteor, mixturam carnis Christi cum anima nostra, vel transfusionem qualis ab ipsis docetur me repudiare: quia nobis sufficit Christum e carnis suae substantia vitam in animas nostras spirare, imo propriam in nos vitam diffundere, quamvis in nos

1) Om. ab. 2) Irenaeus lib. 4. cap. 34 (18, 5).

non ingrediatur ipsa Christi caro. Adde quod fidei analogiam, ad quem omnem scripturae interpretationem exigere jubet Paulus (Rom. 12, 6), hac in parte mihi praeclare constare nihil dubium est. Qui veritati adeo perspicuae reclamant, ad quam fidei amussim se forment, viderint. Qui non confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo non est (1 Joann. 4, 3). Isti, licet dissimulent, vel non advertant, ipsum carne sua spoliant.

33. De communicatione idem sentiendum: quae nulla ab ipsis agnoscitur nisi Christi carnem sub pane deglutiant. Atqui spiritui sancto non levis fit injuria, nisi credimus fieri incomprehensibili ejus virtute ut cum carne et sanguine Christi communicemus. Imo si vis mysterii, qualis a nobis traditur, et cognita fuit veteri ecclesiae ab annis quadringentis, pro dignitate expensa esset, satis superque erat unde nobis satisfieret, clausa fuisset multis foedis erroribus janua, ex quibus accensae sunt horrendae dissensiones, quibus tum olim, tum nostra etiam aetate ecclesia misere vexata est, dum hyperbolicum praesentiae modum exigunt curiosi homines, quem scriptura nunquam ostendit. Ac de re stulte et temere concepta perinde tumultuantur ac si inclusio Christi sub pane, prora et puppis, ut ajunt, pietatis esset. Quomodo Christi corpus, ut semel pro nobis traditum est, nostrum fiat, quomodo sanguinis effusi participes fiamus, scire in primis referebat, quia id est totum Christum crucifixum possidere, ut bonis ejus omnibus fruamur. Nunc his omissis, quibus tantum inerat momenti, imo neglectis et paene sepultis, haec una spinosa quaestio illis placet, quomodo sub pane, vel sub specie panis lateat Christi corpus. Falso jactant, quidquid docemus de spirituali manducatione, verae et reali (ut loquuntur) opponi: quandoquidem non nisi ad modum respicimus. Qui apud eos carnalis est, dum Christum pane includunt; nobis spiritualis, quia vis arcana spiritus nostrae cum Christo conjunctionis vinculum est. Nihilo verior est altera objectio, nos fructum vel effectum duntaxat quem ex esu carnis Christi capiunt fideles, attingere. Diximus enim antea Christum ipsum coenae esse materiam; inde vero sequi effectum, quod sacrificio mortis ejus expiamur a peccatis, sanguine abluimur, resurrectione erigimur in spem coelestis vitae. Sed stulta imaginatio, cujus autor fuit Lombardus, pervertit eorum mentes, dum esum carnis Christi sacramentum esse putant. Sic enim ille [1]: sacramentum et non res, sunt species panis et vini; sacramentum et res, caro et sanguis Christi; res et non sacramentum, mystica ejus caro. Item paulo post: res significata et contenta est propria caro Christi; significata et non contenta mysticum corpus. Quod inter carnem Christi distinguit et alendi efficaciam qua praedita est, assentior; quod autem sacramentum esse fingit, et quidem sub pane contentum, error est non ferendus. Hinc nata est sacramentalis manducationis falsa interpreta-

1) Libr. 4. Dist. 8.

tio: quia putarunt impios quoque et sceleratos edere Christi corpus, quamlibet sint ab eo alieni. Atqui ipsa Christi caro in mysterio coenae non minus spiritualis res est, quam aeterna salus. Unde colligimus, quicunque vacui sunt Christi spiritu, carnem Christi nihilo magis posse edere quam vinum bibere cui non sit conjunctus sapor. Certe nimis indigne laceratur Christus, quum prostituitur incredulis emortuum et nullius vigoris ejus corpus; et repugnant aperta ejus verba (Joann. 6, 56): quisquis ederit carnem meam et biberit sanguinem meum, in me manet et ego in eo. Excipiunt, illic non agi de sacramentali esu: quod ego fateor, modo ne ad eundem scopulum subinde impingant, comedi carnem ipsam absque ullo fructu. Scire autem ex ipsis velim quamdiu eam contineant ubi manducarunt. Hic, meo judicio, exitum non reperient. Sed objiciunt, non posse hominum ingratitudine quidquam detrahi vel intercidere de fide promissionum Dei. Fateor sane, et vim mysterii integram manere dico, quantumvis impii eam, quoad in se est, exinanire studeant. Aliud tamen est offerri, aliud recipi. Spiritualem hunc cibum omnibus porrigit Christus, potumque spiritualem propinat: alii avide vescuntur, alii fastidiose respuunt. An horum rejectio faciet ut cibus et potus suam naturam perdant? Dicent hac similitudine sententiam suam juvari, nempe carnem Christi, licet insipida sit, esse nihilominus carnem. Ego vero nego posse comedi absque fidei gustu; vel, si cum Augustino loqui magis placet, nego plus referre homines ex sacramento quam vase fidei colligunt. Ita sacramento nihil decedit: imo illibata manet ejus veritas et efficacia, quamvis ab externa ejus participatione inanes discedant impii. Si rursus objiciant, derogari huic verbo, hoc est corpus meum, si panem corruptibilem et nihil praeterea impii recipiunt, in promptu solutio est, Deum nolle veracem agnosci in ipsa receptione, sed in bonitatis suae constantia, ubi indignis praestare quod rejiciunt paratus est, imo liberaliter offert. Atque haec est sacramenti integritas, quam violare totus mundus non potest, carnem et sanguinem Christi non minus vere dari indignis quam electis Dei fidelibus; simul tamen verum est, non secus atque pluvia super duram rupem decidens effluit, quia nullus in lapidem ingressus patet, ita impios sua duritie repellere Dei gratiam quominus ad ipsos penetret. Adde quod Christum absque fide recipi nihilo magis consentaneum est quam semen in igne germinare. Quod autem quaerunt, quomodo in damnationem quibusdam venerit Christus nisi eum indigne recipiant, frigidum est: quando nusquam legimus, Christum indigne recipiendo mortem sibi accersere homines, sed potius respuendo. Nec eos juvat Christi parabola, ubi dicit (Matth. 13, 7) semen enasci inter spinas, et postea suffocatum corrumpi: quia illic disserit quid valeat temporalis fides, quam edendae Christi carni et bibendo sanguini necessariam esse non putant qui Judam hac in parte aequaliter faciunt socium Petri. Quin potius eadem parabola refellitur eorum error, ubi

dicit Christus aliud semen cadere super viam, aliud super lapides, ac neutrum agere radicem. Unde sequitur, incredulis suam duritiem esse obstaculo quominus ad eos Christus perveniat. Quisquis salutem nostram hoc mysterio adjutam cupit, nihil aptius inveniet quam ut fideles ad fontem deducti vitam hauriant ex Dei filio. Dignitas vero satis magnifice commendatur, ubi tenemus, adminiculum esse quo inseramur in corpus Christi, vel insiti magis ac magis coalescamus, donec solide nos secum uniat in coelesti vita. Objiciunt, non debuisse fieri a Paulo (1 Cor. 11, 29) reos corporis et sanguinis Christi, nisi eorum essent participes. Ego autem respondeo, non ideo damnari quod comederint, sed tantum quod mysterium profanaverint, pignus sacrae cum Deo conjunctionis, quod reverenter suscipere debebant, calcando.

34. Porro quia Augustinus inter vetustos scriptores praecipue asseruit caput illud doctrinae, sacramentis nihil decedere, nec evacuari quam figurant gratiam, infidelitate vel malitia hominum, utile erit ex verbis ejus clare probare, quam inscite et perperam illud ad causam praesentem trahant qui canibus edendum projiciunt Christi corpus. Sacramentalis manducatio, secundum istos, est qua impii Christi corpus et sanguinem absque virtute spiritus vel ullo gratiae effectu recipiunt. Augustinus [1]) contra, verba illa (Joann. 6, 50) prudenter expendens: qui manducaverit carnem meam et biberit sanguinem meum, non morietur in aeternum: nempe, inquit, virtutem sacramenti, non tantum visibile sacramentum, et quidem intus, non foris; qui corde comedit, non qui premit dente. Unde tandem concludit hujus rei sacramentum, id est unitatis corporis et sanguinis Christi, in coena dominica proponi, quibusdam in vitam, aliis ad exitium; rem vero ipsam cujus sacramentum est, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicunque fuerit particeps. Ne quis hic cavilletur, rem vocari non corpus, sed quae ab illo separari potest, spiritus gratiam, has nebulas discutit antithesis inter epitheta visibile et invisibile: nam sub priore comprehendi non potest Christi corpus. Unde sequitur, visibili tantum symbolo incredulos communicare. Ac, quo melius tollatur dubitatio, postquam dixerat, panem hunc interioris hominis quaerere esuriem, subjicit: Moses et Aaron et Phinees, multique alii qui manna comederunt, placuerunt Deo; quare? quia visibilem cibum spiritualiter intelligebant, spiritualiter esuriebant, spiritualiter gustabant, ut spiritualiter satiarentur; nam et nos hodie accepimus visibilem cibum, sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti. Paulo post: ac per hoc, qui non manet in Christo, et in quo non manet Christus, procul dubio nec manducat spiritualiter carnem ejus, nec bibit sanguinem, licet carnaliter et visibiliter premat dentibus signum corporis et sanguinis. Audimus rursum opponi visibile signum spirituali manducationi. Quo refellitur error ille, corpus Christi invisibile sacramentaliter re

1) Homil. in Joann. 26.

vera comedi, quamvis non spiritualiter. Audimus etiam profanis et impuris nihil concedi praeter visibilem signi sumptionem. Hinc celebre ejus dictum [1]), reliquos discipulos panem Dominum manducasse, Judam vero panem Domini. Quo incredulos clare excludit a participatione corporis et sanguinis. Nec alio spectat quod alibi [2]) dicit: quid miraris si datus est Judae panis Christi, per quem manciparetur diabolo, quum videas e contrario (2 Cor. 12, 7) datum Paulo angelum diaboli per quem perficeretur in Christo? Dicit quidem alibi [3]), corpus Christi fuisse illis panem coenae quibus dicebat Paulus: qui manducaverit indigne, judicium sibi manducat et bibit; nec ideo nihil accepisse, quia male acceperint. Sed quo sensu, plenius alio loco explicat. Nam ex professo definiendum suscipiens quomodo improbi et scelerati, qui fidem christianam ore profitentur, factis autem abnegant, Christi corpus comedant, et quidem adversus quorundam opinionem, qui non solo sacramento eos edere, sed re ipsa putabant: sed nec ipsi, inquit [4]), dicendi sunt manducare corpus Christi, quia in membris Christi computandi non sunt; ut enim alia taceam, non possunt simul esse membra Christi et membra meretricis: denique ipse dicens: qui manducat carnem meam et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in eo, ostendit quid sit, non sacramaento tenus, sed re vera corpus Christi edere; hoc enim est in Christo manere, ut in illo Chrlstus maneat; sic enim hoc dixit tanquam diceret: qui non manet in me, et in quo ego non maneo, non se dicat aut existimet manducare corpus meum, aut sanguinem bibere. Expendant lectores antitheta: sacramento tenus, et re vera edere, et nulla restabit dubitatio. Idem confirmat non minus clare his verbis [5]): nolite parare fauces, sed cor; inde commendata est ista coena; ecce credimus in Christum quum fide accipimus; in accipiendo novimus quid cogitemus; modicum accipimus et in corde saginamur; non ergo quod videtur, sed quod creditur, pascit. Hic quoque quod sumunt impii, restringit ad signum visibile; nec aliter Christum quam fide recipi docet. Sic etiam alio loco, diserte pronuntians bonos et malos signaculis communicare, hos a vera carnis Christi manducatione excludit. Nam si rem ipsam perciperent, non tacuisset omnino quod causae magis erat consentaneum. Alio etiam loco [6]) de manducatione ejusque fructu disserens, sic concludit: tunc vita unicuique erit corpus et sanguis Christi, si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur. Ergo qui incredulos faciunt participes carnis et sanguinis Christi, ut cum Augustino consentiant, nobis repraesentent corpus Christi visibile: quando tota veritas secundum eum spiritualis est. Et certo ex ejus verbis colligitur, sacramentalem esum, ubi veritati aditum

1) Homil. in Joann. 59. 2) Homil. 62.
3) Libr. 5. de Baptism. contra Donatist.
4) Libr. de civit. Dei 21. c. 25.
5) Contra Faustum libr. 13. c. 16. 6) Serm. 2. de verb. Apost.

claudit incredulitas, tantundem valere ac visibilem vel externum. Quod si vere nec tamen spiritualiter comedi posset Christi corpus, quid sibi vellet quod alibi tradit? Non hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, et bibituri sanguinem quem fundent qui me crucifigent: sacramentum aliquod commendavi vobis; spiritualiter intellectum vivificabit vos. Negare certe noluit quin idem corpus quod in sacrificium Christus obtulit, in coena porrigatur; sed manducationis modum notavit: quod scilicet in coelestem gloriam receptum, arcana spiritus virtute vitam nobis inspiret. Fateor quidem, saepius apud eum occurrere istam loquendi formam, comedi corpus Christi ab infidelibus; sed se ipsum explicat, addens, in sacramento. Et alibi spiritualis manducatio ab eo describitur, in qua gratiam morsus nostri non consumunt. Ac ne congerie me pugnare dicant adversarii, scire velim quomodo ab una ejus sententia se expediant, ubi dicit, sacramenta in solis electis efficere quod figurant. Certe infitiari non audebunt, quin figuret in coena panis Christi corpus. Unde sequitur, reprobos ab ejus participatione arceri. Cyrillum quoque non aliter sensisse declarant haec verba: perinde ac si quis liquefactae cerae aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat, ita necesse est, si quis carnem et sanguinem Domini recipit, cum ipso conjungi, ut Christus in eo et ipse in Christo inveniatur. His verbis liquere arbitror, vero et reali esu privari qui sacramentaliter tantum Christi corpus comedunt, quod a sua virtute separari nequit; nec ideo labascere fidem promissionum Dei, qui non desinit e coelo pluere, quamvis pluviae liquorem saxa et rupes non concipiant.

35. Haec cognitio nos facile a carnali etiam adoratione abstrahet, quam perversa temeritate quidam in sacramento erexerunt, quod secum subducerent: si corpus est, et anima igitur et divinitas sunt una cum corpore, quae jam divelli non possunt; igitur illic adorandus Christus. Primum, si sua illa quam obtendunt concomitantia ipsis negetur, quid facient? Nam ut maxime absurditatem urgeant, si corpus ab anima et divinitate separetur, quis tamen sanus et sobrius Christi corpus Christum esse sibi persuadeat? Videntur quidem sibi suis id syllogismis pulchre conficere. Verum quum de corpore et sanguine suo distincte loquatur Christus, modum autem praesentiae non describat, quomodo ex re ambigua certo conficient quod volunt? Quid ergo? nonne si graviore aliquo sensu eorum conscientias exerceri contigerit, protinus cum suis syllogismis dissolventur ac liquescent? nempe ubi certo Dei verbo defici se videbunt, quo uno consistunt animae nostrae quum ad rationem vocantur, et sine quo primo quoque momento labascunt, ubi apostolorum doctrinam et exempla sibi adversari, se vero solos sibi autores esse cogitabunt. Accedent ad tales impulsus et alii non leves stimuli. Quid? an res erat nullius momenti, Deum hac forma adorare ut nihil nobis praescriberetur? An quum de vero Dei cultu ageretur, tanta levitate fuerat tentandum de quo nullum usquam verbum legebatur? At

si qua decet humilitate cogitationes omnes suas sub Dei verbo continuissent, auscultassent certe quod ipse dixit: accipite, manducate, bibite; huicque mandato paruissent, quo accipi sacramentum non adorari jubet. Qui vero, ut a Deo mandatum est, sine adoratione accipiunt, securi sunt se a mandato Dei non deflectere: qua securitate nihil melius est quum quid operis instituimus. Habent apostolorum exemplum, quos non legimus prostratos adorasse, sed, ut erant discumbentes, accepisse et manducasse. Habent apostolicae ecclesiae usum, ubi fideles non in adoratione sed in fractione panis communicasse, a Luca narratur (Act. 2, 42). Habent apostolicam doctrinam qua Paulus Corinthiorum ecclesiam instituit, professus se a Domino accepisse quod tradebat (1 Cor. 11, 23).

36. Atque haec quidem eo tendunt, ut expendant pii lectores quam non tutum sit in rebus tam arduis a simplici Dei verbo ad cerebri nostri somnia evagari. Quae autem superius dicta sunt, omni hac in re scrupulo liberare nos debent. Nam ut Christum illic rite apprehendant piae animae, in coelum erigantur necesse est. Quod si hoc sacramenti officium est, mentem hominis infirmam alioqui adjuvare, ut ad percipiendam spiritualium mysteriorum altitudinem sursum assurgat, qui in signo externo detinentur, a recta quaerendi Christi via aberrant. Quid ergo? superstitiosum esse cultum negabimus, quum sese homines coram pane prosternunt ut Christum illic adorent? Huic malo procul dubio voluit obviare nicaena synodus, quum vetuit nos humiliter attentos esse ad proposita symbola. Nec alia causa institutum olim fuit ut ante consecrationem populus alta voce admoneretur habere sursum corda. Ipsa quoque scriptura, praeterquam quod Christi ascensionem diligenter nobis enarrat, qua corporis sui praesentiam a conspectu nostro consuetudineque subduxit, quo nobis omnem de eo carnalem cogitationem excutiat, quoties ipsius meminit, mentibus sursum erigi jubet, et ipsum in coelo quaerere sedentem in patris dextera (Col. 3, 1). Secundum hanc regulam erat potius spiritualiter in coelesti gloria adorandus, quam excogitandum istud tam periculosum adorationis genus, plenum carnalis crassaeque de Deo opinionis. Quare qui sacramenti adorationem excogitarunt, eam non modo a se ipsis somniarunt citra scripturam, ubi nulla illius mentio ostendi potest (quae tamen non fuisset praetermissa si Deo accepta foret), sed reclamante scriptura, suae sibi libidinis arbitrio Deum fabricati sunt, derelicto Deo vivente. Quid enim est idololatria, si hoc non est, dona pro datore ipso colere? Ubi dupliciter peccatum est. Nam et honor Deo raptus ad creaturam traductus est, et ipse etiam in polluto ac profanato suo beneficio inhonoratus, dum ex sancto ejus sacramento factum est exsecrabile idolum. Nos e converso, ne in eandem incidamus foveam, aures, oculos, corda, mentes, linguas penitus defigamus in sacra Dei doctrina. Est enim ea spiritus sancti optimi magistri schola, in qua sic proficitur, ut nihil sit aliunde asciscendum; ignorandum vero libenter quidquid in ea non docetur.

37. Jam vero, ut superstitio rectos fines semel egressa nullum peccandi finem facit, longe ulterius prolapsi sunt. Ritus enim excogitarunt a coenae institutione prorsus extraneos: in hoc tantum ut divinis honoribus signum afficerent. Christo, inquiunt, hanc venerationem deferimus. Primum, si in coena hoc fieret, dicerem adorationem eam demum esse legitimam quae non in signo residet, sed ad Christum in coelo sedentem dirigitur. Nunc vero quo praetextu se Christum in illo pane honorare jactant, quum nullam habeant hujus rei promissionem? Consecrant hostiam, ut vocant, quam circumferant in pompa; quam spectandam, colendam, invocandam solenni spectaculo exhibebant. Quaero, qua virtute putent esse rite consecratam? Nempe verba illa proferent: hoc est corpus meum. Ego vero contra objiciam, simul dictum esse: accipite et manducate. Neque id de nihilo faciam. Quum enim praecepto annexa sit promissio, dico hanc sub illo ita inclusam, ut separata fiat omnino nulla. Id simili exemplo fiet clarius. Mandatum dedit Deus quum diceret: invoca me; promissionem addidit: exaudiam te. Si quis invocato Petro aut Paulo, hac promissione glorietur, nonne omnes clamabunt eum perperam facere? Et quid aliud, quaeso, faciunt qui omisso mandato de manducatione, mutilam promissionem abripiunt: hoc est corpus meum, ut ea in alienos a Christi institutione ritus abutantur? Meminerimus ergo hanc promissionem iis esse datam, qui mandatum cum ea conjunctum observant; eos autem omni verbo destitui, qui sacramentum alio transferunt. Antea disseruimus quomodo nostrae apud Deum fidei serviat sacrae coenae mysterium. Quando autem tantam hic suae bonitatis largitatem, quantam prius enarravimus, non solum nobis in memoriam Dominus revocat, sed quasi de manu in manum profert et ad eam agnoscendam nos excitat, simul admonet ne tam effusae beneficientiae ingrati simus: quin potius eam quibus par est laudibus praedicemus et gratiarum actione celebremus. Itaque quum sacramenti ipsius institutum apostolis traderet, ut id in sui memoriam facerent, docuit. Quod Paulus interpretatur, mortem Domini nuntiare (1 Cor. 11, 26). Id autem est publice atque uno omnes simul ore palam fateri, totam vitae ac salutis fiduciam in morte Domini positam nobis esse: ut nostra illum confessione glorificemus, et alios nostro exemplo ad dandam illi gloriam exhortemur. Hic apparet rursum quo sacramenti scopus spectet: nempe ut nos in mortis Christi memoria exerceat. Quod enim jubemur mortem Domini annuntiare donec ad judicandum veniat, non aliud est nisi ut oris confessione praedicemus quod fides nostra in sacramento agnovit: mortem scilicet Christi nostram esse vitam. Hic secundus est sacramenti usus, qui ad externam confessionem attinet.

38. Tertio et exhortationis vice nobis Dominus esse voluit; qua non alia vehementius cum ad puritatem et sanctimoniam vitae, tum vero ad caritatem, pacem, consensum animare nos inflammareque posset. Nam sic suum illic corpus nobis Dominus

communicat, ut unum prorsus nobiscum fiat, nosque cum illo. Porro, quum nonnisi unum illi corpus sit, cujus nos omnes participes facit, necesse est et nos omnes unum corpus hujusmodi participatione fieri. Quam unitatem repraesentat panis qui in sacramento exhibetur, qui velut ex multis granis confectus est, sic inter se commixtis ne alterum ab altero discernere liceat: in hunc modum et nos tanta animorum consensione conjunctos connexosque esse decet, ne quid dissidii aut divisionis intercedat. Id Pauli verbis (1 Cor. 10, 16) explicari malo: calix, inquit, benedictionis, cui benedicimus, communicatio est sanguinis Christi; et panis benedictionis quem frangimus, participatio est corporis Christi. Itaque unum corpus sumus omnes, qui de uno pane participamus. Praeclare vero in sacramento profecerimus, si impressa insculptaque animis nostris fuerit haec cogitatio, non posse a nobis quemquam ex fratribus laedi, contemni, rejici, violari, aut ullo modo offendi, quin simul in eo Christum laedamus, spernamus, violemus nostris injuriis; non posse nos a fratribus dissidere, quin simul a Christo dissideamus; Christum a nobis diligi non posse, quin diligatur in fratribus; qualem corporis nostri curam gerimus, talem fratrum quoque gerendam, qui membra sunt corporis nostri; quomodo nulla corporis nostri pars aliquo doloris sensu tangitur, qui non in alias omnes diffundatur, ita non ferendum esse fratrem malo aliquo affici, cujus non et ipsi compassione tangamur. Quamobrem non abs re Augustinus toties sacramentum hoc appellat caritatis vinculum. Quis enim acrior admoveri stimulus poterat ad excitandam mutuam inter nos caritatem, quam dum Christus se ipsum nobis donans, non modo suo nos exemplo, ut alter alteri nos mutuo devoveamus ac tradamus, invitat; sed quatenus se facit omnium communem, nos quoque omnes unum in se ipso esse facit.

39. Hinc autem optime confirmatur quod alibi dixi, rectam sacramenti administrationem non absque verbo constare. Quaecunque enim ex coena nobis provenit utilitas, verbum requirit; sive in fide confirmandi sumus, sive in confessione exercendi, sive excitandi ad officium, praedicatione opus est. Nihil ergo magis praeposterum fieri in coena potest, quam si vertatur in mutam actionem, quod sub papae tyrannide factum est. Totam siquidem vim consecrationis a sacerdotis intentione pendere voluerunt, quasi hoc nihil ad populum pertineret, cui mysterium maxime explicari oportuerat. Inde autem natus est hic error, quod non observabant promissiones illas quibus conficitur consecratio, non ad elementa ipsa, sed ad eos qui recipiunt, destinari. Atqui non panem alloquitur Christus, ut corpus suum fiat; sed discipulos jubet manducare atque illis corporis et sanguinis sui communicationem pollicetur. Nec alium ordinem docet Paulus, quam ut una cum pane et calice promissiones fidelibus offerantur. Ita est sane. Non hic magicam aliquam incantationem imaginari nos decet, ut satis sit verba demurmurasse, quasi ab elementis exaudiantur; sed verba

illa vivam praedicationem esse intelligamus, quae auditores aedificet, quae intus penetret in eorum animos quae cordibus imprimatur ac insideat, quae efficaciam in complemento ejus quod promittit exserat. His rationibus clare patet, repositionem sacramenti, quam nonnulli urgent ut aegrotis extra ordinem distribuatur, inutilem esse. Aut enim sine recitatione institutionis Christi accipient, aut minister una cum signo veram mysterii explicationem conjunget. In silentio est abusus ac vitium. Si referuntur promissiones et mysterium enarratur, ut cum fructu recipiant qui recepturi sunt, non est quod dubitemus hanc esse veram consecrationem. Quorsum igitur evadet altera, cujus vis ad aegrotos usque non pervenit? Sed enim qui faciunt, habent veteris ecclesiae exemplum. Fateor; verum in re tanta, et in qua non sine magno periculo erratur, nihil tutius est quam ipsam veritatem sequi.

40. Porro, quemadmodum sacrum hunc panem coenae Domini spiritualem esse cibum videmus, suavem ac delicatum non minus quam salutiferum piis Dei cultoribus, cujus gustu sentiunt Christum suam esse vitam, quos ad gratiarum actionem erigit, quibus ad mutuam inter se caritatem exhortatio est, ita rursum in nocentissimum venenum omnibus vertitur quorum fidem non alit et confirmat, et quos ad confessionem laudis caritatemque non excitat. Non enim aliter ac cibus corporalis, ubi ventrem offendit vitiosis humoribus occupatum, ipse quoque vitiatus et corruptus nocet magis quam nutrit; cibus etiam hic spiritualis, si in animam inciderit malitia nequitiaque pollutam, majore illam ruina praecipitat. Non suo id quidem vitio, sed quia pollutis et infidelibus nihil est mundum (Tit. 1, 15), quamlibet alioqui sanctificatum Domini benedictione. Nam, ut ait Paulus (1 Cor. 11, 29), qui indigne manducant et bibunt, rei sunt corporis et sanguinis Domini, judiciumque sibi manducant et bibunt, non dijudicantes corpus Domini. Tale enim hominum genus, quod sine ulla fidei scintilla, sine ullo caritatis studio, ad usurpandam coenam Domini instar porcorum se proripit, minime discernit corpus Domini. Nam quatenus corpus illud suam esse vitam non credunt, qua possunt contumelia ipsum afficiunt, omni sua dignitate spoliantes; ac demum sic accipiendo profanant et contaminant. Quatenus vero alienati a fratribus ac dissidentes, sacrum corporis Christi symbolum eum suis dissidiis commiscere audent, non stat per eos quominus Christi corpus discerpatur ac membratim dilanietur. Itaque non immerito rei sunt corporis et sanguinis Domini, quod sacrilega impietate foede adeo polluunt. Hac ergo indigna manducatione damnationem suam sibi accipiunt. Nam quum nullam in Christo fidem repositam habeant, sacramento tamen accepto profitentur non alibi quam in eo esse sibi salutem, omnemque aliam fiduciam abjurant. Quare ipsi sibi sunt accusatores, testimonium ipsi adversum se pronuntiant, damnationem ipsi suam obsignant. Deinde, quum odio ac malevolentia divisi distractique a fratribus, hoc est Christi membris, partem in Christo nullam habeant, testificantur

tamen hanc unam salutem esse, Christo communicare et illi unitum esse. Eam ob rem praecipit Paulus ut probet se ipsum homo antequam de hoc pane edat, aut bibat e calice. Quo, ut ego quidem interpretor, voluit unumquemque in se descendere, et secum reputare an interiore cordis fiducia in salutem a Christo partam recumbat; an oris confessione agnoscat; deinde an innocentiae ac sanctitatis studio ad Christi imitationem aspiret; an ejus exemplo sese fratribus dare paratus sit, ac se iis communicare, quibuscum Christum communem habet; an ut ipse a Christo censetur, ita vicissim fratres omnes pro corporis sui membris habeat; an eos instar membrorum suorum fovere, tueri, juvare cupiat. Non quia haec tum fidei tum caritatis officia nunc perfecta in nobis esse possint; sed quia huc nos contendere et votis omnibus aspirare oportet, ut inchoatam fidem magis in dies ac magis augeamus.

41. Vulgo dum homines ad eam manducandi dignitatem comparare volunt, miseras conscientias torserunt ac divexarunt diris modis; nec tamen quidquam eorum quae in rem essent attulerunt. Digne manducare eos dixerunt qui in statu gratiae essent. In statu gratiae esse interpretati sunt, purum purgatumque omni peccato esse. Quo dogmate omnes, quotquot in terris unquam fuerunt et sunt homines, ab hujus sacramenti usu arcebantur. Nam si hoc agitur ut nostram a nobis dignitatem petamus, actum de nobis est; desperatio tantum et exitialis ruina nos manet. Totis licet viribus adnitamur, non aliud proficiemus nisi ut tum denique indignissimi futuri simus quum de quaerenda dignitate maxime laboratum a nobis fuerit. Quo huic ulceri mederentur, modum excogitarunt acquirendae dignitatis: ut, quantum in nobis est examine habito, reposcitaque a nobis factorum omnium ratione, contritione, confessione, satisfactione, nostram indignitatem expiaremus; quae expiandi ratio qualis sit, dictum est ubi erat aptior dicendi locus. Quod ad praesens institutum attinet, dico haec nimium esse jejuna evanidaque solatia consternatis dejectisque conscientiis et peccati sui horrore perculsis. Nam si Dominus interdicto neminem in coenae suae participationem admittit, nisi justum et innocentem, non levi cautione opus est, quae aliquem suae justitiae securum reddat, quam a Deo requiri audit. Unde vero haec nobis confirmatur securitas, apud Deum defunctos esse qui fecerunt quod in se est? Quod si etiam ita esset, quando tamen erit ut spondere quis sibi audeat, se fecisse quod in se erat? Ita quum nulla certa nostrae dignitatis securitas fiat, manebit semper clausus aditus, horribili illo interdicto, quo edicitur judicium sibi manducare et bibere qui indigne manducant et bibunt.

42. Nunc judicare promptum est qualis sit haec quae in papatu regnat doctrina, et a quo autore profecta sit, quae miseros peccatores et trepidatione moestitiaque afflictos, hujus sacramenti consolatione immani sua austeritate orbat et spoliat, in quo tamen omnes evangelii deliciae illis proponebantur. Certe diabo-

lus nullo majori compendio homines perdere poterat, quam sic eos infatuando, ne gustum et saporem talis alimenti perciperent, quo eos optimus pater coelestis pascere voluerat. Ne igitur in hujusmodi praecipitium ruamus, meminerimus has sacras epulas aegrotis esse pharmacum, peccatoribus solatium, pauperibus largitionem; quae sanis, justis et divitibus, si qui reperiri possent, nullum afferrent operae pretium. Nam quum in illis Christus nobis in cibum detur, intelligimus, nos sine ipso tabescere, liqui, deficere, qualiter inedia corporis vigorem exstinguit. Deinde quum in vitam detur, intelligimus nos sine ipso in nobis plane mortuos esse. Quare ea est dignitas, quam unam et optimam afferre Deo possumus, si nostram ei vilitatem et, ut ita loquar, indignitatem offeramus, ut sua misericordia nos se dignos faciat; si animos in nobis despondeamus, ut nos in ipso consolemur; si nos humiliemus, ut ab ipso erigamur; si nos accusemus, ut ab ipso justificemur; praeterea, si ad eam quam in sua coena nobis commendat unitatem aspiremus; et, quemadmodum nos omnes unum in se ipso esse facit, ita unam omnino[1]) animam, cor unum, linguam unam nobis omnibus optemus. Haec si perpensa et meditata habuerimus, nunquam nos illae cogitationes, etiamsi concutiant, prosternent. Nos bonorum omnium egeni et nudi, nos peccatorum sordibus inquinati, nos semimortui, quomodo corpus Domini digne manducaremus? Magis cogitabimus nos pauperes venire ad benignum largitorem, aegros ad medicum, peccatores ad justitiae autorem, mortuos denique ad eum qui vivificat; dignitatem illam, quae a Deo mandatur, fide praecipue constare, quae omnia in Christo, nihil in nobis reponit; deinde caritate, et ea quidem ipsa quam Deo imperfectam offerre satis sit, ut ipsam in melius augeat, quando praestari solida non potest. Alii nobiscum in hoc consentientes, dignitatem ipsam in fide et caritate positam esse, in modo tamen ipso dignitatis longe aberrarunt, fidei perfectionem exigentes, cui nihil omnino accedere possit, et caritatem parem ei quam Christus erga nos declaravit. At eo ipso omnes ab hujus coenae sacrosanctae accessu, non secus ac priores illi, abigunt. Si enim obtineret eorum sententia, nemo nisi indigne acciperet; quando ad unum omnes rei convictique suae imperfectionis tenerentur. Et sane nimii stuporis, ne dicam stoliditatis fuerit, eam perfectionem in recipiendo sacramento requirere, quae sacramentum irritum supervacuumque faciat: quod non perfectis institutum est, sed infirmis ac debilibus ad vellicandum, excitandum, stimulandum, exercendum fidei et caritatis affectum, defectum vero utriusque corrigendum.

43. Caeterum quod ad externum actionis ritum spectat, in manum accipiant fideles necne, inter se dividant an singuli quod sibi datum fuerit edant, calicem in diaconi manu reponant an proximo tradant, panis sit fermentatus an azymus, vinum rubrum

---

1) Sic libri editi. Legendum: omnium.

an album, nihil refert. Haec indifferentia sunt, et in ecclesiae libertate posita. Quanquam certum est, veteris ecclesiae ritum fuisse ut omnes in manum acciperent. Et Christus dixit: dividite inter vos. Fermentatum et vulgarem panem fuisse ante tempus Alexandri romani episcopi, narrant historiae; qui primus azymo pane delectatus est: qua id ratione, non video, nisi ut plebis oculos novo spectaculo in admirationem traheret magis quam ut animos proba religione institueret. Omnes objuro, qui vel levi aliquo pietatis studio tanguntur, annon evidenter perspiciant, et quanto praeclarius Dei gloria hic resplendeat, et quanto affluentior spiritualis consolationis suavitas ad fideles redeat, quam in istis frigidis et histrionicis nugis, quae nullum alium usum afferunt nisi ut stupentis populi sensum fallant. Id populum religione contineri vocant, quum superstitione stolidus et infatuatus quovis trahitur. Si quis vetustate tueri hujusmodi inventiones velit, nec ipse ignoro quam vetustus sit chrismatis et exsufflationis in baptismo usus; quam non longe ab aetate apostolorum coena Domini tacta rubigine fuerit; sed isthaec scilicet humanae confidentiae procacitas est, quae se continere nequit, quin semper in Dei mysteriis ludat et lasciviat. Nos vero meminerimus tanti esse Deo verbi sui obedientiam, ut in ea et angelos suos et orbem universum judicare nos velit. Porro tanta caeremoniarum congerie facessere jussa, sic administrari decentissime poterat, si saepissime et singulis ad minimum hebdomadibus proponeretur ecclesiae. Initium autem fieret a publicis precibus; haberetur deinde concio; tum minister, proposito in mensa pane et vino, institutionem coenae referret; deinde promissiones enarraret quae in ea nobis relictae sunt; simul eos omnes excommunicaret qui interdicto Domini ab ea arcentur; postea oraretur, ut qua Dominus benignitate sacrum hoc alimentum nobis largitus est, nos quoque ad id suscipiendum fide et animi gratitudine erudiret et formaret, et quando ex nobis non sumus, sua misericordia nos dignos faceret tali convivio. Hic vero aut canerentur psalmi, aut aliquid legeretur, et quo decet ordine fideles sacrosanctis epulis communicarent, ministris panem frangentibus et populo praebentibus. Finita coena exhortatio haberetur ad sinceram fidem et fidei confessionem, ad caritatem et mores Christianis dignos. Postremo gratiarum actio referretur, et laudes Deo canerentur. Quibus finitis ecclesia dimitteretur in pace.

44. Quae de sacramento hoc hactenus disseruimus abunde ostendunt, non institutum ideo fuisse ut semel quotannis acciperetur, idque perfunctorie, ut nunc communiter moris est, verum quo frequenti in usu Christianis omnibus esset, ut frequenti memoria passionem Christi repeterent; qua recordatione et fidem suam sustinerent ac roborarent, et sese ad confessionem laudis Deo canendam bonitatemque ejus praedicandam hortarentur, et qua postremo mutuam caritatem alerent, et sibi etiam inter se testificarentur, cujus copulam in unitate corporis Christi viderent. Quo-

ties enim symbolo corporis Domini communicamus, velut data et accepta tessera, alter alteri nos vicissim obstringimus ad omnia dilectionis officia, ut ne quid admittat nostrum quispiam quo fratrem laedat, ne quid praetermittat quo eum juvare possit, ubi necessitas postulat et facultas suppetit. Talem fuisse ecclesiae apostolicae usum, Lucas in Actis (2, 42) commemorat, quum fideles ait perseverantes fuisse in doctrina apostolorum, communicatione, fractione panis et orationibus. Sic agendum omnino erat, ut nullus ecclesiae conventus fieret sine verbo, orationibus, participatione coenae et eleemosynis. Hunc et apud Corinthios fuisse institutum ordinem, satis ex Paulo conjicere licet; et multis postea saeculis in usu fuisse constat. Inde enim veteres illi canones, quos Anacleto et Calixto tribuunt, ut peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus. Et in vetustis illis canonibus quos apostolorum vocant, habetur: qui non perseverant usque ad finem, et sacram communionem non percipiunt, tanquam inquietudinem ecclesiae moventes, corrigendos. In antiocheno etiam concilio decretum est, ut qui ecclesiam intrant, scripturas audiunt, et a communione abstinent, ab ecclesia removeantur, donec vitium hoc correxerint. Quod tametsi in concilio toletano primo vel mitigatum fuit, vel mitioribus saltem verbis propositum, tamen illic quoque statuitur, ut qui audita concione nunquam communicare deprehensi fuerint, admoneantur; si post monitionem abstineant, arceantur.

45. His scilicet constitutionibus volebant sancti viri retinere ac tueri frequentem communionis usum, ab ipsis apostolis traditum, quem fidelibus maxime salutarem esse, vulgi autem negligentia sensim obsolescere videbant. De aetate autem sua testatur Augustinus [1]): hujus, inquit, rei sacramentum unitatis corporis Domini alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum, in dominica mensa praeparatur, et de mensa illa sumitur, quibusdam ad vitam, aliis ad exitium. Et in Epistola ad Januarium priore [2]): alii quotidie communicant corpori et sanguini dominico, alii certis diebus accipiunt, alibi nullus dies intermittitur quo non offeratur, alibi sabbatho tantum et dominico, alibi nonnisi dominico. Quoniam autem, ut diximus, plebs interdum remissior erat, instabant sancti viri severis objurgationibus, ne connivere ad hanc socordiam viderentur. Tale exemplum est apud Chrysostomum in epistolam ad Ephesios [3]): non est dictum ei qui convivium dehonestabat, quare recubuisti? sed, quare ingressus es? quisquis mysteriorum particeps non est, improbus est, et impudens quod hic adstat; quaeso, si quis ad convivium vocatus venerit, manus laverit, discubuerit, visus fuerit se ad edendum comparare, deinde nihil gustet, nonne contumelia et convivium afficiet et convivatorem? sic tu, inter eos stans qui oratione se ad sumendum sacro-

---

1) In c. 6. Joann. tract. 26, 15.
2) Ep. 118 (54).
3) In c. 1. homil. 26.

sanctum cibum praeparant, te unum esse ex eorum numero, eo ipso quod non abscessisti confessus es, tandem non participas: nonne satius foret te non comparuisse? indignus sum, inquis; ergo nec communione orationis dignus eras, quae est ad sumendum sacrum mysterium praeparatio.

46. Et sane haec consuetudo quae semel quotannis communicare jubet, certissimum est diaboli inventum, cujuscunque tandem ministerio invecta fuerit. Ajunt Zepherinum ejus decreti fuisse autorem, quod tale fuisse nequaquam credibile est quale nunc habemus. Ille enim suo instituto non forte pessime ecclesiae consulebat, ut tum erant tempora. Minime enim dubium est quin tum sacra coena proponeretur fidelibus quoties in coetum convenirent, nec dubium etiam quin bona eorum pars communicaret. Sed quum vix unquam eveniret ut omnes simul communicarent, esset vero necesse eos qui permixti erant profanis et idololatris, externo aliquo symbolo fidem suam testari: diem illum, ordinis et politiae causa, vir sanctus statuerat, quo totus Christianorum populus fidei confessionem participatione coenae Domini ederet. Probum alioqui Zepherini institutum male detorsit posteritas, quum certa lex de una quotannis communicatione posita est; qua factum est, ut fere omnes, quum semel communicaverunt, quasi in reliquum anni tempus pulchre defuncti, in utramque aurem securi dormiant. Longe aliter factum oportuit: singulis ad minimum hebdomadibus proponenda erat Christianorum coetui mensa Domini; declarandae promissiones quae nos in ea spiritualiter pascerent; nullus quidem necessitate cogendus, sed cohortandi omnes et stimulandi; objurgandus etiam ignavorum torpor. Omnes gregatim, ut famelici, ad tales lautitias convenirent. Non injuria igitur principio conquestus sum, diaboli arte intrusam hanc consuetudinem: quae, dum unum anni diem praescribit, in totum annum socordes reddit. Videmus quidem perversum hunc abusum Chrysostomi tempore jam obrepsisse; sed videre simul licet quantopere ipsi displicuerit. Conqueritur enim gravibus verbis eo quem nuper citavi loco, tantam esse hujus rei inaequalitatem, quod aliis anni temporibus saepenumero, nec quum mundi essent, accederent; in paschate, etiam immundi. Deinde exclamat: o consuetudinem! o praesumptionem! frustra ergo habetur quotidiana oblatio; frustra stamus ad altare; nemo est qui simul participet. Tantum abest ut autoritate sua interposita comprobarit.

47. Ex eadem prodiit officina et altera constitutio, quae dimidiam coenae partem meliori populi Dei numero vel furata est, vel eripuit: nempe symbolum sanguinis, quod laicis et profanis (his scilicet titulis Dei haereditatem insigniunt) interdictum, paucis rasis et unctis in peculium cessit. Edictum aeterni Dei est ut omnes bibant: quod homo nova et contraria lege antiquare et abrogare audet, edicens ne omnes bibant. Ac ne sine ratione adversus Deum suum pugnent tales legislatores, pericula obtendunt quae accidere possent si omnibus passim exponeretur sacer

hic calix. Ac si ab aeterna Dei sapientia prospecta ea et animadversa non essent. Deinde, argute scilicet, ratiocinantur, unum pro duobus esse satis. Nam si corpus est, inquiunt, totus Christus est, qui a suo corpore jam divelli non potest. Ergo et corpus sanguinem per concomitantiam complectitur. En sensus nostri cum Deo consensum, ubi vel tantillum laxis habenis lascivire ferocireque coepit. Dominus, panem ostendens, corpus suum esse dicit; calicem dum ostendit, sanguinem vocat. Humanae rationis audacia contra reclamat, panem esse sanguinem, vinum esse corpus. Ac si Dominus nulla causa corpus suum a sanguine et verbis et signis distinxisset, et unquam fando auditum esset, corpus Christi, aut sanguinem, Deum et hominem appellari. Sane, si designare se totum voluisset, dicere poterat: ego sum; qualiter loqui in scripturis consuevit; non autem: hoc est corpus meum, hic est sanguis meus. Sed fidei nostrae infirmitati succurrere volens, calicem seorsum a pane statuit, ut doceat se ad potum non minus quam cibum sufficere. Nunc tollatur pars una, non nisi dimidium alimentorum in eo reperiemus. Ergo, ut verum sit quod obtendunt, sanguinem esse in pane per concomitantiam, et corpus rursum in calice, confirmatione tamen fidei, quam Christus ut necessariam tradit, pias animas fraudant. Itaque, argutiis eorum valere jussis, retinenda nobis est utilitas quae in duplici arrha ex Christi ordinatione percipitur.

48. Equidem scio, satanae ministros, ut solenne illis est scripturas ludibrio habere, hic cavillari. Primum causantur, ex simplici facto non esse ducendam regulam qua ecclesia ad perpetuam observationem obligetur. At mentiuntur, quum simplex factum esse dicunt: neque enim porrexit tantum calicem Christus, sed instituit ut apostoli sic in posterum facerent. Praecipientis enim verba sunt: bibite ex hoc calice omnes. Et Paulus sic factum esse commemorat, ut pro certo instituto commendet. Alterum effugium est, solos apostolos in hujus coenae participationem a Christo admissos quos jam in sacrificorum ordinem allegerat et cooptaverat. Velim tamen mihi ad quinque postulata respondeant, quibus elabi non poterunt quin facile cum suis mendaciis revincantur. Primum, quo oraculo revelatam habent hanc solutionem, tam alienam a verbo Dei? Scriptura duodecim recenset qui accubuerint cum Jesu; sed non ita Christi dignitatem obscurat, ut sacrificos eos appellet. De quo nomine postea suo loco. Etsi duodecim tum dedit, praecepit tamen ut sic facerent, nempe ut sic inter se distribuerent. Secundo, cur meliore illo saeculo, ab apostolis ad mille usque annos postea, sine exceptione omnes fiebant utriusque symboli participes? Ignorabatne vetus ecclesia quos Christus convivas ad coenam suam admisisset? Perditissimae impudentiae fuerit hic restitare et tergiversari. Exstant ecclesiasticae historiae, exstant veterum libri, qui aperta hujus rei testimonia suggerunt. Caro, inquit Tertullianus [1]) corpore et sanguine

1) Libr. de resurr. carnis c. 8.

Christi pascitur, ut anima de Deo saginetur. Quomodo hujusmodi manibus, dicebat Ambrosius Theodosio [1]), sacrum Domini corpus suscipies? Qua audacia poculum sanguinis pretiosi ore tuo participabis? Hieronymus [2]): sacerdotes, qui eucharistiam conficiunt et sanguinem Domini populo distribuunt. Chrysostomus [3]): non sicut in veteri lege partem quidem sacerdos comedebat, partem vero populus; verum omnibus corpus unum proponitur et poculum unum. Ea quae sunt eucharistiae, communia sunt inter sacerdotem et populum. Id ipsum Augustinus plurimis locis testatur.

49. Sed quid de re notissima disputo? Legantur omnes graeci et latini scriptores: passim occurrent ejusmodi testimonia. Neque obsolevit haec consuetudo, dum aliqua integritatis gutta in ecclesia superfuit. Gregorius quem ultimum Romae episcopum fuisse jure dicere possis, sua aetate servatum fuisse docet: quis sit sanguis agni, jam non audiendo, sed bibendo didicistis; ejus sanguis in fidelium ora profunditur. Imo quadringentis post ejus mortem annis, quum jam omnia degenerassent, adhuc duravit. Neque enim id pro more duntaxat, sed pro lege inviolabili habebatur. Vigebat enim tunc divinae institutionis reverentia: nec sacrilegium esse dubitabant, separare quae essent a Domino conjuncta. Sic enim loquitur Gelasius [4]): comperimus quod quidam sumpta tantummodo corporis sacri portione, a calice abstineant; qui procul dubio, quoniam nescio qua superstitione videntur adstricti, aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur; divisio enim istius mysterii sine grandi sacrilegio non admittitur. Audiebantur illae Cypriani [5]) rationes, quae sane christianam mentem permovere debent. Quomodo, inquit, docemus aut provocamus eos in confessione Christi sanguinem fundere, si militaturis sanguinem ejus denegamus? Aut quomodo facimus ad martyrii poculum idoneos, si non eos ad bibendum Domini poculum prius in ecclesia jure communionis admittimus? Quod autem ad sacerdotes restringunt canonistae illud Gelasii decretum, magis puerile est cavillum quam ut refutari debeat.

50. Tertio, cur de pane simpliciter dixit ut ederent, de calice, ut omnes biberent? Ac si satanae calliditati ex destinato occurrere voluisset. Quarto, si sua coena Dominus solos sacrificos (ut ipsi volunt) dignatus est, quis unquam hominum ausus esset vocare in participationem extraneos, qui a Domino exclusi essent? et participationem quidem ejus doni cujus penes se potestas non esset, nullo ejns mandato qui solus dare poterat? Imo qua id fiducia hodie usurpant, ut plebeculae symbolum Christi corporis distribuant, si nullum habent Domini vel mandatum vel exemplum? Quinto, an mentiebatur Paulus, quum dicebat Corinthiis, se accepisse a Domino quod illis tradiderat? Nam po-

1) Refert Theodoritus l. 5. c. 18 (al. 17).
2) Hier. in 2. Malach. 3) Chrys. in 2 Cor. c. 8. homil. 18.
4) Refertur de consecr. dist. 2. c. Comperimus.
5) Serm. 5. de lapsis.

stea traditionem declarat, ut omnes promiscue utroque symbolo communicarent. Quod si a Domino Paulus acceperat, omnes sine discrimine admittendos, videant a quo acceperint qui universam paene Dei plebem abigunt; quando jam Deum autorem praetendere non possunt, apud quem non est est et non. Et adhuc tales abominationes nomine ecclesiae praetexere audent, et hoc praetextu defendere; quasi vero aut isti antichristi ecclesia sint, qui Christi doctrinam et institutiones tam ex facili proterunt, dissipant, abrogant, aut apostolica ecclesia ecclesia non fuerit, in qua tota vis religionis effloruit.

CAPUT XVIII.

De missa papali, quo sacrilegio non modo profanata fuit coena Christi sed in nihilum redacta.

Partes hujus Capitis: 1) Missae abominatio, sect. 1. multiplex impietas quinque capitibus comprehensa, sect. 2—7. ejusdemque origo describitur, sect. 8 et 9. — 2) De nomine sacrificii, quod S. Coenae veteres tribuerunt, sect. 10—12. et de sacrificiis apposita disputatio, Papistarum pro missatico sacrificio argumenta refellens, sect. 13—18. — 3) Summa doctrinae de Sacramentis ecclesiae Christi, qua viam sibi munit auctor ad sequentem tractationem de quinque falso nominatis Sacramentis, sect. 19. et 20.

1. His et similibus inventis conatus est satan, velut offusis tenebris, sacram Christi coenam infuscare et inquinare, ne saltem ejus puritas in ecclesia retineretur. Sed horrendae abominationis caput fuit, quum signum extulit, quo non modo obscuraretur et perverteretur, sed penitus obliterata et abolita evanesceret, et ex hominum memoria excideret: nempe quum pestilentissimo errore totum paene orbem obcaecavit, ut crederet missam sacrificium et oblationem esse ad impetrandum peccatorum remissionem. Quomodo initio dogma istud acceperint saniores Scholastici, nihil moror. Valeant ipsi cum spinosis suis argutiis: quae, utcunque cavillando defendi queant, ideo tamen repudiandae sunt bonis omnibus, quod nihil quam coenae claritatem multis tenebris inducunt. Illis ergo valere jussis, congredi me hic lectores intelligant cum ea opinione qua romanus antichristus ac ejus prophetae totum orbem imbuerunt, nempe missam esse opus quo sacerdos qui Christum offert, et alii qui in oblatione participant, Deum promerentur, vel expiatoriam esse victimam, qua sibi Deum reconcilient. Neque id communi tantum vulgi opinione receptum est, sed ipsa quoque actio sic est instituta, ut genus sit placationis quo pro vivorum et mortuorum expiatione Deo satisfiat. Hoc quoque sonant verba quibus utuntur; nec aliud ex quotidiano usu colligere licet. Quam altas radices fixerit haec pestis, scio; quanta sub specie boni lateat; ut nomen Christi

praeferat, ut uno missae nomine totam fidei summam complecti se multi credant. Sed ubi verbo Dei clarissime comprobatum fuerit, hanc quantumvis fucatam et splendidam[1]) insigni contumelia Christum afficere, crucem ejus sepelire et opprimere, mortem ejus in oblivionem tradere, fructum qui ex ea nobis proveniebat tollere, sacramentum, quo mortis memoria relicta erat, enervare et dissipare: an erunt ullae tam profundae radices quas non validissima haec securis, verbum inquam Dei, conscindat et evertat? An ulla tam speciosa facies sub qua latens malum lux haec non prodat?

2. Ostendamus ergo quod primo loco propositum est, intolerabilem illic blaphemiam ac contumeliam Christo irrogari. Sacerdos enim et pontifex a patre consecratus est, non ad tempus, quomodo illi in veteri testamento constituti leguntur, quorum quum vita mortalis esset, sacerdotium immortale esse non poterat. Quare et successoribus opus erat qui subinde in demortuorum locum subrogarentur. At Christo, qui immortalis est, vicarium substituti minime necesse est. Itaque a patre designatus est sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedec: ut aeternum permanente sacerdotio fungeretur (Hebr. 5, 5. 10 et 7, 17. 21 et 9, 11 et 10, 21; Psal. 110, 4; Gen. 14, 18). Hoc mysterium in Melchisedec ante multo figuratum fuerat, quem ubi scriptura semel induxit sacerdotum Dei viventis, nunquam postea ejus meminit, ac si nullum vitae finem habuisset. Hac similitudine Christus secundum ejus ordinem sacerdos dictus est. Jam vero qui quotidie sacrificant, oblationibus sacerdotes praeficiant necesse est, quos Christo velut successores et vicarios subrogent. Qua subrogatione non modo Christum suo honore apoliant et aeterni sacerdotii praerogativam illi rapiunt, sed e dextera patris deturbare ipsum conantur, in qua sedere immortalis non potest quin simul aeternus sacerdos maneat. Neque causentur, non suffici suos sacrificulos Christo quasi demortuo, sed suffraganeos duntaxat esse aeterni ejus sacerdotii quod propterea stare non desinit. Verbis enim apostoli (Hebr. 7, 23) fortius constringuntur quam ut sic elabi possint: nempe alios plures esse factos sacerdotes quia morte impedirentur permanere. Christus ergo, qui morte non impeditur, unus est nec consortibus indiget. Quae tamen eorum est improbitas, ad impietatem suam tuendam exemplo Melchisedec se armant. Quia enim obtulisse dicitur panem et vinum, colligunt fuisse praeludium missae suae, ac si inter eum et Christum similitudo esset in panis et vini oblatione. Quod magis jejunum est ac frivolum quam ut refutatione egeat. Panem et vinum dedit Melchisedec Abrahae et ejus comitibus, ut lassos ex itinere et proelio reficeret. Quid hoc ad sacrificium? Humanitas sancti regis laudatur a Mose; mysterium importune isti excudunt cujus nulla fit mentio. Fucant tamen suum erro-

---

1) Adde missam.

rem alio colore, quia sequitur continuo post: et erat sacerdos Dei altissimi. Respondeo, perperam eos trahere ad panem et vinum quod apostolus ad benedictionem refert. Quum ergo sacerdos esset Dei, benedixit Abrahae. Unde idem apostolus, quo melior non est quaerendus interpres, colligit (Hebr. 7, 7) ejus praestantiam: quia minor benedicitur a majore. Quod si oblatio Melchisedec sacrificii missalis figura esset, an apostolus, obsecro, qui minima quaeque excutit, rem adeo seriam et gravem fuisset oblitus? Jam (quidquid nugentur) rationem quae ab ipso apostolo adducitur, frustra convellere tentabunt, cessare jus et honorem sacerdotii inter homines mortales, quia Christus, qui immortalis est, unicus ac perpetuus est sacerdos.

3. Altera missae virtus proposita erat, quod Christi crucem et passionem opprimit et obruit. Hoc quidem certissimum est, everti Christi crucem simul ac erigitur altare. Nam si in cruce semet ipsum in sacrificium obtulit, quo nos in perpetuum sanctificaret, et aeternam redemptionem nobis acquireret (Hebr. 9, 12), haud dubie vis atque efficacia ejus sacrificii nullo fine perstat. Alioqui nihilo honorificentius de Christo sentiremus quam de bobus et vitulis qui sub lege immolabantur; quorum oblationes ex eo inefficaces arguuntur et imbecillae, quod saepius iterabantur. Quare aut Christi sacrificio, quod in cruce implevit, purgationis aeternae vim defuisse fatendum erit, aut uno semel sacrificio Christum in omnia saecula defunctum esse. Id est quod dicit apostolus, summum hunc pontificem Christum semel per immolationem sui apparuisse, sub consummationem saeculi, ad peccati profligationem. Item: voluntate Dei nos sanctificatos esse per oblationem corporis Jesu Christi semel. Item: Christum una oblatione in perpetuum consummasse sanctificatos (Hebr. 9, 26 et 10, 10. 14. 16). Quibus insignem sententiam subnectit: acquisita semel peccatorum remissione, nullam amplius restare oblationem. Hoc et postrema sua voce et inter ultimos spiritus edita Christus significavit, quum dixit: consummatum est (Joann. 19, 30). Solemus extremas morientium voces pro oraculis observare. Christus moriens testatur uno suo sacrificio perfectum esse et impletum quidquid in salutem nostram erat. Nobis hujusmodi sacrificio, cujus perfectionem luculenter adeo commendavit, quasi imperfecto, an innumera quotidie assuere licebit? Quando sacrosanctum Dei verbum non affirmat modo, sed clamat etiam et contestatur, hoc sacrificium semel peractum fuisse, ejus vim aeternam permanere, qui aliud postulant, nonne ipsum imperfectionis insimulant et infirmitatis? At vero missa, quae hac lege tradita est, ut millies centena sacrificia in singulos dies peragantur, quo spectat, nisi ut Christi passio, qua unicam hostiam se patri obtulit, sepulta submersaque jaceat? Quis, nisi caecus, non videat, satanae audaciam fuisse quae veritati adeo apertae ac dilucidae obluctaretur? Nec me latet quibus praestigiis hanc suam fraudem praetexere soleat pater ille mendacii, non varia esse nec

diversa sacrificia, sed unum idem saepius repeti. Verum tales fumi nullo negotio discutiuntur. Tota enim disputatione contendit apostolus non modo nulla alia esse sacrificia, sed unum illud semel oblatum fuisse, nec amplius iterandum. Subtiliores occultiore etiamnum rima effugiunt, non repetitionem esse, sed applicationem. Sed nihilo difficilius hoc quoque sophisma confutatur. Neque enim hac lege se obtulit semel Christus, ut novis quotidie oblationibus ratum fieret suum sacrificium; verum ut evangelii praedicatione ac sacrae coenae administratione fructus ejus nobis communicetur. Sic Paulus dicit (1 Cor. 5, 7) Christum pascha nostrum immolatum esse, ac nos epulari jubet. Haec, inquam, ratio est qua nobis rite applicatur crucis sacrificium dum fruendum nobis communicatur et nos vera fide recipimus.

4. Sed operae pretium est audire quo praeterea fundamento missarium sacrificium fulciant. Nam huc Malachiae vaticinium trahunt, quo pollicetur Dominus futurum, ut incensum per orbem universum offeratur nomini suo et oblatio munda. Quasi vero novum sit aut insolitum prophetis, quum de gentium vocatione loquuntur, spiritualem Dei cultum, ad quem illas hortantur, externo legis ritu designare, quo familiarius saeculi sui hominibus indicarent in veram religionis societatem esse vocandas. Qualiter etiam in universum rerum veritatem, quae per evangelium exhibita fuit, aetatis suae typis describere solent. Sic pro conversione ad Dominum, ascensum in Jerusalem; pro Dei adoratione, munerum omne genus oblationem; pro ampliore ejus notitia, qua in regno Christi fideles donandi erant, somnia et visiones ponunt. Quod ergo citant, alteri Jesaiae (19, 21 seqq.) vaticinio simile est, ubi propheta de tribus altaribus in Assyria, Aegypto et Judaea erigendis praedicit. Primum enim quaero, annon hujus prophetiae complementum in regno Christi esse concedant? Deinde, ubi sint arae illae, aut quando unquam sint erectae? Tertio, num existiment singulis regnis destinari singula templa, quale illud hierosolymitanum fuit? Haec si perpendunt, fatebuntur, opinor, prophetam sub typis aetati suae congruentibus de spirituali Dei cultu in totum orbem propagando vaticinari. Quam nos illis solutionem damus. Hujus tamen rei quia passim obvia exempla occurrunt, non ero in enumeratione longiori sollicitus. Quanquam in hoc quoque misere hallucinantur, quod nullum agnoscunt sacrificium nisi missarium; quum re vera nunc sacrificent Domino fideles, et mundam offerant oblationem, de qua mox dicetur.

5. Nunc descendo ad tertias missae partes, ubi explicandum est quomodo veram et unam mortem Christi obliteret, et ex hominum memoria excutiat. Nam ut inter homines testamenti confirmatio a morte testatoris pendet, ita etiam testamentum, quo nos peccatorum remissione et aeterna justitia donavit, morte sua confirmavit Dominus noster. In hoc testamento qui variare quidquam aut innovare audent, mortem ejus abnegant, et tanquam

nullius momenti habent. Quid vero est missa nisi novum et prorsus diversum testamentum? Quid enim? annon singulae missae novam peccatorum remissionem, novam justitiae acquisitionem promittunt, ut jam tot sint testamenta quod missae? Veniat ergo rursum Christus, et altera morte novum hoc testamentum, vel potius infinitis mortibus innumera missarum testamenta rata faciat. Annon igitur verum principio dixi, unicam et veram Christi mortem obliterari per missas? Quid, quod eo directe spectat missa, ut rursum, si fieri possit, trucidetur Christus? Nam ubi testamentum est, inquit apostolus (Hebr. 9, 16), mortem testatoris intercedere illic necesse est: missa novum Christi testamentum prae se fert; ejus ergo mortem postulat. Praeterea, hostiam quae offertur occidi et immolari necesse est. Si Christus singulis missis sacrificatur, eum singulis momentis mille in locis crudeliter interfici oportet. Non id meum est, sed apostoli argumentum: si necesse habuisset offerre saepius semetipsum, oportuisse illum frequenter pati ab origine mundi (ibid. v. 26). Fateor esse illis in promptu responsum quo nos etiam calumniae notant. Ajunt enim sibi objici quod nec cogitarint unquam, ac ne possint quidem. Nos vero scimus, mortem ac vitam Christi nequaquam in eorum manu esse. An ipsum interficere instituant, non respicimus; tantum ostendere animus est, quale absurdum consequatur ex impio ac scelesto eorum dogmate. Quod ipsum ex ore apostoli demonstro. Reclament centies licet, sacrificium hoc esse *ἀναίματον*, negabo ex hominum arbitrio pendere, ut sacrificia naturam mutent, quia hoc modo concideret sacra et inviolabilis Dei institutio. Unde sequitur, firmum esse illud principium apostoli, requiri sanguinis effusionem ne desit ablutio.

6. Jam quartum missae munus tractandum, ut scilicet fructum qui e morte Christi ad nos redibat, nobis praeripiat, dum ne agnoscamus et cogitemus facit. Quis enim cogitet se morte Christi redemptum esse, ubi novam in missa redemptionem viderit? Quis peccata sibi remissa confidat, ubi novam remissionem viderit? Neque evadet qui dixerit, non alia causa nos peccatorum remissionem in missa obtinere, nisi quia morte Christi jam acquisita est. Non enim aliud affert quam si jactet, ea lege nos a Christo redemptos esse, ut nos ipsi redimamus; hujusmodi enim a satanae ministris doctrina sparsa est, et talem hodie clamoribus, ferro, igni tuentur. Nos quum Christum patri in missa offerimus, hoc oblationis opere assequi peccatorum remissionem et participes fieri passionis Christi. Quid jam passioni Christi superest, nisi ut sit exemplum redemptionis, quo discamus nostri esse redemptores? Christus ipse, dum in coena veniae fiduciam obsignat, non jubet discipulos in actione illa haerere, sed ablegat eos ad mortis sacrificium; coenam monumentum vel memoriale (ut vulgo loquuntur) esse significans, ex quo discant victimam expiatricem, qua placandus erat Deus, nonnisi semel offerri debuisse. Neque enim sufficit Christum tenere unicam esse victi-

mam, nisi et unica immolatio accedat, ut fides nostra cruci ejus affixa sit.

7. Ad coronidem nunc venio: nempe sacram coenam, in qua Dominus passionis suae memoriam insculptam formatamque reliquerat, erecta missa e medio sublatam, inductam et deperditam. Siquidem coena ipsa donum Dei est, quod cum gratiarum actione accipiendum erat. Sacrificium missae pretium Deo numerare fingitur, quod ipse in satisfactionem accipiat. Quantum interest inter dare et accipere, tantum a sacramento coenae sacrificium differt. Atque haec quidem misserrima hominis ingratitudo est, quod ubi agnoscenda erat divinae bonitatis largitas gratiaeque agendae, in eo Deum sibi debitorem facit. Sacramentum promittebat, nos Christi morte non semel duntaxat restitutos in vitam, sed assidue vivificari, quia tunc omnes nostrae salutis numeri impleti sint. Missae sacrificium longe aliam cantilenam canit: Christum oportere quotidie sacrificari, ut aliquid nobis commodet. Coena in publico ecclesiae coetu distribuenda erat, quo nos de communione doceret qua omnes cohaeremus in Christo Jesu. Hanc communitatem dissolvit ac distrahit missae sacrificium. Postquam enim error invaluit, oportere esse sacerdotes qui pro populo sacrificarent, quasi relegata esset ad eos coena, desiit juxta Domini mandatum fidelium ecclesiae communicari. Aditus missis privatis est patefactus, quae excommunicationem quandam magis referrent quam communitatem illam a Domino institutam; quum sacrificulus, suam victimam seorsim voraturus, se a toto fidelium populo segreget. Missam privatam voco, ne quis fallatur, ubicunque nulla est inter fideles dominicae coenae participatio, etiamsi alias magna hominum multitudo intersit.

8. Ac ipsum quidem missae nomen unde natum sit nunquam certo potui judicare; nisi quod mihi verisimile est, ab oblationibus quae conferebantur, fuisse sumptum. Unde et veteres plurali fere numero usurpant. Sed ut de nomine remittamus controversiam, dico privatas missas cum Christi institutione ex diametro pugnare, ideoque impiam esse sacrae coenae profanationem. Quid enim mandavit nobis Dominus? nonne accipere et dividere inter nos? Qualem mandati observationem docet Paulus (1 Cor. 10, 16)? nonne fractionem panis, quae communio sit corporis et sanguinis? Quum igitur unus sine distributione accipit, quid simile est? At ille unus totius ecclesiae nomine facit. Quo mandato? annon hoc aperte illudere Deo est, quum unus privatim ad se rapit quod non nisi inter plures fieri debuerat? Sed quia satis clara Christi et Pauli verba sunt, breviter concludere licet: ubicunque non est fractio panis ad communionem fidelium, illic non coenam Domini, sed falsam et praeposteram coenae imitationem esse. Falsa autem imitatio, depravatio est. Porro depravatio tanti mysterii impietate non caret. In missis ergo privatis impius est abusus. Atque, ut vitium unum in religione aliud subinde parit, postquam semel obrepsit ille mos sine communione

offerendi, paulatim coeperunt in singulis templorum angulis innumerabiles missas facere, et populum huc atque illuc distrahere, quem in unum coetum coire oportuerat, ut suae unitatis mysterium recognosceret. Eant nunc et idololatriam esse negent, quod panem in suis missis ostendunt pro Christo adorandum; frustra enim promissiones illas de Christi praesentia jactant; quae, utcunque intelligantur, non ideo certe datae sunt ut homines impuri et profani, quoties velint et in quemcunque libeat abusum, corpus Christi conficiant; sed ut fideles, dum religiosa observatione sequuntur Christi mandatum in coena celebranda, vera ejus participatione fruantur.

9. Adde quod haec perversitas puriori ecclesiae incognita fuit. Utcunque enim fucum hic facere conentur qui sunt inter adversarios impudentiores, certo tamen certius est, totam antiquitatem ipsis adversari, ut superius in aliis demonstravimus, et certius ex assidua veterum lectione judicari poterit. Verum antequam finem dicendi faciam, missarios nostros doctores interrogo, quum sciant potiorem esse Deo obedientiam, quam victimas (1 Sam. 15, 22), et magis poscere ut voci suae auscultetur, quam ut sacrificia offerantur, quomodo hanc sacrificandi rationem Deo acceptam credant, cujus nullum illis constat mandatum, et quam ne una quidem scripturae syllaba probari vident? Praeterea quum apostolum audiant dicentem (Hebr. 5, 4), neminem sibi nomen atque honorem sacerdotii usurpare nisi qui vocatus est, ut Aaron; quin nec Christum ipsum sese ingessisse, sed obedisse patris vocationi: aut sacerdotii sui autorem Deum institutoremque proferant oportet, aut honorem non esse a Deo fateantur, in quem non vocati improba temeritate irruperunt. Atqui ne apicem quidem literae obtendere possunt qui suo sacerdotio patrocinetur. Cur non igitur sacrificia evanescent, quae sine sacerdote offerri non possunt?

10. Si quis hinc inde concisas veterum sententias obtrudat, et eorum autoritate contendat, aliter intelligendum esse quod in coena peragitur sacrificium, quam nos exponamus, huic breviter responsum sit: si de approbando sacrificii commento, quale in missa confinxerunt papistae, agitur, ejusmodi sacrilegio veteres nequaquam patrocinari. Utuntur quidem illi sacrificii vocabulo; verum simul exponunt se aliud nihil intelligere, quam memoriam veri illius et unici sacrificii quod in cruce peregit Christus, unicus (ut ipsi passim praedicant) noster sacerdos. Hebraei, inquit Augustinus[1]), in victimis pecudum quas offerebant Deo, prophetiam celebrabant futurae victimae quam Christus obtulit; Christiani jam peracti sacrificii memoriam celebrant sacrosancta oblatione et participatione corporis Christi. Hic certe penitus idem docet quod pluribus verbis in libro de fide ad Petrum Diaconum habetur, quicunque tandem sit autor. Verba sunt: firmissime tene, et nulla-

1) Libr. 20. contra Faustum c. 18.

tenus dubites, ipsum unigenitum, carnem pro nobis factum, se pro nobis obtulisse sacrificium et hostiam Deo in odorem suavitatis; cui cum patre et spiritu sancto tempore veteris testamenti animalia sacrificabantur, et cui nunc cum patre et spiritu sancto, cum quibus una est illi divinitas, sacrificium panis et vini sancta ecclesia per universum orbem offerre non cessat. In illis enim carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, quam pro peccatis nostris ipse erat oblaturus, et sanguinis, quem erat effusurus in remissionem peccatorum. In isto autem sacrificio gratiarum actio atque commemoratio est carnis Christi, quam pro nobis obtulit, et sanguinis, quem pro nobis idem effudit. Unde Augustinus ipse pluribus locis [1]) nihil aliud quam sacrificium laudis esse interpretatur. Denique passim apud eum reperies, non alia ratione vocari coenam Domini sacrificium, nisi quod est memoria, imago, testimonium illius singularis, veri et unici sacrificii quo nos Christus expiavit. Memorabilis etiam locus est libri 4. de Trinitate cap. 24., ubi postquam disseruit de unico sacrificio, ita concludit: quoniam in sacrificio quatuor considerantur, cui offeratur, et a quo, quid offeratur, et pro quibus, idem ipse unus verusque mediator per sacrificium pacis nos reconcilians Deo, unum cum ipso manet cui obtulit, unum in se fecit pro quibus offerebat, unus ipse est qui obtulit, et quod obtulit. In eundem quoque sensum loquitur Chrysostomus. Honorem vero sacerdotii ita Christo vendicant, ut antichristi vocem fore testetur Augustinus [2]), si quis episcopum inter Deum et homines intercessorem faciat.

11. Neque tamen diffitemur quin ita nobis monstretur illic Christi immolatio, ut crucis spectaculum paene ob oculos statuatur. Qualiter in oculis Galatarum Christum fuisse crucifixum dicit apostolus (Gal. 3, 1), dum illis proposita crucis praedicatio fuerat. Sed quia veteres quoque illos video alio hanc memoriam detorsisse, quam institutioni Domini conveniebat (quod nescio quam repetitae, aut saltem renovatae immolationis faciem eorum coena prae se ferebat), nihil tutius piis pectoribus fuerit quam in pura simplicique Dei ordinatione acquiescere, cujus etiam ideo vocatur coena, quoniam sola hic ejus autoritas vigere debet. Equidem quum pium atque orthodoxum de toto hoc mysterio sensum retinuisse eos videam, neque deprehendam voluisse unico Domini sacrificio vel minimum derogare, ullius impietatis damnare eos non sustineo. Excusari tamen non posse arbitror, quin aliquid in actionis modo peccaverint. Imitati sunt enim propius judaicum sacrificandi morem, quam aut ordinaverat Christus, aut evangelii ratio ferebat. Sola igitur est praepostera illa anagoge, in qua merito eos quis redarguat, quod non contenti simplici ac germana Christi institutione, ad legis umbras nimis deflexerunt.

12. Si quis diligenter expendat, hoc discrimen inter mosaica

1) Contra adversarium legis, saepius. Ep. 120 (140).

2) Libr. 2. contra Parm. c. 8.

sacrificia et eucharistiam nostram verbo Domini statui observabit, quod quum illa eandem mortis Christi efficaciam populo judaico repraesentarint, quae nobis in coena hodie exhibetur, diversa tamen fuerit repraesentationis species. Siquidem illic sacerdotes levitici, quod peracturus erat Christus sacrificium, jubebantur figurare: sistebatur hostia, quae vicem ipsius Christi subiret; erat altare, in quo immolaretur; sic denique gerebantur omnia, ut ob oculos poneretur sacrificii effigies, quod Deo in expiatione offerendum erat. At peracto sacrificio aliam nobis rationem Dominus instituit: nempe ut fructum oblati sibi a filio sacrificii ad populum fidelem transmittat. Mensam ergo nobis dedit in qua epulemur; non altare super quod offeratur victima. Non sacerdotes consecravit, qui immolent; sed ministros, qui sacrum epulum distribuant. Quo sublimius est ac sanctius mysterium, eo religiosius ac majore reverentia tractari convenit. Ergo nihil tutius quam ut, ablegata omni humani sensus audacia, in eo solo quod scriptura tradit haereamus. Et certe si cogitamus, Domini, non hominum, coenam esse, non est cur ulla hominum autoritate vel annorum praescriptione patiamur nos ab illa vel latum unguem dimoveri. Itaque apostolus, dum vult eam vitiis omnibus repurgare quae jam in Corinthiorum ecclesiam irrepserant, quae ad id expeditissima via erat, ad unicam illam institutionem revocat (1 Cor. 11, 20), unde perpetuam esse petendam regulam ostendit.

13. Porro, ne quis rixator ex sacrificii ac sacerdotis nominibus nobis pugnam faciat, id quoque, sed compendio, expediam, quid per sacrificium, quid per sacerdotem tota disputatione significaverim. Qui sacrificii vocabulum ad sacras omnes caeremonias et religiosas actiones extendunt, qua ratione id faciant non video. Nos perpetuo scripturae usu sacrificium appellari scimus, quod Graeci nunc θυσίαν, nunc προςφορὰν, nunc τελετὴν dicunt. Quod generaliter acceptum, complectitur quidquid omnino Deo offertur. Quare distinguamus oportet: sic tamen ut haec distinctio anagogen a sacrificiis legis mosaicae habeat, sub quorum umbris universam sacrificiorum veritatem populo suo repraesentare voluit Dominus. Illorum autem quanquam variae fuerunt formae, tamen ad duo membra referri omnes possunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio quadam satisfactionis specie, qua noxa coram Deo redimebatur; aut symbolum erat divini cultus religionisque testificatio; nunc vice supplicationis, ad favorem Dei postulandum; nunc gratiarum actionis, ad gratitudinem animi pro acceptis beneficiis testandam; nunc pro simplici pietatis exercitatione, ad renovandam foederis sanctionem. Ad quod posterius membrum holocausta et libamenta, oblationes, primitiae, pacificae victimae pertinebant. Proinde et nos in duo genera distribuamus, ac alterum, docendi causa, vocemus λατρευτικὸν et σεβαστικὸν, quoniam veneratione cultuque Dei constat, quem illi fideles et debent et reddunt; vel si mavis εὐχαριστικὸν: quandoquidem a nullis Deo exhibetur nisi qui immensis ejus beneficiis onusti se totos cum actionibus suis omni-

bus illi rependunt. Alterum propitiatorium, sive expiationis. Est autem expiationis sacrificium, cui propositum est iram Dei placare, ipsius judicio satisfacere, eoque peccata abluere et abstergere; quo peccator eorum sordibus repurgatus, et in justitiae puritatem restitutus, in gratiam cum Deo ipso redeat. Sic vocabantur in lege victimae quae pro peccatis expiandis offerebantur; non quod reconciliandae Dei gratiae aut delendae iniquitati pares forent, sed quod verum hujusmodi sacrificium adumbrarent quod tandem ab uno Christo re ipsa peractum fuit; ab ipso autem uno, quia ab alio nullo poterat. Et semel, quod illius unius a Christo peracti efficacia et vis aeterna est, ut sua ipse voce (Joann. 19, 30) testatus est, quum dixit perfectum esse et impletum: hoc est, quidquid reconciliandae patris gratiae, impetrandae peccatorum remissioni, justitiae, saluti necessarium erat, id totum unica illa sua oblatione praestitum et consummatum, adeoque nihil deesse, ut nullus postea locus alteri hodie relinqueretur.

14. Quamobrem constituo, sceleratissimum probrum et non ferendam esse blasphemiam, tam in Christum quam in sacrificium quo per mortem suam in cruce pro nobis defunctus est, si quis, repetita oblatione, de redimenda peccatorum venia, de propitiando Deo et obtinenda justitia cogitet. At quid aliud missando agitur, nisi ut novae oblationis merito passionis Christi fiamus participes? Et ne ullus esset insaniendi modus, parum esse putaverunt, si dicerent, commune ex aequo fieri sacrificium pro tota ecclesia, nisi adderent, sui arbitrii esse, huic aut illi, cui vellent, peculiariter applicare; vel potius cuicunque, qui talem sibi mercem numerato pretio emere vellet. Porro, quoniam ad Judae taxationem accedere non poterant, ut tamen vel aliqua nota autoris sui exemplum referrent, numeri similitudinem retinuerunt. Vendiderat ille triginta argenteis; hi, secundum gallicam quidem supputationem, triginta nummulis aereis vendunt; sed ille, semel; hi quoties emptor occurrit. Hoc sensu et sacerdotes esse negamus, nempe qui tali oblationi apud Deum pro populo intercedant, qui propitiato Deo peccatorum expiationem peragant. Nam Christus unicus est novi testamenti pontifex et sacerdos, in quem translata sunt omnia sacerdotia, et in quo clausa ac terminata. Et si nihil scriptura de aeterno Christi sacerdotio meminisset, quia tamen Deus, abrogatis illis veteribus, nullum instituit, manet invictum apostoli argumentum, neminem sibi honorem usurpari nisi qui a Deo vocatus sit (Hebr. 5, 4). Qua ergo fiducia sacrilegi isti, qui se jactant Christi carnifices, audent se Dei viventis sacerdotes appellare?

15. Est apud Platonem libro de Republica secundo elegantissimus locus. Ubi quum de veteribus piaculis disserit, stultamque improborum ac scelestorum hominum confidentiam ridet, qui putarent his quasi velis obtegi sua flagitia, ne a diis cernerentur, et tanquam facta cum diis pactione securius sibi indulgerent, prorsus videtur ad missariae expiationis usum, qualis hodie in mundo est, alludere. Fraudare alium et circumvenire, nefas esse omnes

sciunt. Vexare injuriis viduas, pupillos expilare, molestiam inferre pauperibus, malis artibus aliorum bona ad se rapere, perjuriis et fraudibus involare in cujusquam fortunas, vi ac tyrannico terrore opprimere quemquam, impium esse fatentur omnes. Quomodo igitur haec omnia passim audent tam multi, tanquam impune ausuri? Sane, si rite expendimus, non alia causa tantum illis animi facit, nisi quia missario sacrificio, tanquam soluto pretio, satisfacturos se Deo confidunt, aut saltem hanc sibi cum eo transigendi facilem esse viam. Pergit deinde Plato crassum eorum stuporem ridere, qui talibus piaculis poenas redimi opinantur, quas alioqui apud inferos subituri essent. Et quorsum hodie spectant anniversaria et major pars missarum, nisi ut qui tota vita crudelissimi tyranni fuerunt, aut rapacissimi praedones, aut ad omne flagitium prostituti, tanquam hac mercede redempti purgatorium ignem evadant?

16. Sub altero sacrificii genere, quod εὐχαριστικὸν diximus, continentur omnia caritatis officia, quibus dum fratres nostros complectimur, Dominum ipsum in membris suis honoramus; omnes deinde nostrae preces, laudes, gratiarum actiones, et quidquid in Dei cultum a nobis agitur. Quae demum omnia a majore sacrificio dependent, quo anima et corpore in templum sanctum Domino consecramur. Neque enim satis est, si externae nostrae actiones ad illius obsequium applicentur; sed nos primo, deinde nostra omnia consecrari ac dedicari illi convenit: ut quidquid in nobis est, gloriae ejus serviat, et ejus amplificandae studium spiret. Haec sacrificii species nihil ad iram Dei placandam, nihil ad impetrandam peccatorum remissionem, nihil ad promerendam justitiam pertinet; sed in magnificando duntaxat et exaltando Deo versatur. Siquidem gratum acceptumque Deo esse non potest, nisi ex eorum manu, quos jam accepta peccatorum remissione sibi aliunde reconciliavit ideoque piaculo absolvit. Est autem adeo ecclesiae necessaria ut abesse ab ea non possit. Itaque aeterna futura est quamdiu stabit populus Dei; quemadmodum jam ex propheta superius visum est; siquidem eo sensu accipere libet vaticinium istud (Mal. 1, 11): quoniam a solis ortu usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum offeretur nomine meo, atque oblatio munda; quoniam terribile est nomen meum in gentibus, dicit Dominus: tantum abest ut submoveamus. Sic Paulus (Rom. 12, 1) jubet nos offerre corpora nostra hostiam viventem, sanctam, acceptam Deo, rationalem cultum. Ubi significanter admodum loquutus est, quum hunc esse rationalem nostrum cultum subjecit. Intellexit enim spiritualem colendi Dei ritum, quem carnalibus legis mosaicae sacrificiis tacite opposuit. Sic beneficentia et communicatio victimae appellantur quibus placetur Deo (Hebr. 13, 16). Sic Philippensium benignitas, qua Pauli inopiam sublevarant, hostia bonae fragrantiae (Phil. 4, 18). Sic omnia fidelium bona opera, spirituales hostiae.

17. Et quid multa persequor? Subinde enim in scripturis recurrit haec loquendi forma. Quin etiam dum adhuc sub externa

legis paedagogia Dei populus continebatur, satis tamen exprimebant prophetae, subesse illis carnalibus sacrificiis veritatem, quae christianae ecclesiae cum judaica gente communis est. Qua ratione precabatur David (Psal. 141, 2) ut oratio sua, sicut incensum, in conspectum Dei ascenderet. Et Oseas (14, 3) gratiarum actiones dicebat vitulos labiorum, quas alibi David (Psal. 50, 23) sacrificia laudis nuncupat. Quem apostolus imitatus, hostias laudis etiam ipse vocat (Hebr. 13, 15); et interpretatur fructum labiorum confitentium nomini ejus. Hujus generis sacrificio carere non potest coena Domini: in qua dum ejus mortem annuntiamus, et gratiarum actionem referimus, nihil aliud quam offerimus sacrificium laudis. Ab hoc sacrificandi munere regale sacerdotium nuncupamur omnes Christiani (1 Petr. 2, 9); quod per Christum offerimus illam, de qua loquitur apostolus, hostiam laudis Deo, fructum labiorum confitentium nomini ejus. Neque enim nos cum nostris muneribus, sine intercessore, in conspectum Dei apparemus. Christus est, quo mediatore intercedente, nos ac nostra patri offerimus. Ille pontifex noster, qui in sanctuarium coeli ingressus accessum nobis aperit. Ille altare, cui donaria nostra imponimus, ut in illo audeamus quidquid audeamus. Ille, inquam, est qui nos patri regnum ac sacerdotes fecit (Apoc. 1, 6).

18. Quid superest, nisi ut caeci videant, surdi audiant, pueri ipsi intelligant hanc missae abominationem? quae in calice aureo propinata omnes reges terrae et populos, a summo usque ad novissimum, sic inebriavit, sic percussit sopore ac vertigine, ut brutis ipsis stupidiores proram et puppim suae salutis in hac una exitiali voragine statuerint. Certe nulla unquam validiore machina satan incubuit ad oppugnandum expugnandumque Christi regnum. Haec est Helena, pro qua veritatis hostes tanta hodie rabie, tanto furore, tanta atrocitate digladiantur. Et vere Helena, cum qua spirituali fornicatione (quae omnium est maxime exsecrabilis) ita se conspurcant. Non hic vel minimo digito attingo crassos illos abusus quibus sacrae suae missae profanatam puritatem praetendere possent; quam turpes nundinas exerceant, quam sordidos quaestus faciant suis missationibus, quanta rapacitate avaritiam suam expleant. Tantum indico, idque paucis et simplicibus verbis, qualis sit sanctissima ipsa missae sanctitas; ob quam adeo spectabilis esse tantaque in veneratione haberi aliquot saeculis meruit. Nam et tanta haec mysteria pro dignitate illustrari, majoris operis fuerit; et illas obscoenas sordes quae ante oculos oraque omnium versantur, admiscere nolo: ut omnes intelligant, missam in selectissima sua, et qua maxime venditari potest, integritate acceptam, sine suis appendicibus, a radice ad fastigium, omni genere impietatis, blasphemiae, idololatriae, sacrilegii scatere.

19. Habent lectores in compendium collecta ea fere omnia quae sciri de duobus istis sacramentis referre duximus, quorum usus a primordio novi testamenti ad consummationem usque saeculi christianae ecclesiae est traditus: ut scilicet baptismus quidam quasi

ingressus in ipsam esset, et fidei initiatio; coena vero assiduum velut alimentum, quo Christus fidelium suorum familiam spiritualiter pascit. Quare, ut non nisi unus est Deus, una fides, unus Christus, una ecclesia ejus corpus: ita baptismus non nisi unus est, nec saepe iteratur. Coena autem subinde distribuitur, ut intelligant se Christo assidue pasci, qui semel in ecclesiam allecti sunt. Praeter haec duo ut nullum aliud a Deo institutum est, ita nec ullum agnoscere debet fidelium ecclesia. Rem enim non esse humani arbitrii, erigere ac statuere nova sacramenta, facile intelliget qui meminerit quod supra satis plane explicatum fuit: sacramenta in hoc a Deo posita esse, ut de aliqua ejus promissione nos edoceant, et bonam erga nos voluntatem nobis testificentur; qui praeterea cogitet, nullum fuisse Deo consiliarium, qui nobis certum aliquid de ejus voluntate spondere possit, aut certiores securosque reddere quo sit in nos affectu, quid dare, quid negare velit. Simul namque constituitur, neminem signum proponere posse, quod ejus voluntatis et promissionis alicujus testimonium futurum sit, solus ipse est, qui signo dato de se apud nos testari potest. Dicam brevius, et forte rudius, sed apertius: sacramentum sine salutis promissione esse nunquam potest. Omnes homines in unum simul coacti, nihil a se nobis polliceri de salute nostra possunt. Ergo nec a se edere aut erigere sacramentum.

20. His ergo duobus contenta sit christiana ecclesia; nec modo nullum aliud tertium ad praesens admittat aut agnoscat; sed ne appetat quidem, aut exspectet, ad consummationem usque saeculi. Nam quod diversa aliquot Judaeis, pro varia temporum inclinatione, praeter sua illa ordinarie data sunt (ut man, aqua e petra profluens, serpens aeneus, et similia) hac variatione admonebantur ne talibus figuris insisterent, quarum status parum firmus esset; sed melius aliquid a Deo exspectarent, quod nullo interitu nulloque fine perstaret. Alia longe ratio nobis est, quibus revelatus est Christus: in quo thesauri omnes scientiae et sapientiae sunt absconditi, tanta affluentia et ubertate, ut novam aliquam accessionem ad hos thesauros sperare vel postulare, vere Deum irritare sit, et adversum nos provocare. Unum duntaxat Christum esurire, quaerere, spectare, discere, ediscere nos oportet: donec magnus ille dies illuxerit, quo gloriam regni sui Dominus ad plenum manifestabit, et se qualis est, nobis spectandum ostendet (1 Joann. 3, 2). Atque hac ratione nostrum hoc saeculum in scripturis, per novissimam horam, novissimos dies, novissima tempora designatur (1 Joann. 2, 18; 1 Petr. 1, 20), ne quis vana novae alicujus doctrinae aut revelationis exspectatione sese fallat. Saepenumero enim multisque modis antea loquutus per prophetas, ultimis in his diebus loquutus est coelestis pater in dilecto filio suo (Hebr. 1, 2), qui solus patrem manifestare potest (Luc. 10, 22); et re vera ad plenum manifestavit, quantum nostra interest, dum nunc per speculum eum conspicimus (1 Cor. 13, 12). Jam vero, ut hoc hominibus ablatum est, ne nova sacramenta in ecclesia

Dei condere possint, ita optandum esset, iis ipsis, quae a Deo sunt, quam minimum humanae inventionis admisceri. Perinde enim atque infusa aqua vinum fugit et diluitur, aspersoque fermento tota farinae massa acescit, sic mysteriorum Dei sinceritas nihil aliud quam inquinatur ubi homo quidquam de suo adjicit. Et tamen videmus quantum a germana sua puritate degenerarint sacramenta, ut hodie quidem tractantur. Plus satis ubique pomparum, caeremoniarum, gesticulationum: at verbi Dei interim nulla neque ratio, neque mentio, sine quo sacramenta etiam ipsa sacramenta non sunt. Quin nec caeremoniae ipsae a Deo institutae in tanta turba caput exserere possunt, sed tanquam oppressae jacent. Quantulum in baptismo aspicitur quod unum illic lucere et spectari debuerat, ut alibi juste conquesti sumus, nempe baptismus ipse? Coena prorsus sepulta est quum versa fuit in missam, nisi quod semel quotannis, sed concerpta et dimidiata laceraque forma visitur.

CAPUT XIX.

De quinque falso nominatis sacramentis: ubi sacramenta non esse quinque reliqua, quae pro sacramentis hactenus vulgo habita sunt, declaratur, tum qualia sint ostenditur.

Duae sunt partes hujus Capitis: 1) In genere de his quinque Sacramentis disseritur. sect. 1 — 3. — 2) Deinde speciatim, a sect. 4. usque ad finem cap. Primum de confirmatione, sect. 4 — 13. Secundo de poenitentia, sect. 14 — 17. Tertio de extrema unctione, sect. 18 — 21. Quarto de ordine, ex quo septem sacramentula prodierunt, sect. 22 — 33. Quinto de matrimonio, sect. 34 — 37.

1. Poterat superior de sacramentis disputatio apud dociles et sobrios hoc obtinere, ne ultra curiosius progrederentur, nec praeter illa duo, quae a Domino instituta nossent, ulla alia sacramenta sine Dei verbo amplecterentur. Verum quoniam illa de septem sacramentis opinio, omnium fere sermone trita scholasque et conciones omnes pervagata, vetustate ipsa radices egit, ac hominum animis etiamnum insidet, visus sum mihi operae pretium facturus, si quinque reliqua, quae veris ac germanis Domini sacramentis vulgo accensentur, seorsum ac propius excuterem, omnique absterso fuco simplicibus spectanda proponerem, qualia sint, et quam falso pro sacramentis hactenus habita fuerint. Principio hic testatum volo piis omnibus, me hanc de nomine contentionem minime litigandi cupiditate suscipere, sed gravibus causis adduci ad impugnandum ejus abusum. Non me latet, Christianos, ut verborum, sic rerum omnium esse dominos. Posse igitur pro suo arbitrio voces rebus accommodare, modo pius sensus retineatur, etiam si qua sit in loquendo improprietas. Hoc totum concedo; etsi melius fuerit, verba rebus subesse, quam res verbis subjici. Sed in nomine sacramenti alia est ratio. Nam qui septem ponunt,

simul illam definitionem omnibus tribuunt, ut sint gratiae invisibilis visibiles formae; omnia simul faciunt vasa spiritus sancti, instrumenta conferendae justitiae, causas obtinendae gratiae. Adeoque ipse Magister sententiarum, mosaicae legis sacramenta negat proprie vocari hoc nomine, quia non exhibuerint quod figurabant. Estne, obsecro, tolerabile, ut quae symbola Dominus ore suo consecravit, quae eximiis promissionibus insignivit, ea pro sacramentis non censeantur; interim hic honor transferatur ad eos ritus quos homines vel a se excogitarunt, vel saltem sine expresso Dei mandato observant? Ergo aut definitionem mutent, aut hac verbi usurpatione abstineant, quae falsas et absurdas opiniones post generet. Est, inquiunt, extrema unctio invisibilis gratiae figura et causa, quia est sacramentum. Quod inferunt si nullo modo concedere oportet, in ipso certe nomine est occurrendum, ne ea mercede recipiamus ut ejusmodi errori occasionem praebeat. Rursus quum probant sacramentum esse, causam adiungunt: quia externo signo constet ac verbo. Si nec mandatum, nec promissionem invenimus, quid aliud possumus quam reclamare?

2. Jam apparet non de vocabulo nos rixari, sed de re ipsa non supervacuam controversiam movere. Proinde hoc fortiter retinendum est, quod invicta ratione prius confirmavimus: sacramenti instituendi arbitrium non nisi penes Deum unum esse. Siquidem sacramentum certa Dei promissione erigere fidelium conscientias ac consolari debet, quae eam certitudinem nunquam ab homine acciperent. Sacramentum nobis testimonium esse debet bonae erga nos Dei voluntatis, cujus nullus hominum aut angelorum testis esse potest, quando nemo Dei consiliarius fuit (Jes. 40, 13; Rom. 11, 34). Solus ergo ipse est qui de se nobis per verbum suum testificatur legitima autoritate. Sacramentum, sigillum est, quo Dei testamentum seu promissio obsignatur. Obsignari vero non posset rebus corporeis et elementis hujus mundi, nisi virtute Dei ad hoc formentur et designentur. Instituere ergo sacramentum homo non potest: quia facere, ut sub rebus tam abjectis tanta Dei mysteria lateant, id vero humanae virtutis non est. Verbum Dei praeeat oportet quod sacramentum esse sacramentum faciat, ut Augustinus [1]) optime docet. Praeterea retineri aliquod discrimen utile est inter sacramenta et alias caeremonias, nisi volumus in multa absurda incidere. Apostoli orarunt genibus flexis: genua igitur non flectentur sine sacramento. Discipuli feruntur orasse versus orientem: sit nobis sacramentum orientis aspectus. Paulus vult omni loco viros tollere puras manus (1 Tim. 2, 8), et elevatis manibus oratio saepius a sanctis facta memoratur. Et manuum quoque extensio sacramentum fiat. Omnes denique sanctorum gestus in sacramenta transeant. Etsi ne haec quidem admodum morarer, modo non essent cum majoribus illis incommodis conjuncta.

---

1) Homil. in Joann. 80, 3.

3. Si veteris ecclesiae autoritate premere nos velint, dico eos fucum facere. Nusquam enim apud ecclesiasticos scriptores numerus hic septenarius invenitur. Nec satis constat quo primum tempore obrepserit. Fateor quidem, in vocabulo sacramenti esse interdum liberiores. Sed quid eo significant? nempe caeremonias omnes et externos ritus omniaque pietatis exercitia. Quum autem de iis signis loquuntur quae divinae in nos gratiae testimonia esse debent, duobus istis, baptismo et eucharistia contenti sunt. Ne quis falso jactari hoc a me putet, pauca Augustini testimonia hic referam. Ad Januarium[1]): primo, inquit, tenere te volo, quod est hujus disputationis caput, Dominum nostrum Christum, sicut ipse in evangelio loquitur, leni jugo nos subdidisse et sarcinae levi. Unde sacramentis numero paucissimis, observatione facillimis, significatione praestantissimis, societatem novi populi colligavit. Sicuti est baptismus trinitatis nomine consecratus, et communicatio corporis et sanguinis Domini, et si quid aliud in scripturis canonicis commendatur. Item, de doctrina christiana[2]): a resurrectione Domini quaedam pauca signa pro multis, eademque factu facillima, intellectu augustissima, observatione castissima ipse Dominus et apostolica tradidit disciplina; sicuti est baptismus et celebratio corporis et sanguinis Domini. Cur nullam hic sacri numeri, hoc est septenarii, mentionem facit? An verisimile est praetermissurum fuisse si tunc fuisset in ecclesia institutus? praesertim quum sit alias in observandis numeris curiosior quam necesse foret? Imo quum baptismum et coenam nominat, alia subticet, annon satis innuit, haec duo mysteria singulari dignitate praestare, alias caeremonias inferiore loco subsidere? Quare sacramentarios istos doctores non tantum verbo Domini, sed veteris etiam ecclesiae consensione destitui dico, utcunque hoc praetextu maxime superbiant. Sed jam ad ipsas species descendamus.

De confirmatione.

4. Hic mos olim fuit ut Christianorum liberi, postquam adoleverant, coram episcopo sisterentur, ut officium illud implerent quod ab iis exigebatur qui se ad baptismum adulti offerebant. Hi enim inter catechumenos sedebant, donec rite fidei mysteriis instituti poterant fidei confessionem coram episcopo ac populo edere. Qui ergo baptismo initiati erant infantes, quia fidei confessione apud ecclesiam tunc defuncti non erant, sub finem pueritiae, aut ineunte adolescentia, repraesentabantur iterum a parentibus, ab episcopo examinabantur secundum formulam catechismi, quam tunc habebant certam ac communem. Quo autem haec actio, quae alioqui gravis sanctaque merito esse debebat, plus reverentiae haberet ac dignitatis, caeremonia quoque adhibebatur manuum impositionis. Ita puer ille, fide sua approbata, cum solenni benedictione dimittebatur. Hujus moris saepe mentionem faciunt ve-

1) Epist. 118 (54). 2) Libr. 3. c. 9.

teres. Leo papa[1]: si quis ab haereticis redit, ne iterum baptizetur; sed quod illic ei defuit, per episcopalem manuum impositionem virtus spiritus ei conferatur. Clamabunt hic nostri adversarii, sacramentum jure vocari, in quo spiritus sanctus conferatur. Verum ipse Leo alibi[2] explicat quid his verbis sibi velit. Qui apud haereticos baptizatus est, inquit, non rebaptizetur, sed spiritus sancti invocatione per manuum impositionem confirmetur: quia baptismi tantum formam sine sanctificatione accepit. Meminit et Hieronymus contra Luciferianos. Quanquam autem non infitior, in eo nonnihil hallucinari Hieronymum, quod apostolicam esse observationem dicit, longissime tamen ab istorum ineptiis abest. Et illud ipsum mitigat quum addit, hanc benedictionem solis episcopis esse datam, magis in honorem sacerdotii, quam ex legis necessitate. Talem ergo manuum impositionem, quae simpliciter loco benedictionis fiat, laudo et restitutam hodie in purum usum velim.

5. Posterior autem aetas, re prope obliterata, fictitiam nescio quam confirmationem pro Dei sacramento posuit. Confirmationis virtutem esse finxerunt, spiritum sanctum conferre ad gratiae augmentum, qui in baptismo collatus sit ad innocentiam; confirmare eos ad pugnam qui in baptismo regenerati sint ad vitam. Peragitur haec confirmatio unctione, et hac verborum formula: consigno te signo sanctae crucis, et confirmo chrismate salutis, in nomine patris, et filii, et spiritus sancti. Pulchre omnia et venuste. Sed ubi Dei verbum quod spiritus sancti praesentiam hic promittat? Ne jota quidem obtendere possunt. Unde ergo nos certiores facient, chrisma suum esse vas spiritus sancti? Videmus oleum, crassum scilicet et pinguem liquorem: praeterea nihil. Accedat, inquit Augustinus, verbum ad elementum, et fiet sacramentum. Hoc, inquam, verbum proferant, si quidquam nos intueri in oleo volunt aliud quam oleum. Quod si sacramentorum se ministros, ut par est, agnoscerent, non diutius pugnandum esset. Haec prima ministri lex est ne quid sine mandato obeat. Age, mandatum hujus ministerii aliquod producant, et verbum non addam. Si mandato deficiuntur, sacrilegam audaciam excusare non possunt. Hac ratione Pharisaeos Dominus interrogabat (Matth. 21, 25), essetne baptismus Joannis e coelo an ex hominibus. Si respondissent, ex hominibus, obtinebat, frivolum esse et vanum; si e coelo, doctrinam Joannis agnoscere cogebantur. Itaque ne essent nimium in Joannem contumeliosi, non ausi sunt fateri esse ex hominibus. Si itaque ex hominibus est confirmatio, vana et frivola esse convincitur, si e coelo[3] persuadere volunt, probent.

6. Tuentur se quidem apostolorum exemplo, quos nihil temere fecisse existimant. Recte id sane: nec a nobis reprehenderentur si se apostolorum imitatores ostenderent. Sed quid fecerunt

---

1) Epist. 39. 2) Epist. 77. 3) Adde: esse.

apostoli? Narrat Lucas in Actis (8, 15), apostolos, qui Hierosolymis erant, quum audissent Samariam recepisse verbum Dei, misisse illuc Petrum et Joannem; illos pro Samaritanis orasse ut spiritum sanctum acciperent, qui nondum in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Jesu. Oratione facta manus illis imposuisse; per quam impositionem spiritum sanctum Samaritani acceperunt. Et de hac manuum impositione aliquoties meminit. Audio quid apostoli fecerint: nempe suum ministerium fideliter exsequuti sunt. Visibiles illas et admirabiles spiritus sancti gratias, quas tunc in populum suum effundebat, voluit Dominus a suis apostolis per manuum impositionem administrari et distribui. Huic autem impositioni manuum non altius subesse mysterium cogito; sed hujusmodi caeremoniam adhibitam ab illis interpretor, ut ipso gestu significarent, se Deo commendare et velut offerre eum cui manus imponebant. Hoc ministerium quo tunc apostoli fungebantur, si adhuc in ecclesia maneret, manuum quoque impositionem oporteret servari; sed ubi gratia illa conferri desiit, quorsum pertinet manuum impositio? Adhuc certe adest populo Dei spiritus sanctus: quo nisi ductore et directore consistere nequit Dei ecclesia. Habemus enim aeternam et perpetuo constaturam promissionem, qua Christus sitientes ad se vocat, ut bibant aquas vivas (Joann. 7, 37). Sed cessarunt illa virtutum miracula et manifestae operationes, quae per manuum impositionem distribuebantur, nec nisi ad tempus esse debuerunt. Oportuit enim novam evangelii praedicationem, novum Christi regnum, inauditis et inusitatis miraculis illustrari et magnificari. A quibus ubi cessavit Dominus, non protinus ecclesiam suam deseruit; sed regni sui magnificentiam verbique sui dignitatem satis excellenter manifestatam docuit. Qua igitur in parte histriones isti apostolos se imitari dicent? Hoc agendum erat manuum impositione, ut evidens spiritus sancti virtus statim se exsereret. Id non efficiunt. Quid igitur pro se jactant manuum impositionem, quam apostolis quidem in usu fuisse legimus, sed prorsus in alium finem?

7. Ejusdem hoc rationis est ac si quis doceret flatum illum quo Dominus discipulos suos afflavit (Joann. 20, 22), sacramentum esse quo detur spiritus sanctus. Atqui hoc semel Dominus quum fecit, non a nobis fieri etiam voluit. Ad eum modum et apostoli manus imponebant, pro eo tempore quo visibiles spiritus sancti gratias ad eorum preces administrari Domino placebat; non ut posteri vacuum et frigidum signum, quod simiae istae faciunt, mimitice tantum et sine re effingerent. Quod si manuum impositione apostolos se imitari evincant (in qua nihil cum apostolis simile habent praeter nescio quam praeposteram *κακοζηλίαν*), unde tamen oleum, quod vocant salutis? Quis eos in oleo salutem quaerere docuit? quis vim roborandi illi attribuere? An Paulus, qui nos ab elementis hujus mundi longe abstrahit (Gal. 4, 9; Col. 2, 20), qui nihil magis damnat quam talibus observatiuncu-

lis haerere? Hoc vero non a me, sed a Domino audacter pronuntio: qui oleum vocant oleum salutis, salutem quae in Christo est abjurant, Christum abnegant, partem in regno Dei non habent. Oleum enim ventri, et venter oleo; utrumque Dominus destruet. Omnia enim ista infirma elementa quae usu ipso intereunt, nihil ad regnum Dei pertinent, quod spirituale est et nunquam interiturum. Quid igitur? dixerit aliquis: eadem linea metiris aquam qua baptizamur, et panem ac vinum sub quibus coena Domini exhibetur? Respondeo, in sacramentis divinitus traditis duo spectanda esse: substantiam rei corporeae quae nobis proponitur, et formam quae illi a verbo Dei impressa est, in qua tota vis jacet. Quatenus ergo substantiam suam retinent panis, vinum, aqua, quae aspectui nostro in sacramentis offeruntur, valet semper illud Pauli: esca ventri, et venter escis; Deus utrumque destruet (1 Cor. 6, 13). Praetereunt enim et evanescunt cum figura hujus mundi. Quatenus autem verbo Dei sanctificantur, ut sacramenta sint, non in carne nos retinent, sed vere et spiritualiter docent.

8. Verum propius adhuc inspiciamus quot monstra foveat alatque haec pinguedo. Dicunt isti unctores, spiritum sanctum in baptismo ad innocentiam dari, in confirmatione, ad gratiae augmentum; in baptismo nos regenerari ad vitam, in confirmatione nos ad pugnam instrui. Et adeo nihil eos pudet, ut negent baptismum rite sine confirmatione perfici posse. O nequitiam! Annon igitur in baptismo Christo consepulti sumus, facti participes mortis ejus, ut et resurrectionis simus consortes (Rom. 6, 4)? Hanc autem societatem cum morte et vita Christi Paulus interpretatur mortificationem carnis nostrae et vivificationem spiritus; quod vetus homo noster crucifixus est, quo nos in novitate vitae ambulemus. Quid est instrui ad pugnam, nisi hoc est? Quod si Dei verbum conculcare pro nihilo ducebant, cur non ecclesiam saltem reverebantur, cui tam ubique obsequentes videri volunt? Quid autem gravius in hanc ipsorum doctrinam proferri potest, quam illud milevitani concilii decretum: qui dicit, baptismum in remissionem peccatorum dari tantum, et non adjutorium futurae gratiae, anathema sit? Quod autem Lucas, eo quem citavimus loco, dicit baptizatos in nomine Jesu Christi fuisse, qui non accepissent spiritum sanctum: non simpliciter negat, uno spiritus dono praeditos, qui in Christum corde crederent et ipsum ore confiterentur; sed acceptionem spiritus intelligit, qua manifestae virtutes et visibiles gratiae percipiebantur. Sic dicuntur apostoli spiritum accepisse in die pentecostes, quum longe antea illis a Christo dictum esset (Matth. 10, 20): non vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri; qui loquitur in vobis. Videte malitiosam et sonticam satanae fraudem, qui ex Deo estis. Quod vere in baptismo dabatur, in sua confirmatione dari mentitur; ut furtim incautos a baptismo abducat. Quis jam dubitet hanc satanae esse doctrinam, quae promissiones baptismi proprias,

a baptismo abscissas, alio derivat et transfert? Deprehenditur, inquam, quali nitatur fundamento praeclara ista unctio. Dei verbum est: omnes, qui in Christo baptizati sunt, Christum induisse cum suis donis (Gal. 3, 27). Verbum unctorum [1]): nullam promissionem in baptismo percepisse, qua in agonibus instruantur. Illa vox est veritatis, hanc mendacii esse oportet. Verius ergo definire hanc confirmationem possum quam ipsi hactenus definierint: nempe insignem esse baptismi contumeliam, quae usum ipsius obscurat, imo abolet; falsam esse diaboli pollicitationem, quae nos a veritate Dei abstrahit. Aut, si mavis, oleum diaboli mendacio pollutum, quod velut offusis tenebris simplicium mentes fallit.

9. Addunt praeterea, fideles omnes spiritum sanctum per manuum impositionem accipere debere post baptismum, ut pleni christiani inveniantur; quia nunquam erit christianus nisi qui confirmatione episcopali fuerit chrismatus. Haec illi ad verbum [2]). Atqui putabam, quaecunque ad christianismum pertinent, omnia scripturis perscripta ac comprehensa esse. Nunc, ut video, aliunde quam ex scripturis, vera religionis forma petenda discendaque est. Dei ergo sapientia, coelestis veritas, tota Christi doctrina, christianos duntaxat inchoat: oleum perficit. Hac sententia damnantur omnes apostoli et tot martyres, quos nunquam fuisse chrismatos certo certius est; quando nondum erat factum oleum, quo perfusi omnes christianismi numeros implerent, vel potius christiani fierent, qui nondum erant. Verum, ut taceam, abunde se ipsi refellunt. Quotam enim populi sui partem post baptismum perungunt? cur igitur patiuntur in suo grege tales semichristianos, quorum imperfectioni mederi facile erat? cur tam supina negligentia omittere eos sinunt quod omitti sine gravi piaculo non licebat? cur non severius exigunt rem adeo necessariam et sine qua salus obtineri non potest? nisi forte quis subita morte praepeditus fuerit. Scilicet, dum ita licenter contemni patiuntur, tacite fatentur non tanti esse quanti venditant.

10. Postremo constituunt [3]), sacram hanc unctionem majori in veneratione habendam esse quam baptismum, quod illa summorum pontificum manibus peculiariter administratur, baptismus ab omnibus vulgariter sacerdotibus distribuitur. Quid hic dicas nisi plane furiosos esse, qui suis inventionibus ita blandiuntur ut prae ipsis sacrosanctas Dei institutiones secure contemnant? Os sacrilegum, tune pinguedinem foetore duntaxat anhelitus tui inquinatam, et verborum murmure incantatam, audes Christi sacramento opponere, et conferre cum aqua verbo Dei sanctificata? At parum hoc ipsum erat tuae improbitati, nisi etiam praeferres. Haec sunt sanctae sedis responsa, haec apostolici tripodis oracula. Sed quidam eorum hanc, sua quoque opinione effraenem, insa-

1) De consecr. dist. 5. c. spir. sanct.

2) Verba c. 1. De consecr. dist. 5. Concil. Aurel. ca. ut jejun. De consecr. dist. 5.

3) C. De his vero, eadem distinct.

niam coeperunt paulum moderari. Majori, inquiunt[1]), veneratione colenda est: forte non ob majorem virtutem et utilitatem quam conferat, sed quia a dignioribus datur, et in digniori parte corporis fit, id est in fronte; vel quia majus augmentum virtutum praestat, licet baptismus plus ad remissionem valeat. Verum prima ratione nonne se Donatistas produnt, qui vim sacramenti a ministri dignitate aestimant? Faxo tamen, vocetur dignior confirmatio a dignitate episcopalis manus. Sed si quis ab illis sciscitetur unde tanta praerogativa episcopis delata fuerit, quam rationem afferent praeter suam libidinem? Soli apostoli eo jure usi sunt, qui soli spiritum sanctum distribuerunt. An soli episcopi apostoli? imo an omnino apostoli? Demus tamen et istud: cur non eodem argumento contendunt, solis episcopis sacramentum sanguinis in coena Domini attingendum esse? quod laicis ideo denegant quia solis apostolis a Domino datum fuerit. Si solis apostolis, cur non inferunt, ergo solis episcopis? Sed apostolos eo loco simplices presbyteros faciunt; nunc capitis vertigo alio eos rapit ut subito episcopos creent. Postremo non erat apostolus Ananias, ad quem tamen Paulus missus est ut visum reciperet, baptizaretur, et impleretur spiritu sancto (Act. 9, 17). Addam et hoc ad cumulum: si jure divino proprium hoc munus episcoporum fuerat, cur ausi sunt ad plebejos presbyteros transferre? quemadmodum in quadam Gregorii epistola legitur[2]).

11. Altera ratio quam frivola, inepta et stolida est: digniorem vocare suam confirmationem, quam Dei baptismum, quia in ea frons oleo inficiatur, in baptismo cranium? quasi vero baptismus oleo, et non aqua peragatur. Testor vero pios omnes, an non hoc unum admoliantur isti nebulones, ut sacramentorum puritatem fermento suo vitient? Dixi hoc alibi, vix in sacramentis per rimulas interlucere quod Dei est, inter humanarum inventionum turbam. Si quis ejus rei tum fidem mihi non habebat, suis saltem magistris nunc habeat. Ecce praeterita aqua, et nullo numero habita, unum oleum in baptismo magnifaciunt, Nos ergo contra dicimus, in baptismo quoque frontem aqua tingi. Prae hac, vestrum oleum non unius stercoris facimus, sive in baptismo, sive in confirmatione. Quod si quis pluris vendi alleget, hac pretii accessione si quid boni alioqui inesset vitiatur, tantum abest ut furto venditare liceat foedissimam imposturam. Tertia ratione impietatem suam traducunt, dum majus virtutum augmentum conferri in confirmatione garriunt, quam in baptismo. Impositione manuum apostoli visibiles spiritus gratias administrarunt. Qua in re istorum pinguedo se foecundam ostendit? Sed valeant isti moderatores, qui sacrilegium unum multis sacrilegiis operiunt. Nodus gordianus est, quem abrumpere satius sit quam in dissolvendo tantopere laborare.

12. Jam vero quum verbo Dei et probabili ratione defici

1) Libr. 4. Sent. dist. 7. c. 2. 2) Dist. 95. ca. pervenit.

se vident, praetexunt quod solent, vetustissimam esse hanc observationem, et multorum saeculorum consensu firmatam. Etiamsi id verum esset, nihil tamen efficiunt: non e terra est sacramentum, sed e coelo; non ex hominibus, sed ab uno Deo. Deum suae confirmationis autorem probent oportet, si sacramentum haberi volunt. Sed quid vetustatem objectant, quum veteres, dum proprie loqui volunt, nusquam plura duobus sacramentis recenseant? Si ab hominibus petendum esset fidei nostrae praesidium, habemus arcem inexpugnabilem, nunquam veteribus agnita fuisse pro sacramentis quae isti sacramenta ementiuntur. De manuum impositione loquuntur veteres; sed an sacramentum vocant? Augustinus [1]) aperte affirmat, nihil aliud esse quam orationem. Neque hic mihi putidis suis distinctionibus obganniant, non ad confirmatoriam Augustinum illud retulisse, sed curatoriam vel reconciliatoriam. Exstat liber et in hominum manibus versatur: si in alium sensum detorqueo quam Augustinus ipse scripsit, cedo, non convitiis modo, pro solenni suo more, sed sputis me obruant. Loquitur enim de iis qui a schismate ad ecclesiae unitatem redibant. Eos iteratione baptismi opus habere negat; sufficere enim manuum impositionem, ut per vinculum pacis spiritum sanctum illis Dominus largiatur. Quoniam autem absurdum videri poterat manuum impositionem repeti potius quam baptismum, discrimen ostendit. Quid enim, inquit, aliud est manuum impositio, quam oratio super hominem? Atque hunc esse sensum ex altero loco [2]) apparet, ubi dicit, propter caritatis copulationem, quod est maximum donum spiritus sancti, sine quo non valent ad salutem quaecunque alia sancta in homine fuerint, manus haereticis correctis imponitur.

13. Utinam vero morem retineremus quem apud veteres fuisse admonui, priusquam abortiva haec sacramenti larva nasceretur; non ut esset confirmatio talis qualem isti fingunt, quae sine baptismi injuria nec nominari potest; sed catechesis, qua pueri aut adolescentiae proximi fidei suae rationem coram ecclesia exponerent. Esset autem optima catechizandi ratio, si formula in hunc usum conscripta esset, summam continens et familiariter explicans omnium fere religionis nostrae capitum, in quae universa fidelium ecclesia consentire sine controversia debet. Puer decennis ecclesiae se offerret ad edendam fidei confessionem; rogaretur de singulis capitibus, ad singula responderet; si quid ignoraret, aut minus intelligeret, doceretur. Ita unicam, veram et sinceram fidem, qua unanimiter Deum unum colit fidelium populus, teste et spectante ecclesia profiteretur. Haec disciplina si hodie valeret, profecto parentum quorundam ignavia acueretur, qui liberorum institutionem, quasi rem nihili ad se pertinentem, secure negligunt, quam tum sine publico dedecore omittere non possent. Major esset in populo christiano fidei consensus, nec tanta mul-

1) Libr. 3. de Baptismo contra Donatist. c. 16.
2) Libr. 5. c. 23.

torum inscitia et ruditas; non adeo temere quidam novis et peregrinis dogmatibus abriperentur; omnibus denique esset quaedam velut methodus doctrinae christianae

De poenitentia.

14. Proximo loco statuunt poenitentiam, de qua sic confuse et perturbate disserunt, ut nihil certi nec solidi ex eorum doctrina referre possint conscientiae. Nos alio loco, quae de poenitentia didiceramus ex scripturis, tum deinde quid et illi doceant, prolixe enarravimus; nunc id tantum nobis attingendum erit, quid rationis habuerint, qui opinionem de sacramento, quae in templis ac scholis diu antehac regnavit, excitarunt. Dicam tamen prius aliquid breviter de veteris ecclesiae ritu, cujus praetextu abusi sunt illi ad stabiliendum suum commentum. Hunc ordinem in publica poenitentia observabant, ut qui injunctis sibi satisfactionibus defuncti erant, solenni manus impositione reconciliarentur. Symbolum illud erat absolutionis, quo et ipse peccator erigebatur coram Deo veniae fiducia, et ecclesia admonebatur ut eum benigne, abolita offensae memoria, in gratiam reciperet. Hoc Cyprianus [1]) saepenumero appellat, pacem dare. Quo autem et gravior esset, et plus commendationis apud populum haberet ista actio, constitutum fuit ut semper episcopi autoritas hic intercederet. Hinc illud decretum concilii carthaginensis secundi: reconciliare publice poenitentem in missa presbytero non liceat. Et alterum concilii arausicani: qui poenitentiae tempore ex hac vita migrant, sine reconciliatoria manus impositione ad communionem admittantur; si revaluerint ex morbo, stent in ordine poenitentium, completoque tempore reconciliatoriam manus impositionem ab episcopo accipiant. Item carthaginensis tertii: presbyter sine autoritate episcopi non reconciliet poenitentem. Haec omnia eo spectabant, ne nimia facilitate severitas quam servari in ea re volebant collaberetur. Episcopum ergo cognitorem esse voluerunt, quem verisimile erat in examine habendo circumspectiorem fore. Quanquam Cyprianus alicubi [2]) tradit, non solum episcopum manum imposuisse, sed totum etiam clerum. Sic enim loquitur: poenitentiam agunt justo tempore; deinde ad communionem veniunt et per manuum impositionem episcopi et cleri jus communionis accipiunt. Postea successu temporis eo delapsa res est, ut extra publicam poenitentiam in privatis quoque absolutionibus hac caeremonia uterentur. Hinc illa distinctio apud Gratianum [3]) inter publicam et privatam reconciliationem. Ego veterem illam observationem, de qua Cyprianus meminit, sanctam et ecclesiae salutarem fuisse judico, ac hodie restitutam esse cuperem. Recentiorem hanc tametsi improbare, vel saltem acrius insectari non audeo,

1) Libr. epist. 1. epist. 2. 2) Libr. epist. 3. epist. 14.
3) In Decret. 26. quaest. 6.

minus tamen necessariam arbitror. Utcunque sit, videmus tamen manuum impositionem in poenitentia caeremoniam esse, ab hominibus, non a Deo institutam, quae inter res medias et externa exercitia ponenda sit: non illa quidem contemnenda, sed quae inferiore loco esse debeant quam quae Domini verbo nobis sunt commendata.

15. Romanenses autem et Scholastici, quibus solenne est omnia perperam interpretando corrumpere, anxie in reperiendo hic sacramento desudant. Nec mirum videri debet; nodum enim in scirpo quaerunt. Quod tamen optimum habent, rem implicitam, suspensam, incertam, opinionumque varietate confusam ac turbatam relinquunt. Dicunt ergo [1]), vel poenitentiam exteriorem esse sacramentum, et si ita est, existimari debere signum esse interioris poenitentiae, id est contritionis cordis, quae erit res sacramenti; vel utramque simul esse sacramentum, nec duo, sed unum completum. Verum exteriorem esse sacramentum duntaxat; interiorem, rem et sacramentum. Remissionem autem peccatorum, rem tantum, et non sacramentum. Qui sacramenti definitionem supra a nobis positam memoria tenent, ad eam exigant id quod dicunt esse sacramentum, et invenient non esse caeremoniam externam a Domino institutam ad fidei nostrae confirmationem. Quod si causentur, definitionem meam legem non esse cui parere necesse habeant, audiant Augustinum, quem sacrosanctum se habere fingunt. Sacramenta, inquit [2]), propter carnales, visibilia instituta sunt, ut ab iis quae oculis cernuntur ad ea quae intelliguntur, sacramentorum gradibus transferantur. Quid tale aut ipsi vident, aut aliis queunt ostendere in eo quod sacramentum poenitentiae vocant? Idem alibi [3]): sacramentum ideo dicitur quia in eo aliud videtur, aliud intelligitur; quod videtur, speciem habet corporalem; quod intelligitur, fructum habet spiritualem. Neque ullo modo sacramento poenitentiae, quale fingunt ipsi, conveniunt haec, ubi nulla species est corporalis quae spiritualem fructum repraesentet.

16. Ac (ut istas belluas in sua arena conficiam) si ullum hic sacramentum quaeratur, nonne longe speciosius jactari poterat, absolutionem sacerdotis sacramentum esse, quam poenitentiam vel interiorem vel exteriorem? Promptum enim erat dicere, caeremoniam esse ad confirmandam fidem nostram de peccatorum remissione, habereque promissionem clavium, ut vocant: quodcunque ligaveritis aut solveritis super terram, erit solutum et ligatum in coelis. Sed objecisset quispiam: plerosque solvi a sacerdotibus, quibus nihil tale accedit tali absolutione; quum ex eorum dogmate sacramenta novae legis efficere debeant quod figurant. Ridiculum. Ut in eucharistia duplicem manducationem statuunt, sacramentalem, quae bonis aeque ac malis communis est; spiri-

1) Libr. 4. Sentent. dist. 22. c. 2.
2) Libr. 3. quaest. Vet. Test. (Lev. quaest. 84).
3) In sermone quodam de baptism. infant.

tualem, quae bonorum tantum est propria: cur non et absolutionem bifariam percipi fingerent? Nec tamen hactenus intelligere potui, quid sibi vellent cum illo suo dogmate; quod quam longe a Dei veritate dissideat, docuimus quum id argumentum serio tractaremus. Tantum hic ostendere volo, hunc scrupulum nihil impedire, quominus absolutionem sacerdotis sacramentum nuncupent. Respondere enim per os Augustini [1]) licebat, sanctificationem esse sine visibili sacramento, et visibile sacramentum sine interiori sanctificatione. Item [2]), sacramenta in solis electis efficere quod figurant. Item [3]), induere Christum alios usque ad sacramenti perceptionem, alios usque ad sanctificationem. Illud, bonos et malos pariter facere; istud, bonos solos. Sane hallucinati sunt plus quam pueriliter, et caeci in sole fuerunt, qui quum multa difficultate aestuarent, rem planam adeo et cuivis obviam non perspexerunt.

17. Nec tamen animos tollant, quacunque in parte sacramentum posuerint, nego jure haberi pro sacramento. Primum, quod nulla Dei promissio singularis ad hanc rem exstet, unica sacramenti hypostasis. Deinde, quod quaecunque hic caeremonia proferatur, merum sit hominum inventum: quum caeremonias sacramentorum non nisi a Deo institui posse jam definitum sit. Mendacium ergo et impostura fuit quod de sacramento poenitentiae commenti sunt. Ementitum hoc sacramentum ornarunt quo decebat elogio [4]): secundam esse tabulam post naufragium; quia si quis vestem innocentiae in baptismo perceptam peccando corruperit, per poenitentiam reparare potest. Sed dictum est Hieronymi. Cujuscunque sit, quin plane impium sit, excusari nequit, si ex eorum sensu exponitur. Quasi vero per peccatum deleatur baptismus, et non potius in memoriam revocandus sit peccatori quoties de peccati remissione cogitat, ut illic sese colligat animumque recipiat et fidem confirmet, peccatorum remissionem se impetraturum quae sibi in baptismo promissa sit. Quod autem dure et improprie Hieronymus dixit, poenitentia reparari baptismum (a quo excidunt qui excommunicari ab ecclesia merentur) boni isti interpretes ad suam impietatem trahunt. Aptissime itaque dixeris, si baptismum vocaveris poenitentiae sacramentum, quum in confirmationem gratiae et fiduciae sigillum iis datus sit qui poenitentiam meditantur. Quod ne commentum esse nostrum putes, praeterquam quod scripturae verbis conforme est, apparet in veteri ecclesia fuisse pervulgatum instar certissimi axiomatis. Nam in libello de fide ad Petrum, qui Augustino inscribitur, sacramentum fidei et poenitentiae dicitur [5]). Et quid ad incerta confugimus? Quasi vero apertius quidpiam requirendum sit, quam

1) Libr. 5. de Bapt. contra Donatist. c. 24.
2) Libr. 3. quaest. Vet. Test. l. c. 3) De bapt. parvulorum.
4) Libr. 4. Sentent. dist. 14. c. 1. De poenit. dist. 1. c. 2.
5) Cap. 30. Citatur decret. 15. quaest. 1. ca. Firmissime.

quod recitat evangelista: Joannem praedicasse baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum (Marc. 1, 4; Luc. 3, 3).

De ultima, ut vocant, unctione.

18. Tertium fictitium sacramentum est extrema unctio: quae non nisi a sacerdote perficitur, idque in extremis (sic loquuntur) et oleo ab episcopo consecrato, atque hac verborum forma: per istam sanctam unctionem, et piissimam suam misericordiam, indulgeat tibi Deus quidquid peccasti per visum, per auditum, odoratum, tactum, gustum. Ejus duas esse virtutes fingunt, peccatorum remissionem, et corporalis morbi levamen, si ita expediat; sin minus, animae salutem. Ajunt autem institutionem ab Jacobo positam esse, cujus verba sunt (5, 14): infirmatur quis inter vos? inducat presbyteros ecclesiae, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini; fideique obsecratio salvum reddet laborantem, ac eriget eum Dominus; et si in peccatis fuerit, remittentur ei. Ejusdem rationis est ista unctio, cujus esse manuum impositionem supra demonstravimus: nempe histrionica hypocrisis, qua citra rationem, et sine fructu, apostolos referre volunt. Refert Marcus (6, 13), apostolos in prima sua missione, juxta mandatum quod a Domino acceperant, mortuos suscitasse, daemonia ejecisse, leprosos mundasse, infirmos sanasse, in curatione autem aegrorum oleum adhibuisse. Ungebant, inquit, oleo multos infirmos, et sanabantur. Huc respexit Jacobus, quum jussit accersi presbyteros ad ungendum infirmum. Talibus caeremoniis nullum altius subesse mysterium facile judicabunt qui observarint, quanta libertate et Dominus et ejus apostoli versati sint in rebus istis externis. Dominus caeco redditurus visum ex pulvere et sputo lutum composuit, alios tactu sanavit, alios verbo. Ad hunc modum apostoli alios morbos solo verbo, alios tactu, alios unctione curarunt. At verisimile est unctionem istam non temere (ut nec omnia alia) fuisse usurpatam. Fateor; non tamen ut esset curationis organum, sed symbolum duntaxat, quo imperitorum ruditas admoneretur unde tanta virtus prodiret: ne scilicet ejus laudem apostolis tribuerent. Oleo autem significari spiritum sanctum ejusque dona, vulgare ac tritum est. Caeterum evanuit gratia illa curationum, quemadmodum et reliqua miracula quae ad tempus edi voluit Dominus, quo novam evangelii praedicationem in aeternum admirabilem redderet. Ut igitur maxime demus, unctionem sacramentum fuisse earum virtutum quae tum per manus apostolorum administrabantur, nihil nunc ad nos pertinet, quibus virtutum administratio commissa non est.

19. Et qua majori ratione sacramentum ex hac unctione faciunt, quam ex aliis quibusvis symbolis, quae nobis in scriptura commemorantur? Cur non aliquam natatoriam Siloah destinant, in quam certis temporum vicibus se immergant male habentes? Frustra, inquiunt, id fieret. Certe non magis frustra quam unctio.

Cur non mortuis incubant, quoniam puerum mortuum illi incubando suscitavit Paulus? Cur non lutum ex sputo et pulvere sacramentum est? Sed alia singularia exempla fuerunt, hoc autem ab Jacobo praecipitur. Nempe pro eo tempore loquebatur Jacobus, quo adhuc hujusmodi Dei benedictione fruebatur ecclesia. Affirmant quidem eandem etiamnum vim suae unctioni inesse: sed aliter experimur. Nemo jam miretur quomodo animas, quas verbo Dei, hoc est vita et luce sua spoliatas, stupidas esse et caecas sciebant, tanta confidentia ludificati sint, quum nihil eos pudeat, corporis sensus, vivos ac sentientes, velle fallere. Ridiculos ergo se faciunt, dum gratia curationum praeditos sese jactant. Adest sane suis Dominus omnibus saeculis, et eorum languoribus, quoties opus est, medetur, non minus quam olim; manifestas tamen illas virtutes non ita exserit, nec miracula per apostolorum manus dispensat, quia et temporale fuit illud donum, et aliqua etiam ex parte hominum ingratitudine statim intercidit.

20. Itaque, ut non abs re apostoli gratiam curationum sibi demandatam, olei symbolo, palam testati sunt non suam, sed spiritus sancti esse virtutem, ita rursum spiritui sancto sunt injurii, qui putidum et nullius energiae oleum faciunt ejus virtutem. Perinde id est, ac si quis diceret, omne oleum virtutem esse spiritus sancti, quod eo nomine in scriptura nuncupetur; omnem columbam esse spiritum sanctum, quod ea specie apparuerit. Verum de iis viderint. Quod nobis in praesentia abunde est, certo certius perspicimus, eorum unctionem sacramentum non esse: quae nec caeremonia est a Deo instituta, nec ullam promissionem habet. Siquidem, quum duo ista in sacramento exigimus, ut caeremonia sit a Deo instituta, ut Dei promissionem habeat, simul postulamus ut caeremonia illa nobis tradita sit, et promissio ad nos spectet. Non enim circumcisionem jam sacramentum christianae ecclesiae quisquam esse contendit, tametsi et Dei institutum erat et promissionem annexam habebat: quia nec nobis mandata fuit, nec promissio, quae illi adjuncta fuerat, nobis eadem conditione data. Promissionem quam in unctione промissionem ferociter jactant, nobis non esse datam evidenter demonstravimus, et ipsi experientia declarant. Caeremonia usurpari non debuit, nisi ab iis qui curationum gratia praediti fuerant; non ab istis carnificibus, qui plus mactando ac trucidando valent, quam sanando.

21. Quanquam etiamsi obtinuerint, huic aetati convenire quod de unctione ab Jacobo praecipitur (a quo longissime absunt), ne sic quidem adhuc multum promoverint in approbanda sua unctione, qua hactenus nos illeverunt. Jacobus omnes infirmos vult inungi: isti non infirmos, sed semimortua cadavera sua pinguedine inficiunt; quum jamjam anima in primoribus labris laborat, vel, ut ipsi loquuntur, in extremis. Si praesentem habent medicinam in suo sacramento, qua vel morborum acerbitatem le-

niant, vel saltem aliquod animae solatium adferant, crudeles sunt qui nunquam in tempore medentur. Jacobus vult infirmum ungi a senioribus ecclesiae: isti unctorem non admittunt nisi sacrificulum. Quod apud Jacobum presbyteros interpretantur sacerdotes, et pluralem numerum ad decorem positum nugantur, nimis frivolum est; quasi vero ecclesiae eo tempore sacrificorum examinibus abundarint, ut in longa pompa procedere potuerint ad ferendum sacri olei ferculum. Jacobus, dum simpliciter ungi infirmos jubet, non aliam unctionem mihi significat, quam vulgaris olei; nec aliud habetur in Marci narratione. Isti oleum non dignantur nisi ab episcopo consecratum, hoc est, multo halitu calefactum, multo murmure incantatum, et novies flexo genu salutatum: ter, ave sanctum oleum; ter, ave sanctum chrisma; ter, ave sanctum balsamum. A quo tales exorcismos hauserunt? Jacobus dicit (5, 15): ubi unctus oleo fuerit infirmus, et precatio concepta fuerit super eum, si in peccatis fuerit, remissum iri; ut scilicet abolito reatu poenae levationem impetret; non intelligens pinguedine deleri peccata, sed fidelium orationes quibus afflictus frater Deo commendatus fuerit, non fore irritas. Isti per sacram suam, id est abominabilem unctionem, peccata remitti impie mentiuntur. En quam pulchre proficient, ubi Jacobi testimonio pro sua libidine prolixe abuti permissi fuerint. Ac ne diutius sit nobis in probatione laborandum, hac difficultate nos eorum quoque annales liberant. Referunt enim Innocentium papam, qui Augustini aetate romanae ecclesiae praefuit, instituisse, ut non presbyteri modo, sed omnes etiam Christiani oleo uterentur, in suam suorumque necessitatem ungendo. Autor Sigebertus in chronic.

De ordinibus ecclesiasticis.

22. Quartum locum in eorum catalogo tenet sacramentum ordinis; sed adeo foecundum, ut septem ex se sacramentula pariat. Est vero istud perquam ridiculum, quod quum affirment septem esse sacramenta, dum recensere ipsa volunt, tredecim enumerant. Neque vero causari possunt, unum esse sacramentum, quia omnia in unum sacerdotium tendunt, et velut quidam ad ipsum sunt gradus. Siquidem quum in singulis diversas esse caeremonias constet, diversas esse gratias ipsi loquantur, nemo dubitet quin septem sacramenta dici debeant, si eorum placita recipiuntur. Et quid, quasi rem ambiguam, controvertimus, quando ipsi plane distincteque septem declarant? Primum autem obiter perstringemus, quot et quam insulsas absurditates nobis ingerant, dum nobis suos ordines pro sacramentis commendare volunt: deinde, an omnino sacramentum dici debeat caeremonia, qua utuntur ecclesiae in ordinandis ministris, videbimus. Septem ergo ordines vel gradus ecclesiasticos faciunt, quos insigniunt titulo sacramenti. Sunt autem Ostiarii, Lectores, Exorcistae, Acoluthi, Subdiaconi, Diaconi, Sacerdotes. Et septem quidem esse dicunt

propter septiformem spiritus sancti gratiam, qua praediti esse debent qui ad eos promoventur. Augetur autem illis et largius cumulatur in promotione. Jam numerus ipse perversa scripturae interpretatione consecratus est: quod videntur sibi apud Jesaiam (11, 2) legisse, septem spiritus sancti virtutes, quum et vere plures non referantur ab Jesaia quam sex, nec propheta omnes eo loco concludere voluerit. Tam enim alibi spiritus vitae, sanctificationis, adoptionis filiorum dicitur (Rom. 1, 4 et 8, 15), quam illic sapientiae, intelligentiae, consilii, fortitudinis, scientiae et timoris Domini. Quanquam alii acutiores, non septem ordines, sed novem faciunt, ad similitudinem, ut ajunt, triumphantis ecclesiae. Atque inter eos etiam pugna est, quod alii clericalem tonsuram volunt esse primum omnium ordinem, episcopatum ultimum; alii, exclusa tonsura, archiepiscopatum ordinibus annumerant [1]). Isidorus [2]) aliter distinguit; facit enim diversos, psalmistas et lectores; illos cantionibus praeficit, hos legendis scripturis, quibus plebs erudiatur. Atque haec distinctio canonibus observatur. In tanta varietate quid sequi aut fugere nos volunt? Dicamusne septem esse ordines? Sic docet magister scholae; sed illuminatissimi doctores aliter determinant. Rursum inter se ipsi dissident. Praeterea sacratissimi canones alio nos vocant. Sic scilicet consentiunt homines quum de rebus divinis sine verbo Dei disceptant.

23. Verum hoc omnem stultitiam superat, quod in singulis Christum sibi collegam faciunt. Primum, inquiunt, ostiarii munere functus est, quando vendentes et ementes, flagello ex funiculis facto, e templo ejecit. Ostiarium se esse significat, quum dicit: ego sum ostium. Lectoris munus assumpsit, quum in synagoga Jesaiam legit. Exorcistae officio functus est, quum linguam et aures surdi et muti saliva tangens auditum reddidit. Acoluthum se esse his verbis testatus est: qui sequitur me, non ambulat in tenebris. Subdiaconi officio functus est, quum linteo praecinctus pedes discipulorum lavit. Diaconi personam sustinuit, quum corpus et sanguinem distribuit in coena. Sacerdotis partes implevit, quum in cruce patri se hostiam obtulit. Haec absque risu adeo audiri non possunt, ut mirer absque risu scripta esse: si tamen homines erant qui scribebant. Sed in primis spectabilis est argutia qua in acoluthi nomine philosophantur, ceroferarium appellantes, verbo, ut arbitror, magico, certe inaudito gentibus ac linguis omnibus, quum ἀκόλουθος Graecis simpliciter significet pedissequum. Quanquam si his serio refellendis inhaeream, jure et ipse quoque ridear: adeo frivola sunt et ludicra.

24. Ne tamen mulierculis adhuc fucum faciant, traducenda est obiter eorum vanitas. Creant eximia pompa ac solennitate suos lectores, psalmistas, ostiarios, acoluthos, ad ea ministeria

1) Opinio haec est Hugonis; altera Guilielmi Parisiensis.

2) Isid. libr. 7. etymol. allegatur Ca. Cleros. dist. 21; dist. 33. Ca. Lector et Ca. Ostiar.

exsequenda quibus vel pueros, vel certe quos vocant laicos, praeficiunt. Quis enim cereos ut plurimum accendit? quis urceolo vinum et aquam infundit, nisi puer, aut ex laicis sordidulus aliquis qui ex ea re quaestum facit? Nonne iidem canunt? nonne templorum januas claudunt et aperiunt? Quis enim in eorum templis unquam vidit vel acoluthum, vel ostiarium suis partibus fungentem? Quin potius qui puer acoluthi munere functus est, quum in ordinem acoluthorum cooptatur, desinit esse id quod dici incipit: ut videantur ex professo velle munus ipsum abjicere quum titulum assumunt. En, cur sacramentis consecrari et spiritum sanctum accipere necesse habeant, nempe ut nihil agant. Si praetexant, hanc esse temporum perversitatem, quod ministeria sua deserunt ac negligunt, simul fateantur nullum hodie esse in ecclesia usum nec fructum sacrorum suorum ordinum, quos mirifice depraedicant, totamque ecclesiam suam anathemate plenam; quandoquidem cereos et urceolos a pueris et profanis attrectari permittat, quibus tangendis nulli digni sunt nisi in acoluthos consecrati; quando cantiones ad pueros ablegat, quae nisi ab ore consecrato audiri non debebant. Exorcistas vero in quem tandem finem consecrant? Audio Judaeis fuisse suos exorcistas; sed ab exorcismis dictos video, quos exercebant (Act. 19, 13). De ementitis istis exorcistis quis unquam fando audivit quod specimen unum suae professionis ediderint? Fingitur illis potestas data imponendi manus super energumenos, et catechumenos, et daemoniacos, sed tali se potestate praeditos daemonibus persuadere non possunt, non modo quia eorum imperiis non cedunt daemones, sed etiam quia ipsis imperant. Vix enim decimum quemque reperias qui non malo spiritu agatur. Quaecunque igitur de minutulis suis ordinibus balbutiunt, conflata sunt ex inscitis insulsisque mendaciis. De veteribus acoluthis et ostiariis et lectoribus alibi dictum est, quum ecclesiae ordinem exponeremus. Nobis hic propositum est duntaxat pugnare contra novitium illud inventum de septemplici sacramento in ordinibus ecclesiasticis; de quo nusquam alibi quam apud ineptos istos rabulas, sorbonistas et canonistas, legitur.

25. Jam de caeremoniis quas adhibent videamus. Principio, quoscunque in militiam suam adscribunt, communi symbolo initiant in clericatum. Radunt enim eos in vertice, ut corona regale decus significet; quia reges debent esse clerici, ut se et alios regant [1]). De iis enim sic loquitur Petrus: vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis (1 Petr. 2, 9). At sacrilegium fuit, quod universae ecclesiae tribuitur, solis sibi arrogare, et titulo superbe gloriari quem fidelibus praeripuerant. Petrus totam ecclesiam alloquitur: isti ad pauculos rasos detorquent [2]); quasi solis illis dictum sit, sancti

1) Cap. dupl. 12. quaest. 1.
2) Libr. 4. Sentent. dist. 24. cap. Duo sunt.

estote; quasi soli illi sanguine Christi acquisiti sint; quasi soli illi per Christum facti sint regnum et sacerdotium Deo. Assignant deinde et alias rationes: summitas capitis denudatur, ut eorum mens ad Dominum libera demonstretur, quae revelata facie Dei gloriam contempletur; vel ut vitia oris et oculorum doceantur praecidenda; vel rasura capitis est temporalium depositio; circumferentia vero coronae reliquiae sunt bonorum quae ad sustentationem retinentur. Omnia in figuris: quia scilicet velum templi nondum scissum est [1]). Itaque persuasi, se praeclare defunctos esse suis partibus quod talia per coronam suam figuraverint, nihil eorum re ipsa praestant. Quousque nos talibus fucis et praestigiis ludent? Clerici detonsis aliquot capillis significant temporalium bonorum abundantiam se abjecisse, gloriam Dei contemplari, aurium oculorumque concupiscentiam mortificasse: at nullum est hominum genus rapacius, stupidius, libidinosius. Cur non magis sanctitatem vere exhibent quam falsis mendacibusque signis ipsius speciem simulant?

26. Porro, quum dicunt coronam clericalem habere originem a Nazaraeis, et rationem, quid aliud adferunt quam sua mysteria a judaicis caeremoniis nata esse, vel potius merum esse judaismum? Quod autem addunt, Priscillam, Acylam, et Paulum ipsum suscepto voto sibi rasisse caput, ut purificarentur (Act. 18, 18), crassam suam ignorantiam produnt. Nusquam enim legitur de Priscilla; ac de Acyla etiam incertum est; siquidem tam ad Paulum referri potest tonsura illa quam ad Acylam. Ne vero illis relinquamus quod petunt, exemplum eos habere a Paulo, observandum est simplicioribus, Paulum nunquam caput sibi totondisse ad sanctificationem aliquam; sed duntaxat ut fratrum infirmitati serviret. Soleo ejusmodi vota appellare caritatis, non pietatis: hoc est, non suscepta ad cultum aliquem Dei, sed ad tolerandam infirmorum ruditatem; quemadmodum ipse ait, Judaeis se Judaeum factum, etc. Ergo hoc fecit, et quidem semel, atque ad breve tempus, ut Judaeis se tantisper accommodaret. Isti quum Nazaraeorum purificationes nullo usu imitari volunt, quid aliud quam alterum judaismum erigunt, dum veterem perperam aemulari affectant? Eadem religione decretalis illa epistola [2]) composita est, quae prohibet clericis, juxta apostolum (1 Cor. 11, 4), ne comam nutriant, sed instar sphaerae radant; quasi apostolus, docens quid viris omnibus decorum sit de sphaerica clericorum rasura sollicitus fuerit. Hinc lectores reputent qualis sint energiae ac dignitatis alia quae sequuntur mysteria, quibus talis est ingressus.

27. Unde originem habuerit clericorum tonsura, abunde vel ex uno Augustino [3]) constat. Quum illo saeculo capillum non alerent nisi delicati, et qui nitorem elegantiamque non satis vi-

1) Libr. 4. Sentent. dist. 24. c. 1.
2) Ca. Prohib. dist. 25.
3) August. de opere monach. in fine. Item in Retract. 2, 21.

rilem affectabant, videbatur esse non boni exempli si clericis id permitteretur. Jubebantur ergo clerici vel tondere caput, vel radere, ne quam effoeminati cultus speciem prae se ferrent. Adeo autem id vulgare erat, ut monachi quidam, quo magis suam sanctimoniam notabili distinctoque ab aliis habitu venditarent, comam demitterent. Quum vero postea res ad crines rediisset, et ad christianismum accederent gentes quaedam, quae semper comatae fuerant, ut Gallia, Germania, Anglia, verisimile est clericos ubique rasisse caput, ne comae ornamentum viderentur affectare. Tandem corruptiore saeculo, quum prisca omnia instituta vel inversa forent, vel in superstitionem degenerassent, quia in rasura clericali nihil cernebant causae (neque enim quidquam retinuerant praeter stultam imitationem), ad mysterium confugerunt; quod nunc superstitiose nobis obtrudunt pro sacramenti sui approbatione. Ostiarii [1]) in consecratione claves templi accipiunt, quo sibi mandari custodiam intelligant; lectores, sacra biblia; exorcistae, formulas exorcismorum, quibus super energumenos et catechumenos utantur; acolythi [2]), cereos et urceolum. En caeremoniae quibus (si Deo placet) tantum inest arcanae virtutis ut esse possint gratiae invisibilis non modo signa ac tesserae, sed etiam causae. Hoc enim secundum suam definitionem postulant, quum inter sacramenta haberi volunt. Verum, ut paucis absolvam, dico absurdum esse quod in scholis et canonibus minores istos ordines sacramenta faciunt; quando, eorum etiam qui hoc tradunt confessione, primitivae ecclesiae incogniti fuerunt, et multis postea annis excogitati. Sacramenta autem, quum Dei promissionem contineant, neque ab angelis, neque ab hominibus, sed a Deo solo institui debent, cujus unius est promissionem dare.

28. Supersunt tres ordines, quos majores vocant. Ex quibus subdiaconatus, ut ajunt, in eum numerum translatus est, ex quo turba illa minorum pullulare coepit. Quia autem videntur pro his testimonium habere a verbo Dei, sacros ordines honoris causa peculiariter nominant. Sed quam oblique Domini institutis in praetextum suum abutantur, videndum est. Incipiemus autem ab ordine presbyterii sive sacerdotii. His enim duobus nominibus rem unam significant, ac si appellant eos ad quos pertinere ajunt sacrificium corporis et sanguinis Christi in altari conficere, orationes concipere, ac benedicere dona Dei. Itaque in ordinatione patenam cum hostiis accipiunt, in symbola collatae sibi potestatis placabiles Deo hostias offerendi, manusque illis inunguntur; quo symbolo docentur datam sibi esse consecrandi potestatem. Sed de caeremoniis postea. De re ipsa dico: adeo nullum apicem habet a verbo Dei quod obtendunt, ut non potuerint improbius ordinem a Deo positum depravare. Principio quidem pro confesso esse debet (quod de missa papali tractando asseruimus) injurios omnes

1) Libr. 4. sentent. dist. 24. c. 8.
2) Sic.

esse Christo, qui se sacerdotes appellant, ad offerendam placationis hostiam. Constitutus ille et consecratus a patre sacerdos cum jurejurando fuit, secundum ordinem Melchisedec, nullo fine, nullo successore (Psal. 110, 4; Hebr. 5, 6 et 7, 3). Hostiam semel obtulit aeternae expiationis et reconciliationis; nunc etiam sanctuarium coeli ingressus, intercedit pro nobis. In ipso omnes sumus sacerdotes, sed ad laudes et gratiarum actiones, ad nos denique nostraque Deo offerenda. Illi uni singulare fuit, sua oblatione Deum placare et peccata expiare. Id quum sibi isti usurpent, quid superest, nisi eorum sacerdotium impium esse ac sacrilegum? Certe nimis improbi sunt, dum sacramenti titulo insignire audent. Quantum ad verum presbyterii munus attinet, quod ore Christi nobis est commendatum, libenter eo loco habeo. Illic enim caeremonia est, primum ex scripturis sumpta, deinde quam non esse inanem nec supervacuam, sed fidele spiritualis gratiae symbolum, testatur Paulus (1 Tim. 4, 14). Quod autem tertium in numero non posui, eo factum est, quod non ordinarium nec commune est apud omnes fideles, sed ad certam functionem specialis ritus. Verum quum hic honor christiano ministerio tribuitur, non est propterea quod superbiant papistici sacerdotes. Evangelii enim sui ac mysteriorum dispensatores ordinari jussit Christus, non victimarios inaugurari. Mandatum de praedicando evangelio pascendoque grege, non de hostiis immolandis dedit (Matth. 28, 19; Marc. 16, 15; Joann. 21, 15). Spiritus sancti gratiam promisit, non ad peragendam peccatorum expiationem, sed ad gubernationem ecclesiae rite obeundam ac sustinendam.

29. Cum re ipsa optime congruunt caeremoniae. Dominus noster quum apostolos amandaret ad evangelii praedicationem, insufflavit in eos (Joann. 20, 22). Quo symbolo spiritus sancti virtutem, qua illos donabat, repraesentavit. Hanc insufflationem retinuerunt boni isti viri, et quasi spiritum sanctum e gutture suo egerant, super suos quos formant sacrificulos demurmurant: accipite spiritum sanctum. Adeo nihil praetereunt quod non praepostere effingant; non dico more histrionum (qui nec sine arte gesticulantur, nec sine significatione), sed instar simiarum, quae lascive et absque ullo delectu quidvis imitantur. Servamus, inquiunt, exemplum Domini. At multa egit Dominus, quae nobis exempla esse noluit. Dixit Dominus discipulis: accipite spiritum sanctum. Dixit et Lazaro: Lazare, veni foras. Dixit paralytico: surge et ambula. Cur non eadem dicunt omnibus mortuis et paralyticis? Divinae suae virtutis specimen edidit, quum insufflando in apostolos spiritus sancti gratia illos replevit. Hoc ipsum si conantur efficere, Deum aemulantur, et tantum non ad certamen provocant, sed longissime absunt ab effectu, nec aliud inepto isto gestu quam Christum illudunt. Sunt quidem adeo effrontes ut asserere ausint, conferri a se spiritum sanctum. Sed quam id verum sit, docet experientia, quae clamat ex equis fieri asinos, ex fatuis phreneticos, quicunque in sacerdotes consecrantur. Nec

tamen hinc pugnam illis facio; tantum caeremoniam ipsam damno quae in exemplum trahi non debuit, quandoquidem a Christo in singulare miraculi symbolum usurpata est. Tantum abest ut illis patrocinari debeat imitationis excusatio.

30. Unctionem vero a quo tandem acceperunt? Respondent[1]) se accepisse a filiis Aaron, a quo et suus ordo sumpsit initium. Perversis igitur exemplis perpetuo se tueri malunt quam fateri a se excogitatum quod temere usurpant. Sed interim non animadvertunt, dum successores se profitentur filiorum Aaron, Christi sacerdotio se esse injurios, quod unum omnibus veteribus sacerdotiis adumbratum figuratumque fuit. In eo igitur omnia conclusa et impleta fuerunt; in eo cessarunt, ut jam aliquoties repetitum a nobis est, et epistola ad Hebraeos nullis glossis adjuta testatur. Quod si tantopere mosaicis caeremoniis oblectantur, cur non boves, vitulos, agnos ad sacrificia rapiunt? Habent quidem bonam partem antiqui tabernaculi et totius judaici cultus; sed hoc tamen eorum religioni deest, quod vitulos et boves non immolant. Quis non videat hanc unctionis observationem circumcisione multo esse perniciosiorem, praesertim ubi accedit superstitio et pharisaica opinio de dignitate operis? Judaei in circumcisione fiduciam justitiae reponebant; isti in unctione spirituales gratias. Ergo dum levitarum aemuli esse appetunt, apostatae fiunt a Christo, seque pastorum munere abdicant.

31. Hoc est (si Deo placet) sacrum oleum quod characterem indelebilem imprimit. Quasi vero oleum pulvere et sale abstergi non possit, aut, si tenacius adhaesit, sapone. At character ille spiritualis est. Quid oleo cum anima? An obliti sunt quod ex Augustino occinunt: si detrahatur verbum ab aqua, nihil fore nisi aquam; habere autem a verbo ut sit sacramentum? Quod verbum ostendent in sua pinguidine? an quod Mosi mandatum est de filiis Aaron ungendis (Exod. 30, 30)? At illic etiam mandatur de tunica, de ephod, de galero, de corona sanctitatis, quibus ornandus erat Aaron, de tunicis, balteis, mitris, quibus erant vestiendi ejus filii. Mandatur de mactando vitulo, de adolendo ejus adipe, de arietibus secandis et comburendis, de sanctificandis auriculis et vestimentis, alterius arietis sanguine; et innumerae aliae observationes, quibus praetermissis, miror cur una unctio olei illis placeat. Si autem aspergi gaudent, cur oleo potius asperguntur quam sanguine? Scilicet rem ingeniosam conantur: ex christianismo et judaismo et paganitate, velut consutis centunculis, religionem unam conficere. Foetet igitur eorum unctio, quae sale, id est verbo Dei, destituitur. Superest impositio manuum, quam ut in veris legitimisque ordinationibus sacramentum esse concedo, ita nego locum habere in hac fabula, ubi nec Christi mandato obtemperant, nec finem respiciunt quo nos ducere debet promissio. Signum si non negari sibi volunt, ad rem ipsam, cui dedicatum est, accommodent oportet.

1) Libr. 4. Sentent. dist. 24. c. 8. et in Canon. dist. 21. c. 1.

32. De ordine quoque diaconatus nihil pugnarem, si restitueretur in suam integritatem ministerium illud, quod sub apostolis et in puriore ecclesia fuit. At vero, quos isti fingunt diaconos, quid habent simile? Non de hominibus loquor, ne querantur inique ex hominum vitiis suam doctrinam aestimari, sed pro iis ipsis, quos sua doctrina nobis tradunt, testimonium ab eorum exemplo quos apostolica ecclesia diaconos instituit, indigne peti contendo. Ajunt ad suos diaconos pertinere, assistere sacerdotibus, ministrare in omnibus quae aguntur in sacramentis, scilicet in baptismo, in chrismate, in patena, in calice; oblationes inferre et disponere super altare, componere mensam Domini, et vestire; crucem ferre, praedicare et decantare evangelium et epistolam ad populum. An hic verbum unum de vero diaconorum ministerio? Nunc institutionem audiamus: diacono qui ordinatur, solus episcopus manum imponit. Orarium illi et stolam super laevum humerum collocat, ut intelligat se accepisse jugum Domini leve, quo ad sinistram pertinentia divino timori subjiciat. Textum evangelii praebet, ut se ejus praeconem agnoscat. Et istaec quid ad diaconos? Perinde vero faciunt ac si quis apostolos se instituere diceret quos duntaxat adolendis thuribus, simulacris poliendis, converrendis templis, captandis muribus, fugandis canibus praeficeret. Quis id hominum genus vocari apostolos pateretur, et conferri cum ipsis Christi apostolis? Posthac ergo ne diaconos esse mentiantur, quos non nisi ad histrionicos suos ludos instituunt. Quin etiam ipso nomine satis declarant quale sit officium. Levitas enim appellant, eorumque rationem ac originem ad filios Levi referri volunt. Quod per me quidem licet, modo ne alienis plumis eos postea vestiant.

33. De hypodiaconis quid dicere attinet? nam quum re vera curae pauperum olim praefuerint, nugatoriam nescio quam functionem illis attribuunt, ut calicem ac patenam, urceolum cum aqua, mantile ad altare deferant, aquam fundant ad manus lavandas, etc. Jam vero quod de oblationibus recipiendis et inferendis dicunt, eas intelligunt quas velut anathemati destinatas ingurgitant. Huic muneri optime respondet initiandi ritus, ut ab episcopo patenam et calicem, ab archidiacono urceolum cum aqua, manuale et hujusmodi scruta accipiat. His ineptiis ut inclusum spiritum sanctum fateamur postulant. Quis pius hoc concedere sustineat? Verum, ut semel finiamus, licet de iis idem quod de reliquis statuere. Neque enim opus est longius repetere quae supra sunt explicata. Hoc satis esse poterit modestis et docilibus, quales instituendos suscepi, nullum esse Dei sacramentum nisi ubi caeremonia ostenditur annexa promissioni; aut certe potius, nisi ubi promissio in caeremonia spectatur. Hic ne syllaba quidem habetur certae alicujus promissionis; frustra igitur quaeratur caeremonia ad confirmandam promissionem. Rursum nulla caeremonia, ex iis quas usurpant, a Deo instituta legitur: sacramentum igitur nullum esse potest.

De matrimonio.

34. Postremum est matrimonium, quod ut a Deo institutum fatentur omnes, ita pro sacramento datum nemo usque ad Gregorii tempora viderat. Et cui unquam sobrio in mentem venisset? Ordinatio Dei bona est et sancta. Et agricultura, architectura, sutrina, tonstrina, ordinationes sunt Dei legitimae, nec tamen sacramenta sunt. Id enim non tantum in sacramento quaeritur ut Dei sit opus, sed ut sit caeremonia exterior a Deo posita ad confirmandam promissionem. Nihil tale esse in matrimonio pueri quoque judicabunt. Sed signum est, inquiunt, sacrae rei, hoc est spiritualis conjunctionis Christi cum ecclesia. Si verbo signi symbolum intelligunt a Deo nobis in hoc propositum ut fidei nostrae certitudinem erigat, longe a scopo aberrant; si signum simpliciter accipiunt, quod in similitudinem adductum sit, ostendam quam acute ratiocinentur. Paulus ait (1 Cor. 15, 41): sicut stella a stella differt in claritate, sic erit resurrectio mortuorum. En unum sacramentum. Christus ait (Matth. 13, 31 et 33): simile est regnum coelorum grano sinapis. En alterum. Rursum: simile est regnum coelorum fermento. Ecce tertium. Jesaias ait (40, 11): esse Dominus gregem suum pascet quasi pastor. Ecce quartum. Alibi (Jes. 42, 13): Dominus quasi gigas egredietur. Ecce quintum. Et quis tandem finis aut modus? nihil hac ratione sacramentum non erit: quot in scriptura parabolae sunt et similitudines, tot erunt sacramenta. Quin etiam furtum sacramentum erit, quandoquidem scriptum est (1 Thess. 5, 2): dies Domini sicut fur. Quis ferat istos sophistas tam inscite garrientes? Fateor quidem, quoties aspicitur vitis, optimum esse in memoriam revocari quod ait Christus (Joann. 15, 1 seqq.): ego sum vitis, vos palmites, pater meus cultor. Quoties occurrit pastor cum grege, et illud etiam occurrere bonum esse (Joann. 10, 11): ego sum pastor bonus; oves meae meam vocem audiunt. Verum si quis tales similitudines sacramentis annumeret, in Anticyram mittendus sit.

35. Verba tamen Pauli obtrudunt, quibus sacramenti nomen matrimonio attribui dicunt (Eph. 5, 29): qui uxorem diligit, se ipsum diligit; nemo unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus ecclesiam; quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus; propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam: sacramentum hoc magnum est; ego autem dico, in Christo et ecclesia. At sic tractare scripturas, terram coelo miscere est. Paulus, ut ostenderet maritis, quam singulari amore uxores suas complecti debeant, Christum illis in exemplar proponit. Ut enim ille viscera pietatis effudit in ecclesiam, quam sibi desponderat, sic unumquemque affectum esse vult erga propriam uxorem. Sequitur deinde: qui uxorem diligit, semetipsum diligit, quemadmodum Christus dilexit ecclesiam. Porro, ut doceret quomodo Christus dilexerit ecclesiam perinde atque semetipsum,

imo quomodo se unum fecerit cum sponsa sua ecclesia, refert ad eum quae Moses narrat Adam de se dixisse. Quum enim adducta esset in ejus conspectum Heva, quam e sua costa formatam sciebat: haec, inquit (Gen. 2, 23), est os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Totum id spiritualiter impletum in Christo et in nobis testatur Paulus, quum membra nos esse ait corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus, adeoque unam cum ipso carnem. Tandem epiphonema subnectit: magnum hoc mysterium, et, ne quis amphibologia falleretur, exprimit se non de carnali viri et mulieris conjunctione loqui, sed de spirituali Christi et ecclesiae conjugio. Et sane vere magnum mysterium est, quod sibi Christus costam detrahi passus est unde formaremur: hoc est, quum fortis esset, debilis esse voluit, quo sua fortitudine roboraremur, ut jam non vivamus ipsi, sed vivat ipse in nobis.

36. Imposuit illis sacramenti nomen. Verum aequumne erat ut eorum inscitiae poenas tota ecclesia penderet? Mysterium dixerat Paulus: quam dictionem quum relinquere posset interpres, latinis auribus non infrequentem, vel arcanum vertere, sacramentum ponere maluit, non tamen alio sensu quam graece a Paulo mysterium dictum erat. Eant nunc, et linguarum peritiam clamose insectentur, quarum ignorantia in re facili et cuivis obvia tamdiu foedissime hallucinati sunt. Sed cur in uno hoc loco sacramenti voculam tantopere urgent, aliquoties neglectam praetereunt? Nam et in epistola ad Timotheum priore (3, 9) a vulgari interprete posita est; ac in eadem ipsa ad Ephesios epistola (1, 9 et 3, 9), ubique pro mysterio. Condonetur tamen illis hic lapsus: saltem mendaces oportuerat esse memores. Matrimonium vero, sacramenti titulo commendatum, immunditiem postea, et pollutionem, et carnales sordes vocare quam vertiginosa est levitas? Quam absurdum est arcere a sacramento sacerdotes? Si a sacramento se arcere negent, sed a coitus tantum libidine, non ita mihi elabuntur. Nam et coitum ipsum partem esse sacramenti tradunt[1]), eoque demum figurari unionem quae nobis est cum Christo, in naturae conformitate: quia vir et mulier non nisi carnali copula una caro fiant. Quanquam duo sacramenta quidam eorum hic repererunt, alterum Dei et animae, in sponso et sponsa: alterum Christi et ecclesiae, in marito et uxore. Utcunque, coitus tamen sacramentum est, a quo ullum Christianum arceri nefas fuit. Nisi forte Christianorum sacramenta adeo male conveniunt, stare ut simul non possint. Est et altera in eorum dogmatibus absurditas. In sacramento conferri gratiam spiritus sancti affirmant; coitum tradunt esse sacramentum: in coitu negant unquam spiritum sanctum adesse.

37. Ac ne simpliciter ecclesiam luderent, quam longam errorum, mendaciorum, fraudum, nequitiarum seriem uni errori at-

1) Libr. 4. Sent. dist. 17. c. 4. et in Decr. 27. quaest. 2. ca. Quum societas Glossa ca. Lex divina. Ibid. Decr. libr. 4. Sent. dist. 33. c. 2. et in Decr. 32. quaest. 2. ca. Quidquid.

texuerunt? ut dicas nihil aliud quam abominationum latebram quaesiisse, dum e matrimonio sacramentum fecerunt. Ubi enim id semel obtinuere, conjugalium causarum cognitionem ud se traxerunt: quippe res spiritualis erat profanis judicibus non attrectanda. Tum leges sanxerunt quibus tyrannidem suam firmarunt, sed partim in Deum manifeste impias, partim in homines iniquissimas. Quales sunt, ut conjugia inter adulescentulos, parentum injussu contracta, firma rataque maneant; ne inter cognatos, ad septimum usque gradum, legitima sint matrimonia, et quae contracta sunt, dissolvantur; gradus vero ipsos, contra gentium omnium jura, et Mosis quoque politiam confingunt; ne viro qui adulteram repudiaverit, alteram inducere liceat; ne spirituales cognati matrimonio copulentur; ne a septuagesima ad octavas paschae, tribus hebdomadibus ante natalem Joannis, ab adventu ad epiphaniam, nuptiae celebrentur, et similes innumerae, quas recensere longum fuerit. Et ex eorum coeno aliquando emergendum est, in quo jam diutius haesit oratio quam animus ferebat. Aliquantulum tamen mihi profecisse videor, quod leonis pellem istis asinis quadam ex parte detraxi.

CAPUT XX.

De politica administratione.

Constat hoc Caput duabus praecipuis partibus: 1) Generalis est tractatio de politicae administrationis necessitate, dignitate et usu, adversus Anabaptistarum furores, sect. 1—3. — 2) Specialis additur explicatio trium partium, quibus haec administratio praecipue constat, a sect. 4. usque ad finem cap.

Pars prima agit de magistratuum functione, quorum auctoritas et vocatio probatur, sect. 4—7. Deinde tres formae civilis regiminis adduntur, sect. 8. Tertio de magistratus officio pietatis et justitiae respectu disseritur, ubi de praemiis et poenis, nempe de sontibus plectendis, innocentibus tuendis, seditiosis reprimendis, pacis et belli artibus tractandis habetur disputatio, sect. 9—13. — Altera pars agit de legibus, earum utilitate, necessitate, forma, auctoritate, constitutione et scopo, sect. 14—16. — Postrema est de populo, ubi primum exponitur, quis legum, judiciorum, magistratuum usus ad communem Christianorum societatem redeat, sect. 17—21. Secundo, quantum magistratibus privati deferre teneantur et quousque obedientia progredi debeat, a sect. 22. usque ad fin. cap.

1. Porro, quum duplex in homine regimen superius statuerimus, et de altero illo, quod est in anima, seu interiori homine positum, aeternamque vitam respicit, satis multa verba alibi fecerimus, de altero etiam, quod ad instituendam civilem duntaxat externamque morum justitiam pertinet, nonnihil ut disseramus, locus hic appetit. Etsi enim a spirituali fidei doctrina, quam tractandam suscepi, separata esse videtur hujus argumenti ratio, progres-

sus tamen ostendet, merito a me conjungi, imo necessitate me impelli ut id faciam: praesertim quoniam ab una parte amentes et barbari homines ordinem hunc divinitus sancitum furiose evertere conantur, principum vero adulatores, eorum potentiam sine modo extollentes, Dei ipsius imperio opponere non dubitant. Utrique malo nisi obviam eatur, peribit fidei sinceritas. Adde quod scire, quam benigne hac in parte consuluerit Deus generi humano, non parum nostra refert, ut ad gratitudinem testandam majus in nobis vigeat pietatis studium. Principio, antequam in rem ipsam ingrediamur, tenenda illa est distinctio ante a nobis posita, ne (quod multis vulgo accidit) haec simul duo imprudenter permisceamus, quae diversam prorsus rationem habent. Illi enim, quum in evangelio promitti libertatem audiunt, quae nullum inter homines regem, nullumque magistratum agnoscat, sed in Christum unum intueatur, nullum libertatis suae fructum capere se posse putant, quamdiu aliquam supra se eminere potestatem vident. Itaque nihil fore salvum existimant, nisi totus in novam faciem orbis reformetur: ubi nec judicia sint, nec leges, nec magistrstus, et si quid simile est quod officere suae libertati opinantur. At vero qui inter corpus et animam, inter praesentem hanc fluxamque vitam et futuram illam aeternamque discernere noverit, neque difficile intelliget, spirituale Christi regnum et civilem ordinationem res esse plurimum sepositas. Quum ergo judaica illa sit vanitas, Christi regnum sub elementis hujus mundi quaerere ac includere, nos magis quod perspicue scriptura docet, spiritualem esse fructum cogitantes, qui ex Christi beneficio colligitur, totam hanc libertatem, quae in ipso nobis promittitur atque offertur, meminerimus intra suos fines continere. Nam quid est quod ipse idem apostolus, qui jubet ut stemus nec subjiciamur jugo servitutis (Gal. 5, 1), alibi sollicitos esse servos de statu suo vetat (1 Cor. 7, 21), nisi quia spiritualis libertas cum politica servitute optime stare potest? In quem etiam sensum accipiendae sunt istae ejus sententiae: in regno Dei non est Judaeus, neque Graecus, non masculus aut foemina, non servus aut liber (Gal. 3, 28). Item: non est Judaeus nec Graecus, praeputium, circumcisio, barbarus, Scytha, servus, liber; sed omnia in omnibus Christus (Col. 3, 11). Quibus significat, nihil referre qua sis apud homines conditione, cujus gentis legibus vivas, quando in rebus istis minime situm est Christi regnum.

2. Neque tamen eo ista distinctio pertinet, quo totam politiae rationem rem esse pollutam reputemus, ad homines christianos nihil pertinentem. Sic quidem fanatici quos delectat effraenis licentia, vociferantur ac jactant: postquam mortui sumus per Christum elementis hujus mundi, et translati in regnum Dei sedemus inter coelestes, indignum hoc nobis esse, ac infra nostram excellentiam longe positum, profanis istis ac impuris curis occupari quae circa aliena a christiano homine negotia versantur. Quorsum, inquiunt, leges sine judiciis et tribunalibus? Quid autem cum judiciis ipsis homini christiano? Imo si occidere non licet,

quo nobis leges et judicia? Verum ut distinctum istud regiminis genus a spirituali illo et interno Christi regno nuper monuimus: ita nec quidquam pugnare sciendum est. Nam illud quidem initia coelestis regni quaedam jam nunc super terram in nobis inchoat, et in hac mortali evanidaque vita, immortalem et incorruptibilem beatitudinem quodammodo auspicatur. At huic destinatum est, quamdiu inter homines agemus, externum Dei cultum fovere et tueri, sanam pietatis doctrinam et ecclesiae statum defendere, vitam nostram ad hominum societatem componere, ad civilem justitiam mores nostros formare, nos inter nos conciliare, communem pacem ac tranquillitatem alere. Quae omnia supervacua esse fateor, si praesentem vitam exstinguit regnum Dei, quale nunc intra nos est. Sin ita est voluntas Dei, nos dum ad veram patriam aspiramus, peregrinari super terram, ejus vero peregrinationis usus talibus subsidiis indiget: qui ipsa ab homine tollunt, suam illi eripiunt humanitatem. Nam quod tantam in ecclesia Dei perfectionem debere esse causantur, cui sua pro lege moderatio satis sit, eam stolide ipsi imaginantur, quae in hominum communitate reperiri nunquam possit. Quum enim tanta sit improborum insolentia, nequitia tam contumax, quae multa legum severitate coerceri vix possit, quid facturos exspectamus si patere suae improbitati videant impunitam licentiam? qui, ne male faciant, neque vi satis coguntur.

3. Sed de politiae usu erit alius opportunior dicendi locus. Nunc istud tantum intelligi volumus: de ea exterminanda cogitare, immanem esse barbariem; cujus usus non minor inter homines quam panis, aquae, solis et aeris; dignitas quidem multo etiam praestantior. Non enim (quae illorum omnium commoditas est) huc spectat duntaxat ut spirent homines, edant, bibant, foveantur (quanquam haec certe omnia complectitur, dum efficit ut simul vivant), non tamen, inquam, huc spectat solum: sed ne idololatria, ne in Dei nomen sacrilegia, ne adversus ejus veritatem blasphemiae aliaeque religionis offensiones publice emergant ac in populum spargantur; ne publica quies perturbetur; ut suum cuique salvum sit et incolume; ut innoxia inter se commercia homines agitent; ut honestas et modestia inter ipsos colatur. Denique, ut inter Christianos publica religionis facies exsistat, inter homines constet humanitas. Nec quemquam moveat, quod recte constituendae religionis curam ad hominum politiam nunc refero, quam extra hominum arbitrium posuisse supra videor. Siquidem nihilo hic magis quam antea leges de religione ac Dei cultu hominibus suo arbitrio ferre permitto, quum politicam ordinationem probo, quae in hoc incumbit, ne vera religio, quae Dei lege continetur, palam publicisque sacrilegiis impune violetur ac conspurcetur. Verum ipsa ordinis perspicuitate adjuti lectores, melius quid de toto genere politicae administrationis sentiendum sit assequentur, si ejus partes seorsum pertractemus. Sunt autem tres: magistratus, qui praeses est legum ac custos; leges, secundum quas ipse imperat;

populus, qui legibus regitur et magistratui paret. Videamus ergo primum de ipsa magistratus functione, num legitima sit ac Deo probata vocatio; quale officium, quanta potestas; deinde quibus instituenda sit legibus christiana politia; tum postremo, quis legum usus ad populum redeat, quae magistratui obedientia debeatur.

4. Magistratuum functionem non modo sibi probari acceptamque esse testatus est Dominus, sed honorificentissimis insuper elogiis ejus dignitatem prosequutus mirifice nobis commendavit. Ut pauca commemorem: quod dii nuncupantur (Exod. 22, 8; Psal. 82, 1 et 6) quicunque magistratum gerunt, ne in ea appellatione leve inesse momentum quis putet. Ea enim significatur, mandatum a Deo habere, divina autoritate praeditos esse, ac omnino Dei personam sustinere, cujus vices quodammodo agunt. Non meum hoc est cavillum, sed Christi interpretatio. Si scriptura, inquit (Joann. 10, 35), eos vocavit deos, ad quos verbum Dei factum est. Quid hoc est, nisi demandatum illis esse a Deo negotium, ut illi in suo munere serviant? et (quod judicibus suis dicebant Moses et Josaphat, quos per singulas civitates Juda constituebant) judicium exerceant non pro homine, sed pro Deo (Deut. 1, 16; 2 Par. 19, 6)? Eodem pertinet quod sapientia Dei per os Solomonis (Prov. 8, 14) affirmat, suum esse opus, quod reges regnant et consiliarii decernunt justa; quod principes principatum gerunt, et munifici omnes judices terrae. Perinde enim istud valet ac si dictum esset, non humana perversitate fieri ut penes reges et praefectos alios sit in terris rerum omnium arbitrium, sed divina providentia et sancta ordinatione, cui sic visum est res hominum moderari. Quandoquidem illis adest ac etiam praeest in ferendis legibus et judiciorum aequitate exercenda. Quod et Paulus (Rom. 12, 8) aperte docet, dum praefecturas inter Dei dona enumerat, quae secundum gratiae diversitatem varie distributa, a servis Christi in aedificationem ecclesiae conferri debeant. Tametsi enim illic proprie de senatu loquitur gravium virorum, qui in primitiva ecclesia constituebantur, ut conformandae publicae disciplinae praeessent, quod munus in epistola ad Corinthios (1 Cor. 12, 28) *κυβερνήσεις* vocat, quia tamen videmus eodem recidere finem civilis potestatis, non dubium quin omne justae praefecturae genus nobis commendet. Multo vero clarius, ubi justam ea de re disputationem instituit. Nam et potestatem Dei ordinationem esse tradit; nec potestates esse ullas, nisi a Deo ordinatas (Rom. 13, 1). Ipsos autem principes, ministros esse Dei, bene agentibus in laudem, malis, ad iram ultores. Huc accedunt et sanctorum virorum exempla; quorum alii regnis, ut David, Josias, Ezechias; alii satrapiis, ut Joseph et Daniel; alii civilibus praefecturis in libero populo, ut Moses, Josue ac Judices, functi sunt; quorum functiones sibi probatas esse Dominus declaravit. Quare nulli jam dubium esse debet quin civilis potestas vocatio sit, non modo coram Deo sancta et legitima, sed sacerrima etiam, et in tota mortalium vita longe omnium honestissima.

5. Excipiunt, qui anarchiam inducere cuperent, quamvis olim rudi populo praefuerint reges ac judices, hodie tamen perfectioni, quam Christus cum evangelio suo attulit, minime quadrare servile illud gubernandi genus. In quo non suam modo inscitiam, sed diabolicum fastum produnt, dum perfectionem sibi arrogant, cujus ne centesima quidem pars in illis conspicitur. Verum qualescunque sint, refutatio facilis est: quia ubi David reges et praefectos omnes ad osculandum Dei filium hortatur (Psal. 2, 12), non jubet imperio deposito ad privatam vitam concedere, sed potestatem qua sunt instructi Christo subjicere, ut unus supra omnes emineat. Similiter Jesaias (49, 23), dum promittit reges fore ecclesiae nutritios et reginas nutrices, non abdicat eos honore; quin potius honorifico elogio patronos constituit piis Dei cultoribus. Nam ad Christi adventum pertinet vaticinium illud. Plurima testimonia sciens omitto quae passim occurrunt, ac praesertim in Psalmis, quibus suum jus praefectis omnibus asseritur. Omnium vero maxime illustris est locus Pauli (1 Tim. 2, 2), ubi Timotheum admonens, in coetu publico concipiendas esse preces pro regibus, rationem mox subjicit: ut tranquillam vitam sub ipsis agamus cum omni pietate et honestate. Quibus verbis eorum patrocinio et tutelae statum ecclesiae commendat.

6. Quae cogitatio magistratus ipsos assidue exercere debet, quando ingentem illis stimulum addere, quo ad officium excitentur, et singularem consolationem afferre potest, qua muneris sui difficultates, quae multae certe et graves sunt, leniant. Quantum enim integritatis, prudentiae, mansuetudinis, continentiae, innocentiae studium sibi ipsis imperare debent, qui divinae justitiae ministros se constitutos esse norunt? Qua fiducia iniquitatem in tribunal suum admittent, quod Dei viventis thronum esse audiunt? Qua audacia injustam sententiam pronuntiabunt, eo ore quod divinae veritati designatum esse organum intelligunt? Qua conscientia in impia decreta subscribent, ea manu quam ad perscribenda Dei acta sciunt ordinatam? In summa, si se Dei vicarios esse meminerint, omni cura, sedulitate, industria invigilent oportet, quo hominibus quandam divinae providentiae, custodiae, bonitatis, benevolentiae, justitiae imaginem in se repraesentent. Ac perpetuo illud sibi subjiciant (Jer. 48, 10): si maledicuntur omnes qui opus vindictae Dei exsequuntur in dolo, multo gravius maledici, qui in justa vocatione fraudulenter versantur. Itaque quum suos judices ad officium cohortari vellent Moses et Josaphat, nihil habuerunt efficacius quo illorum animos afficerent, quam quod prius retulimus (Deut. 1, 16; 2 Par. 19, 6): videte quid agatis; non enim pro homine exercetis judicium, sed pro Deo, quippe qui juxta vos est in causa judicii; nunc igitur sit pavor Domini super vos; videte, et agite, quoniam non est ulla perversitas apud Dominum Deum nostrum. Et alio loco (Psal. 82, 1) dicitur, Deum stetisse in synagoga deorum, et in medio deorum judicem agere; quo ad officium animentur dum audiunt Dei se legatos esse, cui administratae pro-

vinciae rationem aliquando reddere oporteat (Jes. 3, 14). Et merito apud eos plurimum haec admonitio valere debet. Nam si quid delinquunt, non hominibus modo sunt injurii quos scelerate vexant, sed in Deum quoque ipsum contumeliosi, cujus sacrosancta judicia polluunt. Rursum habent et unde se praeclare consolentur, dum secum reputant, non in profanis, nec a servo Dei alienis occupationibus se versari, sed sanctissimo munere, quippe qui Dei legatione funguntur.

7. Qui vero non moventur tot scripturae testimoniis, quominus sacrum hoc ministerium insectari ausint, quasi rem a religione et pietate christiana abhorrentem, quid aliud quam Deum ipsum sugillant, cujus ignominia cum ministerii sui probro non esse conjuncta non potest? Ac prorsus non magistratus reprobant, sed Deum abjiciunt, ne super se regnet. Si enim istud vere de populo Israel a Domino dictum est (1 Sam. 8, 7), quod Samuelis imperium detrectassent: qui minus vere hodie de iis dicetur, qui in praefecturas omnes a Deo institutas debacchari sibi permittunt? At quum discipulis dictum est a Domino (Luc. 22, 25), reges gentium dominari illis, inter ipsos vero non ita esse, ubi qui primus sit, fieri minimum oporteat, hac voce interdictum est Christianis omnibus ne regna aut praefecturas capessant. O dextros interpretes! Inter discipulos orta erat contentio quis alium praecelleret; hanc vanam ambitionem ut compesceret Dominus, eorum ministerium non esse regnis simile docuit, in quibus inter caeteros unus eminet. Quae collatio, quid quaeso ad ignominiam regiae dignitatis facit? imo quid omnino evincit, nisi regium munus apostolicum non esse ministerium? Praeterea inter ipsos magistratus, tametsi variae sunt formae, nullum tamen discrimen hac in parte est, quin pro Dei ordinibus suspiciendae a nobis omnes sint. Nam et omnes simul complectitur Paulus, quum ait (Rom. 13, 1) non esse potestatem nisi a Deo; et quae omnium minime arridebat, eximio prae aliis testimonio commendata est, nempe unius potestas; quae quia publicam omnium servitutem secum fert, excepto uno illo cujus libidini omnia subjicit, heroicis et excellentioribus ingeniis minus olim approbari potuit. At scriptura, quo iniquis istis judiciis occurrat, divinae sapientiae providentiam esse nominatim affirmat quod reges regnant, et peculiariter regem honorari praecipit (Prov. 8, 15; 1 Petr. 2, 17).

8. Et sane valde otiosum esset, quis potissimus sit politiae in eo quo vivunt loco, futurus status, a privatis hominibus disputari: quibus de constituenda re aliqua publica deliberare non licet. Tum etiam simpliciter id definiri nisi temere non posset, quum magna hujus disputationis ratio in circumstantiis posita sit. Et si ipsos etiam status, citra circumstantias, inter se compares, non facile sit discernere quis utilitate praeponderet, adeo aequis conditionibus contendunt. Proclivis est a regno in tyrannidem lapsus; sed non multo difficilior ab optimatum potestate in paucorum factionem, multo vero facillimus, a populari dominatione

in seditionem. Equidem si in se considerentur tres illae, quas ponunt philosophi, regiminis formae, minime negaverim vel aristocratiam, vel temperatum ex ipsa et politia statum, aliis omnibus longe excellere. Non id quidem per se, sed quia rarissime contingit reges ita sibi moderari, ut nunquam a justo et recto discrepet eorum voluntas; deinde tanto acumine et prudentia instructos esse, ut unusquisque videat quantum satis est. Facit ergo hominum vitium vel defectus, ut tutius sit ac magis tolerabile plures tenere gubernacula, ut alii aliis mutuo sint adjutores, doceant ac moneant alii alios, ac si quis plus aequo se efferat, plures sint ad cohibendam ejus libidinem censores ac magistri. Id cum experimento ipso semper fuit comprobatum, tum sua quoque autoritate Dominus confirmavit, quum aristocratiam politiae vicinam apud Israelitas instituit, quum optima conditione eos habere vellet, donec imaginem Christi produceret in Davide. Atque, ut libenter fateor nullum esse gubernationis genus isto beatius, ubi libertas ad eam quam decet moderationem est composita, et ad diuturnitatem rite constituta, sic et beatissimos censeo quibus hac conditione frui licet; et si in ea conservanda retinendaque strenue ac constanter laborant, eos nihil ab officio alienum facere concedo. Quin etiam huc summa diligentia intenti magistratus esse debent, ne qua in parte libertatem, cujus praesides sunt constituti, minui, nedum violari patiuntur. Si in eo sunt segniores et parum solliciti, perfidi sunt in officio et patriae suae proditores. Verum si hoc ipsum ad se transferant, quibus Dominus aliam gubernationis speciem attribuit, ut inde ad commutationem expetendam sollicitentur, non modo stulta erit et supervacua, sed prorsus noxia etiam cogitatio. Quod si non in unam duntaxat civitatem oculos defigas, sed universum simul orbem circumspicias ac contempleris, vel aspectum in longiora saltem regionum spatia diffundas, comperies profecto divina providentia illud non abs re comparatum, ut diversis politiis regiones variae administrentur. Nam quemadmodum non nisi inaequali temperatura elementa inter se cohaerent, ita hae sua quadam inaequalitate optime continentur. Quanquam haec etiam omnia frustra his dicuntur quibus Domini voluntas satisfaciet. Nam si illi visum est, reges regnis praeficere, liberis civitatibus senatores aut decuriones, quoscunque locis praefecerit in quibus degimus, nostrum est iis nos morigeros ac obedientes praestare.

9. Jam officium magistratuum, quale verbo Dei describitur, ac quibus in rebus situm sit, obiter hoc loco indicandum est. Extendi vero ad utramque legis tabulam si non doceret scriptura, ex profanis scriptoribus discendum esset. Nullus enim de magistratuum officio, ferendis legibus et publico statu disseruit, qui non exordium faceret a religione et divino cultu. Atque ita confessi sunt omnes, nullam politiam feliciter posse constitui, nisi prima cura pietatis sit, et praeposteras esse leges quae neglecto Dei jure tantum hominibus consulunt. Quum igitur apud omnes

philosophos religio primum gradum teneat, ac universali gentium omnium consensu semper id observatum fuerit, christianos principes ac magistratus pudeat suae socordiae, nisi in hanc curam incumbant. Ac jam ostendimus has illis partes a Deo specialiter injungi; sicuti aequum est tuendo et asserendo ejus honori operam impendere, cujus vicarii sunt et cujus beneficio imperant. Hoc quoque nomine maxime laudantur sancti reges in scriptura, quod Dei cultum corruptum vel eversum restituerint, vel curam gesserint religionis, ut sub illis pura et incolumis floreret. Contra vero sacra historia inter vitia anarchias ponit, quod non esset rex in Israel, ideoque faceret quisque quod placebat (Jud. 21, 25). Unde coarguitur eorum stultitia qui vellent, neglecta Dei cura, juri inter homines dicundo tantum intentos esse. Quasi vero praefectos Deus suo nomine constituerit, qui terrenas controversias deciderent; quod vero longe gravioris momenti erat praetermiserit, ut ipse pure coleretur ex legis suae praescripto. Sed huc turbulentos homines impellit impune omnia novandi cupiditas, ut omnes violatae pietatis vindices e medio sublatos cupiant. Quod ad secundam tabulam pertinet, regibus denuntiat Jeremias (22, 3), ut faciant judicium et justitiam, liberent vi oppressum de manu calumniatoris, peregrinum et viduam et pupillum ne contristent, ne injuriam faciant, et sanguinem innocentem ne effundant. Eodem spectat quae in Psalmo 82. exhortatio legitur: ut jus reddant pauperi et egeno, inopem et egenum absolvant, eripiant pauperem et egenum e manu oppressoris. Moses vero (Deut. 1, 16) principibus, quos in vices suas suffecerat, edicit, audiant causam fratrum suorum, et judicent inter virum et fratrem ejus, et peregrinum, neque facies agnoscant in judicio; tam parvum quam magnum audiant, neque timeant ab ullo viro: quia judicium Dei est. Illa autem omitto, ne multiplicent sibi equos reges (ibid. 17, 16), ne ad avaritiam adjiciant animum, ne eleventur super fratres suos; ut in meditanda lege Domini sint assidui cunctis diebus vitae suae; ne judices quivis declinent ad alteram partem (ibid. 16, 19), ne munera accipiant, et quae passim in scripturis similia leguntur: quoniam in exponendo hic magistratuum officio, non tam magistratus ipsos instituere consilium est, quam alios docere quid sint magistratus et quem in finem a Deo positi. Videmus ergo publicae innocentiae, modestiae, honestatis et tranquillitatis protectores statui ac vindices, quibus studium unum sit, communi omnium saluti ac paci prospicere. Quarum virtutum exemplar se fore David profitetur (Psal. 101), ubi in regale solium evectus fuerit; ne scilicet consentiat ullis sceleribus, sed detestetur impios, calumniatores et superbos; consiliarios vero probos et fidos undique accersat. Id vero quum praestare non possint, nisi viros bonos ab improborum injuriis prohibeant, oppressis adsint ope ac praesidio, potestate quoque armati sunt, qua palam maleficos ac facinorosos (quorum nequitia perturbatur vel exagitatur publica quies) severe coerceant. Siquidem id prorsus

experimur quod dicebat Solon: praemio et poena res omnes publicas consistere; iis sublatis totam civitatum disciplinam collabi ac dissipari. Friget enim in multorum animis aequi justique cura, nisi virtuti paratus sit suus honos: nec contineri sceleratorum hominum libido, nisi severitate ac poenarum animadversione, potest. Atque hae duae partes comprehensae sunt a propheta (Jer. 21, 12 et 22, 3), dum reges aliosque praefectos jubet facere judicium et justitiam. Justitia quidem est, innocentes in fidem suscipere, complecti, tueri, vindicare, liberare. Judicium autem, impiorum audaciae obsistere, vim comprimere, delicta punire.

10. Verum ardua hic, ut videtur, et difficilis nascitur quaestio: si lege Dei (Exod. 20, 13; Deut. 5, 17; Matth. 5, 21) occidere Christiani omnes vetantur, et propheta de monte sancto Dei, hoc est ecclesia, vaticinatur (Jes. 11, 9 et 65, 25) quod non affligent in ea, neque nocebunt: quomodo magistratibus et piis simul et sanguinariis esse licet? At si intelligamus, magistratum in exercendis suppliciis non a se agere quidquam, sed ipsissima Dei judicia exsequi, nihil hoc scrupulo impediemur. Occidere lex Domini prohibet; at ne impunita sint homicidia, gladium in manum suis ministris dat ipse legislator, quem in homicidas omnes exserant. Affligere et nocere, piorum non est; atqui hoc nocere non est nec affligere, piorum afflictiones, Domini mandato, ulcisci. Utinam istud semper animis nostris obversaretur, nihil hic hominis temeritate, sed Dei jubentis autoritate omnia fieri, qua praeeunte a recta via nunquam aberratur. Nisi forte divinae justitiae injectum est fraenum, ne de sceleribus poenas sumat. Quod si illi legem dicere fas non est, cur ejus ministris calumniam intendemus? Non frustra gladium gerunt, inquit Paulus (Rom. 13, 4); nam Dei ministri sunt ad iram, ultores male agentibus. Itaque, si nihil Domino sua obedientia fore acceptius norunt principes aliique praefecti, in hoc ministerium incumbant, si quidem suam Deo pietatem, justitiam, integritatem approbare student. Hoc scilicet affectu agebatur Moses, quum se destinatum Domini virtute populi sui liberatorem cognoscens Aegyptio manus intulit (Exod. 2, 12). Deinde quum, caesis uno die tribus hominum millibus, in populi sacrilegium vindicavit (ibid. 32, 27). David quoque, quum sub vitae suae finem Solomoni filio praecepit de occidendo Joab et Semei (1 Reg. 2, 5). Unde etiam inter regias virtutes hanc commemorat (Psal. 101, 8), perimere impios terrae, ut omnes operarii iniquitatis profligentur ex urbe Dei. Quo etiam pertinet laus quae Solomoni tribuitur (ibid. 45, 8): dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem. Quomodo lene illud et placidum Mosis ingenium in tantam truculentiam exardet, ut fratrum suorum sanguine aspersus ac madidus per castra decurrat ad novas strages? Quomodo David, tanta in omni vita mansuetudine vir, cruentum illud testamentum inter ultimos spiritus nuncupat, ne filius suus canitiem Joab et Semei in pace ad sepulcrum deducat? Verum uterque manus suas, quas parcendo in-

quinasset, sic saeviendo sanctificavit, dum ultionem sibi a Deo commissam exsequutus est. Abominatio est apud reges, inquit Solomo (Prov. 16, 12), facere iniquitatem; quoniam in justitia solium firmatur. Rursum (ibid. 20, 8): rex qui sedet in solio judicii, spargit oculos in omnem malum. Item (ibid. 20, 26): dissipat impios rex sapiens, et convertit eos super rotam. Item (ibid. 25, 4. 5): aufer scoriam ab argento, et egredietur vas conflatori; aufer impium a conspectu regis et statuetur in justitia solium ejus. Item (ibid. 17, 15): qui impium justificat, et qui condemnat justum, uterque abominatio est Domino. Item (ibid. 17, 11): rebellis acquirit sibi malum, et mittitur ad eum nuntius crudelis. Item (ibid. 24, 24): qui dicit impio, tu es justus, huic populi maledicunt et nationes. Nunc si vera eorum est justitia, stricto gladio sontes et impios persequi: gladium recondant et puras a sanguine manus contineant, dum perditi homines nefarie per caedes interim et strages grassantur, summa sese impietate obstringent; tantum abest ut bonitatis et justitiae laudem inde referant. Facessat modo abscissa saevaque asperitas, et tribunal illud quod reorum scopulus jure nominetur[1]). Non enim is sum qui aut importunae saevitiae faveam, aut aequum judicium pronuntiari posse censeam, nisi semper assidente optima illa regum consiliaria et certissima, ut Solomo affirmat (Prov. 20, 28), regii throni conservatrice, clementia, quam primam esse principum dotem vere a quodam olim dictum est. Utrumque tamen magistratui videndum, ne aut nimia severitate vulneret magis quam medeatur, aut superstitiosa clementiae affectatione in crudelissimam incidat humanitatem, si molli dissolutaque indulgentia cum multorum pernicie diffluat. Est enim et istud non abs re quondam sub Nervae imperio jactatum[2]): malum quidem esse sub principe vivere, sub quo nihil liceat; sed multo pejus, sub quo liceant omnia.

11. Quando vero regibus populisque ad exercendam hujusmodi publicam vindictam arma capere interdum necesse est, ex hac ratione simul aestimare licet, legitima esse quae sic suscipiuntur bella. Nam si tradita illis est potestas qua ditionis suae quietem tueantur, qua inquietorum hominum seditiosos motus comprimant, qua vi oppressis opitulentur, qua in maleficia animadvertant: an majore opportunitate proferre eam possint, quam ad compescendum ejus furorem, a quo et privatim singulorum otium, et communis omnium tranquillitas perturbatur, qui seditiose tumultuatur, a quo violentiae oppressiones et indigna maleficia perpetrantur? Si legum custodes esse ipsos, et assertores convenit, omnium conatus pariter evertant oportet, quorum scelere legum disciplina corrumpitur. Imo si jure eos latrones plectunt, quorum injuriae in paucos tantum progressae fuerint, an totam latrociniis regionem impune affligi vastarique sinent? Siquidem nihil

1) Tribunal Cassii. 2) Apud Dionem.

interest, rexne sit, an infima de plebe, qui in alienam regionem, in quam juris nihil habet, irruit, eamque hostiliter vexat; omnes aeque pro latronibus habendi sunt et puniendi. Hoc ergo et naturalis aequitas et officii ratio dictat, armatos esse principes non tantum ad privata maleficia judiciariis poenis coercenda, sed ad ditiones quoque fidei suae commissas bello defendendas, si quando hostiliter impetantur. Et ejusmodi bella spiritus sanctus multis scripturae testimoniis legitima esse declarat.

12. Quod si mihi objicitur, in novo testamento nullum exstare vel testimonium vel exemplum quod doceat bellum rem esse licitam Christianis: primum respondeo, rationem gerendi belli, quae olim fuit, hodie quoque permanere, neque esse ex adverso causam quae magistratus a suorum subditorum defensione arceat. Deinde, non esse quaerendam in apostolicis literis expressam istarum rerum enarrationem, ubi non politiam formare, sed spirituale Christi regnum instituere propositum est. Postremo illic quoque obiter indicari, Christum suo adventu nihil hac in parte mutasse. Nam si christiana disciplina, ut Augustini [1]) verbis loquar, omnia bella damnaret, hoc potius militibus consilium salutis petentibus diceretur, ut arma abjicerent seque militia penitus subducerent. Dictum est autem eis: neminem concusseritis, nemini injuriam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum (Luc. 3, 14). Quibus proprium stipendium sufficere debere praecepit, militare utique non prohibuit. Verum magistratuum omnium fuerit summopere hic cavere, ne cupiditatibus suis vel tantillum obsequantur; quin magis, sive expetendae sunt poenae, non praecipiti iracundia ferantur, non rapiantur odio, non implacabili austeritate ardeant, misereantur etiam communem in eo naturam, ut Augustinus loquitur, in quo puniunt proprium delictum; sive arma in hostem, hoc est armatum latronem, induenda sunt, non ex facili occasionem captent; imo nec oblatam accipiant, nisi summa necessitate adacti. Nam si multo plus nobis praestandum est quam exegerit ethnicus ille [2]), qui bellum videri voluit pacem quaesitam, omnia prius certe tentanda sunt quam armis decernendum. In utroque demum genere, nullo privato affectu patiantur se corripi, sed publico duntaxat sensu ducantur. Alioqui potestate sua pessime abutuntur, quae non in suum illis commodum, sed aliorum bonum ac ministerium data est. Ex eodem praeterea belligerandi jure pendet et praesidiorum, et foederum et civilium aliarum munitionum ratio. Praesidia autem voco, quae ad tuendos regionis fines per civitates disponuntur; foedera, quae a finitimis principibus in hanc legem feruntur [3]), ut si quid turbarum in agris suis inciderit, mutuam sibi opem ferant, et vires in commune conferant ad opprimendos humani generis communes hostes; civiles munitiones, quarum in arte militari usus est.

13. Libet istud quoque postremo adjicere, tributa et vecti-

1) Ep. ad Marcell. 5. 2) Cic. Off. 1. 1. 3) feriuntur ?

galia legitimos esse principum reditus, quos ad sustinenda quidem potissimum publica muneris sui onera conferant, quibus tamen uti similiter possint ad splendorum suum domesticum, qui cum imperii, quod gerunt, dignitate quodammodo conjunctus est. Qualiter Davidem, Ezechiam, Josiam, Josaphat, aliosque sanctos reges, Joseph etiam et Danielem, videmus, pro personae quam sustinebant modo, inoffensa pietate, fuisse ex publico sumptuosos, et amplissimum agri spatium regibus attributum legimus apud Ezechielem (48, 21). Ubi, tametsi Christi spirituale depingit regnum, a legitimo tamen hominum regno simulacri exemplar petit. Sic quidem, ut vicissim meminerint principes ipsi, fiscos suos non tam privatas esse arcas quam totius populi aeraria (sic enim Paulus testatur Rom. 13, 6), quae prodigere aut dilapidare sine manifesta injuria non possint. Vel potius ipsum paene esse populi sanguinem, cui non parcere durissima sit inhumanitas; suas autem indictiones et oblationes aliaque tributorum genera, non nisi publicae necessitatis subsidia esse reputent, quibus miseram plebem absque causa fatigare tyrannica sit rapacitas. Haec principibus ad profusionem et luxuriam sumptuum non faciunt animos (ut certe facem eorum cupiditatibus, plus justo sponte accensis, subjicere opus non est), sed quum plurimum referat, ipsos pura coram Deo conscientia audere quidquid audent, ne impia confidentia in Dei contemptum veniant, docendi sunt quantum sibi liceat. Neque haec doctrina privatis hominibus supervacua est, ne quosvis principum sumptus, tametsi vulgarem civilemque modum excedunt, temere ac procaciter sugillare sibi permittant.

14. Proximae sunt magistratui in politiis leges, validissimi rerum publicarum nervi; vel, quomodo secundum Platonem a Cicerone vocantur, animae, sine quibus consistere nequit magistratus; quemadmodum nec ipsae rursum sine magistratu quidquam vigoris habent. Proinde nihil dici verius poterat, quam mutum esse magistratum, legem; magistratum, legem esse vivam. Quod autem dicturum me recepi, quibus legibus constituenda sit christiana politia, non est cur longam de optimo legum genere disputationem quis exspectet: quae et immensa foret, nec praesentis esset argumenti et loci. Paucis tantum, et quasi in transcursu, notabo quibus legibus pie coram Deo uti possit, et inter homines rite administrari. Quod etiam ipsum prorsus silentio transmittere maluissem, nisi intelligerem periculose hic a multis aberrari. Sunt enim qui recte compositam esse rempublicam negent, quae neglectis Mose politicis, communibus gentium legibus regitur. Quae sententia quam periculosa sit et turbulenta, viderint alii; mihi falsam esse ac stolidam, demonstrasse satis erit. Est autem observanda vulgata illa partitio, quae universam Dei legem per Mosen promulgatam in mores, caeremonias, judicia distribuit, ac dispiciendae singulae partes, ut habeamus quid ex iis ad nos pertineat, quid minus. Nec interim quempiam moretur hic scrupulus, quod ad mores etiam judicia et caeremoniae pertinent. Ve-

teres enim qui partitionem hanc tradiderunt, tametsi duas istas posteriores partes non ignorabant circa mores versari, quia tamen salvis moribus mutari et abrogari poterant, morales non dixerunt. Primam illam partem peculiariter appellarunt eo nomine, citra quam non constet vera morum sanctitas et immutabilis recte vivendi norma.

15. Lex itaque moralis (ut inde primum incipiam) quum duobus capitibus contineatur, quorum alterum pura Deum fide et pietate colere, alterum sincera homines dilectione complecti simpliciter jubet, vera est aeternaque justitiae regula, gentium omnium ac temporum hominibus praescripta, qui ad Dei voluntatem vitam suam componere volent. Siquidem haec aeterna est et immutabilis ejus voluntas, ut a nobis ipse quidem omnibus colatur, nos vero mutuo inter nos diligamus. Caeremonialis Judaeorum paedagogia fuit, qua populi illius quandam velut pueritiam exercere Domino visum est, donec veniret tempus illud plenitudinis, quo sapientiam suam terris ad plenum manifestaret, ac veritatem exhiberet earum rerum quae tum figuris adumbrabantur. Judicialis, politiae loco illis data, certas aequitatis et justitiae formulas tradebat, quibus innocenter et quiete inter se agerent. Atque ut illa caeremoniarum exercitatio ad pietatis quidem doctrinam proprie pertinebat (utpote quae Judaeorum ecclesiam retinebat in Dei cultu ac religione), ab ipsa tamen pietate distingui poterat, ita haec judiciorum forma, quanquam non alio spectabat, quam qui optime servari posset ea ipsa caritas, quae aeterna Dei lege praecipitur, ab ipso tamen dilectionis praecepto distinctum quiddam habebat. Quemadmodum ergo salva et incolumi pietate abrogari potuerunt caeremoniae, ita et judicariis his constitutionibus sublatis, perpetua caritatis officia et praecepta manere possunt. Quod si verum est, libertas certe singulis gentibus relicta est condendi quas sibi conducere providerint, leges: quae tamen ad perpetuam illam caritatis regulam exigantur, ut forma quidem varient, rationem habeant eandem. Nam barbaras illas et feras leges, quales fuerunt quae fures honore prosequebantur, quae promiscuos coitus permittebant, aliaeque multo tum foediores tum absurdiores, pro legibus habendas minime censeo: quandoquidem abhorrent ab omni non justitia modo sed humanitate etiam et mansuetudine.

16. Id quod dixi planum fiet, si in legibus omnibus duo haec, ut decet, intuemur: legis constitutionem et aequitatem, cujus ratione constitutio ipsa fundata est ac nititur. Aequitas, quia naturalis est, non nisi una omnium esse potest, ideo et legibus omnibus, pro negotii genere, eadem proposita esse debet. Constitutiones, quia circumstantias aliquas habent a quibus pro parte pendeant, modo in eundem aequitatis scopum omnes pariter intendant, diversas esse nihil obest. Jam quum Dei legem, quam moralem vocamus, constet non aliud esse quam naturalis legis testimonium, et ejus conscientiae quae hominum animis a Deo

insculpta est, tota hujus, de qua nunc loquimur, aequitatis ratio in ipsa praescripta est. Proinde sola quoque ipsa legum omnium et scopus et regula et terminus sit oportet. Ad eam regulam quaecunque formatae erunt leges, quae in eum scopum directae, quae eo termino limitatae, non est cur a nobis improbentur, utcunque vel a lege judaica, vel inter se ipsae alias differant. Lex Dei furari prohibet. Quae furtis constituta fuerit poena in politia Judaeorum, videre est in Exodo. Aliarum gentium vetustissimae leges furtum duplo puniebant; quae postea sequutae sunt, discreverunt inter manifestum et non manifestum. Aliae ad exsilium progressae sunt, aliae ad flagrum, aliae denique ad capitis supplicium. Falsum testimonium talionis poena inter Judaeos plectebatur; alibi gravi tantum ignominia, alibi suspendio, alibi cruce. Homicidium omnes pariter leges sanguine ulciscuntur, diversis tamen mortis generibns. In adulteros alibi severiores, alibi leviores edictae sunt poenae. Videmus tamen ut ejusmodi diversitate in eundem omnes finem tendant. Nam uno simul ore poenam pronuntiant in ea quae aeterna Dei lege damnata sunt facinora, nempe homicidia, furta, adulteria, falsa testimonia; sed in poenae modo non conveniunt. Neque vero id necesse est, neque etiam expedit. Est regio quae, nisi horrendis exemplis in homicidas saeviat, caedibus statim et latrociniis perdenda sit. Est saeculum quod poenarum acerbitatem augeri postulet. Si quid turbatum sit in statu publico, novis edictis corrigenda sunt quae inde nasci solent mala. Belli tempore, in armorum strepitu, concideret omnis humanitas, nisi insolito poenarum metu injecto. In sterilitate, in pestilentia, nisi adhibeatur major severitas, pessum ibunt omnia. Est gens in vitium quoddam propensior, nisi acerrime compescatur. Quam malignus fuerit, ac publico bono invidus, qui tali diversitate offendetur, ad retinendam legis Dei observationem accommodatissima? Nam quod jactatur a quibusdam, fieri contumeliam legi Dei per Mosen latae, quum abrogata illa novae aliae illi praeferuntur, vanissimum est. Neque enim aliae illi praeferuntur, dum magis probantur, non simplici collatione, sed temporum, loci, gentis conditione; aut illa abrogatur quae nobis lata nunquam fuit. Siquidem non eam Dominus per mamum Mosis tradidit, quae in gentes omnes promulgaretur et ubique vigeret: sed quum judaicam gentem in fidem, patrocinium, clientelam suam suscepisset, illi etiam peculiariter legislator esse voluit; ac, quod sapientis legislatoris erat, singularem quandam ejus rationem in ferendis legibus habuit.

17. Superest nunc ut videamus quod postremo loco propositum erat, quis legum, judiciorum, magistratuum usus ad communem Christianorum societatem redeat. Cui etiam annexa est altera quaestio, quantum magistratibus debeant privati homines deferre, et quousque obedientia progredi debeat. Plurimis videtur supervacaneum esse munus magistratus inter Christianos, quod

scilicet implorare pie non possint, utpote quibus vindicare, in judicium postulare, litigare, vetitum sit. At quum Paulus contra clare testetur (Rom. 13, 4), ministrum Dei nobis esse in bonum, ex eo intelligimus, ita divinitus ordinatum esse, ut ejus manu ac praesidiis adversus flagitiosorum hominum improbitatem et injurias defensi quietam ac securam vitam agamus. Quod si frustra in praesidium nobis a Domino datus est, nisi tali nobis beneficio uti licet, satis apparet implorari quoque et appellari non impie posse. Hic vero mihi cum duplici hominum genere agendum est. Sunt enim permulti qui tanta litigandi rabie aestuant, ut quietem nunquam habeant apud se, nisi cum aliis pugnent. Lites vero ipsas et capitali odiorum acerbitate et insana vindicandi nocendique cupiditate exsequuntur, et implacabili pertinacia persequuntur, ad sui usque adversarii ruinam. Interim ne quid nisi jure agere existimentur, judiciorum praetextu talem perversitatem defendunt. At si cum fratre judicio agere permissum est, non protinus odisse ipsum licet, non furioso nocendi studio in illum ferri, non pertinaciter insequi.

18. Sic ergo tales habeant: legitima esse judicia si quis recte utatur; rectum autem esse usum, tum actori agendi, tum defendendi reo; si hic quidem postulatus ad condictam diem se sistit, et qua potest exceptione causam defendit citra acerbitatem; sed hoc tantum affectu, ut quod suum est jure tueatur; ille vero indigne, sive in capite, sive in fortunis oppressus, in magistratus fidem se conferat, querimoniam exponat, quod aequum est ac bonum postulet; sed omni procul nocendi vindicandive libidine, procul asperitate et odio, procul contentionis ardore; quin potius paratus suo cedere, et quidvis perpeti, quam inimico in adversarium animo ferri. Contra, ubi animi malevolentia suffusi, corrupti invidia, iracundia incensi, ultionem spirantes, aut sic denique ardore certaminis inflammati, ut de caritate aliquid remittant, tota etiam justissimae causae actio non impia esse non potest. Nam hoc constitutum esse axioma Christianis omnibus convenit: nunquam quantumvis aequam litem juste tractari a quovis posse, nisi pari adversarium dilectione benevolentiaque prosequatur, ac si jam amice, quod controvertitur negotium, transactum ac compositum esset. Injecerit forte aliquis, talem moderationem adeo nunquam in judicium afferri, ut instar sit prodigii futura, si qua reperta fuerit. Fateor sane, ut sunt horum temporum mores, rarum exstare probi litigatoris exemplum; sed res tamen ipsa nullius mali accessione inquinata, bona esse et pura non desinit. Caeterum quum sanctum esse Dei donum audimus auxilium magistratus, eo diligentius cavendum est ne nostro vitio polluatur.

19. Qui vero judiciarias omnes disceptationes praecise damnant, intelligant se sanctam Dei ordinationem simul repudiare, et donum ex eorum genere quae mundis munda esse possint; nisi forte Paulum flagitii insimulare volent, qui et accusatorum calumnias, eorum quoque vafritiem et malitiam exponendo, a se

depulit, et romanae civitatis praerogativam sibi in judiciis asseruit, et ab iniquo praeside ad Caesaris tribunal, quum opus fuit, provocavit (Act. 22, 1 et 24, 12 et 25, 10). Nec obest quod Christianis omnibus interdicta est vindictae cupiditas, quam et nos a christianis subselliis longissime abigimus (Matth. 5, 39; Deut. 32, 35; Rom. 12, 19). Nam sive civiliter contenditur, non recta incedit via nisi qui innoxia simplicitate rem suam judici tamquam publico tutori commendat; nihil minus quam mutuam mali vicem, qui est vindictae affectus, rependere cogitans; sive capitalis aut gravior aliqua intenditur actio, eum accusatorem requirimus qui nullo ulciscendi aestu correptus, nulla privatae injuriae offensione tactus, in forum accedat; sed in animo duntaxat habens, perniciosi hominis conatus impedire, ne reipublicae noceant. Quod si vindicem animum tollis, nihil in mandatum illud delinquitur quo ultio Christianis interdicitur. At non solum vindictam appetere vetantur, sed manum quoque Domini jubentur exspectare, qui se oppressis et afflictis adfuturum ultorem pollicetur; illam autem coelestis patroni ultionem omnem antevertunt, qui opem aut sibi aut aliis ferri a magistratu postulant. Minime id vero; siquidem magistratus vindictam, non hominis, sed Dei esse cogitandum est, quam per hominis ministerium in bonum nostrum, ut ait Paulus (Rom. 13, 4), exserit atque exercet.

20. Nihilo etiam magis cum Christi verbis (Matth. 5, 39) pugnamus, quibus resistere malo prohibet, et dexteram maxillam obvertere praecipit ei qui alapam in sinistram impegerit, permittereque ei pallium qui tunicam auferat. Vult quidem illic suorum animos a retaliandi cupidine tantopere abhorrere, ut citius duplicari in se injuriam laturi sint quam rependere eam appetant; a qua quidem patientia nec ipsi eos abducimus. Vere enim Christianos esse oportet hominum genus ad contumelias injuriasque ferendas natum, pessimorum hominum nequitiae, imposturis, ludibriis expositum; neque id modo: sed eorum omnium malorum tolerantes esse oportet, hoc est, sic totis animis compositos, ut suscepta una offensione ad alteram se comparent, nihil sibi in totam vitam promittentes quam perpetuae crucis tolerantiam. Interim et iis qui sibi injurii sunt, benefaciant, et maledicentibus bene precentur: et (quae unica est sua victoria) bono malum vincere contendant (Rom. 12, 21; Matth. 5, 39). Sic affecti non quaerent oculum pro oculo, dentem pro dente (qualiter suos discipulos instituebant Pharisaei, ad appetendam ultionem) sed, quomodo a Christo erudimur, et corpus suum mutilari, et malitiose sua sibi eripi sic ferent, ut eas injurias, simul ac irrogatae sibi fuerint, remissuri sint ac ultro condonaturi. Neque isthaec tamen animorum aequitas et moderatio impediet, quin integra in suos inimicos amicitia magistratus ope ad rerum suarum conservationem utantur; aut publici boni studio sontem ac pestilentem hominem ad poenam postulent, quem emendari nisi morte non

posse noverint. Vere enim Augustinus[1]) haec praecepta omnia eo tendere interpretatur, ut paratus sit homo justus et pius eorum malitiam patienter sustinere quos fieri bonos quaerit; ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari malitia se quoque numero addat malorum; deinde ad praeparationem cordis quae intus est magis pertinere, quam ad opus quod in aperto fit: ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia; in manifesto autem id fiat, quod illis videmus prodesse posse quibus bene velle debemus.

21. Quod autem objectari solet, lites a Paulo in universum esse damnatas, id quoque falsum est. Intelligi ex ejus verbis (1 Cor. 6, 1 seqq.) facile potest, immodicum fuisse litigandi furorem in Corinthiorum ecclesia: usque eo ut Christi evangelium et totam quam profitebantur religionem, impiorum cavillis ac maledicentiae exponerent. Id primum reprehendit in illis Paulus, quod evangelium apud infideles dissensionum suarum intemperie traducerent. Deinde et hoc ipsum, quod eum in modum inter se dissiderent fratres cum fratribus. Tam enim procul a ferenda injuria alieni erant, ut alii aliorum fortunis avide inhiarent, ultro lacesserent, et damnum inferrent. In illam ergo litigandi insaniam invehitur, non simpliciter in quasvis controversias. At omnino vitium vel infirmitatem esse pronuntiat, quod non potius damnum acciperent rerum suarum, quam pro his conservandis ad contentiones usque laborarent: nempe quum adeo facile quibuslibit damnis commoverentur, et minimis de causis ad forum et lites decurrerent, hoc indicio esse dicit, quod animo essent nimis irritabili, et ad patientiam minus comparato. Id sane Christianis agendum est, ut de suo jure decedere semper malint quam in forum progredi: unde vix exire possint nisi commotiore animo et in fratris odium accenso. Verum ubi quis citra caritatis dispendium rem suam se posse tueri viderit, cujus jactura gravi sibi dispendio futura sit, id si faciat, nihil in istam Pauli sententiam delinquit. Denique, quod initio docuimus, optimum cuique consilium dabit caritas: sine qua quaecunque suscipiuntur, et ultra quam quae progrediuntur disceptationes, injustas esse et impias extra controversiam ponimus.

22. Subditorum erga suos magistratus officium primum est, de eorum functione quam honorificentissime sentire, quam scilicet velut delegatam a Deo jurisdictionem agnoscunt, eosque ob id suspicere ac revereri ut Dei ministros ac legatos. Quosdam enim reperias, qui suis se magistratibus valde obsequentes praebeant, ac nolint quidem non esse quibus obsequantur, quod bono publico ita expedire norunt; de ipsis tamen magistratibus non secus existiment, ac malis quibusdam necessariis. Verum plus quiddam a nobis requirit Petrus (1 Petr. 2, 17), quum regem honorari, et Solomo (Prov. 24, 21), quum Deum et regem timeri praecipit. Ille enim sub honorandi verbo sinceram ac candidam

1) Epist. 5. ad Marcellinum (138).

existimationem complectitur; hic regem cum Deo conjungens sanctae cujusdam venerationis ac dignitatis plenum esse ostendit. Est et illud praeclarum apud Paulum elogium (Rom. 13, 5), ut obediamus non solum propter iram, sed propter conscientiam. Quo intelligit, non terrore modo principum ac praefectorum adduci subditos debere, ut in eorum subjectione contineantur, qualiter succumbere hosti armato solent, qui vindictam fore promptam vident si restiterint, verum quia Deo ipsi redduntur obsequia quae istis praestantur; quando eorum potestas a Deo est. De hominibus non disputo, ac si larva dignitatis stultitiam, vel ignaviam, vel crudelitatem moresque improbos et flagitii plenos tegeret, atque ita vitiis acquireret laudem virtutum; sed dico ordinem ipsum honore et reverentia dignum esse, ut quicunque praesunt, apud nos sint in pretio, et venerationem obtineant praefecturae suae respectu.

23. Ex eo et alterum deinde sequitur, ut propensis in eorum observationem animis suam illis obedientiam approbent: sive edictis parendum, sive tributa solvenda, sive subeunda publica munera atque onera quae ad communem defensionem spectent, sive qua alia jussa capessenda. Omnis anima, inquit Paulus (Rom. 13, 1), potestatibus sublimioribus subdita sit; qui enim potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Admoneto illos, scribit idem Tito (3, 1), ut principatibus ac potestatibus subditi sint, ut magistratibus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati. Et Petrus: subditi, inquit (1 Petr. 2, 13), estote cuivis humanae creaturae (vel potius, ut ego quidem interpretor, ordinationi) propter Dominum, sive regi tanquam praecellenti, sive praesidibus qui per eum mittuntur, ad vindictam quidem nocentium, laudem vero recte agentium. Porro, quo non subjectionem simulare, sed sincere et ex animo subjectos se esse testentur, addit Paulus (1 Tim. 2, 1), ut eorum sub quibus vivunt salutem ac prosperitatem Deo commendent. Adhortor, inquit, ut fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus et omnibus in eminentia constitutis, ut placidam et quietam vitam degamus, cum omni pietate ac honestate. Neque hic se quisquam fallat. Quando enim resisti magistratui non potest quin simul Deo resistatur, etiamsi impune contemni videtur posse inermis magistratus, Deus tamen armatus est qui sui contemptum fortiter ulciscatur. Sub hac praeterea obedientia moderationem comprehendo, quam sibi in publico imperare debent privati homines, ne se ultro admisceant publicis negotiis, aut temere irrumpant in partes magistratus, ac ne quid omnino publice moliantur. Si quid in publica ordinatione corrigi intererit, non tumultuentur ipsi, nec admoveant operi manus, quas illis omnibus ligatas esse hac in parte decet; sed ad magistratus cognitionem deferant, cujus unius hic soluta est manus. Intelligo autem, ne quid injussi audeant. Nam ubi accessit praefecti imperium, jam ipsi quoque publica autoritate praediti sunt. Ut enim aures atque oculos principis

vocare vulgo solent ejus consiliarios, ita non insulse principis manus quis dicat, quos rebus agendis mandato suo praefecerit.

24. Quoniam autem hactenus magistratum descripsimus qui vere sit quod dicitur, ille scilicet patriae pater, et (ut poeta loquitur) pastor populi, custos pacis, praeses justitiae, innocentiae vindex, insanus merito judicandus sit cui tale non probetur imperium. Ac quum omnium prope saeculorum hoc exemplum sit, ut principum alii, eorum omnium securi quibus providendis intenti esse debuerant, procul omni sollicitudine socordes delicientur; alii ad rem suam attenti, jura omnia, privilegia, judicia, diplomata, venalia prostituant; alii plebeculam exhauriant pecunia, quam postea insanis largitionibus profundant; alii expilandis domibus, virginibus ac matronis violandis, mactandis innocentibus, mera latrocinia exerceant: eos vero pro principibus agnoscendos esse, quorum imperio quoad licet parendum sit, multis persuaderi non potest. Siquidem, dum in tanta indignitate, ac inter tam aliena, non a magistratus modo, sed hominis quoque officio, facinora, nullam speciem imaginis Dei intuentur, quae in magistratu elucere debuerat; dum nullum conspiciunt vestigium ejus ministri Dei, qui in laudem bonis, malis in ultionem datus erat: ita neque etiam praefectum illum agnoscunt, cujus dignitatem atque autoritatem scriptura nobis commendat. Et sane is semper hominum animis ingenitus fuit sensus, non minore tyrannos odio atque exsecratione insectari, quam dilectione et veneratione prosequi legitimos reges.

25. Verum si in Dei verbum respicimus longius nos deducet, ut non eorum modo principum imperio subditi simus qui probe, et qua debent fide, munere suo erga nos defunguntur, sed omnium qui quoquo modo rerum potiuntur, etiamsi nihil minus praestent quam quod ex officio erat principum. Tametsi enim summum suae beneficentiae munus esse magistratum, ad salutem hominum conservandam, testatur Dominus, ac suos magistratibus ipsis fines praescribit, simul tamen declarat, qualescunque sint, nonnisi a se habere imperium. Eos quidem, qui publico bono imperant, vera ejus suae beneficentiae exemplaria esse et specimina; qui vero injuste et impotenter dominantur, eos ad vindicandam populi iniquitatem a se excitatos. Omnes ex aequo sancta illa majestate esse praeditos, qua legitimam potestatem instruxit. Non ultra progrediar, donec certa ejus rei aliquot testimonia subjecero (Job. 34, 30; Oseae 13, 11; Jes. 3, 4 et 10, 5; Deut. 28, 29). Nec tamen, quo furorem Domini super terram esse impium regem, confirmemus, laborandum est, quando neminem futurum arbitror, qui reclamet, nec sic de rege plus dictum fuerit, quam de praedone qui rem tuam diripiat, et adultero qui thorum tuum polluat, de sicario qui te ad caedem appetat; quum hujusmodi calamitates omnes inter Dei maledictiones scriptura recenseat. Verum in eo probando insistamus magis, quod non ita facile in hominum mentes cadit: in homine deterrimo honoreque omni indig-

nissimo, penes quem modo sit publica potestas, praeclaram illam et divinam potestatem residere, quam Dominus justitiae ac judicii sui ministris verbo suo detulit: proinde a subditis eadem in reverentia et dignatione habendum, quantum ad publicam obedientiam attinet, qua optimum regem, si daretur, habituri essent.

26. Principio velim animadvertant seduloque observent lectores illam, quae non sine causa toties nobis in scripturis commemoratur, Dei providentiam, ac singularem actionem in distribuendis regnis, statuendisque quos illi visum fuerit regibus. Apud Danielem (2, 21 et 37), Dominus mutat tempora et vices temporum, abjicit reges et instituit. Item: ut cognoscant viventes quod potens sit altissimus in regno hominum, et cui ipse voluerit, dabit illud. Cujusmodi sententiis quum passim abundet scriptura, illa tamen prophetia peculiariter scatet. Jam qualis rex fuerit Nabuchadnezar, is qui Jerusalem expugnavit, satis scitur; nempe strenuus aliorum invasor ac populator. Dominus tamen apud Ezechielem (29, 19) se illi terram Aegypti dedisse affirmat pro obsequio quod sibi in vastanda illa praestiterat. Et illi dicebat Daniel (2, 37): tu rex, rex es regum, cui Deus coelorum dedit regnum potens ac forte atque gloriosum; tibi, inquam, dedit, et omnes terras ubi habitant filii hominum, bestiae sylvestres et volucres coeli; eas tradidit in manum tuam ac fecit te dominari eis. Rursum ejus filio Belsasar (Dan. 5, 18): Deus altissimus dedit Nabuchadnezar patri tuo regnum et magnificentiam, honorem et gloriam; et propter magnificentiam quam dedit illi, omnes populi, tribus et linguae fuerunt trementes et timentes a conspectu ejus. Quum audimus, a Deo impositum esse regem, simul illa de honorando et timendo rege coelestia edicta animo repetamus, et nequissimum tyrannum non dubitabimus eo habere loco quo Dominus ipsum dignatus fuerit. Samuel, quum populo Israel denuntiaret qualia esset a regibus suis passurus: hoc jus erit regis, dicebat (1 Sam. 8, 11), qui regnabit super vos: filios vestros tollet et ponet eos ad currum suum, ut ponat eos pro equitibus suis, et ut arent agros suos et messem suam metant et arma fabricentur. Filias vestras tollet, ut sint pigmentariae, coquae et pistrices. Agros denique vestros, vineas vestras et oliveta optima auferet et dabit servis suis. Semina vestra et vineas vestras decimabit, et dabit eunuchis et servis suis. Servos vestros, ancillas et asinos tollet et adhibebit operi suo, quin et greges vestros decimabit, et vos eritis servi illius. Certe non id jure facturi erant reges, quos optime ad omnem continentiam lex instituebat; sed jus in populum vocabatur, cui parere ipsi necesse esset, nec obsistere liceret. Ac si dixisset Samuel: eo se proripiet licentiae regum libido, quam cohibere vestrum non erit: quibus hoc restabit unum, jussa excipere ac dicto audientes esse.

27. In primis autem insignis est et memorabilis apud Jeremiam locus (Jer. 27, 5), quem, tametsi prolixiorem, ideo non pigebit referre, quia totam hanc quaestionem clarissime definit. Ego

feci terram et homines, ait Dominus, et animalia quae sunt in superficie terrae, in fortitudine mea magna et brachio extento; et ipsam trado ei qui placuerit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manum Nabuchadnezar servi mei, et servient gentes ei omnes et reges magni; donec tempus veniet terrae ejus. Eritque ut gens et regnum quae non servierit regi Babel, visitabo gentem illam in gladio, fame et peste: quare servite regi Babel et vivite. Videmus quanta obedientia Dominus tetrum illum ferocemque tyrannum coli voluerit, non alia ratione nisi quia regnum obtinebat. Id autem ipsum erat, coelesti decreto in solium regni impositum esse ac in regiam majestatem assumptum, quam violare nefas esset. Hoc nobis si assidue ob animos et oculos obversetur, eodem decreto constitui etiam nequissimos reges, quo regum autoritas statuitur: nunquam in animum nobis seditiosae illae cogitationes venient, tractandum esse pro meritis regem, nec aequum esse ut subditos ei [1]) praestemus qui vicissim regem nobis non praestet.

28. Frustra objiciat quis, mandatum illud fuisse Israelitis peculiare. Observandum enim est qua ratione ipsum Dominus stabiliat. Detuli, inquit (Jer. 27, 17), Nabuchadnezar regnum; quare servite illi et vivite. Cuicunque ergo delatum fuisse regnum constabit, ei serviendum esse ne dubitemus. Atque simul ac in regium fastigium quempiam evehit Dominus, testatam nobis facit suam voluntatem, quod regnare illum velit. De eo enim exstant generalia scripturae testimonia. Solomo (Prov. 28, 2): propter iniquitatem terrae sunt multi principes. Item Job. (12, 18): subjectionem tollit a regibus, et rursum accingit eos cingulo. Eo autem confesso, nihil restat nisi ut serviamus et vivamus. Est apud Jeremiam prophetam (29, 7) alterum quoque Domini mandatum, quo jubet populum suum quaerere pacem Babylonis, in quam captivi abducti essent, et orare ad se pro ea: quoniam in pace ejus futura esset pax eorum. Ecce, Israelitae fortunis omnibus exuti, e domibus suis avulsi, in exsilium abacti, in miseram conjecti servitutem, pro victoris prosperitate orare jubentur: non quomodo jubemur alias persecutoribus nostris bene precari; sed ut salvum illi regnum et tranquillum conservetur, ut sub eo ipsi quoque prospere agant. Sic David, jam rex Dei ordinatione designatus, sanctoque ejus oleo unctus, quum nullo suo merito indigne a Saule impeteretur, insidiatoris tamen sui sacrosanctum habebat caput, quod regni honore Dominus sanctificaverat. Absit a me, dicebat (1 Sam. 24, 7 et 11), ut coram Domino faciam rem istam, domino meo, messiae Domini, ut mittam manum meam in eum, quoniam christus Domini est. Item (1 Sam. 26, 9): pepercit tibi anima mea dixique, non mittam manum meam in dominum meum, quoniam christus Domini est. Item: quis mittet manum suam in christum Domini et innocens erit? vivit Dominus, nisi Dominus

1) ei nos praestemus . . . . nobis se non praestet. Sic recentiores omnes.

percusserit eum, aut dies ejus venerit ut moriatur, aut in proelium descenderit: absit a me ut mittam manum meam in christum Domini.

29. Hunc reverentiae atque adeo pietatis affectum debemus ad extremum praefectis nostris omnibus, quales tandem cunque sint. Quod saepius ideo repeto, ut discamus non homines ipsos excutere, sed satis habeamus, quod eam, voluntate Domini, personam sustineant cui inviolabilem majestatem impressit ipse et insculpsit. At mutuas, inquies, subditis suis vices debent praefecti. Id jam confessus sum. Verum si ex eo statuis, non nisi justis imperiis rependenda obsequia, insulsus es ratiocinator. Nam et viri uxoribus, et liberis parentes mutuis officiis astringuntur. Discedant ab officio parentes et mariti; illi liberis, quos prohibentur ad iracundiam provocare (Eph. 6, 4), sic se duros et intractabiles praebeant, ut sua eos morositate ultra modum fatigent; hi suas uxores, quas diligere, et quibus, seu [1]) vasculis fragilibus, parcere jubentur (Eph. 5, 25; 1 Petr. 3, 7), contumeliosissime accipiant, an minus tamen et parentibus liberi et conjugibus mulieres obsequentes erunt? At improbis quoque et inofficiosis subjiciuntur. Quin, quum omnibus istud agendum sit potius, ne in manticam a tergo pendentem respectent, hoc est, ne alii in aliorum inquirant officia, sed quod sui est muneris, id sibi unum singuli subjiciant: id vero inter eos praesertim valere debet qui sub aliorum sunt potestate positi. Quare si a saevo principe crudeliter torquemur, si ab avaro aut luxurioso rapaciter expilamur, si ab ignavo negligimur, si ab impio denique et sacrilego vexamur ob pietatem, subeat primum delictorum nostrorum recordatio, quae talibus haud dubie Domini flagellis castigantur. Inde humilitas impatientiam nostram fraenabit. Succurrat deinde et haec cogitatio, non nostrum esse, hujusmodi malis mederi; hoc tantum esse reliquum, ut Domini opem imploremus, cujus in manu sunt regum corda (Prov. 21, 1), et regnorum inclinationes. Ille Deus est qui stabit in synagoga deorum, et in medio deos dijudicabit (Psal. 82, 1); a cujus facie concident et conterentur reges omnes, et judices terrae quicunque non osculati fuerint Christum ejus (Psal. 2, 12); qui scripserint leges iniquas, ut opprimerent in judicio pauperes, et vim facerent causae humilium; ut viduas haberent in praedam et pupillos diriperent (Jes. 10, 1),

30. Atque hic mirabilis ejus tum bonitas, tum potentia, tum providentia sese profert. Nam modo ex servis suis manifestos vindices excitat, ac mandato suo instruit qui de scelerata dominatione poenas sumant, et oppressum injustis modis populum e misera calamitate eximant; modo furorem aliud cogitantium et aliud molientium hominum eo destinat. Sic populum Israel e tyrannide Pharaonis per Mosen; e violentia Chusam regis Syriae per Othoniel; ex aliis servitiis per alios vel reges vel judices in

1) Lege: ceu.

libertatem asseruit. Sic Tyri superbiam per Aegyptios, sic Aegyptiorum insolentiam per Assyrios, Assyriorum ferociam per Chaldaeos, confidentiam Babylonis per Medos et Persas domuit, quum jam Medos Cyrus subjugasset. Regum vero Juda et Israel ingratitudinem et erga tot sua beneficia impiam contumaciam nunc per Assyrios, nunc per Babylonios contudit et afflixit, quanquam non eadem omnia ratione. Priores enim illi quando ad edenda talia facinora legitima Dei vocatione accersiti erant, in reges arma sumendo minime violabant eam, quae divina ordinatione regibus indita est, majestatem; sed e coelo armati minorem potestatem majore coercebant, perinde ac in suos satrapas regibus animadvertere licet. Hi tametsi Dei manu, quo illi visum erat, destinabantur, opusque ejus inscientes peragebant, nihil tamen aliud animo quam scelus volutabant.

31. Verum utcunque ipsa hominum facta censeantur, Dominus tamen per ea suum aeque opus exsequebatur, quum sanguinaria regum insolentium sceptra confringeret, ac intolerandas dominationes everteret. Audiant principes, et terreantur. Nobis autem interim summopere cavendum, ne illam plenam venerandae majestatis magistratuum autoritatem, quam Deus gravissimis edictis sanxit, etiamsi apud indignissimos resideat, et qui eam sua nequitia, quantum in se est, polluunt, spernamus aut violemus. Neque enim, si ultio Domini est effraenatae dominationis correctio, ideo protinus demandatam nobis arbitremur: quibus nullum aliud quam parendi et patiendi datum est mandatum. De privatis hominibus semper loquor. Nam si qui nunc sint populares magistratus ad moderandam regum libidinem constituti (quales olim erant qui lacedaemoniis regibus oppositi erant ephori, aut romanis consulibus tribuni plebis, aut Atheniensium senatui demarchi; et qua etiam forte potestate, ut nunc res habent, funguntur in singulis regnis tres ordines, quum primarios conventus peragunt), adeo illos ferocienti regum licentiae pro officio intercedere non veto, ut si regibus impotenter grassantibus et humili plebeculae insultantibus conniveant, eorum dissimulationem nefaria perfidia non carere affirmem: quia populi libertatem, cujus se Dei ordinatione tutores positos norunt, fraudulenter produnt.

32. At vero in ea, quam praefectorum imperiis deberi constituimus, obedientia, id semper excipiendum est, imo in primis observandum, ne ab ejus obedientia nos deducat, cujus voluntati regum omnium vota subesse, cujus decretis jussa cedere, cujus majestati fasces submitti par est. Et vero, ut hominibus satisfacias, in ejus offensionem incurrere, propter quem hominibus ipsis obedias, quam praeposterum fuerit? Dominus ergo rex est regum: qui ubi sacrum os aperuit, unus pro omnibus simul ac supra omnes est audiendus; iis deinde qui nobis praesunt hominibus subjecti sumus; sed non nisi in ipso. Adversus ipsum si quid imperent, nullo sit nec loco nec numero. Neque hic totam illam, qua magistratus pollent, dignitatem quidquam moremur:

cui injuria nulla fit dum in ordinem, prae singulari illa vereque summa Dei potestate, cogitur. Secundum hanc rationem Daniel (6, 22) se quidquam in regem peccasse negat, ubi impio ejus edicto non paruit: quia excesserat ille fines suos, nec modo injurius fuerat in homines, sed cornua tollendo adversus Deum potestatem sibi ipse abrogaverat. Ex opposito damnantur Israelitae, quod impio regis edicto nimium fuerant morigeri. Nam quum Jarobeam vitulos aureos conflasset, relicto Dei templo in ejus gratiam ad novas superstitiones defecerant (1 Reg. 12, 30). Eadem facilitate posteri sese flexerant ad regum suorum placita. Hoc illis severe propheta (Os. 5, 11) exprobrat, quod regis edicta amplexi fuerint. Tantum abest ut laudem mereatur modestiae praetextus, quo aulici adulatores se tegunt et simplices decipiunt, dum sibi fas esse negant quidquam abnuere a regibus suis impositum. Quasi vero jus suum Deus resignaverit mortalibus, eos generi humano praeficiens; aut minuatur terrena potestas, dum suo autori subjicitur, coram quo coelestes etiam principatus supplices expavescunt. Scio quantum quamque praesens huic constantiae periculum immineat: quod indignissime se contemni reges ferant; quorum indignatio nuntius est mortis, inquit Solomon (Prov. 16, 14). Sed quum istud a coelesti praecone Petro (Act. 5, 29) pronuntiatum sit edictum, obediendum Deo potius quam hominibus, hac nos cogitatione consolemur, illam tum nos praestare quam Dominus exigit obedientiam, dum quidvis perpetimur potius quam a pietate deflectamus. Et ne nobis labascant animi, alium etiam stimulum Paulus (1 Cor. 7, 23) admovet: nos ideo tanti a Christo redemptos esse, quanti illi constitit nostra redemptio, ne pravis hominum cupiditatibus nos mancipemus in obsequium; multo vero minus impietati simus addicti.

LAUS DEO.

IN

JOANNIS CALVINI

INSTITUTIONEM

MATERIARUM MAXIME NOTATU DIGNARUM

INDEX.

Ad cujus usum observabit Benignus Lector, Numero priori librum, Sequenti caput, Ultimo Sectionem capitis notari: unico tantum expresso, praecedentis Libri et Capitis solam monstrari sectionem.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

Q.

S.

X.

Z.

INDEX AUCTORUM
IN INSTITUTIONE SAEPIUS CITATORUM.

INDEX LOCORUM

SCRIPTURAE SACRAE.

Exodus.

Leviticus.

Numeri.

Deuteronomium.

PROVERBIA.

Ecclesiastes.

Canticum Canticorum.

Esaias.

Jeremias.

Habacuc.

Sophonias.

Haggaeus.

Zacharias.

Malachias.

Tobias.

Sapientia.

Ecclesiasticus.

Baruch.

I. Machab.

II. Machab.

Matthaeus.

Acta Apostolorum.

Ad Romanos.

I. Ad Corinthios.

II. Ad Corinthios.

Ad Galatas.

Ad Ephesios.

Ad Philippenses.

Jenae, typis Fr. Frommanni.